BIBLIOTECA DE LITERATURĂ IDIȘ

ȘALOM ALEHEM

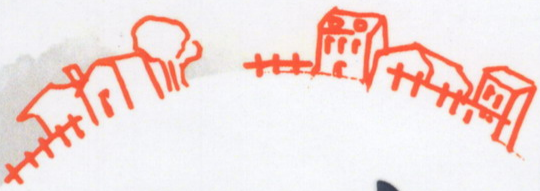

Stele Rătăcitoare

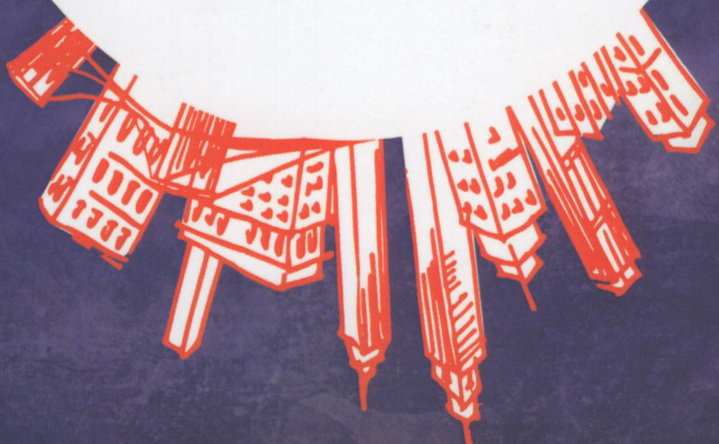

HASEFER

ŞALOM ALEHEM

STELE RĂTĂCITOARE

Colecţia *Biblioteca de Literatură Idiş*
este coordonată de Camelia CRĂCIUN

Coperta: Diana DIMA
Redactor: George GÎLEA
Corector: Georgiana PETRACHE și Raluca ANDREI
Tehnoredactare: Diana DIMA

© Editura Hasefer a FCER
Str. Maria Rosetti, nr. 17
București 020481 – România
Tel./Fax: 004-021.308.62.08
E-mail: hasefer@hasefer.ro
Pentru comenzi: difuzare@hasefer.ro
Site: www.hasefer.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ALEHEM, ȘALOM
Stele rătăcitoare : roman / Șalom Alehem ; trad. de Olga Brateș și Meer Sternberg ; studiu introd. de Camelia Crăciun ; ed. îngrijită și note de Camelia Crăciun și Raluca Andrei. - București : Editura Hasefer, 2018
ISBN 978-973-630-399-9
I. Brateș, Olga (trad.)
II. Sternberg, Meer (trad.)
III. Crăciun, Camelia (pref. ; ed. ; note)
IV. Andrei, Raluca (ed. ; note)
821.411.16

Federația Comunităților Evreiești din România - Cultul Mozaic

BIBLIOTECA DE LITERATURĂ IDIȘ

ȘALOM ALEHEM

STELE RĂTĂCITOARE

Roman

Traducere de
Olga Brateș și Meer Sternberg

Studiu introductiv de Camelia Crăciun
Ediție îngrijită și note de
Camelia Crăciun și Raluca Andrei

HASEFER
București, 2018

Carte editată cu sprijinul Departamentului pentru Relaţii Interetnice

Notă asupra ediției

Ediția de față pornește de la traducerea romanului *Stele rătăcitoare* realizată de Olga Brateș și Meer Sternberg și publicată în celebra serie de autor apărută la EPLU (Șalom Alehem, *Opere alese*, vol. 2, *Stele rătăcitoare*, EPLU, traducere Olga Brateș și Meer Sternberg, 1964, cu o prefață de Marin Sorescu). Ediția actuală, a doua a romanului, dorește să repună în circulație o lucrare importantă din opera autorului, rămasă prea puțin cunoscută publicului de limbă română.

Volumul se deschide cu un studiu introductiv care oferă o contextualizare necesară receptării textului, oferind, în principiu, elemente care îl prezintă pe autor și opera sa, dar și romanul republicat în această formă. În sprijinul celor interesați să aprofundeze lectura, am inclus și o secțiune dedicată unei scurte prezentări istorice a începuturilor teatrului idiș pentru o mai bună înțelegere a contextului.

Îngrijirea textului s-a făcut conform normelor generale în uz, urmărind respectarea ortografiei actuale și corectarea greșelilor de tipar, dar păstrând particularitățile lingvistice și stilistice ale traducătorilor. Termenii marcați ideologic (de exemplu *bigot*, *habotnic* în loc de *evreu religios* sau *ortodox*), utilizați de traducători în momentul realizării ediției inițiale, au fost înlocuiți, conform semnificației originalului.

De asemenea, comparativ cu ediția anterioară, a fost necesară suplimentarea notelor explicative și aducerea la zi a celor existente pentru a facilita accesul publicului de limbă română la concepte mai puțin cunoscute care țin de cultura și istoria evreiască est-europeană.

EDITOARELE

Stele rătăcitoare
sau despre nostalgia începuturilor teatrului de limbă idiș

Trăind între 1859 și 1916, Șalom Alehem[1] a fost, în principiu, contemporan cu I.L. Caragiale[2] de care îl leagă multe teme și subiecte literare izvorâte, de fapt, din *background*-ul comun al societății est-europene din a doua jumătate a secolului XIX în care se formează amândoi. Prozator și dramaturg de limbă idiș[3], unul dintre fondatorii literaturii idiș moderne, Șalom Alehem a fost un cronicar al vieții sociale și un umorist remarcabil, imortalizând în opera sa numeroase tipologii moderne din lumea evreiască. Deseori supranumit „un Mark Twain evreu"[4] datorită stilului literar similar și pseudonimului înrudit, Șalom Alehem este autorul a peste patruzeci de volume în idiș, în special în dialectul sudic[5], galițian, din zona ucraineană, începând cu 1883. Moștenirea sa literară este universală, iar popularitatea sa a servit din plin prestigiului internațional al

1. O versiune anterioară a prezentării biografice a autorului a apărut în volumul *De la „Dibuk" la „Lozul cel Mare". Antologie de teatru idiș*, cu un studiu introductiv, note și ediție alcătuite de Camelia Crăciun, București, Editura Hasefer, 2016.

2. Această contemporaneitate evidentă, precum și rezonanțele tematice, au determinat un spectacol-lectură pe care l-am organizat la Teatrul Evreiesc de Stat în 20 noiembrie 2015 și care s-a bazat pe selecția unor texte similare, înrudite tematic. Bucurându-se de popularitate tocmai datorită acestor puncte comune, evenimentul a dus la construirea unui spectacol în sine, *De la Caragiale la Șalom Alehem,* care este deja inclus în repertoriul permanent al Teatrului.

3. *Idișul* a fost limba populației evreiești din teritoriile germanice cunoscută ca fiind așkenadă. Prin migrația către Europa Centrală și de Est, a devenit limba populației evreiești din această zonă.

4. Dan Miron, „Sholem Aleichem", în Gershon David Hundert (editor), *The YIVO Encyclopedia of Jews în Eastern Europe*, Yale University Press, New Haven and London, 2008, p. 1722.

5. Având în vedere distribuția geografică amplă a populației așkenade, de la Marea Baltică la Dunăre, idișul s-a diferențiat în timp în trei dialecte: 1) idișul nord-estic, lituanian sau *litviș*, acoperind actualul teritoriu al Lituaniei, Belarusului și parțial al Poloniei de nord-est; 2) idișul sud-estic, ucrainean sau *galițianer;* și 3) idișul central sau polonez.

culturii idiș. Considerat a fi cel mai cunoscut autor de limbă idiș, Șalom Alehem a fost, cu siguranță, cel mai tradus, opera sa fiind publicată în zeci de limbi.

ȘALOM ALEHEM - VIAȚA ȘI OPERA. Viitorul scriitor se naște într-o familie hasidică[1] din Imperiul Țarist, tatăl fiind un bogat negustor de cherestea, care își crește copii în spiritul tradiției, dar și cu deschidere spre *Haskala*[2] și spre curentul de modernizare a vieții evreiești. Copilăria sa fericită se va petrece între localitatea natală, Pereiaslav, *ștetl*-ul Voronkov și Bohuslav, unde se găseau bunicii materni cu care locuiește o vreme după decesul mamei, până când tatăl se recăsătorește. Inițial paradis al copilăriei, aceste locuri devin prototipul legendarei Kasrilevka din scrierile lui, dar și al universului uman transpus în paginile operei sale.

Moartea mamei, survenind când viitorul scriitor avea 13 ani, precum și falimentul tatălui, determină familia să ducă o existență precară mult timp și aduc sfârșitul copilăriei. Aceste evenimente îl maturizează brusc și sunt relatate cu tristețe în volumul de memorii *Funem yarid: lebns-bashraybungen* (Întoarcerea de la iarmaroc. Autobiografia lui Șalom Alehem). Având răspunderea întreținerii unei familii numeroase, tatăl se recăsătorește rapid, iar familia crește exponențial, aducând împreună copiii soției din prima căsătorie, frații și surorile viitorului scriitor, dar și copiii noului cuplu. Astfel, noua familie îl face pe viitorul scriitor să aibă o perspectivă specifică asupra realității, care se va regăsi și în scrisul său; umorul omniprezent al operei sale e în permanență subminat de o undă de tristețe.

După o perioadă petrecută în școala tradițională religioasă,

1. *Hasidismul* este un curent religios în interiorul iudaismului ortodox fondat în secolul XVIII de Baal Șem Tov.

2. *Haskala* a fost mișcarea culturală iluministă evreiască, inițiată la sfârșitul secolului XVIII de filosoful Moses Mendelsohn (1729-1786), în scopul emancipării și modernizării vieții evreiești.

heider[1]-ul, tatăl îl înscrie la şcoala secundară rusească din Pereiaslav, unde învaţă rusa, citeşte cărţi seculare şi pe care o absolvă în 1876 cu rezultate excelente[2]. Din 1877, după încheierea studiilor, timp de trei ani, Şalom Alehem este profesor particular pentru copiii unui moşier bogat, de a cărui fiică, Olga, se îndrăgosteşte. Deoarece relaţia nu este acceptată de părinţii fetei, viitorul scriitor este obligat să plece de la moşia familiei acesteia la Luben, unde ocupă un post de rabin al coroanei până în 1883. În cele din urmă, Olga îşi părăseşte familia şi cei doi se căsătoresc în 1883 împotriva voinţei părinţilor. Mariajul este unul fericit, împlinit cu şase copii, unul dintre fii devenind pictor şi profesor de arte plastice, iar una dintre fiice-scriitoare de limbă idiş[3]. Situaţia financiară a familiei este mult timp una instabilă. După căsătorie, cuplul se mută la Belaia Ţerkov, unde tânărul scriitor va lucra ca agent al firmelor de zahăr Brody, iar în 1887 se mută la Kiev, unde începe să lucreze la bursă. În cele din urmă, în 1890, Şalom Alehem dă faliment din cauza unor jocuri de bursă riscante şi se mută cu familia la Odesa[4].

Ca mai toţi autorii de limbă idiş de început, scriitorul va adopta un pseudonim care să-l protejeze de criticile familiei şi ale apropiaţilor care vedeau în idiş o limbă inferioară ebraicii, un „jargon" (celălalt exemplu celebru este Mendele Moiher Sforim[5], pseudonim al lui Şolem Iankev Abramovici, traducere pentru Mendele Negustorul de Cărţi). Astfel, pseudonimul său literar, Şalom Alehem, preia o formulă de salut (în ebraică înseamnă „pacea fie cu tine") şi confirmă dificultatea de a-şi asuma deschis această opţiune culturală în epocă.

Prima sa încercare literară se pare că ar fi fost un glosar

1. *Heder*, şcoală evreiască tradiţională religioasă pe care băieţii o frecventează de la 3 la 12-13 ani şi unde deprind cunoştinţe de limbă ebraică şi elemente de iudaism.

2. Miron, p. 1719.

3. Marie Waife-Goldberg, *My Father, Sholom Aleichem*, Simon and Schuster, 1968.

4. Miron, p. 1719.

5. Mendele Moiher Sforim (1835-1917), supranumit „bunicul literaturii idiş", a fost autorul unei opere în idiş în proză, povestiri şi romane şi a contribuit la lansarea unor tineri autori, precum Şalom Alehem.

alfabetic ce conţinea înjurăturile folosite de mama sa vitregă împotriva copiilor din prima căsătorie a soţului[1] şi pe care tatăl l-ar fi descoperit din întâmplare. Cu siguranţă, lectura unui astfel de text, oricât de amuzant în esenţă, a zdruncinat serios liniştea familiei pentru o vreme. La 15 ani, inspirat de romanul *Robinson Crusoe*, viitorul scriitor a redactat o versiune evreiască localizată a cărţii. La început, Şalom Alehem îşi dorea să devina scriitor de limbă ebraică sau rusă, ajungând la idiş din întâmplare, în urma descoperirii unei publicaţii idiş şi a înţelegerii potenţialului şi accesibilităţii acestei limbi[2]. Astfel, la începutul carierei sale de scriitor, Şalom Alehem a colaborat cu publicaţii de limbă ebraică precum *Hatsefirah* şi *Hamelitz*, publicaţia principală a Haskalei; prima sa nuvelă în idiş, publicată mai târziu în *Dos yidishe folksblat* (*Ziarul poporului evreu*) din Sankt Petersburg, singura publicaţie idiş din Imperiul Ţarist, a fost *Tsvey shteyner* (*Două pietre de mormânt)*, text în care descrie povestea sa de dragoste cu Olga[3]. Începe să scrie mult, în diverse genuri şi pentru diverse publicaţii, în rusă, ebraică şi, în cele din urmă, în idiş, chiar şi simultan uneori. Însă, începând cu 1883, autorul se dedică scrisului în idiş şi va semna peste patruzeci de volume, devenind în câţiva ani cel mai important scriitor în această limbă.

După decesul socrului său, situaţia financiară a lui Şalom Alehem se îmbunătăţeşte şi el investeşte mare parte din bani în proiecte de promovare a culturii idiş. Planurile sale de a pune bazele unei literaturi idiş de nivel universal şi unei tradiţii literare puternice îl determină să se ocupe nu numai de redactarea operelor sale originale, ci şi de critică literară şi de editarea unor publicaţii literare destinate descoperirii tinerelor talente. Este activ şi în domeniul politicilor culturale, făcând demersuri de recunoaştere

1. Şalom Alehem, *Opere alese. Întoarcerea de la iarmaroc: povestiri din viaţă*, vol. III, traducere de Olga Brateş şi Meer Sternberg, Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1966.

2. Miron, p. 1719.

3. Ibid.

a literaturii idiș ca literatură națională evreiască, la fel ca ebraica, iar în plan universal, de considerare a sa ca o literatură cu drepturi depline[1]. În această direcție, Șalom Alehem este activ în domeniul criticii literare cu intenția declarată de a descuraja apariția textelor de nivel scăzut și de a lansa autori talentați. Din propriile venituri, Șalom Alehem susține literatura idiș și autorii talentați, înființând și editând almanahul literar *Di yudishe folksbibliotek: A bukh far literatur, kritik un visnshaft* (*Biblioteca populară evreiască: o carte de literatură, comentarii critice și știință*, 1888-1889), din care va publica doar două numere, pentru al treilea nemaiexistând fonduri din pricina falimentului său la bursă. În ciuda scurtei sale existențe, publicația a reprezentat un moment important în istoria literaturii idiș, lansând autori recunoscuți, precum I.L. Peretz, sau publicând autori consacrați, precum Mendele Moiher Sforim[2]. După 1890, din cauza falimentului și a lipsei resurselor financiare, autorul publică puțin, revenind la ebraică și la colaborările în presă, mai rapid și mai ușor de gestionat decât volumele de autor, dar și mai bine plătite; astfel, începe să colaboreze cu publicația *Der Yud* (*Evreul*, 1899), unde îi apar texte de mare succes.

Opera sa vastă reprezintă o reconstituire delicată și savuroasă a *ștetl*-ului arhetipal, cu întreaga sa tipologie de personaje inspirate din lumea evreiască est-europeană a secolului XIX. Astfel, Șalom Alehem poate fi considerat creatorul romanului evreiesc, în special al romanului social cu valoare documentară. Cea mai populară lucrare a sa, romanul *Tevye der milkhiker* (*Tevi lăptarul*), a cunoscut numeroase montări scenice și versiuni cinematografice, precum și adaptarea sa ca *music-hall*-ul de succes răsunător, *Scripcarul pe acoperiș*. Construind un univers complex și o operă vastă, autorul reia episodic personaje pe care le transferă și în alte lucrări, precum Tevi lăptarul. Un alt personaj memorabil, Menahem Mendl din

1. Hugh Denman, „Sholem Aleichem", în Joseph Sherman (ed.), *Writers in Yiddish. Dictionary of Literary Biography*, vol. 333, 2007, p. 270.

2. Sol Liptzin, *A History of Yiddish Literature*, Jonathan David Publishers, 1988, p. 67.

romanul epistolar cu acelaşi titlu, redă o altă perspectivă asupra lumii evreieşti, aflate la răscrucea dintre tradiţie şi modernizare, prin intermediul relaţiilor de cuplu supuse presiunilor de adaptare la consecinţele industrializării şi *boom*-ului economic.

Pogromurile din 1905, care se produc mai ales în sudul Imperiului Ţarist, determină familia lui Şalom Alehem să-şi părăsească ţara pentru Occident: iniţial se stabilesc la Geneva, în Elveţia, apoi la New York. Rămas în ţară, autorul desfăşoară o activitate frenetică, determinată de nevoile financiare ale familiei. După succesul montării pieselor sale la Varşovia, plănuieşte să înfiinţeze un teatru idiş la Odesa, însă proiectele îi sunt zădărnicite de refuzul autorităţilor ţariste[1]. După o vreme, autorul îşi urmează familia în Occident, demoralizat de precaritarea situaţiei sale financiare şi copleşit de eforturile depuse pentru a asigura traiul alor săi, dar şi tentat de faptul că în America era recunoscut ca o celebritate. Ajungând întâi la Londra, apoi la New York, Şalom Alehem susţine un program intens de prelegeri publice, pentru a putea rezista financiar, dar e dezamăgit de viaţa intelectuală de limbă idiş din SUA[2] şi se întoarce în Europa în 1907, întâi la Geneva şi apoi la Berlin.

În 1908 începe, din motive financiare, un turneu de lecturi şi prelegeri publice prin Zona de Colonizare[3] a Imperiului Ţarist. Timp de trei luni, scriitorul călătoreşte dintr-un oraş într-altul, susţinând lecturi publice, iar acest lucru îi va afecta sănătatea: suferă o sincopă în mijlocul unui astfel de eveniment şi este diagnosticat cu tuberculoză[4]. Timp de patru ani, cât va dura refacerea sănătăţii autorului în sanatorii din străinătate, familia sa este susţinută de prieteni şi admiratori, iar autorul nu poate participa nici la Conferinţa

1. Miron, p. 1722.

2. Ibid.

3. Traducerea aproximativă a conceptului "Pale of Settlement"; regiune din Imperiul Ţarist în care era permis populaţiei evreieşti să se stabilească, dreptul de şedere fiind interzis în afara acesteia. Regiunea corespunde unor zone din Lituania, Ucraina, Polonia, Moldova şi Belarus de astăzi.

4. Liptzin, p. 67.

de Limbă Idiș, din 1908, de la Cernăuți[1]. Aceste experiențe de viață îl motivează să integreze noi teme în opera sa: astfel, viața din Statele Unite îl determină să scrie despre emigrația evreiască din Europa de Est spre America o lucrare precum *Motl Peyse dem khazns* (*Motl, fiul cantorului*, 1911), iar sincopa sa din timpul turneului rusesc îl face să-și privească retrospectiv existența și să scrie volumul de memorii *Funem yarid lebns-bashraybungen* (1916-1917).

După ce starea sa de sănătate se restabilește, Șalom Alehem pleacă în Danemarca, apoi, în 1914, se întoarce la New York, unde colaborează la publicația de limbă idiș *Der Tog (Ziua)*[2]. În același an, întreaga familie i se alătură în Statele Unite, cu excepția unuia dintre fii, Mișa, bolnav de tuberculoză, care rămâne cu sora lui în Elveția și moare în primăvara lui 1915. Profund afectat de moartea fiului său, scriitorul încetează din viață la scurt timp, în 13 mai 1916.

DE LA IAȘI LA NEW YORK ȘI ÎNAPOI

SCURTĂ ISTORIE A ÎNCEPUTURILOR TEATRULUI IDIȘ[3].

Romanul lui Șalom Alehem reconstituie, din punct de vedere literar, povestea începuturilor teatrului de expresie idiș, cu toate dificultățile sale inerente. Acțiunea cărții prezintă modul de formare a trupelor, de recrutare a actorilor, de organizare a turneelor și de montare a pieselor, dar arată, de asemenea, și impactul pe care fenomenul teatral îl are asupra publicului evreiesc din târgurile vremii. Dincolo de a furniza un context romantic pentru povestea de dragoste, romanul aduce informații pitorești cititorului, reconstruind

1. Între 30.08 și 3.09.1908, la Cernăuți a avut loc prima Conferința de Limbă Idiș unde limba evreilor aşkenazi a fost proclamată limbă națională, cu drepturi egale cu ebraica și unde s-au discutat proiecte de promovare și stimulare. La Conferință au participat numeroase personalități printre care Șolem Aș și Abraham Reizen, dar și I. L. Peretz.

2. Miron, p. 1722.

3. O versiune anterioară a prezentării începuturilor teatrului de expresie idiș a apărut în volumul *140 de ani de teatru idiș în România*, Editura Institutului Cultural Român, 2016.

ceea ce este, chiar și astăzi, prea puțin cunoscut, inclusiv prin intermediul literaturii științifice, confirmând reputația de istoric social pe care opera i-a adus-o lui Șalom Alehem. Dar, pentru a înțelege mai bine contextul, o scurtă introducere privind teatrul de limbă idiș se dovedește a fi necesară.

Povestea teatrului idiș începe la Iași, în Moldova, în 1876, când tânărul jurnalist și poet Avram Goldfaden[1] sosește aici din Imperiul Țarist cu intenția de a înființa o nouă publicație de limbă idiș. La Iași, Goldfaden remarcă imediat că "în diferite saloane, cântăreții distrau publicul ieșean cu melodii evreiești. Și, deoarece acești cântăreți prezentau și multe creații de-ale mele, m-a împins curiozitatea să aflu ce se alege de cântecele mele când le interpretează alții"[2]. Mai mult, tânărul jurnalist constată faptul că multe din cântecele sale erau deja cunoscute aici prin intermediul reprezentațiilor pe care "Cântăreții din Brod"[3], o prezență constantă a boemei moldovenești, le ofereau în cârciumi și cafenele. Acești cântăreți ambulanți, precursorii primilor actori profesioniști de limbă idiș, au contribuit la pregătirea publicului pentru fenomenul teatral, dar și la decizia lui Goldfaden de a rămâne la Iași, convins de popularitatea neașteptată a producțiilor sale.

Momentul decisiv, în care ideea de a înființa o nouă publicație

1. Avram Goldfaden (1840-1908), jurnalist, scriitor și dramaturg, actor și regizor, a fost creatorul teatrului de limbă idiș. După studii rabinice, îmbrățișează cariera de scriitor și jurnalist până în 1876 când, aflându-se într-o călătorie la Iași, are ideea înființării primului teatru profesionist de limbă idiș pentru care creează un repertoriu, o școală de actorie și formează un public fidel, până atunci nefamiliarizat cu spectacolul de teatru.

2. Israil Bercovici, *O sută de ani de teatru evreiesc în România*, ediția a II-a revizuită și adăugită de Constantin Măciucă, Editura Integral, București, 1998, p. 55.

3. "Broder Singers" sau "Cântăreții din Brod" reprezintă un grup ambulant de cântăreți populari care proveneau din localitatea Brody (Brod în idiș) din Galiția, de unde pornise primul dintre membrii trupei. Este considerat unul din precursorii fenomenului teatral de limbă idiș datorită formelor rudimentare de spectacol oferite, dar și datorită câtorva cântăreți de-ai săi care se vor regăsi în trupa de început a lui Avram Goldfaden. Începând cu mijlocul secolului XIX, ei au călătorit prin târgurile evreiești din Europa de Est ca actori semiprofesioniști, susținând spectacole în grădini de vară, berării și crame.

evreiască este înlocuită cu proiectul ferm al creării primului teatru profesionist de limbă idiș, este descris în amintirile lui Isac Librescu, cunoscut și gazdă a lui Goldfaden, a cărui soție intuiește contextul favorabil și sugerează jurnalistului ideea înființării unui teatru evreiesc în Iași: "Evreilor le lipsește un teatru. Apucă-te, mai bine, de așa ceva. Mă gândesc la un teatru evreiesc la fel ca al românilor, nu cum joacă Grodner sau Finkel. Nici nu-ți dai seama ce poate deveni un asemenea teatru."[1] Fascinat de proiect, Avram Goldfaden decide să rămână în capitala Moldovei și să întemeieze prima trupa de teatru profesionist de limbă idiș.

Pornind de la un vid teatral, populat de manifestările anemice și ocazionale ale înveselitorilor populari și ale spectacolelor de Purim[2], Goldfaden ajunge să creeze un întreg fenomen teatral, recurgând la educația sa europeană, la cultura teatrală vastă, la talentul literar deja dovedit și la abilitățile antreprenoriale șlefuite în încercările jurnalistice eșuate. Practic, Avram Goldfaden creează de unul singur un repertoriu, educă un public care nu avusese vreun contact pregătitor cu fenomenul teatral și formează o trupă de actori din indivizi lipsiți anterior de orice exercițiu scenic.

Receptarea fenomenului orchestrat de Goldfaden va depăși așteptările inițiale și va copleși, cu siguranță, publicul țintă. Certificatul de naștere al teatrului de limbă idiș este semnat de însuși Mihai Eminescu, poetul redactând o cronică favorabilă despre primul spectacol la care asistă la Iași, în 19 august 1876, și pe care o va tipări în *Curierul de Iași*. Se pare că și Titu Maiorescu, însoțit de familia sa, frecventa spectacolele goldfadeniene, fiind menționat în public, iar Moses Gaster semnează cronici ale unor spectacole din acea perioadă[3]. Atracția pe care teatrul goldfadenian o exercită asupra

1. Bercovici, p. 55.

2. Sărbătoare care celebrează salvarea poporului evreu prin intervenția reginei Estera, la îndemnul unchiului său, Mordehai, de masacrele plănuite de Haman, consilierul regelui Ahașveroș al Persiei. Este o sărbătoare veselă, cu ocazia căreia se organizează carnavaluri, petreceri și se pregătesc dulciuri specifice.

3. Bercovici, pp. 78-79.

intelectualilor vremii este evidentă, iar faptul că nu doar personalități din lumea evreiască, ci și intelectuali neevrei devin spectatori obișnuiți ai acestor manifestări confirmă impactul pe care acest fenomen îl are în spațiul cultural și social românesc al epocii. Astfel, mediul teatral românesc devine din ce în ce mai legat de teatrul de limbă idiș; I. L. Caragiale era foarte interesat de activitatea teatrală de limbă idiș și avea relații personale, dar și profesionale cu actorii[1] care jucau la Grădina Jignița din București, loc cunoscut pentru spectacolele de teatru idiș. Însă nu doar personalitățile intelectuale românești sunt interesate de evoluția remarcabilă a teatrului idiș, ci și publicul larg, mai ales în Moldova și în Transilvania, unde coexistența multietnică determină o cunoaștere relativă a idișului în mod direct sau prin intermediul limbii germane.

Actorii. În mod firesc pentru acea perioadă, toți actorii erau bărbați; abia mai târziu își va face apariția pe scenă și prima actriță, în principiu rolurile feminine fiind jucate mult timp în travesti. Israel Grodner, deja bine cunoscut publicului ieșean la acea vreme, a fost primul actor cooptat de Goldfaden în trupa sa. Trecut prin școala "Cântăreților din Brod" cu care apăruse o vreme pe scenă și dând dovadă de un spirit întreprinzător deosebit, Grodner era deja un *brand* în sine în momentul întâlnirii cu Goldfaden, la Iași, în grădina "Pomul Verde", unde Grodner, secondat de ajutorul său, Suher Goldștein, susținea un spectacol care includea și cântece din creația lui Goldfaden[2]. Spectator întâmplător, Goldfaden își va cunoaște aici viitorul colaborator care va deveni curând cel mai talentat comic al teatrului idiș și principalul membru al trupei în formare. Al doilea actor invitat de Goldfaden să facă parte din tânăra sa trupă a fost Suher Goldștein, curelar de meserie, cunoscut de public pentru prezența sa în spectacole alături de Grodner și pentru cântecele interpretate din creația marilor autori de limbă idiș, printre care

1. Bercovici, p. 98.

2. Sandrow, pp. 41-43. Nahma Sandrow, *Vagabond Stars: A World History of Yiddish Theatre*, Syracuse University Press, New York, 1996, pp. 41-43.

Goldfaden însuși[1]. Cu cei doi actori, Goldfaden pornește la drum, întemeind prima trupă profesionistă de teatru idiș în vara lui 1876 la Iași.

Turneele pe care Goldfaden le întreprinde îi lărgesc trupa și reprezintă ocazii care îi aduc în preajmă viitori colaboratori importanți. Într-un astfel de turneu, la Galați, Goldfaden decide să includă în trupa sa și actrițe; prima actriță a trupei și, desigur, prima femeie din istoria teatrului idiș a fost Sara Segal, ulterior devenită Sofia Carp, actriță celebră care a marcat istoria teatrului de limbă idiș atât în Europa de Est, cât și în Statele Unite, și pe care Grodner și Goldfaden o întâlnesc în timpul șederii lor la Galați[2]. Tânăra croitoreasă de șaisprezece ani demonstrează calități vocale remarcabile, condiție esențială pentru a face parte din trupa lui Goldfaden, care se baza pe spectacole muzicale în mare parte, iar Goldfaden este încântat să o includă în trupă. Problemele apar atunci când mama fetei află de oferta lui Goldfaden și se opune categoric acestei idei, având în vedere că Sara nu era căsătorită și decizia de a alege o carieră artistică îi putea distruge viitorul și reputația de femeie onorabilă. Condiția căsătoriei pe care mama Sarei o impune nu-l sperie pe Goldfaden, astfel că, după o scurtă ședință cu actorii săi, cunoscut fiind faptul ca singurul burlac disponibil era Suher Goldștein, Goldfaden îi propune acestuia să o ia de soție pe tânără[3]. Dacă o astfel de căsnicie nu era sortită să dureze, Sara divorțând curând de Goldștein pentru a se căsători în Statele Unite cu marele actor de limbă idiș Max Carp, cariera tinerei va fi una strălucită. Sara Goldștein, devenind mai târziu celebra actriță Sofia Carp, va juca în Europa de Est, mai ales în Imperiul Țarist, pentru ca, mai apoi, după interzicerea teatrului idiș de către autoritățile imperiale, să ajungă în Occident, la Berlin și New York.

Un alt actor-fenomen al trupei de început a lui Goldfaden este

1. Bercovici, p. 61.

2. Mocanu, pp. 86-87. Anca Mocanu, *Avram Goldfaden și teatrul ca identitate*, Fundația Culturală „Camil Petrescu", Revista „ Teatrul azi", București, 2012, pp. 86-87.

3. Bercovici, p. 63.

Sigmund Mogulescu, cântăreț de sinagogă originar din Basarabia[1]. Înzestrat cu o voce excepțională și motivat de situația precară a familiei sale, Mogulescu începe de la o vârstă fragedă să cânte în câteva sinagogi din Basarabia și, ulterior, este ofertat și de Sinagoga Mare din București, unde ajunge solist. După studii la Conservatorul bucureștean și înființarea propriului ansamblu, "Corul Izraelita", Sigmund Mogulescu ajunge dirijor al corului Sinagogii Mari din București; încântat de vocea acestuia, Goldfaden îl invită să facă parte din trupa sa, iar Mogulescu va deveni, în scurt timp, unul din cei mai mari comici ai teatrului idiș[2], cunoscut atât în Europa de Est, cât mai ales în Statele Unite, unde va face carieră.

În concluzie, actorii provin din medii variate, acest lucru demonstrând adaptabilitatea vizunii goldfadeniene; ca exemplu, marele tragedian de limbă idiș Iacob Adler fusese un mic negustor pe care Golfaden, ajungând în turneu la Odesa, îl descoperă și-l atrage spre teatru[3]. Unii actori provin dintre deja cunoscuții "Cântăreți din Brod" și dintre înveselitorii populari, alții - dintre cantorii și cântăreții de sinagogă. Câțiva aveau chiar experiența de a fi fost actori de cabaret, jucând pe scene neevreiești din România sau Imperiul Țarist[4]. Nici măcar contactul anterior cu teatrul nu reprezenta o condiție, astfel că unii cunoșteau deja fenomenul teatral ca public emancipat al spectacolelor de teatru modern occidental sau îl deprindeau din interior, prin intermediul propriilor reprezentații. Alții, dimpotrivă, nu avuseseră niciun contact anterior cu această formă de divertisment, dar erau fascinați de spectacolele lui Goldfaden și decideau să se alăture trupei la finalul turneului[5].

Publicul. În scrierile sale, Avram Goldfaden menționează deseori nivelul scăzut al publicului disponibil la începutul proiectului său teatral: "teatrul evreiesc, la începuturile sale, era

1. Mocanu, pp. 83-86.
2. Sandrow, p. 51
3. Sandrow, p. 51.
4. Sandrow, p. 51.
5. Sandrow, p. 51.

frecventat de spectatori neinstruiți, care n-aveau nici cea mai vagă idee despre scenă și cerințele ei (...) își interziceau sieși, și cu atât mai mult copiilor lor, frecventarea unui teatru în care niște pierdevară, bufoni sau măscărici, râdeau de confrații lor și îi expuneau disprețului general. Mulți muncitori, meseriași, erau nevoiți să vină la teatru pe furiș, pentru a evita apostrofările neplăcute"[1]. Cu toate acestea, tocmai acești spectatori "neinstruiți" l-au motivat pe Goldfaden-pedagogul să definească proiectul său teatral ca pe un demers educativ, de formare a unui public evreiesc.

Dacă Goldfaden nu întâmpină probleme în a atrage marele public în sălile de teatru și de a se bucura de o popularitate neașteptată încă de la început, opoziția elitelor evreiești ale vremii este însă redutabilă. În opinia cercurilor conservatoare și religioase, teatrul idiș reprezenta o îndepărtare de spiritul religios și o tentație impură pentru conduita morală încetățenită[2]. De altfel, tocmai aceste principii erau responsabile pentru apariția atât de târzie a unui teatru secular de limbă idiș, mult în urma altor teatre naționale europene. O altă direcție de gândire respingea teatrul din motive lingvistice, considerând idișul un "jargon" inferior limbii sfinte, ebraica, și intuind în dezvoltarea acestei direcții artistice un nou pericol prin consolidarea culturii idiș[3]. În cele din urmă, moderniștii care îmbrățișaseră cultura europeană și care străbătuseră un îndelungat proces de aculturare la limbile și culturile locului, vedeau în fenomenul teatral o revenire la cultura populară și la tradițiile de care doreau să se distanțeze.

În ciuda acestor critici formulate de grupări ale intelectualității evreiești, popularitatea crescândă a teatrului idiș în rândul maselor și influența sa generală deveneau tot mai vizibile. În scurt timp, sub influența mesajului educativ al lui Goldfaden, populația evreiască se modernizează, se deschide spre cultura secular și spre artele

1. Avram Goldfaden, *Di biografie fun dem idișn teater* apud Bercovici, p. 51.

2. Bercovici, p. 89.

3. Moses Schwarzfeld, "Ceva despre teatrul israelit" în *Fraternitatea*, an VII, nr. 26, 12 iulie 1885 *apud* Bercovici, pp. 81-83.

spectacolului, își consolidează identitatea națională prin spiritul mesajului artistic transmis și, în cele din urmă, se rafinează după dorința maestrului Goldfaden. Ca indice al impactului acestui fenomen cultural, influența teatrului idiș depășește inclusiv granițele culturale, atrăgând un considerabil public neevreiesc dornic de spectacole și pentru care, în unele cazuri, trupele de limbă idiș aflate în turneu reprezentau singura formă disponibilă de divertisment.

Textele dramatice. Cu siguranță, publicul evreiesc cu care Goldfaden intră în contact în Moldova, alcătuit din mici meșteșugari, târgoveți și negustori, avea nevoie de îndrumare și formare în spiritul fenomenului teatral. Astfel, Goldfaden are intuiția unei educări treptate a publicului în spiritul teatrului pe care acesta îl avea în minte și pregătește pentru publicul începuturilor o tranziție subtilă de la experiența limitată a *purimșpilurilor* și înveselitorilor populari la marea literatură dramatică ce avea să urmeze în scurt timp. Astfel, nu trebuie să ne surprindă faptul că primele piese scrise de Goldfaden se inspirau din lumea domestică și religioasă evreiască, medii familiare publicului potențial. Conștient de dorința de amuzament și de distracție facilă a publicului începuturilor sale, obișnuit până atunci cu atmosfera de cârciumă și cu artiști precum Berl Broder, Goldfaden înțelege faptul că spectatorii nu erau încă pregătiți pentru texte complexe și profunde. De fapt, el însuși relatează eșecul unuia dintre spectacolele sale, întrerupt de apariția intempestivă pe scenă a publicului nemulțumit care își cerea porția de distracție[1]. Lipsa de cunoaștere a fenomenului teatral în rândul marelui public determină în mod direct nevoia de texte facile, de nivel rudimentar, pe care Goldfaden le furnizează din plin în prima etapă a activității sale.

Principiul accesibilității publicului la mesajul textului este esențial pentru Goldfaden, care dorește, întâi de toate, să atragă cât mai mulți spectatori pentru producțiile sale. Inițial, el se adaptează la nivelul și așteptările spectatorilor, iar succesul primelor spectacole

1. Bercovici, pp. 67-68.

este datorat ancorării puternice a textelor prezentate în viața socială. Astfel, spectatorii se regăsesc cu ușurință și pot rezona cu mesajul exprimat. Pentru a realiza acest lucru, Goldfaden recurge deseori la tehnica *localizării,* pe care o întrebuințează ori de câte ori se află într-un spațiu nou, cu propriile povești și amintiri și cu memoria sa colectivă. Goldfaden mărturisește cum piesa *Recruții* a fost inspirată de câteva evenimente care avuseseră loc în orașul în care trupa sa juca în acel moment, Botoșani, unde patrulele militare "luau cu arcanul" tineri recruți pentru a servi în armată. Piesa cu acest subiect, redactată de Goldfaden, a avut mare succes la publicul care s-a regăsit în spectacol[1]. Un vapor scufundat la Brăila a impresionat atât comunitatea locală, cât și pe Goldfaden, care a folosit subiectul pentru o altă piesă de succes[2]. Piesa *Vrăjitoarea,* scrisă în timpul ședерii la Botoșani, reprezintă însă exemplul cel mai des invocat în ceea ce privește sursele de inspirație și intențiile educative ale teatrului goldfadenian, având în vedere faptul că autorul declară că "în fiecare țară unde am ajuns, m-am străduit să țin seama de împrejurările locale, de timp și de gusturile publicului și să aleg mereu alte teme. De pildă, *Vrăjitoarea* am scris-o în România, unde populația – atât evreii, cât și românii – credea foarte mult în vrăjitori. Dorința de a vindeca poporul de superstiții a făcut să se nască în mintea mea ideea principală a piesei."[3] În acest mod, dorința de a se apropia cât mai mult de public și de a-i oferi ceea ce acesta aștepta se îmbina perfect cu intențiile educative ale lui Goldfaden, care scrie și montează în spațiul românesc în mai puțin de doi ani, 1876-1877, 22 de piese de teatru[4].

În afara localizărilor, care se bucurau de un succes sigur, o altă sursă de inspirație pentru piesele de început este reprezentată de dramaturgia occidentală, Goldfaden preluând piese din teatrul

1. Bercovici, pp. 61-62.
2. Bercovici, p. 67.
3. Bercovici, p. 67.
4. Bercovici, p. 68.

german şi francez, dar şi subiecte şi personaje din teatrul universal (Shakespeare, Plaut, Moliere)[1]. Inclusiv teatrul românesc, aflat el însuşi în plină afirmare în acea perioadă (celebrul exemplu al piesei de succes *Vlăduţu' Mamii* după care Goldfaden a scris *Şmendrik,* una din piesele de referinţă din dramaturgia sa[2]) a reprezentat o sursă de inspiraţie pentru Goldfaden. Adaptate lumii evreieşti prin atmosferă şi concepţie, piesele rezultate au intrat în repertoriul teatrului de limbă idiş, realizând o punte de legătură între acest teatru şi teatrul universal şi prezentând publicului evreiesc marea literatură şi marile teme universale, modernizând şi educând în acelaşi timp. A treia sursă de inspiraţie a începuturilor o reprezintă temele de inspiraţie *haskalică*, pline de critici la adresa lumii tradiţionale, percepute ca fiind dominată de superstiţii şi ignoranţă, dar şi de reguli străvechi şi neadaptate modernităţii[3].

Începând cu 1877, tematica pieselor se schimbă subtil, iar textele capătă complexitate. Anul 1880 rămâne unul de referinţă, două dintre cele mai cunoscute şi longevive piese din repertoriul de limbă idiş, *Şmendrik* şi *Cei doi Kuni-Leml*, fiind scrise acum. Reprezentate şi în epoca modernă a teatrului idiş, piesele au avut mereu succes prin caracterul comic pronunţat şi prin forţa de a lansa tipuri de personaje în spaţiul cultural de limbă idiş; astfel, în limbajul popular a intrat termenul *şmendrik,* semnificând o tipologie umană descrisă disprefuitor, dar şi termenul *kuni-leml*, pentru a simboliza tipul idiotului. În această etapă de consolidare şi definire a teatrului de limbă idiş, subiectele preluate din alte culturi teatrale sunt înlocuite cu teme reprezentative pentru lumea evreiască, astfel conturându-se treptat un repertoriu naţional evreiesc, inspirat din zona socială, dar şi istorică.

Elementul muzical a fost esenţial în teatrul goldfadenian, mai ales la începuturile acestuia, datorită fascinaţiei pe care

1. Sandrow, p. 66.
2. Mocanu, p. 62.
3. Sandrow, p. 48.

publicul o avusese încă de la început pentru cântăreții ambulanți și reprezentațiile acestora din localuri și pe care Goldfaden o sesizează și o exploatează în spectacolele sale. Astfel, teatrul de început este unul muzical, dominat de actori care trebuiau să posede ureche muzicală și calități vocale remarcabile, acest lucru reprezentând chiar o condiție a angajării[1], dar și de piese care includeau părți muzicale ample compuse de același Goldfaden. Sub formă de cuplete, fragmente muzicale, duete, *trio*-uri sau chiar coruri, piesele sunt prezentate ca "operă romantică", "melodramă muzicală" și chiar "comedie cu muzică", iar multe texte din opera lui Goldfaden sunt prezentate ca adevărate operete.

Viziunea regizorală. Primele spectacole montate în timpul șederii la Iași erau rudimentare, cu dialoguri superficiale și cântece simple. Conform mărturiilor vremii, Goldfaden propunea un subiect celor doi colegi din trupă, Grodner și Goldștein, iar aceștia îl interpretau în genul *commediei dell'arte*, replicile și mișcarea fiind improvizate și, deseori, uitate foarte repede după aceea[2]. În timp, conștient de lipsa de experiență sau educație teatrală a actorilor, Goldfaden devine tot mai riguros, scriind texte și cântece pe care le prelucrează cu actorii, explicând individual fiecare rol, insistând pe lămurirea mecanismelor dramatice din text și stabilind locul protagoniștilor pe scenă, precum și coregrafia acestora[3].

Provocarea lui Goldfaden a fost să se adapteze în permanență nu doar la specificul publicului, ci și la cel al trupei. Astfel, la început, textele sunt construite din două personaje sau conțin scene în care nu pot fi mai mult de două personaje simultan pe scenă, ținând cont de componența mai mult decât precară a trupei inițiale Grodner-Goldștein. Procesul de adaptare merge până într-acolo încât rolurile sunt scrise special pentru anumiți actori (exemplul cunoscut este

1. Mocanu, p. 80.
2. Sandrow, p. 45.
3. Sandrow, p. 52.

cel al piesei *Șmendrik,* scrise special pentru Sigmund Mogulescu, actor care, în istoria teatrului, și-a legat definitiv numele de acest personaj[1]), fapt care sporea succesul spectacolelor și popularitatea actorilor.

Goldfaden realiza inițial și scenografia, proiectând și realizând singur decorul. Ulterior, apare în demersurile de pregătire a spectacolelor și un zugrav de case care se ocupa de realizarea decorului[2]. În perioadele de succes financiar, sunt achiziționate decoruri de calitate, elaborate. În perioadele de criză financiară, ele sunt abandonate, pierdute pe drumurile desfundate ale turneelor sau lăsate amanet din imposibilitatea achitării facturilor trupei. Fantezia și eforturile lui Goldfaden compensează însă pentru toate neajunsurile și duc la producerea unor efecte speciale cu resurse minime și tehnici rudimentare[3].

Turneele. Spațiile în care au avut loc reprezentațiile trupei erau foarte variate și inedite. Astfel, după începuturile ieșene de la grădina de vară "Pomul Verde", unde reprezentațiile au avut loc în aer liber, trupa lui Goldfaden va susține spectacole la Botoșani, unde s-a jucat pentru prima dată într-o sală de teatru propriu-zisă, schimbare impusă de modificarea condițiilor meteorologice. Însă pe timpul verii, spațiile deschise erau preferatele publicului și ale actorilor; astfel, dacă la Iași Goldfaden face celebră grădina "Pomul Verde", la București va deveni popular Teatrul "Lieblich" (grădina "Jignița"), amplasat pe Str. Negru Voda 10, unde se găsea o berărie și o grădină de vară cu pomi, pe care Goldfaden o închiriază și unde construiește o scenă provizorie[4]. Tot din motive meteorologice, la București s-au jucat cel puțin 12 spectacole în primăvara lui 1877 în salonul lui "Lazăr Cafegiu" de pe Calea Văcărești.

1. Mocanu, p. 84.
2. Bercovici, p. 62.
3. Sandrow, p. 53.
4. Bercovici, p. 64.

Locațiile spectacolelor sunt variate, actorii jucând în teatre, săli de operă, hanuri și grădini de vară. În funcție de spațiul oferit, condițiile pe care actorii le au la îndemână pot fi rudimentare, cu temperaturi scăzute care făceau dificile pregătirile pentru spectacol și schimbarea costumelor. Conform memoriilor unui protagonist, spațiul pentru depozitarea recuzitei pentru unul din spectacole a fost un hambar, astfel că decorul foarte, bine executat și veridic, a fost mâncat de capra proprietarului, fapt ce a determinat renunțarea la reprezentație[1].

Ca un adevărat director de teatru, Goldfaden se ocupă și de programarea turneelor și de pregătirea itinerariilor. Itinerariul turneelor este determinat de localitățile în care se află o semnificativă populație vorbitoare de limbă idiș, astfel că trupa lui Goldfaden va călători inițial de la Iași la Botoșani, apoi la Galați și Brăila, pentru ca, ulterior, Goldfaden să organizeze și turnee în alte orașe est-europene precum Harkov, Moscova, Odesa și Petersburg. Având în vedere fluctuația încasărilor și imposibilitatea de a achita integral costurile trupei, există deseori momente în care Goldfaden pleacă înspre următoarea destinație a turneului de unul singur pentru a obține un avans în contul următorului spectacol sau un împrumut, reușind astfel să-și recupereze apoi actorii și decorul lăsați amanet în urmă. Memoriile actorilor menționează cum, deseori, în cazul încasărilor slabe, chiar spectatorii aduc alimente de acasă pentru a hrăni actorii ajunși în condiții dificile[2].

Eforturile lui Goldfaden, care funcționa simultan ca dramaturg, regizor, compozitor și impresar, sunt uriașe, însă strictețea și autoritatea sa nu sunt apreciate de actori, astfel că este antipatizat și trădat deseori de aceștia. Pentru a compensa numărul actorilor care, după o perioadă esențială de formare, aleg să părăsească trupa, desori însușindu-și și repertoriul, Goldfaden angajează mereu noi aspiranți pe care îi educă. Dificultățile financiare, lupta pentru supraviețuire,

1. Sandrow, p. 54.
2. Bercovici, p. 88.

sărăcia publicului, problemele tehnice și, în cele din urmă, mai ales interdicția de a mai activa în Imperiul Țarist impusă de autorități în 1883[1] îngreunează tot mai mult activitatea lui Goldfaden și a actorilor săi și îi determină, în timp, să părăsească Europa de Est pentru Occident.

Impactul teatrului creat de Goldfaden este remarcabil; în scurt timp, viața teatrală de limbă idiș din spațiul românesc se diversifică, iar trupele de teatru se înmulțesc, construind un mediu artistic complex și o concurență acerbă. Astfel, după un an de la apariția primei trupe de teatru idiș, numărul ansamblurilor începe să crească, în principiu fiind alcătuite din actori care părăsiseră trupa lui Goldfaden și care își înființează ansambluri proprii. Spre exemplu, la scurt timp după sosirea lui Sigmund Mogulescu în trupa lui Goldfaden, Grodner se simte pus în umbră și părăsește trupa, înființând una proprie; în momentul în care Mogulescu îl părăsește și el, la rândul său, pe Goldfaden, el se va alătura, în cele din urmă, o vreme trupei lui Grodner. În final, Grodner însuși pleacă din propria trupă pe care i-o lasă lui Mogulescu până la plecarea acestuia din urmă definitiv în America[2]. Dinamica acestor trupe, a căror componență se modifică mereu, fiind înființate pentru un spectacol, un sezon sau un întreg turneu, este surprinzătoare astăzi, dar semnalează precaritatea profesiei și a activității teatrale în general, depinzând de un public sărac și de o legislație fluctuantă.

Afișele și documentele vremii prezintă o diversitate de locații celebre în epocă din București, Iași și alte orașe în care au loc spectacolele: "Grădina națională izraelită", "Societatea dramatică izraelită de sub direcția lui Moșe Horowitz", "Primul teatru evreiesc din București de sub direcția renumitului poet popular A. Goldfaden", "Marele teatru evreiesc – la Lazăr Cafegiu", "Grădina Jignița", "Salon Pomul Verde", "Marele teatru evreiesc la Steaua Roșie"[3],

1. Sandrow, p. 57.
2. Sandrow, p. 54.
3. Bercovici, p. 66.

pentru a menționa doar câteva. Pornind de la piesele lui Goldfaden, deseori plagiate sau jucate fără acordul autorului[1], repertoriul se extinde, incluzând numeroase piese de succes traduse din germană și franceză. În absența unei legislații privind drepturile de autor și în contextul unei concurențe acerbe, conflictele în lumea teatrală, pornind de la paternitatea textelor, sunt omniprezente.

Structura trupelor fluctuează în funcție de scopul funcționării acestora; numărul de actori variază de la doi (numărul minim pentru cuplete și scenete) până la câteva zeci (în cazul trupelor care pot juca un repertoriu întreg și au nevoie de o varietate de tipologii, incluzând și personal tehnic, sufleur, scenograf, scenarist, etc.). Apar și trupe de familie, în care joacă generații diferite de actori[2]. Problemele financiare continuă să afecteze funcționarea și longevitatea trupelor, astfel că apar deseori conflicte privind gestionarea încasărilor și plata salariilor.

În ciuda acestor dificultăți de funcționare care erau, în mare parte, determinate de situația economică precară a regiunii, factorul care a marcat în mod definitiv peisajul teatral de limbă idiș din Europa de Est a fost accentuarea antisemitismului oficial din spațiul rusesc[3]; mai mult, în 1883, teatrul de limbă idiș este interzis în Imperiul Țarist, iar acest lucru blochează practic activitatea trupelor care supraviețuiau din turneele ample realizate de-a lungul și de-a latul *Idișland*[4]-ului, preponderent parte din Imperiul Țarist. Trupele supraviețuiesc clandestin sau limitându-se la mici zone de limbă idiș precum spațiul românesc. Odată cu valurile de migrație ale maselor sărace din Europa de Est care se îndreaptă spre America, actorii decid să-și urmeze publicul și să își reconstruiască mediul

1. Sandrow, p. 56.

2. Sandrow, pp. 54-55.

3. Sandrow, p. 57.

4. *Idișland*, teritoriu aparținând unei geografii simbolice a culturii evreiești europene, reprezentând zona populată de așkenazi vorbitori de idiș care se întindea aproximativ de la Marea Baltică la Dunăre, cuprinzând în principiu zone din Imperiul Țarist, dar și regiuni limitrofe.

teatral în Lumea Nouă. Goldfaden și actorii săi părăsesc Europa de Est și își relansează carierele la New York, noul centru mondial de cultură idiș, transferat din *Idișland*-ul est-european, nevoiți să se adapteze unui alt tip de public de limbă idiș, marcat de experiențe și problematici diferite.

***STELE RĂTĂCITOARE:* UN ROMAN DESPRE LUMEA TEATRALĂ DE LIMBĂ IDIȘ.** Romanul *Stele rătăcitoare* prezintă, în mod realist, dar și plin de umor, povestea începuturilor teatrului de expresie idiș prin descrierea aventurilor unor trupe de actori evrei de la începutul secolului XX care călătoresc prin lume, pornind din târgușorul basarabean Holănești, și care ajung în lumea largă, la Londra și, în cele din urmă, la New York. Traversând distanțele enorme dintre *ștetl*-urile sărace și mizere și cartierele evreiești urbane suprapopulate, acțiunea romanului ne poarta din Europa de Est în cea Occidentală, apoi în Statele Unite, oglindind practic Diaspora evreiască de la începutul secolului XX, într-o călătorie inițiatică și emoționantă. Titlul trimite la situația politică a populației evreiești de la acea vreme, dar are și conotații religioase, sugerând exilul permanent și rătăcirea arhetipală în speranța întoarcerii la Ierusalim.

Inspirat din experiența nefericită a autorului de pe scena teatrului idiș newyorkez, romanul *Stele rătăcitoare* este o lucrare mai puțin cunoscută din opera marelui scriitor, deseori criticată de istoricii literari pentru inegalitatea și imperfecțiunile sale, justificate prin faptul că, aflat la final de carieră, bolnav și afectat de drame personale, Șalom Alehem nu poate ține în echilibru amplitudinea unui astfel de demers implicând zeci de personaje și întins pe sute de pagini. Mai mult, serializarea și fragmentarea impusă de publicarea în foileton au determinat o diferență de realizare, în contrast cu reușita majorității textelor scurte, povestiri și nuvele. Cu toate acestea, romanul are o valoare inestimabilă, de recuperare aproape documentară a unei

epoci din cultura idiș dedicată teatrului, rar prezentată literar și care a stat la baza câtorva dramatizări și montări teatrale. Are, de asemenea, și o importanță specială pentru cititorii din România prin intermediul localizării, ce respectă adevărul istoric, în spațiul de limbă română, leagăn al începuturilor fenomenului teatral de expresie idiș.

Putând fi definit ca roman de aventuri, dar și ca roman de dragoste sau roman picaresc, *Stele rătăcitoare* prezintă povestea a doi artiști evrei care străbat lumea pe căi diferite, pornind din același *ștetl* basarabean Holănești, și ajung, în cele din urmă, la New York. Povestea de dragoste dintre Leibl Rafalovici, fiul bogătașului, și Reizl Spivak, fiica sărmanului cantor din Holănești, este una neîmplinită și indecisă, deși reprezintă firul roșu care străbate cartea. Practic, forța poveștii vine din amânarea permanentă a împlinirii erotice și din păstrarea permanentă a promisiunii pasionale, pentru că, după începutul adolescentin și pur, descris în detaliu, eroii nu se mai întâlnesc până la final, restul romanului fiind presărat cu potențiale întâlniri ratate, în cel mai bun caz. Finalul e un anticlimax bulversant, petrecându-se la Grădina Zoologică din Bronx, descris în tușe realiste și, tocmai de aceea, emoționante, dar care distrug întreaga poezie a poveștii ce a susținut romanul de-a lungul său. Așteptata împlinire a poveștii amânate este scurtă și dezamăgește prin realismul crud, amplificat de sutele de pagini de sentimentalism exacerbat, acumulat în mijlocul unei lumi descrise pragmatic. Adulți, trecuți prin vâltoarea vieții, eroii se supun brusc moralității vremii și sublimează orice pulsiune sexuală, închizând neașteptat o poveste care promitea să fie excepțională.

Personajele sunt conturate inedit, apar dinamice, agitate, pasionale, angajate în permanentă luptă pentru existență, dar dovedindu-se adevărați supraviețuitori, angrenați în demersuri diverse de mai mare sau mai mic succes, dar debordând de vitalitate. Dincolo de emoționalism, violență verbală sau fizică, eroii sunt însă copleșiți de disperare, sărăcie, și revoltă, lăsând o impresie puternică

cititorului. Eroii principali, actorii Leo și Rosa, sunt dedicați complet artei pe care o practică, astfel că viața lor din afara scenei e instabilă, lipsită de consistență, indecisă; rolurile de pe scenă capătă implicarea lor vitală, iar în viața privată se mulțumesc să devină doar niște personaje, niște roluri interpretate fără pasiune. Se remarcă un contrast și un adevărat joc al perspectivelor, astfel că personajele secundare sunt conturate precis și, în consecință, memorabil, în vreme ce personajele principale - cuplul de artiști - sunt caracterizate prin tușe idealizate, pierzând din substanță și greu de susținut în context. În cele din urmă, prim-planul construit e difuz, iar fundalul animat și vital, populat de eroi agitați și pasionali, preia controlul dinamicii romanești.

Identitatea târgușorului Holănești rămâne învăluită în mister; este posibil să fie una din multele localități inventate de Șalom Alehem în universul său literar imaginar, căreia i-a dat, la fel ca și numelui eroului principal, o tentă culturală românească (-ești, -escu). Este cunoscut faptul că, la începutul secolului XX, Șalom Alehem face turnee de lecturi prin Imperiul Țarist și ajunge inclusiv în România, fiind menționat, de exemplu, la Galați, ca întâlnindu-se cu publicul. Fiind vorba de începuturile teatrului idiș, localizarea este mai mult decât nimerită, zona de cultură română a Moldovei de nord fiind recunoscută pentru activitatea de limbă idiș și pentru publicul evreiesc dornic de teatru.

Lumea liniștită a *ștetl*-ului Holănești este cutremurată de venirea trupei de teatru care afectează viața tuturor ca o calamitate, ca o revoluție, ca o forță a schimbării care cutremură din temelii structurile comunitare și familiale deja existente, răstoarnă relațiile stabilite, eliberează destine supuse tradiției și deciziilor familiei, dar și distruge indivizi prin transformările pe care le aduce, vestește progresul, libertatea și schimbarea. Astfel, teatrul, exponent al *Haskalei*, joacă rolul de element modernizator și se opune tradiției, ca materializare a religiei. În principiu, contactul cu teatrul emancipează lumea *ștetl*-ului, în primul rând pe Leibl și pe Reizl, și îi impinge în

lumea largă, alături de alți holănești care rătăcesc arhetipal și alături de care se maturizează rapid din punct de vedere social, forțați de context, dar sufletește rămân goi, instabili: "Bărbatul este o stea a scenei idiș care decade atât ca artist, cât și ca ființă umană în Lumea Nouă, iar femeia este o cântăreață care nu se aventurează niciodată în afara îngustei lumi evreiești și, astfel, își păstrează integritatea"[1]. Lumea în care pătrund este în veșnică schimbare, imprevizibilă, personajele sunt maleabile și se adaptează la diverse contexte și medii, dar modifică lumea din jur sau pe sine pentru a-și oferi o alternativă și a supraviețui.

Oglindind realitățile sociale, Șalom Alehem impregnează idișul folosit în roman cu influențe locale, în funcție de locul în care se găsesc personajele. Astfel, întâlnim expresii englezești (*all right*) menite să epateze elita londoneză și care semnalează eforturi de aculturare, dar și americanisme idișizate, atunci când eroii noștri ajung la New York, iar discursul lor în idiș începe cu formula *Ladies and Gents*. Nu doar prin limbaj, umorul lui Șalom Alehem covârșește paginile cărții, transformând vicisitudinile, furia și disperarea în bucurie, entuziasm și vitalitate prin forța catartică a râsului.

La fel ca în cazul romanelor *Tevi lăptarul*, *Menahem Mendel* sau *Halal de mine! Sunt orfan*, volumul *Stele rătăcitoare* este conceput pentru apariție în foileton în publicațiile vremii[2]. Astfel, romanul a apărut inițial în foileton în publicațiile de limbă idiș *Haint* (Azi) și în *Morgn-jurnal* (Jurnalul de dimineață) la New York, între 1909 și 1911 și, ulterior, în volum în 1912. Tradus în 1952 în engleză ca *Wandering Stars*, în traducerea lui Frances Butwin, dar într-o versiune prescurtată și cu final modificat, romanul va cunoaște o a doua transpunere, în 2008, realizată de Aliza Shevrin.

1. Hugh Denman, „Sholem Aleichem", în Joseph Sherman (ed.), *Writers in Yiddish. Dictionary of Literary Biography*, vol. 333, 2007, p. 273.

2. Ken Frieden, *Classic Yiddish Fiction. Abramovitsh, Sholem Aleichem, and Peretz*, SUNY Press, 1995, p. 183.

STELE RĂTĂCITOARE

ÎN TRADUCERE ROMÂNEASCĂ. Publicul românesc are privilegiul de a avea acces la aproape întreaga operă a lui Șalom Alehem într-o transpunere de excepție. Începând cu 1906, anul în care apare primul volum tradus în limba română din opera lui Șalom Alehem, numeroase ediții au apărut în condiții excepționale, cu o remarcabilă calitate a traducerii. Pentru publicul cititor de astăzi, rămâne de referință ediția *Opere alese*, care apare între 1959 și 1969 în cinci volume masive la Editura de Stat pentru Literatură Universală și care reprezintă o ocazie de excepție de a cunoaște opera marelui scriitor: vol. 1, *Romane și povestiri*, traducere de I. Ludo, 1959; vol. 2, *Stele rătăcitoare*, traducere Olga Brateș și Meer Sternberg, 1964; vol. 3, *Întoarcerea de la iarmaroc*, traducere de Olga Brateș și Meer Sternberg, 1966; vol. 4, *Schițe și povestiri*, traducere de I. Ludo, 1968 și vol. 5, *Schițe și povestiri*, traducere Olga Brateș și Meer Sternberg, 1969.

Romanul *Stele rătăcitoare* apare în traducere românească relativ devreme, comparativ cu versiunea engleză, publicată în 1952, și anume în 1964, în transpunerea Olgăi Brateș, secretar literar al Teatrului Evreiesc de Stat la acea vreme, și a lui Meer Sternberg. Ulterior, romanul nu a mai fost republicat și abia astazi revede lumina tiparului într-o ediție adusă la zi, relevantă pentru publicul românesc ce se regăsește în multe referințe culturale și în localizarea romanului.

CAMELIA CRĂCIUN

PARTEA ÎNTÂI
Actorii

Tuturor celor care, cu prilejul împlinirii a 25 de ani de activitate literară, s-au gândit să mă sărbătorească, le închin, cu recunoştinţă, această carte.

Capitolul 1
A ZBURAT PĂSĂRICA!

Într-o duminică în zori – era către sfârşitul verii – Leia, nevasta cantorului, se trezi înaintea tuturor. Deodată îşi aminti că era duminică, zi de târg. Aruncă o privire pe fereastră şi, văzând că s-a luminat de-a binelea de ziuă, îşi zise înciudată: „Oi, trăsni-m-ar!" Se îmbrăcă într-o clipită, se spălă pe mâini, mormăi la iuţeală rugăciunea de dimineaţă şi, apucând coşul, o zbughi pe uşă cu atâta grabă, de parcă se temea să nu piardă Dumnezeu mai ştie ce chilipir!

Era o dimineaţă minunată. Soarele se înălţa fierbinte şi strălucitor, inundând Holăneştiul cu razele lui de aur. Ca peştele în apă se simţi Leia de cum ajunse în piaţă. Ce mai târg se aşternuse la Holăneşti – grozăvie, nu alta! Ca niciodată, moldovenii aduseseră tot soiul de brânzeturi, zarzavaturi şi fructe din grădinile lor. Păpuşoii şi castraveţii, pe nimica toată. Şi unde mai pui ceapa, usturoiul, verdeţurile!... Din toate a târguit Leia câte ceva, de şi-a umplut coşniţa. Şi ce peşte i-a scos Dumnezeu în cale – curat chilipir! Nici prin gând nu-i trecuse să cumpere peşte, dar ce să faci dacă peştele ăsta parcă îţi face cu ochiul! Peşte? Vorba vine! Nişte peştişori amărâţi, plevuşcă, oscioare, mesteci şi scuipi; dar aşa de ieftin, că, zău, ţi-e ruşine să spui: nimeni nu te-ar crede! Da, azi Leia a avut noroc la târg. Din suma pe care a pus-o la bătaie mai poate aduce acasă şi un rest frumuşel. Şi dacă-i aşa, apoi i s-ar cuveni şi cantorului un plocon de vreo zece ouă proaspete... Ce bine o să-i prindă lui Isruel! O să-i ajungă să se gargarisească de vreo zece ori, să-şi mai dreagă glasul, că, iată, se apropie sărbătorile de toamnă. Dar bomboanele pentru fată? Lui Reizl îi plac dulciurile, bomboanele, bunătăţile,

mânca-o-ar mama de fetiţă! De i-ar putea cumpăra şi ghetuţe noi, că cele vechi s-au rupt, sunt numai bune de aruncat...

Tot chibzuind aşa, s-a mai învârtit Leia cantorului o bucată de vreme printre dughene, până ce banii i s-au topit printre degete, ca zăpada. Abia atunci se linişti şi făcu domol cale întoarsă.

Apropiindu-se de casă, încă de departe îl auzi pe cantor cum îşi dregea glasul, tot repetându-şi rugăciunea: „Cui i-e sortit să piară de foc şi cui de apă..." Glasul lui! Glasul atât de cunoscut şi de drag, glasul care-i răsună de-atâta vreme în urechi şi de care nu i s-ar urî niciodată! Încă de pe acum Isruel cantorul compune o melodie nouă pentru rugăciunea de *Roş-Haşana*[1]. Isruel nu-i unul dintre cantorii cei mari, vestiţi peste mări şi ţări, dar la el, la Holăneşti, are destulă vază. Nu l-ar da oamenii din târguşorul lui, fiţi siguri, pe cel mai mare cantor, ba nici pentru un milion! Ei, şi cu toate astea, una cu alta nu are a face. Dacă, pe lângă meseria lui, Isruel cantorul nu i-ar învăţa carte pe câţiva copii din târg, oho, cum ar mai trage mâţa de coadă! Norocul lui că-i bun cunoscător al *Torei* şi al limbii ebraice. Şi, pe lângă asta, i-a dăruit Dumnezeu o mână de aur la scris. Aşa că are zece învăţăcei, copiii celor mai înstăriţi oameni din târg. (Feciorul bogătaşului Beni Rafalovici e dintre cei mai buni şcolari ai lui.) Două izvoare de câştig nu-i glumă, aşa-i? Totuşi, se mai întâmplă ca Isruel cantorul să n-aibă o copeică pentru sâmbătă. De foame însă nu moare, cel mult rabdă...

Ajungând acasă, asudată, cu coşniţa plină, Leia cantorului se miră că nu o vede pe fie-sa şi că nu-i aude glasul. Se deprinsese ca, atunci când se întorcea din piaţă, s-o găsească pe fată spălată, îmbrăcată, pieptănată, s-o vadă că-i sare înainte şi-i răvăşeşte coşniţa şi i-o răstoarnă: „Ce mi-ai adus, mamă?", „Răbdare, fată, că nu ia balta foc! Asta-i bună! Aşteaptă, să-i duc mai întâi lui taică-tău cicoarea!"

Aşa se obişnuise nevasta cantorului. Şi poftim că acuma e linişte în casă, ciudată linişte! N-o vezi pe Reizl, n-o auzi, cu toate că

1. *Roş-Haşana*, Anul Nou, este una din cele mai importante sărbători religioase evreieşti şi este celebrată toamna.

uşa e vraişte. Se vede treaba că mai doarme... Şi cantorul nu mai conteneşte cu gargariselile lui, ridicând vocea până la cea mai înaltă octavă: „O-o-o, cu-u-ui i-e sortit să piară de fo-o-oc şi cu-u-ui de a-apă"! Uf, şi iarăşi: „Cu-u-ui i-e sortit să piară de fo-o-oc şi cu-u-ui de a-apă!"...

Tiptil, în vârful picioarelor, Leia intră în casă, pune coşul la o parte, într-un ungher, şi, ca să nu-şi tulbure bărbatul, începe să boscorodească de una singură, tot învârtindu-se pe lângă vatră.

– Vai de mine! Tot mai doarme?... Uite ce-ţi poate face o fată! Acuşi-acuşi or să pice şcolarii la *heider*[1], şi parcă o văd că iar umblă de colo până colo în faţa băieţilor... Ce crede, că mai e un copil?! Isruel!... Isruel!... N-aude, nu vede!... Cu noaptea-n cap a luat-o dumnealui cu „focul" şi cu „apa", Doamne, iartă-mă! Unii ar putea să creadă că e cine ştie ce pricopseală „cantoria" asta a lui. Când colo, Reizl îmi umblă cu ghetuţele scâlciate şi rupte, vai de viaţa mea! Ei, dar până când o să mai doarmă, trăsni-m-ar... Ai mai văzut aşa ceva? Trebuie s-o trezesc!

Tot vorbind aşa, Leia se repede spre paravan – de fapt un cearşaf care desparte odaia în două – trage cu urechea, dă uşurel pânza la o parte, se uită spre pat, aruncă apoi o privire spre fereastra deschisă şi rămâne năucă... Parcă ar fi lovit-o un junghi în inimă. Şi întoarce capul spre bărbatu-său:

– Isruel!

Aşa a răcnit Leia, că Isruel îndată şi-a întrerupt psalmodia, întorcându-se către ea:

– Ce-i, Leia?

– Unde-i Reizl?

– Ce înseamnă „unde-i Reizl"? Da' ce, Reizl nu doarme?

N-a trecut nicio jumătate de ceas, şi tot târguşorul a aflat de năpasta care a căzut pe capul cantorului. Şi lumea, curioasă cum e, dă buzna să afle ce şi cum. Unul intră, altul iese: „Ce s-aude? Chiar nu este? Cum se poate?! Cum s-a întâmplat?"...

1. Şcoală evreiască tradiţională religioasă, pe care băieţii o frecventează de la 3 la 12-13 ani şi unde deprind cunoştinţe de limbă ebraică şi elemente de iudaism.

Toată dimineaţa târgul a clocotit ca un cazan: „Ai auzit? A dispărut fata cantorului!" „Ce vorbeşti, unde?" „Nu-i, de parcă a intrat în pământ!"...

Cât despre cantor, ce se petrece cu el? Nici nu plânge, nici nu vorbeşte. Stă înlemnit în mijlocul odăii, ca o arătare, şi cată în ochii tuturor. Şi-o fi pierdut graiul şi mintea? Nevastă-sa aleargă ca nebună prin târg, îşi frânge mâinile, îşi smulge părul din cap şi se vaită: „Fata mea, odorul meu, lumina ochilor mei!"... După ea se ţin scai femei şi bărbaţi, care o ajută să-şi caute copila. Pe unde vrei şi nu vrei au fost: dincolo de pod şi în cimitir, prin toate livezile moldovenilor şi pe malul râului... Dar nu-i şi pace!

Oamenii au adus-o acasă pe Leia de subsuori, mai mult moartă decât vie. În casă, lume peste lume. Toţi vorbesc de nenorocirea care a lovit familia cantorului. Unii dau la o parte cearşaful care desparte odaia în două şi aruncă o privire spre pat şi spre fereastra deschisă, parcă s-ar întreba: „Oare chiar pe aici să fi zburat păsărica?"

Când e vorba de nenorocirea altuia, se mai găsesc prin Holăneşti câte unii cărora le arde de glumă!

Capitolul 2
LEŞINUL

Un târguşor evreiesc, cât de sărac ar fi el, musai să-şi aibă un Rotschild al lui.

Şi Rotschildul din Holăneşti e Beni Rafalovici.

Ca să vă povestesc de avuţiile şi de faima lui, ar fi zadarnic. Ajunge, cred, să vă descriu masa care se serveşte zilnic la el; la Beni vin zi de zi la masă nu mai puţin de douăzeci şi ceva de inşi, fii şi fiice, şi gineri şi nurori – toţi frumoşi, sănătoşi, bine hrăniţi – şi o mamă bătrână care clatină mereu din cap de parcă ar spune „nu, nu", şi o doică durdulie şi rumenă, şi un casier burlac, un fel de neam de-al lor, va să zică, tot o rubedenie. Pe burlacul ăsta îl cheamă

Simhe[1], dar i se spune Susen-Vesimhe[2]. Nu că ar fi el o fire prea veselă, ci, dimpotrivă, pentru că burlacul ăsta e un posac, un ursuz şi un mototol care doarme de-a-n-picioarelea. La mutră e tuciuriu, are obrazul lucios, ochii bulbucaţi şi nasul mai totdeauna înfundat, din care pricină îi vine greu să rostească pe *m* şi pe *n,* iar buza de sus îi e umflată şi acoperită de o mustaţă stufoasă.

Cu ceilalţi membri ai familiei vom mai avea prilejul să facem cunoştinţă. Dar, în general, trebuie să ştiţi că la Rafalovici e o casă de bogătaş, o casă veselă şi plină de viaţă, unde se mănâncă pe săturate. Acolo, când e vorba de mâncare, se face atâta hărmălaie, atâta tărăboi şi atâta zăngănit de linguri şi furculiţe, că poţi asurzi. În capul mesei, ca un suveran, şade însuşi stăpânul, un evreu basarabean cu o burtă respectabilă şi cu o barbă care i se resfiră de-a latul obrazului negricios şi lucios, o barbă care nu vrea să stea ca lumea, ci numai răvăşită în dreapta şi în stânga, de n-ai ce-i face!

Beni e un om care, când mănâncă, apoi mănâncă; două treburi o dată nu ar face pentru nimic în lume! Atunci nici nu vrea să ştie ce se petrece în jur. De felul lui nu-i prea vorbăreţ, dar altul dacă vorbeşte, mă rog, nu se sinchiseşte. Rar de tot, doar atunci când la masă se face prea mare gălăgie, Beni se răsteşte la preacinstita lui familie: „Linişte, blestemaţilor, mai bine uitaţi-vă în *sider*[3], să vedeţi ce citiţi!... ceea ce, pe limba lui, înseamnă: „Bagă-ţi nasul în strachina ta, ca să vezi ce mănânci". E un obicei al lui Beni să vorbească într-un limbaj ticluit de el. De pildă, pentru Beni, un cal e un *flăcău,* banii sunt *cioburi,* o nevastă e o *pacoste,* un fiu e un *kadiş*[4], o fiică e o *bubă,* casa e *bordei* şi aşa mai departe. Din limbajul lui Beni Rafalovici ai putea alcătui un întreg dicţionar.

Ultimul loc la masă îl ocupă soţia lui Beni, Beilke, o evreică mărunţică, slăbuţă şi tăcută. Nu-i auzi niciodată glasul. Când o

1. Bucurie (din ebraică).

2. Sărbătoare şi bucurie (din ebraică).

3. Carte evreiască de rugăciuni.

4. Rugăciune pentru părinţii decedaţi pe care fiul o rosteşte zilnic, timp de unsprezece luni după deces. Termenul semnifică simbolic şi "urmaş".

priveşti, îţi vine să te întrebi: Cum a putut o femeie ca ea să aducă pe lume o droaie de copii? Ei da! Nu-i purtaţi de grijă! Fărâma asta de femeie se pricepe să ducă în spinare povara întregii gospodării. O găseşti peste tot, îşi bate capul pentru toate. Cât despre ea... nu, ea n-are nevoie de nimic! Viaţa ei toată sunt copiii. Locul din fruntea mesei l-a cedat mamei soacre, care clatină mereu din cap „nu, nu". Mama asta bătrână a fost, pare-se, anume creată spre a aminti omului ce poate el să ajungă; şi-a pierdut aproape toate simţurile, nemairămânându-i decât unul: văzul ager. Ea observă toate înaintea tuturor. De pildă, în seara cu pricina, nimeni afară de ea n-a băgat de seamă că de la masă lipsea cel mai mic dintre băieţi – Leibl. Cuprinzând masa cu privirea ei iscoditoare şi neîncetând să clatine din cap, bătrâna întrebă:

– Unde-o fi Leibl?

Abia atunci observară şi ceilalţi lipsa lui Leibl şi începură să-l caute prin toate ungherele: „Unde-i Leibl?"

În casa lui Beni încă nu s-a pomenit să lipsească un copil de la masă. Şi tatăl se mânie şi dădu poruncă:

– Să-mi aduceţi mânzul în herghelie!

Pe limba lui Beni, asta vrea să însemne: „Să fie chemat mezinul de la *heider*".

S-a trimis, aşadar, o solie la Isruel cantorul, la *heider,* să-l aducă pe Leibl acasă, la cină. Mesenii erau la ultimul fel, la păpuşoiul fiert, când trimisul s-a întors cu vestea că Leibl nici nu fusese în ziua aceea la Isruel cantorul, la *heider,* şi că în familia cantorului s-a întâmplat o nenorocire, ducă-se pe pustii: fata, unica lor fată, a dispărut peste noapte, fără să i se ştie de urmă.

Ca o bombă căzu această veste peste casa lui Rafalovici. Întreaga familie rămase încremenită; se priveau unii pe alţii întrebători. Ce gândeau într-o asemenea clipă e greu de ştiut, căci fiecare îşi păstra gândurile pentru sine. Numai bătrâna, deprinsă să spună cu glas tare tot ce gândea, rosti, însoţindu-şi cuvintele cu obişnuitul ei clătinat din cap:

– Ia căutaţi în sertar. Aş putea să jur că pe la miezul nopţii, în timp ce flăcăul ăsta (şi arătă spre Susen-Vesimhe) sforăia de putea trezi şi morţii, am auzit pe cineva umblând acolo, pe întuneric.

Bătrânii au adesea gânduri ciudate. Ce înseamnă că Susen-Vesimhe a sforăit, tocmai el, care doarme atât de uşor încât aude şi musca?

Totuşi, casierul cel somnoros fu nevoit să se deranjeze. Îşi şterse încetişor buzele groase şi mustaţa stufoasă, apoi, neavând încotro, scoase din buzunarul pantalonilor o legătură grea de chei şi, fără a se grăbi, deschise sertarul din mijloc al biroului de stejar. Dar cum aruncă o privire înăuntru, înlemni. Ochii lui adormiţi deveniră sticloşi. Nu mai era în stare să scoată o vorbă! Stăpânu-său îi veni în ajutor:

– Vorbeşte odată, nerodule! răcni acesta.

Susen-Vesimhe se cutremură tot şi bâigui cu limba împleticită, aşa fonf cum era:

– Iaca, aici la mine au stat cheile toată noaptea, auziţi? Aici, în buzunarul pantalonilor. Nu s-a lipit somnul de ochii mei, credeţi-mă, şi n-am auzit măcar o şoaptă... Şi, poftim, sertarul e gol... gol, să scuipi în el... Tot bănetul, auziţi? Tot s-a dus!...

La vorbele astea, cineva de la masă scoase un ţipăt scurt, se încovoie şi căzu în nesimţire.

Era mărunţica, slăbuţa şi tăcuta Beilke.

Capitolul 3
ZARVĂ MARE ÎN HOLĂNEŞTI

Holăneştiul fierbe, vuieşte, s-a întors pe dos. E zarvă mare! Atâtea evenimente într-o singură zi e puţin lucru? Două scandaluri deodată! Şi ce scandaluri! Şi ce ciudat împerecheate: fata cantorului sărac şi băiatul bogătaşului! Auzi colea, ce potriveală!...

Aşa că Holăneştiul s-a pus serios pe treabă. Negustorii îşi închid

dughenele. *Melamed*-ul[1] dă drumul copiilor din *heider*. Lucrătorii lasă lucrul. Femeile îşi părăsesc bucătăriile şi ies în târg, se adună pâlcuri-pâlcuri, împânzind străzile parcă ar fi într-o sâmbătă după-amiază. Şi se vântură vorbe şi bârfeli şi poveşti peste poveşti, cât nici nu le poţi aşterne pe hârtie. Dacă unul spune o poveste, altul spune zece. Şi se mai bagă şi al treilea, de le ia piuitul, precum că amândoi sunt nişte vite încălţate şi habar n-au pe ce lume trăiesc. Dar, colac peste pupăză, se mai găseşte şi un al patrulea, care spune că al treilea e un dobitoc: „Ia mai daţi-l dracului şi ascultaţi la mine, să vă spun eu una bună"! Şi îndrugă o istorie lungă, foarte frumoasă, nimic de zis, dar ticluită de la un cap la altul, „după raţiune şi fantezie". Lumea nu pare însă tocmai mulţumită. După raţiune, poate ar avea dreptate, totuşi, ce spune el nu le prea intră în cap... Când iată că se mai găseşte careva, un roşcovan cu ochi spălăciţi, care se află, pare-se, pe drumul cel bun şi pune o întrebare cu tâlc:

– Ascultaţi, fraţilor, la ceea ce am să vă întreb! Spuneţi-mi, mă rog, cum le-a venit ăstor doi tineri ai noştri să dispară tocmai ieri, sâmbătă seară, chiar în noaptea în care trupa teatrului evreiesc părăsea oraşul?

– Ei, şi dacă-i aşa, ce vrea să însemne?

– Asta vrea să însemne: nu cumva fuga lor are vreo legătură cu teatrul evreiesc şi cu actoraşii evrei?

– Hodoronc-tronc!

Lumea izbucneşte în râs şi roşcovanul cel cu ochi spălăciţi face pe ofensatul:

– Dacă v-aţi găsit aşa deştepţi, ia să-mi răspundeţi la altă întrebare: Ce treabă aveau actorii ăştia săptămâna trecută la Isruel cantorul? Dacă nu mă credeţi, n-aveţi decât să-l întrebaţi chiar pe el.

– Nu zău, asta ar mai lipsi! Să-i mai punem şi noi sare pe rană!

– Atunci nu mai trăncăniţi verzi şi uscate şi lăsaţi-mă să vă lămuresc eu. Şi dacă vreţi să ştiţi, să vă spun chiar eu ce căutau actorii la Isruel cantorul. Actorii ăştia au aflat, mă-nţelegeţi, că Isruel

1. Profesorul care predă în *heider*, dascăl.

are o fată, şi încă o fată frumoasă, care ştie să cânte frumos, şi cum cantorul, mă-nţelegeţi, e om sărman, au venit la el să-i ceară ca fata să intre în trupa lor, că ei, mă-nţelegeţi, au să-i găsească un rost... Ce ziceţi, fraţilor? Prins-aţi acum tâlcul?

– Până aici se cam potriveşte, dar ce te faci cu băiatul lui Beni Rafalovici?

– Şi pentru el să-mi bat capul? Pot eu să-mi închipui că băieţaşul lui Beni Rafalovici, care învăţa la *heider*-ul lui Isruel cantorul, s-a dat bine pe lângă fata lui? Să-i fi trăsnit prin minte unui puşti aşa ceva? Sau putem noi să zicem că fata l-a ademenit pe drumul ăsta cu ştirea lui taică-său şi a maică-sii? Pe Isruel cantorul îl cunoaştem doar cu toţii, nu-i el omul ăla! Poate nevasta cantorului?! Asta ar însemna, vedeţi, că ne aflăm olecuţă pe drumul cel bun. Ce nu poate femeia...

– Gura, fraţilor! *Gubernator iedet*![1] strigă deodată un oarecare, arătând cu mâna spre pristavul care trecea, ca săgeata în zbor, într-o brişcă nouă şi trasă de o pereche de cai albi, cu o mulţime de zurgălăi, pe care oamenii îi recunoscură îndată că sunt „armăsarii lui Rafalovici".

Lângă pristav şedea speriat de moarte Ihil lăutarul; Ihil lăutarul, care cântase tot timpul pentru trupa de comedianţi. Brişca asta, cu armăsarii lui Beni Rafalovici, cu Ihil lăutarul, a urcat deodată „acţiunile" ovreiaşului celui roşcovan, cu ochi spălăciţi, şi încă atât de mult, încât lumea, vrând-nevrând, începu să facă roată în jurul lui, să se dea tot mai aproape de el şi să-şi plece urechea la vorbele lui, care acum aveau miez, ba chiar greutate!

Şi fiindcă se află pe drumul cel bun, căci în „teatrul" evreiesc au găsit, într-adevăr, cheia acestei ciudate întâmplări, să-i lăsăm pe evreii din Holăneşti să-şi bată singuri capul cu poveştile lor, iar noi să ne întoarcem cu puţin timp înapoi, la ziua când trupa teatrului evreiesc tocmai sosise la Holăneşti, pentru prima dată de când Holăneştiul e târg, şi Basarabia, gubernie.

1. Trece guvernatorul! (din rusă).

Capitolul 4
„HAHALERA"

De vreo săptămână se tot zvonea prin Holăneşti de sosirea unei trupe evreieşti. Dar nimeni nu se aştepta ca tocmai aici teatrul să „prindă" chiar atât. „Apă de ploaie! ziceau evreii holăneşteni. Mare scofală, auzi, comedianţi, măscărici... cine are nevoie de ei?"

Despre evreii holăneşteni nu s-ar putea spune că au fost prea răsfăţaţi de soartă, cu alte cuvinte, că ar fi avut prilejul să vadă prea adesea teatru. Dimpotrivă, trebuie să mărturisim că, în realitate, nici nu văzuseră vreodată teatru şi habar n-aveau cu ce se mănâncă. Dar, la drept vorbind, unde stă scris că-i musai să le vezi pe toate cu ochii tăi? La ce i-a dat Dumnezeu omului minte? Un ovrei, slavă Domnului, poate înţelege şi lucruri mai înalte, un ovrei doar nu-i un fitecine!...

Şi, uite-aşa, într-o bună dimineaţă, pică la Holăneşti un individ oarecare, îmbrăcat cu un palton galben-verde-albastru-roş, cu o pălăriuţă pleoştită pe cap şi în mână cu un geamantan descusut, şi se recomandă că a venit să închirieze un local pentru teatru. Mirată, lumea se strânse ca la urs. La drept vorbind, nu fiindcă ar fi fost cine ştie ce de capul lui – asta-i altă poveste – ci pur şi simplu pentru că localnicii erau tare curioşi să-l vadă cam ce are de gând să facă. Individul ăsta, un tip mărunţel, cu faţa rasă şi ochi de şmecher, cuprinse dintr-o privire Holăneştiul, cu ovreii lui cu tot, şi se adresă publicului cu un glas ciudat, răguşit, în timp ce pălăriuţa pleoştită îi juca pe scăfârlie: „După câte văd eu, se pare că străbunul Adam nu prea v-a onorat târgul cu prezenţa lui, aşa, în câte o sâmbătă..."

Mă rog, vedeţi ceva deosebit în vorbele astea? Ia, acolo, câteva simple cuvinte evreieşti. Nu-i aşa? Ei bine, n-aţi crede ce răsunet au trezit aceste cuvinte. Toţi se ţineau cu mâinile de pântece, se stricau de râs. La început eroul nostru s-a cam speriat de evreii din Holăneşti. A tăcut puţin, i-a privit ca pe nişte aiuriţi şi i-a lăsat să se potolească. După aceea li s-a adresat din nou, de astă dată pe un

ton serios, căci simţise de mult, încă de pe când călătorea într-acolo, că-l cam taie la ramazan: „Ia spuneţi-mi, oameni buni, nu cumva ştiţi unde-aş putea găsi leac de foame?"

Precum vedeţi, iarăşi vorbe obişnuite. Dar de cum le rosti, se stârni atâta haz, încât oamenii se tăvăleau de râs şi mai multe nu. Ei, una ca asta chiar că l-a mâniat pe eroul nostru. Aşa că li s-a adresat şi mai serios ca înainte: „Mie, unul, nu-mi arde de glumă. Am spus că vreau să înfulec ceva."

Mai mult nici că le-a trebuit. Auzind vorbele astea, holăneştenii izbucniră într-un râs de nepotolit.

După o jumătate de ceas, tot târgul repeta cuvintele: „«Să înfulec ceva!» Ha, ha, ha..."

„Ce hahaleră", zicea lumea, ştergându-şi lacrimile de atâta râs – curat hahaleră, cu jantilica lui caraghioasă, cu tichiuţa lui caraghioasă, cu vorbele lui caraghioase, mare comedie!.,.

Şi „hahalera" se puse pe căutat, până ce, în fine, găsi ce-i trebuia: un han, nu cine ştie ce, după cum îl ţineau şi pe el balamalele. Acolo îmbucă în grabă un cherci, pe care îl cinsti cu un pahar de vin basarabean, şi apoi, aprinzându-şi tacticos o ţigară, se dădu în vorbă cu hangiţa, o femeiuşcă oacheşă şi simpatică, pe nume Nehe, pe care începu s-o descoasă: dacă are bărbat sau e văduvă, divorţată sau părăsită. Dar pe Nehe o îneca râsul, aşa că nu răspunse ciudatului muşteriu. Iar dumnealui îşi luă frumuşel bastonaşul subsuoară, îşi îndesă pe frunte pălăriuţa pleoştită şi, vârându-şi mâinile în buzunare, o porni prin târg să se plimbe şi totodată să afle un local potrivit pentru teatru.

Nu mergea însă singur. Îl urma un alai de ştrengari, copii desculţi, dar... mari amatori de teatru evreiesc! Se ţinură scai după el până ce îl văzură oprindu-se în dreptul unei curţi. Zărise acolo un şopron[1] mare şi larg, un soi de grajd cu acoperiş de tablă.

1. La început, Avram Goldfaden relatează că trupele evreieşti jucau în spaţii de diverse tipuri, de la grădini de vară amenajate cu scenă (primul spectacol având loc în Grădina de Vară "La Pomul Verde" din Iaşi) la hanuri, cârciumi şi săli de spectacole propriu-zise.

„Ia te uită! Te pomenești că încă de la facerea lumii Dumnezeu a creat hardughia asta anume pentru teatrul nostru evreiesc", își zise omul intrând în curte.

Era curtea lui Beni Rafalovici. Și șopronul, tot al lui Beni Rafalovici.

Capitolul 5
SCHIMB DE SCRISORI

Holăneștiul n-a stat mult în așteptarea teatrului evreiesc. De cum a căzut la învoială cu Beni Rafalovici în privința șopronului, cu alte cuvinte de cum s-au înțeles din preț – hahalera noastră a și expediat tovarășului său o scrisoare pe care o redăm aci cuvânt cu cuvânt:

„Dragă amice Albert eu îți scriu o scrisoare și află despre mine că sunt în Holănești în Basarabia un orășel cât un căscat cu niște neciopliți care se umflă cu mămăligă și beau vinu ca apa dar Moișe[1] o să dea buzna la teatru deor săi ia toți draci și de tocmit am tocmit un teatru că ar putea sta și la Londra și o scenă să te plimbi și cu sania pe ea și acoperișu e de tablă că nici dracu no să răzbată prin el darămite ploaia și pe stăpânu teatrului îl cheamă Beni și e plin de gologani ca un sac cu tărâțe cu toate astea porcu a fost în stare să ceară arvună și iam spus să mai zacă puțin că trebuie să primesc zilele astea niște junghiuri prin poștă și nu gologani șiam pus mâna pe o gazdă bunișoară și hangița o *mezuzale*[2] parcă s-ar tot ruga de mine sărutămă mănâncă zice bea și săți fie de bine că ai la mine credit cât pofteși așa că nu fi idiot și nu te mai screme atâta trimitem îndată decoruri și afișe amanetează[3] ce

1. Nume simbolic pentru "public evreiesc".

2. Mic recipient din diverse materiale în care se află o copie miniaturală a tablelor lui Moise și pe care evreii religioși o montează pe tocul ușii pentru a o atinge de câte ori intră sau ies din locuință. Diminutivat, termenul capătă nuanțe afective.

3. Deoarece câștigurile erau sub costurile necesare producției de spectacol, deseori impresarii sau directorii de trupe de la începuturi erau nevoiți să amaneteze decorurile sau alte bunuri pentru a achita notele de plată pentru cazare, sală de spectacol sau masă.

ai şi vino cu tot *heideru*[1] pentru dumnezeu n-o mai întinde până la paştile cailor că iaca se apropie cele trei săptămâni cu cele nouă zile[2] şi o să crăpăm de foame şi autorizaţie[3] se capătă aici tot aşa de uşor cum îi vine lui Hoţmah să înghită o tocană cu carne pe stomacu gol săi spui salutări lui Hoţmah din partea mea şi să nam parte de tatsu şi mai treci mânzule pe la bârlogu meu că acolo miam lăsat eu supat papucii şi câteva piese cenzurate şi expediazăm afişe pentru numele lui dumnezeu cât mai repede şi să nuţ sară ţandăra dacă nuţ bat o depeşă că nam la sufletu meu decât douăzeci de copeici. Asta a avut aţ scrie amicu tău care vă salută pe fiecare în parte cu toată prietenia

Şulem-Meer Muravcik."

După câteva zile, Şulem-Meer primi ca răspuns scrisoarea de mai jos:

„Prea stimate amice Şulem Meer crăpaţiar bostanu ce ţia trebuit să ciupeşti de la madam Brandele-Kozak cincisprezece carboave şi să spui căi în contu meu? ce socoteli am eu mă nenorocitule eu Brandele-Kozak aia că toată trupa o iubeşte ca sarean ochi că dârdâie pentru fiece copeică şi e o cărpănoasă primantâi şi ce scri tu despre decoruri nu pricep ori faci pe mortun popuşoi ori eşti o vită încălţată mi se pare că şti deajuns de bine că decorurile sunt de mult amanetate şi de unde am eu bani să le scot dacă autorizaţie nu mai vor să dea nici pentru un milion iar picu meu de aur şi berliante nam săi prăpădesc pentru burţile altora că nu mia venit cu Una cu două doar dacă actorii mior iscăli în contracte negru pe alb că nor să mai pomenească de taloane[4]

1. Aici cu sensul de trupă de teatru.

2. Zilele de post în calendarul religios evreiesc.

3. Înainte de turneu, directorii de trupe sau impresarii erau obligaţi să obţină autorizaţia de a susţine spectacolele din partea autorităţilor locale.

4. În multe cazuri, actorii trupelor evreieşti din Imperiul Ţarist nu erau plătiţi, ci primeau un anumit număr de "taloane" care le dădea dreptul la o cotă-parte din reţeta fiecărui spectacol.

auzi, auzi, ei asociaţi la teatru meu? Să najungă să mă împart eu cu ei juma juma cu toate că dumnealor mă sperie că or sa-şi facă o companie[1] separată facălisar bube în gură. eu îi dau dracului pe toţi şi îţi trimit afişe şi scoate imediat autorizaţie pentru opt spectacole şi unu jubiliar dar ce-mi scrii tu mie mă hoţule şi te vaiţi că nai la viaţa ta decât douăzeci de copeici no să crăpi dacă o săţ amanetezi ceasu aşa cum am făcut şi eu că fiecare e galanton pe pielea mea şi toţi vreţi primu rol dara când e la o adică ial de unde nui. Acuma fac o ultimă încercare dacă în Basarabia o să am baftă bine dacă nu daţivă cu capu de pereţi şi din partea mea pot să dau chiar şi o raită prin România[2] şi o să-mi adun acolo un *heider* ca să mă invidieze şi dumnezeu în persoană şi cu aceeaşi ocazie o să mă descotorosesc de scaiu meu de nevastă deocamdată pregăteşte acolo tot ce trebuie nu face cheltuieli mari păzeşte punga noi sosim cu toţii sâmbătă[3] cu ajutora lu dumnezeu iar sâmbătă seara facem repetiţie şi începem a juca şi află că papuci tăi şi piesele cenzurate[4] să fim noi sănătoşi sunt de mult la gunoi cu cea mai înaltă stimă şi urări de noroc prietenul tău director

Albert Şciupak."

---

1. Deşi Avram Goldfaden înfiinţează prima trupă profesionistă de teatru în 1876, în scurt timp apar o sumedenie de trupe, majoritatea formate din actorii care, dupa o perioadă mai lungă sau mai scurtă de lucru cu Goldfaden, îl părăsesc şi îşi înfiinţează propria trupă.

2. Spaţiul românesc, în special Moldova de nord şi Transilvania, a reprezentat o destinaţie preferată de trupele şi actorii de limbă idiş, unii stabilindu-se o perioadă mai lungă aici (Velvl Zbarjer, Trupa din Vilna, etc.)

3. Sâmbăta (*şabat*, în ebraică) este, în mod tradiţional, ziua de odihnă, de studiu şi rugăciune, fiind respectată cu sfinţenie ca cea mai importantă sărbătoare din an. Începe, ca toate sărbătorile evreieşti, în seara de ajun şi este respectată de evreii religioşi.

4. Autorităţile vizau textele spectacolelor care urmau să se joace şi asistau la reprezentaţii, deseori blocând unele producţii neconforme politic sau social.

Capitolul 6
PUBLICUL DIN HOLĂNEŞTI

Beţivii care de mult n-au mai tras la măsea, nemâncaţii care au uitat până şi gustul pâinii n-ar putea să tabere cu mai multă lăcomie pe băutură şi mâncare decât au tăbărât holăneştenii pe teatrul evreiesc. La prima reprezentaţie nu numai că a fost luată cu asalt curtea lui Rafalovici, dar nici în stradă nu găseai loc să arunci un ac. Lumea era curioasă să vadă teatrul măcar pe dinafară; să intre înăuntru, însă, ehei! Pentru treaba asta se găseau ceva mai puţini amatori! Şi din mai multe motive. Mai întâi, ziceau ei, costă parale, şi banii în Holăneşti sunt lucru rar; al doilea, nu oricine îşi poate îngădui să meargă la teatru. Aşa ceva stă bine nevestelor tinere, flăcăilor şi fetelor, dar nu şi oamenilor în toată firea, evrei cu barbă[1], care au poate fete tocmai bune de măritat. Din păcate, însă, există şi un duh rău, ducă-se pe pustii, care-ţi dă brânci şi-ţi şopteşte în taină la ureche: „Ce ai de pierdut, măi omule, dacă arunci o privire, fie şi de departe, printr-o crăpătură, ca să vezi şi tu cum se joacă teatru evreiesc?..."

Amatori care să arunce o privire printr-o crăpătură s-au strâns însă mult prea mulţi în Holăneşti, atât de mulţi, încât administraţia teatrului s-a văzut silită să pună în aplicare, din capul locului, o măsură extra: stropitoarea, un fel de maşină care stropeşte oamenii cu apă rece şi are un efect straşnic, de o mie de ori mai ceva decât cea mai bună poliţie. Sistem bun şi costă ieftin. Sistemul cu stropitoarea l-a descoperit bunul nostru cunoscut Şulem-Meer Muravcik, „hahalera".

De fapt, ce înseamnă acest Şulem-Meer Muravcik pentru teatru am mai spus-o: el e nimic şi el e totul. El e şi contabil şi casier, şi controlor şi plasator[2], câteodată şi sufler, ba, uneori, când lipseşte

1. Aici, evrei religioşi.

2. Având în vedere costurile ridicate pentru producţia unui spectacol, deseori o persoană îndeplinea mai multe sarcini în cadrul trupei. Avram Goldfaden însuşi a fost, conform scrierilor sale autobiografice, dramaturg, regizor, impresar, scenograf, compozitor şi, uneori, actor.

câte un actor, e şi actor. Să spui despre el că e un artist mare, n-ai putea, n-ar fi adevărat. Cu toate astea, însă, e un slujbaş cinstit, devotat directorului. Îl slujeşte ca un câine credincios. Directorul, Albert Şciupak, pe care în curând îl vom cunoaşte mai îndeaproape, ştie prea bine asta, şi tocmai de aceea astupă cu el toate găurile. Ori încotro te sucești, n-auzi decât Şulem-Meer şi iar Şulem-Meer. La intrarea în teatru fără bani, pe bilete de favoare adică, stă tot Şulem-Meer. Şi amatori din ăştia de bilete de favoare, slavă Domnului, sunt destui la Holăneşti!

Întâi şi întâi, familia lui Beni Rafalovici, compusă din vreo douăzeci şi ceva de inşi. Adevărat, Beni Rafalovici e om cu avere şi i-ar da mâna să plătească, dar are şi el dreptate: cum adică, să plătească bilete de intrare în propriul lui şopron? În prima seară, la spectacolul de inaugurare, Rafalovicii au păşit solemn în teatru, întreaga familie, cu casierul, cu doica, cu ceilalţi slujbaşi, şi, se înţelege, au ocupat locurile de frunte, primele două rânduri. Aşa că Şulem-Meer s-a apropiat de ei aducând vorba de bilete. La început, Beni nici n-a catadicsit să-i răspundă. Dar Şulem-Meer, cu glasul lui dogit, îi dădu a înţelege că dumnealor au ocupat cele mai bune locuri. Abia atunci Beni l-a privit cu un singur ochi şi i-a zvârlit o vorbă în doi peri:

– Şterge-o, derbedeule, că de nu, te plesnesc peste fălci, de te fac una cu pământul!

După o asemenea praftură, Şulem-Meer a priceput că de-acolo nu-i rost de scos bani: trudă zadarnică, iar timpul nu stă în loc. Teatrul s-a deschis şi publicul intră şi intră, şi în cea mai mare parte cu bilete... de favoare. Numai Ihil lăutarul a „consumat" un număr respectabil de „invitaţii". Lui Şulem-Meer nici nu-i venea să creadă ochilor că un lăutar poate avea, să-i trăiască, o familie aşa de numeroasă! D-apoi unde-i mai pui şi pe ceilalţi lăutari? Dar peruchierul? Dar stolerul? Dar fierarul? Dar croitorul? Dar cizmarul? Doar toţi lucrează pentru teatru şi toţi au, slavă Domnului, nevastă şi copii şi toţi au, slavă Domnului, drept la „favor". Şi apoi,

spuneţi şi dumneavoastră, ce te faci cu hangiţa lui Şulem-Meer, cu mezuzale? Ce-i ea, săraca, de vină că are două surioare mai tinere şi o mamă bătrână, surdă ca un buştean? Nu-i destul că le hrăneşte, să mai şi plătească pentru ele bilete de teatru? Nu-i aşa? Sau, de pildă, Şimen-Duved, harabagiul, şi Haim-Beer, hamalul, care au ajutat la căratul decorurilor de la gară? Ce, sufletul lor e din cârlţi? La împărţirea biletelor de favoare, directorul Albert Şciupak poate să-şi ia câmpii, să scrâşnească din dinţi, să se dea cu capul de toţi pereţii, să dea chiar şi ortul popii, lui Şulem-Meer îi pasă de el ca de ziua de alaltăieri. „Cui trebuie să i se dea bilete d-astea, zice el, i se va da, şi cine trebuie să intre şi fără, zice, va intra şi fără. Asta-i! Cu publicul nu se cade să te cerţi!"

Capitolul 7
OCHII

Cititorul să nu creadă cumva că în Holăneşti tot publicul se bizuia numai şi numai pe bilete de favoare. Nicidecum! Erau şi din aceia care dăduseră şi ultima rublă greu muncită, care îşi amanetaseră câte ceva, sau, pur şi simplu, făcuseră rost de bani la vreun prieten ca să poată cumpăra bilete pentru copiii lor.

La teatrul evreiesc! Cum să nu-ţi trimiţi tu copilul la teatrul evreiesc? Parcă există altă distracţie în Holăneşti? Bine, dar ce te faci dacă totuşi nu sunt bani şi nici n-ai de unde lua, iar copilul te roagă, se topeşte, tânjeşte, moare de dragul teatrului, mai-mai să-şi dea sufletul?

S-o luăm, de pildă, chiar pe fata lui Isruel cantorul, pe Reizl. Cu ce-i ea mai prejos de alte fete? Trebuie să ai o inimă de cremene ca să nu-ţi fie milă de un copil ca Reizl. Unde mai pui că Reizl e unica fată la părinţi, iar ei, şi unul şi celălalt, ar fi în stare să bată şapte poşte numai şi numai să-i facă pe plac. Vezi însă că, tocmai la vremea când trebuia să se deschidă teatrul, ca un făcut, s-a întâmplat

ca Isruel, cât e el de cantor şi de dascăl la *heider,* să nu poată face rost nici de o copeică măcar. Ca din piatră seacă! Nu-i şi nu-i, chiar dacă te întinzi şi mori! Hei, vorbească gurile rele cât or pofti, că ea, Leia, nevasta cantorului, o răzgâie pe fată prea din cale-afară, că o îndoapă cu zaharicale, îi cumpără ciuboţele boiereşti... „Da, sigur, ia să fie ei în locul meu, să aibă o singură fată, cum am eu, şi încă aşa o fată ca Reizl a mea, mânca-o-ar mama s-o mănânce, atunci să-i văd, ce-ar mai îndruga despre ghetuţe şi acadele, ai mai văzut aşa ceva?"

Şi aşa, tot vorbind Leia cu sine însăşi, îi veni o idee. Ce nu face o mamă de dragul copilului ei? Făcându-şi socoteala că la *heider,* la bărbatul ei, învaţă şi Leibl, băiatul lui Rafalovici, şi ţinând cont că toată „comedia" se petrece chiar în curtea lui Beni Rafalovici, ea o să încerce mai întâi să-şi atingă ţinta prin bărbatu-său. Isruel, adică, să-i spună lui Leibl, ca Leibl să-i spună maică-si, ca maică-sa să-i spună lui taică-său, ca el să dea ordin să i se dea drumul în teatru şi fetei ei.

Planul ăsta însă nu-i reuşi. Isruel cantorul nu-i numai calic, ci şi fudul. Nu-i convine, zice, să cerşească, să se milogească la elevii lui. Aşa că Leia înghiţi în sec şi, când îl prinse într-un colţ pe băiatul lui Rafalovici, pe Leibl, îi zise:

– Leibl, am o rugăminte la tine.

– O rugăminte?

Leibl rămase locului. La el, la Leibl? O rugăminte?... Ascultându-i-o, obrajii lui, totdeauna rumeni, se roşiră şi mai tare. Băiatul îi făgădui că va vorbi neapărat cu mama, ca mama să vorbească cu tata, ca tata să-i spună mamei... uf! Leibl se fâstâci de tot. Pe scurt, o să fie bine.

Şi ochii mari, frumoşi, catifelaţi şi blânzi ai lui Leibl s-au întâlnit în acele clipe cu ochii negri ca de ţigăncuşă ai lui Reizl, şi ochii ei luceau, privindu-l de departe, cu recunoştinţă şi bucurie. I se părea că ochii ei grăiesc, că-i spun: „Eşti un băiat de treabă, numai să vrei să vin şi eu la teatru, şi am să pot veni! Ştiu eu!..."

Şi Leibl şi-a plecat ochii.

În aceeaşi zi, după cină, băiatul aduse la *heider* vestea cea bună, că a vorbit cu mama, şi că mama a şi vorbit cu tata, şi că tata a şi spus că poate să vină Reizl în astă seară la ei acasă şi o să intre cu ei împreună la teatru. Auzind vorbele acestea, chipul drăgălaş şi oacheş ca de ţigăncuşă al fetei se împurpură, iar ochii ei frumoşi şi negri ca murele prinseră a luci... A îmbrăţişat-o şi a sărutat-o pe maică-sa. Apoi s-a pornit să cânte, să se învârtească şi să joace de bucurie, cercând s-o prindă şi pe maică-sa în joc. Încet, Leia i-a spus râzând:

– Ai înnebunit, păcatele mele? Ia, mai bine spală-te pe cap, şi îmbracă-te, şi am să-ţi împletesc codiţele. Ai mai văzut aşa ceva? Doar mergi printre oameni!

Spre seară, Leia o conduse pe Reizl la alde Rafalovici acasă şi o dădu în primire Beilkăi Rafalovici, rugând-o să aibă grijă de ea.

– Trebuie să ştiţi că este singurul meu copil.

Beilke o privi pe copila cu ochi negri ca de ţigăncuşă a cantorului şi pare-se că o plăcu.

– Fii liniştită, ţinu ea s-o încredinţeze pe nevasta cantorului, fii sigură că o să am grijă de ea ca de copilul meu.

Şi Leia a plecat liniştită.

Fata cantorului nu prea se simţea în largul ei în casa bogată a lui Beni Rafalovici, în mijlocul numeroasei lui familii. Prea o cântăresc toţi din ochi. Cât priveşte casa, îi plăcu grozav. Şi oamenii, de altfel. Nu însă privirile lor, atâţia ochi aţintiţi asupra-i! Apoi să tot răspunzi fiecăruia: „Cum te cheamă?", „Câţi ani ai?", „Ştii să spui o rugăciune, să citeşti, să scrii?..."

Reizl nu şi-a închipuit vreodată că poate exista o casă ca asta, atât de mare şi de frumoasă, cu atâtea odăi, cu paturi, măsuţe, scaune, oglinzi şi tot felul de dichisuri. D-apoi masa cea mare, cu atâtea pahare şi păhărele, şi ceşcuţe şi linguriţe, cu fructe fel de fel, şi cu dulceaţă câtă poftieşti! D-apoi larma veselă care stăpâneşte întreaga masă, ţipetele, râsetele, bucuria – iată, aşa arată o casă de bogătaş!

Reizl ştia că Leibl, care învaţă la tatăl ei, la *heider,* este băiatul unui bogătaş, că părinţii lui sunt oameni avuţi, cei mai bogaţi din târg.

Dar ce înseamnă „bogătaş", care e înţelesul cuvântului „bogătaş", încă nu avusese prilejul să afle. Că a fi bogat e lucru bun şi a fi calic e rău, asta auzise ea de la maică-sa de mii de ori: „Amanetează-ţi şi sărăcia, numai bogat să ajungi!", „Bogatul are noroc!", „Bogatului îi merge bine chiar şi pe lumea cealaltă!"... Vorbe de-astea auzise Reizl de la maică-sa încă din copilărie... aproape în fiece zi. Dar de gustul bogăţiei abia acum dăduse, aici, la masa asta mare, veselă şi bogat aşternută. Niciodată ca în aceste clipe nu-şi dorise atât să fie şi ea bogată. Şi un simţământ de invidie, un simţământ nou i se strecură pentru întâia dată în suflet. Ochii ei lucitori, negri ca de ţigăncuşă, întâlniră atunci alţi doi ochi, cunoscuţi, mari, frumoşi, catifelaţi şi blânzi, care o priveau cam sfioşi, dar cald, prietenos. Şi i se părea că ochii aceia îi spun: „Îţi place la noi? Îmi pare bine că-ţi place! Mă bucur când văd că te simţi bine"! Inima îi zvâcni. Deodată i se făcu cald, tare cald, şi simţi că-i ard obrajii...

Şi-şi plecă ochii.

Capitolul 8
CORTINA SE RIDICĂ

Publicul holăneştean se adunase devreme la prima reprezentaţie, şi acum teatrul era plin. Şedeau claie peste grămadă, unul pe genunchii celuilalt. Fericiţi erau numai cei care veniseră la începutul începutului şi ocupaseră cele mai bune locuri din primele rânduri. Ceea ce, desigur, supărase pe cei veniţi mai târziu. Doar dăduseră şi ei bani gheaţă pe locuri, şi poftim locurile, ia-le de unde nu-s!

Şi făceau o larmă şi o harababură, mai-mai să dărâme teatrul! Noroc că Şulem-Meer, nelipsitul Şulem-Meer, făcu semn cu ochiul lui Ihil lăutarul să dea drumul la muzică, să cânte una veselă. Auzind muzica, lumea înţelese că, gata, începe spectacolul. S-au aşezat aşadar care cum a putut şi s-a făcut linişte.

Publicul se înşelase însă amarnic, căci muzica încetase de mult

să cânte, şi cortina tot coborâtă era, iar din spatele ei se auzeau voci, ţipete, înjurături, lovituri de ciocan. Ceva se petrecea acolo, dar ce anume, nu se ştia. Lumea stătea ca pe ghimpi, iar tineretul, ce să mai vorbim, era gata-gata să-şi iasă din fire.

Printre cei care aşteptau cu nerăbdare ridicarea cortinei se afla şi o pereche tânără – doi adolescenţi frumuşei – un băieţandru de vreo treisprezece ani, cu ochi mari, catifelaţi şi blânzi, şi o fetişcană oacheşă, de vreo paisprezece-cincisprezece ani, cu ochi negri şi strălucitori de ţigăncuşă şi cu gropiţe în obraji.

...Stau lipiţi unul de celălalt, cu toate că fiecare vine din altă lume – el, băiatul lui Rafalovici cel bogat, ea, fata cantorului celui sărac.

Cine i-a aşezat alături? Ori poate că s-au aşezat ei singuri aşa... în tămbălăul ăsta, cine să le mai poarte de grijă? Cine să-i bage în seamă, când toţi ochii sunt aţintiţi într-acolo, spre cortină, spre cortină, spre cortină! Şi iată că, fericiţi, Leibl şi Reizl stau alături, aproape, pentru prima dată în viaţa lor atât de aproape! S-ar putea spune că pentru prima dată se văd cu adevărat. Nu-i vorbă, se văd ei în fiecare zi, la tatăl lui Reizl, Ia Isruel cantorul, la *heider,* dar cum? Când vine Leibl la *heider,* fie că citeşte, fie că scrie, acolo nu-i timp şi nici loc să poţi sta de vorbă cu o fată, mai ales că fata dascălului are o mamă, să i-o ţină Dumnezeu, care îşi păzeşte copila, nu glumă! O mamă ştie să păzească! N-o slăbeşte din ochi şi n-o lasă nici să dea cu nasul prin odaia unde învaţă băieţii[1], ba nici măcar să-şi arunce privirea spre ei.

„Ai mai văzut aşa ceva? O fată n-are ce căuta printre băieţi. Pentru că fata este fată şi băieţii sunt băieţi!"

Aşa spune Leia, nevasta cantorului, şi ce spune Leia e sfânt! Nici măcar să ridice glasul sau să cânte ceva n-o lasă cât timp băieţii se află în *heider.* Şi, ca un făcut, Reizl are un viers dulce. Şi, ca un făcut, îi place să cânte. Şi când, uneori, Reizl începe să cânte, băieţii

1. În lumea evreiască tradiţională, fetele şi băieţii creşteau separat, evitându-se socializarea mai ales în perioada adolescenţei. În vreme ce fetele rămâneau acasă, învăţând gospodărie, băieţii studiau la *heider.*

mai mari sunt numai ochi şi urechi, uită să şi respire. Când ajung acasă, îşi amintesc, stând în pat, de glasul fetei, oftează pe ascuns şi adorm visând la fata dascălului...

Dacă asta nu se întâmplă chiar cu toţi băieţii mari, adică s-o viseze pe Reizl, în schimb lui Leibl, băiatul lui Beni Rafalovici, i se întâmplă mereu. Mereu, în timpul învăţăturii, Leibl cade pe gânduri. Dar de gândit se gândeşte la Reizl. Nu o dată, cu ochii pe *Talmud,* i se pare că o vede pe ea...

Şi acum iat-o atât de aproape, încât nu numai că o vede, nu numai că o aude, dar o simte alături... Aude bătaia unei inimi: „Tic-tac, tic-tac!" Şi el nu mai ştie a cui inimă bate, a lui sau a ei? Sau poate că inimile lor, ale amândurora, bat împreună? Sigur, mai curând împreună, fiindcă se uită unul la celălalt, şi când li se întâlnesc privirile, lasă amândoi ochii în jos, şi amândoi ar dori să vorbească ceva, să spună ceva, dar nu pot, nici el, nici ea. Le lipsesc cuvintele! Şi Leibl îşi aminteşte de câte ori la *heider* căuta câte un pretext să stea aproape de Reizl, să-i audă glasul, să schimbe cu ea măcar trei vorbe. Dar îndată apărea mama ei, şi adio Reizl! Reizl, de asemenea, îşi aminteşte că de câte ori îşi aruncă privirea spre elevii tatălui, caută mai întotdeauna printre ei pe băiatul bogătaşului, nu atât pentru că e băiatul bogătaşului, ci pentru că tatăl ei ţine la el mai mult decât la toţi elevii. Tata proroceşte – şi Isruel cantorul se pricepe la oameni – că „Leibl ăsta va ajunge cineva..." Şi dacă aude Leia, nevastă-sa, apoi ea o tălmăceşte în felul ei: „Da' ce? Un bogătaş are noroc la toate, chiar şi la copii!"

Stând acum atât de aproape de fată, lui Leibl îi pare rău că tocmai în asemenea clipe nu ştie ce să-i spună. Şi nici Reizl nu ştie *dacă* să vorbească cu el, *ce* şi *cum* să vorbească... Şi amândoi se gândesc unul la celălalt, şi amândoi tac. Deodată, luminile se sting. În teatru se face întuneric, semn că îndată va începe piesa. Şi din public se aud tot felul de glasuri:

– Oho! Oho! Oho!

– Parcă-i bezna din Egipt!

– Oi, oi, oi, piciorul!

– Aşa-ţi trebuie! Cine-i de vină? Ai un picior de prisos? De ce nu-l laşi acasă?!

– Linişte, lua-v-ar dracu!

Publicul se înviorează, se înveseleşte. Leibl nu înţelege când şi cum s-a întâmplat, dar simte deodată în mâna lui mânuţa moale şi caldă a fetei. O clipă numai, căci apoi i-o strânge drăgăstos, de parcă ar voi să-i spună: „Îţi place?" Ea îi răspunde cu o strângere de mână care ar vrea să însemne: „Mult!"

...Cortina se ridică.

Capitolul 9
ÎN RAI

Dacă, îndeobşte, pentru evreii din Holăneşti teatrul „evreo-german"[1] însemna o surpriză plăcută, pentru tânăra noastră pereche – băiatul bogătaşului şi fata cantorului – teatrul însemna raiul pe pământ, un rai al lui Dumnezeu, în care nu oricine are cinstea să pătrundă. Seară de seară, la teatru, ei ocupă cele mai bune locuri, şi nu se mai satură privind şi ascultând minunăţii câte n-au visat vreodată.

O lume întreagă, o lume nouă li se arată aici, o lume cu oameni care îşi schimbă hainele şi chipurile, care se învârtesc şi rostesc cuvinte ciudate, pe jumătate evreieşti, pe jumătate nemţeşti, oameni care cântă şi dansează şi uneori se scălâmbăie, încât aci te umflă râsul, aci te podidesc lacrimile.

Şi toate astea le fac oamenii? Oameni ca toţi oamenii?

Nu, ăştia nu-s oameni ca toţi oamenii, ca mine, de pildă, sau ca dumneata. Ăştia ori sunt măscărici, diavoli împieliţaţi, ori sunt îngeri din cer. Felul lor de a intra pe scenă, umbletul şi gesturile,

1. În 1883, autorităţile ţariste au interzis teatrul de limbă idiş, astfel că, pentru a continua să joace, trupele îşi luau denumirea de teatru "evreo-german" şi introduceau mulţi termeni germani în textele pieselor pentru a germaniza limba.

vorba, totul e plin de încântare, totul e ca învăluit într-o vrajă. Şi ei înşişi, Leibl şi Reizl, sunt cuprinşi de această vrajă. De cum se ridică cortina, se simt purtaţi într-o altă lume, o lume de măscărici, diavoli împieliţaţi şi îngeri... Şi de cum se lasă cortina, dispare vraja şi pier şi măscăricii, şi diavoiii, şi îngerii. În jurul lor văd iarăşi oameni ca toţi oamenii, oameni de rând, tot lumea cea veche dinainte. Şi li se pare că abia fuseseră în al şaptelea cer şi că dintr-o dată au căzut iarăşi pe pământ. Le pare rău, din toată inima, că atât de repede se văd readuşi la realitate. Se mângâie doar cu nădejdea că îndată se va ridica din nou cortina şi din nou vor fi acolo, în ceruri, în rai. Şi aşa va fi şi mâine, şi poimâine, şi în toate zilele.

Fericiţi copii!

Câţi băieţi din Holăneşti nu-l pizmuiesc pe Leibl pentru că toată bucuria asta se petrece în curtea lui taică-său! Câte fete din Holăneşti n-o invidiază pe Reizl, care, mulţumită maică-si, a pătruns în „case mari", în casa Rafalovicilor. Şi, la urma urmelor, îşi zic unele, ce mare lucru-i pentru un bogătaş să mai ia cu el o persoană la teatru!

„Grozav au îndrăgit-o bogătaşii ăştia pe fetiţa mea! Li s-a lipit de suflet, nu-i fie de deochi..."

Aşa se laudă nevasta cantorului faţă de vecinele ei. Şi ca să nu se creadă cumva, Doamne păzeşte, că Leia ar fi cerşit un hatâr pentru fată, le-o ia înainte, cu „diplomaţie":

„Cum de-a ajuns Reizl a mea la bogătaşii ăştia? Iaca, să vă povestesc. Merg eu aşa prin piaţă şi mă întâlneşte Beilke, Rafalovicioaia. «M'neaţa!» zice. «Bună ziua!» zic. «Ce se mai aude?» zice. «Dar pe la dumneata ce se aude?» zic. «Nu mai întreba, zice, harabaură mare în curte la noi, zice. Teatru. Şi ce să-ţi spun, mare bucurie pe capul copiilor mei, zice. Da, zice ea, şi ce face Reizl a dumitale?» «Mulţumesc, zic, ce să facă?» «Aud că-i o copilă bună», zice! «Mulţumesc, zic, să nu-l mâniem pe Dumnezeu!» «Şi de ce să nu o trimiţi la mine?» zice. «Mulţumesc, zic, ce să facă la dumneata?» «O să facă, zice, cunoştinţă cu fetele mele şi, cu ocazia asta, zice, o să se ducă cu ele la teatru. Ce-ai de pierdut?» zice.

«Mulţumesc, zic, numai să vrea fata, că eu, de trimis, negreşit am s-o trimit...»"

Aşa o întoarce Leia, nesfiindu-se să-i ardă o minciună, numai şi numai ca să astupe gurile rele. Ce nu face o mamă de dragul copilului ei!

Şi nu pentru că am vrea s-o luăm pe nevasta cantorului sub aripa noastră, dar pentru că suntem însetaţi de adevăr, trebuie să arătăm cum s-au petrecut lucrurile, căci nu cu oricine şi-ar fi trimis Leia copilul la teatru. Cu ei, însă, cu Rafalovicii, he, mă rog, de ce nu, cu toată plăcerea. Dimpotrivă, chiar să vadă lumea cu cine e în relaţii fata ei... Şi, a doua zi după reprezentaţie, Leia i-a năucit pe toţi, punând-o pe Reizl să povestească şi iar să povestească.

„Şi cu ce, adică, te-au mai servit ieri la alde Rafalovici?"

Sau:

„Reizl, la ce oră te duci azi la ei?"

Sau:

„Dacă te-or mai ruga o dată să rămâi la cină, să nu mai faci mofturi, fata mamei. Ai mai văzut aşa ceva? De ce să te sfieşti?"

Vorbe de clacă! Nici prin cap nu i-ar fi trecut fetei să refuze. În casa aceea bogată Reizl se simte pe zi ce trece tot mai bine. De câte ori porneşte într-acolo, merge voioasă, cu inima plină, cum te-ai duce să petreci la nişte prieteni buni şi apropiaţi.

Şi nici nu-i de mirare. De fiece dată Reizl e primită ca un musafir. Casa mare, îmbelşugată şi luminoasă a Rafalovicilor o întâmpină întotdeauna pe fata cantorului cu aceeaşi prietenie şi voie bună. Şi întotdeauna se duce la teatru cu toţi ai lor, care ocupă primele locuri, şi întotdeauna se nimereşte ca ea, fata cantorului, să şadă cot la cot cu fecioraşul lui Rafalovici, cu Leibl... Şi de fiece dată când cortina se ridică şi teatrul se cufundă în întuneric, mânuţa ei se cuibăreşte în mâna lui. Şi de fiece dată amândoi se desprind parcă de pământ, simt că le cresc aripi şi se urcă sus, sus, în al şaptelea cer, în rai.

Capitolul 10
DUPĂ SPECTACOL

De la teatru, fata cantorului se întoarce înfierbântată, cu obrajii îmbujorați, cu o strălucire neobișnuită în ochi și cu inima plină. Parcă îi mai răsună încă în urechi glasul oamenilor-îngeri, amestecat cu cântecele lăutarilor și cu râsetele gălăgioase ale Rafalovicilor. Și îi vin mereu în minte vorbele pe care i le șoptea Leibl la ureche în timp ce-i strângea mânuța: „Vii și mâine, nu?", „Mai întrebi?"

Și răspunsul e însoțit întotdeauna de o strângere de mână.

La ieșirea din teatru, ca de obicei, publicul se înghesuie, gata să se strivească. Evreilor din Holănești le place să fie primii nu numai la intrare, dar și la ieșire. Pentru o clipă, în învălmășeală, Leibl și Reizl se simt ca un singur om. Și așa părăsesc teatrul, aproape purtați pe sus.

...E o noapte înstelată, o noapte basarabeană de vară, atât de luminoasă și caldă, încât nici nu-ți vine să te duci la culcare. E și păcat de Dumnezeu să dormi într-o noapte ca asta. Privirile rătăcesc pe sus, printre stele, sufletul râvnește nici el nu știe la ce, inima te îmbie nici ea nu știe la ce, și simți un dor nelămurit nu știi pentru cine... în Holănești e liniște și tihnă. Pământul s-a răcorit după apusul soarelui. Colbul, care, peste zi, plutise în văzduh, s-a așternut iar pe pământ, și acum, în sfârșit, se poate respira. Un vânt ușor, adiind de undeva, aduce zvon din livezile și de pe ogoarele încărcate de miresme. Miroase a pâine, a păpușoi, a mere, a pere. Din depărtări se aude fluierul unui cioban care-și mână mioarele la pășune. Și doinirea se aude tot mai încet, mai încet, până se stinge.

Holănești ies de la teatrul evreiesc vorbind tare și dând din mâini. În drum spre casă își tot povestesc ce-au văzut acolo și ce-au auzit... Și fiecăruia i se pare că ceea ce a văzut el numai el a văzut, și că ceea ce a auzit el numai el a auzit. Oamenii fredonează cântecele auzite pe scenă, și cel mai gălăgios e tineretul. Iar înaintea tuturor

aleargă prichindeii. Şi se trezeşte târguşorul, se destramă liniştea nopţii, a luminoasei nopţi de vară. Dar nu pentru multă vreme. Evreii ajung la casele lor, îşi fac rugăciunea de noapte, sting lămpile şi se culcă. Noapte bună!

...Într-o căscioară de pe uliţa Domnului[1] – aici locuieşte cantorul Isruel – mai arde încă lampa. Cantorul şi nevastă-sa se pregătesc şi ei de culcare. Dar deocamdată o aşteaptă pe Reizl să se întoarcă de la teatru. Abia atunci va începe pentru ei noaptea. Isruel cantorul, un bărbat frumos, încă destul de tânăr, cu păr negru, mătăsos, şi *tales-cuten*[2] alb, pe jumătate dezbrăcat, stă şi-şi face vânt cu *iarmuca*[3], murmurând rugăciunea de noapte. Leia, nevastă-sa, e şi ea pe jumătate dezbrăcată. Umbra tulpanului alb, care o prinde atât de bine pe femeia cu obrazul smead, sever şi cu ochii întunecaţi, joacă pe peretele alb-gălbui al odăii.

În sfârşit, odrasla ei se întoarce şi mama o copleşeşte cu întrebări. Să-i povestească ce „comedie" s-a mai jucat azi acolo? Cine a mai fost dintre cunoscuţi? Ce s-a servit la Rafalovici la masă?

Şi fără întrerupere, tot dând cu gura, mama încheie:

– Aşa-i! Da' ce, nu înţeleg eu ce se poate şi ce nu se poate, ce e bine să faci şi ce nu? Ai mai văzut aşa ceva? Desigur, o dată trebuia spus „da", altă dată, „nu"!

Dar Reizl n-o mai ascultă. Prinde doar nelămurite frânturi din sporovăiala maică-sii care-i tot dă înainte, ca meliţa. Îl aude pe taică-său care-şi spune rugăciunea, tot făcându-şi vânt cu *iarmuca*. Ah, şi câtă deosebire – aici şi dincolo! Câtă deosebire între cele ce o înconjură aici şi lumina, voia bună şi veselia de dincolo! Cât de strâmt, cât de întunecos şi de trist e aici după o seară petrecută mai întâi în casa aceea mare, frumoasă şi luminoasă a Rafalovicilor, apoi

1. Astfel era denumită, în comunităţile evreieşti din Imperiul Ţarist, strada pe care locuiau figurile religioase (rabinul, cantorul, etc.).

2. *Tales* (talit, în ebraică) este şalul de rugăciune, alb cu dungi de culoare închisă, purtat de bărbaţi în timpul rugăciunii.

3. Calotă din material textil cu care bărbaţii evrei religioşi îşi acoperă capul în faţa divinităţii.

la teatrul ca un adevărat rai şi, în sfârşit, pe drumul de la teatru acasă, într-o asemenea noapte de vară, caldă, albastră şi înstelată!

Şi Leia cantorului toacă verzi şi uscate, până ce-şi dă seama că prea s-a întins la vorbă şi că, de altfel, nici prea devreme nu-i. Îşi retează dar singură cuvintele:

– Oi, lua-m-ar să mă ia, moară hodorogită ce sunt... Ai mai văzut aşa ceva? E vremea de culcare, şi eu o tot bat la cap. Iaca, fetiţo, sting lampa. Noapte bună, dormi sănătoasă!

– Noapte bună, murmură Reizl, care se ghemuieşte în aşternut.

Şi trăgându-şi plapuma, închide ochii, iar gândurile o fură din uliţa Domnului şi o poartă înapoi, dincolo, în „rai".

Capitolul 11
OASPEŢI SIMANDICOŞI

Prima a fost izgonită din rai Reizl, fata cantorului. Iată cum s-a întâmplat:

Într-o bună dimineaţă, în vreme ce cantorul se afla la sinagogă şi nevastă-sa la piaţă, iar dintre şcolari nici unul încă nu sosise la *heider,* Reizl şedea la fereastra deschisă din dreptul patului. Pe jumătate dezbrăcată, cu părul despletit, îşi cârpea o bluză, îngânând o melodie din *Sulamita*[1], pe care o auzise la teatru:

„S-a dus căpriţa-n târg să ia
Stafide şi migdale.
Şi tu-ntr-o zi vei face-aşa,
Dar azi, hai, nani, nani, na,
În poala mamei tale... "

– Brava, pisicuţo, brava! se auzi o voce răguşită venind de pe uliţă.

Cel care vorbise nu era altul decât bunul nostru cunoscut Şulem-

1. Operetă de Avram Goldfaden (1840-1908), poet şi dramaturg, creatorul teatrului de limbă idiş.

Meer Muravcik, „hahalera" de la teatrul evreiesc.

Şulem-Meer Muravcik, care, după cum ştim, are mii de treburi, duce în spate şi grijile gospodăreşti ale teatrului. În zori, când teatrul doarme, Şulem-Meer porneşte cu coşul la piaţă, să târguie de-ale gurii pentru „copii", cum le spune el actorilor. Până una-alta, trecând pe uliţa Domnului, devine atent. Da, cineva fredonează un cântec cunoscut, din teatrul lor. Şi atât de plăcut cântă, atât de dulce şi de cald, încât rămâne ţintuit locului, curios să ştie al cui e glasul. Şi se apropie de fereastră, unde zăreşte o fată oacheşă, o copiliţă aproape, fragedă şi rumenă, aplecată peste o cusătură. Nu se mai poate stăpâni şi începe s-o aplaude pe tânăra cântăreaţă.

– Brava, brava!

La acest „brava, brava!" Reizl se sperie. Micul şal roşu care-i acoperă umerii frumoşi de copilă alunecă uşor, descoperind o clipă privirilor străine trupul alb, care pare mai curând al unei fete decât al unei copile. Un motiv în plus ca Şulem-Meer al nostru să rămână locului, sub fereastră, şi să înceapă a trăncăni în felul lui:

– De ce te-ai speriat, porumbiţo? Ai un glas, drept să-ţi spun, dulce ca mierea. Ai putea băga în cofă trei primadone, aşa să-mi dea Dumnezeu fericire şi noroc! Şi ai o feţişoară, aşa noroc să am eu... Stai, de nu m-am scrântit cumva la cap, aş zice că-mi eşti cunoscută. Aş putea să jur că te-am văzut stând cu burtosul lui Rafalovici pe un singur scaun, la teatru. De nu, să-mi sară ochii. Aha, aşa-i că ai roşit? Mai ceva ca şalul... Râzi, râzi, fetico, mai frumoasă eşti când râzi. Atunci gropiţele din obrajii tăi se adâncesc şi mai mult, iar dinţişorii albi se potrivesc de minune cu părul negru şi cu ochii tăi de ţigăncuşă. Aşa să-mi dea Dumnezeu fericire şi noroc...

N-o speriară atât vorbele mieroase şi complimentele ieftine ale acestui individ, pe care ea, Reizl, le înţelegea încă prea puţin, cât faptul că era pe jumătate goală, şi în faţa ei, la fereastră, stătea un om străin, un bărbat. „Ce-ar spune mama dacă ar pica acum?"... Şi Reizl sări degrabă în picioare şi închise fereastra.

În seara aceea, când Reizl apăru cu Rafalovicii la teatru, Şulem-

Meer Muravcik o salută fără un cuvânt, clipind doar din ochii lui şireţi. Şi Reizl se făcu roşie ca un apus de soare basarabean... Pe urmă, la primul antract – în timp ce orchestra lui Ihil lăutarul distra publicul cu cântece evreieşti, iar onoratul public ronţăia seminţe şi mânca pere, râzând şi repetând fiece vorbă auzită pe scenă – Reizl observă cum, de departe, acelaşi individ o arăta directorului cu degetul. Directorul teatrului, un om impunător, cu joben înalt şi cu degetele pline de briliante cât aluna, îşi aţinti asupra ei ochii mici, injectaţi şi fără gene. Şi obrajii lui Reizl se încinseră din nou, ca para...

A doua zi, după ce Isruel cantorul dăduse drumul elevilor pentru cină şi abia apucase să se spele pe mâini ca să se aşeze la masă cu Leia şi Reizl, iată că se deschide uşa şi în prag se ivesc doi oameni: Şulem-Meer, „hahalera", şi directorul teatrului evreiesc. Amândoi proaspăt bărbieriţi şi mirosind de la o poştă a săpun parfumat cu *paciuli* şi a colonie marca „Vera Violetta". Directorul purta o cravată elegantă, în care era înfipt un ac cu briliante, iar de lanţul lung, de aur, al ceasornicului atârna un medalion masiv. Pe medalion era încrustată artistic, din briliante albe, safire albastre, rubine roşii şi smaralde verzi, o monogramă din două litere împletite: A şi S. Nestematele formau adică iniţialele „ilustrului" nume: Albert Şciupak.

Toate aceste giuvaeruri – inelele şi medalionul cel masiv – cu care se împodobeşte de obicei directorul, multe ar avea ele de spus şi de povestit!... Dar, cum suntem grăbiţi, n-o să ne oprim asupra lor, ci o să mergem mai departe cu istorisirea noastră. Firește, nu o dată vom mai avea prilejul să ne întâlnim, în cartea noastră, cu acest personaj. Dintru început, însă, trebuie să vă mărturisim (dar... între noi să rămână) că în zadar îşi expune dumnealui aceste obiecte de preţ, ca să se creadă poate că sunt niscaiva daruri oferite de public, adicătelea „trofee artistice". Da' de unde! Toate au fost cumpărate pe rând, de-a lungul vremii, din bani proprii, câştigaţi „cinstit"... prin truda a vreo douăzeci de actori, bieţi oameni veşnic flămânzi, veşnic veseli... Albert Şciupak îşi are principiile lui: să nu te încrezi

în nimeni, nici măcar în propria-ţi nevastă. De aceea şi poartă pe el întreaga lui avere, în aur şi briliante. Este, mă-nţelegeţi, şi mai sigur pentru sine, şi mai frumos pentru ochii lumii...

Văzând asemenea oaspeţi simandicoşi, Isruel cantorul se ridică deodată în picioare. Leia, nevastă-sa, le oferi două jilţuri, invitându-i să ia loc. Dar Reizl? Pe ea mai bine să ne facem că n-o vedem; era gata-gata să se mistuie ca o flacără...

– Poftă bună şi poftiţi la masă cu mâncarea de-acasă, cum se spune pe la noi... face directorul Albert Şciupak, poticnindu-se şi nemaiştiind cum să continue.

Noroc de Şulem-Meer, care-l însoţeşte şi care, uf, din toate încurcăturile trebuie să-l scoată. Aşa că şi acum îi sare în ajutor, adăugând cu glasul lui dogit şi în limbajul lui înzorzonat:

– Binecuvântaţi fie cei ce şed la masă! Poftiţi, oaspeţi, la masă şi ospătaţi-vă sănătoşi! Mâncaţi, vă rog, şi nu vă-ncurcaţi, căci noi doar suntem nişte simple făpturi, fraţi de-ai voştri. Dumnealui este patronul meu, directorul teatrului evreo-german de aici. Iar eu pentru dumnealui sunt, cum s-ar zice, capacul de la oală, cheia de la broască, cepul de la butoi. Numele dumnealui e Albert Şciupak, iar mie îmi zice Şulem-Meer Muravcik. Acum, că ne-am cunoscut, va să zică, mai de-aproape, putem ciocni cu dumneavoastră un păhăruţ de rachiu, dacă aşa ceva se găseşte prin casa dumneavoastră. De nu, porunciţi să se aducă. Şi de îmbucat, vom îmbuca din ce aveţi pe masă. După cum văd, aţi dat pe răzătoare sfeclă şi prune. Iaca, ăsta-i un fel pe care nu l-am mai mâncat, să nu mint, de cel puţin o sută de ani, aşa să-mi dea Dumnezeu fericire şi noroc!...

Capitolul 12
ISRUEL CANTORUL ÎŞI DREGE GLASUL

Cât timp a sporovăit Şulem-Meer, iar cantorul, cu nevastă-sa şi fiica l-au ascultat, directorul teatrului evreo-german, Albert Şciupak,

a stat la masă cu gura pungă, jucându-se cu medalionul, ca să-şi expună astfel degetele cu briliante sclipitoare, neîncetând să se uite, cu ochii lui mici, injectaţi şi fără gene, la frumoasa fată a cantorului.

Apoi, când Şulem-Meer se sătura el însuşi de propria-i trăncăneală, iar nevasta cantorului începu să strângă masa şi Isruel să-şi facă obişnuita rugăciune de după cină, directorul Albert Şciupak socoti că a sosit clipa nimerită să spună şi el ceva, cu alte cuvinte, că ar fi timpul să „atace" chestiunea pentru care veniseră. Mai întâi îşi scoase jobenul, descoperindu-şi chelia respectabilă, pe care se răsfăţau câteva fire pomădate din belşug. Apoi îşi şterse tacticos sudoarea de pe frunte şi, în cele din urmă, dădu drumul gurii. De felul lui, directorul nu prea era vorbăreţ, dar dacă se pornea, cu greu mai putea fi oprit. Atunci i se împleticea limba, şi naiba ştie ce mai putea îndruga, aşa că i se întâmpla uneori să spună nu tocmai-tocmai ce ar fi vrut. Dar Şulem-Meer Muravcik, adjutantul şi mâna lui dreaptă, îi cunoştea meteahna, aşa că uneori îl întrerupea de la bun început şi, luându-i vorba din gură, o ducea până la capăt, în felul lui.

– Mă înţelegi, dragă cantore, dădu Şciupak drumul discursului, povestea e aşa, fii atent. Am fost şi eu odată, va să zică, un simplu corist la un cantor; i-am cărat lăturile... pardon, vreau să zic, am cântat. Aveam un glas, mă-nţelegi, un soprano extra, şi căpătam la palme... pardon, vreau să zic îi ţineam cantorului isonul la altar, până ce am ajuns, asta, cum se zice... stăpân pe soarta mea. Mergeam pe la nunţi, la botezuri, la petreceri, şi acolo, mă-nţelegi, cântam o compoziţie a mea proprie, un cântec, adică, compus chiar de mine. Un *Kol mekadiş*[1]. Să vezi, am o carte întreagă tipărită, cu cântecele mele şi cu portretul meu în faţă. Şi acolo se găseşte şi cântecul *Kol mekadiş,* un *Kol mekadiş,* m-auzi, aşa începe (şi se porni să cânte cu voce tremurată):

„Ţipkale-i nevasta mea!
De-ar da oftica în ea,
Oftica s-ar oftica!"

1. Cântare religioasă de vineri seara, la începutul *şabatului.*

Cum se vede, Albert Şciupak, intrând în rol, se şi apucă să-şi cânte „compoziţia", după toate regulile „artei". Şulem-Meer, însă, se grăbi să-i facă semn cu piciorul pe sub masă, că-i mai bine, adică, şi mai sănătos, s-o lase baltă! Şi, cu vocabularul lui înzorzonat, începu să-i explice cantorului ce anume i-a adus aici. Încă înainte de a se fi gândit măcar să vină în Basarabia, ei auziseră despre Isruel cantorul că ar fi un cântăreţ renumit[1] şi, cum muzica e îndeletnicirea lor, mai bine zis teatrul e îndeletnicirea lor, dar teatrul şi muzica sunt ca frate şi soră[2] sau ca bărbat şi nevastă, ei ar dori ca dumnealui, cantorul, să le cânte ceva.

– Ceva, aşa şi pe dincolo, înţelegi mata, cum să-ţi spun... ceva curat evreiesc!...

Aceste vorbe le adăugă Albert Şciupak, gesticulând cu toate degetele şi zâmbind cu gura pungă. Şi faţa lui slută şi zbârcită se zbârci şi mai rău.

Desigur, Isruel cantorul pricepu îndată despre ce e vorba, dar se mai codi puţin, se lăsă rugat, prefăcându-se că nu vrea.

– Ei, nu! Nu-i chiar aşa! Lumii îi place să exagereze...

Dar, în acelaşi timp, îşi şi drese glasul. (Parcă există cantor sau artist care să refuze să se producă atunci când e rugat?) Aşa că Isruel se sculă de la masă, se şterse la gură, tuşi de câteva ori şi întrebă din politeţe:

– De pildă, cam ce doriţi dumneavoastră să vă cânt?

Şi fără a mai aştepta răspunsul, începu să cânte una din rugăciunile sărbătorilor de toamnă[3]. Împrăştie triluri, urcând treptele gamei sau coborându-le până la cea mai joasă octavă, şi iarăşi sui şi iarăşi coborî până la tonuri grave, într-un cuvânt, cântă pe toate „strunele".

---

1. Mulţi actori din perioada începuturilor teatrului idiş proveneau din zona religioasă (cantori), dar şi din rândul cântăreţilor ambulanţi sau a actorilor evrei care jucaseră pe scene neevreieşti.

2. În mod esenţial, teatrul de limbă idiş a fost, încă de la început, unul eminamente muzical, vocea şi auzul muzical fiind condiţii pentru orice viitor actor.

3. Perioadă de zece zile care începe cu sărbătoarea de *Roş Haşana* şi se sfârşeşte cu *Iom Kipur*.

Oaspeţii se uitară lung unul la altul, fără să-şi spună nimic, făcându-şi doar semne din ochi şi lingându-se pe buze, ca şi când s-ar delecta cu o mâncare gustoasă sau cu un păhărel de vin bun. Şi prin asta îl îmboldiră pe cantor mai mult decât dacă l-ar fi copleşit cu cele mai grozave complimente, încât bietul om îşi pierdu capul. Dacă-i vorba aşa, ehei, o să le arate el ce poate! Şi le mai cântă o bucată, şi încă una, ca, în cele din urmă să se producă şi cu o lucrare cu totul nouă, compoziţie „proprie". Dar Şulem-Meer îl trase de mânecă:

– Nu-ţi fie cu supărare, cantore dragă, cânţi aşa de dulce, că toţi cantorii din toate templele lumii, cu toţi coriştii lor la un loc, nu ajung nici până la călcâiul dumitale. Crede-mă, de n-am avea noi un teatru pe cap, cu repetiţii, cu actori, cu draci, cu mai ştiu eu ce, n-am mai ieşi din casa dumitale, zău aşa, până la sfârşitul sărbătorilor de toamnă. Nu ne-am mai sătura să stăm aici la dumneata, să-ţi ascultăm „operele", aşa să-mi dea Dumnezeu fericire şi noroc! Dar care-i buba? Viaţa asta afurisită! N-avem vreme, mă-nţelegi? Mâine prezentăm o piesă nou-nouţă: *Cei doi Kuni-Leml*[1]... Poate-ai avea bunătatea ca, înainte de plecarea noastră, să ne mai cinsteşti, cum s-ar zice, cu un mezelic?

Cantorul se tulbură.

– Şi cu ce fel de mezelic aţi vrea să vă cinstesc, să zicem?

– Iacătă cu ce fel de mezelic...

Şi Şulem-Meer Muravcik arată cu degetul spre fata cantorului care tot timpul nu-şi luase ochii de la el. Auzind aceste vorbe, biata Reizl îngheaţă, iar cantorul şi nevastă-sa rămân ca năuci. Atunci, directorul vrea să se bage şi el în vorbă. Dar Şulem-Meer îi „semnalizează" cu piciorul pe sub masă şi începe să dea el explicaţii:

– Noi, mă înţelegeţi, am crezut prin asta că şi ea, fiica dumneavoastră adică, ar putea să ne cânte ceva. Are, se zice, un glăscior şi cântă nişte cântecele, se zice, că bagă în cofă treisprezece Patti[2] şi şaptesprezece Nelsoni[3]...

---

1. Piesă celebră din opera lui Avram Goldfaden.
2. Solista de reputaţie mondială.
3. Solist de reputaţie mondială.

– Şi de unde ştiţi, mă rog, că fiica mea ştie să cânte? nu se poate stăpâni nevasta cantorului.

Iar bietei fete i se taie pur şi simplu răsuflarea. Se teme ca nu cumva acest musafir nepoftit să spună că a vorbit ieri cu ea la fereastră, lucru despre care nici nu i-a pomenit maică-sii. („Ce praftură mi-ar mai trage mama!") Cu ochii lui şireţi, Şulem-Meer observă însă că fata schimbă feţe-feţe, aşa că întoarce repede vorba:

– Frumoasă poveste, păcat numai că-i scurtă. De unde, mă rog, se ştie peste tot că bărbatul matale, să-ţi trăiască până la o sută douăzeci de ani, are un gâtlej şi o *calvatură*[1] de rămâi paf auzindu-l? De cincisprezece ani de când tot colindăm prin lume cu teatrul evreo-german, nici măcar n-am auzit vreodată să existe pe undeva un târg cu numele de Holăneşti. Şi totuşi, iacătă, de cantorul Isruel se ştie, că numele lui răsună prin lume. Ei, ce ne poţi răspunde, dragă cantoriţă?

„Draga cantoriţă" nu mai are ce răspunde. Pentru ea nu-i nicio mirare că numele bărbatului ei răsună prin lume. Dar ca aşa, deodată, să se apuce fiică-sa să cânte în faţa a doi bărbaţi străini – spuneţi ce poftiţi – dar, după mintea ei de femeie, asta ar veni... nici ea nu ştie cum ar veni!

– Da' ce! Aşa, hodoronc-tronc, să se apuce fata să cânte în faţa unor străini? Aşa, nitam-nisam? Ai mai văzut aşa ceva? O fată doar nu-i un băiat! Un băiat e un băiat, şi o fată-i o fată...

Capitolul 13
FATA CANTORULUI CÂNTĂ „STĂPÂNE-AL LUMII"

Dar nu tot aşa judecă Isruel cantorul dorinţa oaspeţilor. El priveşte lucrurile mult mai simplu. Poate că Leia are dreptate când tot spune că „un băiat e un băiat, şi o fată-i o fată", totuşi, la o sută de ani o dată, de dragul unor oaspeţi ca aceştia, ce mare păcat ar fi

1. Coloratură (termen pronunţat greşit).

dacă Reizl ar cânta acum ceva împreună cu tata? Şi, în treacăt fie zis, ar mai avea şi el chef să le cânte ceva. Un cantor când îşi dă drumul e ca ploaia de toamnă: cu greu mai conteneşte.

Şi Isruel cantorul aruncă neveste-sii o privire rugătoare, de parcă i-ar spune: „Ce-i dacă şi copila are să cânte ceva?..." Leia îi înţelege privirea. Dacă s-a trezit în el dorul de a cânta, n-ai ce-i face! Aşa că îi răspunde şi ea tot cu o privire, din care nu-i greu de ghicit gândul: „Dacă aşa pofteşti tu, mă rog, dacă-ţi place ţie, îmi place şi mie, auzi dumneata!"

Şi Isruel cantorul se înveseleşte, tuşeşte de câteva ori, să-şi dreagă glasul, şi zice către fie-sa:

– Când cineva te roagă să cânţi, nu poţi fi chiar aşa gros de obraz, trebuie să cânţi ceva! Vorba-i, ce să le cântăm? Să le cântăm poate *Stăpâne-al lumii?* Aaa? Hai să le cântăm *Stăpâne-al lumii.* Tu faci partea de sus şi eu am să te acompaniez pe octava de jos... Hai, Reizl, dă-i drumu', la, la, la...

Din recunoştinţă, fericită că întâmplarea din ajun trecuse cu bine, Reizl e gata să cânte. Dar mai cu seamă pentru că de mică îi plăcea să cânte, şi îi place şi acum. Zile întregi ar tot cânta dacă n-ar opri-o mama. De fiece dată, însă, cum ridică glasul, Leia îndată strigă: „Linişte, Reizl, ţi-am spus de-atâtea ori. Tu crezi, pesemne, că mai eşti o fetiţă mititică! Ai mai văzut aşa ceva? Eşti cogeamite fată, să nu-ţi fie de deochi!", „Cogeamite fată!" râde Reizl. Şi râde şi Leia. Dar de cântat tot n-o lasă, decât uneori, împreună cu taică-său şi asta, când nimeni străin nu aude.

Reizl se aşază lângă Isruel cantorul, cu mâinile la spate şi ochii pironiţi în tavan. Şi cu glasul ei dulce, sonor şi limpede ca de vioară, începe să cânte un cântec trist, cu adevărat evreiesc, un cântec de rugăciune, în care, în acelaşi timp, se fac auzite şi tânguirea, şi ruga, şi jalea:

„Stăpâne-al lumii, părinte ceresc,
Spre tine vin astăzi amar să jelesc.
O, Doamne, cu glas de durere-ţi vorbesc:

Au cât mi-e sortit chinuit să trăiesc?
De ce sunt lovit şi de ce pribegesc?
Ajungă-mi, o, Doamne, de când pătimesc,
Ajungă-mi, o, Doamne, de când mă lovesc...”

Musafirii amândoi, directorul şi „aghiotantul” său ascultă ca vrăjiţi. Privesc unul la altul cu gurile căscate şi-s mâhniţi peste măsură că, iaca, s-a şi sfârşit cântecul. Nu mai au cuvinte. Doar Şulem-Meer se repede cu „brava, brava, bis”! Dar îşi dă singur seama că acest „brava, brava, bis!” nu-şi are aici rostul. Prea e trist cântecul şi prea sfinte cuvintele, prea duios acest glas de vioară şi prea frumoasă şi divină această cântăreaţă tânără, o copilă aproape.

Dar ce zice Albert Şciupak, directorul teatrului evreo-german?

E greu de spus ce se petrece în sufletul lui. Îşi scoate din buzunarul de la spate batista puternic parfumată şi-şi şterge lacrimile care i se preling din ochii mici, injectaţi şi fără gene...

Pesemne că în această fiinţă stearpă şi smochinită mai bate totuşi o inimă. O inimă în care curge sânge cald şi în care izvorul vieţii n-a secat. Pesemne că simţământul milei n-a secat nici el, de vreme ce ochiul mai poate picura o lacrimă pentru suferinţele unui popor pribeag, suferinţe care ţâşnesc în cuvinte atât de calde şi de simple, într-o melodie atât de duioasă, de mişcătoare, încât ar putea urni până şi pietrele.

Sau poate că de vină în toate astea este fata cea brună şi divin de frumoasă, cu gropiţe în obraji şi cu ochii ei de ţigăncuşă, cu glasul ei dulce ca de vioară care-ţi pătrunde în suflet şi te unge la inimă ca untdelemnul cel curat. Cine poate spune? Cine poate înţelege?

Cititorul care îl cunoaşte pe directorul nostru din capitolele precedente îl ştie ce mare „orator” e! După acest *Stăpâne-al lumii,* Şciupak sare în picioare, se apropie de cantor, îi ia mâna în mâinile lui şi, cu lacrimi în ochi, spune doar atât:

– Să nu-mi zică mie *Albret!* (E foarte important de remarcat că, spre marea noastră ruşine, directorul nu-şi poate pronunţa corect

numele şi, în gura dumnealui, „Albert" devine întotdeauna „Albret".) Ascultaţi aici, să nu-mi zică mie *Albret*!...

Acesta e cel mai straşnic compliment pe care îl poate auzi vreodată cineva din gura lui Albert Şciupak, directorul teatrului evreo-german.

Capitolul 14
ALBERT ŞCIUPAK, ÎNCÂNTAT LA CULME

Dacă directorul teatrului evreo-german s-ar fi rezumat la acest compliment („Să nu-mi zică mie *Albret!*"), totul ar fi fost bine şi frumos şi cu toţii ar fi rămas mulţumiţi, fiecare în felul lui. Musafirii ar fi fost mulţumiţi că le-a fost dat să asculte un *Stăpâne-al lumii* cum nu oricui îi e dat să audă şi nici oricând; Reizl, fata cantorului, ar fi fost mulţumită de „debutul" ei în faţa unor oameni străini; cantorul ar fi rămas fericit că fiica lui a avut atâta succes. (Care părinte nu se simte fericit la primul succes al copilului său?) Ce vreţi mai mult? Până şi Leia, căreia nu-i plăcea deloc ca fiica ei să cânte în faţa unor bărbaţi străini, era acum atât de mişcată, încât nu-şi putu stăpâni un oftat uşor.

– Mânca-o-ar mama de fetiţă...

Dar a fost dat ca pe acest cer senin să se adune un nor şi să le spulbere toată bucuria. Şi din vina cui? Chiar din vina directorului teatrului evreo-german, a limbii lui, Doamne iartă-mă, o limbă lungă şi fără oase. Când cineva întrece măsura, nu-i de glumă. Fie din entuziasm, fie că interesul i-o cerea, pe Albert Şciupak l-a luat iarăşi gura pe dinainte, în timp ce se juca, chipurile, cu diamantele şi cu briliantele de pe degete.

– Oi, ce glăscior! Oi, ce guriţă! He-he! Ascultă, cantore dragă, voi staţi aici, în Holăneştiul ăsta! Ascultă-mă, e o pustietate, o văgăună... Şi de ce? Pentru ce? Vă bălăciţi în glod şi nu ştiţi decât de păpuşoi şi mămăligă şi *Stăpâne-al lumii,* ha, ha, ha... Ţi-e mai

mare mila, ascultă-mă, aşa un *berliant* ca ea, aicea, săraca, ce-o să... adică... copilul vostru... ce-o să ajungă aici? Ştiu eu? Mi se pare... să nu-mi zică mie *Albret!*

Din cuvintele astea nevasta cantorului a înţeles că e vorba de soarta copilului ei. Aşa că, brusc, i-a curmat lui Şciupak vorba, de parcă i-ar fi tăiat-o cu un cuţit:

– Ia să nu numeri dinţii din gura altuia! Copila mea are, slavă Domnului, până la o sută douăzeci de ani cine să-şi bată capul pentru ea!

Albert Şciupak n-a înţeles, pare-se, unde ţinteşte Leia, sau s-a prefăcut că nu înţelege, şi a mers mai departe cu ale lui. S-a adresat numai cantorului, nici n-a mai privit la cantoriţă:

– Aşa, dar ce voiam să spun, mă-nţelegi matale, dragul meu cantor? A, da, că voi sunteţi nişte orbi, nişte rătăciţi, nişte fanatici, care bâjbâiţi prin întuneric sau mai ştiu eu ce. Oi, ce lume!... Aşa o lume frumoasă!... La mine în teatru, m-asculţi? Să-i vezi... nişte copii – aur! Fetiţele, aşa un an bun să am eu, păpuşele, delicatese; şi primadona, tot copil de familie bună. Ce-i drept, obrăjor ca fata dumitale n-are, da-n schimb glăscior... m-asculţi, să cânte şi la cea mai mare operă! Dacă ar intra la mine... fata dumitale, adică, ştiu eu... în doi-trei ani, m-asculţi... iaca aşa o căciulă plină, iaca aşa...

Şi Şciupak arată cu amândouă mâinile ce căciulă mare şi plină cu galbeni le-ar aduce ea, fiica lor, dacă ar intra în teatrul lui.

Dacă nevasta cantorului a înţeles totul cum se cuvine, e greu de spus. A simţit însă că individul ăsta cu burlan înalt pe cap şi cu mutra rasă, de bădăran, le face o propunere ciudată, pentru fata lor, o propunere de-ţi crapă fierea numai când o auzi. Şi s-a trezit în ea mama, mama care a fost creată anume ca să-şi apere şi să-şi ocrotească copilul ca pe lumina ochilor, mama care, cu chiu, cu vai, a ajuns s-o vadă mare, mama care tremură pentru ea şi o păzeşte ca pe un odor scump. Aşa că n-a mai vrut să asculte şi a curmat discuţia, mai tăios ca înainte:

– Să n-apuce duşmanii mei ziua aia! Ce crezi dumneata, că noi

ne tragem din croitori sau din cizmari, că o să ne lăsăm copilul, sânge din sângele nostru, printre măscărici, actoraşi, comedianţi, vagabonzi[1]? Ai mai văzut aşa ceva?

Aceste câteva vorbe „calde", pe care Leia le-a rostit dintr-o răsuflare, n-au fost deloc pe placul directorului de teatru evreo-german, ba, mai mult, l-au oţărât. Mutra lui slută şi zbârcită deveni deodată verde-galbenă şi simţi că-l trec năduşelile. Strânse gura şi mai tare, şi ochii lui mici şi fără gene, de obicei injectaţi, acum parcă înotau în sânge. Albert Şciupak era gata să-i tragă cantoriţei o săpuneală, aşa cum merită. Auzi obrăznicie din partea unei muieri, să-şi permită să vorbească aşa cu el, cu directorul teatrului evreo-german!

Dumnezeu ştie la ce scandal ar fi dus discuţia asta!... Lui Albert Şciupak nu-i place vorba lungă, la el, una din două: ori să dea palme, ori să primească palme... Noroc că Şulem-Meer e pe-acolo. Şulem-Meer îşi cunoaşte patronul, ştie ce marfă este. Pe cât poate, caută să nu se ajungă la scandal. El îşi are principiul lui, că nu-i bine nici să dai palme şi nici să primeşti. El susţine că vorba dulce mult aduce... Aşa că îl trage de mânecă pe patron, îi face şmechereşte un semn din ochi şi, jucându-şi pălăriuţa pe scăfârlie, se adresează cantorului:

– Nevestica matale are toată dreptatea. Aşa un an bun să am eu, ce nevastă ai dumneata! Păcat numai că dumneaei este, cum să zic, o femeie puţintel pripită. Dumneaei n-a priceput ce spunea, adineauri, directorul. Dumnealui zicea aşa, într-o doară, că adică pe lume sunt tot felul de îndeletniciri din care să-ţi scoţi pâinea. Fiecare îşi laudă meseria lui, sau, cum s-ar spune, „fiecare câine e stăpân la uşa lui şi fiecare porc socoate că mocirla lui e mai frumoasă..." Altminteri, dumnealui n-a crezut nimic rău, ferească Dumnezeu, nici de dumneata, nici de nevasta dumitale şi nici de fetiţa dumneavoastră. De venit, am venit aici, vă spun încă o dată, numai de dragul dumitale, să-l auzim adică pe cantor cântând, aşa să ne dea Dumnezeu la toţi fericire şi noroc. Noi am sta şi am tot sta,

1. În lumea aşkenazâ tradiţională, erau considerate a fi profesii de elită cele legate de viaţa religioasă şi de studiu, în vreme ce meseriile manuale erau desconsiderate prin comparaţie.

dar nu vrem să vă mai stingherim. Şi apoi văd că încep să se adune puştii la dumneata la *heider.* Trebuie să-ţi vezi de treabă, vorba ceea: „*Tora*-i hrana cea mai bună, stafide şi migdale..."[1] Vă las dar sănătoşi şi rămâneţi cu bine...

– Cale lungă ca proţapu, unde-i merge, să-ţi spargi capu!... i-a blagoslovit nevasta cantorului când oaspeţii se aflau de cealaltă parte a pragului. Iar fie-si i-a spus: Poţi, fata mea, să-ţi iei rămas bun de la teatru. Nu mai vezi tu teatru câte zilişoare mai am eu de trăit...

Dar se zice că o „porţie" şi mai bună ar fi încasat de la ea bărbatu-său, căci Leia cantorului când se înfurie, e ceva de speriat! Norocul lui că elevii se şi aşezaseră în jurul mesei, în faţa cărţilor deschise.

Propriu-zis, nici Isruel cantorul nu se prea simţea în apele lui după „conversaţia" cu oaspeţii nepoftiţi, dar îşi făcea singur curaj. Şi, făcând haz de necaz, îşi frecă palmele şi începu lecţia cu bine cunoscuta intonaţie talmudică:

– Hai, copii, amintiţi-vă şi-mi spuneţi: unde ne-am oprit ieri? Da, da, da...

Capitolul 15
UN PERSONAJ NOU: HOŢMAH[2]

Casa lui Beni Rafalovici are o curte mare, largă şi veselă. Şopronul în care joacă trupa evreiască nu-i niciodată închis, nici ziua, nici noaptea. Încă din zori începe un du-te vino, lume peste lume, unii intră, alţii ies; dulgherii repară băncile, vopsitorii zugrăvesc decorurile, hamalii cară lăzi cu recuzită, lemnărie, scânduri şi nu mai contenesc să bată cu ciocanele, să înnoade la frânghii. Se aud tot timpul vociferări, strigăte, larmă. Şi dintre toate, cel mai des se aude: „Hoţmah, Hoţmah!"

– Hoţmah, lua-te-ar dracu!

1. Vers celebru dintr-un cântec popular evreiesc.
2. Personaj comic din piesa *Vrăjitoarea* a lui Avram Goldfaden.

– Hoţmah! Eşti chior?

– Hoţmah, mişcă-te...

„Hoţmah, na!", „Stai, măi Hoţmah!", „Hoţmah, cară-te!", „Hoţmah! Hoţmah! Hoţmah!"...

„Cine să fie Hoţmah ăsta?", gândeşte Leibl, feciorul lui Beni Rafalovici. Şi înainte de a se duce la *heider*, aruncă o privire în şopron. Acum Leibl ştie că Hoţmah e un lungan slăbănog şi bolnăvicios, care tuşeşte întruna, cu obrazul palid şi ciupit de vărsat, cu nasul ascuţit, cu capul ascuţit, cu urechile ascuţite şi cu privirile ascuţite, flămânde, săgetătoare. Ăsta-i Hoţmah!

Numele lui, adevăratul lui nume, este Holţman. Dar directorul teatrului, Albert Şciupak, l-a botezat Hoţmah, şi aşa i-a rămas numele.

Lui Leibl i-a plăcut Hoţmah chiar din clipa când s-au cunoscut. Şi cunoştinţa s-a făcut fără prezentări, fără ceremonii, simplu de tot. Întâmplarea a fost aşa: Hoţmah l-a zărit o dată pe Leibl stând în pragul şopronului, şi de la distanţă a intrat în vorbă cu el:

– Hei, puştiule, cu ce treburi pe-aici?

– Cu nimic.

– Pe cine cauţi?

– Pe nimeni.

– Al cui eşti?

– Al lui Beni Rafalovici.

– Şi atunci... de ce-mi stai, măi, la uşă ca un pui de bogdaproste? Fă-te-ncoa, băiete! Ai început să fumezi, sau nu încă?

– Nu încă!

– Da' taică-tău fumează? Da' fraţii tăi, dar-ar naiba în tatăl lor, fumează? Păi dacă-i aşa, ia să-mi aduci şi mie, acolo, niscaiva ţigări...

A doua zi, Leibl, asudat, abia trăgându-şi sufletul, cu obrajii încinşi şi tot uitându-se împrejur, i-a răsturnat lui Hoţmah un buzunar plin cu ţigări. Hoţmah a adunat degrabă ţigările, cu degetele lui subţiri şi ascuţite, şi le-a băgat în buzunar. Nu, ferească sfântul, nu

ca pe un lucru de furat, ci ca pe un cadou de la un cunoscut apropiat. Nici n-a clipit, nici n-a mulţumit. Şi-a aprins o ţigară, a tras din ea şi, slobozind prin nasul lui ascuţit un firicel de fum, a tuşit şi a zis:

– Ehei, cine fumează la voi ţigări de-astea, de zile mari?

– Frate-meu cel mare, i-a răspuns Leibl, aproape şoptit.

– Lua-l-ar dracu pe taica lu' frate-tău ăl mare! a făcut Hoţmah, şi încă cu glas tare. Ia să-mi spui, măi mânzule, ce mâncaţi voi dimineaţa, la cafea?

– Ce mâncăm? Depinde. Câteodată unt, brânză, alteori ouă, biscuiţi sau pateuri...

– I-auzi, i-auzi, i-auzi, chiar aşa gândeam şi eu! Adu-ncoa, flăcăule, câteva pateuri, dar proaspete să fie, auzi? Proaspete!

Atât de tare a rostit Hoţmah cuvântul *proaspete,* încât pe Leibl l-a apucat tremuriciul, de teamă să nu-l fi auzit cineva.

Cu toate astea, i-a executat ordinul, şi a doua zi de dimineaţă i-a adus în buzunar câteva pateuri proaspete. Tremura ca varga, nu cumva, Doamne fereşte, să prindă careva de veste... Şi, cât ai clipi, Hoţmah, lihnit de foame cum era, le-a şi înfulecat.

– Pilule! făcu el, lingându-se pe buze ca o mâţă după lapte, şi-şi aprinse apoi o ţigară din cele aduse de Leibl.

Şi aşa i-au căzut ţigările astea cu tronc, că i-a cerut să-i mai aducă.

Şi Leibl îi tot aduce. Ca recompensă, are intrarea liberă în teatru, şi nu numai seara, la spectacol, dar şi ziua, la repetiţii. I s-a dat voie şi pe scenă, dincolo de cortină, şi în culise, unde pe Leibl îl trăgea de mult aţa, de se întreba mereu: ce s-o fi petrecând acolo?

A! Ce n-a văzut Leibl acolo! O lume cu totul, cu totul deosebită. O lume unde oamenii se costumează, se deghizează, îşi dau pe faţă cu cretă şi băcan şi, gata, ies de acolo măscărici, diavoli şi îngeri. O viaţă acolo... ca în rai. Oamenii sunt tot timpul veseli, plini de voie bună, unul cântă, altul dansează, unul îşi umflă obrajii, ca nişte foaie, altul bea dintr-o sticlă – gâl, gâl, gâl – şi altul fumează pe ascuns o ţigară, şezând turceşte într-un ungher, să nu-l zărească directorul

şi să-l ia la rost... Al dracului director! Toţi tremură de frica lui ca de moarte, şi toţi râd de el, îşi bat joc, scot limba de un cot cum se întoarce cu spatele, ba îl imită cum merge, şi cum stă, şi cum şade, şi cum vorbeşte, şi cum îşi arată briliantele... diavoli, ce mai încolo-încoace!

Cel mai bine îl imită însă Hoţmah. El imită pe fiecare atât de bine, că te strici de râs. Veselă creatură Hoţmah ăsta! Leibl nu pricepe de unde atâta veselie în el! Că doar nimeni nu munceşte ca el, nimeni nu se speteşte atâta şi nu încasează ca el palme şi ghionţi şi sudalme de la toţi şi de la fiecare. Şi, totuşi, nimeni nu-i mereu pornit pe râs ca el! Uite, numai ce l-a apucat directorul de guler şi l-a dat afară din cabină: „Dracu' să te ia, Hoţmah!" şi iacătă-l că s-a şi proţăpit în spatele directorului, puţintel încovoiat, cu capul între umeri, cu gura strânsă pungă, şi dacă-l priveşti bine, juri că ai în faţa ta mutra slută, cu ochi mici, a directorului Albert Şciupak în carne şi oase!

Păi cum să nu-ţi placă Hoţmah?

Capitolul 16
HOŢMAH SCRIE O EPISTOLĂ

– Ia stai, măi, pui de lele, tu doar înveţi la *beider,* trebuie că te descurci bine la scris! Ia să-mi aduci tu aici un condei şi-o călimară, o foaie de hârtie şi un plic... Şi, stai, nu uita, şi o marcă de şapte copeici.

Aşa i se adresă Hoţmah, într-o bună dimineaţă, tânărului său prieten, în timp ce văcsuia cizmele actorilor.

Şi, poftim, în câteva clipe, toate câte le-a înşirat se şi află în şopron, cum s-ar zice, în culisele teatrului.

...Pe o ladă răsturnată, în faţa unei măsuţe cu trei picioare, Leibl, fiul lui Rafalovici, scrie o scrisoare. În faţa lui, pe jos, stă lungit Hoţmah, cu ţigara între dinţi. Lăsând baltă văcsuitul cizmelor şi tuşind întruna, vlăjganul dictează, dându-şi aere:

– Scrie așa, băiețaș: „Către draga și scumpa mea mamă, Sure-Bruhe, să-mi trăiască! Și către dragul și scumpul meu unchi, Zalman, să-mi trăiască! Și către draga și scumpa mea soră, Zlatke, să-mi trăiască! Și către scumpele mele rude, să-mi trăiască." Gata, sufletele? Dă-i nainte: „Mai întâi, aflați despre mine că, slavă Domnului, sunt pe deplin sănătos, cum vă doresc din adâncul sufletului, mereu și totdeauna, și cum vreau să aud totdeauna din partea voastră. Amin". Ai pus, motănașule, vorba „amin"? Atunci te iubesc. Zgârie mai departe: „Al doilea, află despre mine, draga și scumpa mea mamă, că noi ne aflăm în Basarabia, o țară cu păpușoi și mămăligă și neveste durdulii și jucăm în fiecare seară teatru și află despre mine că eu joc deja în primele roluri și după sărbători începem să jucăm pe taloane, adică pe procente; deocamdată lucrez cu leafă, adică primesc pe câte o săptămână, adică primesc plata în fiecare săptămână. Nu atât cât să-mi crape capul de fericire, dar, slavă Domnului, tot e bine că nu muncesc pe degeaba. Eu știu că după munca mea valorez mult mai mult și poate chiar aș căpăta mai mult, dar există la noi unul, un coțcar, Șulem-Meer îi zice, să nu mai dea Dumnezeu altul ca el, ar putea să-l ia dracu în locul meu și în locul tău și în locul lui Zlatke. Un câine, care nici el nu mănâncă și nici altuia nu-i dă. Și eu îți trimit trei ruble și te rog, dragă mamă, să nu te superi că nu trei sute. E tot ce am. Și cumpără-ți ceva de sărbători, ce-ți trebuie, și lui Zlatke să-i cumperi ghete, pentru numele lui Dumnezeu, numaidecât. Și să-i spui lui unchiu Zalman să nu-mi bată capul cu recrutarea[1], dracu să-l ia! De mult sunt asigurat cu recrutarea, chiar mulțumită lui, lui unchiu Zalman... Și eu te rog, dragă mamă, când îmi scrii, să-mi scrie și Eli, *melamed*-ul, când am *iarțait*[2] după tata. Anul trecut a căzut tocmai a cincea zi din cuști[3]. Și scrie-mi dacă ești tot la serviciul cel vechi și neapărat să-i cumperi lui Zlatke ghetuțe. Și alte noutăți nu

1. În Imperiul Țarist, serviciul militar obligatoriu, cu termen de 25 de ani, era foarte dur pentru populația evreiască și reprezenta un pericol de convertire forțată.

2. Comemorarea anuală a morții unei persoane.

3. Sărbătoarea strângerii recoltei, *Sucot*, este numită și sărbătoarea corturilor sau a cușților.

am ce să-ţi scriu şi rămâi sănătoasă, dragă mamă. De la mine, fiul tău, care îţi doresc mult bine şi fericire pentru totdeauna şi pe veci şi care vreau totdeauna să aud la fel şi din partea ta. Amin". Acuma, băieţaş, lasă-mă pe mine. Dă condeiu-ncoa, să pun o pecete...

Şi Hoţmah îşi suflecă mâneca dreaptă până-n cot şi se apucă de treabă: face întâi câteva rotocoale cu mâna prin aer, apoi trânteşte pe hârtie nişte litere de-o şchioapă şi îl întreabă pe secretar, pe Leibl adică:

– Se cunoaşte că-i scris Herş-Beer Holţman?

Leibl se adânceşte în descifrarea hieroglifelor, dar, oricât ar căuta, nu găseşte nici un *herş*[1], nici un *beer*[2] şi nici vreo altă dihanie.

– Ce te zgâieşti aşa, măi, gâză? face Hoţmah către tânărul său prieten, apucându-se din nou de vărcsuitul cizmelor. După cum văd, ţi-a cam plăcut scrisul meu! Singur am învăţat, nătăraule, singur, din capul meu! Tot ce ştiu, singur am învăţat. Mie toţi îmi spun că am îndemânare la scris, numai de m-ar fi dat la învăţătură, dar cum, dacă am rămas orfan de mic, şi mama s-a băgat slujnică, şi pe mine m-a luat unchiul la el, la lucru[3]? Unchi-meu e croitor, un pârlit şi un amărât de cârpaci. Dar bate ca un meşter mare. O dată, când lucram la masă, a făcut şcoală cu mine, dragă Doamne, şi mi-a dat cu maşina de călcat drept în piept. Aşa că de atunci tuşesc... Şi m-a luat mama înapoi de la banditu de unchi-meu şi m-a dat la alt cârpaci. Dar n-am putut să mai lucrez tot din cauza... maşinii de călcat cu care m-a cinstit nepricopsitul de unchi-meu, şi-atunci mama s-a hotărât să mă dea ca *belfer*[4] la un *melamed,* să spăl ţâncii, să spun cu ei *moidiani*[5] să le aduc mâncarea la *heider.* Mă rog, să duci mâncarea, nu-i o

1. Căprioară (din idiş).

2. Urs (din idiş).

3. Pentru un tânăr, ideal era să-şi continue studiile cât mai mult posibil, de la 2-3 ani până la 13 la *heider*, ulterior la *ieşiva* până la finalizarea studiilor şi obţinerea diplomei de rabin. Din motive economice sau sociale, copiii care erau nevoiţi să-şi abandoneze studiile şi să deprindă o meserie erau încurajaţi să-şi continue sub orice formă studiul.

4. Ajutorul *melamedului* la *heider*.

5. Rugăciune de dimineaţă.

trebşoară grea, din contră, mai ciupeşti de ici, mai lingi de dincolo... Dar necazul e că atunci când e glodul mare, trebuie să te chinui să duci copilaşii în cârcă. De unde putere pentru asta? Şi dă Dumnezeu de poposeşte în oraş la noi un teatru evreiesc. Teatru evreiesc, ce, e de glumă? Şi dacă toată lumea aleargă la teatru, eram eu prost să stau acasă? Aşa că mă strecor acolo, bineînţeles fără bilet. Dar, spre norocul meu, a trebuit să se întâmple ca directorului, lui Şciupak adică, să-i vină pofta să dea o raită printre bănci, adică să facă control la bilete. Şi bineînţeles că mă prinde şi mă trage straşnic de urechi şi mă zvârle afară. Asta încă n-ar fi fost cine ştie ce nenorocire, dacă nu-mi smulgea şapca din cap. Şi cum să mă întorc eu acasă fără şapcă? Mama o să mă spună lui banditu de unchi-meu, şi ăla o să mă omoare! Şi-am stat afară în ger să aştept să se împrăştie lumea. Atunci, m-am repezit la director, la Şciupak adică, şi am plâns şi l-am rugat cu lacrimi, să-mi dea şapca înapoi. I-am povestit tot adevărul, că sunt un orfan amărât, că am un unchi... un bandit... Şi stă el de mă ascultă, Şciupak adică, mă cercetează din cap până-n picioare cu ochişorii lui – ieşi-i-ar prin ceafă! – şi face către mine: „Eşti orfan, zice, şi n-ai unde sta? Poate, zice, ai intra la mine, la teatru? Am să te fac, zice, actor!"...

Capitolul 17
PRIN CE MINUNE DEVII COMEDIANT!

Pe Hoţmah îl apucă tusea. Lasă pentru o clipă văcsuitul cizmelor, îşi aprinde o ţigară, trage din ea de câteva ori şi continuă să povestească mai departe tânărului său prieten prin ce minune a devenit el actor.

– Crezi tu, poate, mă, deşteptule, că mama a fost mulţumită că am primit aşa un serviciu? Ţi-ai găsit! Şi nu atât mama, cât unchiul Zalman. „Cum apucă hoţomanu ăsta să plece cu actorii, i-a zis el, gata, s-a isprăvit cu *kadiş*-ul!"... Asta voia unchiu să-i bage mamei în

cap. Dar ce unchi, ce *kadiş,* o dată ce-am ajuns să mă ridic aşa de sus? Poţi să-ţi închipui, la început n-am lins miere. Şciupak a făcut altfel şcoală cu mine. Întâi şi-ntâi m-a tratat cu câteva palme zdravene pentru văcsuitul cizmelor. „Aşa se văcsuiesc cizmele?" mi-a strigat el, smulgându-mi peria din mână, ca să-mi arate cum îi place cizmei să fie lustruită. Apoi şi-a făcut obiceiul să mă gonească mereu ca pe un ogar, să-mi comande să fac fel de fel de drumuri, că-ţi trebuia un cap de ministru ca să fii peste tot şi să le faci toate deodată. Şi cum nu-l mulţumea ceva, poc! o palmă. Iaca aşa obicei are omu ăsta, arde-l-ar focul! Trece o lună, trec două, şi trei, şi patru, dar tot n-apuc să văd scena. Vai de capul meu, ziceam, ce mă fac, ce rost am?! Pentru asta am jertfit totul? Voiam să-l întreb când o să văd şi eu... scena, dar mă temeam de palme! Să mă plâng actorilor? Avem aici un păcătos, unul Şulem-Meer, care-i tot bâzâie directorului la ureche, mânca-i-ar holera pe amândoi! Pe scurt, nimic! Mai trebuia să rabd... nu l-ar mai răbda pământul pe Şciupak! Şi-am răbdat eu aşa un an, doi, dar tot am ajuns unde voiam. Povestea s-a petrecut aşa, ca într-o minune cerească...

Şi pe Hoţmah îl apucă o tuse care nu se mai isprăveşte; şi blestemă el tusea asta cu blesteme de moarte: „Dar-ar holera-n tusea mea! Mânca-o-ar moartea!"...

Isprăvind cu tusea şi cu înjurăturile, răsuflă oleacă, mai trage de câteva ori din ţigară, pune mâna pe perie şi povesteşte mai departe:

– Era la noi un actor, un *liubovnik*[1]. Îl chema Uhvatevker. Minunat, nemaipomenit *liubovnik!* Juca cele mai tari roluri şi era un şarlatan, cum se zice, *„hagudel, haghibor, vehanora"*[2]! O frumuseţe de băiat, zdravăn, lat în spate şi cu un glas de zguduia casa, nu alta. Aşa glas mai zic şi eu. Şi o guriţă avea, şi o nemţească vorbea, o dată *liubovnik!* Da ce crezi că face Dumnezeu? Uhvatevker ăsta cade la pat. Şi ce crezi? A zăcut în glumă şi a murit serios. Mă rog, a murit,

1. Prim-amorez (din rusă).

2. "Mare, puternic şi de temut" (din ebraică, citat din Tora, cu referire la Dumnezeu).

a murit. *„Baruh dain emes*!"[1] Dar ce te faci fără *liubovnik?* Afişele se lipiseră, casa făcea vânzare şi, ca dinadins, biletele se vindeau până la ultimul. Şciupak al meu, gata să plesnească. „Hoţmah, îmi zice el, ai putea tu să faci pe *liubovnik*-ul?", „A, zic eu, de ce nu?" Şi m-am apucat să studiez rolul. Se juca o piesă tare serioasă, *Dora sau cerşetorul cel bogat,* de Shakespeare, „îmbunătăţită şi pusă în scenă de mine, Albert Şciupak". Uite, chiar aşa era scris pe afişe. În fine, înainte de spectacol mă grimez eu bine-bine şi-mi dau drumul pe scenă ca *liubovnik,* un june-prim spălat la cap, tuns şi frezat, scos ca din cutie, cu nişte obrăjori vopsiţi şi cu o mustăcioară neagră. M-au îmbrăcat cu haină nouă, cu pantaloni noi, cu o pereche de cizme, cizme întregi de tot, îţi spun drept, îl făceam pe „Rudolf"... aşa să am eu bine! Ce să mai lungesc vorba, măi piţigoiule? Să-l ia dracu de public! Din prima clipă când mă arăt pe scenă, nici n-apuc să deschid gura, că şi încep oamenii să râdă, şi dă-i şi dă-i, că poate mai râd şi-acuma! Şi mai cu seamă când mă apropii de primadonă, de Dora adică, şi încep să-i dau târcoale, va să zică să-mi joc rolul. O apuc eu aşa de mână şi îi trântesc într-o nemţească veritabilă, exact ca Uhvatevker, Dumnezeu să-l ierte cu fasole fierte: „Oo, *liebes Kind! Wir* muzen *heiraten, den* nuh *der Hochzeit ist die Liebe viel starker als* far *der Hochzeit.*"[2] Şi publicul se strică de râs, vreo jumătate de ceas nu mai conteneşte... Credeam că se dărâmă teatrul pe mine. Cu cât îmi jucam mai straşnic rolul, cu atât râdeau ei mai tare, de parcă îi gâdilau dracii la tălpi. Pe scurt, abia am aşteptat să se lase cortina, şi aşa, asudat cum eram, am plecat încotro am văzut cu ochii. Mi se împleteceau picioarele şi nu mai vedeam nimic înaintea mea. Dar de simţit, am simţit îndată că am şi intrat pe mâna lui Şciupak. Palmele cădeau ca grindina: „Şarlatanule, zice, de ce nu mi-ai spus, mă, din capul locului, că eşti comic?!..." Aşa să ştiu eu de el şi aşa să ştie el de cele două neveste şi jumătate ale lui, Dumnezeule-Doamne, dacă măcar apucasem să aflu ce-i aia „comic"!... Şi uite-aşa am intrat în

1. "Slavit fie judecatorul suprem" (din ebraică, citat din Tora).

2. „Dragă copilă! Trebuie să ne căsătorim, căci după nuntă dragostea este mai puternică decât înainte!" (în germană amestecată cu idiş)

fabrică, şi uite-aşa am început să fac pe grozavu, să joc adică cele mai bune roluri de comic, întâi pe Şmendrik[1], apoi pe Ţinghitang[2], apoi pe Kuni-Leml, apoi pe beţivul din *Scripca lui David*[3] şi chiar pe Papus din *Bar-Kohba*[4]. Da, ce să zic, am gustat până şi rolul Zeilig lăutarul din piesa *Floricica* a lui Latainer. Ei, trebuie neapărat să mă vezi cum mă pun în fason şi-i trântesc un *mazeltov*[5]*!* „Mirelui şi miresei, *mazeltov!* Iaca, zic, am să vă fac o surpriză, o *eschibiţie,* tra-la-la, n-ai ce vedea, zău aşa!" şi publicul se strică de râs!... Dar mai cu seamă când apar într-un caftan rupt şi joc un *husedl*[6]:

„Eu sunt un husedl
Şi iaca mă jur
Că-s vesel din fire
Şi făr' de cusur.
Eu sunt un husedl
Şi nu pot să tac,
Să cânt îmi tot vine:
Hop, hop, cic-ceac.."

Atunci, tot teatrul e mort după mine. Eu, mă-nţelegi, n-ar trebui să mă fudulesc faţă de un plod ca tine, dar ăsta-i adevărul, că Hoţmah are, slavă Domnului, un renume. Buba-i însă că nu mă lasă pe scenă în fiecare seară. Şi cine crezi că-i de vină? Şciupak, otrăvitul ăla, înghiţi-l-ar pământul, găsi-l-ar boala, să-i ajungă pe-o iarnă-ntreagă! Cele mai grase roluri le ţine pentru el, căci de cumva se aplaudă „brava, brava" pentru altul, şi nu, Doamne fereşte, pentru el, îl apucă pandaliile. Iaca, aşa un animal e ăsta! Atâta să trăiască el cât i-aş mai

1. Personaj cunoscut din piesele lui Avram Goldfaden.
2. Personaj cunoscut din piesele lui Avram Goldfaden.
3. Piesă de I. Latainer (1853-1935), autor de melodrame, operete şi vodeviluri.
4. Operetă cu subiect istoric de Avram Goldfaden.
5. *Mazel tov* (noroc, în idiş) este o expresie utilizată frecvent pentru a face urări cu o ocazie fericită. Aici, cuplet închinat mirilor.
6. Dans vesel al evreilor religioşi, numiţi hused/hasizi.

văcsui eu cizmele! Dar n-avea tu grijă, totu-i până la un timp şi, cu ajutorul lui Dumnezeu, după sărbători facem noi toţi actorii alianţă să lucrăm pe taloane, adică pe procente! Dacă n-o să vrea, îi dăm un picior şi facem singuri o companie de teatru. Noi de mult am fi făcut asta dacă nu era la mijloc bestia de Şulem-Meer, holera aia. Ptiu!...

Aşa îşi isprăveşte Hoţmah autobiografia, cu un scuipat în perie, şi se apucă să văcsuiască cizmele, cu năduf.

Capitolul 18
LEIBL ARATĂ CE POATE

Lui Leibl biografia lui Hoţmah i-a plăcut peste măsură, căci tot ce se leagă de teatru – din câte a văzut şi a auzit – este pentru el un bun scump şi sfânt.

Cu Hoţmah, Leibl se întâlnea destul de des, de câteva ori pe zi. Îndată ce venea acasă de la *heider,* să mănânce, prima treabă a băiatului era să arunce o privire în şopron, ca să afle ce se mai aude pe acolo. De cum se scula dimineaţa, ţâşti în şopron, să-i ducă lui Hoţmah ceva de îmbucat. Şi când nu-l găseşti pe Hoţmah acolo? Acolo stă, acolo doarme.

– Teatrul, spune Hoţmah, nu trebuie lăsat singur, într-un teatru trebuie să se găsească întotdeauna cineva. Ce, e glumă? Decoruri, costume, peruci! Şi nimănui, afară de mine, nu şi-ar încredinţa Şciupak averea!

Aşa se laudă Hoţmah faţă de tânărul său prieten Leibl, şi prietenia lor devine tot mai strânsă. Hoţmah a găsit pe cineva în faţa căruia să-şi poată deschide inima, să-şi spună amarul. I-a fost drag de la început rotofeiul ăsta de Leibl, cu ochii lui frumoşi, adânci şi blânzi. Dar, pe lângă asta, îi mai place şi pentru că îi aduce mereu lucruri bune de acasă şi îl aprovizionează cu ţigări.

– E vai şi amar, mânzule, până scoţi o bucată de pâine, dacă ai ghinion să fii actor, comediant, la indivizi de teapa lui Şciupak, să-i

semeni des, dar să răsară rar. Zile fripte ne face pezevenghiul ăsta plin de *berliante,* n-ar avea parte de ele, sfinte Doamne!

Aşa se vaită Hoţmah tânărului său prieten. Apoi îl apucă iar tusea, dar trăncăneşte înainte:

– Ei, da' parcă nu-i servim şi noi una caldă, una rece? Toată ziua bună ziua îl amenințăm cu divorțul, că adică ne descotorosim de el şi ne facem singuri teatru. Şi să nu fi fost aghiotantul ăsta al lui, Şulem-Meer adică, mânca-l-ar boala, de mult izbuteam. Dar să-i ia naiba pe amândoi. Bine că ştiu ce ştiu: că eu, cu ajutorul lui Dumnezeu, m-am văzut actor, chiar dacă nu sunt decât... un comic.

Hoţmah face o mutră grozav de serioasă, părând şi mai comic decât este. Leibl îl priveşte cu mare respect, şi Hoţmah continuă:

– Când vine seara, m-asculți, numai ce pun piciorul pe scenă, şi pier deodată toate supărările şi necazurile. Se mistuie ca fumul. Pe scenă devin altul. Ce Şciupak? Care Şulem-Meer? îi dau dracului pe amândoi. Cum ajung pe scenă, cum nu-i mai văd în faţa mea. Văd, numai lumini văd, şi capete de oameni văd, şi chelii şi pălării văd, pălăriuţe, tichiuţe, şi gata. Cine mai e atunci ca mine? Tat-tu, cu burduhanul lui? Ia să-mi dea el, să zicem, de pildă şi *par examplu,* şandramaua asta, cu toată curtea asta, cu toată averea lui la un loc, şi să-mi spună, *par examplu,* să-i cedez eu scena pentru o singură noapte? *Pşepraşam, pana!*[1]

Iaca aşa se laudă Hoţmah faţă de tânărul său prieten, Leibl, şi tânărul său prieten nu-şi ia ochii de la el, îi soarbe fiece cuvânt.

Şi Hoţmah nu mai conteneşte să se laude:

– Sau, să zicem, *par examplu,* dacă cineva mi-ar umple şopronul ăsta cu aur şi mi-ar da pe deasupra şi o prinţesă de nevastă, ca să mă lipsesc de *comicărie* şi să intru slujbaş undeva într-o dugheană sau să mă fac meseriaş, l-aş scuipa drept în obraz, auzi tu, măi puştiule? Tu mai eşti cu caş la gură, măi vrăbioiule, încă n-ai idee ce putere zace în teatrul ăsta, cum te atrage ca un magnet, fir-ar el al naibii!

– Exact cum se întâmplă şi cu mine, îl ia gura pe dinainte pe

1. "S-avem iertare, domnule!" (în polonă).

Leibl, în timp ce Hoţmah îşi mai aprinde o ţigară.

Şi Leibl îi mărturiseşte prietenului său că şi pe el îl atrage teatrul, că de mult îl atrage, de când a mai căpătat şi el un pic de minte. Leibl nici nu bănuia că există în lumea asta teatru când s-a apucat el să joace, împreună cu prietenii lui, *Vânzarea lui Iosif, Ieşirea din Egipt, Pe muntele Sinai* şi alte poveşti de-astea din *Biblie,* pe care le jucau elevii la *heider.* Şi iată-l pe Leibl demonstrându-i întocmai cum se joacă teatru la ei, la *heider:*

– Intru, de pildă, la faraon, la regele Egiptului, în palat, şi mă înfig în faţa lui, uite-aşa, şi îi zic (Leibl îşi pune mâna pe piept şi vorbeşte mai întâi încet, apoi mai tare, mai tare, tot mai cu patimă): „Numele meu este Moise, fiul lui Amrom... Eu sunt trimis la tine, măria-ta, de către dumnezeul evreilor, dumnezeul lui Avraam, Isac şi Iacov, al cărui nume este Iehova, cu porunca să dai drumul evreilor din ţara ta, din Egipt. Până când să tot sufere? Ce-ai cu ei? De ce le sfâşii trupurile? De ce le ucizi copiii şi te scalzi în sângele lor, tu, tiranul tiranilor, tu, călăule, tu, vampirule?! Ştii tu cu cine ai a face? (Leibl ridică mâna.) Iaca, ridic dreapta mea spre cer şi am să-ţi arăt eu ţie puterea mea!"

Ochii lui Leibl se aprind, obrajii îi ard, chipul îi străluceşte. Şi Hoţmah, cuprins de entuziasm, îl întrerupe:

– Un rol tare! exclamă el, prinzându-l pe tânărul lui prieten de mână şi zgâlţâindu-l. Un rol tare! Să mă înghită pământul, na, dacă ar spune cineva despre tine că nu eşti actor! Un adevărat actor, pe legea mea! Născut pentru scenă! Vrei să-ţi spun una, mă pepenaşule?

Dar Hoţmah nu mai poate vorbi. Îl înecă tusea. Se prinde cu mâinile amândouă de un stâlp, tuşeşte mai întâi bine, bine, şi se blestemă în fel şi chip:

– Îneca-mi-ar potopul tusea, Doamne-Dumnezeule! Tusea şi năduful meu să treacă pe capul lui Şulem-Meer. Şi junghiul care mă ţine în coastă i-l dăruiesc lui Şciupak de sărbători! Respirând uşurat, Hoţmah se mai înviorează şi reia pe tonul dinainte: Ştii tu, fecioraşule, ce-am să-ţi spun eu ţie?

Leibl nu-şi mai ia ochii de la el. Ce-o fi având să-i spună Hoţmah?

—Iaca ce-am să-ţi spun eu ţie, mă piţigoiule. Eu, în locul tău, aş scuipa pe toate. Pe taică-tău, buzatu, l-aş trimite în locul tău la *heider,* să frece el banca; iar *Talmudul* cel pântecos l-aş trimite la plimbare. Pe cantorul-*melamed* l-aş pune să cânte *Umipnei hatoeinu*[1], iar eu personal aş...

La aceste vorbe mai mulţi actori intrară la repetiţie şi le întrerupseră discuţia, taman la punctul ei culminant.

Capitolul 19
UN OCHI CARE VEGHEAZĂ

Niciodată în casa Rafalovicilor nu s-ar fi băgat de seamă că ţigările fac picioare, că din casă se scot bucăţi respectabile de cozonac şi că din zaharniţă dispare mereu zahărul de n-ar fi fost bunicuţa care dă mereu din cap „nu, nu", bunicuţa al cărei ochi ager priveşte peste tot şi toate le vede de la o poştă. Aşadar, bunicuţa observă că, de la o vreme, pe undeva prin casă îşi face mendrele un hoţ. Şi se pune să urmărească, să adulmece, până ce îi ajută Dumnezeu să-i dea de capăt. L-a dibuit în sfârşit pe cel cu isprava. „Ăsta-i mezinul, păcătosul de Leibl".

Un lucru însă nu prea înţelege ea: la ce-i trebuie unui băieţel ca Leibl atâtea prăjituri, ţigări şi atâta zahăr? Şi unde, mă rog, le tot cară? La *heider?* Cui? Copiilor? Nu cumva dascălului?... Şi bătrâna se pune pe treabă şi observă că dis-de-dimineaţă, când toţi ai casei încă dorm, păcătosul de Leibl se îmbracă repede, rasoleşte rugăciunea şi pe-aci ţi-e drumul... Încotro? La *heider*? Ce caută el la *heider* aşa devreme, când până şi dascălul mai doarme?

Şi făcându-se că n-aude, nu vede, bătrâna se aşază, cu o carte groasă de rugăciuni în mâini, şi boscorodeşte tot dând din cap „nu, nu". Dar ochiul ei ager priveşte şi vede peste tot... Şi îndată

1. "Pentru păcatele noastre" (în ebraică) este o rugăciune de sărbători.

ce Leibl se strecoară afară, ţup! şi bunicuţa după el. Îl urmăreşte din balcon şi-l zăreşte furişându-se în şopron. Ce treabă să aibă un mucos ca el în şopron? A doua zi, mişcarea se repetă. Bătrâna stă ca pe ghimpi; îl urmăreşte pas cu pas; inima îi clocoteşte, capul i se bălăbăneşte „nu, nu", iar mintea lucrează. Şi, slavă Domnului, acum a aflat totul. „Păcătosul s-a înhăitat cu unul dintre «comedianţi», cu cel care doarme în şopron. Frumoasă societate! Nişte derbedei fără căpătâi, desculţi şi flămânzi, Doamne iartă-mă!" Acum însă trebuie să hotărască: „Ce-i de făcut mai departe? Să-i spun de-a dreptul hoţomanului: «De ce cari, băiete, lucrurile din casă? Cu cine dracu ţi-ai găsit să te-nhăitezi?» Hm, că el altă treabă n-are decât să mă asculte! Copiii de azi... nu s-ar mai naşte! Parcă ştiu ei să cinstească o bunică bătrână de optzeci de ani? Ce-i de făcut atunci? Să-i spun nurorii, Beilkei? Doamne iartă-mă, cică asta-i mamă! S-ar părea că-i un suflet bun, o fire blândă. Dar la ce mi-i bună blândeţea, la ce foloseşte bunătatea ei dacă copiii i se suie în cap, fac tot ce poftesc şi cresc ca nişte buruieni?! Nu, nu, dacă-i vorba de spus, atunci o să-i spun fiului meu, lui Beni. Beni e tată, să-mi trăiască până la o sută douăzeci de ani, şi un tată nu-i ca o mamă. Un tată îşi ocărăşte copilul, se supără pe el, îi mai arde câte-o palmă, ba chiar îl mai şi întinde frumuşel şi-i trage o mamă de bătaie, să înveţe băieţelul minte, să ştie pentru a doua oară..."

Iaca aşa cugetă bătrânica, şi întocmai şi face. Ba, mai mult. Nu-i destul că are să-l încondeieze, că are să-l spună lui taică-său. Nu! Hoţul trebuie prins asupra faptului. Chiar aşa! Ca să vadă toţi unde se poate ajunge când o mamă, un suflet bun, îşi răsfaţă prea din cale-afară copiii şi le îngăduie să-şi facă de cap, ca să se aleagă praful de ei.

Capitolul 20
GHIMPELE ÎNDOIELII

Pe tăcute, dar cu dibăcie, bătrâna pune treaba la cale; cu atâta dibăcie, încât nici pasărea să nu afle. Tiptil, se apropie de fiu-său Beni şi îi suflă la ureche toate câte le face mezinul lui; unde se duce, ce cărăbăneşte din casă şi cu cine se întâlneşte...

Beni o ascultă atent, întorcându-şi spre ea obrazul păros şi holbând ochii. Dar în cele din urmă îi răspunde pe limba lui, scurt şi cuprinzător:

– Hm, a zburat vaca pe acoperiş şi a făcut un ou.

Asta vrea să însemne că nici gând s-o creadă. Lui Beni nu-i vine să creadă asta despre Leibl, mezinul lui, cel mai bun, cel mai serios şi mai reuşit dintre „plozi". Beni nu-i un mare învăţat, sau, cum spune singur despre sine, nu-i un „mare filozof" dar îi place să asculte la ce spune lumea. Şi lumea spune că Leibl al lui are să fie un „cineva". Iată, nu demult s-a întâlnit chiar cu Isruel cantorul, dascălul lui Leibl, şi l-a întrebat: „Ei, cantore, cum paşte mânzul meu pe păşunea dumitale?" Şi atâtea i-a înşirat Isruel cantorul, încât Beni a simţit că-l ia cu ameţeală. Cantorul i-a spus că băiatul lui nu-i ca oricare şi că din el „negreşit are să iasă ceva... ceva deosebit, ceva... ceva..." Restul cantorul l-a completat printr-un gest cu mâinile, aşa că Beni a încheiat în locul lui: „Adică ce? O clanţă de uşă? O spiţă de roată? Ori poate ziua de ieri?"

Şi, totuşi, în sinea lui simţea că-i creşte inima în piept de bucurie. Dumnezeu i-a binecuvântat bătrâneţea cu un fiu atât de bun şi de reuşit! Lui Beni îi creşte inima când îşi priveşte băiatul. Se gândeşte: „La drept vorbind, ce-ar putea să iasă din el? Un rabin, poate? Sau chiar ceva mai mare decât un rabin? Cine ştie! Cine ştie"! Poate că, datorită fiului, îi e dat şi lui să-şi câştige un renume pe lumea asta? Până acum se ştie numai aici, în Holăneşti, că există un gospodar înstărit, un Beni. Dar poate că odată şi odată o să afle despre el o

lume întreagă. Oameni de peste mări şi ţări vor veni poate aici la el, în Holăneşti: „Dumneata eşti tatăl vestitului Leib Rafalovici?" Şi el va răspunde: „Da, vestitul Leib Rafalovici este feciorul meu!"

Asemenea visuri de aur visează Beni ziua-n amiaza mare. Şi când colo, uite-o, se pomeneşte cu bătrâna, care-i bagă un ghimpe în inimă, cum că odorul lui, giuvaerul lui, este, nici mai mult, nici mai puţin, un dracu ştie ce, un pungaş, un derbedeu! Şi Beni se mânie, devine furios ca un tigru şi umblă aşa toată ziua, vărsându-şi necazul fie pe capul slugilor, fie pe al Beilkăi, nevastă-sa.

Beilke îşi cunoaşte bărbatul până în măduva oaselor. Aşa că îl întreabă într-o doară:

– Ce s-a mai întâmplat?

El nu-i răspunde.

– Stăpânu' a înghiţit o mâţă! glumesc despre el slugile.

– Tata s-a sculat cu dosu-n sus! spun copiii.

Şi în casă toţi umblă în vârful picioarelor. Nu se ştie din ce şi de unde i se trage supărarea, dar simt cu toţii că miroase a praf de puşcă.

Noaptea, Beni se răsuceşte în aşternut, oftează şi geme ca o vită înjunghiată. Nu-i chip să închidă ochii.

„Oi, ce ghimpe! Auuu, ce ghimpe! O să-mi dărâme toată şandramaua!" Simte că-i vine să sară din pat, să lovească, să spargă, să dărâme tot, să facă ţăndări din toate!

Dar, cu încetul, se potoleşte.

„Poate că toate nu-s decât o închipuire. Bătrâna face din ţânţar armăsar!"

Şi, liniştindu-se oleacă, Beni adoarme. Doarme dus şi sforăie să scoale şi morţii din morminte...

Capitolul 21
HOŢUL S-A PRINS

La vremea când şi Dumnezeu mai doarme, Beni Rafalovici e în picioare.

De cum se scoală, Beni obişnuieşte să-şi pună halatul şi papucii bătuţi în ţinte şi să iasă în ogradă ca să arunce o privire asupra gospodăriei, să vadă dacă totul e în bună ordine. Lui Beni nu-i place să-l calci pe bătătură şi nici chiuluri nu înghite. Pe limba lui Beni, asta înseamnă că nu-i place să-i ieşi din cuvânt sau să nu faci întocmai cum ţi-a poruncit el. Lemnele trebuie să fie bine stivuite, ograda măturată, gunoiul strâns, chiar şi vitele trebuie să se afle toate la locul lor.

– Ce-i cu tine, Grăsano, iar ai venit în vizită la Roşcovana cea smerită? Te-ndeşi la praznic, ai?

Aşa stă Beni la taifas cu vacile, din care una e chiar aşa cum spune el, grasă, pântecoasă şi neastâmpărată, iar cealaltă, tăcută şi cu înfăţişare nevinovată, smerită, ca de rabineasă. Beni ia un băţ şi mi le cinsteşte pe amândouă, dar tainul mai mare îl primeşte Grăsana. Şi Beni îi dă de înţeles, cu „argumente", cam de ce şi pentru ce:

– N-ai în faţa ta cogeamitea găleată? Rumegă! Ce te bagi în oala vecinei?

De la vaci, se mai abate şi pe la cai, cu care încinge o discuţie tot prin vorbe cu înţeles:

– Ascultă colea, mă deşteptule, nu te mai lega de flăcăii mei, că altminteri ţi-arăt eu ţie cum tălmăcesc învăţaţii zicala biblică: „Voi lovi!"

Şi caii, cărora nici prin gând să le dea ce vrea să spună stăpânul (minte de cal, de!), întorc spre el boturile, privindu-l cu ochii lor blânzi, parcă ar vrea să întrebe: „Despre ovăz e vorba?"

Pe unul stăpânul îl înghionteşte în glumă, pe altul îl scarpină pe gât, pe al treilea îl mângâie pe coamă şi apoi iese în curte, să se mai

ciorovăiască niţeluş cu oamenii, pe moldovenească lor:

– Ha, la dracu!

Şi deodată îi răsare în faţă bătrâna, care dă din cap „nu, nu". Îi face semn cu ochiul: „Iacătă-l pe odorul tău, cu buzunarele pline". Şi piere ca o nălucă. Beni îşi aminteşte ce i-a povestit bătrâna despre fecioru-său şi simte un junghi în inimă. Ce bine-ar fi ca tărăşenia asta să fie numai o minciună. O clipă îi vine să-şi alunge din minte toate gândurile şi face cu mâna un gest a lehamite: „Aş! Vorbe de clacă! Basme!" Dar văzându-l pe băiat cum o ia cu pas grăbit spre şopron, simte mânia aprinzându-se în inima lui de părinte. Ce caută la vremea asta un puşti ca el la comedianţi? Şi îl strigă brusc, cu vocea lui puternică, tunătoare.

Leibl, care trecea preocupat de propriile-i treburi, auzind vocea tatălui, rămase locului, descumpănit. Să se apropie? Să nu se apropie? Dar când te cheamă tata, poţi să nu te duci?

– Încotro aşa devreme? întreabă tată-său.

Leibl nu se aştepta la o asemenea întâlnire. Şi la rându-i întreabă mirat:

– E devreme?

– Da' ce? E târziu? Unde te duci, mă rog?

– Păi... unde mă duc?

– Unde? Tocmai asta vreau şi eu să-mi spui.

Bietul Leibl n-are măcar răgazul să născocească un pretext mai ca lumea. Stă ca prostit şi se uită în ochii lui taică-său, ca omul care se ştie vinovat.

– Ce te zgâieşti aşa la mine? Nu mă mai cunoşti? Sau ce?... Rugăciunea ţi-ai făcut-o, sau încă nu?

– Da... nu... Adică da...

Leibl se fâstâceşte, şi tata devine tot mai furios:

– Ţi-ai făcut sau nu rugăciunea?

Pe Leibl îl trec toate năduşelile.

– Da... încă nu... adică n-am făcut rugăciunea. Chiar asta voiam să fac. Tocmai mă duceam la sinagogă, la rugăciune.

Tatălui i se mai uşurează inima. S-ar bucura să fie adevărat. Citeşte însă în ochii băiatului că minte, minte! Şi fierbe de ciudă. Hm, cel mai bun dintre copii!... Se apropie de el şi îl vede cum îşi acoperă buzunarele cu mâinile. Va să zică, e adevărat ce spune bătrâna, că Leibl cară toată casa acolo!

– Ia arată-mi ce ai în buzunare! Parcă nu prea eşti în apele tale!

La o pacoste ca asta Leibl nu se aştepta. Rămâne pironit, incapabil să mai facă o mişcare.

– Aha, nu vrei să-mi arăţi? Atunci o să dau eu iama prin buzunarele tale cu aste zece degete.

Aşa zice tata, şi-şi înfige mâinile în buzunarele băiatului. Şi scutură, scutură din ele adevărate comori: pateuri proaspete de casă, bucăţi de cozonac, ceai şi zahăr, o grămadă de ţigări şi, printre toate astea, o jumătate dintr-o pipotă de gâscă friptă.

Capitolul 22
O SENTINŢĂ ÎNJOSITOARE

Să spui de Beni Rafalovici că e un tată sever, ai vorbi cu păcat. La drept vorbind, Beni se amestecă prea puţin în treburile copiilor săi. Casa o conduce nevastă-sa, Beilke. El, Beni, una ştie: „Trebuie să torni ovăz". În limba lui, asta înseamnă că trebuie să dea bani de cheltuială. Şi Beni dă cât e nevoie. Nu se tocmeşte, nu întreabă niciodată de ce şi pentru ce dă, nu-l priveşte. Până şi copiii pot face ce vor, chiar să se muşte unul pe altul de nas, nu-l priveşte. Dar dacă vreodată se întâmplă ca unul din copii s-o facă prea de oaie, hm... atunci el, ca tată, se vede dator să intervină. Şi-atunci... vai de pielea lor! Un nor întunecos se lasă peste casă, cu tunete şi fulgere şi grindină. Umblă toţi cu ochii în jos, se ascund prin unghere, şi pentru toate, cel mai mult ispăşeşte nevasta lui Beni, mărunţica, slăbuţa şi tăcuta Beilke.

Beni nu se mulţumeşte că în primul moment de furie i-a tras

„celui mai reuşit fiu" două palme zdravene peste fălci, de i-au scăpărat ochii. Ci acum mi-l ia frumuşel de mână, îl duce în casă, adună toţi copiii şi-l sileşte pe micul infractor să povestească în faţa tuturor fapta lui şi de dragul cui s-a făcut hoţ... Dar nici asta nu-i ajunge. Beni dă verdictul: mai trebuie să-l căptuşească pe dumnealui cu câteva la locul „unde nu-l bate soarele".

Zadarnic îl imploră slăbuţa Beilke, sărmana, s-o taie mai bine pe ea bucăţi-bucăţi decât să-i facă băiatului o asemenea ruşine; zadarnic iau apărarea lui Leibl toţi ai casei, căutând să-l dezvinovăţească, precum că n-a făcut cine ştie ce păcat; zadarnic se roagă chiar el, Leibl, jurându-se şi sărutând mâinile lui taică-său. Totul e zadarnic! Dacă Beni a hotărât să-l mângâie cu ceva nuiele, apoi s-a terminat!...

Capitolul 23
DUPĂ EXECUŢIE

Seara, când lui Beni îi mai trecuse mânia şi i se mai muiase inima – totdeauna e aşa, inima unui tată se moaie după ce-şi bate copilul – a dat poruncă să meargă cu toţii la teatru. Şi cu toate că în casa lui Beni Rafalovici nimănui nu-i mai ardea de teatru, dacă tata a poruncit, apoi negreşit că se va merge.

Teatrul, şopronul adică, e ticsit ca întotdeauna. Muzicanţii cântă, artiştii joacă, publicul scuipă seminţe, se agită şi se amuză ca de obicei. Numai sărmanul Leibl şade trist şi absent, cu privirile pierdute. Capul îi e greu ca de plumb, iar în inima lui fierbe tot iadul. Niciodată nu şi-a putut închipui o asemenea ruşine, ca un băiat de seama lui, ajuns la *Bar-Mitva*[1], cel mai bun elev din *heider* şi cel mai iubit copil din casă, să fie săpunit atât de urât de tată-său, şi încă de faţă cu toţi! Atât de neaşteptat se petrecuseră lucrurile, încât nici nu avusese răgaz să-şi dea seama. Abia după ce faptul fusese

1. Celebrarea majoratului religios pentru băieţii evrei când împlinesc 13 ani. Din acest moment, ei sunt socotiţi bărbaţi adulţi, sunt incluşi în *minian*, ţin posturile şi prescripţiile religioase.

consumat, se trezi în tânărul nostru erou un simţământ puternic de protest, o adevărată furtună. Era însă protestul bietei râme împotriva elefantului, un protest care se putea manifesta numai prin lacrimi. Şi Leibl a plâns, a plâns amarnic şi mult.

Leibl a plâns, dar nu de unul singur. L-a ajutat şi maică-sa. Biata Beilke nu găsea cuvinte de mângâiere pentru cel mai iubit fiu al ei, pentru prâslea. Îl tot săruta, îl dezmierda şi-şi înghiţea lacrimile. Nu l-a lăsat singur nicio clipă. La *heider,* Leibl nu s-a mai dus în ziua aceea. La masă, ce-i drept, s-a aşezat alături de ceilalţi, dar de mâncare nu s-a atins. În ziua aceea, la masa familiei Rafalovici a domnit o tăcere apăsătoare. Toţi stăteau cu ochii plecaţi în farfurie. Numai bătrâna măsura pe fiecare cu ochiul ei ager, ca şi când ar fi vrut să spună lui fiu-său: „La hrişcă[1] să-i trimiţi, să stea la rând..."

– Bună dimineaţa! se adresă Beni Rafalovici familiei, văzând că numai el bea şi mănâncă. Ce, vi s-a împotmolit căruţa? Ia, puneţi umărul şi mânaţi mai departe!

De data asta, însă, limbajul bine cunoscut al lui Beni nu avu efectul obişnuit. Mâncară în tăcere, şi tot în tăcere se împrăştiară care încotro. Bănuiau ei cam ce trebuie să se petreacă în sufletul lui Leibl. De aceea s-au şi mirat văzând că totuşi Leibl merge cu ei la teatru.

La drept vorbind, însă, nimeni nu avea cum să ştie ce se petrece cu adevărat în inima lui. În timp ce toţi priveau pe scenă, gândurile lui Leibl fugeau departe. Sufletul lui nu mai avea astâmpăr. Mintea lui tânără se frământa să pună la cale un plan, o răfuială cu taică-său pentru înjosirea nemaipomenită pe care i-o adusese, o răzbunare pentru loviturile primite. „Lasă, lasă... rănile se vindecă ele, dar pe tata o să-l coste scump" Oho! Ştie el ce are de făcut!... Nu degeaba s-a împrietenit el cu unul ca Hoţmah. În ajun avusese cu Hoţmah o discuţie serioasă. Şi Hoţmah i-a spus-o verde, cum îi e obiceiul (lui Hoţmah nu-i place să vorbească decât aşa): „Mă deşteptule! Fă bine de scormoneşte buzunarele lui bătrânu, pune laba pe o bumaşcă solidă, şi hai la drum, că noi o şi luăm din loc sâmbătă noaptea, şi

1. Cu sensul de închisoare, deoarece aici deţinuţii erau hrăniţi mai ales cu hrişcă.

te faci actor, de nu, să mă înghită pământul, iaca, aici, unde stau!..."

La astea cugetă acum Leibl. Dar numai la gândul de a „scormoni" buzunarele lui taică-său simte că-l trec fiori. „Cum adică, asta înseamnă pur şi simplu să furi! Să fii hoţ." Aşa gândeşte Leibl. „Ia stai! Dar dacă tot timpul i-am adus lui Hoţmah de-ale gurii şi ţigări, asta nu înseamnă tot furt? Nu, se justifică Leibl faţă de sine, asta nu înseamnă furt. Omul vrea şi el să mănânce, aşa că am împărţit cu el, frăţeşte. Voia să fumeze, i-am adus ţigări. Deci, ce faptă rea am făcut? Dar bani?... Să fur bani de la tata? Asta, nu". Aşa gândea Leibl. Dar îi era ruşine să-i mărturisească lui Hoţmah că se teme. Atunci a găsit un pretext:

– Şi ce-o să zică tata? a îngăimat Leibl, şi dinţii îi clănţăneau în gură.

– Da' cum o să afle, viţeluşule? întreabă Hoţmah.

– O să afle că am plecat de-acasă şi o să mă caute.

– Ei şi? O să-ţi pună sare pe coadă! Ştii tu, viţeluşule, că plecăm tocmai la Bucureşti? Ştii tu unde vine Bucureştiul ăsta, mânzule? Atâta rău cât ştii!

– Ştiu unde-i Bucureştiul! În România! Şi mai ştiu că nu-i prea departe de-aici, răspunde Leibl.

– Păi dacă ştii, ce-mi tot trăncăneşti, filozofule? De cum ai trecut graniţa, taică-tău nu mai are nicio putere. Nici tata, nici mama, nimeni. Gata, ce-ţi mai pasă de ei? Te plimbi prin Bucureşti cu mâinile în buzunare şi dai cu tifla la toată lumea. Liber ca pasărea! Înţelegi ce-ţi spun sau ba?

Leibl înţelege foarte bine, cum să nu înţeleagă! Dar pentru că Hoţmah a pomenit de mama, se agaţă de acest gând:

– Şi mama?... Mama?

– Ei, puişor, păi dacă-i vorba pe-aşa, atunci du-te la maică-ta, ţine-te de fusta ei şi cere-i să-ţi dea papiţică!

Şi Leibl se frământa şi căuta mereu alte pretexte. Vrea, fireşte, i-a spus, vrea din toată inima să plece cu trupa! Ce poate fi mai frumos ca asta?... Dar încă se mai codeşte, încă se mai luptă cu gândurile.

Toate acestea însă mai puteau trage la cântar înainte de pedeapsă, înaintea acelei grave sentinţe. Acum, însă, după umilinţele la care îl supusese tata – nu de bătaie îi pasă, ci de ruşinea pe care a păţit-o – e cu totul altceva. Acum pe Leibl nimic nu-l mai poate opri. Nu-i mai pasă nici măcar de lacrimile mamei. Las' să plângă. Cu ochii la ea, toată casa va plânge şi va boci. Până şi tata o să se facă mai blând. Bineînţeles, în primele zile o să tune şi o să fulgere, dar pe urmă o să-i pară rău. Oi, ce rău o să-i pară! Ce-o să se mai bată cu pumnii în piept!... Şi când nimeni n-o să-l vadă, o să plângă, şi o să-l caute, şi o să-l strige: „Unde eşti tu, Leibale[1], băieţaşul meu drag?" N-o să vrea să se consoleze, cum a făcut patriarhul Iacob când i s-a adus cămăşuţa însângerată a lui Iosif şi i s-a spus că Iosif, fiul lui, a fost sfâşiat de o fiară, pe câmp, sau ca regele David când i s-a adus vestea tristă că iubitul său fiu, Avesalom, a murit.

„A murit?... Ia stai, gândeşte Leibl, poate că mai bine-ar fi să mor. Să mor! Să mor! Să mă culc şi să mor!"...

Capitolul 24
LEIBL LA PROPRIA-I ÎNMORMÂNTARE

Ideea de a muri îi surâde eroului nostru cel mai mult. Îşi închipuie că, gata, a şi murit. Cum şi de ce a murit, nici el nu ştie. Vorba-i că a murit. Şi, iaca, fiul lui Beni Rafalovici zace mort, rece, pe duşumeaua goală, acoperit cu o pânză neagră[2]. La capătâiul lui ard lumânări. Toţi ai casei stau împrejur şi-şi frâng mâinile şi jelesc. Mama zace leşinată, şi doctorii se străduiesc s-o readucă în simţiri. Dar abia o trezesc din leşin, şi iar leşină... Şi tata, o, tata se bate cu pumnii în cap şi strigă: „Vai, vai, oameni buni, asta chiar Beni Rafalovici a făcut-o. El, el, Beni Rafalovici, cu propriile lui mâini şi-a ucis copilul, pe cel mai frumos şi mai bun şi mai iubit copil!"... Până şi bunica bătrână,

1. Diminutiv al numelui masculin Leibl.

2. Conform tradiţiei, persoana decedată e aşezată direct pe pământ, fără sicriu.

care moţăie din cap, plânge şi se jeluie lui Dumnezeu că de ce şi pentru ce n-a luat-o mai bine pe ea în locul acestui mugurel, în locul acestui mieluşel nevinovat, care, după dreptate, abia ar fi trebuit să trăiască şi să tot trăiască! Şi doica lor din casă se dă cu capul de pereţi şi boceşte!... Şi-apoi alte femei, cu totul străine, pe care nici nu le cunoaşte, stau acum în jurul lui şi plâng cu două şiruri de lacrimi...

Dar, iată, începe ceremonia înmormântării. O înmormântare frumoasă, bogată. Tot Holăneştiul s-a strâns la înmormântarea lui Leibl Rafalovici. Şi e un plâns şi o jale... Vaiete până la cer. Mai ales femeile. De bocetele şi gemetele lor ai putea surzi.

„Tăceţi, femei! Să fie linişte. Faceţi loc, să treacă ceauşii!"[1] Şi-şi fac loc ceauşii, cu toate dichisurile lor rituale, şi toţi membrii societăţii de înmormântare[2]. Şi îl pun pe el, pe Leibl, în sicriu şi scot apoi afară din casă pe tânărul răposat. Şi mama leşină, şi tata îşi dă cu pumnii în cap, şi cutia de tablă a milelor, plină de monede, sună sfâşietor, o dată cu strigătele unui ceauş: „Pomana izbăveşte de moarte! Pomana izbăveşte de moarte!"

Încet, cu capetele plecate, oamenii urmează convoiul funebru al lui Leibl (şi, curios, Leibl însuşi se află printre aceştia!). Să nu-şi închipuie careva că-i pasă! Dimpotrivă, e foarte mulţumit că a murit. Şi îi face plăcere că are o înmormântare atât de frumoasă! Toţi cunoscuţii sunt aici, toţi. Tot *heider*-ul, toţi colegii lui, şi *melamed*-ul lui, cantorul Isruel, şi Leia, nevasta cantorului, şi fata lor, Reizl...

„Reizl!... Unde-i Reizl? Ce-o fi cu Reizl, de ce n-a venit astăzi? În fiecare seară vine la ei acasă şi merge cu ei la teatru. Şi astăzi, nu? De ce? De ce?..."

Dar... s-a terminat jocul de-a moartea, s-a terminat cu înmormântarea, adio cu „Pomana izbăveşte de moarte"... Reizl i-a apărut în minte, alungându-i toate celelalte gânduri.

---

1. Funcţionari plătiţi pentru diverse funcţii, în special în deservirea instituţiilor comunitare (sinagogă, baia rituală, cimitir).

2. *Hevra Kadişa*, societatea de înmormântare, este o asociaţie alcătuită din voluntari care vin în ajutorul familiei decedatului pentru a-i acorda asistenţă în vederea pregătirii înmormântării conform tradiţiilor evreieşti.

Capitolul 25
LACRIMI

După vizita directorului şi a aghiotantului său, nevasta cantorului a socotit inutil să se mai frământe, să dibuie adevăratul tâlc al discuţiei, să dibăcească ce adică vrea şi la ce ţinteşte individul acela chel şi cu degetele pline de briliante. După plecarea celor doi, i-a binecuvântat din urmă să-şi spargă capetele, apoi a decis, scurt şi cuprinzător:

– Gata! Fata mea nu se mai duce la teatru, chiar de s-ar prăbuşi casa pe mine, ori numai dacă eu, Leia, n-am să mai fiu pe lumea asta!...

– Şi pentru ce adică? întrebă cantorul, fără să vrea.

La care nevastă-sa i-o tăie scurt:

– Doreşti, adică, să ştii pentru ce? Simplu! Un om trebuie să aibă şapte doage la cap şi să priceapă când e „da" şi când e „nu". Ai mai văzut aşa ceva? O dată trebuie să spui „da", altă dată, „nu".

Ce s-o fi petrecut între părinţi Reizl nu poate pricepe. Dar din vorbele mamei îşi dă seama că, gata, trebuie să-şi ia rămas bun de la teatru. Doar îşi cunoaşte destul de bine mama. La Leia vorba-i vorbă. Greu numai până apucă să-şi dea cuvântul, dar dacă l-a dat, şi pe deasupra a mai şi jurat, pot să vină toţi împăraţii de la răsărit şi apus, s-a isprăvit!

Orice pe lume ai putea obţine de la Leia, dar ca să-şi ia îndărăt cuvântul, asta, nu!... Şi Reizl îşi simte dintr-odată inima grea, de parcă pentru ea soarele ar fi apus în plină zi. Parcă i-ar lipsi ceva drag, parcă i s-ar fi smuls ceva din mâini cu sila. Şi plânsul o îneacă. Totuşi, până seara s-a stăpânit şi şi-a făcut singură curaj: „N-o să merg la teatru. Ei şi, unde scrie că în fiecare seară trebuie să mergi la teatru?" Dar când s-a înserat, şi Isruel cantorul a dat drumul băieţilor de la *heider,* iar cantoriţa a aprins lampa fumegândă, când uliţa Domnului s-a învăluit în umbrele serii, Reizl nu şi-a mai putut afla

loc. O durea sufletul, îi dădea inima brânci acolo, la teatru. Şi nu atât la teatru, cât spre casa Rafalovicilor, casa aceea bogată, luminoasă şi veselă, cu oameni deschişi, buni şi primitori...

Fata îşi aminteşte de vorbele dulci pe care i le şoptise Leibl atunci, în prima seară, la ieşirea din teatru: „Vii şi mâine, nu?" Şi îşi mai aminteşte că a doua zi de dimineaţă, când a venit Leibl la *heider,* proaspăt ca o floare, rumen şi îngrijit ca întotdeauna, a citit de la distanţă în ochii lui frumoşi şi blânzi aceleaşi cuvinte: „Vii şi diseară, nu?" Şi dânsa, tot de departe, i-a răspuns cu o privire: „Mai întrebi?" şi şi-a plecat ochii, să nu vadă mama că se uită într-acolo, spre elevii lui taică-său. Mamei nu-i place s-o vadă privind în odaia unde învaţă băieţii. „Oi, mama! Crede că într-adevăr pe Reizl o interesează băieţii. Nici gând! Totuşi, printre băieţi, este unul, Leibl, băiatul bogătaşului. A, ce băiat!... Şi nu fiindcă e băiat de bogătaş, ci fiindcă e bun ca un înger, ca un înger din ceruri. Dar mama de unde să ştie ce băiat bun e, ce primitoare e casa lor şi ce fel de oameni sunt?!"...

Aşa gândea atunci Reizl şi aştepta nerăbdătoare să treacă ziua, să se lase în sfârşit seara, şi tata să dea drumul elevilor. Atunci ea îşi va îmbrăca singura ei rochiţă de sărbătoare, îşi va pune pe umeri şăluţul roşu, va lua umbreluţa de soare cu ciucuri, pe care i-a cumpărat-o mama (ei, de-ar avea şi botine noi!), şi se va duce, în fine, acolo, în casa mare şi veselă, cu oameni buni şi bucuroşi de oaspeţi.

Şi deodată, poftim, toate s-au năruit. Dracu l-a adus aici pe acest director, dracu o fi îndemnat-o şi pe ea să cânte în faţa unor străini, ca, din cauza asta, să fie acum gonită din raiul ei?!...

Şi Reizl îşi îngroapă faţa în pernă şi se porneşte pe plâns. Mult, mult îşi plânge Reizl zilele, soarta ei tristă şi marea, marea năpastă care a căzut pe capul ei. Şi plângând, aude cum, de partea cealaltă a paravanului, tata şi mama şuşotesc, se ceartă, cu glasuri scăzute, din pricina ei, pesemne. Aude glasul mamei: „Dacă am spus «nu», apoi aşa să rămână! Ai mai văzut aşa ceva?" Şi Reizl se porneşte să plângă mai cu foc. De pătuţul ei din dosul paravanului se apropie cu

paşi uşori tatăl, Isruel cantorul. Se apleacă deasupra ei, îi mângâie părul, îi vorbeşte încet, să nu audă Leia, o răsfaţă cu atâtea nume dulci: „Reizl... Reizale... Reizeniu..." O roagă să nu mai plângă şi îi făgăduieşte tot ce-i mai bun: mâine mama o să-i ia stambă pentru o rochiţă şi lânică pentru bluză, o să-i cumpere şi ghetuţe... Reizl însă plânge mai avan, plânge fără contenire, până ce Leia, care a auzit totul, se ia de cap şi începe să răcnească: „Mă spânzur... Bag cuţitu-n mine!"

Se roagă Isruel cantorul de ea să nu se mai văicărească atâta, că se adună lumea! Într-adevăr, auzind larma, câteva femei de prin vecini se şi bulucesc la uşă, strigând care mai de care:

– Pentru numele lui Dumnezeu, Leia dragă, ce se întâmplă la voi?

– Nimic, nimic...

– Cine urlă aşa?

– Cine să urle? Ferească-ne Dumnezeu! Vi s-a năzărit! Facem haz între noi.

– Haz? Frumos haz!

– Dacă nu vă place, de ce-aţi venit?

– Din prietenie, scumpă Leia, din prietenie. Am auzit pe cineva urlând aici şi-am crezut că se face moarte de om!

– Moarte de om? Omoară-se duşmanii între ei, dă Doamne!

Furioase, vecinele pleacă trântind uşa, de-i zăngănesc geamurile..

– Duceţi-vă învârtindu-vă! le strigă Leia din urmă, blagoslovindu-le şi cu alte amabilităţi. Halal prietene, ai mai văzut aşa ceva?

Toate le aude Reizl din patul ei de dincolo de paravan. Acum plânge potolit. Îşi plânge zilele, soarta de a se fi născut în casa unor părinţi săraci, care nu-i pot cumpăra măcar o pereche de ghete, soarta de a trebui să trăiască în întuneric, la o lampă care fumegă, de a trebui să asiste la certurile dintre maică-sa şi vecine, acest soi de femei care aci se ceartă, aci se împacă, mâine se ceartă iar, şi iar se împacă, şi tot aşa la nesfârşit...

Dar dincolo... o, dincolo e lumină, veselie, viaţă, Doamne, ce viaţă!... Acuma sunt desigur la teatru. Ce act să fie? O fi pe la mijlocul spectacolului ori către sfârşit? Iaca, se lasă cortina, şi publicul

aplaudă şi strigă: „Hoţmah, Hoţmah!" Atâta îl cheamă lumea, până ce Hoţmah, ostenit, asudat, mânjit cu cretă, apare pentru a treia oară, ca să joace un *husedl.* Lăutarii îi zic cu foc, publicul aplaudă în tactul muzicii, iar Hoţmah cântă:

„Eu sunt un husedl
Şi iaca mă jur
Că-s vesel din fire
Şi făr' de cusur..."

Şi Reizl adoarme cu gândul la cântecul cel vesel.

Capitolul 26
FOC PE ULIŢA DOMNULUI

Era târziu după miezul nopţii când, deodată, clopotele celor două biserici începură a bate: „Bang, bang, bang!... Bang, bang, bang!..."

În Holăneşti, când se aude de trei ori „bang", e semn că arde undeva. Şi atunci se adună tot târgul să ajute la salvarea oamenilor. Toate acestea le fac oamenii singuri, pentru că pompieri pe acolo nu există, în asemenea împrejurări se iscă atâta îmbulzeală şi zăpăceală, că numai pentru asta, şi încă merită să te întâmpli la Holăneşti în timpul unui foc... Te întâlneşti cu tot târgul, mai auzi noutăţi, în fine, e vesel... Acasă la Isruel cantorul, prima care a auzit dangătul clopotelor a fost Leia. Lacrimile fetei nu-i dăduseră răgaz să adoarmă. Şi cu toate că Reizl dormea de mult, cu somnul acela dulce hărăzit doar copilăriei nevinovate, Leia se căia. Îşi făcea mustrări că prea s-a repezit să-şi dea cuvântul şi să jure. Gânduri negre o chinuiau, ca nişte muşte sâcâitoare. O treceau năduşeli, când calde, când reci. De îndată ce încerca să închidă ochii, i se năzărea că acuşi-acuşi Reizl sare pe fereastră şi aleargă la râu, să se înece, Doamne fereşte! Şi biata mamă tresărea, trăgea cu urechea, ascultând şoaptele nopţii.

„Copila doarme". „Ptiu, ptiu, ptiu..." scuipă ea şi se culcă din nou, străduindu-se să adoarmă. Deodată auzi de trei ori „bang". Şi-aruncă privirea pe fereastră şi zări o fâşie de cer înroşit. Sări din pat şi îşi trezi încetişor bărbatul, ca să nu-l sperie:

– Isruel, Isruel, Dumnezeu e cu noi! Scoală-te! Nu-i cine ştie ce... Arde!

– Arde? Unde arde? sare Isruel speriat.

Leia îl linişteşte:

– Nu te speria. Arde chiar pe uliţa noastră. Dar e departe, departe de-aici. Mă tem c-o fi cam a treia casă după Benţin *hahamul*[1], spune ea şi priveşte pe fereastră. Vai, parcă m-a trăsnit! Ia te uită, Isruel, ce zici, să tot fie a treia casă după Benţin, nu departe de sinagogă. Aşa-i?

Isruel priveşte cu atenţie de la fereastră.

– A treia casă zici? Să nu fie chiar a doua!

– Vai de capul nostru, Isruel! Haide, îmbracă-te mai repede! Se duce sinagoga, Doamne păzeşte! Ce ne facem?... Mai repede, Isruel, mai repede! Şi leagă-te cu basmaua mea, să nu răceşti la gât. Repede! Mai repede!

Leia îl tot zoreşte fără rost, dându-i ghes, căci, oricum, Isruel e aproape îmbrăcat. Îşi toarnă puţină apă pe mâini[2], îşi ia pe el caftanul (de basmaua nevestei se lipseşte, că-i cald afară) şi o ia la fugă să-l salveze pe Benţin hahamul, să salveze sinagoga.

Ori de câte ori e vorba de un foc, Isruel cantorul e printre cei dintâi la locul nenorocirii. Numai să-i dea cineva la mână găleata cu apă, scara, cazmaua, frânghia sau ce-o mai fi, că sare în foc chiar cu preţul vieţii. De fapt, Isruel e un om firav. Dar când e vorba de foc, devine un erou, un uriaş. Să spargă zece geamuri, să-şi zdrelească mâinile, nu contează. Să se caţere pe acoperiş, cu riscul de a cădea, pentru el e o nimica toată. Leia ştie toate astea. Aşa că nu-l lasă singur. E ca umbra după el. Şi mai cu seamă acum, când focul e atât

1. Persoana specializată în tăierea rituală a păsărilor şi vitelor.

2. Spălare rituală, obişnuită înainte de ceremonialul religios.

de aproape de sinagogă! „Dar ce fac cu copila?" se întreabă Leia. Se apropie de Reizl, o priveşte cum doarme dezvelită, respirând uşor. O înveleşte cu plapuma. „A adormit îmbrăcată, sărăcuţa, mânca-o-ar mama!" Şi porneşte către locul incendiului, să arunce doar o privire, numai o privire, şi să vină repede înapoi. „Să vin repede înapoi? Vorbă să fie! Cum să pleci când focul trosnind şi bufnind se întinde de la un acoperiş la celălalt? Adevărat, până la casa lui Benţin hahamul mai e o bună bucată de drum, şi până la sinagogă, încă pe-atâta. Deocamdată arde la Uşer brutarul! De la Uşer până la sinagogă mai e! Ei şi? Ce, Uşer brutarul nu-i om? Drept e că Uşer singur e vinovat. De câte ori nu i s-a spus să ia seama la tăciunii aprinşi şi să-şi cureţe mai des hornul, căci odată şi odată o să se întâmple o nenorocire din cauza lui? Dar ai mai văzut brutar să te asculte? Şi, poftim, a păţit-o! Dar dă-l încolo de brutar, cu casa lui cu tot! Oricum, casa tot s-a dus pe copcă, arde din toate părţile. Ce ne facem însă cu vecinii? Împrejur sunt case şi căsuţe, acoperite cu paie, cu şindrilă, înghesuite una într-alta. O adiere cât de mică, şi gata, s-a isprăvit cu toată uliţa Domnului."

Oamenii se aruncă asupra caselor din jurul lui Uşer brutarul, fug după găleţi, aduc cazmale, cară scări, târăsc frânghii. Şi Isruel cantorul se suie pe acoperişul lui Moişe-Beer măcelarul, şi de acolo porunceşte, ca un adevărat comandant de pompieri, să i se aducă ajutor, căci acuşi-acuşi ia foc şi casa măcelarului. Şi dincolo de măcelar stă *reb*[1] Şmil, şi după *reb* Şmil stă Noe, ajutorul de rabin, şi după Noe, ajutorul de rabin, vine Benţin hahamul, şi după Benţin hahamul vine sinagoga. Doar nu degeaba i s-a dat acestei uliţe numele de „uliţa Domnului"!

Dar prea e mare învălmăşeala şi larma ca să se mai poată auzi glasul lui Isruel cantorul, taman de pe acoperişul casei lui Moişe-Beer măcelarul.

– Vai de mine! îi strigă de departe Leia cantoriţa, făcându-i semne cu mâinile. Ce faci, nătărăule?! Ai să-ţi rupi gâtul, ai să te

1. Termen de respect pentru bărbaţi, "domnule" (în idiş).

omori fără cuțit! Nu uita că se apropie sărbătorile de toamnă!

Și s-a întâmplat cum a prezis Isruel cantorul. Încă nu apucaseră oamenii să scoată afară boarfele vecinilor lui Moișe-Beer măcelarul, că focul s-a și întins de la casa lui Ușer brutarul la casa lui Moișe-Beer măcelarul. Atunci s-au auzit strigăte: „Cantorul, cantorul!"

Capitolul 27
ȘULEM-MEER VORBEȘTE ÎN DOI PERI

...La drept vorbind, ce au avut oamenii cu fata cantorului, cu Reizl? Auzi, să ia o biată fată și s-o trântească în curtea lui Beni Rafalovici, peste grămada de butuci! Și nenumărate femei se învârtesc încolo și încoace în jurul ei, se apropie mereu de butucii de care e legată Reizl, se apleacă spre ea, o privesc mirate și se întreabă una pe alta: „Ce? Arde?", „Arde, arde!" Ce-o mai fi și asta? S-or fi pregătind s-o ardă pe ea? Da' de ce?

Reizl încearcă să se scoale. Cu neputință. Aude cum trosnesc lemnele sub ea și lumina roșiatică a focului îi bate în ochi. Deznădăjduită, își adună toate puterile, rupe în cele din urmă frânghia și... se trezește. Se vede la ea acasă, îmbrăcată, pe pătuț. Aude acum alergături și strigăte: „Arde, arde!" Se uită pe fereastră. Toată strada s-a colorat în roșu. Cerul e învăpăiat de flăcări și oamenii aleargă. Reizl o strigă pe mama, pe tata. Nimeni. Ce va să zică asta? Într-o clipă e în stradă. Rămâne uluită în prag. Cu brațul ei slab și gol își acoperă ochii pe jumătate adormiți. Șăluțul roșu îi lunecă de-a lungul părului despletit. De sub fusta albă i se zăresc ghetuțele scâlciate. Învăluită toată de lumina cerului învăpăiat, fata capătă parcă o frumusețe nouă, strălucitoare. Dar cine ar cuteza să zugrăvească o asemenea întruchipare neînchipuită, pe această fată oacheșă, împurpurată, cu păr bogat, despletit,.cu obrăjorii ei gingași, fermecători, care s-au aprins de vâlvătaia cerului, cu ochii ei negri, de țigăncușă, pe jumătate adormiți? De unde să găsești culori să

zugrăveşti uliţa Domnului, învăluită, în această noapte de vară tăcută şi caldă, de roşul aprins al cerului care luminează târgul întreg, cu căsuţele, cu oamenii lui care forfotesc şi se strigă şi se jeluie, părând, din depărtare, nişte diavoli neastâmpăraţi?

– Bună seara, pisicuţo! Singurică? Vai de capul maică-ti! S-a dus la foc, pesemne! Tot târgul e acolo! Când am auzit că arde pe uliţa Domnului, mi-am zis îndată: Trebuie să mă duc să aflu ce se aude pe la cantor pe-acasă. Aşa să trăiesc eu!

După limbaj, nu-i greu să-l recunoaştem pe „aghiotantul" lui Albert Şciupak, pe bunul nostru cunoscut Şulem-Meer Muravcik.

De astă dată, însă, Reizl nu s-a mai speriat. Dimpotrivă, i-a părut bine că întâlneşte un cunoscut, poate că ştie el unde arde. Însă Şulem-Meer nu-i poate spune unde arde.

– Nu ştiu, n-am văzut! Aşa să nu ştiu de rele şi de necazurile mele! Ce mi-e că arde la Berl sau la Şmerl? Văd că lumea aleargă, alerg şi eu! Mai bine, ia spune, fetiţo, cum se face că n-ai fost azi la noi, la teatru? Te-am căutat din ochi, porumbiţo, lângă grăsunul care şade totdeauna lângă tine, şi nu te-am zărit. Am crezut chiar că, Doamne fereşte, eşti bolnavă sau că s-a întâmplat ceva la voi.

Abia la aceste cuvinte îşi aminteşte Reizl ce zi grea a avut şi ce noapte de suferinţă, de necaz şi de lacrimi! Şi fără să ştie de ce, se destăinuie acestui om. Îi povesteşte pe scurt tot adevărul, că n-a putut veni la teatru din pricina mamei care a pedepsit-o, nici ea nu ştie de ce. Poate fiindcă a cântat, împreună cu tata, *Stăpâne-al lumii* în faţa lui şi a directorului Şciupak...

– Cum, pentru atâta lucru? Poveşti evreieşti, ha, ha, ha! râde Şulem-Meer Muravcik cu glasul dogit. Dar luându-şi degrabă un ton serios, dă din cap compătimitor şi oftează: Ah, vai de lume, dacă un *berliant* trebuie să se tăvălească ia, aici, în noroaiele din Holăneşti, printre vite care nu ştiu ce-i aia, ia nişte părinţi fanatici care habar n-au unde stă norocul copilei lor!

Reizl ridică ochii spre el. Ce-o fi vrând să spună omul ăsta? Şulem-Meer continuă să vorbească tot aşa, în doi peri:

– Din clipa când te-am auzit cântând, iaca aici, ţii minte, în dimineaţa aceea, cântai... *Stafide şi migdale* cântai, mi-am spus îndată: „Aha, asta-i o adevărată primadonă din ţara primadonelor!" Aşa să trăiesc eu!

Reizl tot nu pricepe. Ce tot îndrugă omul ăsta? Şi Muravcik îi dă înainte:

– Şi mai cu seamă când ai cântat cu taică-tău *Stăpâne-al lumii*, mi-am zis: „Fetişcana asta a fost creată de Dumnezeu anume pentru teatrul nostru!"

– Eu?

Mai mult Reizl nu e în stare să vorbească. Simte că i-a năvălit sângele în obraji.

– Am spus-o îndată şi directorului nostru. „Nu se poate, zic, să lăsăm să se prăpădească o primadonă ca ea, aur curat. Trebuie s-o scoatem de aici, zic, chiar cu sila!"

– Cu sila?

Reizl e uluită. Dar Şulem-Meer Muravcik îşi vede de treabă şi-i dă cu gura mai departe:

– Da' ce? Să laşi aşa o bucată de aur să se tăvălească în noroi? Să laşi aşa un *talant* să se irosească? Parcă văd debutul tău la noi pe scenă, în rolul Sulamitei, sau în *Floricica,* sau în *Sfânta sâmbătă*[1], în rochiţă scurtă, cu ghetuţe scurte, cântând cu glăsciorul tău dulce frumoasele cântece de Goldfaden, sau Fainman, sau Latainer... Şi atunci, auzi tu, toată sala se prăpădeşte după tine. Sau hai să zicem că te-ai travestit într-un băiat cu părul negru, creţ şi ridici deodată ochişorii tăi focoşi de ţigăncuşă şi-i arzi cântecul *Ia floricele fierbinţi!*[2] Iaca aşa, să zicem... (Şulem-Meer cântă încet, cu glasul lui dogit, *Ia floricele fierbinţi!* şi se uită la Reizl, să vadă ce impresie îi face.)

„Pe strada mea e-o puşlama
Care se plimbă-ncolo,-ncoace,

1. Piesă de Zigmund Fainman (1862-1908), actor şi autor de piese bulevardiere.
2. Cuplet din opereta *Vrăjitoarea* de Avram Goldfaden.

Vreo treabă nici că i-ar plăcea,
Da-n schimb ce nu se cade... face!
Oare de ce nu ar munci
Ca mine, pâinea să-şi câştige,
Strigând pe străzi, pân-o plesni:
«Ia floricele calde, frige!»?"

...Se înţelege că dacă tu, cu glăsciorul şi guriţa ta, le serveşti aşa nişte floricele, publicul se prăpădeşte după tine... Zi că nu-i aşa, sufleţele!

Şulem-Meer Muravcik bagă de seamă că nu aruncă vorbele în vânt, aşa că se dă tot mai aproape de fată, o mângâie uşor pe mână şi adaugă cu glasul lui spart:

– Auzi tu, vrăbiuţo, poţi să-i mulţumeşti lui Dumnezeu că te-ai întâlnit cu mine! Primadona pe care o avem noi acum e şi ea o fată de familie bună, tot un copil de oameni cumsecade, ca şi tine, şi tot dintr-un orăşel ca ăsta, numai că ea e din Polonia. Dacă a ajuns actriţă la noi la teatru, mie trebuie să-mi mulţumească. Eu am ajutat-o să fugă de acasă. E o poveste frumoasă, nu-i vorbă, poţi s-o asculţi. Tată-său, de felul lui, era, să zicem...

Ce păcat că Şulem-Meer trebuie să-şi întrerupă povestea cu primadona. A zărit cum de departe, din strada vecină, s-a desprins o siluetă luminată de cerul, învăpăiat al nopţii, care vine de-a dreptul încoace, spre casa cantorului. Aşa că nu-i prea convine să fie văzut aici. Mai ştii, s-ar putea să-i dea peste cap tot planul pe care l-a urzit acum, pe loc, stând de vorbă cu fata...

Îşi ia deci rămas bun de la Reizl, dă mâna cu ea şi îi mai aruncă vreo câteva cuvinte potrivite pe un cântecel:

„De-ai să fii o fetiţă mintoasă,
Ai să ai o rochiţă frumoasă!"

Cel care se zărea venind prin noapte nu era altul decât Leibl, băiatul bogătaşului Rafalovici.

Capitolul 28
CINCISPREZECE MINUTE ANTRACT

L-am părăsit pe tânărul Leibl, eroul nostru, în timp ce-şi urma propriul său cortegiu funebru. Sau, mai bine spus, pe când se afla la teatru şi se gândea cum şi în ce fel... a murit, cum plâng cu toţii moartea lui timpurie, cum îl jelesc şi-l conduc la locul veşnicei odihne.

Imaginea aceasta îi apare lui Leibl atât de vie, atât de impresionantă, încât i se strânge inima. Şi simte pe buze ceva fierbinte şi sărat, propriile sale lacrimi. Leibl îl plânge... pe Leibl şi, cu toate că-i la teatru, nu mai aude şi nu mai vede ce se petrece pe scenă. Se trezeşte doar atunci când în sală izbucnesc râsete şi ovaţii: „Hoţmah! Hoţmah!" Animaţia din sală îl smulge pe tânărul nostru erou din visurile lui triste şi-l readuce la realitate, la viaţa din „sala" în care holăneştenii se bucură de teatrul evreiesc, se delectează, râd, aplaudă şi strigă cât îi ţine gura.

„Cincisprezece minute antract", aşa scrie, negru pe alb, pe afişele teatrului. Dar publicul ştie foarte bine (evreul nu-i prost!) ce fel de „cincisprezece minute" sunt acelea! „Atâtea bube să aibă ei câte minute vor trece peste treizeci", spune publicul din Holăneşti. Şi spectatorii îşi părăsesc locurile luate cu asalt şi ies în stradă, care ca să schimbe o vorbă, care ca să mai ia puţin aer curat, care ca să bage în teatru, fără bilet, vreo rudă sau vreun cunoscut, care ca să se strecoare în culise, căci prin Holăneşti sunt şi dintre aceia care în timpul antractului se furişează în culise. Bineînţeles că un om cumsecade nu face de-astea. Acolo intră fie cineva din orchestră, fie vreun meseriaş sau pur şi simplu un fluieră-vânt, care, vorba ceea, n-are ce pierde! Şi, după cum ştim, mai intră destul de des, printr-o uşiţă deschisă anume pentru el, şi băiatul lui Rafalovici.

Şi ori de câte ori Leibl al nostru intră acolo, se simte ca într-o altă lume. Păşind pe scândurile şubrede ale scenei, nu i se mai pare

că umblă, ci că plutește, că zboară, că e purtat pe sus. Și privindu-i pe actori și pe actrițe, costumați cum sunt și grimați, privindu-i cum aleargă de colo-colo, cum mănâncă și beau într-un picior, fredonând și râzând, i se pare că a devenit unul de-ai lor. Și fără voie, prinde felul lor de a merge și de a vorbi, toate gesturile și apucăturile lor. A doua zi, când vine la *heider,* reproduce în fața colegilor scene atât de hazlii, încât ei ajung să-l invidieze mai mult pentru „arta" lui decât pentru că e băiatul bogătașului Rafalovici.

De astă dată, însă, când a intrat în culise, lui Leibl nu-i mai ardea nici de scenă, nici de artiști, nici de giumbușlucurile lor. A trecut îngândurat pe lângă primadona cu ochi mari, albaștri, strident încercănați, și cu cercei rotunzi de alamă, care i se bălăbăneau la urechi. A trecut pe lângă ceilalți actori care mușcau pe rând dintr-un singur măr, prăpădindu-se de râs. Dar cum spuneam, lui Leibl nu-i mai ardea acum de nimic. El pe Hoțmah îl căuta prin toate ungherele.

Hoțmah era greu de recunoscut în costumul lui Kapțenzon. În seara aceea se reprezenta cunoscuta piesă *Kapțenzon și Hungherman*[1].

Costumul lui Hoțmah se compunea dintr-un frac rupt, zdrențuit, un joben turtit, niște ghete găurite, din care ieșeau degetele goale, o pereche de pantaloni numai petice și, printre petice... o carte de joc, o damă de pică!

Această damă de pică stârnea atâta haz în rândul publicului din Holănești, încât din clipa în care Kapțenzon-Hoțmah își făcea intrarea pe scenă și până la sfârșitul actului, lumea se topea de râs, și mai multe nu. Să iei și să cârpești o pereche de pantaloni rupți în tur, să mă iertați, cu... o damă de pică, asta-i o născocire care nici într-o mie de ani nu i-ar fi trăsnit prin cap nimănui din Holănești!

Publicul era sigur că această născocire nu putea fi decât opera lui Hoțmah. Naivi oameni! Și i-au făcut de astă dată lui Hoțmah, favoritul lor, o asemenea manifestație, încât pe directorul teatrului evreo-german[2], Albert Șciupak, care juca rolul lui Hungherman, era

1. *Kapțenzon și Hungherman* (Calicescu și Flămânzeanu) este o piesă de Avram Goldfaden.

2. Una din sintagmele prin care este definită limba și cultura idiș, limba populației

gata-gata să-l lovească damblaua de invidie.

În schimb, Hoţmah era în al şaptelea cer. Simţea el, vedeţi bine, că în seara aceea joacă ceva fain, că în seara aceea îi dă gata pe toţi.

Văzându-l pe Leibl în culise, Hoţmah înţelese că pe el îl caută, să-l felicite poate pentru jocul lui sau poate ca să-i aducă ceva din bunătăţile de acasă... Aşa că Hoţmah îl strigă, cu bună dispoziţie:

– Hei, grăsunule, ce cauţi? Ziua de ieri? De ce-mi eşti aşa de scump la vedere, mânzule?

Leibl se apropie de prietenul său şi-l roagă să se aplece puţin, căci trebuie să-i spună ceva important la ureche.

– Ce? Ceva ce ştie satul şi nu ştie bărbatul? râde Hoţmah şi se apleacă spre Leibl, îndoindu-şi spatele lung, de s-ar putea crede că, gata, se frânge în două.

Auzind secretul, Hoţmah se îndreaptă brusc din şale.

– Ei, aşa-mi placi! Aşa eşti omul meu! Vezi că ai ajuns la vorbele mele? Ţi-am spus eu de mult că, iaca, aici e locul tău, de nu, să n-apuc ziua de mâine!

În această clipă, în spatele lui Hoţmah răsare Hungherman, respectiv Albert Şciupak.

– Ce loc? Care loc? Trăsni-te-ar Dumnezeu pe loc!

Auzind glasul directorului, Hoţmah se întoarce către el, speriat. Dar îşi revine repede şi-l arată cu degetul pe Leibl.

– Grăsunul ăsta zice că cineva a ocupat un loc în teatru fără bilet...

La cuvintele „fără bilet", directorul se aprinde de ciudă. Albert Şciupak nu rabdă aceste cuvinte, cum nu rabdă grădinarul să i se spună că a intrat porcul în grădină...

– Şulem-Meer, unde dracu' te-ai băgat? Dar-ar holera în tine! se dezlănţuie Şciupak, uitându-se după Leibl, care a şi spălat putina.

---

evreieşti din teritoriile germanice, populaţie cunoscută ca fiind aşkenadă. Prin migraţia spre Europa Centrală şi de Est, a devenit limba populaţiei evreieşti din această zonă. Abia târziu idişul a fost perceput ca o limbă distinctă, de sine stătătoare, ieşind din umbra limbii germane, de la care preia structura gramaticală şi parţial vocabularul, si a ebraicii, de la care moşteneşte alfabetul şi influenţele lingvistice.

Capitolul 29
DE TREI ORI RĂZBUNARE

Noaptea, eroul nostru a dormit, vorba ceea, neîntors. Dar a adormit cu un plan de răzbunare bine pus la punct. Aşa, Leibl! Răzbunare! Să-l învеţi minte pe taică-tău, să te răfuieşti cu el pentru bătaia şi ruşinea pe care ţi-a făcut-o, în sfârşit, pentru toate, toate...

Prea mult Leibl n-a trebuit să cugete; era doar limpede! I se părea că toate sunt atât de fireşti, atât de simple, încât nici nu s-ar putea altminteri.

Iată, cum s-ar zice, tot planul lui. Noaptea, după ce vor adormi cu toţii, el se va scula încetişor şi, în vârful picioarelor, se va apropia de patul casierului (Leibl doarme în aceeaşi odaie cu casierul). Casierul Susen-Vesimhe e dintre cei cărora le place să doarmă, nu glumă! Cu toate astea, Susen-Vesimhe se laudă că are un somn uşor, că poate auzi şi musca. Dar toţi ştiu că, îndată ce adoarme, pe Susen-Vesimhe îl poţi fura cu pat cu tot, fără să simtă. Îl deştepţi numai dacă torni peste el o găleată cu apă.

Totuşi, în privinţa casei de bani te poţi bizui pe el. Mai întâi de toate, e din familie; chiar o rubedenie de-a lui Beni Rafalovici, un nepot de văr. Al doilea, e de felul lui un băiat cinstit, devotat, care păzeşte casa, sertarul adică, unde se păstrează banii, ca un câine credincios. Cheile sertarului le ţine întotdeauna la el, în buzunarul pantalonilor. Şi când merge la culcare, nu se bagă în pat fără să controleze dacă ferestrele şi obloanele sunt bine zăvorâte. Ba mai aruncă şi o privire sub pat, să se convingă dacă nu cumva s-a strecurat vreun hoţ, şi, după ce se dezbracă, îşi pune pantalonii căpătâi. În aceeaşi odaie e şi patul lui Leibl, băiatul stăpânului. Poftim, să-ţi mai fie frică de ceva! Parcă Dumnezeu însuşi i l-a dăruit lui Leibl pe acest casier, ca să poată pune mâna pe „bancnotă", aşa cum l-a instruit prietenul Hoţmah. Hoţmah i-a şoptit, în secret, că e nevoie de „sunători"! Şi cu cât mai mulţi, cu atât mai bine! Şi Leibl, punând la cale faimosul plan, se şi

vede în clipa când va pune mâna pe sunătorii din sertarul casierului... Susen-Vesimhe doarme buştean şi sforăie ca un cal. Şi el, Leibl, stă în bezna nopţii lângă patul casierului şi socoteşte: cum s-ar putea scoate pantalonii de sub capul lui Susen-Vesimhe? Încet-încet, bagă mâna sub pernă, trage mai întâi un crac, apoi şi pe al doilea şi scoate din buzunar legătura cu chei. Tiptil, în vârful picioarelor, se apropie de masă. Se opreşte la fiece pas, ca nu cumva să-l simtă cineva. Şi inima îi bate nebuneşte. Cel mai mult îi e frică lui Leibl de bunică-sa, care doarme în odaia de alături. Bătrâna, da, ea, într-adevăr, are somnul uşor, un auz fin, un ochi ager, care vede prin perete ca altul prin ochelari! Cu sufletul la gură, cu mâini tremurătoare, Leibl deschide sertarul... bagă mâna încetişor şi scoate un teanc mare de bancnote. „Cât mai multă «bancnotă»!", zicea Hoţmah. Apoi, frumuşel, pune la loc cheile şi pantalonii casierului, iar el se furişează afară... Acolo îl şi aşteaptă prietenul Hoţmah, cu o căruţă dinainte pregătită, s-o pornească la gară. Şi ca să nu li se dea de urma încă proaspătă, Leibl a mai scornit ceva frumos. O să îmbrace nişte haine străine, iar pe ale lui o să le lase la marginea râului, ca să se creadă că s-a înecat...

Şi îl vor căuta desigur în apă, îl vor căuta zi şi noapte, dar ia-l de unde nu-i! Şi vor şedea *şive*[1] după el, vor plânge şi-l vor jeli, până ce, desigur, îl vor uita... şi, cu scurgerea vremii, de pildă peste vreo zece-douăzeci de ani, când Leibl va deveni un artist de seamă, un artist vestit, şi va avea o trupă de teatru proprie, îşi va face gustul să poposească şi la Holăneşti, să joace şi acolo. O să închirieze de la taică-său, prin intermediul cuiva, vechiul lor şopron şi o să dea drumul în teatru întregului târg. Fără bilete. Să poftească să vadă toată lumea ce înseamnă adevărata artă actoricească! Şi când cortina se va ridica, el va apărea pe scenă cu toată trupa. Toţi actorii vor fi admirabil îmbrăcaţi – lux! – iar el, directorul adică, va sta în mijlocul lor, scăldat în diamante şi briliante, aproape ca Şciupak... Şi îndată ce se va ivi pe scenă, desigur că va fi uşor recunoscut. „Uite-l, ăsta e Leibl!" Atunci maică-sa sigur că o să leşine, iar taică-său, cu vocea

1. Perioada de doliu de şapte zile după deces în care rudele mortului stau direct pe pământ.

lui tunătoare, va scoate un țipăt: „Leibl!"... Și din toate părțile se vor auzi strigăte vesele: „Leibl! Leibl!"

Leibl deschide ochii și-l vede pe casier la căpătâiul său.

– Susen-Vesimhe, ce-i?

– Ce vrea să zică „ce-i"? N-am mai pomenit om cu un somn atât de greu! Tragi și tragi de el, și nu-i chip să-l trezești! Scoală-te! Arde!

– Cine arde? Unde arde?

– Pe ulița Domnului. Toți s-au dus la foc. Îmbracă-te. De un ceas bat clopotele. Ar fi putut trezi și morții.

Așa îl mustră pe Leibl casierul Susen-Vesimhe, care, și el, cu mare greutate fusese deșteptat de ceilalți, cu porunca să nu lase casa singură. Dar ușor de spus „să nu lași casa singură"! Poți avea astâmpăr în casă când afară arde? Și credinciosul casier Susen-Vesimhe iese, împreună cu Leibl, pentru un minut doar, să vadă cum arde. Dar când, ieșind afară, zărește cerul învăpăiat și aude dangătul tânguitor al clopotelor, se simte mânat acolo unde, afară de Leibl, întreg târgul se strânsese în noaptea aceea.

Pe Leibl gândul îl duce în altă parte. El o apucă spre dreapta, ca să arunce mai întâi o privire la casa lui Isruel cantorul, să le bată la fereastră, să-i trezească dacă cumva mai dorm și habar n-au că arde pe ulița Domnului.

Dar înainte de a ajunge la casa cantorului, de departe încă o și zărește pe Reizl, luminată de flăcările cerului. Și alături de ea, un om care, speriat, pare-se, de ceva, o ia la sănătoasa. Leibl grăbește pașii.

Capitolul 30
O NOAPTE DE VRAJĂ

O sută de ani de-ar trăi eroul nostru, și tot n-ar putea uita noaptea aceea de pârjol de pe ulița Domnului!

În cei mai buni, ca și în cei mai răi ani ai săi de mai târziu, și

până în ziua de astăzi, ori de câte ori rămâne singur, lui Leibl îi place să închidă ochii şi să retrăiască, iarăşi şi iarăşi, acea noapte fericită, frumoasă, fermecată şi de neuitat când, pe jumătate adormit, alergase să vadă la cine arde pe uliţa Domnului.

...Toată zarea, cât cuprindeai cu ochii, se colorase într-un roşu-sângeriu. Unde pieriseră stelele? Poate, de teama văpăii, se pitulaseră pe undeva sau se mistuiseră în necuprins.

Din celălalt capăt al străzii venea o larmă nelămurită: strigăte omeneşti, lătrat de câini, trosnet de acoperişuri arzânde. Şi în lumina roşiatică, din depărtare, se zărea un furnicar de siluete negre.

În faţa ochilor săi se ivise, învăluită parcă într-un nor roşu, fata cantorului. Părea o prinţesă a nopţii. Niciodată părul ei negru nu strălucise astfel. Niciodată obrăjorul ei brun şi rumen nu se împurpurase astfel. Niciodată ochii ei mari de ţigăncuşă nu scânteiaseră ca în noaptea aceea. Şi i se părea că ea însăşi era o flacără, gata parcă să se ridice în văzduh şi să se mistuie o dată cu stelele, undeva, în slava învăpăiată a acelei nopţi de vrajă. Simţea că ceva îl atrage spre ea, mai aproape, tot mai aproape.

Reizl îl recunoscuse şi ea încă de departe, şi privea cu teamă împrejur, nu cumva să fie văzuţi de vreun ochi străin. Dar nu era ţipenie de om să-i vadă. Toţi alergaseră la foc. Tot târguşorul se adunase acolo. Fata făcu vreo câţiva paşi în întâmpinarea băiatului. Şi în câteva cuvinte îi povesti cum s-a trezit... Singurică în casă... Toţi plecaseră la foc...

– Da' la cine arde?

– La cine arde? Nu ştiu nici eu! M-au trezit din somn şi mi-au spus că arde pe uliţa Domnului. Şi-am venit într-un suflet încoace...

Reizl îl sfredeleşte cu privirea.

– Încoace? Da' de ce încoace?

– Nu ştiu nici eu, fiindcă... şi dacă focul n-ar fi pe uliţa Domnului, eu tot aici dam fuga...

Scăpase vorba fără voie şi simţi că roşeşte.

Reizl nu-şi mai poate lua ochii de la el. Ce frumos arată acum,

în lumina focului! Ce frumos i s-au aprins obrajii! Şi ce cald şi duios o privesc ochii lui mari, blânzi, de parcă ar fi ochii unui frate drag...

Mai liniştindu-se, Leibl îi dă acum a înţelege de ce ar fi dat fuga oricum la ea, „într-o noapte ca asta"... Ce să caute el, mă rog, unde arde? Ce mare scofală să vadă cum ard casele pe uliţa Domnului? N-au decât să ardă! Să ardă toată strada! Şi tot târgul chiar, ce-i pasă lui? Acum nu-i mai pasă de Holăneşti. El nu mai e din Holăneşti. Încă o zi, încă două...

O prinde de mână.

– Îmi dai mâna, în semn de făgăduială că rămâne între noi? Atunci îţi spun ceva!

Şi Leibl îi strânge mânuţa în mâna lui cuprinzătoare, caldă, ca atunci la teatru, şi-i spune şoptit, sincer, pătimaş:

– Eu plec din târg!

Fata îi aruncă o privire arzătoare:

– Unde?

– Unde? Nu ştiu nici eu... Dar plec sigur, adaugă el, cum sunt sigur că acum e noapte pe pământ. Cum sunt sigur că deasupra noastră e cerul lui Dumnezeu.

Ridică amândoi ochii spre cer şi, la această veste, Reizl simte că o trece un fior. Se apropie mai mult de el, îl priveşte, îl ascultă cât de serios vorbeşte. De când îl cunoaşte, nu l-a văzut niciodată atât de frământat. Parcă a crescut aşa, deodată, parcă s-a făcut mai mare. Întrebându-l, îşi dă seama că îi tremură glasul:

– Pentru multă vreme?

– Pentru multă vreme? Ce înseamnă „pentru multă vreme"? Pentru totdeauna. Pe veci!

– Pentru totdeauna! Atunci nu ne vom mai vedea niciodată?

– Niciodată!

În lumina purpurie a nopţii, Leibl vede că obrazul frumos şi brun al fetei păleşte. O ia din nou de mână şi i se pare că degetele ei s-au răcit deodată, că pe fată plecarea lui o întristează. Dar nu se mai poate face nimic. E lucru hotărât – nu mai e nimic de făcut. Şi e

gata să-i destăinuiască secretul lui, secretul lui sfânt, încotro pleacă, pentru ce pleacă şi datorită cui pleacă. Şi Reizl îl priveşte în ochi, îl ascultă şi oftează. Băiatul se uită la ea, parcă ar voi să-i spună: „Aşa-i că nu vrei? Aşa-i că o să-ţi fie dor? Spune, o să-ţi fie dor?..."

Fata roşeşte. „Nu, nu-i asta"! Îl invidiază doar. Pentru că, iată, dacă vrea să plece de acasă, poate să plece. Dar ea dacă ar încerca să plece, n-ar avea cum! Şi poate că ar dori şi ea să plece de acolo. Oi, şi cum ar mai dori! Îşi închipuie Leibl că numai el are supărări acasă, cu părinţii? Oho! Dacă am cântări bine, poate că ea are aceleaşi supărări ca şi el, ba chiar mai mari...

Şi Reizl îi destăinuie totul. Îi povesteşte ce a îndurat toată ziua şi noaptea aceasta. Şi discuţia pe care a avut-o mai adineauri cu individul acela răguşit, căruia în Holăneşti i se spune „hahalera". Şi îi repetă întocmai spusele directorului, în sfârşit, îi povesteşte totul, totul.

Nici Leibl nu-şi dă seama ce s-a întâmplat mai apoi; atât îşi aminteşte, că şedeau amândoi pe pragul casei cantorului şi că mâna ei de copilă era în palma lui şi că îi mângâia mânuţa cu mâinile lui, că i-a dus-o la buzele lui fierbinţi şi i-a sărutat vârful degetelor. Ea nu şi-a mai retras mâna, ci l-a privit speriată, făcând ochii mari, mari. Şi ochii ei mari, negri, de ţigăncuşă, s-au aprins şi au sclipit în lumina roşie a acelei nopţi frumoase, rare, de vrajă.

Ce putere i-a aşezat atât de aproape, atât de strâns? Ce putere a legat aceste două suflete de copii, tinere şi nevinovate? Ce putere i-a silit să-şi destăinuiască tot ce se petrece în inima lor? Ce putere i-a apropiat dintr-odată, de parcă ar fi fost prieteni de când lumea?

Nimic alta decât puterea miraculoasă, tainică a acelei nopţi divine, încântătoare.

Fusese o noapte de vrajă!

Capitolul 31
STELELE NU CAD, STELELE RĂTĂCESC!

Ceea ce Reizl îi povesteşte lui Leibl în această noapte de vrajă, pe când stau amândoi pe pragul casei lui Isruel cantorul, e pentru băiat o noutate. O noutate veselă şi binevenită. Ca untdelemnul îl ung la inimă cuvintele fetei. În această noapte neasemuită, plină de farmec, glasul ei îi răsună în urechi ca şi cea mai frumoasă cântare. Ah, ce rău îi pare că n-a ştiut mai demult toate acestea! Bine că i-a spus, bine că ştie! Acum înţelege că aşa le-a fost scris, că aşa le e sortit. Le este, pesemne, dat să sufere deopotrivă, să poarte amândoi jugul apăsător al vieţii din Holăneşti. Dar deopotrivă le e sortit să-şi scuture acest jug, să se smulgă amândoi de aici, din târgul ăsta pustiu, strâmt şi întunecos şi să plece undeva departe, într-o lume nouă. O, acolo va începe pentru ei o altă viaţă, o viaţă luminoasă, strălucitoare. Vor păşi amândoi pe aceeaşi cale, vor învăţa la fel: el să joace teatru, ea să cânte. Şi amândoi vor ajunge cândva vestiţi în lume, Leibl – cu jocul lui, Reizl – cu vocea ei.

Şi Leibl îi întinde mâna, invocând drept martori noaptea şi cerul. O, noaptea asta, o, bolta asta luminată de flăcări, ele fie martori că niciodată, niciodată nu se vor despărţi unul de celălalt. Şi-au dat deci mâna în semn că Dumnezeu le e martor că de aici încolo vor fi mereu împreună, pentru totdeauna, pe vecie. Orice s-ar întâmpla cu ei şi oriunde ar fi să-i arunce soarta, vor fi nedespărţiţi, vor fi totdeauna şi pretutindeni împreună. Şi chiar şi atunci când vor fi mari, nici unul să nu facă un pas fără celălalt. Niciodată, niciodată!... Amândoi vor juca în acelaşi teatru... Amândoi vor umbla apoi prin lumea întreagă. Şi dacă aşa va fi, vor veni desigur şi pe aici, prin Holăneşti. Fără doar şi poate că vor veni. Nici vorbă că da! Vor veni în vizită la părinţi... Şi va afla tot târgul, şi se va aduna lumea ca la o minunăţie, să-i vadă pe fiul lui Beni Rafalovici şi pe fata lui Isruel cantorul... Ah, ce bine va fi atunci! Toţi îi vor invidia! Vor alerga după ei. Se vor minuna:

„Iată-i, fericiţii! Ce pereche fericită!..." Şi, firește, vor fi şi logodiţi... Cum adică, logodiţi? Nu, nu logodiţi, ci bărbat şi nevastă, sigur că da... căci logodnic şi logodnică sunt doar de mult, încă din seara când, pentru prima oară, au stat alături la teatru.

– Ţii minte, atunci, prima oară, la teatru, când ne-au aşezat alături?...

Auzi, dacă îşi mai aduce aminte?... Dar ar fi vrut să stea veşnic aşa! Ce poate fi mai bun, mai plăcut şi mai încântător decât teatrul, decât teatrul evreiesc?

Ah, Doamne-Dumnezeule, parcă s-ar fi vorbit între ei! Ce, nu se vede că aici e mâna lui Dumnezeu? Că Dumnezeu însuşi s-a îndurat de ei? I-a privit din înaltul cerului şi a trimis fiecăruia câte un salvator: ei – pe „hahalera", pe Şulem-Meer, şi lui – pe Hoţmah...

...Şi Leibl îi înşiră o poveste frumoasă: cum l-a cunoscut pe acest Hoţmah, cum, împrietenindu-se cu el, s-au legat trup şi suflet, cum l-a prins taică-său şi l-a pedepsit urât de tot şi cum şi-a dat cuvântul să se răzbune pe el, să se răfuiască pentru această ruşine. Îi spune apoi tot planul pe care l-a pus la cale, cum adică va face rost de „gologani", în fine, îi povesteşte tot, până în cele mai mici amănunte. Leibl nu se fereşte de ea. De ce s-ar feri? Ştie şi simte că el şi ea au devenit în această noapte o singură fiinţă, doar şi-au dat cuvântul, doar au făcut un legământ, şi Dumnezeu le e martor! Dumnezeu stă în cer, dar aude tot, tot...

Vâlvătaia se potolea. Zarva, zgomotele se stingeau. Şi iată că pe cerul adânc al acestei fermecătoare şi calde nopţi de sfârşit de vară se iviră din nou stelele. Mai întâi o stea, şi lângă ea alta, şi încă una, şi încă una, apoi multe de tot... Stele fără număr. Şi clipeau uşor şi parcă se mutau din loc în loc, lunecau... cădeau...

– Ia te uită... cad stelele! şopteşte Reizl. Vocea îi tremură şi îşi simte inima bătând puternic.

Leibl începe să râdă. „I-o fi teamă, oare?"

– Nu trebuie să ne fie teamă! îi spune el, liniştind-o, ca mai vârstnic, deşi Reizl era cu un an mai mare decât el. De ce să ne fie

teamă? Stelele nu cad, stelele rătăcesc doar, rătăcesc...

Şi, ca un om mare, ca un frate mai vârstnic, îi explică de ce şi cum rătăcesc stelele... El ştie, că doar învaţă la *heider*. De aceea ştie. E simplu de tot: fiecare stea e sufletul unui om. Unde se îndreaptă sufletul, se îndreaptă şi omul. De aceea ni se pare că stelele cad.

– Dar stelele nu cad... stelele rătăcesc... explică Leibl, privind în sus, spre cerul adânc, care păleşte din ce în ce.

Numai un colţ de cer, undeva, spre orizont, mai rămâne împurpurat... Şi siluetele negre, care până mai adineauri stăteau strânse grămadă, încep să se împrăştie care încotro. Şi tot mai tare se aud glasurile care se apropie. Da, în curând părinţii ei se vor întoarce şi-i vor găsi aici, pe prag. Ce poţi face? Trebuie să te scoli şi să pleci... cu toate că nu prea te înduri.

– Noapte bună!

– Noapte bună!

Şi Leibl se ridică de pe prag şi se îndreaptă spre locul incendiului. Se mai opreşte o dată în drum, de-şi întoarce capul spre fată.

– Noapte bună!

– Noapte bună!

Încă puţin şi va dispărea în întunericul nopţii.

Capitolul 32
„SĂPTĂMÂNĂ NOUĂ CU BINE!"

E sâmbătă seara. Tradiţionalele bucurii ale bunei şi plăcutei zile de *şabat* au luat sfârşit.

Pe uliţa boierească a Holăneştiului nu mai trec băieţii fercheşi şi fetele gătite care se vânturaseră toată după-amiaza de sâmbătă, până seara târziu, vorbind ruseşte. (O rusească chinuită, stâlcită, numai ruseşte să fie!) Nu se mai zăresc pe uliţa Domnului evreii gospodari cu nevestele lor, bărbaţii în caftane de sărbătoare, femeile cu cercei de briliante la urechi (fie şi de... sticlă, bine că lucesc!)

Nici copiii evreilor nu se mai văd pe afară, jucându-se de-a „teatrul evreiesc", jocul lor cel mai nou. Demult au fost chemaţi pe la casele lor. Demult a apus şi soarele, cu toată frumuseţea şi strălucirea lui, s-a stins şi ultima scânteiere a caldei şi frumoasei zile de vară basarabene, făcând loc unei seri tăcute, calde, minunate. Ici-colo, pe cer, sclipeşte o stea, vrând parcă să lumineze cu zâmbetul ei pământul întunecat şi colbuit. În tăcerea şi întunericul care s-au lăsat, femeile cuvioase şi-au făcut demult rugăciunea de seară: „Dumnezeul lui Avram, al lui Isac şi al lui Iacob"... În suflete s-a aşternut o nelămurită duioşie faţă de sfânta zi de sâmbătă, care se duce... Şi luminiţe galbene au prins a licări pe la toate ferestrele. De mult evreii evlavioşi şi-au isprăvit rugăciunea de *havdule*[1]. Unii au isprăvit chiar şi imnurile care se cântă în această seară. Alţii mai cântă cu smerenie: „Nu-ţi fie teamă, Iacobe, robul meu!" sau alte cântări închinate despărţirii de ziua de *şabat*. Şi până şi în aceste vesele cântări răzbate o undă de tristeţe, de nostalgie. Greu, greu te desparţi de această atmosferă înălţătoare! Greu, greu te desparţi de draga, de frumoasa zi de sâmbătă.

Îndată după terminarea ceremoniei de *havdule,* Isruel cantorul, oftând adânc, urează nevestei şi fiicei:

– Săptămână nouă cu bine! Săptămână nouă cu bine!

Şi, cu glas tare, cantorul prinde să cânte o altă melodie festivă, pocnind voios din degete.

Se uită la Leia şi gândeşte: „Iaca, îndată are să aducă iarăşi vorba de bani, pentru ghete şi alte nevoi de toate zilele".

– Săptămână nouă cu bine şi cu noroc! îi răspunde Leia, tot cu un oftat.

Dar ei nu-i arde acum de ce-i trecea lui Isruel prin minte. E cu ochii la Reizl, care şade îngândurată, singurică, într-un ungher. „La ce s-o fi gândind acum copila, mânca-o-ar mama?", se întreabă Leia, şi simte că o doare inima pentru copil.

Leia regretă că s-a purtat cam prea aspru cu fata... „Cu unica fată la părinţi, cu singuru-ţi copil, pentru care-ţi tremură inima, nu se

1. Binecuvântarea vinului în seara de *şabat*, întâmpinând noua săptămână.

cuvine să te porţi aşa!" Ştie ea că nu se cuvine... Dar nu mai e nimic de făcut. Înapoi nu mai poate da. Şi mai ales acum, nici vorbă; s-a terminat doar cu teatrul. Se zice că actorii pleacă în noaptea asta. Ducă-se sănătoşi! De fapt, voise să spună: „Ducă-se dracului!" Dar îşi înghite vorba; de ce să blestemi oamenii într-o seară de sâmbătă, la început de săptămână?

Pe de o parte, îi cam pare rău că pleacă teatrul evreiesc din Holăneşti, dar, pe de altă parte, e mulţumită. „Mai puţină zarvă prin târg", se mângâie ea de una singură. „Ai mai văzut aşa ceva? Cum a trăit Holăneştiul până acum fără teatru o să trăiască şi de-acum încolo. Şi copilul o să uite că a fost vreodată un teatru pe lumea asta... Copilul, tot copil; o să-i cumpăr o pereche de ghetuţe noi şi o să i se vindece toate rănile. Şi mai ales dacă o să-i aduc mâine din piaţă, cu ajutorul lui Dumnezeu, bomboane, dulceaţă şi alte bunătăţi, atunci... ei, atunci... Aoleu, îşi aminteşte Leia deodată, vai de capul meu! Mâine e duminică, zi de târg, mare iarmaroc, şi n-am nici câteva amărâte de copeici! Trebuie să mă ţin de capul lui Isruel. Ai mai văzut aşa ceva? Doar începe săptămâna...

Astfel de gânduri o readuc pe cantoriţa noastră la grijile de fiecare zi, încât, pentru o clipă, uită de necazul cu Reizl. Dar Reizl? Pe ea s-o lăsăm în pace. Reizl parcă nici n-ar fi aici; Reizl e departe, departe, cu gândurile ei... De fapt, mai e pe aici, dar unde va fi ea mâine? Mâine? O, asta nu ştie nimeni, nimeni! Numai ei doi, adică ea şi Leibl... Şi încă doi oameni cunosc această taină: directorul teatrului evreiesc şi omul lui, Şulem-Meer. Acest Şulem-Meer s-a înţeles cu ea astă-dimineaţă, când toţi ai casei erau la sinagogă, ca la miezul nopţii, de cum va bate ora douăsprezece, ea să... Ah, ştie ea ce! Şi numai ea şi el ştiu. Nimeni altcineva, nimeni! Şi îi pare bine că ea ştie un lucru pe care mama nu-l ştie... Aşa îi trebuie, aşa... Şulem-Meer are dreptate. Zicea: „N-avea decât să nu ţină fata încuiată în casă, singură, ca o păsărică în colivie..."

Să n-ai tu nicio clipă liberă! Nici capul să nu-l ridici! Faţă de străini să nu poţi cânta! La teatru să nu te duci! Acolo să nu te

uiţi! Aici să nu stai! „Cum adică? Copiii sunt vânduţi părinţilor? Sunt sclavii lor? Cum vine treaba asta? ", aşa spunea Şulem-Meer şi are dreptate, multă dreptate!... Şi dacă o vrea Dumnezeu, mâine dimineaţă o să fie plecată. Când se va scula mama şi va vedea că păsărică a zburat din colivie, oi, ce-o să mai plângă, oi, ce-o să mai bocească! Va fi însă prea târziu. Bună săptămână o să mai aibă! „Săptămână nouă cu bine şi cu noroc!"

Numai pentru tata o doare inima. Tata, săracu, de el îi e milă... Cât o iubeşte! De el este întotdeauna aşa de aproape, nu ca un copil faţă de un tată, ci parcă ar fi frate şi soră. Cine o să mai joace cu el *dreidl*[1] de *Hanuka*[2]? De Paşti[3], cine, cine o să-i mai fure *afikoimen*[4]-ul de sub pernă? Cine o să-i mai aducă crenguţe verzi de *Şvies*[5]? Cine o să mai meargă cu el la sinagogă de *Simhestoire*[6]? Şi cine o să mai cânte cu el *zmires*[7]? Şi Reizl îşi aduce aminte cum odată, nu demult, la cina de sâmbătă, cântă cu taică-său cântecele pe care le învăţase de la el. Şi mama punea samovarul şi pregătea ceaiul. Îşi aminteşte mai ales de un cântec pe care-l cânta aproape în fiecare sâmbătă seara, când tatăl ei, cantorul, era bine dispus. Cântecul se termină cu un refren pe care îl cântau amândoi într-un ritm vioi, vesel:

„Zi de cântec de bucurie,
Zi de pace şi de veselie,
Zi de voie bună între oameni..."

---

1. Titirez, jucărie tradiţională de Hanuka.

2. Sărbătoare ce celebrează victoria poporului evreu condus de Iehuda Macabeul în 165 î.e.n, Sărbătoarea Luminilor.

3. *Pesah* – sărbătoare de primăvară, ce durează opt zile şi care marchează ieşirea evreilor din Egipt.

4. Bucată de pască (*maţa*) pe care capul familiei o ascunde, de *Pesah*, sub pernă pentru a fi consumată la sfârşitul mesei festive. Copiii fură *afikoimen*-ul şi îl dau tatălui în schimbul unor nuci.

5. Sărbătoare religioasă, când se împodobesc casele cu verdeaţă.

6. "Bucuria Torei", sărbătoarea care închide seria sărbătorilor evreieşti de toamnă, zi în care se sfârşeşte şi reîncepe ciclul anual al citirii Torei.

7. Cântări – imnuri de slavă cântate la mesele de *şabat* în mediul evreiesc religios.

Şi repetau refrenul iarăşi şi iarăşi:

„Zi de cântec şi de bucurie..."

„Nu v-aţi mai săturat de «bucurii» şi «veselii»? îi întrerupea câteodată mama, punând samovarul pe masă. Ai mai văzut aşa ceva? Hai mai bine să bem un pahar de ceai!"

Ah, ce bine, ce frumos era! Parcă mai ieri au fost toate, dar lui Reizl i se pare că e mult de atunci. Dumnezeu mai ţine socoteala zilelor... Şi o cuprinde o mare tristeţe. Îşi simte inima grea, singură nu ştie ce are. Simte că va izbucni în plâns...

Şi tata o vede cum şade singurică într-un ungher, îngândurată. Se apropie de ea fredonând, se apleacă şi-i mângâie părul negru şi lucios.

– Ce-i cu tine, fetiţa tatii?

– Nimic. Săptămână nouă cu bine!

Şi lipindu-şi fruntea fierbinte de pieptul tatălui, îl cuprinde cu mâinile şi-l sărută.

Capitolul 33
ISPITA AURULUI

Beni Rafalovici a terminat şi el rugăciunea de *havdule.*

La Beni, rugăciunea se face cu mare ceremonial. Toţi ai casei trebuie să stea smirnă în jurul lui, şi toţi trebuie să-i răspundă: „Binecuvântat fie Dumnezeu, binecuvântat fie numele lui, amin!" Şi nevasta, şi copiii, şi bătrâna mamă, şi casierul, şi doica, şi bucătăreasa... toţi, toţi.

Rugăciunea de *havdule* pe care o face Beni e rugăciune, nu glumă! Mai întâi, îngână cu glas tare şi solemn o melodie tristă. Dar de obicei pe la mijloc se poticneşte, şi atunci o cam scaldă, mormăind ceva în barbă, până ce ajunge iarăşi pe drumul cel bun,

când ridică din nou glasul, apoi îl coboară iarăşi, ca să termine lungind cuvintele: „Binecuvântat fie hotarul dintre sfânta zi de sâmbătă şi zilele lucrătoare". Îi răspund toţi pe acelaşi ton: „Amin"! Beni stinge lumânarea şi exclamă cu vocea lui puternică: „Săptămână nouă cu bine"! Şi toţi, în cor, îi răspund: „Săptămână nouă cu bine! Un an bun!"

Iaca aşa decurge la Beni rugăciunea de *havdule.*

Odată terminată ceremonia, Beni face semn casierului să aducă situaţia încasărilor pe toată săptămâna şi să treacă totul în registrul de „vânzare-cumpărare". Atunci casierul Susen-Vesimhe îşi suflecă mânecile, scoate cheile din buzunarul pantalonilor, deschide sertarul din mijloc şi începe să numere banii cu atenţie, cu încordare, dar şi cu plăcere.

Mai întâi se ivesc pe masă bancnotele, un pachet după altul. Casierul Susen-Vesimhe e meşter la numărat banii. La fiece moment scuipă pe buricul degetului celui mare şi bancnotele zboară şi foşnesc în mâinile lui de zici că-s vii. Mai întâi, „barosanii", adică sutarii, sau, cum le zice Beni, „cearşafurile". Urmează hârtiile albicioase, delicate, de douăzeci şi cinci. Apoi, cele roşii, de zece, şi cele albastre, de cinci ruble. După aceea vin „mărunţeii": hârtiuţele verzi, spălăcite, de trei ruble, şi, la nesfârşit, cele galbene, mototolite, de o rublă. În timp ce casierul numără banii, Leibl al nostru şade deoparte. Aplecat peste cartea de rugăciuni, el se face că murmură o rugăciune, dând mereu din cap şi întorcând pagină după pagină. Dar în gând numără banii o dată cu casierul. Numără şi tot numără, până pierde şirul. Cât timp s-a făcut numărătoarea bancnotelor mari, Leibl a mai putut ţine pas cu casierul, dar când a venit rândul mărunţeilor, a cam pierdut socoteala; de aceea şi-a vârât din nou nasul în carte, îngânând mai departe rugăciunea. Dar teancurile de bani îi scot ochii şi nu-i dau pace şi-l fac să se întrebe: „Unde oare vor fi aceste frumoase pachete de bani pe la miezul nopţii?" Unde? La el, la Leibl, la el, la el...

Şi îl apucă un tremur şi se roagă, şi se roagă şi mai cu foc, citind

mai departe, cu evlavie, rugăciunea.

Beni şi casierul sunt atât de adânciţi în treburile lor, încât nici nu-l iau în seamă pe Leibl şi nici nu-i aud rugăciunea. În schimb, mama, Beilke, care şade deoparte, văzându-l cum se roagă, i se umple inima de bucurie şi-i urează în gând: „Aşa noroc să aibă, ce copil de aur e!"

Marea supărare pe care, până nu demult, o mai purta în suflet a început să-i treacă şi cugetă: „La drept vorbind, cu ce a păcătuit copilul? Că a omenit din mâncarea lui un actor sărman şi prăpădit? Şi pentru asta să-l pedepseşti atât de aspru, să-l umileşti în aşa hal?... Măcar de l-ar privi şi Beni cu ochii mei... mânca-i-ar mama obrăjorul lui frumos!"

Dar Beni, ca dinadins, nu vede, nu aude. E adâncit în numărătoarea banilor. Isprăvind cu bancnotele, ia banii de argint. La numărătoarea argintului, Susen-Vesimhe este încă şi mai meşter decât la hârtii. Numără monedele şi le aşază grămăjoare-grămăjoare, care se înmulţesc mereu: aci era una, şi iată că s-au făcut două, trei, cinci, zece, şi încă, încă, încă... Lichidând cu argintul, vine rândul banilor de aramă. Şi băncuţele alunecă printre degetele casierului de te apucă mirarea. Ca la scamatori. „De băncuţele astea pot să mă lipsesc"! gândeşte Leibl. El nu are nevoie de bani mărunţi. Cum să-i care? Lui îi ajung, iaca, pachetele acelea de bancnote pe care tocmai le ţine tata în mână... Şi Leibl îl priveşte pe furiş, şi observă patima cu care îşi ţine banii. Beni tremură pentru fiecare teanc, îl pipăie, îl mângâie şi îl predă casierului cu număr, iar casierul preia totul şi aşază frumuşel în sertar fiecare teanc şi fiecare fişic, la locul lui. De regulă, mai întâi „barosanii", adică sutarii, apoi „mărunţeii", şi la urmă argintul şi arama. Cu un ochi Leibl priveşte în cartea de rugăciuni, iar cu celălalt trage la sertarul din mijloc al biroului, la pachetele cu bani. Acolo sunt acum toate gândurile lui. Acolo sunt acum toate speranţele lui, toată fiinţa lui, tot sufletul lui.

Că banii sunt o ispită, Leibl a auzit de atâtea ori, şi din gura dascălului, la *heider,* şi din gura celor mai vârstnici. Că patima

aurului e neînchipuit de puternică, şi pe asta a auzit-o. Dar o asemenea patimă abia acum o simte, în această clipă. Îşi dă seama că patima banului l-a cuprins în mrejele ei şi îl înlănţuie cu putere. Şi băiatul înţelege că zadarnic s-ar osteni, căci de patima asta nu va scăpa niciodată. Însă nici nu încearcă. Dimpotrivă, se roagă lui Dumnezeu ca gândul lui vinovat să se împlinească. Căci, de nu, Doamne fereşte!... Dacă, ferit-a sfântul, e prins, vai, vai! Mai bine să moară! Ar fi pierdut. Pierdut şi pentru lumea asta şi pentru cealaltă! Hoţmah pleacă, teatrul pleacă şi el?... Reizl?... Ce o să se aleagă de el?... Adio, teatru!... Adio, Reizl!... S-a terminat cu toate visurile lui! Gata!

– Prrr! Într-un ceas bun! Au sosit cumetrii, să cureţe şopronul de gunoaie! exclamă deodată Beni în limbajul lui cu două înţelesuri şi se ridică de pe scaun.

Cititorul, care s-a familiarizat cu vocabularul lui Beni Rafalovici, va înţelege desigur că prin „cumetri" îi înţelege pe camionari, iar prin „gunoaie", trupa de actori.

Capitolul 34
„BINE-AI VENIT, ŞIMEN-DUVED, HARABAGIULE!"

De-ar putea, Beni şi-ar trage singur palme. Îi e ciudă că s-a lăcomit la câţiva gologani şi a închiriat un şopron curat şi îngrijit teatrului evreiesc. După părerea lui, nicio turmă de porci n-ar fi fost în stare să-i murdărească ograda în halul în care i-au murdărit-o cei de la teatru în câteva săptămâni. Nici el, Beni, nu ştie de ce, dar după cum unui evreu religios îi e silă de carnea de porc[1], tot la fel şi lui îi e silă de calicii ăştia (aşa îi numeşte el pe actori), mereu nemâncaţi. Şi mai ales nu-l înghite pe fanfaronul acela gătit şi chelbos, cum îl numeşte el pe directorul Albert Şciupak.

1. Conform restricţiilor religioase, evreii nu pot consuma carne de porc.

S-ar putea spune că Beni Rafalovici şi Albert Şciupak nu s-au putut suferi de cum s-au cunoscut. Se priveau de sus. În gura lui Beni, Şciupak nu avea alt nume decât „ăl de deşartă lăturile", iar pentru Şciupak, Beni nu era decât „borţosul de basarabean". De aceea, e lesne de înţeles bucuria lui Beni când, ieşind în curte, l-a zărit pe Şimen-Duved, harabagiul, trăgând la poartă o birjă, şi după ea o căruţă, şi încă una, şi la urmă un car mare şi înalt, căruia în Basarabia i se spune haraba. Şi Beni se aşează la taifas cu Şimen-Duved, harabagiul, în limba lui:

– Bine-ai venit! Am onoarea! Îmi plac asemenea musafiri, Şimen-Duved! Ia spune, sufleţele, cât iei, mă rog, de la nemâncaţii ăştia ca să le cari bulendrele?

– „Ferice de om", îi răspunde Şimen-Duved cu un citat din psalmi, şi vai şi-amar de viaţa harabagiului! Şi îi înşiră pe degete necazurile vieţii de harabagiu: Mai întâi şi-ntâi, dobitoacelor trebuie să le dai de mâncare; al doilea, ajutoare de surugii trebuie să ţii; al treilea, ovăzul e scump foc; al patrulea, căruţa trebuie s-o ungi; al cincilea, un argat, acolo, trebuie să ai; al şaselea, pe deasupra te mai şi fură... Şi văzând că îndată nu-i mai ajung degetele, Şimen-Duved face un gest de lehamite cu mâna şi încheie tot cu un citat din psalmi: „În mâna ta dreaptă stă puterea veşniciei"... Toate îmi merg de-andoaselea!

Şimen-Duved harabagiul e mai degrabă patron decât simplu harabagiu. Are casă proprie, trei perechi de cai, copiii lui învaţă la *heider*, ba chiar şi el ştie ceva carte: cunoaşte pe dinafară toţi psalmii şi, una, două – de e nevoie sau nu – îi dă zor cu citatele şi toarnă la versete din bieţii psalmi...

Cu Şciupak, Şimen-Duved s-a tocmit ca un adevărat antreprenor. Cu alte cuvinte, pe Şciupak să nu-l doară capul de nimic: el, Şimen-Duved, se obligă, fără nicio discuţie, orice s-ar întâmpla, ca sâmbătă seară, îndată după *havdule,* să transporte la Făceşti, la gară, tot teatrul, cu actori, cu decoruri, cu tot calabalâcul, iar a doua zi dis-de-dimineaţă, chiar de-ar ploua cu găleata, să-l ducă şi pe dumnealui,

pe Şciupak, la gară. Şi de-acolo... „miluieşte, Doamne, sufletul meu, aleluia!"... de-acolo, Şciupak n-are decât să se cărăbănească, fie şi cu sania, în ţara strămbunilor...

Aşa a spus Şimen-Duved. Şi când Şirgen-Duved spune ceva, apoi e sfânt!

Dar când veni seara de sâmbătă, pe Şimen-Duved ia-l de unde nu-i. De mult se iviseră stelele pe cer şi luminiţele pe la ferestre, dar nici urmă de căruţă. Aşa că Şciupak trimise pe Hoţmah la harabagiu, să vadă ce s-a întâmplat. Hoţmah îl găsi pe Şimen-Duved aplecat pe o carte groasă, din care citea cu glas tare o rugăciune de sâmbătă seară.

– Ei, *reb* Şimen-Duved?

Şimen-Duved îi făcu semn cu o mână pe gură şi cu cealaltă pe cartea de rugăciuni, răspunzând scurt : „Ei, ei..."[1]

Asta voia să însemne ca până ce Şimen-Duved nu-şi isprăveşte rugăciunea, nici gând să stea de vorbă. Aşa că, deocamdată, Hoţmah se aşează să aprindă o ţigară, în timp ce Şciupak nu-şi mai găsea locul de nerăbdare.

Niciodată nu fusese Şciupak atât de nervos ca în seara aceea. Vorbea în ascuns şi pe şoptite cu Şulem-Meer, se frământa, se agita, se ciorovăia cu toţi actorii şi actriţele, şi cele mai multe înjurături le încasa, ca de obicei, calul lui de bătaie: Hoţmah. I-a poruncit scurt, înjurându-l totodată zdravăn, să meargă să-i aducă aici, morţi-copţi, pe harabagii, cu căruţe, cu cai, cu tot! De nu, să nu-i mai zică lui *Albret!*

– Ce-o fi cu directorul nostru? se întrebau între ei actorii prin culise.

– Ia mai daţi-l încolo de nebun! îi soseşte mâine dimineaţă „directoriţa"...

– De unde ştii?

– I-a bătut telegramă.

– Şi nu mai poate Şciupak de nevastă-sa...

– Da' ce, Şciupak are nevastă?

1. În timpul rugăciunii, credincioşii nu au voie să vorbească.

– Auzi întrebare! Se vede că nu eşti de pe-aici!
– În definitiv, unuia ca Şciupak îi dă mâna să aibă şi trei neveste!
– Eu am auzit că de una a divorţat.
– Da' de unde, nici gând!
– Atunci, de ce, mă rog, nu-şi ia ochii de la primadonă?
– Pe primadonă lăsaţi-o în pace. Că ea vă dă dracului pe toţi!
– Brandele-Kozak, de când te-ai făcut apărătorul ei?
– Ce-ar fi să înghiţi o porţie de muţenie?
– Unde, aici, în Basarabia, sau acolo, în România?
– Vezi-te mai bine în oglindă, maimuţo!
– Ia nu vă mai tociţi atâta limbile!
– În fine, cum stăm cu nevestele lui Şciupak?
– Ssst! Copii! Pare-mi-se că se aud harabalele. . .
– Vin, vin!
– Tam-tararam-tararam, adio şi n-am cuvinte!
– Hai, mişcă-ţi osemintele de-aici!... Mai repede! Auzind că vin harabalele, întreaga trupă de actori şi actriţe tresare ca un singur om şi, cântând, ies unul după altul în curte, în întâmpinarea mirelui.

Capitolul 35
ŞIMEN-DUVED HARABAGIUL COMANDĂ

În cinstea teatrului evreiesc, Şimen-Duved a adunat o droaie de camionagii, şi mai tineri, şi mai vârstnici, toţi cu cizmele bine unse, toţi cu bice lungi în mâini, aproape toată „bursa birjărească" din Holăneşti! Erau acolo: Noeh Brânză, un surugiu cu o pelerină ruptă şi cu şapcă de catifea; Nahman Cocoş, un evreu supărăcios, cu înfăţişarea unui cocoş; Iankel Mototolu, un flăcău molatic, cu buze roşii; Gheţel Gologan, un băiat înăltuţ şi fără un ochi; Heineh Custai, un om mărunţel, dar bine legat, şi Carp Mundziuk, un moldovean cu o căciulă de oaie.

Carp moldoveanul îşi îndesă căciula pe cap, îşi vârî în brâul lat

poalele hainei şi începu să ungă osiile căruţelor. Ceilalţi se apucară şi ei bucuroşi de lucru: să împacheteze decorurile, să scoată din teatru lăzi şi lădiţe, pachete şi pacheţele şi să le arunce în căruţe, fără să se sinchisească de actorii şi actriţele care veneau din urmă şi îi tot rugau să poarte lucrurile „binişor şi uşurel". Şimen-Duved, stând printre oamenii săi ca un general, comanda, răstindu-se la toţi pe limba lui împestriţată cu versete din psalmi şi cu cuvinte moldoveneşti:

– Ia ascultă, mă, mă, *blastamatule...* „de-aceea v-aţi abătut din drum..."[1] Opreşte, măi, harabaua, că, de nu, îţi ard una peste mutră, de „o să se dezlănţuie îndată mânia Domnului"[2] şi o să-ţi cadă nasu'!

Pare-se însă că atât harabagiii, cât şi ajutoarele lor nu se prea tem de sudalmele lui Şimen-Duved şi nici de citatele lui, căci, în timp ce muncesc şi cară bagajele, se ţin de glume şi de snoave, râzând şi aducând mereu vorba despre „haleală", cum zic ei în limbajul lor birjăresc.

– Ia zi, măi, mămăligarule, n-ai avea tu chef acuma de o turtă de mălai muiată în untură de gâscă? Îhîî, chiar aşa, în cinstea săptămânii care începe?

– Du-te naibii, chiorâlă, cu mălaiul tău! Mai degrabă aş înfuleca un *ţimes*[3] de năut.

– Şi să-l uzi, se-nţelege, cu o stacană de vin lux, ha, ha, ha...

– Eu zic că te-ai mulţumi şi cu o bragă proaspătă...

Şimen-Duved îi aude şi se răsteşte la ei:

– „De ce s-au ridicat noroadele?"[4]... Ce v-a găsit de trăncăniţi întruna despre crăpelniţă, puşlamalelor? Vă dau eu acuşi un *ţimes* să vă treacă pofta! Să vă rămână în gât...

Strigătele şi râsetele „băieţilor", laolaltă cu înjurăturile lui Şimen-Duved, se amestecă în larma şi forfota actorilor şi actriţelor care aleargă nebuneşte de la unii la alţii, şi toţi împreună la Hoţmah.

1. Verset din Psalmi.

2. Verset din Psalmi.

3. Mâncare evreiască din năut şi tăiţei, orez, fasole sau morcovi şi îndulcită cu zahăr.

4. Citat din Tora.

– Hoţmah! Lua-te-ar dracu!
– Hoţmah, cară-te!
– Hoţmah, stai!
– Hoţmah, na!
– Hoţmah, aici!
– Hoţmah, acolo!

Şi bietul Hoţmah, vai de el, duce pe umerii săi uscaţi şi ascuţiţi tot calabalâcul teatrului, rabdă înjurăturile tuturor, se bagă în toate cotloanele, târăşte sau cară obiecte, şi tuşeşte, şi mai scapă lucrurile din mână, căci îi stă pe cap, cu toate briliantele lui, directorul teatrului evreo-german, Albert Şciupak, înghiontindu-l şi înjurându-l şi făcându-l de două parale.

Dar puţin îi pasă acum lui Hoţmah de director! Îl dă dracului. Lasă, numai să se termine cu bine „afacerea" pusă de el la cale! Lasă, numai să pună mâna puştiul pe „comoară", că o să fie bine!...

Când spune „puştiul", Hoţmah se gândeşte la Leibl, pe care îl caută din ochi şi nu-l vede nicăieri. Toţi sunt în curte, toţi copiii lui Rafalovici, fiii şi fiicele, nurorile şi ginerii, şi doica, şi casierul, pe care Leibl l-a poreclit Susen-Vesimhe... Până şi bătrâna a ieşit să arunce o privire, cu ochiul ei ager, să vadă cum împachetează cei de la teatru şi totodată să bage de seamă ca, până una-alta, să nu strecoare în căruţe, „din greşeală", ceva din averea fiului... Numai Leibl nu-i acolo. Şi Hoţmah e îngrijorat că nu-l vede. „Să nu dea sfântul să se întâmple ce se mai poate întâmpla", gândeşte el. Poate că maimuţoiul ăsta s-a răzgândit şi a lăsat planul baltă?!... Atunci, frumos i-ar mai sta lui Hoţmah! Bine s-ar mai arde! Ar rămâne pe vecii vecilor salahor la Şciupak! Sau te pomeneşti că îşi mai râde soarta de el şi i-o dă de mireasă pe ciuma aia de Etel-Dvoire, înecă-i-ar potopul pe toţi încă în noaptea asta, să nu mai apuce să plece! Iar dacă vor porni, să-şi frângă mâinile şi picioarele la drumul drept! N-ar mai ajunge acolo unde se duc!

– Hoţmah, ce tot bodogăneşti?
– Nu bodogănesc, îmi învăţ rolul!

– Bună ocazie ţi-ai găsit pentru învăţat, arză-te-ar focul, idiotule! Fă-te-ncoa!

– Mersi asemenea. Viu, viu, iacătă-mă-s! zice Hoţmah tuşind şi uitându-se peste tot, să-l zărească pe Leibl.

Capitolul 36
ŞULEM-MEER MURAVCIK ŢINE UN DISCURS

În acea seară de sâmbătă degeaba s-au strâns holăneştenii în jurul curţii bogătaşului, ca să petreacă teatrul evreiesc cu cinstea care i se cuvenea. Şulem-Meer le-a spus de câteva ori, răspicat, ba i-a şi înjurat, că degeaba aşteaptă, că tot n-o să vadă nimic, că ei mai au atâtea de împachetat. Iubitorii de teatru din Holăneşti s-au făcut că n-aud, că nu văd. Ştiu ei, e doar la mintea omului că astea sunt vorbe. Orice are un sfârşit. Doar s-o termina odată cu împachetatul; teatrul trebuie să iasă din curte, fără doar şi poate. Auzi! Cum asta? O să plece teatrul evreiesc din Holăneşti aşa, nitam-nisam, fără să-l petreacă măcar jumătate din populaţia târgului?

Asta însă nu-i pe placul directorului nostru de la teatrul evreo-german, nici pe placul „aghiotantului" său Şulem-Meer Muravcik. Pentru planul pus la cale de ei, lucrurile trebuiau să se petreacă altminteri, adică să nu se adune lume străină la plecarea lor. Ce-i de făcut atunci? Ce poţi să le mai spui? Şulem-Meer le-a spus doar destule. Să înfrunţi un târg întreg, nu-i chip. Ba se poate să mai iasă şi cu scandal! Şi ei, dimpotrivă, vor linişte, totul să se petreacă în cea mai perfectă linişte... îi aşteaptă, mă-nţelegeţi... o treabă delicată pe uliţa Domnului!

Atunci, lui Şulem-Meer îi vine o idee năstruşnică. (Tot el, diplomat!) Se caţără pe o căruţă înaltă, peste bagaje, şi adresează publicului un discurs în toată legea:

– Onorat public, domnilor şi doamnelor, în numele directorului teatrului evreo-german şi în numele întregii trupe, am plăcerea să vă

transmit, onorat public, cele mai profunde mulţumiri pentru simpatia pe care aţi arătat-o teatrului nostru. Tot timpul şederii noastre în oraşul dumneavoastră, teatrul nostru, pot să spun cu mândrie, n-a fost niciodată gol. Şi nu numai pe dinăuntru, până şi pe dinafară era întotdeauna ca asediat. Asta arată că dumneavoastră ştiţi să preţuiţi arta şi la dumneavoastră teatrul evreiesc e la mare preţ. E de datoria mea să vă cer scuze pentru comportarea mea cam nepoliticoasă, carevasăzică, pe evreieşte spus, vă cer de o sută de ori iertare dacă vreodată m-am purtat grosolan cu cineva dintre dumneavoastră, dacă am înjurat pe cineva, dacă am dat pe cineva afară din teatru sau l-am stropit cu apă rece. Omul nu-i înger... Nu ştiu ce să spun despre dumneavoastră, dar despre mine, vă asigur că teatrul nostru nu va uita niciodată Holăneştiul vostru; niciodată! Onorat public! Teatrul nostru se pregăteşte să plece de aici, şi poate chiar pentru multă vreme. Ne-am simţi foarte măguliţi dacă ne-aţi putea onora cu prezenţa dumneavoastră, conducându-ne cu ocazia plecării din oraş. Totuşi, îmi pare foarte rău că trebuie s-o spun, nu toţi o vor putea face, căci până nu se luminează de zi, noi nu ne urnim din loc. Dacă într-adevăr vreţi să ne faceţi o plăcere, duceţi-vă acum la culcare şi, cu ajutorul lui Dumnezeu, mâine în zori, când veţi veni aici, veţi fi *willkommen*[1]...

Efectul discursului lui Şulem-Meer şi mai ales *willkommen*-ul lui, spus pe nemţeşte, întrecură toate aşteptările. „Onoratul public" îl răsplăti pe orator cu ovaţii îndelungate. Strigătele de „bravo" nu mai conteneau. Dar numai „bravo" li se părea puţin. Se apucară să mai strige şi „ura". Dar nici „ura nu le-a fost destul, aşa că oamenii începură să-l strige, să-l ceară pe Hoţmah: „Hoţmah! Un *husedl,* Hoţmah! Hoţmah!"

Şulem-Meer se văzu nevoit să se urce din nou pe căruţă şi să se scuze faţă de „onoratul public" că degeaba-s toate strigătele şi larma: Hoţmah nu se mai produce acum şi nu mai cântă niciun fel de *husedl.* Teatrul s-a închis!

1. Bineveniţi (din germană).

Cu toată această explicaţie, larma nu se potoli. Dimpotrivă, strigătele de „Hoţmah" şi *„husedl"* crescură cu cincizeci la sută!

Şulem-Meer pricepu că nu va obţine nimic cu binişorul. Aşa că se văzu silit să recurgă la vechea lui metodă, care îl scotea întotdeauna din toate nevoile: stropitoarea. Carevasăzică, trebui să se ostenească, să dea decorurile la o parte, să scoată stropitoarea şi să facă un duş rece „onoratului public". O metodă *extra!* În câteva minute locul fu măturat şi din „onoratul public" nu mai rămase, cum s-ar zice, nici urmă!

Abia după aceea mai avu Şulem-Meer Muravcik de lucru vreo câteva ore. Când liniştea se lăsă de-a binelea peste târg, directorul Albert Şciupak îşi adună toată trupa, îl invită şi pe Ihil lăutarul cu orchestra lui şi plecară cu toţii la o crâşmă, să ciocnească un pahar cu vin, să guste o mâncărică de năut, să petreacă pe cinste, aşa cum a poruncit Dumnezeu.

Se tot mira trupa ce l-o fi găsit pe director de a devenit dintr-odată atât de galantom!

Poruncea întruna să se aducă la masă şi iar să se aducă. Se cinstea el, dar îi îmbia şi pe ceilalţi, în graiul lui încâlcit:

– Ce să vă mai spun, e un vin ăsta, copii, să-ţi tot uzi gâtlejul şi să nu mai mori!

În toiul chefului, Şulem-Meer al nostru, lăsând toată banda în crâşmă, se strecură afară şi se îndreptă spre uliţa Domnului, dispărând ca o umbră în noapte...

Capitolul 37
SPAIMĂ DEGEABA

Poate că nici Isaac n-a tremurat atâta când tatăl său, patriarhul Avraam, îl ducea spre locul unde avea să fie sacrificat, cât a tremurat sărmanul nostru erou în seara aceea de sâmbătă, în timp ce căruţa îl ducea pe el şi pe Hoţmah la gara din Făceşti. De acolo trebuiau să

plece la Ungheni, la graniţa românească. Lui Leibl îi era teamă să nu se întâmple, Doamne fereşte, ceea ce s-ar fi putut întâmpla, adică să-i dea tată-său de urmă, să pună mâna pe el, să-l aducă înapoi la Holăneşti şi să-i scuture bine buzunarele... Ah! La gândul ăsta îl treceau răcorile. Dacă-i aşa, mai bine să n-ajungă clipa aceea, mai bine să se arunce într-o gârlă...

Leibl aude tropotul cailor şi uruitul monoton al roţilor, simte hurducăturile căruţei şi i se pare că cineva îl urmăreşte. Îl trec fiori prin tot trupul; poate că de frică, sau poate numai din cauza acestei nemaipomenite călătorii? Vai de ei, adică de el şi de Hoţmah! Stau amândoi în amărâta asta de căruţă, care-i zdruncină de le trece os prin os. Şi aici tot mintea lui Şulem-Meer a fost: Hoţmah să şadă sus de tot, în vârful căruţei, peste bagaje, ca să nu se întâmple, Doamne fereşte, vreo stricăciune la decoruri.

De astă dată, însă, Hoţmah se sinchiseşte de Şulem-Meer şi de director cu decorurile lui cu tot ca de zăpada de anul trecut. Chiar de pe acum, fiind încă în căruţă, Hoţmah se şi simte director, cu un teatru propriu, cu o trupă proprie, cu decoruri proprii. La Hoţmah în sân se află, mă-nţelegeţi, un pacheţel care îi încălzeşte inima, i-o alină ca un balsam şi i-o umple de o bucurie fără margini...

Acest pacheţel miraculos i-a fost predat fără vreo vorbă de tânărul lui prieten, Leibl, chiar aici în căruţă, în clipa aceea mâinile lui Leibl erau reci şi tremurau, iar dinţii îi clănţăneau, de parcă l-ar fi zgâlţâit frigurile.

– Cât ai acolo, drăguţule? l-a întrebat Hoţmah pe şoptite, aplecându-se spre urechea lui, să n-auda harabagiul.

Dar după mărimea pachetului nu i-a fost greu să înţeleagă că în el se află bănet din gros.

– Nici eu nu ştiu... i-a răspuns Leibl la ureche, şi Hoţmah i-a simţit emoţia din glas.

– De ce tremuri, motănaşule? Ţi-e frig? îl întreabă Hoţmah, cu grija unui frate mai mare.

– Ba mi-e ca-a-a-ld!... răspunde Leibl, clănţănind din dinţi.

– Aşa? Ţi-e ca-a-a-a-ld? se strâmbă Hoţmah după el. Da' tremuri ca apucat de friguri. Iaca, puiule, am să-ţi dau pelerina mea şi o să te simţi de minune; pelerina mea încălzeşte ca o mamă.

Şi Hoţmah se repede să desfacă o boccea cu haine şi scoate la iveală o buleandră numai petice.

De ce i-o fi plăcut să dea unei zdrenţe ca asta numele de pelerină? Poate că pe vremuri, când mai aparţinea lui Şciupak, veşmântul să fi meritat un asemenea nume. Mă tem însă că toate acestea s-au petrecut demult, tare demult, pe când directorul nostru Albert Şciupak nu era încă director, ci un oarecare actor. Sau poate chiar pe vremea când Şciupak al nostru trăia în sărăcie – ducă-se pe pustii! – şi umbla cântând popularul cântec *Kol mekadiş* pe la nunţi, botezuri şi alte petreceri familiale... În orice caz, când Şciupak îi dăruise comicului Hoţmah această relicvă, îi repetase de câteva ori că i-o dă de tot, cadou adică. Ba nu-i fusese lene să-şi adune toţi actorii, ca să vadă cu toţii ce cadou e în stare să facă el, Şciupak cel generos, ha, ha, ha... Şi-l sucise şi-l învârtise atunci pe bietul Hoţmah în fel şi chip, admirându-l şi tot lăudându-se: „...Asta a fost odată, m-auzi tu, o minunăţie de manta, cu un guler grozav de catifea veritabilă şi cu pelerină pe deasupra; am cumpărat-o, m-auzi, chilipir de hoţ! Ţi-era mai mare dragul să-i priveşti mâneca... hî, hî, hî, să nu-mi zică mie *Albret!*"

Până şi o lacrimă se ivise în ochii lui injectaţi şi fără gene.

Şi Hoţmah, îmbrăcat cu „pelerina", se apucase pe loc, chiar în spatele lui Şciupak, să se strâmbe după el, imitându-i cu atâta artă mutra lui slută şi zbârcită, cu gura pungă şi cu ochii mici, înlăcrimaţi, încât nici că mai puteai recunoaşte care e Şciupak şi care e Hoţmah.

Oricum, însă, pelerina fusese pentru Hoţmah ca o mamă devotată. Îi slujise şi ca manta de ploaie, şi ca saltea, şi ca pilotă, şi ca plapumă, şi ca halat, şi ca tot ce vreţi. De altfel, şi acum îi prindea bine, ca să-l învelească cu ea pe Leibl, care tremura ca varga, Hoţmah se apleacă spre el, şoptindu-i la ureche şi mângâindu-l ca pe un copil:

– De ce ţi-e teamă, nerodule? Cât ai bate din palme, am şi sosit

la Făceşti. Acolo ne urcăm în tren, şi dimineaţa, gata, am ajuns la graniţă, la Ungheni. Iar de la Ungheni la Iaşi nu-i mai mult ca jumătate ceas de drum. Aşa că până ce s-or dumiri cei de-acasă, noi o să fim, eheheee...

Acest gând vesel îl face pe Hoţmah să râdă pe înfundate, până ce îl apucă tusea, pe care, ca de obicei, o înjură de mama focului.

Leibl însă nu-l aude. Leibl tremură ca frunza. Ar putea jura că aude pe cineva alergând după căruţă şi gâfâind din greu!... Şi, cu toată spaima, îşi scoate capul de sub pelerină, se uită în urmă şi-l zăreşte pe câinele lor, pe bătrânul Tărcuş... De unde până unde Tărcuş? Sigur că cineva dintre ai casei vine pe urmele lui, şi Tărcuş i-a luat-o înainte. Aşa gândeşte Leibl, pe care-l trec sudorile. Şi nici n-apucă să se mai uite o dată înapoi, că şi aude pe cineva gonind din urmă, şuierând şi pocnind din bici. „S-a terminat!" gândeşte tânărul nostru erou, pregătit pentru orice.

Dar degeaba toată spaima. Cel care îi ajunse din urmă nu era altul decât Şimen-Duved, cu harabaua lui. Intră în vorbă cu vizitiul lor, în graiul lui obişnuit, jumătate moldovenesc, jumătate într-un idiş amestecat cu vorbe ebraice:

– Aoleu, tot te mai târâi, măgarule? Şi eu care credeam că ai făcut mai bine de jumătate de drum spre Făceşti. Arde-i, mă, gloabei una peste coaste şi fă-o să-nţeleagă sau dă-i cu codirişca peste picioare, să nu măi meargă brambura, la dracu!...

Şi fără a mai aştepta să vadă ce face vizitiul, Şimen-Duved şfichiuieşte gloaba peste picioare.

– Ia ascultă, zice, când ajungi la Făceşti, spune-le şi ălorlalţi că le-am trimis vorbă să adape caii şi să se întoarcă acasă, să nu mai zăbovească aşteptându-mă. Auzi ce-ţi vorbesc sau dormi? Dii, copii, dii!

Cu asta, Şimen-Duved isprăveşte ce avea de spus şi pocneşte din bici îndemnându-şi caii, apoi întoarce harabaua spre dreapta.

Tânărul nostru erou îşi şterge năduşeala de pe faţă, mulţumind lui Dumnezeu că a scăpat numai cu spaima, şi scoate încetişor capul de sub pelerină, aruncând o privire înapoi. Din harabaua lui

Şimen-Duved îl săgetează doi ochi bine cunoscuţi, doi ochi negri, luminoşi, de ţigăncuşă. Leibl tresare, azvârle zdreanţa de pe el şi, fără voie, scapă un strigăt: „Reizl!"... Dar până să ajungă strigătul la harabaua lui Şimen-Duved, acesta a şi cotit la dreapta. Îndemnându-şi caii cu „dii" şi cu pocnete de bici, apucă un alt drum, de parcă ar fi făcut cale întoarsă.

Şi harabaua se depărtează repede, lăsând în urma ei un nor gros de praf, amestecat cu miros greu de cai.

Capitolul 38
ÎNTREBĂRI, ÎNTREBĂRI

„Omului, de spaimă, i se năzăresc fel de fel de năluci ori mai ştie Dumnezeu ce..." Aşa gândeşte tânărul nostru erou, şezând cu Hoţmah în vârful căruţei, peste decoruri. De unde i-a venit gândul că Reizl s-ar afla în harabaua lui Şimen-Duved? Dacă era cu-adevărat Reizl, se pune întrebarea: De ce au luat-o pe alt drum? Nu au amândoi aceeaşi destinaţie?... Asemenea întrebări îşi pune Leibl, întorcând din când în când capul ca să arunce o privire în direcţia unde a dispărut harabaua lui Şimen-Duved. Leibl întâlneşte iarăşi privirile bunului său prieten Tărcuş, care tot mai aleargă cu limba scoasă după căruţă. „Ah, ce câine prost"! gândeşte Leibl, şi i se strânge inima de milă pentru bătrânul şi credinciosul lui câine, care rămâne, săracu, singur-singurel. „Dar bietul căluţ din grajd, mai gândeşte el, n-a rămas tot singur-singurel?"...

– Dar-ar boala în amândoi! face Hoţmah.

– În cine să dea boala? se miră Leibl.

– În cine? Chiar în Şciupak al meu şi în tâlharul de Şulem-Meer. Cum şedeau tolăniţi în harabaua lui Şimen-Duved!... Ca pe moşia lor!

Leibl îl priveşte pe Hoţmah şi mai mirat; i se pare că, afară de Reizl, nu mai era nimeni în harabaua lui Şimen-Duved. Ce-o mai fi şi asta?

Dar pe Hoţmah îl preocupă ale lui. Pe el îl interesează Şciupak şi

mâna lui dreaptă, Şulem-Meer. Mormăie ca pentru sine:

– Un singur lucru nu înţeleg, chiar de mi-ai tăia capul: de ce naiba s-au întors îndărăt? Ia să-l întreb eu pe somnorosul ăsta... Hei, moşule, scoală la rugăciunea de dimineaţă... face Hoţmah către omul de pe capră. Mă rog... nu vă fie cu supărare că v-am întrerupt din cel mai dulce somn. Mi-aţi putea spune, mă rog, încotro duce drumul acela pe care a apucat Şimen-Duved al vostru?

– Hîîî? Drumu cela? răspunde bătrânul, întorcând spre Hoţmah o privire adormită. Pe drumul cela o iei când vrei să ajungi la Noua-Suliţă.

– Tocmai la Noua-Suliţă?

– Hîîî? La Noua-Suliţă.

– De unde până unde Noua-Suliţă? Parcă noi plecăm la Noua-Suliţă? Doar ne ducem la Ungheni!

– Hîîî? La Făceşti ne ducem!

– Ştiu, zice Hoţmah, că la Făceşti. De-acolo luăm trenul de Ungheni. Ungheni e la graniţa românească. Şi Noua-Suliţă e la altă graniţă.

Vizitiul pare că se trezeşte iarăşi din somn.

– Hîîî? Altă graniţă, zici. Da! Altă graniţă.

– Şi atunci de ce spui Noua-Suliţă?

– Pe drumu cela, zic, te duci când vrei să mergi, zic, la Noua-Suliţă!

– La Noua-Suliţă? Da' noi mergem la Ungheni! răcneşte Hoţmah la el din toate puterile.

– Hîîî? La Făceşti mergem!

– A, crăpa-ţi-ar capul! îi zic eu Ungheni, zice el Făceşti! Poftim de te-nţelege cu un harabagiu!

Hoţmah scuipă cu năduf şi îi spune încetişor lui Leibl:

– Uită-te la el! Cap de lemn!

Dar Leibl nu-l aude. Mintea lui Leibl se frământă. Îşi tot pune întrebări. Şi dintre toate, cea mai arzătoare este: „Ce s-a întâmplat cu Reizl?"

— Ştii ceva, mă piţigoiule? Tare mă tem că Şciupak al meu şi tâlharul de Şulem-Meer or fi uitat ceva la han şi au luat-o înapoi, spre Holăneşti. Dar întrebarea e... Şi la vorbele astea Hoţmah îşi împinge pălăriuţa pe ceafă şi mormăie ca pentru sine: Oare de ce o fi trimis Şimen-Duved vorbă celorlalţi harabagii să nu-l aştepte? Nu-mi miroase-a bine (Hoţmah îşi duce mâna la bărbie, mângâind o barbă imaginară). Dacă-i vorba pe-aşa, adică dacă ăsta are dreptate (arată spre omul de pe capră), atunci altcum trebuie privite lucrurile. Înseamnă că ei, trăsni-i-ar Dumnezeu, au luat-o cu adevărat pe drumul care duce la Noua-Suliţă. Se pune deci întrebarea (aceste vorbe Hoţmah le rosteşte pe un glas cântat şi rotindu-şi prin aer degetul cel mare), se pune deci întrebarea, de ce au trimis trupa şi decorurile la graniţa românească, iar ei au înnebunit – să fie la ei acolo! – şi au luat-o dracu' ştie unde?

Hoţmah rămâne gânditor, cu degetul cel mare suspendat în văzduh, apoi îşi răspunde singur, pe acelaşi ton: – Asta-i întrebarea!...

Capitolul 39
HOLĂNEŞTIUL NU DOARME

Dintre toţi holăneştenii care s-au agitat şi şi-au pierdut capul de când cu nemaipomenita istorie a celor doi fugari, băiatul bogătaşului şi fata cantorului, numai un singur om a rămas chipurile calm. N-a plâns, n-a gemut, ci s-a pus serios pe lucru. Era Beni Rafalovici în persoană. De cum s-a dezmeticit şi a început să-şi dea mai bine seama de zăpăceala şi zarva care au cuprins târgul, Beni a cerut, înainte de toate, să se facă linişte. Şi s-a făcut linişte. Apoi a dat poruncă să se înhame caii la trăsură. Apoi l-a chemat de urgenţă pe Panglicuţă, cum îl poreclise el pe pristavul cu care se tutuia.

– Cere-mi cât vrei, i-a spus Beni, îţi dau şi cămaşa de pe mine, dar adu-mi copilul înapoi...

...E aproape de necrezut cum se poate schimba un om de la o zi la

alta, aşa cum s-a întâmplat cu Beni Rafalovici! Obrajii lui, totdeauna rumeni, sunt acum palizi, traşi şi scofâlciţi. Privirile îi rătăcesc peste tot, de parcă ar căuta pe cineva. Până şi burta lui, mare totdeauna şi rotundă ca o tobă, acum s-a fleşcăit. Nu mai e acel Beni pe care îl ştim. Nu se mai răsteşte. Nu se mai agită. Nu mai trânteşte scaunele. Umblă prin odaie, în lung şi în lat, cu paşi rari, întunecat ca o umbră. Nici în ogradă nu mai iese; îi e lehamite până şi de lumina zilei. Şi, pe deasupra, a mai căzut la pat, greu bolnavă, Beilke, nevastă-sa. Suferă de inimă, spune doctorul, şi trebuie cruţată... Uşor de spus! Dar cum s-o cruţi? Cum ar putea Beni s-o cruţe, când el însuşi parcă-i lovit în cap de când a pierdut tot ce avea mai frumos, mai bun, mai drag şi mai de preţ?!

– Cere-mi cât vrei, face iarăşi Beni către Panglicuţă, jefuieşte-mă, dar găseşte-mi copilul...

Panglicuţă îl priveşte cu luare-aminte. Niciodată nu l-a văzut atât de zbuciumat. Îi e mila de el. Şi îi pune mâna pe umăr, să-l liniştească:

– *Budet haraşo,* carevasăzică, o să fie bine. *Prikaji, Beni, kideş,* porunceşte, mă Beni, să se aducă ceva *kideş*[1].

Autorităţile s-au pus pe treabă cu toată energia; porniră să scormonească peste tot, să facă tot felul de cercetări, să dea de firul chestiunii, convinse că de vină în toată afacerea asta e hoţomanul de cantor. El trebuie să ştie unde a dispărut tânăra pereche, dar se face niznai. Ia să şadă dumnealui vreo câteva ceasuri la răcoare, să facă niţeluş cunoştinţă cu guzganii, cu ploşniţele şi cu celelalte vietăţi, să vezi cum o să-i piară cheful să facă pe mortu-n păpuşoi, că nu are, chipurile, habar de nimic... Şi de nu era Leia, cu mintea ei isteaţă, mult n-a lipsit ca Isruel cantorul să fie înhăţat şi dus unde trebuie.

După primul val de disperare care o copleşise, Leia înţelese că toată povestea asta trebuie să aibă vreo legătură cu teatrul evreiesc. Şi că aşa este, avea mii de semne şi dovezi. Cine altul mai bine decât o mamă e în stare să ştie? O mamă ştie, vai şi amar de sufletul ei!

1. Ritual de binecuvântare a primului pahar de vin înainte de masă, cu ocazia *şabatului* şi a sărbătorilor evreieşti.

Inima unei mame presimte! Din prima clipă când cei doi măscărici, Şciupak şi Şulem-Meer, îi păşiseră pragul, simţise ea, că parcă o trăsnise ceva, că de la ei avea să i se tragă nenorocirea! Vai, vai! Unde i-au fost ochii? Parcă i se luase vederea, parcă a fost un deochi, o pedeapsă a lui Dumnezeu pentru păcatele ei mari, mari!... Acum totul îi pare limpede, ca lumina zilei. În nenorocirea ei îşi au partea lor de vină mulţi oameni, mulţi. Întâi şi întâi, mironosiţa ceea de Nehe, hangiţa, cu cele două „fetiţe vesele", surorile ei, care, cu oricine, gata... hi, hi, hi şi ha, ha, ha... Măscăricii au stat acolo în gazdă şi s-au pupat în bot cu ele. Ele trebuie să ştie tot, tot. Şi apoi, Ihil lăutarul! Şarlatanul ăsta de ce şi pentru ce a chefuit cu ei toată noaptea în pivniţa lui Heineh crâşmarul? Şi apoi, chiar Heineh crâşmarul în persoană – lup în piele de oaie! Nu i-a fugit şi lui de-acasă, încă acum trei ani, fiică-sa cea mare, cu un conţopist de la Primărie? Ea, Leia, poate să jure pe sfânta *Tora* că fiecare dintre aceştia îşi are partea lui de vină în nenorocirea ei. De ce atunci poliţia nu s-ar lua mai bine de capul lor decât să se agaţe de pomană de bietul bărbatu-său, care, săracu, nu are nicio vină? Ai mai văzut aşa ceva?!...

Şi astfel cantoriţa nu numai că a scăpat sufletul ei şi al lui Isruel de o nouă nenorocire, ci, cum s-ar spune, chiar a deschis ochii autorităţilor, le-a dat totul de-a gata, le-a luminat calea spre adevăr.

Bineînţeles că toţi indivizii de care am vorbit au fost luaţi pe sus, cu alai, şi scărmănaţi în lege. Că s-or fi speriat, nu încape vorbă! Se temeau, Doamne fereşte, de o năpastă. Dar, slavă Domnului, au scăpat numai cu spaima. Autorităţile nu le-au cerut altceva decât să le povestească ce ştiu despre cei doi fugari. Şi, din fericire, au avut destule de povestit...

Capitolul 40
MARTORI ŞI IAR MARTORI

Primul a apărut „pe scenă" Heineh crâşmarul, un evreu mai în vârstă, cu părul ca pana de porumbel alb, dar cu obrajii rumeni şi rotunjori, de tinerel, cu un pântece respectabil, adevărat pântece de crâşmar basarabean. Heineh nu-i un mare filozof, dar are o calitate; e omul adevărului. Niciodată nu ţi-ar povesti el ceea ce nu ştie şi nici n-ar scorni poveşti. Aşa că se apucă să povestească adevărul gol-goluţ, ca în faţa lui Dumnezeu. Lucrurile s-au petrecut aşa; sâmbătă seara – aşa obişnuieşte Heineh de ani şi ani de când e crâşmar – ia o lumânare şi coboară în pivniţă, să vadă cum mai stă cu vinurile, care mai trebuie să fermenteze, care mai trebuie filtrat, care mai are nevoie de dulceaţă şi care, dimpotrivă, de tărie, de-a ajuns cumva dulce ca mierea. Şi apoi mai este acolo vin care trebuie tras la sticle, şi sticlele trebuie înfundate, să nu prindă mucegai. Şi mai este acolo nişte vin care trebuie să-şi mai facă „stagiul", să stea adică până ce capătă gustul, dulceaţa şi tăria care-i trebuie, căci, la urma urmei, care-i secretul vinului?

Aici, poliţiştii îl întrerup pe Heineh crâşmarul, spunându-i că nu secretul vinului îi interesează, ci cu totul altceva: cică lumea vorbeşte că actorii de la teatrul evreiesc ar fi băut în cârciuma lui o noapte întreagă, până s-au îmbătat. Auzind cuvântul „îmbătat", pe Heineh îl umflă râsul. Ha, ha, ha, s-au îmbătat? Dacă şi asta se cheamă îmbătat! Halal îmbătat! Auzi, evreu şi îmbătat! Povestea a fost aşa: stătea în pivniţă, văzându-şi de treburile lui, de vinuri, adică, şi deodată vine cineva şi-i spune că actorii de la teatrul evreiesc au venit să bea vin. Aşa că lasă baltă toate treburile. Credea că ăştia o să bea în lege, că vinul o să curgă gârlă, când colo, ce să vezi, au băut cu totul cam două ocale din vinul cel roşu şi o oca din vinul cel alb. Mai mult au trăncănit despre vin decât au băut. Şi Heineh ştie una şi bună, că cel care vorbeşte de vin nu bea vin, şi cel care bea vin nu vorbeşte de vin.

Toate bune, se văd iarăşi poliţiştii nevoiţi să-l întrerupă, dar...

dumnealui, Heineh, n-ar vrea mai bine să le povestească ce ştie despre cei doi fugari?

Şi a reieşit că despre cei doi fugari Heineh ştie cât ştiu şi ei, vasăzică, povestea a fost aşa: când s-a trezit de dimineaţă, întâi şi întâi a coborât în pivniţa cu vinuri...

„Destul cu vinul!", i se retează din nou vorba lui Heineh crâşmarul. Şi poliţiştii îl iau la rost pe Ihil lăutarul.

Ihil lăutarul este un evreu cu chică mare. Are pe deget un inel de argint, poartă pălărie înaltă şi pelerină, dar e cam bolnăvicios. Aşa, n-ai zice că e cine ştie ce bolnav, dar umblă veşnic cu gâtul legat şi vorbeşte răguşit ca vai de el. Ihil ar vrea să demonstreze că în toate astea e scripca vinovată! Tovarăşii lui însă susţin că nici vorbă de aşa ceva, că totul i se trage de la „fructul oprit", din care prea se înfruptă! Are el ce are cu femeile tinere din târg – un derbedeu, zic ei, să te ferească Dumnezeu. Nevastă-sa, Hane-Perl, îl cunoaşte, închipuiţi-vă, din fir-a-păr, cu toate apucăturile lui, cu toate coţcăriile şi toanele lui. Însă Hane-Perl nu-i o femeie să-i placă scandalul; se înţelege, până la un punct! Omul nu-i de fier, şi pe deasupra mai are şi nervi. De aceea se întâmplă, şi încă destul de des, să se răfuiască un pic cu el, bineînţeles când nu-i nimeni de faţă. Doar v-am spus că Hane-Perl nu-i o femeie să-i placă scandalul!

Aşa că ce să ne mai mirăm că Ihil s-a speriat rău de tot când a fost luat la rost şi pus să mărturisească absolut tot ce ştie în legătură cu teatrul evreiesc. Ihil a tuşit bine, şi-a dat cu mâna prin chică şi a început să povestească:

Aşa cum e el, Ihil, când vrea să vorbească, poate. Dracu nu-i chiar atât de negru. Dar de astă dată nu-i merge. Poate fiindcă stă Hane-Perl alături de el! Aşa că Ihil îi dă cu: repetiţie... orchestraţie... partituri... partituri şi orchestraţie, şi încolo n-a avut niciodată a face cu nimeni, el atât ştie: note... repetiţii... orchestraţie... şi iarăşi orchestraţie, şi iarăşi repetiţie, şi iarăşi note. Şi dacă cumva spun despre el asociaţii lui, lăutarii, că ar fi fost ceva neam cu primadona, să fie scuipaţi drept în obraz, fiindcă e o minciună, o minciună

gogonată. Nimic nu-i adevărat, numai minciună şi iar minciună, el nici usturoi n-a mâncat, nici gura nu-i miroase.

„*Haraşo*, îl întrerup cu frumosul poliţiştii, *ocen haraşo!*" Pentru rubedenia lui cu primadona au să vorbească ei altă dată. Au timp destul. Acum, însă, poate fi dumnealui atât de amabil să povestească mai lămurit ce ştie despre tânăra pereche care se bănuieşte că ar fi fugit noaptea trecută cu actorii teatrului evreiesc?...

La întrebarea asta, Ihil lăutarul răspunde cu atâtea jurăminte că habar n-are despre ce trebuie să povestească, încât şi diavol să fi fost, şi tot îl credeai. „Nimic?", „Nimic!", „Absolut nimic?", „Absolut nimic!", „Nici măcar, ia, atâtica?", „Nici măcar, ia, atâtica!", „Nu cumva minţi?", „Să intru în pământ, să mă mănânce viermii, să-mi sară...", „Gata! Destul! Ajunge!"

Ihil lăutarul crede că gata, a scăpat, s-a isprăvit. Când colo, se dă ordin să fie dus într-o odaie separată, să fie încuiat de unul singur şi să binevoiască să şadă acolo până ce îl vor chema din nou, de va fi nevoie. Şi până una-alta, e luată la rost Nehe hangiţa, împreună cu cele două surioare ale ei. De-aici a ieşit o mare dandana...

Aşa cum desigur îşi amintesc cititorii noştri încă de la începutul povestirii, Nehe este, după afirmaţia lui Şulem-Meer Muravcik, o hangiţă... o *mezuzale*. E greu de spus de ce a fost Nehe atât de furioasă când au luat-o la „cercetare". Oare pentru că e, sărăcuţa, un suflet atât de curat, încât nu poate îngădui să cadă asupra ei nicio umbră de bănuială sau din altă cauză? Mai ştii? Aşa că, întrebată ce poate spune despre perechea fugară, din gura ei s-a pornit un potop de înjurături, şi atâta tărăboi a făcut, încât era cu neputinţă s-o mai potoleşti. Numai cu foc şi venin îi împroşca pe toţi duşmanii care o pizmuiesc pentru bucăţica ei amară de pâine şi pe toţi cei care îi vor răul! „Usca-li-s-ar limba în gură! Sări-le-ar ochii! Dar-ar damblaua în mâinile şi picioarele lor! În cârji să umble!... Să n-aibă parte nici de mamă, nici de tată, nici de groapă! Din casă în casă să cerşească, cu copiii lor şi cu copiii copiilor lor, în vecii vecilor, ajută, Doamne-Dumnezeule, părinte bun şi milostiv şi drept"!

Capitolul 41
ADEVĂRUL IESE LA IVEALĂ

Ocările nu i-au folosit Nehei la nimic. I s-a spus pe şleau: dacă mărturiseşte ceea ce ştie, bine, de nu, vor duce-o şi pe ea unde l-au dus pe Ihil lăutarul. Şi atunci Nehe s-a speriat şi a povestit, cum s-a priceput, când pe ruseşte, când în idiş, o întreagă istorie:

Ea, Nehe adică, nu-i, la urma urmei, decât o biată vădană, care ţine un han, Doamne iartă-mă ce mai han! O magazie, un grajd, curată mizerie! Ea de mult ar fi dat dracului hanul, dar ce să facă dacă bărbatu-său, fie-i ţărâna uşoară, i-a lăsat moştenire o bombă?

Poliţaii se cam sperie:

„Ce fel de bombă?"

Ea, Nehe, înţelege prin asta casa ei. Casă? O ruină, pe care nimeni nu vrea s-o cumpere decât pe gratis. Cine vine să vadă casa spune că, la urma urmei, casa ar fi cum ar fi dacă barem s-ar afla în centru, în piaţă. „Să iau, cum s-ar zice, casa în spinare şi s-o mut în piaţă?!"

„Nu, nu asta ne interesează! Chestia cu casa las-o pe altă dată. Dumneata, femeie dragă, povesteşte-ne ce ştii despre actorii evrei care au stat în gazdă la dumneata, la han!"

Nehe nu pare prea ofensată că i s-a luat vorba din gură şi începe să povestească despre actori:

Sâmbătă pe seară, numai ce isprăvise rugăciunea *Dumnezeul lui Avraam* şi pusese samovarul pentru derbedeii ăia, adică pentru actori, că iată se şi apropie de ea „hahalera", Şulem-Meer, şi face către ea, către Nehe: „Cât mi-ai cere pentru scurteica matale, aceea din piei de pisică, şi pentru şalul acela gros, de iarnă?" Şi se uită ea la el ca la un smintit: „Ce-ţi trebuie, hahaleră, un şal de femeie şi o scurteică de pisică acuma, în toiul verii"? Face el: „Îi treaba lui tat-tău? Când cineva te întreabă, pesemne că-i trebuie"! Ce mai încolo-încoace, ca scaiul s-a ţinut de ea. Tot ce visase ea urât peste noapte şi noaptea

trecută să cadă pe capul duşmanilor ei! Şi-i aduce ea scurteica cea veche din piei de pisică şi şalul de iarnă. Şi face Şulem-Meer către ea: „Cât ceri pe bulendrele astea?" Şi face ea către el: „Păi, dacă-s bulendre, de ce le mai cumperi?" Zice el: „Îi treaba lui tat-tău?" Atunci ea, se înţelege, îi cere un preţ. Şi el se înfurie: „Ai căpiat? Ţi-ai ieşit din minţi?" Zice ea către el: „Tu să-ţi ieşi din minţi!" Şi au început să se tocmească şi să se certe. El să-i zică ei: „Boarfe vechi", şi ea lui: „N-ai decât să nu cumperi". El să-i zică ei: „*Mezuzale*!", şi ea lui: „Hahaleră!". Ce mai încolo-încoace, până la urmă s-au înţeles din preţ, Şi el a pus banii pe masă. Luând banii, Nehe a cugetat: „Dumnezeule, la ce i-or fi trebuind ăstuia o scurteică veche şi un şal de iarnă? Şi hodoronc-tronc, taman în ajunul plecării?" Şi ea, se-nţelege, s-a apucat să iscodească, să vadă ce-are să mai iasă de aici. Între timp au venit de la teatru şi ceilalţi derbedei. Şi-au băut ceaiul şi au început să se tocmească pentru găzduire. Atâtea bube să aibă ei câte jumătăţi de carboave i-au ciupit. Şi apoi s-au dus la Heineh crâşmarul, să bea vin...

Şi Nehe continuă:

Şi de ce, hodoronc-tronc, taman înainte de plecare să bea vin? La urma urmei, n-o priveşte! Să bea sănătoşi! Nu beau pe banii ei. Pe ea altceva o frământă: ei îi e capul la scurteică şi la şal. De ce a cumpărat „hahalera" de la ea, aşa, nitam-nisam, în toiul verii, un şal de iarnă şi o haină îmblănită, şi încă femeiască? Ba, să vezi, barem de lua şalul şi haina ca să le împacheteze cu celelalte boarfe, ca pentru drum. Atunci ar fi socotit că, dracu să-l pieptene, poate vrea să ducă şi el cuiva un cadou din Holăneşti. Dacă-i vorba aşa, apoi îi pare rău că i le-a dat atât de ieftin, trăsni-l-ar! Când colo, ce să vezi? Dumnealui ia şalul şi scurteica şi face către ea: „Lasă-le să stea atârnate aici la matale, pe perete, până plec". Vă place? Abia, hăt, pe la miezul nopţii, soseşte „hahalera", ia şalul şi scurteica şi dă să plece. Şi-l întreabă ea: „Încotro?" Zice el: „Îi treaba lui tat-tău?" Zice ea: „Călătorie sprâncenată!" Şi dă să se ducă la culcare. Dar nu poate. Cum să se culce dacă zăpăciţii ăia sunt, dracu să-i ştie,

la Heineh la crâşmă şi trebuie să mai treacă pe-aici să-şi ia rămas bun? Ce vreţi, doar i-a ţinut în gazdă atâta vreme... Să plece ei fără rămas bun? Aşa a şi fost. Trecuse mult, mult după miezul nopţii, şi când să se uite ea aşa, vede o căruţă, şi încă una, şi o a treia... cine să fie? Chiar ei, derbedeii, toată trupa! Pleacă, vasăzică. „Rămâneţi cu bine!", „Drum bun!" Şi cum rămâne aşa, cu ochii la ultima căruţă, a lui Şimen-Duved adică, ea, Nehe, bagă de seamă că înăuntru şade, la loc de mare cinste, maimuţoiul de director şi, lipită de el, o femeiuşcă înfofolită cu scurteica ei, a Nehei adică, şi cu şalul ei. Obrazul n-aveai cum să i-l vezi, dar ochii... ochii ăştia parcă i-ar cunoaşte ea... Doamne, cine să fie? Pe toate muierile lor le ştia doar cum arată; urâte foc, slute, ptiu, una mai pocită ca alta. Dar asta părea frumuşică. De fapt, faţa nu i se vedea, numai ochii, ochi negri de ţigancă, ochi pe care parcă i-ar cunoaşte. Cine să fie? Dacă s-ar opri derbedeii ăştia măcar o clipă, ar afla ea... Dar n-a durat nicio clipă, şi uite că au venit, uite că şi-au luat rămas bun şi uite că s-au cărăbănit. Toată noaptea Nehe s-a sucit şi s-a perpelit, n-a fost chip să închidă ochii: „Vai, vai, ai cui să fi fost ochişorii aceia frumoşi, ca de ţigancă?" Abia dimineaţa, când a aflat şi ea noutatea pe care o ştia tot târgul, s-a luat cu mâinile de cap. Şi-a chemat repede surioarele şi le-a zis: „Daţi-mi să rumeg paie şi spuneţi-mi «viţea!»"

Şi Nehe îi dă înainte cu gura:

În fine, se vede că cerul şi pământul au jurat ca lucru ascuns să nu existe. Adevărul trebuie să iasă deasupra, ca untdelemnul pe apă. Atâta noroc să aibă cum ştia ea, Nehe, dinainte, că aşa o să se întâmple... Uite, cu surioarele ei de ce nu s-a întâmplat la fel? Ce, parcă surioarele ei nu se duceau la teatru în fiecare seară? Da' ele nu făceau ochi dulci actorilor, ca fata cantoriţei.

„Ţine-ţi gura, desfrânato!", s-a auzit deodată un răcnet desperat. Şi, ca o tigroaică, Leia cantoriţa s-a aruncat asupra Nehei hangiţa. Biata mamă era gata s-o sfâşie pe bârfitoare pentru ultimele ei cuvinte... Noroc că au sărit oamenii la vreme de le-au despărţit pe cele două femei. Altfel, cine ştie ce mai ieşea şi de-aici!

Capitolul 42
PE URMELE FUGARILOR

Din declaraţiile martorilor, ca şi din alte cercetări, un singur lucru s-a putut constata – consemnat în procesul-verbal – anume că „fiul lui Beni Rafalovici, pe nume Leibl, în etate de paisprezece ani, şi fiica lui Isruel cantorul, pe nume Reizl Spivak, în etate de cincisprezece ani, au fugit în noaptea de sâmbătă spre duminică, cu o trupă de actori evrei, în direcţia graniţei româneşti şi că sus-numitul fiu al lui Beni Rafalovici, Leibl, a sustras din casa sus-numitului tată, Beni Rafalovici, suma de..."

Dacă aşa stau lucrurile, atunci trebuie să se pornească de îndată pe urmele lor, adică să fie puşi sub urmărire; poate că vor mai putea fi prinşi.

Rămase deci stabilit să se trimită oameni pe urmele lor, şi cât mai curând. Zis şi făcut.

„Expediţia" aceasta era alcătuită din doi inşi: primul, casierul lui Beni Rafalovici, Susen-Vesimhe, iar al doilea, chiar unul din feciorii lui Beni Rafalovici, Anşel.

Anşel e un flăcău de vreo douăzeci şi doi de ani, bine hrănit, alb la faţă, cu buze roşii ca cireşele, cu o frumoasă barbă rotundă, tunsă scurt, cu, păr negru, lucios şi cârlionţat.

Nu s-ar putea spune că Anşel e greu de cap, dar, taie-l, spânzură-l, carte n-a prea vrut să înveţe.

– Ce-o să iasă din tine, neisprăvitule? se tot ciorovăia taică-său cu el. Un hingher? Un ursar? Măcar un *kadiş* să fii în stare să spui după taică-tău şi după maică-ta. Ia zi după mine, hai: „Lăudat şi sfinţit fie numele lui..."

La vorbele astea, Beilke cea mărunţică nu se mai putea stăpâni şi se băga în vorbă:

– Ai înnebunit, Doamne iartă-mă, ce *kadiş,* care *kadiş?* Mai trăim încă, mi se pare?!

– Oi, că multă minte ai! Să dea Dumnezeu să murim când o fi catârul ăsta în stare să spună *kadiş* după noi!

În concluzie, Beni s-a văzut silit să-l retragă pe Anşel de la *heider.*

– Să înveţi, nu vrei! Să spui un *kadiş,* nu eşti în stare! Barem să dai de mâncare la vite!

Asta voia să însemne că Beni ţinea să-l facă gospodar. Şi, în privinţa asta, Anşel a dovedit că nu-i prost. A învăţat să călărească, să vorbească moldoveneşte ca un moldovean adevărat, să deosebească toate soiurile de păpuşoi şi să preţuiască dintr-o ochire cât lemn de construcţii şi cât de foc poate da un copac. Într-un cuvânt, Anşel a dovedit însuşiri de bun negustor.

Nu demult Beni i-a găsit şi o „partidă". I-a promis să-l înzestreze şi i-a ales o logodnică gălbejoară, urâţică, tare urâţică, dar, în schimb, dintr-o familie cu vază, din Bălţi. Când a dat ochii cu mireasa, Anşel a văzut negru înaintea ochilor. Dar să-i spună lui taică-său că nu-i place, i-a fost frică. Beni ţinea foarte mult să se încuscrească, mă rog, cu o familie din „lumea bună", şi dacă Beni vrea ceva, cine-i poate sta împotrivă?

Anşel s-a întors de la Bălţi abătut rău şi cu inima strânsă. Dar s-a resemnat repede. A găsit consolare la doica lor din casă, o femeie zdravănă şi frumoasă... Adevărat, doica a cam protestat, s-a jurat că face scandal, să afle tot târgul. Dar ce-i pasă unui fecior de bani gata ce spune târgul? Şi mai cu seamă unui flăcău ca Anşel?! Aproape nu-i fată în târg de la care să nu fi încasat palme. De-ar şti Beni, ar fi prăpăd. Dar cine se încumetă să i-o spună? Cum se iscă un scandal, Anşel se face luntre şi punte şi repede îl înăbuşă, aşa fel încât lucrurile nu ajung la urechile lui taică-său.

Există, totuşi, o fiinţă în casa Rafalovicilor care e la curent cu toate buclucurile şi poznele lui Anşel, dar tace şi îşi închide în suflet durerea: e mama, sărmana; mărunţica, tăcuta şi slăbuţa Beilke.

Biata Beilke poartă pe umerii ei slabi povara întregii gospodării. Îi crapă obrazul de ruşine din pricina lui Anşel; îi vine să intre în

pământ, dar ce să facă? Se roagă lui Dumnezeu pentru copilul ei, să-i trimită ursita cea bună, să-l vadă însurat, căci de la cincisprezece-şaisprezece ani i-au dat tuleiele, iar de pe la optsprezece, numai necazuri şi necazuri i-a pricinuit.

Iaca, ăsta-i fiul lui Beni Rafalovici, Anşel, pe care l-a trimis taică-său în urmărirea lui Leibl, să-l prindă adică şi să-l aducă acasă. Beni i-a dat, ca însoţitor, pe casierul lui, căruia i-a pus în mână o sumă respectabilă şi a adăugat:

– Haida, duceţi-vă şi să nu vă-ntoarceţi fără Leibale!...

Apoi a dat casierului poruncă să nu precupeţească „cioburile", adică rublele, şi să plătească *cui* trebuie şi *cât* trebuie. Şi, de va fi nevoie, să scrie, şi i se va mai trimite. Le-a dat la mână şi nişte zapisuri semnate şi ştampilate, cum că fugarul poate fi readus, la nevoie, şi legat în lanţuri.

– Dar să-l aduceţi cu binele! i-a repetat Beni lui Anşel de câteva ori.

Şi când „expediţia" era gata de drum, cu alte cuvinte când Anşel şi casierul se aflau instalaţi în brişcă şi caii se urneau din loc, Beni le-a mai strigat o dată din urmă:

– Băgaţi de seamă cum îl luaţi. Cu binele, numai cu binişorul!...

Capitolul 43
„EXPEDIŢIA" LUCREAZĂ DIN PLIN

Anşel Rafalovici şi casierul Susen-Vesimhe, ajungând la Iaşi, până să se dumerească, nu mai rămăsese în oraş nici urmă din trupa de actori. Ce-i drept, li se spusese că s-au învârtit pe acolo câţiva tineri cu cizmele scâlciate şi cu faţa rasă „lux", care aduceau a actoraşi evrei, dar unde au dispărut, nimeni nu ştia. Din toate astea, „expediţia" înţelese că trebuie să pornească mai departe. Şi, fără multă zăbavă, porniră mai departe, tot mai departe, până se pomeniră la Bucureşti.

La Bucureşti, Anşel îl dăscăli pe casier şi-i explică pentru ce trebuie să tragă la un liotei, mai ca lumea.

„Unde merge mia, meargă şi suta, zicea el. Mai ales că tata ne-a spus de-atâtea ori să nu cruţăm banii, şi că dacă va fi nevoie, ne mai trimite."

Afară de asta, e bine să se ştie că Anşel pleca pentru prima oară de acasă. A, de mult visa Anşel să cunoască lumea largă; de mult visa el să se plimbe printr-un oraş mare ca Bucureştiul. Iar de când se logodise cu gălbejita ceea, cu „nobila" de la Bălţi, şi-a făgăduit în sinea lui ca, îndată după nuntă, cum va fi ceva mai liber, să se repeadă până la Bucureşti, să vadă lumea, în fine, să-şi facă de cap, cum a poruncit Dumnezeu!...

Acum, dacă s-a întâmplat aşa, să se afle adică în frumosul Bucureşti încă înainte de nuntă, şi bani are şi liber este, are, cum s-ar zice, „şi oală cuşer şi lingură cuşer".

Numai că există şi aici o mică piedică: Susen-Vesimhe, casierul. Dar, mai întâi de toate, cine-l ascultă? Al doilea, Susen-Vesimhe, în definitiv, nu-i nici el decât un om, un holtei, şi, pe deasupra, un slujbaş al tatii, aşa că ce-i place odraslei stăpânului trebuie să-i placă şi lui...

Şi aşa au poposit pe una din cele mai frumoase străzi ale Bucureştiului, cu numele de Podul Mogoşoaiei, la vestitul hotel „Dacia".

Hotelul era vestit pentru că în timpul războiului ruso-turc locuise acolo, zice-se, vestitul Osman-paşa. Şi mai era renumit şi pentru faimosul lui cafe-şantan-varieteu „Paradiso", unde cunoscuta cântăreaţă română Marinescu-Milanescu cântă popularele ei romanţe ruseşti *Duiut vetrî buinîie*[1] şi *Ia haciu vam rasskazat, rasskazat*[2]...

Să stai la un hotel cu un cafe-şantan-varieteu atât de renumit ca „Paradiso", nu-i un curat paradis?... Aşa-i, dar dacă e paradis, te mănâncă şi palma, te costă parale! Şi când aude casierul Susen-Vesimhe

1. Bat vânturi furioase (din rusă).

2. Vreau să vă povestesc, să vă povestesc... (din rusă).

cât li se cere pentru o cameră, se ia cu mâinile de cap. Anşel însă îl linişteşte: „Măi, nătărăule, când vii cu asemenea afaceri, nu poţi trăi ca porcii..."

Casierul deci gândeşte: Dacă-i place odraslei stăpânului, îi place şi lui. El doar nu-i decât un simplu slujbaş. Aşa că s-au pus pe trai, ca în sânul lui Avraam.

Văzând cei din hotel că aceşti doi tineri ruşi schimbă o sută după alta, i-au luat drept nişte magnaţi, cărora abia le picase o moştenire frumoasă şi care veniseră aici să petreacă în voie. Când, după o săptămână, li s-a prezentat nota de plată, pe bietul Susen-Vesimhe era mai-mai să-l lovească damblaua. Anşel îl linişti însă şi de astă dată: „Mă, gugumanule, îi spuse el, cine mai discută acum de bani? Aici nu-i vorba de bani, ci de un suflet de om, de salvarea unui om. Măcar de-am izbuti să-l găsim pe Leibale!"

Şi se puseră de-a binelea pe treabă. Tocmiră o birjă cu ora. Colindară toate străzile, toate parcurile, muzeele, expoziţiile, teatrele, circurile, cafe-şantanurile, varieteurile şi cârciumile. Pe Anşel îl bătea gândul că artiştii trebuie căutaţi numai în asemenea locuri: „Cafe-şantanul şi teatrul sunt ca fraţii!" Nu era Anşel atât de bogat în ani cât în simţ practic, şi Susen-Vesimhe nu mai putea de mirare văzând că tânărul lui şef, nu-i fie de deochi, le ştie pe toate, „ca un bătrân", şi că, oriunde s-ar afla, se simte ca la el acasă, la Holăneşti.

Mai mult decât oriunde, însă, lui Anşel al nostru îi plăcea să petreacă la cafe-şantanul „Paradiso". Îi spunea casierului: „Să nu-mi zici mie Anşel dacă nu-i prindem noi chiar aici, în locul ăsta! Hai să ne aşezăm colo în colţ, la măsuţa ceea. E mi-nu-nat! De-acolo se poate vedea to-tul!"

Anşel avea dreptate! Era minunat! De acolo se putea vedea totul: şi orchestra, şi scena, şi harpistele îmbrăcate toate după acelaşi tipar – rochiţe scurte, roşii, tivite cu franjuri de aur, cizmuliţe înalte, negre, încheiate cu şireturi până sus, pălărioare roşii, împodobite cu aur şi puse pe o sprânceană. Anşel comandă gustări şi băutură. Amândoi

mănâncă cu poftă. Sunt binedispuşi, radioşi, veseli, ca în zi de sărbătoare. Oamenii se perindă încoace şi încolo. Totul străluceşte, toţi sunt cu chef. Şi peste toată sala se revarsă o melodie care-ţi merge la inimă, o melodie dulce, cântată parcă de multe, multe voci de femei. Nici nu-ţi vine să crezi că nu e glas omenesc, ci că harpele cântă astfel, că aceste glasuri nu vin din gâtlejuri vii, ci... din nişte coarde de alamă întinse pe rame de lemn! Anşel holbează ochii la aceste instrumente, la harpele cântătoare, şi-i lasă gura apă după harpistele care, graţioase, mângâie harpele cu degetele lor subţiri, clătinându-şi căpşoarele şi clipind şăgalnic.

Cui i-or fi zâmbind? Lui, oare, lui Anşel adică?

„Uită-te la ele cum zâmbesc. Priveşte-le!", face Anşel, trăgându-l de mânecă pe casier.

Dar casierului nu-i arde de asta. Susen-Vesimhe abia se mai ţine pe scaun. Mai degrabă ar trage un pui de somn, şi ăsta îi bate capul cu harpistele... Iată însă că apare pe scenă vestita Marinescu-Milanescu, toată numai în pietre, scumpe, şi începe să cânte *Ia haciu vam rasskazat, rasskazat...* Şi publicul fredonează după ea: *„Kak mî s nim paşli guleat, şli guleat..."*[1] Şi în sală e acum parcă mai multă lumină, mai multă voie bună. Ce plăcere! Adevărat paradis!

Capitolul 44
PE DRUMUL CEL BUN

Şi aşa, „expediţia" şi-a văzut conştiincios de treabă, noapte de noapte, până ce se întâmplă o istorie.

Era într-o seară la cafe-şantanul „Paradiso". Călătorii noştri, Anşel Rafalovici şi casierul Susen-Vesimhe, şedeau la măsuţa lor şi se delectau cu dulceaţă[2], ascultând muzica. De data aceasta, Anşel era într-o dispoziţie sărbătorească, în timp ce Susen-Vesimhe,

1. Cum ne-am dus cu el la plimbare, la plimbare... (din rusă).
2. În limba română, în original.

dimpotrivă, era îngrijorat, ca de obicei. I se rupea pur şi simplu inima după banii care se duceau pe gârlă fără să ştie de ce şi pentru ce. „Stai la Bucureşti, cauţi acul în carul cu fân, şi rublele se duc. Oi, oi, ce-o să mai iasă de aici?"...

Cum ştim, parcă tocmai în ciuda numelui său, Susen-Vesimhe este o fiinţă posomorâtă, îi tot ninge şi-i plouă. „Şi aici, zice el, muzicanţii zdrăngănesc şi oamenii sunt în culmea fericirii. Mare scofală! Mănâncă pe rupte, beau de sting, dau iama în ruble. Pesemne că pentru ei banii-s gunoi! Ce le lipseşte? Durere de cap!"

Cufundat în asemenea gânduri negre, ursuzul nostru casier îşi aruncă până una-alta privirile ochilor lui somnoroşi şi bulbucaţi spre scenă, unde apar mai întâi harpistele, apoi alte drăcovenii... tot soiul de muieri: unele îmbrăcate caraghios, altele îmbrăcate numai pe jumătate şi altele mai deloc îmbrăcate... La urmă, colac peste pupăză, iată că apare şi renumita Marinescu-Milanescu. Îi strălucesc ochii, strălucesc briliantele pe ea, în vreme ce cântă *Ia haciu vam rasskazat, rasskazat...* Sala se însufleţeşte. Anşel îi ţine şi el isonul: *Kak mî s nim paşli guleat, şli guleat...*"

De pe scenă, artista se uită la Anşel şi-i face cu ochiul. Iar el, nemaiîncăpându-şi în piele de bucurie, îi întoarce ocheada. Apoi, de cum îşi termină numărul, cântăreaţa se apropie de masa lor. Anşel se ridică politicos. Artista se apropie tot mai mult, în timp ce flăcăul nostru se grăbeşte să-i facă loc între el şi casier. Pentru prima dată o vede de aproape. Aude foşnetul fustelor ei de mătase, simte adierea parfumului tare care pătrunde până şi în nasul veşnic înfundat al lui Susen-Vesimhe. Şi deoarece nasul casierului nu-i defel obişnuit cu asemenea miresme, nu se poate stăpâni şi începe să strănute. Spune Anşel: „Să creşti mare"! Susen-Vesimhe nu mai ştie unde să se ascundă cu nasul lui, care, ca dinadins, s-a pornit pe strănutat.

– *Domnule*[1], face, pe neaşteptate, Marinescu-Milanescu către Anşel, lovindu-l cu evantaiul peste mână şi scânteindu-şi briliantele, un tânăr atât de chipeş ca dumneata să servească numai dulceaţă?

1. În limba română, în original.

Ne întrebăm şi noi: cum era să reziste Anşel unei ispite ca asta? Cum să nu i se topească inima ca zăpada auzind un asemenea compliment? Aşa că Anşel cheamă chelnerul, neluându-şi ochii de la Marinescu-Milanescu, de parcă ar întreba-o: „Care ţi-e dorinţa, frumoasă prinţesă?"

„Frumoasa prinţesă" doreşte şampanie. Anşel comandă şampanie, uitându-se mereu la ea, de parcă i-ar spune: „Şi ce altă dorinţă mai ai, frumoasă prinţesă?" „Frumoasa prinţesă" doreşte friptură de fazan. Anşel, uitându-se în ochii ei, comandă fazan. „Şi ce altă dorinţă mai are?" Ar mai dori un păhărel de lichior. Şi îşi comandă singură lichiorul cel mai scump: *chartreuse* sau *piperment*! Şi Anşel repetă după ea: *„Chartreuse* sau *piperment"*. „Frumoasa prinţesă" mai comandă ananas. Chelnerul răspunde că nu mai are ananas, că s-a terminat. Atunci Anşel se face foc şi pară: „Ce vorbă-i aceea «s-a terminat»? Dacă doamna comandă ananas, să vină îndată ananasul! Ei drăcie!..."

Susen-Vesimhe îl trage de mânecă, privindu-l neliniştit cu ochii lui bulbucaţi: „Aoleu, asta o să ne coste o avere!"... Anşel râde: „Nătărăule, nu vezi briliantele de pe ea? Iţi dai tu seama ce valoare au briliantele astea?"...

Nu! Susen-Vesimhe nu ştie ce valoare au briliantele astea! Ştie în schimb că au dat de fundul sacului... Nu mai departe, în dimineaţa aceea îi atrăsese atenţia lui Anşel că nu mai sunt bani. Dar Anşel s-a răstit la el: „Nerodule! Şi de ce taci? Scrie acasă că ne mai trebuie bani, şi ne trimit ei"...

Susen-Vesimhe e omul căruia dacă-i spui: „Scrie!", apoi scrie.

— Ce să scriu? îl întreabă pe Anşel.

— Scrie că ne aflăm pe drumul cel bun, că ne spetim muncind, că facem tot posibilul... că nu dormim nopţile; cutreierăm peste tot şi cercetăm. Toţi oamenii de ispravă ne dau o mână de ajutor. Dar astea costă bani! O groază de bani! Pentru că nimeni nu se osteneşte degeaba... Aşa că să facă bine să mai trimită. Şi, pentru Dumnezeu, cât mai repede. Şi „rămâneţi cu bine", şi „salutări", şi

aşa mai departe... Odată expediată această scrisoare, Anşel se simte mai liniştit, a scăpat de o grijă. Dar casierul cel ursuz, dimpotrivă, se întunecă şi mai tare: „Oi, oi, unde-o să ajungem?..." Şi, până una-alta, Anşel mai comandă vin. Umple câteşitrele cupele, bea în sănătatea lui Marinescu-Milanescu şi are grijă să închine şi casierul în sănătatea ei: „Nu-i frumos să stai ca o momâie!" Anşel se străduieşte să-i alunge gândurile negre, până ce, în fine, posomorâtul casier se mai înviorează. Fruntea îi luceşte. Buza lui groasă şi mustăcioasă i se răsfrânge a zâmbet. Abia îşi mai poate ţine deschişi ochii adormiţi şi bulbucaţi. Îşi linge mereu buzele; semn că e „afumat" în lege.

S-ar putea spune că, pentru prima dată în viaţa lui, Susen-Vesimhe este şi el cu adevărat vesel şi binedispus, aşa cum îl arată numele. Casierul şi Anşel sunt cuprinşi de o mare veselie. Se simt bine, ce mai încolo! Atât de bine, încât Anşel o îmbrăţişează pe Marinescu-Milanescu ca pe o „soră". Susen-Vesimhe e în culmea fericirii. Ţine în mână cupa goală şi se tăvăleşte de râs, să moară, nu alta. Deodată, însă, îi piere râsul. Ochii lui adormiţi şi bulbucaţi se deschid mari şi, cu privirile aţintite spre uşă, încremeneşte. Şi rămâne aşa, cu paharul în mână.

Ce se întâmplase?... Zărise intrând pe uşă doi inşi: unul înalt şi celălalt scund. I se păruse că privesc la el şi la Anşel şi că îndată se retrag spre ieşire. Dar până să se întoarcă Susen-Vesimhe către Anşel şi să-i strige: „Uite-l, pe legea mea!", dispăruseră ca nişte năluci.

În zadar a alergat Susen-Vesimhe pe urma lor ca un nebun. În zadar s-a jurat cu toate jurămintele din lume: Aşa să ajungă el să vadă pe cine-i drag! Aşa să aibă el bine cum l-a văzut cu ochii lui pe Leibl al lor chiar acum şi chiar acolo în prag! Dar Anşel nici gând să-l creadă. Susţinea că lui Susen-Vesimhe i s-a năzărit şi că pricina e vinul... şampania. Ha, ha!

Capitolul 45
PĂSĂRELELE ÎŞI SCHIMBĂ PENELE

Nu, lui Susen-Vesimhe nu i se năzărise! Cei doi inşi care intraseră la cafe-şantanul „Paradiso" şi o ştersese răi numaidecât erau chiar cei în a căror căutare pornise „expediţia"; unul – fugarul Leibl Rafalovici, iar celălalt – vechea noastră cunoştinţă, Hoţmah. (Şi vom continua să-i numim aşa până când îşi vor schimba numele.) În primele zile, cei doi eroi nu făcuseră altceva decât să colinde şi să admire marele şi frumosul Bucureşti. Nu-s nici ei decât nişte oameni, şi Bucureştiul e un oraş în care ai ce vedea. Şi, mai cu seamă, când e vorba de un suflet de artist, de un ochi de artist, de cineva care râvneşte să devină odată şi odată director de teatru, apoi nici vorbă că are ce vedea în Bucureşti.

„Trebuie să studiem «scena», adică teatrul, măi mânzule!" Aşa tot sporovăia Hoţmah. „Unde-i un teatru, acolo trebuie să fim şi noi.. Şi după aceea să ne apucăm de treabă, să ne deschidem şi noi un pui de teatru. Nu-i nicio afacere, sufleţele, să trăim din capital. N-are niciun rost să facem praf carboavele. Trebuie să ne gândim la o *parnuse* [1], mânzule, să ne facem un rost..."

Prea simple, prea prozaice îi păreau tânărului nostru Leibl cuvintele lui Hoţmah. Şi pe el îl îndemna inima spre scenă, numai că pentru el scena nu reprezenta un izvor de profituri materiale, ci altceva, ceva mult mai înalt, ce anume, nu-şi dădea încă seama. Îi era scumpă fiecare zi, fiecare clipă. Era nerăbdător să se vadă pe scenă, grimat, să joace... să joace... să joace... Dar dacă Hoţmah spune că mai întâi trebuie să studieze „scena", o fi ştiind el ce spune.

Şi porniră amândoi să studieze „scena" de la *A* până la *Z*.

De la bun început dădură dovadă de simţ practic: începură cu cartierele sărace, cu cafenelele şi localurile cele mai mizere, şi urcară tot mai sus, mai sus, până ce ajunseră să cutreiere teatrele,

1. Mijloc de existenţă, sursă de câştig.

cafenelele, varieteurile şi şantanurile cele mai alese. Şi de peste tot prindea Hoţmah ceva interesant, învăţa ceva nou.

– Ia priveşte, mânzule, cum se aranjează la ei o scenă! Vezi costume? Vezi rochii? Vezi pantofiori? Vezi ciorăpei? Să dea dracu-n bani! Nu degeaba stă scris că „aurul şi argintul îi face nobili şi pe bastarzi!"

– Aurul şi argintul îi înnobilează şi pe porci! îl corectează Leibl.

– Să fie şi-aşa, îl aprobă Hoţmah, pipăindu-şi buzunarul vestei. Am spus cum mi-a venit la gură. Vorba ceea: nu-i totul cum vorbeşti, ci cum gândeşti! Mare noroc că am picat într-un oraş ca ăsta! O să ne prindă bine. Lasă, ai să vezi tu ce mai *heider*[1] am să-mi înjgheb eu, de-o vrea sfântul. O să ne pizmuiască şi oamenii, şi Dumnezeu. Să-l vezi tu atunci pe Şciupak al meu, o să dea dracu-n el!...

Dar Leibl privea cu totul altfel lucrurile. El sorbea din ochi pe fiecare artist care apărea pe scenă, îi sorbea fiece cuvânt, ca şi cum el însuşi s-ar fi aflat pe scenă. I se părea că e purtat prin alte lumi, care îl atrăgeau ca un magnet. Îi ardeau ochii, i se încingeau obrajii, emoţia îl îneca şi nu mai era în stare decât să ofteze.

– Ce-i cu tine, drăguţule? îl întrebă Hoţmah. Tot te mai temi să nu te recunoască cineva? Să dea boala-n mine dacă ar mai spune cineva că tu eşti tu!

Aşa îl consola Hoţmah pe tânărul său prieten. Şi avea dreptate. Era greu să-l mai recunoşti pe Leibl. Erau amândoi aproape de nerecunoscut, atât de mult se schimbaseră între timp. Păsărelele îşi scuturaseră penele şi se înnoiseră din cap până în picioare.

Cum ajunseseră în Bucureşti, Hoţmah îşi răsese barba, lăsându-şi doar două mici barbete, care îl făceau aşa cum îl arăta oglinda: „Teribil de captivant!" Intrase apoi într-un mare magazin de haine gata şi se gătise „ca un prinţ", după ultimul jurnal: cu joben, cu bastonaş cu măciulie de sidef, cu pantofi de lac şi cu mănuşi galbene.

– Hm? Ce mai ai de spus, mânzule? Ar mai crede cineva că eu, ăsta, sunt Hoţmah?

1. Aici autorul se referă, cu sens ironic, la trupa de teatru.

– Nimeni în lume! îi răspundea Leibl, admirându-şi prietenul, scos ca din cutie.

Leibl se bucura sincer de transformarea lui Hoţmah, dar nu mai puţin s-a bucurat Hoţmah când l-a dezbrăcat pe Leibl de hăinuţele lui vechi de acasă şi de şepcuţa lui de provincial, gătindu-l cu straie şi pălăriuţă la modă, dichisindu-l şi pe el cu bastonaş şi cu mănuşi galbene.

– Atâta să trăiască Şciupak cât ar spune cineva despre tine că tu mai eşti tu! se bucură Hoţmah, răsucindu-l şi cercetându-l din cap până în picioare pe tânărul său prieten. Şi-aşa un an bun să am eu, ce băiat gigea eşti tu! Adevărat cavaler, aşa să trăiesc!

Şi atât de fericiţi au fost în ziua aceea, încât, când umblau, parcă nici nu atingeau pământul.

Capitolul 46
HOLZMANN ŞI RAFALESCU

Într-o zi, pe când erau încă în pat, întinzându-se şi dezdoindu-şi oasele, fără să-şi dea seama că era cam târzior – se apropia ceasul amiezii – Hoţmah îi zice lui Leibl:

– Ne-ajunge, sufleţele, de când tot lenevim! Hai să ne sculăm şi să înfulecăm ceva, să bem câte o turcească dulce, cu chifle proaspete, calde, fir-ar banii ai dracului!

Şi se scoală ei, se spală, îşi pun hainele cele noi şi se pregătesc de treabă, cu alte cuvinte, să cutreiere Bucureştiul, să admire toate „minunăţiile" expuse prin vitrine. Numai să le privească, să se uite la ele, nicidecum să le cumpere! Doamne fereşte, păcat de bani! („Banii noştri nu-s de furat!" zicea Hoţmah.) Apoi se vor repezi la un restaurant să îmbuce ceva. Hoţmah parcă şi vede bunătăţile care li se vor servi, şi de pe acum îşi linge buzele. (Atâta a răbdat Hoţmah de foame în viaţa lui, încât, oricât ar mânca, i se pare că tot nemâncat e...) După masă se vor odihni puţin. (Atâta a robotit Hoţmah în viaţa lui,

încât, oricât s-ar odihni, i se pare că tot neodihnit e...) Iar pe înserate se vor duce la vreun teatru, şi de acolo la un cafe-şantan, să studieze muzica, arta şi teatrul...

Pentru cineva care studiază muzica, arta şi teatrul, timpul cel mai potrivit nu poate fi decât noaptea! Şi, în treacăt fie zis, pentru nişte persoane ca Hoţmah şi Leibl e chiar mai sănătos să se învârtească ziua cât mai puţin pe stradă. Leibl spune că ar putea jura că a văzut chiar ieri zburând pe lângă el o birjă cu fratele lui mai mare, Anşel, şi cu casierul lor, Susen-Vesimhe.

– Taci, cobe! îl ia Hoţmah în râs. Ţi s-au năzărit fraţi şi casieri!... Prostii! De-ar veni aici toţi fraţii şi toţi casierii, tot n-ar putea să te recunoască! Nici pe mine! Ştii tu, băiete, ce ne mai lipseşte nouă acum?

– Ce?

– Alte nume.

– Adică?

– Adică? Uite, stau noaptea în pat şi mă gândesc, ce-o să fie cu noi? Că doar n-o să umblăm veşnic haihui, fără lucru, să tot mâncăm din capital. La urma urmei, o să dibuim şi noi ceva, o să înjghebăm undeva, într-un târguşor evreiesc, un *heider,* să jucăm teatru. Acu', gândeşte-te, ce nume să ne luăm, să nu mai afle nici dracu cine suntem? Eu, unul, o să-mi pui pe afiş numele meu adevărat: Holzmann, Bernard Holzmann. Pe naiba! Să mai ghicească cineva cine e acest Bernard Holzmann, când până acum toată lumea mă ştia de Hoţmah şi numai de Hoţmah!

– Bine zici! îl aprobă Leibl. Holzmann sună mult mai frumos decât Hoţmah!

– Ei vezi? Dar ce fac eu cu tine, sufleţele? Închipuie-ţi că începem a umbla prin lume şi ajungem într-un oraş unde babacu-tău e cunoscut. Pricepi sau nu? Ce-mi trebuie mie să te cheme Rafalovici?

– Dar cum vrei să mă cheme?

– Chiar aşa, cum să te cheme? Asta-i, vezi, chestia care nu mă

lasă să dorm. Toată noaptea stau şi mă gândesc şi mă tot frământ. Şi-mi vine o idee: De ce să n-ai un nume românesc, cu „escu", aşa cum îi cheamă pe toţi aici, în România? Par examplu: „Rafalescu"... înţelegi, mânzule? Ajungem într-un oraş şi comandăm nişte afişe mari: Primul teatru evreiesc din România, al lui Bernard Holzmann şi al primului actor evreu-român, Leo Rafalescu, din Bucureşti. Ce zici de ideea mea? Nu crezi, puişorule, că Hoţmah ăsta are nişte idei grozave? Aud?

Se înţelege că lui Leibl îi place ideea ca, de-altfel, tot ce născoceşte prietenul său Hoţmah. Însuşi Hoţmah e atât de mulţumit de ideea lui, încât îl apucă pe Leibl de mână şi-l învârteşte în pas de dans, fredonând o melodie din opereta *Vrăjitoarea*[1]:

„Hoţmah, Hoţmah că-i un chior,
E la mintea tuturor.
Hai, copii, cu mine-n cor,
Spuneţi: «Hoţmah e un chior!»"

De când îl cunoaşte, Leibl nu l-a văzut vreodată pe Hoţmah abătut sau trist, ci, dimpotrivă, totdeauna vesel şi cu haz, băiat de viaţă, chiar şi în cele mai grele şi amare clipe. Dar aşa vesel ca azi nu l-a văzut niciodată. Într-adevăr, ţâşneşte viaţa din el. Aproape că a încetat de tot să mai tuşească şi să mai înjure. Rar, rar de tot îi mai scapă câte o sudalmă, doar când pomeneşte de Şciupak sau de Şulem-Meer Muravcik. Atunci nu-l rabdă inima să nu-i blagoslovească cu „holeră" sau „ciumă neagră" sau măcar „boală".

– Ţine minte, băieţaş, de acum înainte pe mine nu mă mai cheamă Hoţmah. Mă cheamă Holzmann. Da' pe tine?...

– Rafalescu! răspunde Leibl.

– Aşa te vreau, mânzule!

1. În această operetă, personajul comic Hoţmah, legat la ochi, amuză copiii care îl trag în toate părţile.

Capitolul 47
SCHIMBI LOCUL, SCHIMBI NOROCUL

În aceeaşi zi, pe seară, eroii noştri, Hoţmah şi Leibl (sau, cum îşi spuneau acum, Holzmann şi Rafalescu), terminaseră de cutreierat Bucureştiul, „pentru a studia arta, muzica şi teatrul", şi porniseră, într-o doară, să se plimbe. Văzuseră până acum destule, fuseseră cam peste tot locul „unde înfloreşte arta, muzica şi teatrul". Şi tot hoinărind aşa, se pomeniră pe o stradă frumoasă, pe Podul Mogoşoaiei, unde zăriră deodată un felinar cât toate zilele, pe care scria cu litere de-o şchioapă: PARADISO.

– „Paradiso"? Paradiso înseamnă, pare-mi-se, rai?! Ce-ar fi, sufleţele, să intrăm şi noi în raiul ăsta măcar o clipă? Ai, ce zici?

Aşa i se adresă deodată Hoţmah tânărului său prieten. Şi nici nu mai aşteptă ca acesta să-i răspundă, căci întotdeauna obţinea de la Leibl tot ce poftea. Pentru Leibl Rafalescu, Hoţmah – sau Holzmann – e un Dumnezeu şi vorba lui e lege. Aşa că pătrunseră amândoi în „rai"...

Spunem „pătrunseră", căci ca să intri în rai nu-i chiar atât de uşor. Până să păşeşti pragul raiului, trebuie să treci mai întâi prin cele şapte porţi ale iadului, aşa se obişnuieşte în toate raiurile de pe acest pământ. O luară deci spre stânga, urcară câteva trepte până la locul unde li s-au luat paltoanele şi bastoanele şi unde, pentru acest serviciu, li se ceru şi o plată. Coborâră apoi câteva trepte şi pătrunseră într-un coridor lung, bine luminat. Şi abia după ce prezentară biletele de intrare, li se deschiseră porţile fermecate ale adevăratului „rai".

De cum intrară, îi izbi lumina orbitoare a numeroaselor lampioane multicolore. În faţa lor se afla un public elegant – domni şi doamne – care, aşezaţi în jurul unor măsuţe de marmură albă, mâncau, beau, râdeau şi se veseleau, aşa cum trebuie să se petreacă lucrurile într-un adevărat rai.

Cu această atmosferă feerică de cafe-şantan eroii noştri erau,

oarecum, deprinşi. Dar nu într-atât, fireşte, încât să cuteze să se îndrepte spre o măsuţă, să ia loc şi să strige cu glas cântat: „Chelner!", aşa cum procedează un adevărat *gentleman,* un vizitator obişnuit al acestor localuri.

Nici îmbrăcămintea lor cea nouă şi nici numele cele noi nu izbutiseră să le schimbe chiar aşa, cu una, cu două, înfăţişarea de provinciali. Micul târg din care veneau lăsase o pecete vădită pe chipul şi mişcările lor.

Să nu ne mirăm deci că, pentru o clipă descumpăniţi, rămaseră ţintuiţi în pragul „raiului". Holbau ochii la pereţii înzorzonaţi, la plafonul zugrăvit artistic, la lojile capitonate cu pluş roşu, la măsuţele de marmură albă şi mai cu seamă la publicul vioi, vesel şi atât de elegant.

– Dar-ar dracu-n bani să dea! exclamă Holzmann. Şi, prinzând curaj, se îndreptă spre o măsuţă.

Deodată, însă, Leibl îl apucă de braţ şi îngăimă îngrozit:

– Uite-i...

– Pe cine?

– Pe frate-meu Anşel cu...

– Haida-de, mân...

Pesemne că Holzmann avusese de gând să spună „mânzule", cum îi era obiceiul. Dar, întorcându-şi privirea în direcţia arătată de prietenul său, dădu cu ochii de cei cu pricina, care şedeau într-un colţişor, la o măsuţă separată, încărcată cu toate bunătăţile.

Asta se petrecea în momentul cel mai „interesant", adică pe când Anşel (da, îl recunoscuse îndată) o îmbrăţişa „frăţeşte" pe renumita cântăreaţă Marinescu-Milanescu. Şi Holzmann mai văzu acolo un flăcău mofluz, cu buze roşii, care se strica de râs.

Repede, mai repede ca gândul, eroii noştri o luară la sănătoasa. Un minut, două, poate chiar trei, n-au fost în stare să zică nici pâs. Parcă le pierise graiul. Toată puterea li se lăsase în picioare şi goneau, goneau, ca mânaţi din urmă. Abia când ajunseră în a treia stradă şi se amestecară în mulţime, încredinţându-se astfel că nu mai era nicio primejdie, i se

dezlegă şi lui Holzmann limba şi spuse, în graiul lui specific:

– După cum se vede, frăţiorul tău e un muşteriu bun, dar-ar dracu-n tat-su!... Dar buzatu ăla cine mai e?

– Nu l-ai recunoscut? face Leibl către el, clănţănind din dinţi. Păi ăla-i casierul nostru, Susen-Vesimhe.

La vorbele astea, Holzmann se pipăie instinctiv la buzunarul vestei şi apoi o rup amândoi la fugă.

– Oi, trăsni-l-ar să-l trăsnească! Ştii, suflete, n-am poftă să dau ochii cu ei... Şi cred că nici tu! Şi dacă aşa-i vorba, să-i lăsăm pe ei aici, prin Bucureştiul ăsta, să-i lăsăm să se odihnească în „rai", iar noi s-o pornim mai departe...

– Unde?

– Unde ne-or duce ochii. Cum scrie la carte: „Schimbi locul, schimbi iarmarocul!"

– Ba nu: „Schimbi locul, schimbi norocul!" îl corectează Leibl „Rafalescu".

– Fie şi cum zici tu. Vorba-i că trebuie s-o ştergem de-aici cât mai degrabă, cu toate că puţin îmi pasă de ei, şi ţie, desigur, la fel. Pur şi simplu n-am chef, zău, să dau ochii cu ei. Nu prea îi înghit eu pe holăneştenii tăi, Doamne iartă-mă. Ascultă-mă pe mine, drăguţă, trebuie să grăbim pasul, dar stai! Uite-o birjă. Hai s-o luăm şi să-i spunem birjarului să dea bice calului, să meargă ca vântul, dar-ar dracu-n bani să dea!...

În mai puţin de două ceasuri, tinerii noştri se şi aflau într-un vagon din acceleratul Bucureşti-Berlin. Şi cum noaptea aceea era o noapte răcoroasă, iar ei erau cam subţirel îmbrăcaţi, Holzmann scoase la iveală binecunoscuta lui pelerină şi îl înveli cu ea pe tânărul său prieten Rafalescu..

– Înveleşte-te bine, bine, puiule, iac-aşa, că, de nu, o să dârdâi de frig. Cum ziceai că stă scris: „Schimbi locul...?"

– Schimbi locul, schimbi norocul! – O dată vorbă, pe legea mea! face Holzmann şi-şi pipăie buzunarul de la vestă, tot tuşind şi înjurându-i de mama focului pe Şciupak şi pe Şulem-Meer.

Capitolul 48
ÎN GALIŢIA[1]

Cu toate că eroii noştri, Hoţmah şi Leibl Rafalovici, îşi schimbaseră numele şi-i chema acum, precum ştiţi, Bernard Holzmann şi Leo Rafalescu, cu toate că, în general, îşi schimbaseră înfăţişarea şi erau aproape de nerecunoscut, tot se mai temeau să rămână prea aproape de Holăneşti. Din Bucureşti o şterseră în Bucovina, şi de acolo, în Galiţia, cu o trupă care, adunată în pripă de Holzmann, dădea spectacole prin târguri şi oraşele. Pe afişe scria cu litere mari: „Vestita trupă ambulantă Bernard Holzmann şi compania", şi cu litere şi mai mari figura numele tânărului şi renumitului artist „Leo Rafalescu din Bucureşti".

Cine era acest Rafalescu şi de unde apăruse? Nimeni nu ştia. Se ştia doar că o trupă de actori evrei cutreiera meleagurile Galiţiei, în frunte cu unul Rafalescu, despre care gazetele povesteau adevărate minuni. Dacă ar fi să dai crezare gazetelor, acest Rafalescu pare a fi un adevărat magician, care „din zăpadă face papanaşi". Şi nu numai evreii, ci şi neevreii nu mai conteneau să-l laude pe tânărul actor. Vorbeau şi scriau despre el în gazete că va fi un al doilea Sonnenthal, un al doilea Possart, un al doilea Irving, Rossi sau alte asemenea celebrităţi ale scenei. Şi lumea se ducea să-l vadă pe tânărul magician, să admire această stea strălucitoare ivită pe firmamentul scenei evreieşti. În definitiv, prin ce cucerise publicul acest tânăr actor? Judecând după criticii teatrali din acea vreme, printr-un singur lucru: prin aceea că „este întotdeauna şi pretutindeni sincer, simplu până la naivitate, veridic ca însuşi adevărul, natural ca însăşi natura!"

„Trupa ambulantă, în sine, nota un critic, nu merită nicio para chioară. Trupa aceasta, fără Rafalescu, este ca şi multe alte trupe evreieşti, o adunătură de cabotini, un teatru sumbru, fără viaţă. Dar în clipa când Rafalescu apare pe scenă, se face parcă lumină în toate

1. Regiune istorică ce cuprinde părţi din teritoriul de astăzi al Poloniei şi Ucrainei.

ungherele, lumină şi cald. Totul prinde viaţă, totul se mişcă. Nu mai e scenă, nu mai e teatru, ci e însăşi viaţa."

Aşa scriau despre el criticii dramatici. Dar publicul? Ce spunea publicul? Publicul evreiesc, nedeprins până la acea vreme cu teatrul bun, cu piese bune ori cu artişti de seamă, alerga ca la o minune să-l vadă pe acest astru abia răsărit, pe acest miraculos Rafalescu. Oamenii luau teatrul cu asalt, îşi smulgeau biletele din mână şi se omorau bătând din palme şi strigând: „Bravo! Bravo!" Şi, cu toate că publicul dădea năvală la teatru, nu atât ca mare cunoscător, cât pentru motivul că „o lume întreagă n-o fi nebună", totuşi, aproape fiecare spectator simţea că are în faţa lui ceva nou, o forţă neobişnuită. Iată, în faţa ta apare un om care exprimă cuvintele într-un mod atât de simplu şi de natural, fără niciun fel de maimuţăreli. Acest om face să vibreze toate coardele sufletului tău, trezeşte în tine simţăminte adormite şi îndelung tăinuite gânduri. Şi, înfiorat, simţi că trăieşti alături de el şi că nu-ţi poţi desprinde privirile de la omul de pe scenă. Şi când părăseşte scena, din pieptul tău ţâşneşte un entuziast: „Bravo!"

Aşadar, nu-i de mirare că publicul era curios să ştie cine este acest magician, acest artist tânăr? De unde este? Unde a studiat? De unde ia această putere uriaşă? Cum arată în viaţa de toate zilele? Care e adevăratul lui nume? Publicul evreiesc vrea să ştie. Ei şi? Oricât şi-ar sparge capul admiratorii lui, oricât ar scormoni, nu-i chip să afle mai mult decât atât: că acest minunat artist se numeşte Leo Rafalescu, că e originar din România, din Bucureşti, şi că e încă foarte tânăr, să tot aibă vreo optsprezece-nouăsprezece ani.

Mai mult ca oriunde, tânărul actor Rafalescu cucerise publicul din capitala Galiţiei, Lemberg.

La Lemberg exista demult un teatru evreiesc. Proprietarul acestui teatru, antreprenorul adică, era un personaj popular în Lemberg, cu care trebuie să facem cunoştinţă. Are un nume curios: Gheţl ben-Gheţl.

Gheţl ben-Gheţl, directorul teatrului evreiesc din Lemberg, e

un director ca toţi acei directori de teatre evreieşti care-şi hrănesc publicul cu melodrame siropoase şi sfâşietoare, cu tragedii cu titluri senzaţionale, ca de pildă: *Şminder Begheţ pe rug* sau *Sângeroasa inchiziţie din vremea lui Sobieţki* sau *Izabela subţirica* şi multe asemenea „perle" scoase din mânecă de şarlatani de teapa lui Şciupak şi a lui Şulem-Meer Muravcik, aghiotantul lui.

Gheţl ben-Gheţl nu prea ţinea să-şi înnoiască repertoriul cu piese moderne. Abia în ultima vreme începuse a da, chipurile, şi câte o piesă „literară", ca *Hinke Pinke, Şloime-Gâtlej, Sări în pat, Velvale-Compot...* Dar nu totdeauna poţi da piese „literare". Nu-i bine să-ţi răsfeţi prea mult publicul. Orice i-ai da, el tot o să se lingă pe buze ca de ceva de soi şi o să bată din palme să dărâme teatrul, nu alta.

Îndată după cunoştinţa cu Gheţl ben-Gheţl, Holzmann spuse că pe acest „Iukl ben-Flekl[1]", cum îl poreclise la iuţeală, poate să-l ia dracul, că nu ajunge nici până la călcâiul lui Şciupak. Şi mărturisise că, de când se ştie, n-a mai întâlnit om atât de îndărătnic. Mai uşor muţi Lembergul din loc decât să obţii ceva de la un catâr ca ăsta.

Dar parcă Holzmann e mai bun? E şi el un încăpăţânat şi jumătate. Nu-i mai păsa atâta de afacerile personale, cât îl rodea ambiţia, aşa că se lăsă convins de acest exploatator şi acceptă, de voie, de nevoie, nişte condiţii pe care, în alte împrejurări, să fi înnebunit, şi tot nu le-ar fi acceptat.

Când contractul pentru primele trei spectacole fu semnat de ambele părţi şi se duseră amândoi la o *restauracija*[2] să se ospăteze, Holzmann l-a întrebat pe Gheţl ben-Gheţl cât se poate de serios:

– Ia spune-mi, dragă Iukl ben-Flekl, s-a întâmplat vreodată să se abată holera pe la voi prin Lemberg?

– Până acum ne-a ferit Dumnezeu. Da' de ce întrebi?

– Păcat, ar fi un pic de speranţă să scape lumea de dumneata.

Dar această „remarcă" a lui Holzmann n-a tulburat deloc relaţiile dintre cei doi directori. Intrând în restaurant, ei dădură pe gât câte un

1. Ciomag (din idiş).

2. Restaurant (din polonă).

păhărel de vin bun şi mâncară cu poftă câte un ficat de gâscă şi alte mezelicuri. Apoi cei doi directori îşi aprinseră câte o ţigară ieftină „Trafik", după care se întreţinură în mod amical.

Dar când să vină la plată, Gheţl ben-Gheţl, tresări, chipurile, susţinând că nu are la el nici măcar un *heller*[1], şi căută tiptil să se strecoare afară din restaurant. Dar Holzmann îl reţinu:

– *Pane*[2] director, nu te mai osteni. Unui director de teatru evreiesc nu-i şade bine să se strecoare pe uşa din dos!

Dar Holzmann îi făcea zile fripte lui Gheţl ben-Gheţl şi într-alt fel decât cu vorba: ştia el bine că după prima reprezentaţie, succesul lui Rafalescu al lui o să fie pentru directorul Gheţl o adevărată palmă. Şi Holzmann nu se înşelase.

Ca peste tot, Rafalescu al lui cuceri şi publicul din Lemberg. Amatorii de teatru de acolo, al căror gust artistic nu depăşea cu mult pe cel al „publicului" holăneştean, nu-şi puteau da seama prin ce anume îi cucerise Rafalescu. Joacă doar atât de natural, pare să fie un actor obişnuit, care nu cântă, nu dansează, ci doar vorbeşte! Şi încă atât de cumpănit şi de firesc! Şi totuşi este extraordinar! Mişcările lui, vorbele lui sunt atât de simple, de spontane! Vorbeşte pe scenă parcă nici n-ar fi actor, ci un om obişnuit, vorbeşte cum vorbim noi între noi. De ce atunci – ciudat lucru! – vrei să-l vezi şi să-l auzi numai pe el, şi, pe lângă el, ceilalţi nu sunt decât nişte păpuşi, nişte manechine?

– Cine-i ăsta şi de unde-o fi răsărit? se întreba publicul.

– Dumnezeu să-l ştie! E unul Rafalescu din Bucureşti.

Asta a fost în prima seară. A doua seară teatrul era ticsit. Iar la al treilea spectacol nu mai ajungeau biletele. Stăteau oamenii în picioare, care cum nimerea. Astfel că Gheţl ben-Gheţl se ţinu scai de Holzmann şi cu mare greutate îl înduplecă să mai rămână cu trupa lui măcar pentru încă trei spectacole.

E mai mult ca sigur că ambii directori ţineau să scape cât mai

1. Veche monedă austriacă.

2. Domnule (din polonă).

curând unul de altul. Dar ca doi buni diplomaţi, fiecare se străduia să-l înşele, să-l tragă pe sfoară pe celălalt.

Capitolul 49
HENRIETTE SCHWALB

Văzând că „proştii" de spectatori se îmbulzesc în teatrul lui cum se îmbulzeşte o turmă de oi şi îşi cheltuiesc până şi ultimul ban ca să-l poată vedea şi auzi măcar o dată pe acest „aiurit" de actor, Gheţl ben-Gheţl îşi dă seama că într-adevăr omul e mai tare ca fierul! Cu toate că trei sferturi din încasări i se cuvin lui, adică directorului Gheţl ben-Gheţl, pe el totuşi îl râcâie la inimă fiece bănuţ care se încasează. Şade la casă încruntat şi priveşte cum a înnebunit publicul, cum se înghesuie şi se bate pentru bilete – „poate ştii tu pentru ce!" – şi după ce se vând toate locurile şi toate scaunele de rezervă, iar teatrul ticsit de lume arată ca o cuşcă înţesată cu găini – să te sufoci, nu alta – atunci, în fine, e şi el, Gheţl ben-Gheţl, curios să vadă „cu ce se pot delecta nişte evrei proşti". Aruncă o privire din culise şi din nou are în faţa lui sala, cu aceiaşi „prostănaci" care savurează spectacolul şi se entuziasmează la culme, bătând din palme: „Bravo! Bravo!" Taie-l, omoară-l, el nu pricepe de ce! Simte numai că i se învârteşte capul, că e copleşit. Nu atât din cauza jocului lui Rafalescu (nici măcar nu se uită la el!), cât din cauza sălii arhipline. Atunci parcă i se taie răsuflarea. De când e el director, nu ţine minte să fi avut o sală atât de plină. Şi dacă tot succesul ăsta se datoreşte cu-adevărat numai şi numai flăcăului ăstuia din Bucureşti, păi ar fi cazul să pună mâna pe el, să-l atragă mort-copt de partea lui[1]. Dar cum să facă? Să ajungă la el, ademenindu-l cu un onorar de să-l ia toţi dracii

1. La începuturile teatrului idiş, trupele se formau şi se dezmembrau foarte rapid, în principiu pentru ca actorii buni era vânaţi de directori de teatre care îi ofertau şi invitau în propriile trupe. Astfel, celebrul Sigmund Mogulescu, cantor cunoscut adus de la Chişinău la Sinagoga Mare din Bucureşti, este ofertat de Avram Goldfaden care îl ia în trupa sa pentru calităţile vocale deosebite, necesare oricărui actor idiş.

când o auzi ? Ce te faci însă dacă un flecuşteţ ca el se apucă şi-i povesteşte totul directorului Holzmann? Ce mai dandana poate să iasă! Mare porc-de-câine şi Holzmann ăsta! Nu, nu-i arde defel să intre în gura lui. Nu, Gheţl ben-Gheţl are un plan: are să ajungă la ţintă prin altcineva, prin noua lui primadonă – Henriette Schwalb.

Cine-i această Henriette Schwalb şi cum a ajuns ea primadonă, se poate istorisi în câteva cuvinte:

Directorul Gheţl ben-Gheţl a observat într-o bună zi la el la teatru o fată simplu îmbrăcată, cu „talie zveltă şi siluetă seducătoare" – după cum se exprimase însuşi directorul – şi a început s-o urmărească. Croitoreasă o fi, n-o fi croitoreasă? Fată-n casă o fi, n-o fi fată-n casă? Dar ce-o fi, ce n-o fi, e frumoasă de pică.

– De-aş reuşi s-o atrag la mine în teatru, fac din ea primadonă, a spus Gheţl unuia dintre oamenii lui. Ia vezi, poate că afli unde are slujbă!

– Cine, păpuşica asta? răspunde celălalt. Unde lucrează, habar n-am, dar îl ştiu pe frate-său, Schwalb îi zice, Haim-Iţic Schwalb. E vânzător ambulant de ţigări.

– A, hoţomanul cela cu mutră roşcovană? Stai, chiar săptămâna trecută l-am cârpit şi l-am dat afară din teatru, ca să nu mi se mai bage în culise, să-mi trateze actriţele cu ţigări, când gândul lor trebuie să fie numai la teatru...

– Şi ce te doare? Asta, dimpotrivă, înseamnă că sunteţi... cunoştinţe vechi. Dacă vrei, pot să intru în vorbă cu el.

– Mă rog, de ce nu, poţi să vorbeşti, numai să nu-şi ia nasul la purtare, mă-nţelegi ce-ţi spun?

– Da' ce, nu înţeleg? Mă crezi adică bătut în cap?

După această discuţie, Henriette Schwalb – pe atunci o chema simplu: Ientl – a fost adusă la directorul Gheţl ben-Gheţl acasă. Fratele ei, Haim-Iţic Schwalb, după palmele încasate de la director se cam ferea să mai dea ochii cu el, aşa că a trimis-o mai «întâi pe soră-sa înăuntru, el ramânând frumuşel afară.

...Toate acestea s-au petrecut într-o după-amiază, pe când

directorul tocmai se sculase din somn. O primi desculţ şi o rugă să ia loc. „Mulţumesc, pot să stau şi în picioare". Gheţl ben-Gheţl vru să ştie unde face serviciu şi fata îi răspunse, lăudându-se, că are un serviciu bun, „bun şi uşor". „Şi cu ce leafă, mă rog?" Primeşte cu totul cincisprezece guldeni[1] pe lună, fără spălatul rufelor. Pentru spălat capătă încă zece guldeni. Pe deasupra îi mai pică de ici, de colo, ba patru, ba şase, câteodată chiar şapte guldeni.

– Ei, şi asta cât înseamnă la un loc?

– Faceţi şi dumneavoastră socoteala.

Desculţ cum era, directorul se ridică şi merse să caute un plaivaz şi un petic de hârtie. Apoi o întrebă, deodată, ce ar fi dacă, de pildă, i s-ar propune din capul locului cincizeci de guldeni pe lună? La care ea se grăbi să-i răspundă că cincizeci de guldeni, ce mai vorbă, e o leafă frumoasă. Vorba-i însă, ce muncă trebuie să facă?

– Niciun fel de muncă. Doar să joci în teatrul meu. Cum vă cheamă?

– Pe cine, pe noi? Pe mine şi pe frate-meu?

– Nu, pe dumneata, numai pe dumneata.

– Pe mine? Pe mine mă cheamă Ientl, iar numele de familie Schwalb.

– Ientl? Pfu! Ce nume o mai fi şi ăsta Ientl-Entl[2]? Henriette sună mult mai frumos: *Henriette Schwalb.* Dumneata ai un frate, zici. Şi unde ţi-e fratele?

– E afară, stă aici, la uşă...

– Şi de ce?... Du-te de cheamă-l înăuntru. Spune-i că-l rog eu să intre. Ne înţelegem noi cu el!

---

1. Monedă austriacă.
2. Rățușcă (din idiș)

Capitolul 50
HAIM-IŢIC SCHWALB

Directorul Gheţl ben-Gheţl se înşelase crezând că o va putea scoate uşor la capăt cu fratele lui Ienţl. Haim-Iţic Schwalb se dovedi un om pe care nu-l poţi păcăli uşor. Şi pe deasupra mai era o chestiune. Pe acest vânzător ambulant de ţigări îl trăgea demult aţa spre teatru. Cine era parcă proroc să ştie că într-un Haim-Iţic, burtos şi scurt, în picioare, zace un artist?! Cine putea ghici că în omul cu obraz roşcovan se ascunde un suflet sensibil, îndrăgostit de teatru, de muzică, mă rog, de tot ce-i frumos? Nu degeaba ambulantul îşi făcea veacul între culise, dăruind actorilor până şi ultima ţigară, numai şi numai ca să i se îngăduie să stea pe-aproape, să privească dintr-un colţişor cum se joacă, teatru. Greu să pătrunzi în sufletul omenesc! Nu totdeauna omul poate fi judecat după aparenţe.

Când Haim-Iţic Schwalb auzi din gura directorului Gheţl ben-Gheţl de oferta făcută soră-si, îşi zise: „Acu-i acu!" Şi luându-şi inima în dinţi, îi puse directorului o condiţie esenţială: consimte să i-o dea pe Ienţl s-o facă actriţă, cu condiţia să-l primească şi pe el ca actor.

– Ce fel de actor poţi fi cu o mutră ca a ta?

Haim-Iţic simte că i se rupe inima. Nu o dată i s-a spus că are mutră de vagabond şi ochi de tâlhar de drumul mare. Bietul Haim-Iţic îşi pleacă ochii şi întreabă încet:

– Da' mă rog, ce mutră am eu?

– O mutră de... nici eu singur nu ştiu.

Haim-Iţic oftează:

– Parcă aşa am să ies pe scenă? Mă voi grima doar! (Vânzătorul ambulant îşi ridică ochii spre director.) Mă credeţi chiar atât de prost în chestii d-astea? Ehe, doar am jucat şi eu odată...

– Unde-ai jucat?

– Unde-am jucat? în piese de *Purim*[1] am jucat.

Adică joc şi acum când vine *Purim*-ul. Ia să încerce cineva să-l facă pe Aman aşa ca mine!

La aceste vorbe ochii lui Haim-Iţic se aprind şi mai tare. Dar directorul Gheţl îi retează vorba:

– Se poate. Tot ce se poate. Dar cu burduhanul tău ce ne facem?

Haim-Iţic îşi priveşte o clipă pântecele şi picioarele scurte.

– Am să mi-l leg, am să mă-ncing. Credeţi că eu nu ştiu chiar nimic, nimic? Las', că am văzut eu, la voi în culise tot aşa se face, ca la noi, la *purimşpileri*[2].

Vânzătorul de ţigări i-a turtit fesul directorului cu vorba asta. Auzi, să-i compare el teatrul cu jocul unor bieţi măscărici! Aşa că Gheţl îl întrerupe din nou:

– Hei, şi cu vorbitul? Ce te faci cu vorbitul?

– Mi se pare că vorbesc ca toţi oamenii.

– Ţi se pare! Barem de n-ai sâsâi!

– Cine sâsâie? Eu sâsâi?

– Da' cine, eu?

– Văd eu că-mi căutaţi nod în papură. (Haim-Iţic se ridică în picioare, cu obrazul congestionat.) Şi dacă-i vorba aşa, să fiţi sănătos. Nu-s eu bun de actor? Atunci nici soră-mea nu-i bună de actriţă.

Directorul Gheţl ben-Gheţl n-are încotro. Atât de mult ţine s-o aibă în trupa lui pe sora lui Haim-Iţic, că se vede nevoit să-l angajeze şi pe acesta. Cu toate că din treaba asta o să aibă el destule de tras...

Henriette, dacă de la bun început nu dovedeşte aptitudini deosebite pentru scenă şi nici glas cine ştie ce nu are, barem e frumoasă, are „talie zveltă şi siluetă seducătoare". Dar ce te faci cu un burtos ca Haim-Iţic? De s-ar mulţumi să fie un simplu manechin, un figurant, acolo, mai treacă-meargă; de dragul soră-si

1. Sărbătoare care celebrează salvarea poporului evreu prin intervenţia reginei Estera, la îndemnul unchiului său, Mordehai, de masacrele plănuite de Haman, consilierul regelui Ahaşveroş al Persiei. Este o sărbătoare veselă, cu ocazia căreia se organizează carnavaluri, petreceri şi se pregătesc dulciuri specifice.

2. Cu prilejul sărbătorii de *Purim*, se organizează spectacole de teatru popular care dramatizează povestea Esterei, producând aşa-numitele *purimşpiluri*.

merită să arunci pe gârlă zece guldeni pe săptămână. Buba-i însă că Haim-Iţic, ca dinadins, nu numai că vrea să se cocoaţe pe scenă, ci îl tentează cele mai mari roluri dramatice! Dar ce nu face omul de dragul existenţei! În ultima vreme afacerile lui Gheţl ben-Gheţl au mers cam anapoda. Oamenii nu vin la teatru nici dacă-i tragi cu arcanul. Şi dacă nicio actriţă cu „talie zveltă şi siluetă seducătoare" ca Henriette Schwalb n-o să fie în stare să mai schimbe lucrurile, e semn că, gata, nu mai există un Dumnezeu pe lume...

Aşa cugetă Gheţl ben-Gheţl şi pune să se tipărească afişe precum că în curând soseşte la teatrul lui o vestită cântăreaţă din... Buenos-Aires, care a fermecat lumea întreagă cu chipul ei... Numele de Henriette Schwalb nu-i convine încă să-l publice din cauza lui Schwalb, frate-său, care până mai deunăzi îşi tot plimba pe aici lădiţa cu ţigări. Cât despre oraşul Buenos-Aires, Gheţl ben-Gheţl s-a gândit să-l introducă pe afiş pentru simplul motiv că un loc mai depărtat ca ăsta, pe faţa pământului, n-a fost şi nu există!

Între timp, cei de la teatru se apucară să facă din Henriette o actriţă şi o cântăreaţă „de soi", s-o înveţe adică roluri, câteva cântece populare şi câteva cuplete cu două înţelesuri; dar, mai cu seamă, s-o înveţe să se îmbrace aşa fel încât de pe scenă să pară şi îmbrăcată şi neîmbrăcată, şi goală şi negoală.

Într-adevăr, când a apărut pe scenă, Henriette Schwalb a făcut furori. Ca ieşită din minţi, galeria striga şi urla: „Rândunico[1]! Păsărico! Pisicuţo!" şi fel de fel de alte asemenea... vorbe de răsfăţ. Directorul Gheţl ben-Gheţl era în al şaptelea cer, nu-şi mai încăpea în piele de bucurie.

În schimb, Haim-Iţic, fratele „vedetei", îi mânca directorului zilele. „Mai mare ruşinea să dai drumul pe scenă unuia ca ăsta!" se plângea el actorilor. Şi bineînţeles că toţi erau de acord cu directorul. Dar trebuie să recunoaştem că nu aveau sută la sută dreptate. Haim-Iţic, bietul, muncea din răsputeri şi îşi cunoştea rolul de-a fir-a-păr. Că făcea rolul praf, că uneori mai înghiţea cuvintele, de parcă se

1. În limba germană, *Schwalb* înseamnă rândunică.

băteau calicii la gura lui, iar alteori le mesteca tacticos, de-i ieşeau din gură, vorba actorilor, „ca rumegate de-o vacă", ce vreţi, asta-i! Aşa vorbeşte el! Ce vină are? Dar, oricum, se cam legau de el, că de ce stă aşa şi nu altfel? Că de ce se mişcă aşa şi nu altfel? Ce vină are el dacă aşa l-a creat natura? În schimb, Schwalb se simţea tare în rolurile cele mai „dramatice". Când îi pica vreun rol de tiran sau pur şi simplu de bandit, era de-a dreptul teribil! Atunci ochii i se injectau ca la un adevărat tâlhar de codru, iar mutra lui de vagabond devenea fioroasă. Nu degeaba avea el atâta succes, în vremurile de tristă amintire, când, împreună cu măscăricii lui, juca teatru în serile de *Purim*.

Capitolul 51
PRIMADONA ARE ADMIRATORI

La toate trebuie să ai noroc! Haim-Iţic Schwalb nu-i un tragedian chiar atât de prost. Există pe lumea asta mulţi, foarte mulţi încă mai proşti decât el. Există unii comici care se pretind buni tragedieni şi, tot aşa, unii tragedieni care se cred comici excelenţi. Dar treaba mergea şi-aşa. „M-auziţi? Dacă n-ai noroc, mai bine nici să nu te naşti!" spunea Haim-Iţic cu amărăciune. Ştia el că ceilalţi colegi ai lui, actorii, îi sunt duşmani de moarte, că ar fi în stare să-l înece într-un pahar cu apă, că-şi bat joc de el şi îi zic „burduf şi balercă şi buştean şi butuc", şi încă alte asemenea „vorbe dulci"... Nu-i unul, să zici, să-l poată suferi, dar în primul rând nu-l înghite Gheţl ben-Gheţl, directorul teatrului evreiesc din Lemberg.

O dată, directorul Gheţl ben-Gheţl scăpă o vorbă chiar în faţa lui Haim-Iţic:

– Curios, ăştia doi sunt frate şi soră, născuţi dintr-o mamă. Şi, cu toate astea, pe Henriette o iubesc ca pe viaţa mea, iar pe el, pe vagabond, n-am ochi să-l văd!

Lui Haim-Iţic Schwalb atâta i-a trebuit. El ştie de mult că şi

directorul şi actoraşii ţin la sora lui mult mai mult decât la el. Şi tocmai pe chestia asta o păzeşte, e numai ochi şi urechi. Are grijă ca Henriette să se poarte cinstit, ca o copilă cumsecade. Cu alte cuvinte, în faţa publicului poate să apără chiar şi goală, pe scenă poate să râdă, să ţopăie, să facă tumbe câte pofteşte. Dar până aici! De aceea doar îi e frate, şi încă un frate devotat, chiar prea devotat...

Asta o ştiu toţi actorii. Iar aceluia care nu ştie, Schwalb îi dă de veste în aşa fel ca să-l ţină minte în vecii vecilor. „Are o mânuţa bătăuşul ăsta, măcar de i-ar damblagi."

Aşa vorbesc actorii între ei. Totuşi, de la ultimul actoraş şi până la directorul Gheţl ben-Gheţl toţi se gudură pe lângă primadona Henriette Schwalb.

Da, Henriette Schwalb a şi ajuns primadonă. Vechea primadonă, sărmana, a trebuit să-i cedeze locul, ruşinată şi cu inima frântă de durere, numai pentru că Henriette Schwalb e mai frumoasă decât ea. Cu toate că cealaltă cânta mai bine şi juca mai bine, de o mie de ori mai bine! Dar ce să-i faci, „faţa vinde marfa". În zilele noastre, un chip frumos are trecere, se zice, peste tot, până şi la Paris! Aşa a ajuns lumea, şi nu-i nimic de făcut. Cert este că Ientl a noastră, Henriette Schwalb adică, a ajuns primadonă la teatrul evreiesc din Lemberg. Nici n-aţi mai recunoaşte-o pe Ientl de altădată. Mă rog, vă puteţi îngădui s-o priviţi. Ce pălărie poartă! Panama veritabilă, cu pene de struţ, pene veritabile, nu, Doamne păzeşte, vreo imitaţie! Şi are o ţinută, o adevărată prinţesă. La spectacolele jubiliare date în cinstea ei nu i se mai oferă, ca la început, portocale, nu, ci cadouri în toată regula, cadouri care valorează douăzeci de guldeni, douăzeci şi cinci de guldeni şi chiar treizeci de guldeni. Se spune că Henriette are acum şi slujnică, o fată la toate, care îi duce şi toaletele la teatru.

Fireşte, când nu-i nimeni de faţă, Henriette se mai apucă să spele şi să calce rufele, la cot cu slujnica ei.

Dar într-o bună zi, ce să vezi? Îi dispar primadonei un guleraş şi o bluziţă, care la un loc făceau cam vreo coroană şi jumătate. Primadona, hait, cu gura pe fată, cică o fură, o pradă. Şi gata

scandalul. Cele două femei nici gând să se cruţe una pe cealaltă. Henriette îi aruncă slujnicei în faţă că se ţine cu fratele ei, Schwalb. Şi-i sare şi celeilalte ţandăra şi-i aruncă primadonei în faţă lucruri încă şi mai şi, cât pe-aci să ajungă la păruieli.

Noroc că Haim-Iţic soseşte la vreme ca să facă lumină. Guleraşul şi bluziţa ajunseseră... la el, la Schwalb, printre teancurile lui de roluri şi note. Cum de au ajuns tocmai acolo, dracu ştie!

Jignită, slujnica izbucneşte în plâns. Schwalb se interesează de ce, hodoronc-tronc, fata s-a pornit să bocească. Şi ea îi istoriseşte tot, tot ce născocise soră-sa pe seama lor. Atunci se trezi în Schwalb al nostru fostul Haim-Iţic şi...

Dar să trecem peste scena asta. Cui ce-i pasă cum trăiesc actorii între ei?

Capitolul 52
POLITICA DIN CULISE

„Dacă ai nevoie de hoţ, îl scoţi şi de la spânzurătoare". De zicala asta s-a folosit şi vestitul director al teatrului evreiesc din Lemberg, Gheţl ben-Gheţl. Îl chemă, aşadar, la el pe „vagabond", pe Isac Schwalb, fratele primadonei (acum nu-i mai spune Haim-Iţic), se încuie cu el în birou şi porniră o discuţie lungă, intimă, între patru ochi...

Din ziua aceea, Schwalb începu să i-l laude soră-sii pe tânărul artist din Bucureşti, să-i bage în cap că trebuie să se dea bine pe lângă Rafalescu, să fie cât mai prietenoasă cu el, cu toate că acesta nu-i decât un puştan. „Mă-nţelegi, Henriette, trebuie să-i sucim capul acestui băieţel, ca nici dracu să nu-l mai poată urni de aici, şi-atunci are să fie bine pentru toţi... Ce bine? Care bine? Să nu mă întrebi! Restul trebuie să-l înţelegi singură, dacă nu eşti tare de cap..."

Dar sfaturile lui Schwalb sunt oarecum de prisos, căci, încă cu mult înainte, primadona noastră i-a pus gând rău junelui cu ochi nevinovaţi şi melancolici. Nu pentru că ar fi chiar atât de încântată de

jocul lui, ci pur şi simplu de ciudă. Pe Henriette, obişnuită să-i cadă toţi la picioare, cum să n-o râcâie la inimă că numai el, băieţandrul ăsta, o ţine la distanţă, ba parcă nici n-ar observa-o! Aşa că foloseşte toate mijloacele de care dispune o femeie frumoasă spre a-l vrăji pe cel a cărui inimă vrea s-o câştige. Se foieşte în jurul lui, tot cântând şi dansând, îi face ochi dulci, îi trimite bezele şi – e cazul, nu e cazul – râde întruna, ca să-i arate ce dinţişori albi şi frumoşi are. Ca albina care zumzăie în jurul stupului, ca fluturele care dă târcoale lumânării, ca liliecii care plutesc prin împărăţia nopţii, aşa se agită ea, tot dând târcoale băiatului. Dar zadarnică-i toată osteneala, zadarnică, zadarnică!

Se cam repetă aici străvechea poveste dintre nevasta lui Putifar şi Iosif[1], deşi nu chiar într-o formă atât de simplă şi de naivă ca în *Biblie*, căci, la urma urmei, Henriette Schwalb nu-i nevasta lui Putifar şi nici Rafalescu nu-i Iosif cel sfânt!

Toţi, afară de Rafalescu, sunt interesaţi ca între cei doi tineri să se înfiripe o dragoste ca în romane. Fiecare îşi are în privinţa asta calculele sale. Aşa cum foarte bine ştim, directorul Gheţl ben-Gheţl îşi are planul lui, bine gândit: graţie primadonei, nădăjduieşte să-l poată atrage în teatrul lui pe băieţandrul din Bucureşti, căci... „e de bine" pentru casă... Mai mult din ambiţie, Henriette se aşterne şi ea acum pe treabă mai serios ca oricând. Vrea să arate ce poate, când vrea, o primadonă frumoasă. Ei drăcie, cum aşa? Alţii se dau în vânt după ea şi ea să nu fie capabilă să-l zăpăcească pe copilandrul acela? Ar însemna, prin urmare, că nici ea, nici ochii ei frumoşi, nici sprâncenele ei arcuite, nici părul ei mătăsos, nici talia ei zveltă, nici silueta ei seducătoare, nici pălăria ei cu pene de struţ, nimic, nimic din toate astea nu preţuiesc în ochii lui mai mult decât o ceapă degerată! „Dacă-i vorba aşa, e sfârşitul pământului!" Frate-său, Schwalb, are şi el punctul său de vedere. Lui îi surâde, pur şi simplu, această partidă. Ajunge! E timpul ca toate puşlamalele astea să termine cu ţopăiala în jurul soră-sii, iar el să scape de grija de a face

1. Legenda biblică a lui Iosif, care, vândut ca sclav, slujeşte unui demnitar egiptean, pe nume Putifar. Soţia acestuia se îndrăgosteşte de Iosif, dar el îi respinge dragostea.

pe paznicul ei şi pe bătăuşul. E timpul ca Henriette să se căpătuiască, să facă o partidă cum se cade, căci, prostuţă, dar cu obrăjor frumos, cum e sora lui, mai poate. Doamne fereşte, să încapă pe mâinile cine ştie cui! De aceea, înainte de toate, Schwalb se dă bine pe lângă directorul Holzmann, se bagă în sufletul lui, linguşindu-l şi invitându-l la câte o gustare, aşa că, poftim, au şi devenit prieteni – cum s-ar zice – la cataramă. Holzmann are minte, slavă Domnului, cât toţi ăştia la un loc, ba poate chiar mai mult. Vede destul de clar unde ţinteşte fiecare. Şi râde în sine de toată intrigăria asta. Fără îndoială, vede mai departe decât toţi. El însuşi vrea să atragă de partea lui pe această frumoasă primadonă, împreună cu fratele ei, Schwalb, şi încă vreo câţiva „corişti" din teatrul lui Gheţl ben-Gheţl. Şi de ce nu? De ce nu i-ar rămâne acestui *Iukl ben-Flekl,* cum îi zice el, numai ciurucurile? Şi, în treacăt fie spus, Holzmann al nostru – hai să dăm adevărul pe faţă – a cam pus ochii pe Henriette, poate totuşi se va obişnui cu el, cu Holzmann adică, şi, cu timpul, mai ştii, păcatele?!... Doar n-o să stea holtei toată viaţa! Şi, mă rog, chiar dacă se poartă azi cam rece cu el... există o soluţie: un *benefis*[1] şi un mic cadou, şi iarăşi un *benefis,* şi iarăşi un mic cadou. Principalul, să ştie pe ce dă banii, dar-ar naiba în bani să dea!

Aşa gândeşte directorul nostru Holzmann şi e profund mulţumit că această frumuseţe cochetează cu Rafalescu al lui. Numai un lucru nu pricepe: de ce-o fi ocolind-o prostănacul ăsta pe frumoasa primadonă?

Şi, în general, ce s-o fi întâmplat cu el aici, la Lemberg, de pare atât de adâncit în sine şi mai îngândurat ca oricând?

1. Spectacol jubiliar, în beneficiul unui actor.

Capitolul 53
BRANDELE-KOZAK

Chiar în seara când Holzmann cu trupa lui venise să dea prima reprezentaţie la Lemberg, acesta zări în culisele teatrului lui Gheţl ben-Gheţl o persoană mică de statură, cunoscută. Şi întrucât culisele teatrului evreiesc din Lemberg nu sunt luminate cu electrică nici până în ziua de azi (zice-se că mai vezi şi-acum fumegând pe acolo câte o lampă mică de petrol), Holzmann nu-şi dădu seama din primul moment cine anume e persoana. O clipă i se păru că ar cunoaşte-o; apoi crezu că i se năzărise doar. Deodată însă vede că persoana se apropie de el şi cască gura, gata să râdă, dovadă că şi ea îl recunoaşte. Vine aşadar mai aproape, o priveşte bine, bine, şi tresare:

– Brandele-Kozak?!

– Hoţmah?!

– Ssst! Nimeni nu trebuie să ştie că ne cunoaştem... Vai de mine, ce-i cu dumneata? Nu-ţi mai încapi în piele de grasă! Lucrezi aici, la Iukl ben-Flekl ăsta? De mult? Şi pe unde umblă, mă rog, Şciupak al nostru? Dar hoţomanii de Şulem-Meer Muravcik? Mânca-i-ar holera pe-amândoi!

– Amin! îi răspunde râzând Brandele-Kozak.

Clopoţelul sună. Actorii se pregătesc să intre în scenă. Regizorul îi îmbrânceşte de la spate; e timpul să se ridice cortina, căci publicul, nerăbdător, dărâmă sala şi mai multe nu. Atunci, Holzmann şi Brandele se văd nevoiţi să se despartă până la sfârşitul actului întâi, după ce s-au înţeles ca nici pasărea să nu afle că ei s-ar fi cunoscut cândva.

Şi Holzmann aleargă într-un suflet în cabină, la tânărul lui prieten Rafalescu, să-i spună în secret, la ureche, că acuma chiar s-a întâlnit aici cu o actriţă a lui Şciupak, cu madam Cerneak, sau, cum i se mai zice, Brandele-Kozak[1] care jucase pe vremuri cu el. Probabil

1. Porecla are sensul de fată ageră, isteaţă ca un cazac.

că şi Rafalescu îşi aminteşte de ea, de la Holăneşti; una mărunţică, grăsuţă, ageră. Şi de câteva ori îi atrage lui Rafalescu atenţia: dacă cumva dă ochii cu ea, să lase impresia că o vede pentru prima oară.

Nici în cabina în care se îmbrăca tânărul artist-oaspete nu era mai multă lumină ca în culise. Rafalescu tocmai se grima în faţa oglinzii sparte şi afumate. De aceea, nu-i de mirare că ochiul lui Holzmann n-avu cum să observe cât de mult s-a schimbat la faţă tânărul său prieten. Pentru o clipă, lui Rafalescu parcă-i pierise graiul. Apoi îl întrebă pe Holzmann, chipurile nepăsător, continuând să se grimeze în faţa ciobului de oglindă:

– Cum spui că-i zice?

– Brandele-Kozak.

– Brandele-Kozak? Hm... nici că-mi amintesc! Ai să-mi faci, cred, cunoştinţă cu ea... Ia spune, îţi place cum m-am grimat azi?

– Fainâ grimă! Îndată după primul act îţi voi face cunoştinţă cu toţi actorii şi, bineînţeles, şi cu dânsa. Te prefaci că o vezi pentru prima oară, mă-nţelegi? Ce nevoie avem să se afle pe aici ce şi cum? Mă-nţelegi?

Fireşte că înţelege! Ce nu-i de înţeles? Dar cât o fi ceasul? E timpul, e timpul să intre în scenă?! Al cui e rândul acum? Al lui? Un, doi, trei!...

– Să calci cu dreptul! îi urează Holzmann, aranjându-i peruca.

În seara aceea Rafalescu a jucat prost. Mai prost ca niciodată. Desigur, publicului i se părea că joacă bine, minunat, extraordinar. Ca dovadă, furtuna de aplauze cu „Bravo, bravo!" şi ovaţiile nesfârşite cu care sala l-a răsplătit pe musafirul din Bucureşti.

Rafalescu însă ştia mai bine decât toţi că jucase ca un diletant. Ar merita, gândea el, să i se taie mâinile şi picioarele. Sărise multe cuvinte din rol şi multe le adăugase de la sine. Pe sufler nici nu-l auzise. Ce mai vorbă, trişase pe toată linia, cârpind, cu chiu, cu vai, primul act. Şi, totuşi, abia mai putea scăpa de publicul care, ca dinadins, parcă înnebunise şi nu mai contenea cu strigătele: „Ra-fa-les-cu! Ra-fa-les-cu!"

Rafalescu se repezi spre oglindă şi văzu că ochii îi ard. Tot trupul

şi-l simţea înfierbântat. Şi aici în cabină e strâmt, e tare strâmt, nu-i loc să te mişti, n-ai unde zvârli un ac. Toată trupa lui Gheţl-ben-Gheţl a dat năvală să-l felicite pe oaspete – care cu invidie ascunsă, care cu sinceritate. Rând pe rând i-au fost prezentaţi actorii. Şi privindu-le chipurile, i se părea că are în faţa lui nu oameni, ci animale şi păsări. Da, unul aduce bine de tot cu o capră, celălalt – cu un cocoş. Despre una ar jura că e o pisică; uite-o ce ochişori verzi are şi cum se linge pe bot!

Rafalescu o recunoscu îndată pe Brandele-Kozak. Îl recunoscu şi ea, cu toate că între timp mai crescuse, cu toate că acum era grimat. De câte ori nu-l văzuse cu Hoţmah acolo, în şopron, când ea juca în trupa lui Şciupak, la Holăneşti! „Chiar el să fie?... Da, el e!"

Ca într-o strălucire, lui Brandele-Kozak i se nasc în minte fel de fel de idei şi de combinaţii. În plin târăboi, îl trage pe Holzmann deoparte:

– Ăsta ţi-e „artistul" Rafalescu din Bucureşti? Ha, ha, ha... păi ăsta e puştiul lui Rafalovici din Holăneşti...

– Ssst! o previne Holzmann, făcându-i semn cu piciorul. Nicio vorbă! Ia mai bine să vorbim de altceva.

– Ce să vorbim, mă rog? întreabă ea, uitându-se în ochii lui speriaţi. Şi gândeşte: „Cum se mai schimbă oamenii! Cine dracu ar ghici că ăsta-i Hoţmah, vlăjganul care pe vremuri văcsuia cizmele lui Şciupak şi mânca bătaie ca un câine de pripas?"

– Şi Şciupak? Pe unde-i acu, arză-l-ar focul? Da' Şulem-Meer Muravcik? Da' ăilalţi vagabonzi? o întreabă Holzmann dintr-o răsuflare.

Ea nu mai ştie la ce să-i răspundă întâi, căci până să răspundă la o întrebare, el toarnă de-a valma alte zece. Pe el îl râcâie la inimă Şciupak. Ea însă ar vrea să ştie mai curând ce-i cu puştiul! Şi privirile amândurora se îndreaptă spre Rafalescu. „Prea multă lume s-a strâns în jurul băiatului, gândeşte Holzmann, ar fi o jale să-l laşi singurel într-o haită de lupi ca asta".

Şi tot discutând cu Brandele-Kozak, Holzmann nu-şi mai ia ochii de la Rafalescu. Cu toate că e destul de întuneric, se uită şi-i vede

pe toţi înghesuindu-se în jurul musafirului, în jurul „tânărului artist din Bucureşti". Fiecare doreşte să-l poată vedea mai de-aproape, să-i întindă mâna, să audă măcar un cuvânt din gura lui. Dar musafirul nu se prea arată dispus să vorbească. El caută din ochi pe cineva. Pe cine? Pe mărunţica şi grăsuna care-şi zice madam Cerneak sau Brandele-Kozak. O zăreşte într-un colţ, de vorbă cu Holzmann, şi ar vrea să se apropie de ea. Dar se opreşte pentru moment. Vrea să se degrimeze şi-apoi să alerge la ea: „Nu cumva ai aflat, nu cumva ai văzut o fată, una cu numele de Reizl? Eu zic că dumneata trebuie să ştii despre cine vorbesc! Fata cantorului din Holăneşti!"... Şi n-o să-i spună numai ei, ci o să strige în gura mare, să-l audă toţi. Simte însă că i s-au oprit cuvintele în gâtlej şi că se îneacă.

Pe dinaintea ochilor i se perindă aceleaşi animale şi păsări pe care nici nu vrea să le mai vadă, aude complimente pe care nici nu vrea să le audă. Şi printre toţi aceştia se luptă să-şi facă loc până la el un om mărunţel, cu ochelari cu ramă de aur, cu craniu triunghiular şi cu dinţi albi, ciudat încălecaţi unul peste celălalt. Obrazul îi radiază de bucurie, ochii îi lucesc prin ochelari. Îşi face loc cu greu printre oameni. Actorii şi actriţele îl zăresc de departe: „Copii, vine doctorul Leviusn!" Şi când se apropie, se dau toţi la o parte, să-i facă loc, şi strigă în gura mare: „Băieţi, loc, să treacă doctorul Leviusn!"

Capitolul 54
DOCTORUL LEWIUS - „LEVIUSN"

Holzmann, care niciodată şi nicăieri nu-l pierdea din ochi pe băie-ţandru, îl urmărea şi acum întruna, în timp ce stătea de vorbă cu Brandele-Kozak. Dar cum zări de la distanţă o persoană străină luptându-se energic să ajungă la el, Holzmann o şi dădu frumuşel la o parte pe Brandele, şi într-o clipă răsări între Rafalescu şi doctorul Lewius, pe care îl săgeta cu privirea lui pătrunzătoare: „Pe cine căutaţi, ce doriţi?"

Văzându-l pe elegantul director cu barbete, noul-venit scoase din buzunar o carte de vizită: Doctor Lewius.

Holzmann aruncă o privire pe cartea de vizită şi, examinându-l pe acest doctor Julius Lewius, cu căpăţâna triunghiulară şi cu dinţii mari, albi, încălecaţi, gândi: „Ce dihanie o mai fi şi ăsta?" Unul dintre actori îl luă pe Holzmann la o parte şi îi şopti la ureche cum că acest domn este doctorul Lewius, pe care ei, actorii, l-au poreclit „Leviusn[1]", că e doctor cu renume, un mare învăţat, un bine cunoscut Mecena, un pasionat amator de teatru evreiesc şi, pe deasupra, mare bogătaş; posesorul unei averi de aproape o jumătate de milion!

Nici titlul de „doctor", nici porecla de Leviusn, nici faptul că e un mare învăţat, un Mecena şi un mare amator de teatru evreiesc nu avură atâta efect asupra lui Holzmann cât ultima „virtute" a doctorului, faptul că e un mare bogătaş, posesorul unei averi de aproape o jumătate de milion. Cum auzi vorbele „posesorul unei averi de aproape o jumătate de milion", Holzmann se şi repezi la acest învăţat doctor, şi „Mecena", şi amator de teatru. Şi atâta se ploconi în faţa lui, cu „bine-aţi venit la noi, excelenţă", încât şi doctorului şi celor din jur primirea aceasta li se păru prea din cale-afară.

Doctorul Lewius-Leviusn i se adresă lui Holzmann foarte politicos, în nemţeşte (arătându-şi totodată dinţii crescuţi ciudat, unul peste celălalt), cu întrebarea dacă el în persoană este simpaticul *impresario* al vestitului Rafalescu.

E posibil ca vorba *impresario* Holzmann s-o fi auzit acum, să nu-i fie cu supărare, pentru prima oară! Şi se vede treaba că nu-i prinsese întocmai înţelesul, căci îi dete doctorului Lewius un răspuns care se potrivea ca nuca-n perete. De vorbit, îi vorbi doctorului nu în idiş, ci într-o nemţească stricată, folosind adică obişnuitele cuvinte idiş, împestriţate cu cuvinte nemţeşti.

Holzmann îi povesti doctorului că el, Holzmann adică, e rus, din *Raseia*[2], dar că flăcăul, Rafalescu adică, e originar din Bucureşti,

1. Leviathan sau Leviusin, peşte mitologic din care se vor hrăni cei drepţi pe lumea cealaltă.

2. Rusia.

cu alte cuvinte, nu chiar din Bucureşti, ci dintr-un loc la un ceas şi jumătate depărtare de Bucureşti. Văzând că *impresario* ăsta cam dă în gropi cu nemţeasca lui, doctorul Lewius începu să-i vorbească de-a dreptul în idiş, şi încă în ce idiş! Mulţi evrei şi-ar dori să vorbească un idiş atât de savuros ca al doctorului Lewius. Dar e jale cu evreii ăştia germani[1], de la prima cunoştinţă o iau razna pe nemţeşte, de-ţi fac capul calendar.

Auzind că doctorul Leviusn vorbeşte idiş „ca toţi oamenii", Holzmann se bucură din toată inima. Dădu atunci drumul la gură, şi dă-i şi dă-i, câte în lună şi-n stele. Începu să se laude faţă de doctor că Rafalescu e „opera" lui, că el, Holzmann adică, a făcut om din tinerelul ăsta. Cum s-a întâmplat? Asta s-a întâmplat la Bucureşti. Juca teatru... s-a cunoscut cu un meseriaş sărac... în casa căruia l-a întâlnit şi pe fiu-său, tot meseriaş... Băieţandrul i-a plăcut din prima clipă, şi atunci i-a spus lui taică-su: „Vezi, pe băiatul ăsta al dumitale trebuie să-l fac artist"! Omul l-a privit lung: „Ce vorbă-i aia *artist*? Ce soi de meserie o mai fi şi asta?" Ha, ha, ha...

Şi Holzmann izbucni în râs atât de sincer, cu atâta poftă, încât doctorul Lewius crezu că tot ce-i povesteşte e sfânt. (Neamţul, tot neamţ!) I se uita în gură şi-i sorbea fiece cuvânt.

Şi Holzmann al nostru, săracu, atâtea i-a îndrugat, că a ajuns, unde credeţi? Hăt, la regele Carol al României... Cum şi ce fel s-o mai descurca acum povestea cu regele Carol, ştie numai unul Dumnezeu. Noroc că tocmai atunci veni fuga regizorul, năduşit şi cu spume la gură:

– Ptiu, tot ce am visat rău să cadă pe capul vostru! Acolo publicul dărâmă teatrul, şi ăştia aici... poftim, stau la taifas şi mi se delectează cu poveşti, ca sâmbătă, după o masă bună!

Regizorul îşi făcuse o adevărată pomană cu bietul Holzmann, care, în fine, răsuflă uşurat. Gata, scăpase din încurcătură! Hodoronc-tronc, auzi, auzi, de unde până unde regele Carol din România? Ce-o mai fi având şi ăla cu el?

1. Până la sfârşitul Primului Război Mondial, Galiţia a facut parte din Imperiul Austro-Ungar şi elita evreiască era aculturată la cultura germană.

Capitolul 55
UNUL CĂLARE, ALTUL PE JOS...

Prima reprezentaţie a trupei ambulante „Holzmann, Schwalb et Comp." luase sfârşit la teatrul evreiesc din Lemberg în atmosfera de entuziasm pe care o stârnise peste tot. De-atâtea ori cortina a fost ridicată şi coborâtă, şi iarăşi ridicată şi coborâtă, dar, iată, vocile din public tot mai cer: „Ra-fa-les-cu!" Actorii şi-au dezlipit bărbile de călţi, îşi schimbă acum hainele, îşi caută care gulerul, care un pantof. Şi în acest timp, unii fredonează, alţii schimbă glume înţepătoare. Dar de acolo, din sală, răzbeşte larma: „Ra-fa-les-cu! Ra-fa-les-cu!"

– În gât să vă ră-mâ-nă! scandează un actor cu faţă vineţie, care se căzneşte, fără a izbuti, să-şi îmbrace scurteica. Mânca-o-ar boala de scurteică! Se încurcă în căptuşeala ruptă a mânecii.

– Îi dăm drumu'? îl întreabă pe Holzmann regizorul, cu faţa lui roşie, asudată, ţinând cu amândouă mâinile sforile cortinei.

– Le-ajunge, lua-i-ar dracu, pentru *heller*-ii lor spurcaţi! face Holzmann, căruia îi displace acest ceremonial.

Dar zadarnic! Vedeta din Bucureşti este nevoită să mai apară, măcar încă o dată, în faţa publicului. Şi cortina se ridică pentru ultima oară, iar Rafalescu, în faţa rampei, se înclină, şi iarăşi publicul îl aclamă furtunos: „Ra-fa-les-cu!"

Gata! zice Rafalescu asemenea unui copil capricios, în timp ce îşi scoate peruca şi-şi dezlipeşte mustăcioara, frecându-şi obrazul lui neted, frumos, proaspăt şi alb, încadrat de păr blond, răvăşit peste gâtul alb ca de marmură.

Artiştii îl privesc de-aproape cu ochi curioşi şi pizmuitori, îl invidiază pentru toate: pentru succesul neobişnuit pe care îl repurtează, pentru ţinuta lui calmă, pentru aplauzele furtunoase şi nesfârşite ale publicului, care parcă a înnebunit. Şi-l mai invidiază pentru chipul lui tânăr şi delicat, pentru părul lui blond, răvăşit peste gâtul alb ca marmura... îl invidiază şi nu înţeleg totuşi prin

ce s-a distins acest actor tânăr. Şi pentru ce zarva asta: Rafalescu! Rafalescu! La început, înainte de a fi apărut pe scenă, ei aşteptaseră Dumnezeu ştie ce voce grozavă. Crezuseră că vor vedea un joc care să zguduie pereţii; că de la el vor auzi un limbaj şi o dicţiune cu totul neobişnuite. Când colo, nimic din toate astea! Apare pe scenă ca un om obişnuit, se mişcă sau şade ca un om obişnuit, are o ţinută calmă, e degajat şi simplu, simplu ca un om de rând. Ha-ha, asta-i artă? Nici măcar nu vorbeşte ca un actor, ci ca un oarecare!... De ce jubilează publicul, trăsni-l-ar Dumnezeu?! De ce fac atâta zarvă dobitocii ăştia? Nişte vite încălţate! Nişte măgari!

Dar toate pe lumea asta trebuie să aibă un sfârşit. Chiar şi rechemările la scenă deschisă, într-un teatru evreiesc, trebuie să ia odată sfârşit. În cele din urmă, cortina nu se mai ridică şi lumea începe să părăsească sala. Se sting lămpile şi în câteva clipe teatrul devine pustiu.

O singură persoană mai rămâne să-i aştepte pe artişti – doctorul Lewius sau, cum l-au poreclit actorii, doctorul Leviusn. El a invitat ambele trupe de teatru ca, îndată după reprezentaţie, să meargă împreună Ia o cafenea, la o „cinste".

Actorii din Lemberg îl cunosc însă bine pe acest Mecena. Ei ştiu că acest doctor Leviusn nu-i o mână spartă, că el nu aruncă banii de dragul unor actori evrei. Doctorul Lewius este darnic în vorbe frumoase, în complimente, în orice, până la buzunar, până la pungă. Mai departe, adio! Dar dacă doctorul Lewius este în general darnic în vorbe frumoase, pe tânărul nostru erou îl copleşea pur şi simplu cu complimente. După fiecare act, doctorul Lewius, ca un adevărat Mecena, alerga la Rafalescu în cabină, îşi freca mâinile, se agita, îşi arăta toţi dinţii ciudat încălecaţi unul peste celălalt, mulţumind cu lacrimi în ochi tânărului *star*[1] şi impresarului Holzmann. După actul al treilea, Mecena al nostru se entuziasmase în aşa măsură, încât îl îmbrăţişa pe tânărul actor şi îl sărută. După asta îl chemă pe directorul Holzmann şi discuta foarte aprins ceva cu el, tot apăsând

1. Stea, vedetă (din engleză).

cu mâna pe inimă, ca şi când ar fi spus: „Las' pe mine"! Văzând că neamţul e mort după acest flăcău, ce-i trece lui Holzmann prin minte? „Măcar de-ar face prostănacul de neamţ o donaţie serioasă... Să pună la bătaie câteva mii de coroane... Nu, stai! Ce-ar fi dacă ar vrea să devină asociatul meu, să închiriem împreună un teatru, un teatru în toată legea, cu primadonă şi cu tot ce trebuie...? Sau ce-ar fi să zică: «Na, Holzmann, ţie ţi-a dat Dumnezeu o comoară, pe Rafalescu, mie mi-a dat Dumnezeu bani. Hai să facem tovărăşie!» Şi de ce nu? Te joci cu un doctor, cu un Mecena, cu un iubitor de teatru evreiesc care, pe deasupra, posedă aproape o jumătate de milion?"

Nu tot astfel stăteau însă lucrurile cu Rafalescu. Aplauzele furtunoase ale publicului şi complimentele doctorului Lewius nu-i suciseră într-atâta capul încât să uite, fie şi pentru o clipă, de Brandele-Kozak, singura de-aici care ar putea să-i dea o veste despre Reizl, fata cantorului.

Reizl! Reizl! Oriunde s-ar afla el, orice-ar face, pe Reizl o vede în faţa ochilor. Şi astăzi, mai limpede ca întotdeauna. Simte cum îi bate inima încă înainte de-a fi auzit ceva despre ea. Şi se uită împrejur, căutând-o cu ochii pe mărunţica şi grăsuna căreia i se spune Brandele-Kozak. Iat-o printre actori! Se uită la el şi-l străpunge cu privirea ca şi cum ar şti ea ceva... E îmbrăcată ciudat, cu o pelerină roşie, roşie şi largă; şi ea însăşi e nostimă, fâşneaţă, gata parcă să danseze. Ca siluetă, aduce cu un butoiaş. Picioarele rotunde, grosuţe, scurte, mâinile ca nişte perniţe, ochişorii mici ca de japoneză şi sprâncenele foarte dese, faţa rotundă şi albă, ca o farfurie, ca o lună plină, care zâmbeşte întruna, gura mare, cu dinţi albi, puternici. Cum te uiţi la ea, oricât de acrit ţi-ar fi sufletul, îţi vine să zâmbeşti. O figură nostimă şi caraghioasă. Asta-i Brandele-Kozak.

Şi, totuşi, în ochii lui Rafalescu ea apare în acest moment destul de plăcută şi drăgălaşă. Cât n-ar da acum eroul nostru ca toţi actorii celor două trupe să dispară, măcar pentru un timp, sau să intre în fundul iadului, pentru ca el să poată rămâne numai cu această fată

simpatică, hazlie şi să discute cu ea despre Reizl, despre Reizl, despre Reizl... Dar parcă-i un făcut. Parcă ar fi fost tocmiţi să stea cu toţii în jurul lui, să se uite cu toţii la el şi toţi să-l aştepte numai şi numai pe el, până ce-l vor vedea gata să meargă împreună cu ei şi cu doctorul Lewius la cafenea. Până una-alta îşi fac de lucru, discută, pălăvrăgesc şi râd. Veselă bandă!

– De ce zăboveşti atâta? îl întreabă Holzmann pe Rafalescu şi-l ajută să se îmbrace, înfăşurându-i gâtul cu un fular, ca să nu răcească.

Şi pornesc. După ei, toată lumea iese cu larmă, cu tămbălău şi cu râsete, de parcă ar fi nişte copii cărora abia li s-a dat drumul de la şcoală.

Afară noaptea e liniştită, înstelată. La poarta teatrului aşteaptă o trăsură cu cai, lucru neobişnuit pentru teatrul evreiesc din Lemberg. Ceata de actori se opreşte: „A cui o fi trăsura? Ai cui or fi caii?" Aha, doctorul Lewius a pregătit propriul său echipaj pentru el, pentru vedeta Rafalescu şi, bineînţeles, şi pentru impresarul Holzmann. Şi tustrei se tolănesc, pe pernele trăsurii. Holzmann nu se poate stăpâni, el trebuie să bodogănească ceva:

– Fir-ar ai dracului să fie de bani!

Doctorul Lewius se adresează tuturor:

– Prin urmare, domnii mei, la „Cafe Monopol"!

Actorii urmăresc echipajul şi îl invidiază pe fericitul Rafalescu. Unul altuia îşi spun cu un zâmbet şi cu o zicală: Fiecăruia cum îi e scris, „unul călare, altul pe jos..."

Capitolul 56
TOAST PENTRU STELELE RĂTĂCITOARE

Când actorii ambelor trupe sosiră la „Cafe Monopol", cu atâta zgomot pătrunseră în local şi cu atâta voie bună se aşezară în jurul meselor, încât parcă se pregăteau să dovedească tot ce era pe acolo bun de băut şi de mâncat. Ca din pământ răsăriră doi chelneri în

fracuri scurte, dar cu nasuri lungi şi coroiate, care se postară tăcuţi în spatele meselor, într-o atitudine de aşteptare, ca şi când ar fi întrebat: „Ce comandă domnii?" Dar a reieşit deocamdată că domnii nu comandă nimic, că sunt în aşteptarea unor persoane. Şi până una-alta încep să bârfească chiar pe acele persoane! Desigur, cel mai bârfit este doctorul Leviusn. Unul ştie să-l imite perfect cum ţine mâinile în buzunare, cum se uită pe deasupra ochelarilor, cum vorbeşte împroşcându-te cu salivă; altul se strâmbă ca el, arătând cum l-a aplaudat pe Rafalescu, agitând mâinile şi picioarele; al treilea arată cum l-a cuprins pe Rafalescu ca să-l sărute, şi cum tânărul, bietul de el, s-a speriat. Şi toată ceata se prăpădeşte de râs.

Actorii sunt un neam de oameni veseli. Nu degeaba în popor li se spune comedianţi. Au de ce, n-au de ce, ei râd! Face unul o glumă, se râde, spune altul o nerozie, apoi să te ţii...

„Leviusn al nostru ţine probabil în trăsură o prelegere despre artă..."

Şi parcă ar fi fost de faţă. Din capul locului, doctorul Lewius poruncise birjarului să nu-i ducă direct la „Cafe Monopol", ci să facă un tur prin oraş, să mai ia puţin aer! Un Mecena care dispune de bani mulţi nu se sinchiseşte prea tare când e aşteptat de nişte pârliţi de actori, şi, pe deasupra, evrei.

Doctorul Lewius e obişnuit ca actorul să stea smirnă în faţa lui, să-l ia toţi dracii când îl vede. Mă rog, puterea banului!

De cum intră doctorul Lewius în local, toată lumea, ca un singur om, se ridică în picioare şi cu respect i se oferă locul de frunte, loc pe care dumnealui îl ocupă cu sentimentul omului conştient de valoarea sa. După aceea îl pofteşte pe *star*-ul Rafalescu la dreapta şi pe *impresario* Holzmann la stânga. Şi în doi timpi şi trei mişcări totul capătă un caracter festiv, atmosfera devine solemnă.

Doctorul Lewius se uită în juru-i şi face un semn. Cei doi chelneri cu fracuri scurte şi cu nasuri lungi, coroiate, răsar din nou, ca din pământ, aleargă spre el şi-i cată în ochi cu atâta respect şi curiozitate, ca şi când de poruncile doctorului Lewius ar depinde şi soarta lor, şi

a localului, şi a omenirii întregi. Chelnerii amândoi stau încovoiaţi, cu respiraţia reţinută. Dar doctorul Lewius nu prea se grăbeşte să spună ce are de spus. Mai întâi de toate îşi trece mâna peste căpăţâna lui triunghiulară, îşi încreţeşte fruntea, închide ochii pe jumătate şi priveşte îngândurat peste ochelari către un anumit punct, ca un om care ar avea de rezolvat o gravă problemă internaţională. În sfârşit... cuvântul e rostit! Doctorul Lewius ar ruga chelnerii să fie atât de amabili să aducă bere – fiecăruia câte o halbă – şi salam cuşer pentru o gustare.

Chelnerii se îndreaptă din şale şi, amândoi deodată, pornesc cu atâta elan, cu figuri atât de radioase, de parcă s-ar duce să dea lumii de ştire că un bun amic al lor a descoperit Polul Nord sau că, mă rog, cineva ar fi scăpat de la puşcărie.

În fine, berea e servită. Salamului cuşer, întâmpinat cu alai, i se face loc de cinste pe masă. Doctorul Lewius se ridică atunci în picioare, cu prestanţa unui preşedinte. Un zâmbet mieros îi pluteşte pe buzele groase şi, arătându-şi dinţii mari şi albi, ciudat încălecaţi unul peste celălalt, ridică paharul, toastează, întinzându-se la un discurs lung şi strălucit.

De vorbit, doctorul Lewius vorbeşte, bineînţeles, într-o germană pură (aşa socoteşte el că se cuvine la ocazii oficiale).

În trei cuvinte vom reda întregul conţinut al cuvântării.

Mai întâi, doctorul Lewius a făcut o scurtă trecere în revistă a istoriei teatrului în genere, cum adică s-a dezvoltat arta la toate popoarele, în diferite ţări, începând cu vremurile marelui Shakespeare şi până în zilele noastre. Cu această ocazie, se înţelege, a ieşit la iveală... o erudiţie neobişnuită. Nume de cărţi şi de autori cădeau ca grindina peste capetele actorilor lihniţi de foame, care, bieţii, trăgeau cu ochiul spre berea spumoasă şi zâmbeau salamului, care le gâdila nările cu mirosul lui îmbietor de carne friptă şi de usturoi nemţesc. Încet-încet, actorii începură să atace halbele cu bere, căci, ţinând seama de scurta trecere în revistă, a doctorului Leviusn, ei calculară că, până ce va fi el gata cu Shakespeare, ei pot fi de trei ori gata şi cu berea, şi cu salamul cuşer!

Dar se pare că doctorul Lewius însuşi îşi dă seama că a întins-o prea mult cu scurta lui trecere în revistă, încât, cu multă dibăcie, sare de la Shakespeare de-a dreptul la „părintele teatrului idiş", la Goldfaden[1] şi la urmaşii săi, până ce ajunge cu bine... la artiştii teatrului evreiesc de aici, din Lemberg, cât şi la cei din alte teatre, care pribegesc din oraş în oraş, „ţinând sus steagul artei teatrale evreieşti". Unul dintre aceşti renumiţi artişti rătăcitori, spune vorbitorul, este tânărul *maestro,* oaspetele din Bucureşti, mult talentatul artist Rafalescu, pe care au onoarea să-l salute aici, în acest restrâns cerc actoricesc.

– Acest june artist, doamnelor şi domnii mei, se adresează doctorul Lewius actorilor, arătându-l pe Rafalescu, acest june artist s-a ivit în faţa ochilor noştri cu totul pe neaşteptate, aşa cum câteodată răsare pe cer, neaşteptată de astronomi, o luminoasă, strălucitoare şi rătăcitoare stea. Cu totul pe neaşteptate a apărut la noi această stea rătăcitoare, Rafalescu, luminând tot firmamentul scenei evreieşti. Dar nu pentru mult timp, doamnelor şi domnii mei! Din păcate, numai pentru puţină vreme; ca un astru, aci se arată, aci a dispărut... Eu ridic paharul, doamnelor şi domnii mei – îşi încheie doctorul Lewius discursul – toastând pentru stelele noastre rătăcitoare. *Hoch*![2]

Actorii ambelor trupe răspund cu un triplu *Hoch!,* răsplătindu-l pe vorbitor cu o porţie respectabilă de aplauze. Şi îndată tabără pe bere şi pe salamul cuşer.

– Pentru stelele noastre rătăcitoare! urează din nou doctorul Lewius, golindu-şi paharul, apoi face un semn chelnerilor, plăteşte şi-şi ia rămas bun de la toată lumea, până la următoarea reprezentaţie, de a doua zi.

– *Auf wiedersehen! La revedere!*

– Slavă Domnului că am scăpat! face unul dintre actori îndată ce doctorul Lewius trece pragul.

1. Avram Goldfaden (1840-1908), jurnalist, scriitor şi dramaturg, actor şi regizor, a fost creatorul teatrului de limbă idiş.

2. Aici, cu sensul "Trăiască!" (din germană).

– Totul are un sfârşit! îl completează un altul.

– „Nu-i nimic veşnic sub lună!" cum spune Don Pedro...

– Care Don Pedro, blegule? Asta a spus-o prorocul Moise!

– Poate vrei să spui regele Solomon?

– Fie şi regele Solomon! Copii, la treabă! Noaptea nu stă-n loc.

Şi lumea se ridică de la masă şi se înghesuie într-o încăpere dosnică, unde e rost de jucat o carte.

Capitolul 57
LA JOC DE CĂRŢI

Actorii ăştia, când se strâng în odăiţa de joc de la „Cafe Monopol", mai pot să ştie când trece vremea?

Odată aşezaţi la joc, le mai trebuie doar un ţap ispăşitor, în capul căruia să se spargă toate glumele şi blestemele. De cele mai multe ori, ţapul ispăşitor este Schwalb, cunoscutul nostru Isac Schwalb, tragedianul.

De data asta Schwalb se agită mai mult ca oricând. Pesemne i-a tăiat drumul o pisică neagră; are ghinion. Amândoi, şi el şi soră-sa, primadona Henriette Schwalb, tot schimbă banii şi şed ca pe jăratic.

De soră-sa îi pare mai rău decât de sine. Şi începe s-o mustre de faţă cu toată lumea, precum că toacă banii. Ea îi răspunde că toacă banii ei, nu pe-ai lui. Zice el: „Mai bine du-te de spală rufe!" Zice ea: „Mai bine-ai vinde ţigări!"... El ei, ea lui... vorbă pentru vorbă, scena devine extrem de interesantă... Lumea intervine; mulţi iau apărarea primadonei, dar sunt şi din cei care ţin cu fratele ei. Atunci Schwalb se înfurie şi mai tare şi zice că n-are nevoie de apărători, că nu cere mila nimănui. Lumea se amuză şi se topeşte de râs.

Treptat, sunt atraşi la jocul de cărţi şi cei doi directori: Gheţl ben-Gheţl şi Bernard Holzmann.

Ca directori, aceştia se ţineau la început mai deoparte, mulţumindu-se să se uite cum joacă ceilalţi! E interesant să vezi cine

câştigă şi cine pierde. De la un timp, încearcă şi ei să mizeze pe câte o carte; nu, Doamne fereşte, cu scopul de a câştiga, nu, ci numai aşa, din simplă curiozitate. Sunt curioşi să vadă cine o să dea lovitura. Dar cartea e oarbă, şi cum se întâmplă adesea, pierd. Şi vrând să-şi scoată pârleala, se înfunda şi mai rău. Atunci se aprind. Şi, uite-aşa, se antrenează cu toţii la joc şi nu mai văd nimic înaintea lor decât pe bancher, banii şi cărţile.

Cărţile zboară, obrajii se încing, ochii ard, banii sună, zarva creşte, cărţile sunt smulse din mâini, e bătaie pentru o carte. Unii râd, alţii, nu. Unii sunt mulţumiţi, alţii, nu. Enervaţi sunt însă cu toţii; sunt gata să se sfâşie unul pe altul, să se înghită de vii...

...Numai doi oameni n-au intrat în vâltoarea jocului. Aceştia sunt tânărul nostru erou Rafalescu şi madam Cerneak, zisă Brandele-Kozak.

Nu fiindcă n-ar cunoaşte jocul de cărţi. Dimpotrivă, despre Brandele-Kozak actorii spun că la jocul de cărţi bagă în cofă trei bărbaţi... „De la ea să câştigi un ban, e ca şi când ai cerca să scoţi apă din piatră seacă". „Brandele-Kozak când câştigă pune mâna pe căciula plină cu gologani şi... pe-aci ţi-e drumul!"... Aşa spun despre ea actorii. Şi Brandele îşi vede de-ale ei. Câştigă? Bagă câştigul în fundul buzunarului. Vede că nu-i merge? Nu mai joacă. Uite aşa-i Brandele-Kozak.

Nici lui Rafalescu nu-i displac cărţile. Dimpotrivă, se poate spune că-i plac foarte, foarte mult. Dar, cum să vă spun, jocul lui e cu totul deosebit. Pe el nu-i interesează atâta câştigul sau paguba, cât jocul în sine. Tactica jocului de cărţi prezintă pentru el un lucru de mare interes... „Ha, ha, mizez a şasea oară pe riga de pică, şi nici gând să iasă, măcar o dată..." Sau: „Ha, ha, ce spuneţi de asta, iar am pierdut!"

Cei doi, adică Brandele-Kozak şi Rafalescu, au aşteptat momentul când zarva se înteţeşte de obicei la maximum şi când toată lumea, ca hipnotizată, îşi cufundă privirile în joc, ca să se retragă mai la o parte şi repede să lege între ei o discuţie intimă: i se pare, de nu se

înşală, că a văzut-o la Holăneşti. Nu, nu se înşală. Obrazul rotund al drăguţei madam Cerneak se rumeneşte şi deasupra buzei de sus îi apar broboane de sudoare. L-a recunoscut şi ea numaidecât, cu toate că a mai crescut... s-a făcut băiat mare... dar n-ar fi bine să se aşeze pentru o clipă?...

Se aşază la o masă separată şi firul discuţiei se deapănă, se tot deapănă: Holăneşti... teatru... trupă... Şciupak... El o întreabă în treacăt:

– Şi pe unde-i acum Şciupak?

– Unde-i Şciupak? He, he! (Face un gest cu amândouă mâinile.) Dumnezeu să-l ierte!

Rafalescu tresare.

– A murit?

Madam Cerneak pufneşte în râs, arătându-şi toţi dinţii:

– Ha, ha, ha, Şciupak, să moară! Şciupak nu-i omul să facă o prostie ca asta. E sănătos tun, crapă de sănătate, numai capul îi e cam zăpăcit. Oi, şi încă ce zăpăcit! Îl ştii că mereu are gâlceavă cu nevestele lui – secătura de Şciupak îşi îngăduie luxul să aibă trei neveste, trei bube negre în gât – dar a mai primit o lovitură. Aşa o lovitură are s-o ţină minte toată viaţa! Şi, cu ajutorul lui Dumnezeu, sperăm că nici n-o să-şi mai revină vreodată.

Madam Cerneak se dă tot mai aproape de Rafalescu, povestindu-i cu suflet, cu înfrigurare, gesticulând mereu, despre Şciupak, despre nenorocirile care au dat peste el. Şi încă ce nenorociri! Ce, e glumă, un om care şi-a amanetat ori şi-a vândut toate briliantele câte le avea! Şi cine l-a cunoscut pe Şciupak cu briliantele lui, acela va înţelege ce înseamnă asta pentru el... Şi pentru ce? De dragul unei fete despre care visa că, odată şi odată, o să fie tot sprijinul lui, toată puterea şi strălucirea lui. Trebuia să devină primadonă în teatrul lui. O primadonă graţie căreia spera să facă avere (face-i-s-ar rău să i se facă!). Dar, cum se vede, există un Dumnezeu pe lumea asta! Şi ce face Dumnezeu? A trebuit să se întâmple ca fata asta să se cunoască undeva, la un concert, cu cântăreaţa de renume mondial Marcella

Embrich.[1] Şi auzind-o cum cântă, această Marcella Embrich înnebuneşte de admiraţie şi o ia pe fată la dânsa, la Viena, şi o bagă într-un conservator.

– Ei, ia spune, nu-i cazul să crape Şciupak că a scăpat din mână aşa o primadonă, aşa o comoară? Oi, oi, oi, ce primadonă! Ce-a fost în stare Şciupak să găsească! O fată – aur! Copilă încă! Fragedă ca o floricică! Frumoasă ca o zi de mai! Şi de cântat cântă de-ţi topeşte sufletul! Roza o cheamă, Roza Spivak.

– Reizl?!...

Capitolul 58

„O FI ALTUL FRUMOS, DA' EU SUNT DEŞTEPT..."

Când îl auzi pe Rafalescu exclamând „Reizl!", Brandele Cerneak sau Brandele-Kozak nu se mai putu stăpâni. Bătu o dată din palme şi-şi făcu singură un compliment:

– Aha, vezi, vezi? Vorba ceea: „O fi altul frumos, da' eu sunt deştept!"

Da! Adevărat! Se poate lăuda că are un ochi bun. Ehei, ce mai ochi, ce mai ochi! Din prima clipă, de cum l-a zărit în culise pe acest „Leo Rafalescu din Bucureşti", i-a şi trecut prin minte că-i „el"... acela pe care îl văzuse împreună cu Roza Spivak. Şi îl văzuse nu o dată, ci de câteva ori, de multe ori. Şi îndată începu să cotrobăiască prin bagajul ei de amintiri: „Doamne-Dumnezeule, unde l-oi fi văzut împreună cu Roza Spivak? Aha, da, se înţelege că la Holăneşti, la teatru!" Abia azi îi apare totul limpede ca lumina zilei. Şi uite-aşa i s-au lămurit multe. Mai întâi şi întâi înţelege acum de ce s-a perpelit atâta biata Roza Spivak. Oi, după un băiat ca ăsta, zău, ai şi de ce să oftezi; ai de ce să tânjeşti! Oi, de-ar şti ce dor i-a fost Rozei Spivak de el!

– I-a fost dor?...

1. Este vorba de Marcella Zembrich (1858-1935), renumită soprană de coloratură.

Rafalescu simte că i se taie răsuflarea. Şi madam Cerneak îl loveşte peste mână:

– Ia te uită cum se face niznai! Săracu de el, săracii! Aşa tinerel şi se pricepe să te ducă, hi, hi, hi! Întreabă dacă i-a fost dor! Parcă seamănă dor cu dor? Se prăpădea, se topea ca o lumânare. Nu-şi mai putea, găsi loc...

De unde ştie ea asta? Ha, ha, auzi întrebare! Ea şi Roza erau ca un singur suflet; trăiau ca surorile, ca două surori adevărate! Parcă Roza avea vreun secret faţă de ea? Odată s-a întâmplat... stai, pe unde s-o fi întâmplat? Zău că nu-şi mai aminteşte! Pe unde oare n-au cutreierat? Ca şătrarii s-au mutat de colo-colo. Au tot colindat cu Şciupak ăsta, lua-i-ar Dumnezeu minţile, din ţară în ţară, din oraş în oraş. Azi aici, mâine dincolo. Să rămână prea mult într-un loc, nu-i convenea, din cauza nevestelor lui, care-l tot urmăreau pas cu pas. Mereu se pomenea cu altă nevastă, pomeni-s-ar cu o cărămidă în cap! Şi ce trupă mai avea pe atunci! Aşa un an să aibă el! Butuci, unul mai butucănos decât celălalt! Să nu fi fost ea, Brandele Cerneak, cu jocul ei, şi Roza Spivak, cu glasul ei, Şciupak ar fi umblat cu traista-n băţ, la cerşit sau, pur şi simplu, s-ar fi dat cu capul de pereţi. Pe ele două, se poate spune, se bizuia tot teatrul şi mai cu seamă pe cântecele Rozei. Ce mai cântă! Ce de cântece mai cântă!...

Încă de pe atunci madam Cerneak a fost prima care a prevăzut că fata asta o să ajungă odată şi odată o cântăreaţă mare şi renumită, căci ea, madam Cerneak, se pricepe destul de bine la de-alde astea...

Prin câte n-a trecut şi n-a văzut în viaţa ei, ai, ai, ai! De câte ori nu i-a spus Rozei că locul ei nu e aici. Nimeni n-ar fi îndrăznit, de teama lui Şciupak, să vorbească atât de sincer şi deschis ca dânsa. Şi nimănui afară de ea Roza nu şi-ar fi deschis sufletul, căci nimeni, nu, nimeni nu-l cunoaşte pe Şciupak, fi-i-ar numele de râs, aşa cum îl cunoaşte Brandele... Ea îşi dădea seama că acolo ceva nu mirosea a bine: o fată singură... încă o copilă... ca o floare...

De ochii lumii, se chema că această Roza Spivak este o rubedenie a lui Şciupak, o nepoţică pe care el a adus-o din Varşovia. O nepoţică

din Varşovia, ha, ha, ha! asta s-o spună lu' mutu, nu ei! Ea, Brandele Cerneak, a mirosit îndată că Roza e nepoata lui Şciupak aşa cum ea, Brandele, e regină. Dar dacă vrea el să-i fie nepoată, arză-l-ar focu, fie-i şi nepoată!... Şi ea, Brandele, s-a apucat să iscodească, să urmărească, să-l tragă de limbă pe aghiotantul lui Şciupak, pe Şulem-Meer. Rafalescu şi-l aminteşte, desigur... O, îl ţine bine minte! Cum să nu şi-l amintească? E unul mărunţel, vesel, o hahaleră. O hahaleră, completează Brandele-Kozak, un vagabond, un bandit, ceva ce n-a văzut pământul! O secătură şi mai şi decât stăpânu-său! Ca un dulău credincios, aşa îl slujeşte pe Şciupak. Dracu ştie ce-i leagă aşa unul de altul! Unde nu-i sameni, acolo răsar!...

Şi nu mai conteneşte să tune şi să fulgere la adresa celor doi. Tânărul erou îi soarbe, îi soarbe fiece cuvânt. Ar dori să audă, în sfârşit, şi ceva despre Reizl. Dar femeia asta îl ameţeşte întruna cu Şciupak şi iar cu Şciupak. Până dă Dumnezeu de înţelege că a trăncănit destul despre Şciupak şi-şi retează singură vorba: Da! Şi unde a rămas, mă rog? Aha, tot la Roza Spivak?! Da! Vine odată Roza la ea şi o întreabă dacă poate să-i dea în cărţi. În cărţi? Da' ce-i veni aşa, deodată? Firește, de ghicit, poate să-i ghicească, dar cunoaşte, zice, o cărturăreasă. Dă aia în cărţi, de-ţi stă mintea în loc! Şi îi cade la piept, Roza adică: „Draga mea, sufletul meu... scumpa mea!..." Vrea, zice, să mergem la cărturăreasă... Şi nici mai mult, nici mai puţin, chiar acum!... Vrea şi vrea! „Da' ce te-a apucat, fetico?..." Uite, aşa vrea ea... Capricioasă fată Spivak asta, foc, flacără, văpaie! Din senin o năpădeşte plânsul, de-şi ascunde capul în perne! Nu tu mâncare, nu tu băutură, nu tu nimic! Altădată se repede la tine, ţup, la dans! Aşa, pe nepusă masă...? Hodoronc- tronc! „Ai înnebunit?! Ţi-ai ieşit din minţi?..." Ba odată îi vine chef să cânte, şi cântă, şi cântă, ca o privighetoare! Capricioasă fată şi Spivak asta...

În fine, şi unde a rămas cu povestea asta? A, da... şi se duc ele la cărturăreasă... Bun! Şi-ajung ele la cărturăreasă... Deşteaptă muiere cărturăreasa asta, dată dracului! I se uită în ochi, întinde cărţile. Uite-aici cade asul de treflă: dragoste înseamnă... Şi pe deasupra

valetului de caro – un cavaler blond... Şi un şase, mereu alt şase. Drum înseamnă! Dragoste, un cavaler blond şi drum. Buun! Şi cărturăreasa nu-şi mai ia ochii de pe Reizl, şi-i tălmăceşte că acest cavaler blond se gândeşte mereu la ea. Întruna, zi şi noapte, se gândeşte numai la ea blondul ăsta. Zi şi noapte tânjeşte după ea, după Roza adică, o doreşte din adâncul inimii, cu trup şi suflet...! „El vrea, zice, să se întâlnească cu tine; nu mai poate, moare după tine! Dar nu ştie cum şi ce fel... fiindcă, zice, amândoi sunteţi la drum! Tot timpul la drum! Da, tot timpul la drum... El încolo, tu încoace. El încoace, tu încolo... Vă iubiţi, zice, tare vă mai iubiţi. El pe tine, tu pe el. Şi parcă aţi merge unul în calea celuilalt! Aşa cum te gândeşti tu la el, aşa se gândeşte el la tine, şi parcă aţi simţi că vă apropie drumurile, dar... rătăciţi, rătăciţi... Rătăciţi, aşa, ca stelele, zice, ca stelele de pe cer rătăciţi..."

Şi încă ceva i-a mai zis cărturăreasă, şi-a zis, şi-a zis... Dar ea, Brandele, nu mai ţine minte ce... îşi aminteşte doar că ieşind de acolo Roza i s-a aruncat în braţe şi a început s-o sărute şi să plângă de bucurie... Capricioasă fată, a gândit ea atunci, capricioasă fata!...

Acum multe lucruri i s-au lămurit, încheie Brandele- Kozak pe un ton cântat, şi pe obrazul ei rotund se aşterne un zâmbet larg, de satisfacţie.

Capitolul 59
LUI ÎI ARDE A CÂNTA

Se făcuse târziu după miezul nopţii când actorii celor două trupe terminară, în sfârşit, jocul de cărţi şi începură să se împrăştie care încotro, unul cu regret, altul cu ciudă, unul mulţumit, altul cătrănit, iar câte unul înfuriat de-a binelea pe sine însuşi, pe ceilalţi, pe întreaga lume.

Ca un făcut, pe stradă nu se mai afla nicio birjă, şi eroii noştri, Holzmann şi Rafalescu, se văzură nevoiţi, ca şi ceilalţi, să-şi târâie,

bieţii de ei, picioarele pe străzile Lembergului, de la „Cafe Monopol" până la hotelul unde locuiau.

Era o noapte de toamnă. Una din acele nopţi despre care poţi spune că nu-i nici de iarnă, nici de vară, nici caldă, nici rece! Şi atunci, se pune întrebarea, de ce eroul nostru se simte atât de bine, de ce se simte atât de plin de voie bună şi optimism? De ce i se pare că pentru el surâde cerul şi sclipesc toate stelele? De ce cântă până şi străzile? De ce e noaptea atât de înmiresmată? De ce parcă i-au crescut aripi, care-l poartă prin văzduh? Şi de ce tocmai acum îi vine să cânte? Şi-i dă inima brânci să-l îmbrăţişeze pe Holzmann, pe amicul lui, pe scumpul lui amic, şi să-l sărute acum, aici, în mijlocul străzii. Neapărat trebuie să-l îmbrăţişeze, doar îl iubeşte, nu glumă! Holzmann îl priveşte ca pe un nebun.

– Ce te-a găsit, mă, mânzule?

Holzmann nu-şi poate ierta că s-a încurcat la cărţi ca un adevărat cartofor. Dracu' l-a pus să se facă tovarăş cu banca... Patima, arză-o-ar focul! Văzând farfurioara plină cu bani, s-a trezit în el patima, dar-ar naiba în bani să dea!... La început a câştigat. Păi atunci, pune mâna, parşivule, pe căciula cu gologani şi cară-te acasă! Dar el, nu, nu se cară, el mai vrea, mai vrea. Omul are ochi mari, e nesăţios. Unde mai pui că nu-l putea refuza nici pe directorul Gheţl, mânca-l-ar holera şi ducă-se acolo unde el, Holzmann, îşi trimite tusea.

Semn rău. Când Holzmann începe să tuşească şi să-şi blesteme tusea înseamnă că e tare prost dispus, în schimb, Rafalescu e binedispus. Binedispus? Fericit? Ba nu, nu acesta e cuvântul! De fapt, nici nu s-ar putea găsi un cuvânt potrivit.

Binecuvântată fie noaptea asta! Binecuvântată fie lumea asta! Lumea asta încântătoare, luminoasă şi veselă. Tot drumul, de la „Cafe Monopol" până acasă, Rafalescu vorbeşte, şi râde, şi cântă. „Ce să fie cu băieţaşul ăsta al meu?" Directorul Holzmann îl priveşte drept în faţă şi vede cum îi străluceşte obrazul şi-i ard ochii. „Complimentele doctorului Leviusn i-or fi sucit capul."

Ajunşi acasă odată cu zorile, au sunat mult la intrare până să

li se deschidă. Se dezbrăcară să se culce, dar Rafalescu nici gând să termine cu vorba şi cu râsul. Lui Holzmann i se pare că tânărul lui prieten înşira vorbe fără noimă, fără înţeles, vorbe care nu se potrivesc una cu alta... Acum – cică – îi place oraşul Lemberg. Lemberg e un oraş... o plăcere! Până şi numele lui e o încântare: „Lemberg". Şi oamenii lui – oameni de aur, zice. Şi teatrul de aici, zice, îi place... Darămite artiştii, ce oameni minunaţi cu toţii!

– Cum?... Şi directorul Gheţl ben-Gheţl? întreabă mirat Holzmann.

– De ce nu? Gheţl ăsta e un om foarte cumsecade...

– Aşa să-i fie norocul! face Holzmann şi dă să stingă lumânarea.

Dar Rafalescu nu-l lasă. Ar mai vrea să vorbească puţin.

– Ai înnebunit, Doamne iartă-mă, sau ce? Nu vezi că s-a crăpat de ziuă?

– Mai lasă-mă puţin, se roagă de el Rafalescu, continuând să râdă.

– Şi despre ce mai vrei să vorbeşti? vrea să afle Holzmann.

Mai întâi, Rafalescu ar vrea să vorbească despre doctorul Lewius.

– Ce să mai vorbim de doctorul Lewius? Un Mecena, un nemţoi flecar, o moară hodorogită.

Nu, altceva ar vrea să ştie băiatul. Şi anume, cam ce gândeşte Holzmann despre Viena? Despre o eventuală plecare la Viena?

A, la Viena? Ce să gândească Holzmann despre Viena? Cum ar putea să lase baltă aici toate afacerile şi, nici una, nici două, să plece la Viena? Ce, ei au bani de furat sau ce? A, mă rog, dacă-i vorba să contribuie şi Lewius la cheltuielile de drum, că doar are de unde! Posedă o jumătate de milion, aşa că n-ar sărăci dacă ar da şi el ceva din buzunar.

Rafalescu rămâne pe gânduri: Să dea? Da, e sigur că o să dea! De ce n-ar da? E un om de aur doctorul ăsta, aur, nu doctor! Un giuvaier, nu alta!

Holzmann se ridică în capul oaselor, întinde gâtul lung şi subţiratic şi suflă în lumânare. Apoi închide ochii şi încearcă să aţipească. Dar Rafalescu nu-i dă pace:

– Mărunţica aia, durdulia aia de Brandele-Kozak... aşa-i că-i o

fată inimoasă?

Holzmann tresare, se reazemă în cotul lui uscat şi cu ochi pătrunzători sfredeleşte întunericul, prin care începe a străbate o fâşie subţire din lumina vânătă a zorilor.

Până atunci Holzmann aproape că uitase de Brandele-Kozak. Acum îşi aminteşte că tot timpul ea şezuse într-un colţişor numai cu Rafalescu al lui. Despre ce putuseră vorbi?... Cine să ştie?... Sunt destui profitori şi destui ticăloşi pe lumea asta... Nu, nu-şi poate ierta că s-a lăsat într-atâta prins la jocul de cărţi cu şleahta aceea de actori, încât aproape a uitat să-l păzească pe băieţandrul lui. A doua oară asta n-o să se mai întâmple.

Lui Holzmann i-a pierit somnul. Îl apucă tusea, şi cu vocea slabă, pe jumătate adormită, cată să-l iscodească pe Rafalescu despre ce a discutat el tot timpul, acolo, cu Brandele-Kozak.

Glasul lui Rafalescu îl linişteşte însă. Despre ce s-ar putea vorbi? Despre fleacuri, simple fleacuri, doar aşa. Au vorbit ca să nu tacă... verzi şi uscate...

– Şi ce anume?

Rafalescu începe să-i povestească ce au discutat: scorneşte fel de fel de poveşti şi-i vine a râde de câte minciuni e în stare să toarne, aşa cum ar turna untdelemnul. Şi pe măsură ce le toarnă, îi par şi lui tot mai aproape de adevăr. Simte totuşi că nu spune ce trebuie şi se întrerupe:

– Brandele-Kozak, zău, bună fată, suflet bun. Parcă n-ar avea fiere. Şi pare a fi şi o actriţă bună. Îmi închipui că joacă bine de tot. De altfel, toţi artiştii de aici joacă grozav de bine! Ce zici, nu-i aşa?

Nimeni nu-i răspunde. Holzmann a adormit. Da, da, doarme dus...

Holzmann are un somn greu. Parcă i se tot mişcă ceva înăuntru. Horcăie de zici că i s-a pus un nod în gât şi îl împiedică să-şi tragă răsuflarea. Horcăitul ăsta nu-l lasă să doarmă pe bietul Holzmann. Şi mereu îl apucă tusea şi îl îneacă, şi blestemă în somn: Holera... Atunci se întoarce pe partea cealaltă, adoarme şi horcăie mai departe.

Până ce iarăşi îl trezeşte tusea, şi iarăşi o blestemă: Holera... şi iarăşi adoarme...

Cum să te dărui somnului pe o noapte ca asta? Iată ce nu poate înţelege Rafalescu. Stranie noapte! Pe jumătate iernatică, dar ţi-e mai mare dragul! Blagoslovită fie această noapte!... Se ridică din pat, deschide fereastra, se apleacă peste pervaz şi trage adânc în piept aerul proaspăt al zorilor. Cuprinde cu o singură privire tot cerul. Stelele pălesc. Într-o parte, pe un petic de cer, atârnă o lună palidă, înceţoşată, gata să dispară. Albastrul zorilor devine argintiu. Şi până a te dumeri, ziua tumultuoasă s-a şi trezit. Pentru eroul nostru, zi sau noapte, e totuna. Orice s-ar zice, Dumnezeu a creat o lume fermecătoare, plină de minuni! Blagoslovită fie această noapte! Deci, cum să dormi, când inima ţi-e plină de voioşie? Cum să dormi, când îţi simţi inima plină, plină şi îţi tot vine să cânţi?

Şi lui îi tot vine să cânte, să cânte...

Capitolul 60
DIPLOMAŢII

Având el nas de copoi, Holzmann mirosise că directorul teatrului din Lemberg, acel Iukl ben-Flekl, îşi pusese ochii pe băieţandrul lui. Slavă Domnului, Holzmann are vederea ageră. A înţeles că toţi îi dau târcoale, că ţopăie în jurul lui Rafalescu „al lui" şi se uită la el ca pisica la smântână. Dar se făcea a nu băga de seamă. „Ţopăiţi, copii, că doar ţopăiţi pe pingelele voastre!" aşa cugeta Holzmann, făcându-şi tot felul de planuri.

Mai întâi de toate, bătu laba cu fratele primadonei, care se tot ţinea de capul lui Rafalescu şi îi rânjea „ca un mort nespălat". Nicio grijă, directorul Holzmann e în stare să facă praf zece deştepţi ca pântecosul acela de Schwalb. Într-o zi Holzmann îl invită pe tragedianul Isac Schwalb într-un restaurant şi, la un pahar de bere şi o gustare, numai ce începe să-l laude, să-l ridice în slava cerului,

jurându-se pe norocul şi sănătatea lui cum că Schwalb e un actor mai ceva decât toţi ceilalţi. „Atâta să mai trăiască directorul Iukl ben-Flekl cât merită el să aibă în trupa lui un tragedian de talia lui Schwalb"! Cu asta Holzmann îl câştigă pe Schwalb de partea lui. Îl atinsese, cum s-ar zice, tocmai unde-l durea! Atunci Schwalb i se destăinui, în secret, fireşte, că demult i-ar fi dat el un picior în... directorului, dar n-are încotro, fiindcă, până una-alta, este legat de el printr-un contract pe trei ani în cap. Al doilea, nu-i *material*[1]... Ohoo, să fi avut el cu ce, unde nu ajungea? Atâta bine să aibă Gheţl ben-Gheţl cât l-ar mai fi văzut Lembergul pe Isac Schwalb! Avea el unde să plece cu o primadonă ca surioara lui! Londra, se zice, e un oraş ceva mai măricel ca Lembergul... Aud?

– Da, ceva mai măricel, îl aprobă Holzmann, şi mai goleşte un pahar de bere.

– Tii, şi au un teatru acolo, spune lumea, ceva mai frumuşel ca ăsta de-aici... Aud?

– Te cred! aprobă Holzmann, şi iar mai goleşte un pahar.

Stai! Mai e ceva! Schwalb are un frate, acolo, la Londra, un frate bun. Tot vânzător de ţigarete. Mai bine zis, a fost cândva vânzător de ţigarete, dar azi a ajuns *biznăsmen*[2]. Nu demult i-a trimis portretul lui: o namilă de om, cu – uite – aşa o burtă şi cu lanţ gros de aur pe ea, cu inel de diamant, nici nu-l mai recunoşti că-i el. Îi scrie, frate-său adică, să se facă luntre şi punte, să vină cu sora lor la Londra, şi atunci i-a văzut Dumnezeu! Sunt oameni făcuţi!

Holzmann îl ascultă. Halal să-i fie! Om deştept fratele ăsta. Parcă el în persoană, Holzmann adică, n-ar fi amator să se repeadă cu Rafalescu al lui până la Londra? Că de mult îl trage pe el aţa într-acolo. Londra, se zice, e un orăşel pe cinste, şi el simte că în Londra aia e rost de făcut bani. Dar totul e să poată înjgheba un *heider,* o trupă, adică, aşa cum scrie la carte. Ştie şi el, carevasăzică, ce-i lipseşte. În trupa lui lipseşte numai un tragedian de forţă pentru

1. Capital, bani.

2. Businessman (corect), om de afaceri (din engleză).

rolurile tari şi o primadonă frumoasă, iacă, să pună el mâna pe aceşti doi, şi dă cu barda în Dumnezeu, şi mai multe nu.

O jumătate de ceas mai târziu, cei doi inşi, Holzmann şi Schwalb, se întorceau de la restaurant cu trabucuri groase între dinţi, tot strângându-şi mâinile şi schimbând zâmbete mieroase, ca doi oameni care s-au înţeles dintr-o vorbă şi au legat prietenie, nu glumă.

Văzând că ciuma, adică Holzmann, e în mare cumetrie cu burtosul, adică Schwalb, actoraşii îi şi suflă la ureche directorului ben-Gheţl: „Uite, aşa şi pe dincolo! Iţic al nostru e acu' prieten la toartă cu terchea-berchea cela din Bucureşti..."

Directorul Gheţl ben-Gheţl ascultă toate palavrele, făcând pe prostul şi schimbând feţe-feţe, arătându-se, chipurile, pornit din cale-afară împotriva vagabondului de Holzmann. Şi repede cere să-i fie adus pe sus burtosul.

Îndată ce Schwalb intră în birou, directorul închise uşa şi ferestrele şi, aruncând o privire atentă prin toate ungherele, începu cu el o discuţie lungă, intimă, între patru ochi şi potolită, cât se poate de potolită... (Mai ştii, păcatele mele, poate că trage cineva cu urechea de dincolo de uşă! O lume de oameni făţarnici, de intriganţi şi de haimanale!)

Când a ieşit Schwalb din cabinetul directorului, obrazul lui roşu ardea ca focul şi era, bietul om, leoarcă de năduşeală. „Aha! să ştii că a primit o porţie bună!" cugetau colegii. Dar se înşelau amarnic.

Capitolul 61
HOLZMANN FACE O MIŞCARE DUPĂ ALTA

Actorii teatrului din Lemberg au, slavă Domnului, o ocupaţie nouă: să-şi bată capul ca să afle cum şi ce fel a ajuns directorul din Bucureşti prieten la toartă cu Brandele-Kozak a lor... Şi după obicei, se ţin de glume şi de vorbe în doi peri pe seama lor:

– Ce viaţă pe ei! Parcă-s în luna de miere!

– Să vedeţi c-o să jucăm la nuntă!

– Hai noroc şi să fie-ntr-un ceas... de tinichea!

– Să fie!

– Meargă-le de-a-ndaratelea!

Cui să-i treacă prin minte că Holzmann urmăreşte să ajungă la primadona Henriette Schwalb? Trebuie să ai nasul de copoi al lui Holzmann ca să poţi mirosi într-un timp atât de scurt că, în afacerea asta, cel mai nimerit mesager este Brandele-Kozak. Şi Holzmann se pune pe treabă, cu isteţime, cu râvnă, cum se cere în asemenea afaceri.

Fireşte, începutul s-a făcut printr-o discuţie, printr-o plimbare sau o vizită la ea acasă, ca între vechi cunoştinţe. Cu timpul, relaţiile dintre ei deveniră tot mai prieteneşti.

– Îmi pare grozav de bine că te pot vedea, păcat numai că Şciupak nu-i şi el pe-aici.

– Şi ce-ar fi atunci? întreabă ochişorii ei de japoneză, vrând să-i pătrundă gândurile.

– Ar crăpa de necaz!

– Amin, aşa să fie! Să *vă* audă Dumnezeu!

Mai-mai era să-i spună: *Să te audă Dumnezeu*, dar şi-a înghiţit repede vorba. Cât de greu îi vine să-i spună *dumneavoastră*! „Doamne, Doamne, ce carieră fac unii oameni! Dacă Şciupak ar fi aici şi l-ar vedea pe Hoţmah al lui, ar crăpa pe loc." Aşa gândeşte Brandele-Kozak şi nu se mai satură să-l privească pe Holzmann, să-i soarbă vorbele. Da, ar tot sta să-l asculte. De altfel, nici nu mai seamănă cu cel de altădată şi, zău, parcă nici graiul n-ar fi al lui; a ajuns acum să vorbească de *rosturi,* de *afaceri,* de *capital,* auzi, Hoţmah, şi capital! Ha, ha, ha!... Se laudă că, slavă Domnului, posedă o sumă de bani... Nu-i mare capitalist, zice el, dar cu Şciupak s-ar putea măsura oricând. Acela are briliante, dar el are bani numerar, şi banii gheaţă sunt mai de preţ ca toate briliantele, dar-ar naiba în bani să dea!

– Degeaba îţi mai faci inimă rea cu Şciupak! îl întrerupe Brandele-Kozak. Pe dracu mai are el azi briliante!

– N-am să cred asta până n-oi vedea cu ochii mei şi n-am să am linişte până nu l-oi vedea văcsuindu-mi cizmele. Mânca-l-ar holera, cu tusea mea cu tot!

Vorbind despre Şciupak, Holzmann se enervează şi, enervându-se, îl apucă tusea. Apoi se potoleşte, îşi petrece degetele mari prin răscroiala vestei şi păşeşte de colo până colo prin odăiţa drăguţei madam Cerneak, cu picioarele lui lungi şi slăbănoage, privindu-şi mereu vârful pantofilor, şi nemaiisprăvind să-i toarne la palavre, cum s-a ajuns el şi cât bănet are. Deodată stă locului şi începe să-i explice – ca să n-o prindă mirarea – de unde până unde a ajuns el să aibă bani. Pur şi simplu a câştigat, a adunat, a economisit, a păstrat. Las', că s-a chinuit destul până ce şi-a făcut o situaţie. Era şi timpul să-i ajute Dumnezeu!

– Amin, dă, Doamne, de ce nu? aprobă madam Cerneak.

Ce-i drept, nu prea pricepe de ce simte el nevoia să se justifice atâta, ce, adică e ruşine să ai bani? Dimpotrivă, ruşine-i să fii calic, derbedeu, vagabond, aşa cum sunt puşlamalele alea care umblă, pardon, fără cămaşă pe ei şi nu ştiu decât să joace cărţi, să şmecherească sau să cerşească împrumuturi, plătibile la sfântu-aşteaptă. Ptiu, nici să nu vadă indivizi d-ăştia! La ei banii sunt gunoi; li se strecoară printre degete, ptiu... cum adică, nu poţi fi un bun actor, şi totuşi să ştii să-ţi păstrezi banul? Ce valoare are omul fără bani, Doamne iartă-mă?

– E ca un trup fără suflet, confirmă el, cântându-i în strună.

Îşi aminteşte bine cum, încă pe vremea lui Şciupak, ea, Brandele-Kozak, strângea bani la ciorap. Pe atunci lumea vorbea că Brandele e „plină de bani ca Matusalem de ani". Cusuru-i însă că Dumnezeu nu face o minune, ziceau ei, s-o înghită şi pe ea pământul, ca pe biblicul Koreh[1], ca ei s-o moştenească...

Şi iac-aşa discută între ei, tot mai prieteneşte, mai intim, până

1. Conform legendei, Koreh, vărul lui Moise, s-a răzvrătit împotriva acestuia şi, de aceea, a fost înghiţit de pământ.

ce, încetul cu încetul, Holzmann ajunge să pună punctul pe *i,* adică să aducă vorba de afaceri, de planuri de viitor. Până când o să tot pribegească ea şi-o să-şi vândă viaţa unei vite ca Iukl ben-Flekl? Parcă n-ar fi de o mie de ori mai bine dacă ea, de pildă, ar merge mână în mână cu el, cu Hoţmah? Doi oameni ca ei sunt capabili să întreprindă ceva de soi, să înfăptuiască ceva pe lumea asta... Este? Doi oameni ca ei, zău aşa, ca nişte câini bătuţi, au avut vreme să ştie ce-i bătul stăpânului... Şi cum se câştigă banul, iarăşi nu-i nevoie să-i înveţi. Trebuie să ştii cum se fac banii şi, principalul, cum să-i strângi... Nu e atât de greu să câştigi un ban pe cât e de greu să-l păstrezi. Banul trebuie păzit, că prea mulţi muşterii îi fac cu ochiul. Este?

– Prea mulţi muşterii! aprobă Brandele.

Şi uite-aşa continuă conversaţia, intim şi negustoreşte, până ce Holzmann ajunge la problema principală, la ceea ce îl doare pe el – la primadonă.

– Trebuie să i-o şterpelim lui Iukl ben-Flekl, zice el, pe viţeluşa asta frumoasă.

– Viţeluşă frumoasă, ha, ha... repetă după el Brandele-Kozak, şi pe obrazul ei rotund ca o lună plină se revarsă un zâmbet mieros, care-i descoperă dinţii albi.

Se vede cât colo că e mulţumită: mai întâi, fiindcă a ghicit la cine făcea el aluzie; al doilea, pentru că a numit-o pe primadonă cu numele care cu-adevărat i se potriveşte; al treilea, pentru că astăzi e în general mulţumită de convorbirea lor... Holzmann o săgetează cu privirea lui ascuţită, pătrunzătoare, şi îi dă de înţeles – pe jumătate serios, pe jumătate în glumă – de ce este nevoie s-o înşface pe viţeluşa cea frumoasă.

– O primadonă frumuşică, mă-nţelegi, chiar viţea să fie, prinde bine în afaceri ca ale noastre.

– Prinde bine, ha, ha! aprobă Brandele-Kozak.

– E o binecuvântare dumnezeiască, spune mai departe. Holzmann, pe acelaşi ton, pe jumătate serios, pe jumătate glumeţ.

– O binecuvântare dumnezeiască! întăreşte Brandele-Kozak şi, cu un aer de cochetărie, îl loveşte cu mânuţa ei scurtă şi plinuţă, în vreme ce obrazu-i rotund ca o lună plină, acoperit de broboane de sudoare, străluceşte de fericire. Ochişorii ei de japoneză se fac şi mai mici, atât de mici, încât aproape nu-i mai zăreşti.

Capitolul 62
BRANDELE-KOZAK ŞI „ROMANELE" EI

Putea să nu înţeleagă Brandele-Kozak aluzia lui Holzmann „Să mergem mână în mână, amândoi"? Putea să nu se bucure de vorba asta o fiinţă singură, amărâtă şi fără cămin, care de ani de zile pribegeşte din oraş în oraş, din ţară în ţară, din teatru în teatru?... Când Holzmann se afla în trupa lui Şciupak şi toţi îl strigau în derâdere, Hoţmah, era altceva. Dar acum, când Hoţmah a ajuns Holzmann, când e directorul propriului său teatru, când a mai pus mâna şi pe un tezaur ca acest Rafalescu, pe care se bat toţi, şi când, pe deasupra, mai posedă şi ceva capital, haida-de! e cu totul altă istorie... şi dacă amândoi ar merge, cum zice el, mână în mână, şi dacă ea ar reuşi să pună mâna pe viţica cea frumoasă şi s-ar porni tuspatru, cu Henriette, adică, şi cu Rafalescu, prin lume, atunci înseamnă că a văzut-o şi pe ea Dumnezeu!

Cu asemenea planuri surâzătoare, Brandele-Kozak a noastră se puse pe treaba cu chibzuinţă, cu tact, aşa, ca un diplomat veritabil. Şi, slavă Domnului, izbuti în toate pe cât se poate de bine. Henriette, viţelusa cu obrăjor frumos, se lăsă îndată ademenită, încântată de toate noroacele şi favorurile pe care i le făgăduia Brandele-Kozak. Madam Cerneak o ispitise mai ales cu perspectiva de a putea fi mereu în preajma blondului cavaler, Rafalescu...

Henriette îşi îndreptă asupra lui Brandele-Kozak privirile ochilor ei mari şi albaştri şi se îmbujoră toată. Brandele-Kozak observă aceasta şi i-o luă înainte: vorbind pe şleau, ea, Brandele, nu

pricepe ce rost mai are aici sfiala. Ce, e ceva ce nu se mai întâmplă nimănui?... Lui Brandele doar nu-i nevoie să-i bagi degetu-n gură, că ţi-l muşcă... Şi cum adică, ea nu vede că Henriette e moartă după el, şi el, de asemenea, după ea?...

Henriette Schwalb arde toată. El, după ea? De unde o fi ştiind?...

O! Ştie ea, ştie! Madam Cerneak pe toate le ştie! Nu există lucru în lume pe care madam Cerneak să nu-l ştie! Nu există lucru în lume pe care madam Cerneak să nu-l poată face. Numai s-o rogi, şi treaba e ca şi făcută. Un, doi, trei, şi... poftim cununia!

– Brandele! Inimioara mea! Sufleţelule!

Henriette i se aruncă în braţe, ascunzându-şi obrazul frumos în pelerina roşie a bunei madam Cerneak.

Nu degeaba are primadona fel de fel de porecle, ca *viţica, toanta, bleguţa*. Henriette Schwalb şi-a propus parcă să demonstreze tuturor că, dacă ai un obrăjor frumos, poţi să n-ai minte nici de doi bani! Brandele-Kozak, şmecheră cum este, ar fi putut să cumpere şi să vândă o duzină de fetişcane frumuşele şi prostuţe ca primadona de la teatrul din Lemberg. O... şi cine n-a văzut-o atunci pe Brandele, acela n-a văzut în viaţa lui om fericit! Fiecare creatură îşi are steaua ei, fiecărei fiinţe îi surâde norocul la timpul său. Şi iată că i-a surâs norocul şi bietei madam Cerneak. Brandele-Kozak simţise că a sosit şi timpul ei, că sentimentul unei fericiri adevărate face să-i tresară inima până atunci adormită. Dar partea proastă e că un asemenea lucru nu i se întâmpla acum pentru întâia oară, că nu se afla acum la întâiul ei roman, şi, mai ştii, poate nici la ultimul!

De câte ori în decursul vieţii nu s-a fript; câte cacealmale n-a înghiţit ea de la bărbaţii făţarnici, stricaţi şi pişicheri, dar, cu toate astea, viaţa n-a învăţat-o nimic!

A fost o vreme când Şciupak, având nevoie de serviciile ei, îi dădea târcoale. Şi ea l-a crezut, chit că apoi şi-a muşcat degetele... Nici până în ziua de azi nu suportă să i se pomenească de el, cu toate că îl pomeneşte de trei ori pe zi.

După Şciupak, îi mai trăsese clopotele aghiotantul lui, simpaticul nostru amic Şulem-Meer Muravcik, hahalera. Acest individ i-a intrat, cum s-ar zice, cu ciubotele în inimă. Se auzea chiar că lucrurile ar fi mers atât de departe, încât mai să ajungă la cununie. Dar tocmai despre asta Şulem-Meer nu voia nici să audă.

De regulă, actorul e un om care nu ţine la cununie. O fetişcană, o logodnică, o plimbare, un mic cadou, din când în când o cină, mai o glumă, puţintel dans, toate-s bune, dar... până la cununie! „Cununia cea mai bună, moartea cea mai sigură"...

Romanul lui Brandele-Kozak cu Şulem-Meer Muravcik s-a sfârşit ca toate romanele ei de până atunci şi de mai târziu. A început cu un mic împrumut de bani, pe o zi, două, şi cu încă un mic împrumut, şi încă unul, şi iarăşi unul, iar de sfârşit, s-a sfârşit cu o despărţire fără zarvă, cu o durere în bietul ei suflet şi cu o ură înverşunată faţă de toţi bărbaţii din lume, „nişte făţarnici, stricaţi şi pişicheri".

În fine, ce rană nu se lecuieşte cu vremea? Banii pe care Şulem-Meer Muravcik îi luase cu împrumut au fost bun luaţi, iar madam Cerneak a rămas tot nemăritată, tot madam Cerneak. (De fapt, titlul de madam şi l-a luat ea singură, ţinând seama de înfăţişarea şi de vârsta ei.)

Totuşi, Brandele-Kozak încă nu şi-a pierdut speranţa. Mai devreme sau mai târziu se va ivi desigur omul care s-o înţeleagă şi s-o preţuiască după adevărata ei valoare. Odată şi odată trebuie să apară, trebuie! Şi are să-l primească în casa ei. Are să-i deschidă cufărul şi are să-i arate comorile. Să vadă el ce rufărie are, să vadă ce trusou are, să vadă ce de bijuterii are! Şi toate astea numai pentru *el* pregătite, pentru *el*! Şi *el* nici măcar nu ştie!... Cum îşi va mai deschide inima faţă de *el,* cum îşi va dezvălui sufletul! Oi, poate că nu e chiar atât de frumoasă ca altele, poate că nu mai e atât de tânără ca altele, în schimb, cât devotament, câtă dragoste în inima ei! Cât altruism, câtă puritate în sufletul ei!

Şi Holzmann îi era acum alesul inimii, al inimii ei, în care domnea ca un împărat. Dar şi Holzmann s-a folosit de ea cât timp

a avut nevoie. Când însă au ajuns la adică, iată că iese la iveală şi confuzia. Fiecare îşi înţelesese vorbele în felul său. Ce însemna, în definitiv, „a merge mână în mână"? În ce-l priveşte pe el, asta însemna ca ea să-i fie părtaşă în afacerile de teatru. Mă rog, de ce nu? Să investească bani? Cu cea mai mare plăcere! Asta-i tot! Să investească bani? Să-i fie părtaşă doar în afaceri?... Nu, nu la asta se gândise madam Cerneak!...

Pretutindeni numai bărbaţi „făţarnici, stricaţi şi pişicheri"! Biata Brandele-Kozak!

Capitolul 63
ÎN VIZITĂ LA MECENA

Odată, în pauza unei reprezentaţii, doctorul Lewius-Leviusn, Mecena din Lemberg, se apropie de directorul Bernard Holzmann şi îl pofti politicos, împreună cu tânărul *maestro* Rafalescu, la un prânz la el acasă. El nădăjduieşte, aşa se exprimase doctorul Lewius, cu un zâmbet dulceag şi arătându-şi dinţii încălecaţi unul pe celălalt, el nădăjduieşte că dumnealor nu-l vor refuza.

– Să refuzi un asemenea prânz? scapă vorba Holzmann, făcându-i cu ochiul lui Rafalescu, ceea ce voia să însemne: „Ce zici de nătărăul ăsta de neamţ?" Ferit-a sfântul! Dimpotrivă, cu cea mai mare neplăcere, pardon, cu cea mai mare plăcere...

Pentru Holzmann al nostru această vizită însemna un eveniment sărbătoresc pentru care, desigur, trebuia să te pregăteşti! „Fir-ar al naibii! Ori, ori! Dacă am ajuns să fiu poftit la masă de un Mecena ca ăsta, apoi să mă prezint cum se cuvine!"

Şi Holzmann dă fuga prin magazine, să-şi târguiască un costum nou-nouţ, se ceartă cu nemţoii din Lemberg, se tocmeşte cu ei până nu mai poate şi, în sfârşit, obţine costumul pe un preţ de nimica.

– Aşa să trăiască directorul Iukl ben-Flekl dacă la noi ai fi putut găsi un costum pe banii ăştia! Ce spui tu, Leibl?

– Şi unui hoţ i s-ar părea chilipir...
– Vrei să zici că nu?
– Şi de ce să zic că nu?
– Atunci de ce râzi?
– Da' ce să fac, să plâng?
– Cine-ţi spune să plângi, nerodule! face Holzmann, şi amândoi izbucnesc în râs, în timp ce se pregătesc pentru înalta vizită.

Holzmann se aşază să-şi bărbierească obrazul uscat şi gălbejit, lăsându-şi ca punct de atracţie două barbete negre. Cele două barbete se potrivesc de minune. Cu obrajii lui scofâlciţi şi supţi şi cu gâtul lung şi deşirat, care răsare dintr-un guler tare şi alb ca zăpada, prins cu o cravată artistic înnodată. O pereche de pantofi de lac cu şireturi late şi jobenul neted şi lucios pe scăfârlia ascuţită adaugă figurii directorului şi mai mult „şic". Tânărul său prieten Rafalescu nu se mai poate reţine să-i facă un compliment, cum că pe zi ce trece devine tot mai frumos şi mai june. „Mai frumos, s-ar putea, dar mai june... ştie Dumnezeu, face Holzmann serios, aplecându-se spre Rafalescu. Iacă, vezi, mă, puştiule, peri albi? Dar-ar holera în Şciupak să dea, numai lui trebuie să-i mulţumesc pentru asta!"

De dragul vizitei, Rafalescu se îmbracă şi el după ultimul jurnal. Mâinile lui, deosebit de frumoase, apar lungi şi albe din mânecile noului smoching, care îi vine cam scurt şi cam îngust, băiatul aflându-se în plină creştere. Papionul strălucitor de alb, care iese în evidenţă pe vesta albă, răscroită, se întrece parcă în albeaţă cu gâtul lui ca zăpada. Întreaga-i înfăţişare respiră atâta tinereţe şi prospeţime, încât ţi-e mai mare dragul să-l priveşti. Nu degeaba primadona Henriette Schwalb a dat paşaport tuturor cavalerilor şi logodnicilor ei, pentru a se dedica exclusiv cuceririi acestui tinerel, care „ori are inimă de piatră, ori e legat la ochi, ori pur şi simplu nu-i încă destul de copt".

Henriette Schwalb, obişnuită ca toţi să se dea în vânt după ea, nu se putea dumeri ce-i cu acest băiat! Cum adică, ea, Henriette Schwalb, îi dă mereu târcoale, se găteşte de dragul lui, şi-a făcut

nu demult o rochie de catifea garnisită eu blană, face tot ce-i stă în putinţă ca să-i placă, şi el, nimic! Ciudat tânăr! Un sălbatic! Adevărat sălbatic! Când e vesel şi dansează şi cântă... când e trist şi umblă ca un lunatic... Da, trebuie ţinut în frâu băiatul ăsta!

Tinerelul, însă, nici gând s-o ia în seamă pe primadonă. Capul lui, inima lui, întreaga lui fiinţă aleargă acum spre un singur loc, spre Viena. Zi şi noapte nu gândeşte şi nu visează decât Viena şi iar Viena... Pentru el, Viena este acum raiul după care tânjeşte. La Viena se află acum cei doi oameni care îl atrag acolo ca un magnet. Să-i vadă şi să moară!

Că Reizl se află la Viena, ştie de la Brandele-Kozak. Că o va găsi la Viena, nu are nicio îndoială. Se întreabă însă: o să-l recunoască? Dar ea, ea cum o mai fi arătând ? Şi cum va fi prima lor întâlnire? Ce are să-i spună el atunci? Nu, nu-i va spune cine e! O va lăsa să-l recunoască ea singură.

Da! Parcă şi vede scena: îl recunoaşte imediat, din prima clipă. Cad unul în braţele celuilalt. Vorbele le lipsesc. Sunt şoapte doar: Reizl, Leibl!

Acestor vise de aur li se mai adaugă unul: Sonnenthal[1]. Greu de ştiut, însă, care dintre vise îl farmecă mai mult. Care dintre ei doi ocupă primul loc în gândurile lui: Reizl, dragostea lui divină, sau Sonnenthal, Dumnezeul însuşi?...

...Se vede la Viena. Ştiţi, oare, ce-i Viena? Ce o deosebeşte de oricare alt oraş? Viena e oraşul în care se află Sonnenthal... Ce ar mai fi Viena fără Sonnenthal? Iată-l trecând, cu inima zvâcnindă, pragul casei lui Sonnenthal. Cu chipul angelic, cu zâmbet de dimineaţă însorită, îl întâmpină Sonnenthal, idolul artiştilor, marele Sonnenthal! Îl ia de mână şi îl conduce prin interioarele vastului, splendidului său palat. Îl bate pe umăr şi-i face semn să se aşeze în fotoliul din faţa lui. Apoi îi studiază jocul şi-l ameţeşte lăudându-l. Nu! Nu în asemenea roluri trebuie să apară el în viitor! observă Sonnenthal, cu aceleaşi vorbe şi acelaşi ton pe care le folosise şi doctorul Lewius în seara când

1. Adolf von Sonnenthal (21.12.1834 - 4.04.1909), cunoscut actor evreu care a primit titlu nobiliar.

se cunoscuseră. Un asemenea talent trebuie să se afirme în roluri de seamă, clasice. Da, exact ce-i spusese doctorul Lewius, vorbă cu vorbă.

...„Doctor Julius Lewius" citiră cei doi eroi ai noştri pe tăbliţa ce se afla pe o poartă mare şi înaltă. Un grilaj de fier împrejmuia curtea splendidă, cu plopi înalţi, dintre care răsărea, semeaţă, o casă boierească, masivă, ce parcă voia să spună: „Priviţi ce bine, ce confortabil şi odihnitor e aici!"

„Lua-i-ar dracu să-i ia de bani!" îl luă gura pe dinainte pe Holzmann. Şi, suflându-şi zgomotos nasul într-o batistă nouă şi scrobită băţ, trase de mânerul soneriei.

Capitolul 64
„MECENA" DIN LEMBERG

Când oaspeţii noştri, Holzmann şi Rafalescu, intrară la doctorul Lewius, mai-mai să nu-l recunoască. Unde dispăruse zâmbetul larg de pe obrazul lui prietenos? Unde-i dispăruse obişnuita flecăreală? Aici, la el acasă, doctorul Lewius pare mai aşezat, mai grav şi mai reţinut. Nici nu mai seamănă cu Mecena de la teatru ori cu doctorul Lewius pe care îl întâlneşti pe stradă.

Nu s-ar putea spune că doctorul Lewius nu le-a făcut oaspeţilor o primire prietenească. Dimpotrivă, cu multă amabilitate i-a condus în superbul său cabinet, cu rafturi de cărţi până-n tavan. I-a poftit în două fotolii înalte şi moi şi, politicos, le-a adresat câteva cuvinte fără vreo importanţă: cum le place oraşul Lemberg, ce părere au despre vremea de afară? Şi încă alte asemenea întrebări anoste, seci şi inutile, folosite din politeţe în mai fiecare casă aristocratică, unde, până la pregătirea şi aşezarea mesei, gazdele încearcă să omoare vremea bătând apa în piuă... în acele momente, amfitrionul te consideră drept a unsprezecea plagă din Egipt[1], zicându-şi: „Plicticos musafir! Ia te uită cum trebuie să-l distrezi şi să-l dădăceşti!" Iar tu,

1. Conform legendei, Dumnezeu l-a pedepsit pe faraonul Egiptului cu cele zece plăgi.

musafir, priveşti la gazdă şi te întrebi: „Cine dracu m-a adus aici, ca să stau şi să înghit în sec, de parcă la mine acasă n-aş avea ce mânca, Doamne iartă-mă!" Atmosfera se mai înviorează când stăpânul casei, ridicându-se în picioare şi poftindu-te în sufrageria elegantă, te prezintă amfitrioanei, împodobită ca o sorcovă şi toată numai zâmbete; abia atunci când eşti aşezat la dreapta amabilei gazde, când ţi se toarnă primul pahar şi ţi se oferă aperitivul, iar bunătăţile din farfurii şi castroane îţi fac cu ochiul şi te îmbie, de-ţi lasă gura apă!... abia atunci tu, preacinstitul musafir, intri, cum s-ar zice, în rol.

După o jumătate de ceas petrecută în discuţii seci şi inutile, doctorul Lewius se ridică împreună cu invitaţii săi şi, străbătând un şir de încăperi largi şi înalte, luxos împodobite cu mobile scumpe, cu portiere grele şi oglinzi strălucitoare, îi conduse până în faţa mesei. Dar în locul presupusei gazde, frumos gătită şi zâmbind prietenos, ei găsiră în capul mesei o bătrâna încovoiată de ani, cu obrazul zbârcit, galben şi acru, de ţi se strepezeau dinţii.

– *Mein Mutterchen,* măicuţa mea! spuse doctorul Lewius, apropiindu-se respectuos de bătrână şi sărutându-i mâna.

Această *Mutterchen,* o femeie cu perucă şi rochie de mătase, gătită cu cercei cu briliante şi un lung şirag de perle la gât, abia-abia îi cinsti pe musafiri cu o privire. Era o privire rece, distantă, care le îngheţa sângele în vine. „Ce hârcă bătrână!", păreau a spune ochii lui Holzmann către tânărul său prieten. Şi amândoi, flămânzi de-a binelea cum erau, se aşezară la masă şi, fără a se lăsa mult rugaţi, se apucară serios să-şi astâmpere foamea. În acelaşi timp, îl examinau pe doctorul Lewius, a cărui fizionomie se schimbase, între timp, aproape cu totul. Pe faţa lui răsărise acum un soi de zâmbet, dar zâmbetul părea mai mult grimasa unui om care aşteaptă să i se scoată o măsea. Da, ţi se părea că-l vezi cum îşi adună toate puterile, cum dă capul pe spate, închide ochii şi cască gura: „Na! poftim! trage, scoate, fă ce vrei!" Aşa arăta doctorul Lewius! Dar *Mutterchen*? Musafirii erau aproape siguri că bătrâna gândeşte: „La ce bun i-o fi chemat aici pe nenorociţii ăştia?"... Ce mai încolo-ncoace? Nu

se găseau subiecte de discuţie, iar puţinele vorbe căzute parcă în gol. Atât de solemn se desfăşura masa, încât, de nu era clinchetul paharelor şi zăngănitul monoton al tacâmurilor, s-ar fi putut auzi până şi înghiţiturile musafirilor, care mâncau cu noduri în gât.

A fost pur şi simplu o uşurare şi o plăcere clipa în care doctorul se ridică de la masă şi, sărutând mâna lui *Mutterchen,* îi conduse din nou pe oaspeţi în cabinet. Aici, gazda deschise unul din sertarele luxosului său birou şi scoase trei ţigări de foi felurite din trei cutii felurite. Dintr-o privire ochii lui Holzmann apreciară că cele trei ţigări sunt de calităţi diferite: mai bună, mai proastă şi şi mai proastă decât proastă. Pe cea bună doctorul Lewius o luă pentru sine. Pe cea proastă o oferi lui Rafalescu, iar pe cea mai proastă decât proastă o întinse lui Holzmann.

De la primul fum s-ar fi putut vedea că Holzmann e cunoscător la ţigări, căci se strâmbă a greaţă, în timp ce tusea începu a-şi face mendrele. Să nu fi venit Holzmann aici pentru un scop anume, să nu fi avut un interes deosebit, ehe, nu-i rămânea el dator onorabilului Mecena pentru o cinste ca asta! Nu s-ar fi codit deloc să-l întrebe: de unde şi-a procurat ţigările alea împuţite, acele ţigări care se vând cu vagoanele şi care-s bune de otrăvit muştele? Cum însă vizita lui avea un anume scop, Holzmann îşi adună puterile să tragă din ţigareta asta de calitatea a zecea, să reziste tusei care îl chinuia până la înec şi pe deasupra, să mai înghită de la respectivul Mecena şi o întreagă prelegere despre artă, prelegere pe care domnia-sa se apucă s-o ţină din nou în faţa tânărului său prieten Rafalescu. „Iarăşi acelaşi cântec, să-ţi vină greaţă, nu alta – gândea Holzmann – iarăşi artă, şi încă o dată artă! Iarăşi roluri clasice... «Viena... la noi, la Viena... şi Sonnenthal, Sonnenthal al nostru!» A şi găsit pe cine să bată la cap nemţoiul ăsta! Şi nerodul meu de cavaler i se uită în gură şi crede că tot ce zboară se mănâncă. Hei, gogoşi de tufă! Trebuie să-i pun lacăt la gură, să isprăvească odată!"

Nu vă fie cu supărare, domnule, eu sunt un om simplu ca bună ziua şi nu mă pricep la filozofie. Pe cât înţeleg, dumneavoastră

spuneţi că acest tânăr n-ar trebui să mai joace în rolurile tari în care a apărut până acum, că mai întâi, adică, ar trebui să studieze; şi mai spuneţi dumneavoastră că el trebuie să vadă Viena. Mă rog, poate că aveţi dreptate. Vorba-i însă, cum trece pisica prin apă? Aţi auzit desigur şi dumneavoastră proverbul: „Dacă n-ai degete, n-ai cum da cu tifla"!

La vorbele astea, Holzmann făcu un semn cu ochiul prietenului Rafalescu, cerându-i să-i vină în ajutor. Rafalescu, însă – fie că nu-l înţelegea, fie că se prefăcea a nu-l înţelege – rămase mut, ca mai înainte. Hait! Pentru Holzmann se duseseră pe gârlă toate speranţele pe care şi le pusese în Mecena... Mecena sare atunci de pe scaun, ca fript.

– Pardon, faceţi aluzie, socot, la scrisoarea de recomandaţie către prietenul meu Sonnenthal, pe care v-am făgăduit-o. Un moment...

Degeaba încearcă Holzmann să-l asigure cum că scrisoarea poate să rămână pentru mai târziu. Degeaba se întoarce Holzmann de câteva ori la ale lui... Degeaba îi tot dă a înţelege cum că acest voiaj „costă o groază de bani"... că „n-o să ne ajungă... materialul",.. că „avem bani număraţi"... Doctorul Lewius rămâne surd la toate aluziile, surd ca o ciubotă.

Văzând că lucrurile au luat o întorsătură proastă, Holzmann încearcă să dea cărţile pe faţă, însă încearcă doar, nu mai mult, căci, încă înainte de a deschide gura ca să aducă vorba de bani, doctorul Lewius îi şi dă scrisoarea de recomandaţie şi-i strânge mâna cu putere. Apoi sună pe servitor şi-i arată printr-un gest că „domnii vor să plece". El însuşi se ridică de la birou şi îi conduce cu toată politeţea până la uşă.

— Astăzi are loc spectacolul dumneavoastră de adio. Ne vedem deci la teatru. Negreşit ne vedem. Şi vom vorbi despre toate, despre toate. *Auf wiedersehen!* La revedere! Vă mulţumesc foarte, foarte mult pentru vizită. La revedere! *Auf wiedersehen!*

Capitolul 65
SPECTACOLUL DE ADIO LA LEMBERG

Ultimul spectacol al renumitei trupe din Bucureşti, în ajunul plecării sale din Lemberg, a decurs cu şi mai mult fast şi strălucire decât primele reprezentaţii. A fost un spectacol reuşit, excepţional. Toţi actorii erau în formă. În mod deosebit, la acest spectacol regizorul nu avea motive să se agite prea mult; dirijorul, nici atâta. Suflerul, cel puţin, pur şi simplu nu avea ce face. Totul a mers strună. Actorii celor două trupe se puseseră la unison în seara aceea. Şi pe deasupra tuturor domnea, parcă, forţa creatoare a tânărului artist.

În acea seară Rafalescu se simţea la largul lui. Cu toate că piesa era banală şi stupidă, jocul actorilor era la înălţime. Esteţii autentici erau încântaţi; cei de duzină, supraentuziasmaţi, iar marele public delira: „Ra-fa-les-cu, Ra-fa-les-cu!"

Şi Rafalescu, făcând pe plac mulţimii, apărea şi iar apărea la rampă. Dar nu de unul singur, ci alături de renumita primadonă din Lemberg, care împărţea cu el triumful acelei seri. De fiece dată când Rafalescu o prindea de mână, o treceau fiori: „Acest cavaler este al meu!... Are să joace cum am să-i cânt eu!"... Aşa gândea Henriette Schwalb şi zâmbea larg, arătându-şi dinţii albi şi toate pietrele false pe care în ultima vreme le cumpărase cu kilogramul.

Cu ochii la ea, frate-său, tragedianul, se topea de fericire, jubila. În faţa acestui om se deschidea o mină de aur: simţea că toate noroacele dădeau buzna peste el! Mai întâi, scapă de vampirul acela de Gheţl ben-Gheţl; al doilea, a bătut laba cu directorul Holzmann şi devin asociaţi şi, împreună, deschid o afacere proprie, un teatru pe numele amândurora: „Holzmann, Schwalb et Comp." Unde mai pui că scapă de „piatra din casă"? Cu alte cuvinte, dă crezare soră-sii, Ienţl, adică Henriettei, care i-a spus, aşa cum de altfel i se pare şi lui, că l-a zăpăcit de-a binelea pe junele Rafalescu. „Asta zic şi eu partidă, gândeşte Schwalb, ştergându-şi cu amândouă mâinile

obrazul roşu. Colegii mei, belferii, vor crăpa de necaz, iar directorul meu, Iukl ben-Flekl, cum îi spune Holzmann, o să capete, cu ajutorul lui Dumnezeu, o dambla pe cinste."

– Ce te tot învârteşti pe aici? face Schwalb către noul lui asociat, Holzmann, care privea aiurit din culise, cercetând cu ochii tot timpul prin sală. Pe cine cauţi?

– Ziua de ieri, răspunde Holzmann, continuând să caute cu ochii prin sală.

El îl căuta pe doctorul Julius Lewius, care le făgăduise să vină la teatru, la ultimul spectacol, dar nu se ţinuse de cuvânt. Şi atâta îl înfuriase pe Holzmann al nostru chestia asta, încât toată seara nu mai înceta să blesteme cu holeră, cu ciumă şi cu alte asemenea bunătăţi pe toţi doctorii, pe toţi nemţoii şi pe toţi mecenaţii din lume.

– Pe cine blagosloveşti cu atâta mărinimie? întrebau actorii, plini de curiozitate.

– He, mi-am adus şi eu aminte de-un unchi al meu, croitor, care a rămas calic toată viaţa lui, cu toate că şterpelea din materialul muşteriilor... Acu, că e pe lumea ailaltă, mă rugam Domnului să-l răsplătească pentru izmenele lui peticite, să-i dea bilet pentru rai...

Dar actorii pricepură că răspunsul ascundea ceva. Aşa că raportară directorului lor, pe şoptite, că aici ceva nu e în ordine, că „mahărul" din Bucureşti, adică Holzmann, de la o vreme nu prea e în apele lui şi că ar trebui aflată cauza!

Gheţl ben-Gheţl îi asculta cu ochii în pământ, abia mai putându-şi reţine un zâmbet.

– Nu-i în apele lui? Sunteţi nişte nătărăi. Abia mâine, când o fi să plece de-aici, o să-l vedeţi în ce ape e. Atunci o să vedeţi ceva frumos...

Într-adevăr, a doua zi s-a întâmplat ceva frumos. Ceva ce nu se mai întâmplase la Lemberg de când e Lembergul oraş, de când există acolo un teatru evreiesc şi de când Gheţl ben-Gheţl e director. Praful s-a ales din toată trupa lui. L-au nenorocit! Mai întâi i-au ademenit primadona – aşa o primadonă! – şi, cu aceeaşi mişcare,

i l-au şterpelit şi pe frate-său, vagabondul, şi pe încă unul, Beni Gorgl[1], un sufler *extra*. Până şi Brandele-Kozak a dispărut împreună cu ei, dracu să-i ştie unde.

– Ce să te faci acum? se văicărea bietul Gheţl ben-Gheţl în faţa celor câţiva actori care îi mai rămăseseră. Îţi vine să pui lacăt teatrului, îţi vine să te întinzi şi să mori...

– Chiar aşa, zău, îl consolau cei câţiva actoraşi.

Şi până una-alta, plecară la „Cafe Monopol", să-şi înece necazul într-un *joc* de cărţi.

Desperat, directorul din Lemberg îşi luă picioarele la spinare şi o porni după fugari, spre Viena sau Bucureşti, hotărât ca, la nevoie, să meargă şi mai departe: „Să nu-mi mai zică nimeni Gheţl ben-Gheţl dacă nu pun eu mâna pe fugari! Doar dacă nu mai există niciun Dumnezeu în cer!"

Capitolul 66
BIOGRAFIA FAMILIEI SCHWALB

Prietenia renumiţilor noştri asociaţi, Holzmann şi Schwalb, fu pecetluită, într-un ceas bun şi cu tot ceremonialul, în frumosul şi veselul oraş Viena.

Acest eveniment se petrecu într-una din acele cafenele vieneze care, departe de a fi de clasa întâi, îţi îngăduie totuşi să petreci foarte bine într-o cameră lăturalnică, la un pahar de bere Pilsen, cu crenvurşti buni.

Acolo se retrăseseră cei doi asociaţi ai noştri, ca să discute între patru ochi şi pe îndelete toate amănuntele viitoarei tovărăşii, să stabilească, punct cu punct, toate condiţiile:

1. Holzmann şi Schwalb deschid un teatru, sub denumirea: „Holzmann, Schwalb et Comp."

2. Directorii teatrului sunt ei doi: Holzmann şi Schwalb.

1. Gâtlej (din idiş).

3. Cei doi directori aduc în asociaţie:

Schwalb, pe sora lui, Henriette, ca primadonă, şi Holzmann, pe renumitul actor Leo Rafalescu, ca june-prim.

4. Toate câştigurile, rămase *netto nettissimo* după scăderea cheltuielilor, se împart egal între cei doi directori, juma-juma.

5. Directorii nu sunt obligaţi să joace, ci numai actorii. Dar dacă se întâmplă cumva ca vreunul dintre actori să se îmbolnăvească atât de rău încât să nu poată ieşi pe scenă, atunci câştigul actorului bolnav revine directorilor;

6. Toţi actorii lucrează în teatru pe bază de procente. Asta înseamnă: cât rămâne câştig net din seara unui spectacol, prima jumătate şi-o opreşte direcţia, iar a doua jumătate se împarte între actori, fiecăruia cota-parte după meritul său, în afară de Rafalescu şi primadonă, care primesc fiecare câte două părţi[1].

7. Măcar de-ar crăpa, niciun actor nu trebuie să ştie cât câştigă direcţia sau, ferească Dumnezeu, cât pierde.

8. Casierul companiei trebuie să fie...

Aici se iscă între directori o mică neînţelegere. Fiecare dintre cei doi vrea, fireşte, să fie cât mai aproape de „castron". Dar respectiva neînţelegere e repede lichidată printr-o şmecherie a lui Holzmann: la casa teatrului trebuie să stea Schwalb, pentru că de felul lui e un om cu „spate" lat. În schimb, toate cheltuielile şi banii şi socotelile trebuie să treacă prin mâna lui Holzmann.

Şi au mai fost stabilite şi puncte secundare. Toate, cu grijă, cu cap făcute. Despre cum trebuie stabilite condiţii, se pot învăţa multe de la Holzmann. El a avut – fiţi fără grijă – un dascăl bun, Şciupak îl chema, fi-i-ar numele de ocară!

Odată stabilite toate clauzele, Holzmann sună şi ceru să li se aducă condei şi cerneală şi o coală de hârtie, ca să scrie contractul şi să-l semneze. Când toate fură aduse, i se adresă tovarăşului său în mod cordial:

---

1. Împărţirea câştigului trupei se realiza după aşa zisul *star system*, deseori nemulţumind pe cei tineri, pe cei care jucau mai puţin sau pe cei care nu erau suficient de populari şi care abia ajungeau să-şi câştige banii de hrană.

– Catadicseşte de stai jos şi arde-i o semnătură!

– Eu? răspunde Schwalb cu candoare, dând deoparte condeiul şi cerneala. Eu, aşa cum mă vezi, de când trăiesc, n-am ţinut condei în mână.

– Nu mai spune! Chiar aşa? se preface Holzmann mirat. Cum se poate ca un om să nu ştie să scrie măcar câteva cuvinte în limba noastră, în idişul nostru simplu?

– De unde să ştiu? se scuză foarte sincer Schwalb în faţa noului său asociat.

Şi deoarece se află la a treia halbă de bere, i se dezleagă limba şi-i expune lui Holzmann întreaga sa biografie, îndeajuns de frumoasă şi pe care o redăm aici în puţine cuvinte:

De născut s-a născut... nici el nu ştie unde, şi a crescut ca orfan... nu ştie al cui. De fapt, au fost trei orfani el şi un frate mai mare, Nisl îl cheamă, cel care acum se află la Londra, şi o soră mai mică, Ientl, chiar primadona, pe care acum o cheamă Henriette. Se tăvăleau, carevasăzică, vai de capul lor, fiecare pe alt maidan, până ce nişte oameni buni s-au milostivit, şi, dragă Doamne, i-au rostuit pe fiecare cum au putut! Pe el şi pe frate-su Nisl i-au băgat la un brutar, să vândă covrigi. Şi fiindcă nu le-a mers la inimă meseria asta, s-au apucat să vândă ţigări. La ţigări se câştigă mai bine. Asta nu înseamnă că din ţigări te-ai fi putut pricopsi. Noroc că el, Isac Schwalb, avea dintotdeauna talent de actor. Când venea *Purim*-ul, făcea o avere! Pe scurt, fraţii amândoi îşi scoteau, de bine, de rău, cheltuielile. Asta însemna... goi şi desculţi şi chiar flămânzi, totuşi lumii îi dădeau cu tifla. Mai greu a fost cu surioara. Ce să facă ei cu o fată? I-au găsit un loc, au băgat-o la stăpân, pentru o bucăţică de pâine; cel puţin scăpau de o povară. Dar destule au avut de tras cu ea. La fiece trei săptămâni îşi schimba stăpânii. Pentru că, spre nenorocul fraţilor, încă din copilărie era o fetişcană reuşită; nu atât ca deşteptăciune, cât ca frumuseţe. Asta însemna însă bucluc cu mai toţi stapânii; ăştia suferă de un năravv, lovi-i-ar damblaua: îndată ce văd o fată frumoasă, dă strechea în ei. Să fi fost acasă fratele lor mai mare, Nisl, s-ar fi răfuit cum trebuie cu

golanii ăştia, nimeni n-ar mai fi îndrăznit, în vecii vecilor! „Pentru că eu, aşa cum mă vezi, pe lângă frate-meu Nisl, par un cățel!" I s-a făcut însă lui frate-său, lui Nisl adică, să plece taman la mama dracului, la Londra, şi încă pe jos. A făgăduit să scrie la săptămână o scrisorică. Dar până la urmă, aş! n-a mai dat nici un semn de viaţă! A plecat şi dus a fost. Când crezi că şi-a amintit să scrie? Hăt, târziu, după ce el, Isac Schwalb, se făcuse actor şi juca în roluri tari, de tragedie, iar surioara lui, primadonă la... „uite-mă-s, chiar la nepricopsitul de mine!" Se naşte întrebarea: când să mai aibă el, Schwalb, timp să înveţe să scrie?

După ce a ascultat palpitanta biografie a sincerului său tovarăş, Holzmann trebui să recunoască, mişcat, că Schwalb are întru totul dreptate. El însuşi, Holzmann adică, ştie de fapt să scrie numai când nu-l vede nimeni. Dar, la drept vorbind, ce nevoie ai numaidecât să scrii?

La aceste vorbe, Holzmann rupe în două coala albă de hârtie şi zice asociatului său:

– Ducă-se dracului toate hârtiile, cu toate mâzgălelile! Nu poliţa plăteşte; omul plăteşte! Mai bine să ne dăm mâna că tot ce am stabilit aici, între noi, rămâne sfânt. Şi hai să mai luăm câte o halbă, şi hai să ne sărutăm. *Lehaim*[1]! Să trăieşti! Într-un ceas bun să dea Dumnezeu!

– *Lehaim!* Noroc! Să trăieşti, şi să dea Dumnezeu să fie cu noroc şi cu belşug!

– Amin!

– Amin!

Capitolul 67
PRIMA VIZITĂ LA MARELE SONNENTHAL

Întorcându-se acasă niţeluş afumaţi, asociaţii noştri nu povestiră nimănui că au încheiat între ei o afacere atât de serioasă. Se apucară doar să studieze oraşul Viena, ca să dibuiască vreun local pentru

1. "Pentru viaţă!" (din ebraică) este o urare la un pahar cu vin.

teatrul evreiesc. Curând, însă, îşi dădură seama că truda lor era fără rost. Viena nu-i oraş şi evreii din Viena nu-s evrei. „Evrei, zice Holzmann, care se pot lipsi de teatru evreiesc, evrei care ori aleargă să-l asculte pe Sonnenthal, ori se mulţumesc cu un cabaret sau cu vreo cârciumioară unde se strâng la un pahar de bere şi ascultă cupletele *Have*[1] sau *Sâmbătă seara*[2] şi aplaudă «bravo!» şi se ling pe degete, evrei de-ăştia merită să fie spânzuraţi sau împuşcaţi!"

Aşa încheie Holzmann în limbajul lui specific şi hotărăşte, de comun acord cu asociatul lui, Schwalb, să scuipe pe Viena asta înzorzonată şi s-o pornească, mai bine, din nou prin provincie, prin micile târguri binecuvântate ale Galiţiei, Bucovinei şi României, unde evreii încă n-au gustat din arborele înţelepciunii şi publicul aleargă să-i vadă pe actorii evrei aşa cum de pildă s-ar aduna să privească un urs, un elefant sau o maimuţă.

Singurul lucru care îl reţine totuşi pe Holzmann la Viena e Sonnenthal. „Pentru un actor care posedă el personal un milion, mai merită să pierzi o zi în plus la Viena." Aşa spune Holzmann. Nu din pricină că milioanele l-ar impresiona cine ştie ce. Ferit-a Dumnezeu! Ce mare scofală pentru Holzmann un milionar! A mai văzut el milionari în viaţa lui, a şi vorbit cu ei, s-a şi plimbat cu ei în aceeaşi trăsură, şi dacă vreţi să ştiţi, a şi stat cu ei la aceeaşi masă. (Asta-i o aluzie la doctorul Lewius-Leviusn din Lemberg.) Holzmann, mănţelegeţi, are o părere a lui, că pe un actor ca Sonnenthal, care a fost în stare să adune un milion întreg, fără să-l facă harcea-parcea, fără să-l bea şi fără să-l piardă la cărţi, face, în orice caz, să te duci să-l vezi. Aşa că Holzmann se dichiseşte, îşi netezeşte jobenul, îşi cumpără o pereche de mănuşi nou-nouţe şi o umbrelă mătăsoasă, ia cu el scrisoarea doctorului Lewius şi se adresează lui Rafalescu:

– Haida, mânzule, haida, iubitule! Să păşim cu dreptul!...

Auzindu-l, asociatul Schwalb scapă o vorbă, cum ca ar fi şi el amator să-i însoţească la Sonnenthal. Din moment ce-i vorba de

1. Cântec trivial.
2. Cântec trivial.

tovărăşie, zice, e foarte natural să, meargă şi el. Dar Holzmann îi taie aripile:

– Pe dracu! Tovărăşia, nu zic, e tovărăşie, dar fiecare trebuie să-şi cunoască lungul nasului.

Schwalb nu pricepe motivul încăpăţânării. Da' ce, parcă ar costa mai scump dacă s-ar duce tustrei? Sau parcă o să-l mănânce pe Sonnenthal? Atunci Holzmann îi răspunde în felul lui:

– Toate cu măsură! Ia să laşi tu un porc în casă, că ţi se urcă pe masă.

Firește, vorba asta îl cam atinge pe Schwalb în mândria lui, aşa că îi dă a înţelege lui Holzmann că înainte de toate primadona Henriette Schwalb îi este soră, iar el, Schwalb, îi este frate... Atunci Holzmann se aprinde ca focul, îl apucă tusea, ca de obicei, şi, nitamnisam, începe a grăi în ebraică:

– Nu-mi trebuie nici mierea ta, nici fierea ta! Şi pe loc o tălmăceşte în felul lui: N-am nevoie nici în pod să mi te urci, şi nici scara să mi-o spurci!

Cei doi prieteni, Rafalescu şi Holzmann, nu pot pricepe: cum se face că un cogeamite Sonnenthal locuieşte nu într-un palat propriu, ci la hotel. „Mă rog, dacă unul de-ai noştri se tăvăleşte prin toate gunoaiele şi stă la un loc cu găinile, cu raţele şi cu ploşniţele, asta merge, că doar suntem nişte pârliţi de actoraşi. Dar un Sonnenthal? La Viena? Ce va să zică asta? Se poate?" Aşa tot trăncăneşte Holzmann faţă de tânărul lui prieten Rafalescu, în timp ce amândoi se lăfăie pe canapeaua frumosului cupeu care-i duce la Sonnenthal. De cum opresc în faţa luxosului hotel în care locuieşte marele Sonnenthal, sunt întâmpinaţi de un personaj marcant, în livrea cu bumbi de aur. La apariţia acestuia, Holzmann îşi schimbă părerea şi face către Rafalescu: „Fir-ar ai naibii de bani!" Iar personajului cu bumbi de aur îi dă de ştire că ei vor să-l vadă neapărat pe Sonnenthal. Bumbii de aur îi măsoară din ochi pe amândoi, din creştet până-n tălpi, dându-le a înţelege că Sonnenthal nu poate fi deranjat. „Adicătelea, de ce?" „Fiindcă nu primeşte!" „Ce înseamnă «nu primeşte»?"

Această întrebare, însă, „bumbii de aur" o lasă fără niciun răspuns şi dau să plece. Dar Holzmann, umflându-se în pene, argumentează că ei au o scrisoare către Sonnenthal de la un personaj sus-pus, care poate că nu posedă nici el mai puţină avere decât stăpânul lui. Să nu-şi închipuie cumva „bumbii de aur" că dumnealor, cei doi, ar fi nişte pui de bogdaproste. În primul rând, sunt şi ei artişti!... La vorbele astea, Holzmann îşi pipăie jobenul, îşi scoate o mănuşă, apoi repede bagă iar mâna în ea şi-l loveşte prieteneşte pe umăr pe omul cu bumbii de aur. Gestul acesta îl cam tulbură pe omul cu bumbii de aur, aşa că le ia scrisoarea şi urcă în grabă scările, lăsându-i pe vizitatori să aştepte o bucată de vreme. Apoi se întoarce cu un răspuns clar: Sonnenthal se scuză, tocmai studiază un rol nou. Dacă domnii ţin neapărat să-l vadă, să poftească diseară la teatru, în culise, în antract...

Mai mult vizitatorii n-au putut obţine de la el, căci, încă înainte de a deschide gura să mai adauge ceva, personajul cu bumbii de aur le-a şi arătat că la spate poartă... aceiaşi bumbi de aur ca şi în faţă.

– Ce-am visat rău noaptea asta şi noaptea trecută şi toate nopţile anului să se spargă, dă Doamne, în capul lui Sonnenthal şi-n capul doctorului Leviusn şi-n capul tuturor mecenaţilor din lume! Dar ascultă colea, mânzule: lacăt la gură!

Aşa îl povăţuieşte Holzmann pe Rafalescu în timp ce se întorc spre casă. Şi obrajii celor doi ard ca focul, de ruşine...

Capitolul 68
SPERANŢE DEŞARTE

Întorşi cu coada între picioare de la simandicoasa vizită, actorii îi întâmpină pe amândoi cu mare tămbălău.

– Ei?

– Ce „ei"?

– Ce se mai aude pe la marele Sonnenthal?

– Ce să se audăăă? lungeşte vorba Holzmann, făcând pe indiferentul. Ce-aş putea să vă spun? E Sonnenthal, unu-i Sonnenthal!

Şi Holzmann îşi face curaj şi dă-i şi dă-i cu tot felul de minuni despre Sonnenthal; ce lux a văzut în casa lui, şi ce om de aur este, şi cum i-a primit, şi cum i-a tratat cu ceai şi cu bere şi cu ţigări, „fiecare ţigară, iacă, aşa de lungă!" Şi Holzmann, desfăcând larg mâinile ca să ilustreze lungimea ţigărilor cu care au fost trataţi, îl izbeşte, ca din întâmplare, peste obraz, pe Schwalb. Atunci, Schwalb, după cum ştim, mare specialist în ţigări, nu se poate abţine de a observa că ţigări aşa mari cum spune Holzmann nici măcar nu există pe lume, căci cine se pricepe mai bine ca el, care o viaţă întreagă tot cu marfa asta a umblat?

– E chiar păcat, zău, îi retează Holzmann vorba, că nu te-ai ţinut de meseria ta. Mai bine rămâneai la ţigări, că nu era nicio pagubă pentru scena evreiască. Ar avea un ciuruc mai puţin!

Acest răspuns cam tăios, dat unui artist de talia lui Schwalb, face ca obrazul lui roşu să se aprindă şi mai tare şi să-l treacă toate năduşelile. Dar Schwalb nu-i omul prea sensibil la ofense şi nici omul care să-i poarte cuiva pică vreme îndelungată. De aceea nu-i de mirare că cei doi se împacă numaidecât şi stabilesc totodată ca, încă în aceeaşi seară, să se cumpere o lojă la „Burgtheater[1]" şi, în antract, să tabere cu toţii pe Sonnenthal. Adică, vorba vine, să tabere. Vor intra doar ei cinci: cei doi directori, Rafalescu, Henriette şi Brandele-Kozak.

– Şi restul bandei?

– Restul bandei, hotărăşte Holzmann, n-are decât să şadă acasă şi să cânte psalmi. Iar la nevoie, dacă ţin morţiş, n-au decât să se caţere, pardon, la cucurigu, la galeria cea mai de sus. Acolo, întâi şi întâi, costă mai ieftin, al doilea, e mai aproape de Dumnezeu!

Într-un cuvânt, Holzmann al nostru nu arată niciun semn de nemulţumire, dimpotrivă, în dimineaţa aceea e chiar mai vioi şi mai vorbăreţ ca oricând, face tot felul de maimuţăreli, se ţine de şotii,

1. Celebru teatru vienez, înfiinţat în 1776 ca teatru naţional.

ţopăie şi fluieră, de parcă ar fi dat norocul peste el.

Însă cu totul altfel se manifestă Leo Rafalescu. Pe cât e Holzmann de vioi şi de vesel, pe atâta e Rafalescu de preocupat şi de posomorât. Umblă cu capul în nori. Toate gândurile şi visurile lui de aur s-au spulberat ca un fum. Primul vis fusese să se întâlnească la Viena cu fata cantorului, cu Reizl, pentru care multe nopţi nu dormise... Al doilea, să fie primit de marele Sonnenthal.

Zadarnic îi dădea inima brânci spre Viena, spre renumita cântăreaţă Marcella Embrich, care, se spunea, o luase în grija ei pe Roza Spivak, pe Reizl adică. Din toate investigaţiile şi cercetările de până atunci, i-a fost dat să afle că nici Marcella Embrich şi nici Roza Spivak nu se mai aflau la Viena. Madam Cerneak, care îl încredinţase că Roza e cu siguranţă la Viena şi-i făgăduise s-o găsească şi, fără doar şi poate, să-i înlesnească o întâlnire, acum, la Viena, se cam schimbase şi începuse s-o scalde. De fiece dată îi aducea altă noutate. Întâi spunea că a aflat că Roza Spivak s-a despărţit de Marcella Embrich şi că, pe nepusă masă, ar fi plecat de-acolo la Berlin, cu un artist oarecare. Apoi venise glonţ cu vestea că Roza e la Paris, la Conservator, că studiază pe socoteala unui bogătaş, a unui Mecena, pe nume Jean Rescaut, un franţuz care s-a îndrăgostit până peste urechi de cântăreaţa evreică... Mai târziu, venind înfăşurată în pelerina ei roşie, îl luase deoparte pe Rafalescu şi-i spusese în cel mai mare secret că Roza Spivak se află acum, cu siguranţă, la Londra, şi dă concerte împreună cu un violonist vestit, un tânăr evreu, Grişa Stelmah, al cărui nume răsună în toată lumea. Şi se pare că acest Grişa ar fi chiar logodnicul Rozei, dacă nu cumva se va fi însurat cu ea între timp...

– Minciună, minciună gogonată! izbucneşte Rafalescu, nemaistăpânindu-se.

– Ce va să zică minciună gogonată? îl iscodeşte madam Cerneak, fixându-l cu ochişorii de japoneză. Pe obrazul rotund ca o lună plină se iveşte un zâmbet care îi descoperă dinţii albi, mari şi puternici.

Ah, de nu i-ar fi ruşine, Rafalescu ar plesni-o pe vrăjitoare.

Ce urâtă i se pare în clipa asta, cu obrazul ei rotund şi unsuros, cu ochişorii ei de japoneză, cu trupul ei scund şi plinuţ în pelerina roşie, deşi, nu demult, o îndrăgise atâta!... Nu, asta nu mai e Brandele-Kozak de mai înainte! Câtuşi de puţin!

Capitolul 69
OMUL ŞI-A IEŞIT DIN MINŢI

Grupul nostru, care ocupase loja de la Burgtheater-ul din Viena, era alcătuit din cinci persoane. Şi fiecare dintre cei cinci aprecia în felul său spectacolul şi jocul marelui Sonnenthal.

Atenţia lui Holzmann era numai la public şi la decoruri. „Ei, ăsta zic şi eu teatru!" De i-ar ajuta Dumnezeu, *par examplu,* măcar şi-n trei ani să facă un teatru ca ăsta, ar arăta el lumii cine-i Holzmann, pe toţi i-ar băga în draci! Căci, să nu ne înşelăm! În materie de teatru, Holzmann, slavă Domnului, nu-i mai prejos ca nemţoii ăştia. Ceva capital ar mai găsi el. De forţe, slavă Domnului, nu duce lipsă! Un singur lucru îl nelinişteşte: de unde să ia un public ca ăsta?

Şi, din loja lui, Holzmann şi-aruncă mereu privirile spre parter, peste marea de capete, peste publicul elegant care umple impunătorul teatru, iar de pe buzele lui scapă involuntar obişnuita-i înjurătură: „Dar-ar holera-n ei!" Prea bine nu se ştie pe cine vizează: pe nemţii care au umplut teatrul de sus până jos, ori pe evreii care nu se arată prea dispuşi să frecventeze teatrul evreiesc pe care el, Holzmann, are de gând să-l deschidă aici, în oraşul ăsta blestemat. „Viena! mormăie Holzmann. Halal! Cică ăsta-i oraş!! Trebuie să-ţi iei, băiete, tălpăşiţa de-aici, şi asta cât mai repede; să fugi undeva într-un târguşor, într-un simplu târguşor evreiesc. Ducă-se la dracu tot publicul ăsta împopoţonat, toţi chelboşii ăştia! Nu i-aş da pe-un singur evreu din Holăneşti!"

Cam tot aşa cugetă şi madam Cerneak, deşi ea vede lucrurile cam altfel. În acest scurt interval, Brandele-Kozak a ajuns să-l cunoască

de-a binelea pe Holzmann şi idealurile lui, care au devenit şi idealurile ei. Aşteaptă doar clipa aceea fericită în care Holzmann să-i declare că e gata să meargă cu ea „mână în mână" de-adevăratelea, cu alte cuvinte, să se cunune cu ea, în toată regula. Atunci, a, atunci ar deschide ei doi un teatru, un teatru, nu glumă!

Şi gândurile o fură şi o poartă pentru o clipă departe, departe de-aici, într-un târguşor evreiesc, undeva prin Galiţia sau Bucovina. Acolo se şi vede „madam Holzmann", soţia directorului Holzmann. Iacătă-i, cu ajutorul lui Dumnezeu, proprietarii unui teatru, cu decoruri proprii, cu o trupă proprie, alcătuită din cei mai cunoscuţi actori. Printre ei se află şi tânărul Rafalescu, împreună cu primadona Henriette, pe care n-o mai cheamă Henriette Schwalb, ci Henriette Rafalescu... Da, Henriette Rafalescu! Las' pe ea, aranjează ea, madam Cerneak, ca partida să se facă. Şi dacă partida o să fie partidă, s-a isprăvit, n-o să se mai uite dumnealui, Holzmann, la primadonă, ca pisica la smântână, şi n-o să mai alerge după fluturi, usca-l-ar boala!

Cu ochişorii ei de japoneză, Brandele-Kozak îl urmăreşte de mult pe Holzmann, pas cu pas. A văzut ea bine că se învârteşte în jurul primadonei Schwalb ceva mai mult decât s-ar cuveni să te învârteşti în jurul unei primadone... „Fetişcana asta prostuţă, cu obrăjor frumos, trebuie încurcată, şi cât mai repede, cu băieţandrul acela..."

Aşa chibzuise Brandele-Kozak şi se puse îndată pe treabă. Întâi de toate urmări să scoată din capul ciudatului băieţandru pe fata aceea, pe Roza Spivak, să-l facă să uite de ea; apoi, începu să se ţină de fratele primadonei, de Schwalb, vagabondul, să-i deschidă capul, precum că e bine să stăruie pe lângă prostuţa de soră-sa, cu obrăjor frumos, să se mărite cu cineva de seama ei. (Ce poate fi mai potrivit decât o asemenea pereche?) Şi nicidecum să se ţină după alţii, cu care nicio potriveală n-are!

...Şi Brandele-Kozak aruncă o privire asupra lui Schwalb, vagabondul, care priveşte, spre scenă, în timp ce gândul lui cine ştie pe unde rătăceşte!... „O bere pe cinste şi nişte cârnaţi ar pica tocmai

bine!" gândeşte Iţic Schwalb. Şi gândurile îl transportă la bufet, la măsuţele cu feţe de masă albe, la feluritele sticle, şi păhărele, şi farfurii, şi tacâmuri, la toate bunătăţile... După înfăţişare, însă, ai jura că e grozav de interesat în urmărirea acţiunii şi, mai ales, entuziasmat la culme de jocul marelui Sonnenthal.

Soră-sa, Henriette, priveşte şi ea pe scenă, preocupată de ea însăşi. În seara asta s-a gătit de ţi-e mai mare dragul s-o priveşti. S-a coafat după ultima modă, şi-a pus cea mai elegantă toaletă şi s-a împodobit cu toate bijuteriile ei veritabile şi neveritabile. Nu atât de dragul marelui Sonnenthal s-a gătit astfel, cât de dragul tânărului Rafalescu, care, deocamdată, nu-i chiar sută în sută al ei. Sunt însă speranţe că... O! las' pe ea, Henriette ştie, Henriette e meşteră în asemenea treburi; pe băiatul ăsta trebuie mai întâi să-l tortureze puţin... să nu i se pară că a obţinut-o chiar aşa uşor... Şi-abia după aceea, când va veni la ea, aşa cum au venit şi ceilalţi, şi se va târî la picioarele ei, aşa cum s-au târât şi alţii, va şti ea ce-are de făcut.

Dar ce s-o fi petrecând oare cu el?... Henriette îl urmăreşte pe Rafalescu, iar el e cu totul de nerecunoscut. Aplecat mai mult de jumătate peste marginea lojei, se simte că el, cu toată fiinţa lui, e acolo, pe scenă. E atât de cufundat în jocul actorilor, încât nu aude pe nimeni, nu vede pe nimeni. Pentru el nu există acum nimic şi nimeni în afară de Sonnenthal, marele Sonnenthal. Tremură de emoţie; îi ard obrajii, îi lucesc ochii. Îşi frânge mâinile şi mereu îşi smulge, ca din adâncul sufletului, un oftat. Şi Henriette îl tot priveşte, neputând să înţeleagă ce se petrece cu el. Să crezi că, măcar pentru o clipă, şi-ar lua ochii de la scenă? Aş! Auzi, să stea un om în aceeaşi lojă cu ea şi să nu scoată un cuvinţel! Să nu-i dăruie măcar o privire! Lasă, că s-o termina odată actul întâi! Atunci o să stea de vorbă cu el; o să-i spună multe, o să-i spună că... Şi iată, se termină actul. Ca ieşit din minţi, cu lacrimi în ochi, Rafalescu strânge tuturor mâna, de la Holzmann şi până la Brandele-Kozak, iar când ajunge la „tragedianul" Schwalb, îi sare de gât şi-l sărută.

– Da, asta zic şi eu interpretare! Aşa trebuie să joace un artist.

Henriette Schwalb ce poate să facă? Stă deoparte, îl priveşte pe Rafalescu şi-şi spune: „Zău, băiatul ăsta e scrântit la cap... Şi-a ieşit de-a binelea din minţi!"

Capitolul 70
VISĂTORUL INCORIGIBIL

De cum se termină primul act, Holzmann începu tratativele cu cabinierii de la Burgtheater, ca să-şi înlesnească intrarea în culise, în cabina lui Sonnenthal. Dar până la urmă se lămuri că Sonnenthal e dispus să-l primească numai pe unul din ei, şi anume pe cel tânăr, despre care îi scrisese doctorul Lewius din Lemberg.

„Bună dimineaţa! Duc ridichi la piaţă!"

Aşa îl ia gura pe dinainte pe Holzmann al nostru. Dar repede e nevoit să-şi înghită cuvintele, căci se pomeneşte înconjurat de întreaga ceată de actori, în cap cu primadona Schwalb şi cu Brandele-Kozak. Să se fi deschis pământul, ar fi intrat în el de viu. Îi era ruşine de actorii lui, care îşi aruncau priviri fără cuvinte, şi mai ales de tovarăşul lui de afaceri, Schwalb, care-l privea cu ochi şireţi, de parcă voia să spună: „Cum adică, după ce te-a tratat cu ţigări ca alea?"

Dar până una-alta, seara nu stă pe loc, minutele sunt scurte, şi cabinierul aşteaptă. Aşa că Holzmann îl ia deoparte pe Rafalescu şi-i şopteşte la ureche o noutate pe care o aflase abia atunci, acolo, la teatru:

– Sonnenthal ăsta are, să nu-i fie de deochi, un fecioraş, o comoară, da-i-ar Dumnezeu necazuri multe şi zile puţine, o poamă bună! Şi progenitura asta nu ştie decât să semneze polite. Şi bietul babacă-su plăteşte. De aceea trebuie să observi, îl dădăceşte Holzmann, gesticulând cu mâinile lui lungi şi osoase, să nu se mai repete istoria cu Mecena de la Lemberg, n-ai mai avea parte de el! Să vorbeşti cu Sonnenthal lămurit, pe şleau; să nu-l laşi să-ţi sufle în ciorbă, căci

dacă tot ţi-e dat să mănânci carne de porc, barem să rămâi cu buzele unse, mă-nţelegi?

Dar ce să vezi! Pe neaşteptate, Rafalescu îi face lui Holzmann o surpriză, încât directorul nu-şi poate crede ochilor şi urechilor. E greu de spus ce anume s-a petrecut. Fie pentru că Holzmann l-a sâcâit prea mult, îndemnându-l să pună punctul pe *i,* fie pentru că încă de dimineaţă era întors pe dos de chestia cu Sonnenthal, care nu binevoise să-i primească, fie pentru că, oricum, nu-i erau lui boii acasă, destul că, în chiar clipa când voia s-o pornească după cabinier în culise, tânărul face stânga-mprejur, vine la Holzmann şi-i declară ritos:

– Nu, nu mă duc.

– Ceee?

– Nu-mă-duc!

– Ce-nseamnă vorba asta?

– Dacă-ţi place!

Holzmann îşi frecă ochii şi se apucă să cerceteze în lumina chioară a becurilor chipul tânărului său prieten. Ce să se fi întâmplat? Cum e cu putinţă ca nătărăul ăsta să nu asculte de el, de Holzmann? Era întâiul „nu" pe care îl auzea din gura lui. În acest „nu", şi mai cu seamă în tonul cu care fusese rostit, erau însă atâta împotrivire şi hotărâre, încât Holzmann nici gând să-l mai întrebe ceva. Se mulţumeşte să-l privească pieziş, încremenit de uimire. În clipa aceea Holzmann va fi simţit cam ceea ce simţise biblicul Balaam atunci când măgarul lui năzdrăvan căpătase dintr-odată glas şi prinsese a vorbi cu grai omenesc.

– Bine! făcu Holzmann către Rafalescu, arborând un zâmbet care nu se potrivea câtuşi de puţin cu înfăţişarea lui de atunci.

S-ar putea spune că în clipa aceea Holzmann îmbătrânise cu câţiva ani. Nasul ascuţit i se ascuţise şi mai mult, spinarea osoasă i se încovoiase. Îl apucă o tuse înecăcioasă. Între timp se auzi clopoţelul care vestea sfârşitul antractului. Publicul se grăbea să-şi reocupe locurile şi cei doi eroi ai noştri se îndreptară şi ei, fără un cuvânt, spre loja lor.

Plecând de la teatru, actorii trupei abia constituite „Holzmann, Schwalb et Comp." (cei cinci din lojă, plus cei care stătuseră la galerie) se adunară la ieşire şi o porniră, în grup, pe străzile Vienei, vorbind toţi odată, gesticulând larg cu braţele, cum le era obiceiul. Îşi împărtăşeau reciproc impresiile despre teatrul vienez, schimbau păreri, făceau critică. Şi în toată vorbăria asta, fiecare încerca să se arate mai presus decât celălalt, ţipând, gesticulând, vociferând. Destul de des se făceau auzite epitete ca „Nătărăule, blegule, aiuritule, deşteptule" şi încă asemenea vorbuliţe piperate care pot fi auzite în cercul actorilor evrei. În definitiv, în cine ţinteau aceste vorbe înaripate, e greu de spus. Vorba-i că era vesel. Larma ajungea departe, râsetele – şi mai departe. Părea că în liniştea vieţii cotidiene vieneze a erupt un şuvoi de oameni cu totul deosebiţi, cu un nou limbaj. Şi probabil că nu un singur neamţ se va fi oprit să se uite cu nedumerire la acest neobişnuit grup gălăgios, care tulbura atmosfera intimă, patriarhală a Vienei.

Numai doi oameni nu participau la această gălăgioasă discuţie: directorul Holzmann şi primul-amorez al trupei, Rafalescu. Ambii erau preocupaţi de propriile lor gânduri şi sentimente. Holzmann, care mergea alături de Brandele-Kozak, se prefăcea că-i ascultă pălăvrăgeala. Capul lui, însă, era frământat de ieşirea lui Rafalescu, de faptul că pentru întâia oară i se împotrivise. Cât despre Rafalescu, păşea la braţ cu primadona Schwalb. Ea îi tot vorbea şi râdea, clipea din ochi şi îşi arăta dinţii strălucitori; el se făcea că o ascultă, răspunzându-i cu un cuvânt la zece de-ale ei. În realitate, însă, sufletul lui rătăcea departe. Parcă se vedea pe scenă, în rolul interpretat de Sonnenthal. Şi îşi făgăduia solemn să nu i se mai zică Rafalescu dacă odată şi odată nu va juca la fel ca Sonnenthal.

Şi tânărul nostru începe să viseze la un nou paradis, să-şi facă noi şi noi planuri: da, curând va începe să studieze şi el rolurile noi, aceleaşi în care apare Sonnenthal; va uimi lumea, şi toţi într-un glas vor spune despre el că l-a întrecut pe Sonnenthal; va fi invitat la Viena, la Burgtheater, pentru o serie de spectacole. Iată-l şi pe

Sonnenthal, pe marele Sonnenthal... da, se află în sală, în mijlocul publicului. Îl ascultă şi se entuziasmează de jocul lui. Aleargă într-un suflet spre scenă, să-l îmbrăţişeze, să-l felicite, să afirme în faţa lumii întregi că, iată, acest tânăr actor, acest Rafalescu, l-a întrecut.

Capitolul 71
AMÂNDOI AU RÂS

Noaptea aceea a fost grea pentru Holzmann al nostru. Multă vreme nu putu adormi, căci îşi simţea inima grea, ca o piatră. Îi treceau prin cap tot felul de gânduri triste, împovărătoare, toate sfârşind cu întrebarea: „Ce s-o fi întâmplat cu băiatul?" Tuşea şi se răsucea când pe-o parte, când pe alta. „Numai oraşul ăsta, arde-l-ar focul, e de vină! De când am venit aici, băiatul parcă-i altul. A devenit capricios ca o domnişoară. Trebuie să ne luăm tălpăşiţa de-aici cât mai repede."

Aşa hotărî Holzmann. Se dezgustase de Viena şi de oamenii ei. Acest oraş frumos şi vesel i se părea acum întunecat, neprimitor, mohorât, iar oamenii lui, făţarnici, urâcioşi, nesuferiţi. Şi toate câte şi le imaginase în noaptea aceea îi apăreau în culori mai sumbre decât erau în realitate, de sute de ori mai sumbre decât ar fi putut fi. Toate planurile lui se făcuseră scrum. Oamenii în care-şi pusese nădejdea l-au dus de nas, l-au trădat în chip ruşinos. Iar de ceea ce se temuse totdeauna mai mult s-a întâmplat: l-au încolţit din toate părţile, îi pândesc şi sufletul, vor să-l prade de întreaga lui avere. Vor să i-l smulgă de sub nas pe Rafalescu al lui. „Trebuie să am grijă de puştiul ăsta, gândea Holzmann, să-l păzesc ca lumina ochilor, căci prea mulţi îi dau târcoale. Poţi să ştii cine şi la ce o să-l împingă? Cine ştie ce gânduri nutreşte acest Schwalb? Şi ce şi-o fi băgat în cap soră-sa, Henriette? Şi ce şarpe mai ascunde la sânul ei afurisita aceea de Brandele-Kozak?... E singur printre atâţia lupi!" Şi Holzmann se ridică în capul oaselor, se sprijină în cotul lui ascuţit, tuşeşte bine-bine şi i se adresează tânărului său prieten care stă culcat în patul celălalt:

– Rafalescule, dormi?

– Nu. Ce vrei?

– Mi-a dat ceva prin cap...

– Ce?

– M-auzi, mă, cum tuşesc?

– Ei, şi?

– Cred că s-a mântuit cu mine. Trebuie să mă pregătesc de drum, băiete, să las cuiva moştenire cei câţiva guldeni şi să mă duc după taică-meu, fie-i ţărâna uşoară...

Rafalescu se ridică din aşternut şi-l fixează pe Holzmann cu ochi mari, speriaţi.

– Nu eşti în toată firea? Te-ai smintit?

Pe Holzmann spaima lui Rafalescu îl bucură. Râde şi, ca de obicei, începe să tuşească şi să suduie:

– Mă nerodule, atâţia ani să bolească Şciupak al meu câţi am să mai trăiesc eu de-aici încolo, cu ajutorul lui Dumnezeu! Am zis şi eu, aşa... Mă gândesc însă... să le chem la mine pe maică-mea adică şi pe surioara, să le scot din *Raseia,* că poate aşa am să tuşesc mai puţin.

Şi Holzmann se îneacă de-a binelea, respiră adânc, se întoarce cu faţa spre perete şi, în fine, adoarme. Visează că nu mai e la Viena, ci la Lemberg. Se plimbă pe Karl-Ludwigstrasse. Şi încă de departe îl zăreşte pe directorul teatrului din Lemberg, pe Gheţl ben-Gheţl. Acela trece pe lângă el, la braţ cu Rafalescu. Şi să zici că cei doi l-ar onora măcar cu o privire! Asta, bineînţeles, îl arde şi-l frige, că sare în sus. Atunci îl strigă pe Rafalescu, mai întâi încet: „Leibl!" Da' de unde! Nu-1 aude. Şi iarăşi îl strigă, apoi iarăş: „Rafalescule", şi din ce în ce mai tare: „Rafalescule, Ra-fa-les-cu-le!" Dar el nici gând să-i arunce-o privire!... Holzmann simte că-1 loveşte damblaua. Dintr-o supărare ca asta îţi poate plesni fierea, oricât ai fi tu de tare. He, fie ce-o fi. O să se apropie de ticălosul de Iukl ben-Flekl şi o să-l apuce cu o mână de ceafa lui de porc şi cu cealaltă o să-i ardă una peste bot... una, două, trei... uite-aşa, pac – pac – pac!

Mai mult mort decât viu, Rafalescu sare din pat şi se repede

spre patul lui Holzmann. Şi ce vede? Noptiera de lângă pat zace răsturnata jos, alături de cana de apă şi de pahar, totul numai cioburi, lângă sfeşnicul turtit. Iar ceasornicul, ceasornicul de aur nou-nouţ, pe care Holzmann abia şi-l cumpărase la Viena, odihneşte şi el, spart, printre celelalte cioburi.

– Ce s-a întâmplat? întreabă Rafalescu îngrijorat.

Ca zăpăcit, cu ochii holbaţi, Holzmann se uită când la tânăr, care abia îşi mai poate stăpâni râsul, când la dezastrul pe care el însuşi l-a provocat.

Mulţumit că totul n-a fost decât un vis, Holzmann îi răspunde vesel, cum îi e firea:

– Se vede treaba c-am visat bandiţi, dar-ar dracii-n ei! Ia te uită ce pagubă făcui! Mânca-m-ar holera chiar în noaptea asta!

Şi amândoi izbucnesc în râs. Şi râd, şi tot râd, până ce aud că din camera vecină li se bate în perete, să se mai potolească.

Râd amândoi, dar râsul lor nu e la fel. Unul râde cu poftă, din toată inima, celălalt râde mânzeşte, face haz de necaz, gândindu-se în sinea lui: „Nu, ăsta nu-i băiatul de altădată. Nici râsul lui nu-i acelaşi. Trebuie supravegheat; trebuie să-mi aduc mama şi surioara cât mai curând, plocon... trebuie să fugim din Viena cât mai departe, unde şi-a-nţărcat dracu plozii!"

Capitolul 72
„UN OM CU CARTE"

Singurul om cu carte din trupa „Holzmann, Schwalb et Comp." era suflerul Beni Gorgl de la teatrul din Lemberg, cel pe care Holzmann îl ademenise de partea lui. Nu o dată se lăudase directorul Gheţl ben-Gheţl că nimeni nu are un sufler ca al lui, căci suflerul lui, „mă-nţelegeţi, e un om cu carte". Şi chiar pe chestia asta, pentru că, adică, e om cu carte, Holzmann al nostru l-a momit, odată cu primadona!

Holzmann se scuza, ca pentru sine: „La ce naiba mi-a trebuit maimuţoiul ăsta, care, după mutră, nu face o para chioară? Nici eu nu ştiu! Dar, în fine, lua-l-ar dracu, dacă-i om cu carte, are să-şi câştige oricând bucăţica lui de pâine..."

Holzmann nu se înşelase. După înfăţişare, adevărat că maimuţoiul nu făcea o para chioară. Era un flăcău negricios, slăbănog, uscăţiv, cu un nas cât toate zilele, cu gâtul lung, subţire şi cu mărul lui Adam cât un năsturoi, pe care, în timp ce vorbea, îl vedeai cum aleargă în sus şi în jos, de parcă omul ar fi tot înghiţit ceva; un zdrenţăros, un coate-goale, cu o pălăriuţă pleoştită şi o claie de păr. De şi-ar unge cu ceva laţele, de şi le-ar pieptăna barem o dată pe zi, mai treacă-meargă. Dar suflerul nostru nu-i omul să-şi piardă vremea cu asemenea prostii. Un om cu carte are ceva mai bun de făcut. Şi, dacă-i vorba aşa, se cuvine să-l scuzi şi pentru gulerul lui murdar, şi pentru cravata lui soioasă, despre care e greu să ghiceşti cum arăta cândva. Luaţi toate aceste detalii la un loc şi veţi avea imaginea omului cu carte, a pocitaniei despre care Holzmann a spus încă de la început – bineînţeles fără ca cel în cauză să-l audă – că îţi vine greaţă să înghiţi un dumicat de pâine când îl vezi. Fără a se sinchisi că e „om cu carte", Holzmann îl cinstea mereu cu câte o altă poreclă. Mai întâi i-a zis Ghinion, apoi Mutră, apoi Kuni-Leml...

Se ştie de când lumea că omul, cu cât e mai învăţat, cu atâta e mai modest. De aceea se vede treaba că suflerului nostru nici că-i păsa de toate astea; îngăduia oricui să-i dea ordine, îndura liniştit ocările şi făcea pentru Holzmann toate corvezile. Holzmann pornea de la principiul că omul, chiar dacă-i tobă de carte, de vreme ce-i în slujba cuiva de la care mănâncă o pâine, trebuie să şi-o câştige în sudoarea frunţii. Nu mai departe chiar el, fostul Hoţmah, nu tot copil de oameni cumsecade a fost? „Eu cum am putut cândva, ducă-se pe pustii vremurile acelea, să muncesc pentru alţii, să salahoresc din zori şi până în noapte cât zece, să mănânc răbdări prăjite şi să văcsuiesc cizmele lui Şciupak, pieri-i-ar numele pe unde o fi şi s-o găsi?"

Aşa se justifica Holzmann faţă de propria-i conştiinţă, iar bietul nostru sufler, omul cu carte, trăgea la jug, fără a se tângui, fără a spune nici pâs, de parcă aşa trebuiau să fie toate, şi nu altminterea.

Dar fiecare om cu vrerea lui, cu soarta lui, cu steaua lui. Aşa că şi „omului cu carte" îi veni vremea, o vreme când steaua lui a prins a străluci, când, dintr-odată, crescu în ochii semenilor, până chiar şi în ochii patronului său, Holzmann.

Întâmplarea asta s-a petrecut în timpul când trupa „Holzmann, Schwalb et Comp.", părăsind blestemata Viena, pornea prin lume, să joace teatru după vechiul repertoriu: operete, melodrame şi alte genuri răsuflate, „aşa cum a lăsat Dumnezeu".

Odată, la o repetiţie, când îi venise lui Rafalescu rândul să intre în scenă, ce să vezi? Ia-l de unde nu-i... Primul-amorez dispăruse. Pe unde-o fi umblând băiatul? Şi caută-l un ceas, caută-l două... Nici urmă de Rafalescu. Şi nici urmă de sufler, de om cu carte.

O minune cerească l-a scăpat atunci pe Holzmann. De furie, îi fierbea sângele şi-l încercau tot felul de spaime năprasnice, una mai ceva ca cealaltă. După acel „nu" pe care-l auzise din gura lui Rafalescu al lui, atunci, la Burgtheater-ul din Viena, totul i se părea cu putinţă... Aşa gândea Holzmann, şi-l zgâlţâiau frigurile.

Madam Cerneak se sperie grozav de înfăţişarea lui, de nasul mai ascuţit ca oricând, de obrajii scofâlciţi, de paloarea cadaverică, de ochii lui stinşi parcă de tot, toate acestea neprevestind nimic bun. Îngrijorată la culme, madam Cerneak se ţinu de capul lui, tot rugându-l să se culce niţeluş, că ea vrea să-i pună pe frunte o compresă cu apă şi oţet. La care el i-a dat o compresă să ţină minte câte zile o avea. Tot ce i-a venit la gură i-a spus. Cine, mă rog, i-a cerut să-şi bage nasul unde nu-i fierbe oala? A făcut-o pe Brandele-Kozak frumuseţe, lună plină, bondoacă, aiurită, epitete drăgălaşe, pe care în ultima vreme madam Cerneak se obişnuise să le audă din gura lui, fără a crâcni. Ce putea face ea, sărmana, mai mult decât alte biete femei îndrăgostite? „Şterge-ţi lacrimile şi taci!"...

Între timp, sosi cineva cu o veste bună:

– Să fie cu noroc! S-a găsit paguba!

– Unde? Unde?

– La han. Rafalescu cu suflerul s-au înfundat acolo într-o cămăruţă şi citesc o carte.

Holzmann îşi luă bastonaşul şi jobenul şi ajunse la han mai mult mort decât viu. Întrebă pe nerăsuflate:

– Ce s-a-ntâmplat?

– Am găsit, am găsit o comoară! Şi, încântat, Rafalescu se aruncă de gâtul lui şi îl sărută, repetând întruna: O comoară! O comoară!

Holzmann stă şi îl priveşte ca pe un smintit:

– Ce comoară, care comoară?

– *Uriel Acosta*![1]

Piesa în care-l văzuseră la Viena pe marele Sonnenthal se afla acum în posesia suflerului, tradusă cuvânt cu cuvânt în limba idiş. Gata! De-acum încolo, Rafalescu nu va mai juca în alte roluri afară de *Uriel Acosta*. Gata! Adio operete, adio melodrame, adio spanacuri, jos cu ele!...

Şi aşa cum stătea Holzmann, cu jobenul şi bastonaşul în mână, se lăsă deodată moale pe un scaun stricat. Simţea că-l trec sudorile: „Ce vorbe-s astea? Ce atitudine-i asta? Auzi, domnule, ce ton la un copilandru ca el! Şi ce vrea să spună, că n-are să mai joace în operete?" Da' ce, el, Holzmann, directorul, a murit? Ce, adică, el nu mai are niciun cuvânt de spus? Adică praful să se aleagă din bunătate de decoruri şi costume, din roluri, piese, partituri, afişe? Ce naiba, ce se petrece aici? E sfârşitul lumii?!

În acele clipe lui Holzmann îi venea să-l facă fărâme pe sufler. Na, altă pacoste pe capul lui: un „om cu carte"!

1. Piesă a dramaturgului german Karl Gutzkow (1811-1878), inspirată din lupta şi moartea dramatică a filosofului evreu Uriel Acosta (1590-1647).

Capitolul 73
A CUI E MÂŢA CARE A MÂNCAT SMÂNTÂNA?

...De atunci a început povestea cu *Uriel Acosta.*

Peste tot, prin orice oraş poposea trupa „Holzmann, Schwalb et Comp ", trebuia ca, după primele două-trei spectacole, să prezinte *Uriel Acosta.* Şi era de-ajuns ca piesa să fie prezentată o singură dată, spre a nu mai fi scoasă de pe afiş. În unele locuri se punea chiar de la început condiţia: niciun fel de operetă, numai *Uriel Acosta.*

La Paris, de pildă, unde compania dăduse douăsprezece reprezentaţii, nu se jucase decât *Uriel Acosta.* Şi era, vorba lui Holzmann, omor. Se dărâma pur şi simplu teatrul. Scriau ziarele – aşa i se povestea directorului – că Rafalescu e comparat cu cei mai iluştri actori şi că mulţi critici prorocesc că, într-o zi, va ajunge să-l întreacă pe însuşi marele Sonnenthal. Şi câte şi mai câte...

Fireşte că Holzmann al nostru nu-şi mai încăpea în piele. Nu mai putea de bucurie că un „spanac" ca acest *Uriel Acosta,* Doamne iartă-mă, poate aduce cam tot atâtea încasări cât cea mai bună operetă, deşi în piesa asta nu găseai nici dansuri, nici cântece, nici cuplete vesele.

„Ce vremuri, ce vremuri! Ce oameni suciţi, dracii să-i pieptene! Auzi! Dacă până şi nişte poveşti «cu morală» sunt mai de preţ decât cupletele! Dacă un zăpăcit ca Uriel ăsta poate să le placă mai mult decât cea mai frumoasă primadonă! Mai fă ceva dacă poţi! Dar, vorba ceea: «Şi de la dracu de-ţi vine, totu-i să iasă bine»".

Mânca-l-ar mama pe amărâtul de sufler, el a dibuit cărticica asta! Dacă lumea spune «om cu carte», ha, ha, ha, nu mai încape vorbă! Trebuie să-l înţolim cu un rând de haine vechi, să-l facem pe leneşul ăsta de Kuni-Leml să-şi pună un guler alb şi o cravată nouă şi să-i mai tundem şi din chică niţeluş, dă-l naibii!"

Aşa gândeşte Holzmann, şi îi urcă suflerului leafa, începe să-i arate şi cinstea cuvenită, isprăvind, în sfârşit, cu complimentele, ca

Ghinion, Mutră, Kuni-Leml şi altele. „Dacă vrea Dumnezeu, ajunge şi mătura puşcă!" filozofează Holzmann, răsucindu-şi mustaţa à la Wilhelm al II-lea. Directorul nostru se plimbă de colo până colo, cu mâinile în buzunare, expunându-şi pe vesta albă lanţul dublu de aur şi mulţumindu-i lui Dumnezeu, că „el şi numai el l-a izbăvit de toţi Mecena şi de toţi artiştii celebri, înghiţi-i-ar pământul, împreună cu Şciupak, pieri-i-ar numele!"

Un lucru doar îi mai lipseşte acum lui Holzmann al nostru: o gospodină. De fapt, dacă vreţi, s-ar chema că are şi o gospodină, şi încă una pe gratis: madam Cerneak. Ea, sărăcuţa, îi conduce gospodăria, ea îi păzeşte fiecare ban, ea îi deretică prin casă – credincioasă ca un câine! Madam Cerneak îi cârpeşte rufele, îi ţese ciorapii, uneori îi găteşte o mâncărică faină şi, foarte adesea, îi prepară câte un *gogl-mogl*[1] contra tusei. Atât de departe au ajuns lucrurile între ei, încât aiuriţii de actori, când nu-i ea de faţă, nu-i mai spun madam Cerneak sau Brandele-Kozak, ci... madam Hoţmah. Noroc că directorul Holzmann habar n-are de toate astea, altfel i-ar fi de două ori ciudă: mai întâi, pentru că oamenii mai ţin minte vechea lui poreclă, al doilea, pentru că îi propun o partidă atât de nepotrivită! În privinţa asta, Holzmann are cu totul alte gusturi. Holzmann îşi doreşte o fată, şi încă frumoasă. Iaca, de pildă, o bombonică dulce ca primadona Henriette. Şi de ce nu? De ce n-ar fi aşa? Că nu-i prea deşteaptă? Da-n schimb e frumoasă de-l iau toţi dracii când o vede. Cusuru-i însă că-i o fată cam prea veselă, prea fâşneaţă... Dar nu-i nimic! Toate merg până la un timp, până la cununie. Să-i pună el verigheta în deget, că apoi, ehe, are el ac de cojocul ei. Fiţi fără grijă! O învaţă Holzmann minte, o învaţă să se poarte cum scrie la carte.

O dată, într-o sâmbătă pe la prânz, se îmbracă Holzmann al nostru în mare ţinută (în genere, în ultima vreme, e fercheş, „ca un mire pe catafalc", spun despre el actorii), îi trage un bărbierit cu perdaf, îşi răsuceşte mustaţa, se parfumează din plin şi luându-şi bastonaşul, propune primadonei să iasă cu el la plimbare. Dar ea îl măsoară din

1. Băutură caldă, făcută din lapte, ou şi zahăr.

cap până-n picioare şi i-o retează: când i s-o face dor de el, o să-i dea de veste. Holzmann s-a simţit ca opărit, dar a tăcut mâlc.

Altă dată i-a vorbit de-a dreptul despre căsătorie. E timpul, o sfătuia el, să isprăvească odată cu zburdălniciile, să se gândească la viitor. Dar Henriette i-a răspuns de la obraz cam cu totul altfel de cum se răspunde unui director: de ce să-l doară pe el capul pentru altul? De ce să nu-şi vadă mai bine lungul nasului, de ce să nu-şi poarte sieşi de grijă?

Înghiţind gălușca, Holzmann o întrebă de unde ştie ea, mă rog, că el nu-şi poartă de grijă? Că nu e chiar gata-gata să se logodească?

„Nu zău?! i-o întoarse ea cu un zâmbet batjocoritor. Şi cu cine? Poate cu moartea?! Ha, ha, ha!"

Holzmann al nostru se apucă să cerceteze, să spioneze cine-i necuratul care s-a vârât între ei doi, până ce dă Dumnezeu şi nimereşte pe drumul cel bun. Brandele-Kozak îi vine atunci în ajutor. Ea îi deschide capul, arătându-i că-i un nătărău şi jumătate. Dacă n-are cumva orbul găinilor, atunci ar trebui să vadă, să-şi dea singur seama „a cui e mâţa care a mâncat smântâna". Necazul lui Holzmann răcoreşte puţin inima arsă a bietei madam Cerneak, răsplătind-o astfel pentru nopţile ei nedormite, pentru lacrimile pe care le-a vărsat. Brandele-Kozak nu se mai teme acum de nimeni. I-a devenit limpede ca bună ziua că între Rafalescu şi primadonă partida e ca şi încheiată şi că, de nu azi, mâine, „buboiul trebuie să spargă". Şi atunci, ehe, atunci Bernard Holzmann va fi al ei, nu mai încape vorbă!

Capitolul 74
HOLZMANN ARE MUSAFIRI

Vorbele în doi peri pe care Brandele-Kozak i le strecurase lui Holzmann în legătură cu romanul de dragoste al celor doi tineri – primadona şi Rafalescu – l-au pocnit pe Holzmann ca un bolovan în cap. Căci Holzmann nu numai că pierdea dintr-o dată o „bombonică

dulce" ca Henriette Schwalb, dar povestea asta îi mai spulbera şi unul dintre cele mai frumoase vise, îi năruia un plan important şi măreţ pe temelia căruia spera să-şi dureze un întreg edificiu. Planul ăsta îi venise în minte într-o bună dimineaţă, cu totul pe neaşteptate, datorită unei scrisori pe care o primise de acasă, de la maică-sa, văduva Sure-Bruhe.

Redăm scrisoarea cuvânt cu cuvânt:

„Dragului şi devotatului meu fiu Herş-Beer Holzmann, lumina-i-ar Dumnezeu calea.

Îţi scriu o scrisoare, dragul şi devotatul meu Herş-Beer, prin Iţic, feciorul lui Alter, *melamed*-ul, că mai întâi şi întâi mă aflu, slavă Domnului, în cea mai deplină sănătate, acelaşi lucru să dea Dumnezeu să-l aud şi din partea ta, şi mai rău să nu fie, amin. În al doilea rând, îţi scriu, dragul şi devotatul meu Herş-Beer, că de mult n-am mai primit o scrisoare de la tine, nu ştiu la ce să mă mai gândesc. Şi te rog mult, dragul şi devotatul meu Herş-Beer, să-mi scrii despre sănătatea ta şi ce faci şi ai complimente de la sora ta, Zlatke, să ne trăiască; s-a făcut o fată, să nu-i fie de deochi! S-o vezi, n-ai s-o mai recunoşti de mare ce-a crescut, să nu-i fie de deochi. Şi frumoasă-i, să nu-i fie de deochi, ca o zi cu soare. Nu că zic eu aşa, că-i sunt mamă, dar toţi spun aşa. Când mă uit la ea, mă doare inima. Ar fi vremea să ne gândim la un temei pentru ea, doar n-o să şadă toată viaţa să împungă cu acul şi să coasă pentru străini. Trebuie să ne gândim la măritiş. Logodnici am pentru ea cu duiumul, dar toţi sunt buni de spânzurat. Unul este Fişl, feciorul cel mic al lui Iosl Stoleru; al doilea e un măcelar, Rivn îl cheamă, dar ea nu-l vrea, zice că pute a piei. Şi băiatul lui Iosl Stoleru mai să se prăpădească după ea, dar e un derbedeu, un şarlatan, un dracu să-l pieptene. N-are nici măcar, să zici, o pereche de cizme la viaţa lui. Toată ziua bună ziua se foieşte pe aici, cu toate că de mai multe ori i-am dat a înţelege să uite până şi cum o cheamă pe fata mea, că de nu, îl dau afară. Dar te joci cu golanii din ziua de azi? Sunt mai răi ca porcii; dă-i afară pe uşă, că-ţi intră pe fereastră. Oho, să fi trăit

unchiu-tău, Zalman, Dumnezeu să-l odihnească, altfel mi se răfuia el cu un golan ca ăsta. Dar ce pot face eu, Doamne iartă-mă, o femeie văduvă şi săracă, pe deasupra? Să fi avut de unde să dau zestre, să astup gura unui mire cu 150 de carboave barem, de mult mi-era ea logodită! Că de logodnici doar nu ducem noi lipsă. Atâta lipsă să am de toate bunătăţile şi atâţia ani fericiţi să mai am eu, câţi logodnici se găsesc! Cu duiumul. Căci Zlatke pe zi ce trece se face mai frumoasă, s-o vezi ce fetişcană, nu-i fie de deochi, n-ai mai recunoaşte-o; îţi trimite multe complimente şi te rog dragul şi scumpul meu Herş-Beer, pentru numele lui Dumnezeu, să-mi scrii numaidecât ce faci şi mai ales cum o duci cu sănătatea, că nu ştiu ce să mai cred, şi fii sănătos, cum îţi doreşte mama ta, care vrea să aibă bucurie de tine.

Sure-Bruhe Holzmann"

Scrisoarea asta îi intrase în cap lui Holzmann. Şi mai ales vorbele: „S-o vezi ce fetişcană, nu-i fie de deochi, n-ai mai recunoaşte-o". Şi gândul nu-i mai dădea pace: „Dacă-i într-adevăr aşa de frumoasă cum scrie mama, ar fi o idee ca bătrâna să vină cu ea încoace, să-i facem cunoştinţă cu băiatul, poate are să-i placă, poţi să ştii de unde sare iepurele? Eu zic că o să-i placă. Şi atunci spargem farfuria[1], apoi ridicăm patru prăjini[2], şi gata, sub baldachin cu ei! Apăi atunci să-l vezi pe Holzmann cum o să mai dea cu tifla! Amin!"

Cu aceste gânduri, Holzmann se închide cu suflerul într-o odaie şi îi dictează răspunsul către maică-sa:

– Ascultă-mă, dragul meu, ia şi scrie aşa:

„Către scumpa şi smerita mea mamă Sure-Bruhe, să trăiască, şi către scumpa şi supusa mea surioară, Zlatke, să trăiască. Aflaţi despre mine că sunt, slavă Domnului! în cea mai deplină sănătate şi

1. La celebrarea logodnei, în lumea evreiască religioasă, obiceiul spargerii unei farfurii aminteşte distrugerea Templului de la Ierusalim.

2. Este vorba de cei patru stâlpi ce susţin baldachinul (hupa) sub care se oficiază cununia religioasă.

că nu mai joc teatru, slavă Domnului. Am acum, slavă Domnului, un teatru propriu şi o trupă proprie. Şi câştig, slavă Domnului, bani frumoşi. Trăiesc, slavă Domnului, ca oamenii, şi mă îmbrac ca oamenii, şi ies în oraş ca oamenii, şi mă bucur, slavă Domnului, şi de puţintică vază în lumea asta. Dar partea proastă e că sunt tot pe drumuri şi n-am şi eu un colţişor al meu. De aceea m-am hotărât, scumpa mea mamă, să n-o lungeşti prea mult cu pregătirile, ia-o pe Zlatke şi vino cu ea la mine, să-mi fii, cu ajutorul lui Dumnezeu, gospodină în casă şi să te bucuri şi tu de odihnă la bătrâneţe. Îţi ajunge cât ai robit prin bucătăriile altora; e vremea să-ţi odihneşti oasele bătrâne şi să ştii şi tu ce înseamnă viaţă pe lumea asta. Cât despre Zlatke, nicio grijă să n-ai, am pus ochii pentru ea pe o partidă mai bună decât golanul lui Iosl Stoleru sau decât jigăritul acela de Rivn măcelarul. Aşa că vezi, scumpa mea mamă, pentru numele lui Dumnezeu, cum primeşti scrisoarea asta, nu zăbovi niciun minut, ia-o pe Zlatke şi vino aici la mine, la fiul tău,

Bernard Holzmann.
Directorul teatrului «Holzmann, Schwalb et Comp.»"

Expediind scrisoarea, Holzmann se şi pregătea să-i pice musafirii de la o zi la alta. Dar zadarnică îi fu aşteptarea, căci, în locul mult doriţilor musafiri, se pomeneşte cu o scrisoare de la maică-sa, precum că „...am primit scrisoarea ta şi sunt, slavă Domnului, în cea mai deplină sănătate, iar Zlatke este şi ea, slavă Domnului, în cea mai deplină sănătate, să nu-i fie de deochi, e o fată şi jumătate, dacă ai vedea-o, n-ai mai recunoaşte-o; cât despre ce scrii tu în legătură cu plecarea ei, bineînţeles, să aibă aripi, ar zbura la tine. Dar cum poate veni, dacă drumul pentru doi oameni trebuie să coste o groază de bani, fără a mai socoti, greutăţile cu trecerea graniţei! Dacă aş avea eu bani cât trebuie numai pentru biletele de tren, să fii sigur că de mult o măritam pe Zlatke. Că de logodnici nu duce lipsă, logodnici se găsesc, să nu-i fie de deochi; s-o vezi, n-ai mai recunoaşte-o..."

Pe Holzmann scrisoarea asta îl pune pe jăratic, aşa că trimite numaidecât bani şi o scrisoare în care îi spune ritos: să vină fără zăbavă, fără să se mai gândească la partide, s-o ia pe Zlatke şi, pentru numele lui Dumnezeu, să vină numaidecât la el!

După această scrisoare a mai plecat una, şi încă una, până ce, în sfârşit, Dumnezeu s-a îndurat de el.

Într-o frumoasă seară de vară – asta se petrecea într-un orăşel din Galiţia, cu o clipă înainte de ridicarea cortinei – se aude deodată un zgomot în stradă. O bătrânică sărmană, însoţită de o fată, întreabă de Holzmann şi vrea cu tot dinadinsul să se vâre în teatru fără bani, şi, bineînţeles, nu e lăsată.

—Fir-ar mama voastră a dracului, găinarilor! Ăştia-s musafirii mei! zbiară Holzmann la colegii lui şi aleargă într-un suflet afară.

—Aha, musafirii tăi? Dacă-i vorba aşa, te felicităm! Bine-au venit sănătoşi! Să fie într-un ceas bun! îi răspund actoraşii, luându-se după el, să vadă şi ei cum arată musafirii.

Capitolul 75
SĂRMANA BRANDELE-KOZAK

Era o noapte senină şi răcoroasă de sfârşit de vară. Luna nu apăruse încă pe boltă ca să dea pământului lumină. Dar sclipirea stelelor, care începuseră a se ivi una câte una, era îndestulătoare ca să risipească întunericul nopţii şi să-ţi îngăduie, cât de cât, să desluşeşti chipurile musafirilor lui Holzmann.

Privitorilor curioşi li se înfăţişa o evreică înaltă, uscăţivă, osoasă, aducând bine cu o gloabă slabă şi istovită – o bătrână jerpelită, zdrenţăroasă, încărcată de aşternuturi, saltele, perne, plăpumi şi alte bulendre. Bătrâna se uita cu atenţie la fiecare, căutându-l din ochi pe fecioru-său. Lângă ea, lipită de şorţul ei, stătea, ca o mia, o fetişcană, un copil aproape, cu obrăjori fragezi, îmbujoraţi, cu un năsuc copilăresc în vânt şi cu sprâncene dese deasupra ochilor care

cătau ruşinaţi în pământ. Purta o rochiţă simplă de cit, o jacheţică uşoară, cafenie, iar pe deasupra, o scurteică gălbuie, veche, care nu se încheia bine şi de sub care se întrezăreau rotunjimi feciorelnice, semn că nu mai aveai în faţă o copiliţă, ci o adolescentă.

Aşa încât actorii, care se repeziseră afară să-i vadă pe musafirii lui Holzmann, uitară de bătrână, care, în cele din urmă, îşi descoperi feciorul.

Bătrâna mamă se aruncă în braţele lui Holzmann plângând şi sporovăind cu glasul ei aspru, bărbătesc: „Oi, trăsni-m-ar! Oi, mânca-m-ar boala! Vai şi-amar de maică-ta! Ăsta eşti chiar tu, Herş-Beer? Oi, dragul meu băiat!"

Actorii se holbau curioşi la fata cea tânără şi frumoasă, care stătea deoparte, în scurteică ei strâmtă, aşteptându-şi fratele. O, ce drăgălaşă li se pare această făptură tânără, naivă, simplu îmbrăcată, cu obrăjorii rumeni şi catifelaţi ca piersica şi cu sprâncene dese şi cu ochi mari, sfioşi. Întreaga ei făptură întruchipează tinereţea, prospeţimea, nevinovăţia. Niciun actor nu suflă o vorbă. Numai Schwalb, tovarăşul de afaceri ai lui Holzmann, mormăie ceva, ca şi cum ar vorbi din burtă: „Tii, da' ce pisicuţă! Aşa să-mi dea Dumnezeu sănătate!" Dar vorba asta de duh a lui Isac Schwalb zboară şi se pierde o dată cu vântul, neauzită de nimeni. Aici, unde mişună o lume de oameni cu feţe ofilite, spălăcite, brăzdate de nevoi, acoperite de sulimanuri, o lume cu danturi false, cu sprâncene strident încondeiate, cu păr fals, cu sâni puternici, artificial susţinuţi de corsete înalte, aici, unde pe buzele violent vopsite flutură zâmbete prefăcute, apariţia unei fiinţe curate, care respiră prospeţime şi sănătate, ca însăşi natura, nu poate avea decât un efect de-a dreptul uluitor. Actorilor li se oferă un rar prilej să privească şi să admire. Fiecare parcă îşi aminteşte că a fost şi el odată tânăr, proaspăt şi natural, aşa cum l-a născut mama.

Dar abstracţie făcând de faptul că soră-sa produsese o impresie atât de bună asupra întregii trupe, lui Holzmann nu-i venea deloc la îndemână ca lui, unui director de trupă, om de lume, să-i vină în

vizită o mamă şi o surioară care arată ca nişte pui de bogdaproste.

Şi, ca dinadins, ca să-i crape lui fierea, toţi actorii s-au strâns şi cască gura, ca la urs, la cele două femei. Fireşte că treaba asta îi displace grozav lui Holzmann, care începe să se răstească la actori, să-i facă de două parale şi să demonstreze musafirilor că el, Holzmann, este, slavă Domnului, stăpân, director de teatru, şi că oamenii îi ştiu de frică. Şi nu numai pe actori îi poate lua la trei păzeşte. Holzmann, dacă vrea, uite, poate să-l pună la punct chiar şi pe tovarăşul lui de afaceri, pe Schwalb. Aşa că se repede şi la Isac Schwalb: „Ia ascultă aici, vită încălţată, burduhănosule, tu, maţe încurcate, vasăzică, mi te-ai băgat şi tu aici printre golani?!"

Cât ai clipi, din trupa de actori nu mai rămâne nici urmă.

În seara aceea Holzmann lăsă sarcina regiei pe seama asociatului său Schwalb, şi el plecă să se ocupe personal de musafiri, să-i ducă aducă acasă la el, la gazdă, cu pachete şi pachetele, cu perne, cu plăpumi, cu tot calabalâcul.

A doua zi, după spectacol, Holzmann îşi adună trupa de actori şi porunci să li se servească bere, în cinstea musafirilor pe care îi gătise ca de sărbătoare. Cu basmaua ei de zile mari, bătrâna arăta ca un cal de reformă îmbrobodit cu văl de mireasă. Surioara lui Holzmann, Zlatke, spălată la cap şi frumos pieptănată, îi fermecă însă pe toţi, nu atât prin îmbrăcăminte, cât prin înfăţişarea ei dulce de fetişcană cu obrăjori rumeni, cu sprâncene dese, cu dinţişori albi şi ochi sfioşi.

„Un merişor!" îşi arătă Isac Schwalb încântarea, dar, de data asta, toată lumea izbucni în râs. Numai două persoane nu râdeau, căci lor numai a râde nu le ardea: primadona Henriette Schwalb şi madam Cerneak, adică Brandele-Kozak. Toată dimineaţa stătuseră de vorbă amândouă, plouate şi îmbufnate. Henriette Schwalb, tare nemulţumită că mai există o fată frumoasă pe lume, era pornită din cale-afară împotriva lui Rafalescu, fiindcă tot trăgea cu ochiul la necioplita ceea de provincială, cu mâini roşii şi nas cârn. În fata asta Henriette vedea o rivală. Da, oricât s-ar fi străduit, din păcate, nu-i mai putea găsi fetei şi alte cusururi în afară de mânuţele ei roşii şi de

năsucul cârn. Iar asta, firește, o enerva și mai mult.

Dar dacă Henriette Schwalb era nemulțumită de musafirii lui Holzmann, despre madam Cerneak se poate spune că ți-era mai mare mila s-o privești. Pe obrazul ei ca o lună plină se iviseră pete roșii. Pe genele ochișorilor ei de japoneză tremurau lacrimi. Cu toate astea, se ținea tare și, chipurile, zâmbea. Biata madam Cerneak simțea că s-a isprăvit cu cei șapte ani buni ai ei, că îndată se vor lua cheile gospodăriei, spre a fi predate babei, căreia ea, Brandele-Kozak, îi dorește din toată inima un sfârșit iute și o moarte ușoară. Oho, madam Cerneak, sărmana, cunoaște gustul amar al pribegiei! Nu pentru prima oară se simte aruncată ca un obiect de care nu mai ai trebuință, ca o rochie ieșită din modă sau, pur și simplu, ca un lucru de care ți-e lehamite. Ca mâine, șarlatanul ăsta de Hoțmah, gândea ea, o să se facă niznai, uitând tot ce vorbise cu ea odată. Și dacă îi va aminti, are să-l apuce, chipurile, o tuse de o jumătate de ceas.

Biata Brandele-Kozak! S-a întâmplat întocmai cum îi spusese ei inima! Holzmann nu-i amator de ceremonii. La el, una, două, și gata! Nici măcar *mersi* nu i-a spus pentru timpul cât i-a fost gospodină, pentru grija ce o purtase sănătății lui, pentru tot devotamentul, mă rog, pentru toate, toate. Dimineața, când Holzmann a prins mișcarea, că ea adică are de gând să-i spună ceva, s-a apucat de piept cu amândouă mâinile și, ca din senin, a început o tuse nesfârșită.

Tăcută, fără a-și lua rămas bun, fără a vărsa măcar o lacrimă, madam Cerneak s-a mutat, către ora prânzului, la o altă gazdă. Împachetându-și cuierele cu boarfe, Brandele-Kozak își făcea singură curaj. După aceea, gătită cu pelerina ei roșie și râzând cu toți dinții ei mari și albi, ieși țopăind din casă. Astfel părăsi madam Cerneak, pentru totdeauna, locuința lui Holzmann. „Am să mă răzbun eu odată pe Hoțmah ăsta, am să mai apuc eu ceasul să-l văd nenorocit! Afară doar dacă voi zace în pământ și are să crească iarba peste mine!" așa se mângâia Brandele-Kozak.

Și înfășurându-se în pelerina ei roșie de totdeauna, o porni, de una singură, după căruța cu bagaje...

Capitolul 76
LECŢII DE BUNE MANIERE

În primele zile, cât timp se chema că bătrâna Sure-Bruhe şi fiica ei, Zlatke, mai erau musafiri, Holzmann se ocupa de ele aşa cum se cuvine cu nişte oaspeţi: le purta de grijă, să mănânce la vreme, să se odihnească, să se simtă bine. O clipă nu le-ar fi părăsit. Le demonstra, cum s-ar zice, din plin mărirea şi bogăţia lui, luându-le seară de seară la teatru şi aşezându-le în primele locuri. Zlatke, se înţelege, era în al şaptelea cer. Spectacolele o încântau, o ameţeau aproape. Până şi bătrâna Sure-Bruhe, căreia de fapt îi era silă de teatru, ca evreului religios de carnea de porc, venea şi ea, spre a face pe plac feciorului ei, şi se uita cu un ochi la scenă şi cu celălalt la public, râzând în gura mare şi gratificându-i, fără răutate şi în plină sală, pe *comedianţi:* „Ce aiuriţi, lua-i-ar dracu!" sau „Toate belelele mele pe capul lor!" sau „Frânge-şi-ar gâtul şi coastele!" Astfel că, de pe scenă, Holzmann se vedea mereu nevoit să-i facă semne cu ochii şi cu mâinile, ca s-o liniştească: „Sssttt!" Într-un cuvânt, mama şi fiica se scăldau în lapte şi miere. Dar după aceea, când zelul ospitalităţii se mai domoli, Holzmann începu să facă şcoală cu musafirii săi, o şcoală a bunelor maniere: cum să umble, cum să şadă, cum să se poarte la teatru, cum să se poarte în lume.

Soră-sii, Zlatke, îi cumpără mănuşi, ca să nu i se mai vadă mâinile roşii, şi o pălărioară cu o pană mare, mai-mai cât a primadonei, şi o găti ca pe o prinţesă.

Nu se poate spune că aceste găteli îi erau micuţei Zlatke chiar pe plac; dimpotrivă, se simţea în ele stingherită, încătuşată. O durea capul, avea ameţeli, i se năzărise chiar că năsucul ei cârn n-ar mai fi tocmai la locul lui şi că fiecare observă asta... Cu câtă plăcere ar fi îmbrăcat din nou rochiţa ei de cit, jacheţica ei cafenie şi ghetuţele ei vechi, scâlciate! Atâta bine să aibă ea, îşi dorea Zlatke, cât de bine şi în largul ei s-ar simţi în ghetele vechi, scâlciate, mult mai bine decât

în pantofii ăştia noi şi strâmţi, ascuţiţi şi cu tocuri înalte, pe care umbli ca pe catalige. Dar ce putea să facă dacă aşa îi cerea fratele?

Directorul Holzmann îşi examinează surioara în noua ei ţinută, o compară cu primadona Schwalb şi găseşte că Zlatke nu-i deloc urâtă, decât puţin sălbatică, ruşinoasă şi prea tăcută. Ar trebui şlefuită, scoasă în lume, instruită; ar trebui să fie mai vorbăreaţă, mai vioaie, într-un cuvânt, o *demoazelă* civilizată...

În acelaşi timp aruncă o privire spre Rafalescu şi îl vede stând de vorbă cu Zlatke. Zlatke îşi pleacă ochii şi se face roşie ca mărul. Tot încruntând din sprâncene, Holzmann îi face semne să lase mâinile în jos şi să-şi ridice privirea. Atunci Zlatke se face şi mai roşie, ceea ce îl enervează pe Holzmann la culme şi-l scoate din sărite. Apoi, când rămâne cu ea între patru ochi, o mustră: „De ce ţi-e frică, fată, să te uiţi în ochii lui? Ce, ai furat ceva?"

Dar şi de maică-sa se ţine Holzmann ca scaiul; îi dă lecţii de bună-purtare, ca să fie cât de cât în rând cu lumea. Nu-i convine, îi dă el a înţelege, ca mama directorului să umble îmbrăcată ca o precupeaţă...

Mai mult nici că-i trebuie lui Sure-Bruhe, care e o femeie simplă, dar sinceră: la ea, ce-i în guşă, şi-n căpuşă. Aşa că-l ascultă răbdătoare, apoi îi răspunde cu vocea ei bărbătească: dacă nu-i place dumnealui aşa cum este, dacă nu-i convine rudenia cu o mamă săracă, nu face nimic, ea poate foarte bine să-i facă pe plac, să întoarcă îndată căruţa şi să plece acasă cu fiică-sa, uite chiar şi astăzi!

Şi, fără a sta mult pe gânduri, bătrâna începe serios de tot să se ocupe de bagaje, de saltele, de perne, de plăpumi. Şi spune Zlatkăi: „Haidem, fata mea! Ce să căutăm noi, nişte precupeţe, printre boieri şi boieroaice aşa de mari? Mai ştii, le mai putem murdări, Doamne fereşte, boieria!"

Se înţelege că Holzmann îşi ia repede vorbele înapoi, se jură în faţa maică-si cu mii de jurăminte – numai că nu-i cade în genunchi – până ce, în sfârşit, bătrâna îi făgăduieşte să uite totul şi să dea crezare feciorului ei. Dar ce canon şi amar nu îndură bietul Holzmann abia

după aceea, când luă hotărârea s-o facă pe soră-sa actriță! Ca un cal nărăvaș, așa i se puse în cale bătrâna Sure-Bruhe. „Nu și nu! Mai bine să intru în pământ decât să îngădui ca fata mea să joace pe sârmă cu toți măscăricii. Actriță? Doar dacă o să-mi pui mie cioburi pe ochi[1]". Pe scurt, nici cu binele, nici cu răul, Holzmann n-o putea înduplecа. Îl trecură toate năduşelile, până ce începu să scuipe sânge...

Văzând că scuipă sânge, bătrâna se sperie: „Vai și-amar de mine! Vai de zilele mele! Trăsnetul să mă lovească!"

În cele din urmă, Sure-Bruhe își dădu consimțământul, cu condiția – și fiul trebui să jure și să dea mâna cu ea față cu doi martori – că, în primul rând, el are s-o mărite pe Zlatke. Și Holzmann se obligă ca, în cel mult o jumătate de an, să-i dea Zlatkăi un mire și s-o căsătorească, așa cum a poruncit Dumnezeu.

Capitolul 77
„TERTL-MERTL"

Cernăuți, un oraș mare din Bucovina. Chiar în inima pieței, cu ferestrele privind spre prăvăliile și dughenele dimprejur, se înalță, mândru și impunător, marele hotel „Cocoșul negru", care așteaptă și tot așteaptă oaspeți. Numai Dumnezeu să se îndure, căci de pe urma trupei ambulante „Holzmann, Schwalb et Comp.", slabă speranță ca hotelul „Cocoșul negru" să se poată pricopsi!

Întreaga trupă ocupă, în totul, trei-patru cămăruțe, iar de mâncat, actorii mănâncă undeva, la o pensiune evreiască. Și nu mănâncă toți, că doar nu toți au cu ce-și plăti masa. Mai cu seamă la sfârșitul lunii, în așa-zisele zile negre, actorii se hrănesc... cu studierea rolurilor, cu repetițiile sau, pur și simplu, jucând *tertl-mertl. Tertl-mertl* e un fel de joc de cărți foarte interesant: la jocul ăsta n-ai nevoie să-ți bați capul, n-ai nevoie de un număr anumit de jucători; îl poți juca după pofta inimii, chiar și stând într-un picior. De aceea *tertl-mertl* e atât

1. Conform tradițiilor evreiești de înmormântare, pe ochii persoanei decedate se pun cioburi.

de îndrăgit de actori, de muzicanți, de vânzătorii de prăvălie și, în general, de oamenii care nu au prea mult timp de pierdut, dar doresc totuși să facă o partidă la repezeală.

În odaia în care trupa de actori joacă acum *tertl-mertl* e atâta fumăraie, încât, cu toate că e în plină zi și soarele strălucește, abia mai poți desluși ceva.

În capul mesei, în fața unei farfurii mari, șade „bancherul". De astă dată, cel care ține banca este Schwalb, asociatul lui Holzmann. Isac Schwalb are capul ras ca în palmă și obrazul grozav de roșu, parcă l-ar fi jupuit cineva de piele. Enervat la culme și tot agitându-se, Schwalb împarte cărțile așa cum se cuvine, una după alta, dar pierde întruna și are senzația că pământul se surpă, gata să-l înghită, ca pe biblicul Koreh. Mai fiecare carte îl izbește ca o măciucă în cap, și după ce că el, bancherul, e obligat să plătească fiecăruia de două, și de trei, și de patru ori, și chiar de nouă ori mai mult, jucătorii îl mai și înjură. Din toate părțile se întind mâini spre el, iar peste capul lui zboară fel de fel de glume batjocoritoare și afuriseli.

– Mie, două coroane, Schwălbuță, iar ție, două buboaie pe mutra ta de rac fiert!

– As de treflă! Adă-ncoa de patru ori miza!

– Ascultă, Schwalb, azi te dezbrac până la piele, așa cum te-a făcut mă-ta!

– Mă, Schwalb, nu scapi tu, băiete, până nu scuipi sânge!

– Te fac praf, Schwălbică, te dau gata!

– Aha! Te-am ars, bastardule! Scoate banii!

Și cu cât îl înjură mai al dracului, cu atâta Schwalb se agită mai tare. Și cu cât se agită mai tare, cu atâta pierde mai mult. Și atunci ia foc de-a binelea și arde ca para.

– Încetează, holeră! Trece altuia banca! Nu vezi, mă, chelbosule, că ai ghinion?

Așa îl sfătuiește Holzmann, ca asociat și bun prieten, dar primește o săpuneală bună de la înfierbântatul lui tovarăș de afaceri.

– Cară-te de-aici, ofticosule! Ca-cavalerule! N-are nimeni nevoie

de sfaturile tale!

Şi bancherul Isac Schwalb arde ca focul şi amestecă iarăşi cărţile, urmărind, cu ochii injectaţi, farfuria din care au zburat aproape toţi banii băncii. Aşa că, oftând din greu, duce obosit mâna la buzunarul vestei şi, tremurând, scoate la iveală un teanc gros de bani, la apariţia căruia toţi se înviorează.

– Cauţi Chişinăul[1], Iţicl[2]? Caută-l, caută-l, hoţule! Înfundă-te de nouă coţi în pământ.

Aşa exclamă un actor sfrijit, cu mărul lui Adam mare cât o prună. La aceste vorbe, sora directorului, Zlatke Holzmann, izbucneşte în râs. Toţi o privesc şi ea se ruşinează şi se roşeşte până în vârful urechilor, mai-mai să se aprindă. Atunci lui Rafalescu i se face milă de ea şi-i propune să mizeze amândoi pe aceeaşi carte, pe asul de treflă. „Azi asul de treflă e cu noroc." Zlatke roşeşte şi mai mult şi-l priveşte cu ochi recunoscători, iar inima ei... mare minune că nu se topeşte de atâta drag! Ah, dacă ar vrea să vină mai aproape, să stea lângă ea, aproape de tot!... Aşa gândeşte în sinea ei Zlatke. Iar Rafalescu, parcă i-ar fi ghicit dorinţa, se apropie, oprindu-se chiar lângă ea. Zlatkăi i se pare că simte parfumul frumosului păr blond, parfum care o tulbură, o îmbată. Dumnezeule, o mai exista pe lume vreun înger ca băiatul ăsta, cu plete blonde, parfumate, cu ochi frumoşi şi blânzi? Nu, sigur nu există, n-a fost şi nu va mai fi. De câte ori se apropie de el, parcă-i sare inima din loc; simte că se pierde, că nu mai ştie pe ce lume este, şi atunci, de emoţie, scapă toate din mână.

Maică-sa, Sure-Bruhe, observă şi îi spune în auzul tuturor: „Da' ce-i cu tine, fetico?" Zlatke se înfierbântă şi mai tare şi îşi blestemă zilele. Totuşi, e atât de bucuroasă că se află în preajma băiatului cu plete blonde şi parfumate, mai cu seamă când el o fericeşte cu o privire a ochilor lui frumoşi, buni, luminoşi şi blânzi, care strălucesc ca albastrul cerului şi încălzesc ca soarele!... Şi ce-i pasă ei, sărmanei

1. Joc de cuvinte între termenul *cheşene* (buzunar, în idiş) şi Cheşenev (Chişinău, în idiş).

2. Diminutiv al numelui masculin Iţic.

Zlatke, dacă ochii lui privesc la ea ca la oricare alta?! E bine şi aşa, bine că cerul e... albastru şi senin, bine că soarele luminează şi încălzeşte...

Bancherul Isac Schwalb a împărţit mai mult de jumătate din pachetul de cărţi şi acum adună în farfurie toată miza. Apoi începe să împartă, din al doilea pachet de cărţi, o carte după alta, iar jucătorii privesc cu lăcomie cărţile care bat. Larma creşte, sudalmele zboară, râsetele urcă până la cer şi Schwalb se agită şi plăteşte. La partida a patra iese asul de treflă. Tărăboi mare:

– Cine are asul de treflă?...

– Rafalescu! Cine altul putea să-l aibă?...

– Rafalescule! De ce stai? Ia-ţi bănişorii, băiete!

– Am câştigat *noi, o* anunţă Rafalescu pe Zlatke.

Zlatke e în al şaptelea cer. Nu atât de bucuria câştigului, cât pentru că Rafalescu vorbeşte cu ea.

Rafalescu arată bancherului cartea şi toţi îl pizmuiesc:

– Ehei, lui îi merge! Grozav îi mai merge! Noroc, nu glumă! I-a ieşit cineva cu plinul!

Şi iarăşi actorii îşi varsă veninul în capul lui Schwalb, bancherul:

– Asul de treflă, Schwălbică!... De patru ori miza! Fă bine şi plăteşte, Iţicl!

– Plătesc, plătesc! face bancherul, şi îi numără lui Rafalescu în palmă de patru ori miza.

Dar o face cu plăcere. Pentru că Rafalescu nu-i ca alţii. Rafalescu nu sare în sus când câştigă şi nu se omoară cu firea când pierde. În general, Rafalescu e altfel decât ceilalţi. Pe Rafalescu îl iubesc toţi actorii şi toate actriţele, fără excepţie. Dar mai mult decât toţi îl iubeşte... sora directorului Holzmann, biata Zlatke.

Capitolul 78
O TELEGRAMĂ DIN LONDRA

Zlatke, sora directorului Holzmann, nu-i în apele ei. Singură nu-şi dă seama ce se petrece cu ea. Îndată ce-l zăreşte pe Rafalescu, se pierde cu firea şi simte că i se moaie genunchii. Mai cu seamă la teatru, pe scenă, de cum îl vede, de cum îl aude, o cuprinde o sfârşeală şi i se pare că acu-acu o vor scoate leşinată de pe scenă. Nu o dată a certat-o frate-său, directorul. (Holzmann e un regizor sever chiar şi când e vorba de propria-i soră.) El spune de faţă cu toţi: „Ce să zic, ai jucat azi, Zlatke, ca o vită încălţată! Ar trebui să-ţi tai mâinile şi picioarele pentru un joc ca ăsta!" Da, ştie şi Zlatke că pentru un joc ca ăsta ar merita să i se reteze mâinile şi picioarele. Dar ce vină are dacă totuşi îl iubeşte în taină pe acest băiat cu păr lung, blond şi parfumat, cu ochi blânzi şi luminoşi? A început să-l iubească din clipa când a sosit aici cu mama ei... La drept vorbind, de ce-au venit aici? Ce-i lipsea acasă, în târguşorul lor? Învăţase să coasă bluze, începuse să şi câştige câte puţin. Şi numai ce i se năzare lui frate-său să le bombardeze cu scrisori, una după alta, şi să le trimită şi bani, numai să vină, în numele lui Dumnezeu, să vină negreşit! Ei, şi acuma iată-le că au venit! Şi de când au venit, frate-său s-a ţinut de capul ei şi a pus-o la treabă. Mai întâi, roluri de subretă. I-au dat să îmbrace o rochiţă scurtă şi ghetuţe strâmte de-i săreau ochii din cap, i-au mânjit obrajii cu cârmâz, i-au încondeiat ochii cu negru, au învăţat-o cum să stea, cum să umble, cum să se mişte, cum să se sucească şi cum să clipească. Şi cine a învăţat-o toate astea? Frate-său, propriul ei frate... Si când s-a jeluit maică-sii, maică-sa, Sure-Bruhe, a consolat-o: „Să-ţi închipui, fata mea, că ai sluji la un străin şi acela ţi-ar porunci să te caţări în pod. Ei, cum crezi că ţi-ar veni?"

Apoi frate-său a vrut s-o facă primadonă, dar Zlatke n-are voce. Şi dânsul s-a răstit la ea, luând-o în râs pe chestia glasului: „Miorlăi,

surioară dragă, ca o mâță când o tragi de coadă!". În sufletul Zlatkăi s-a făcut puțină lumină abia atunci când Holzmann i-a dat să învețe rolul lui Iudith din *Uriel Acosta*. Și nu pentru că rolul i-ar fi plăcut atât de mult, ci pentru că în rolul lui Acosta joacă băiatul acela chipeș, cu păr blond și cu ochi luminoși și blânzi, pe care îl cheamă Rafalescu. Ah! Ce nume frumos: Rafalescu! Rafalescu! Numai de dragul acestui băiat merită să te căznești să înveți roluri, să repeți, ca un papagal, tot soiul de cuvinte ciudate, pe care nici măcar nu le înțelegi, și să ieși seară de seară pe scenă. Numai Dumnezeu știe cât urăște ea scena, teatrul și pe actori, îi e silă de toată trupa, dar cel mai nesuferit îi e asociatul lui frate-său, Isac Schwalb. N-are ochi să-l vadă pe roșcovanul acela, care se ține scai de ea și o ciupește până-i dau lacrimile, ca după aceea s-o întrebe... dacă-l iubește: „Pisicuțo, ia spune, mă iubești tu, pisicuțo?" Zlatke tace. „Atâta să-l iubească Dumnezeu pe el, cu mutra lui umflată și stacojie, cât îl iubesc eu!" gândește Zlatke și se ferește din calea lui. Ar fugi în lume, dar se teme de frate-său. Ar lăsa baltă teatrul dacă nu i-ar părea rău de Rafalescu cel cu păr lung și blond și cu ochii blânzi și luminoși. Oi, Rafalescu, Rafalescu! Acest nume drag și dulce îi vine mereu pe buze. Acest nume drag și dulce îl aude până și-n vis. Și nu o dată noaptea, stând pe pat, îmbrățișează puișorul de pernă și, strângându-l la pieptul ei cald, feciorelnic, își amintește cuvintele din rolul lui Iudith: „Ce m-ar putea opri să-l strâng la pieptul meu?"... Și Zlatke strânge, strânge la piept puișorul și, în întunericul nopții, își apasă pe el buzele-i feciorelnice, șoptind numele drag și fermecat: „Rafalescu!"

Dimineața, când mama o trezește, primul gând al Zlatkăi se îndreaptă spre dragul ei. Îndată o să-l vadă; îndată o să fie cu el la repetiții; îndată o să stea alături de el pe scenă... Și cu un simțământ pe care numai ea îl știe, o să fie aproape, aproape de el, o să soarbă încântătoarele lui cuvinte: „Iudith! Iudith! Pe fiecare petală a florilor tale stă scris cu lacrimi fierbinți ceea ce suntem noi azi unul pentru celălalt". Și încă de pe acum inima începe să-i bată cu putere: „Rafalescu, Rafalescu!" Însă numai ce-l vede și se pierde toată.

Simte că i se moaie genunchii, că aci roşeşte, aci păleşte. Un fior îi străbate tot trupul. Ruşinată, îşi ascunde obrazul, să n-o vadă nimeni. Dar actorii nu observă nimic. Sunt cu toţii înfundaţi în jocul de cărţi. Numai el, Holzmann, care vede chiar şi când nu se uită, care aude chiar şi ceea ce nu se spune, vede totul, aude totul şi gândeşte pentru sine: „Slavă Domnului, să nu-i fie de deochi, băiatul se prinde ca peştele în undiţă. Dacă o să fim vrednici de mila lui Dumnezeu, cât de curând, vom da tuturor cu tifla, amin!"

– De ce te-ai oprit, nerodule? Dă cărţile! face Holzmann către asociatul lui.

– Da, da! răspunde Schwalb, împărţind cărţile. Şi obrazul îi arde ca para focului.

Deodată se aud bătăi în uşă: una, două, trei... „Intră!", strigă câteva glasuri în acelaşi timp. Uşa se deschide; a sosit o telegramă.

– Pentru cine-i telegrama?

– Pentru Isac Schwalb.

– De unde-i telegrama?

– De la Londra.

– Ce zice în telegramă?

– Aveţi răbdare, lăsaţi-l să citească.

– Cum? Schwalb să citească? Da' ce, ştie? Ferit-a sfântul!

Şi Isac Schwalb împarte întâi jucătorilor bănişorii băncii. Asta îi cere ceva timp, căci trebuie să ai cap de ministru să ţii minte cine a mizat şi cât. În vremea asta, pe capul bancherului se abate, ca de obicei, o ploaie de înjurături şi de glume de tot felul.

Isprăvind cu împărţitul banilor, Schwalb dă fuga la proprietarul hotelului, să-l roage să-i citească telegrama. Toată lumea rămâne într-o aşteptare încordată. Ce secrete poate avea Schwalb faţă de asociatul lui, Holzmann? Şi mai încordat decât toţi e, bineînţeles, Holzmann. Lui nu-i convine câtuşi de puţin povestea asta. Auzi, Schwalb să-l lase singur, ca pe un copil de bogdaproste, în mijlocul actorilor. Parcă l-ar fi opărit cineva. Simte că fierbe de ciudă împotriva bădăranului cu care a intrat în tovărăşie: „Lua-l-ar holera

pe ambulantul ăsta de ţigări!" Dar iată că Schwalb se întoarce, cu figura radioasă, şi izbucneşte în faţa tuturor:

– Copii, plecăm la Londra!

E greu să-ţi imaginezi impresia pe care această veste o produse asupra actorilor. Hop că unul sare pe masă, ridicând mâna dreaptă:

– La Londra! La Londra! Ura, trăiască Londra!

Altul se loveşte peste coapse, al treilea, un actor înalt şi sfrijit, cu pantaloni cadrilaţi, se ridică în picioare, cât e el de lung, îşi vâră amândouă mâinile în buzunarele pantalonilor, holbează ochii şi începe a vorbi, chipurile, englezeşte, cu un glas cântat:

– *A, ies, ies, mai dir, mai bir, mai kaik, mai staik, mai ring, mai king.*[1]

Un al patrulea, trăgând vecinului un ghiont în spate, începe să joace şi să cânte cu glas răguşit un cântec ucrainean, învăţat cine ştie unde:

– *Ghei, buv ta nema, ta poiihav do mlâna!*[2]

– Linişte, puşlamalelor! se răsteşte Holzmann, ca omul care se simte stăpân, bătând cu pumnul în masă. Ia te uită, au luat-o razna, de parcă a-nviat bunica! Nici pic de respect n-aveţi faţă de unul mai mare, dar-ar holera în maţele voastre! Apoi, către Schwalb: Ia arată-ne telegrama, Schwălbuţă!

– Să-ţi arăt telegrama? răspunde Schwalb, codindu-se. Să-ţi arăt telegrama? Da' ce adică, n-am să ţi-o arăt? Ţi-o arăt, ţi-o arăt, dar nu chiar acum... ceva mai târziu. Întâi să-ţi spun ceva! Vino, dacă vrei, jos în cramă; acolo ţi-o arăt. Şi Schwalb se întoarce cu faţa spre trupă: Cine merge cu mine la cramă?

– Ce va să zică vorba asta? Mergem cu toţii!

– La cramă! La cramă!

Gălăgie mare şi înghesuială. Actorii părăsesc hotelul Cocoşul negru şi se duc cu toţii la cramă.

---

1. Frază fără sens, amestec de cuvinte în engleză cu împerecheri de litere fără sens.
2. "Hei, a fost şi nu mai e, a plecat la moară!" (din ucraineană).

Capitolul 79
LA CRAMĂ

La drept vorbind, nu-i cramă, ci o simplă odaie de subsol. Şi nu e nici odaie, ci cârciumă. Şi nu cârciumă, ci cârciumioară. Dar la Cernăuţi la aşa ceva se zice cramă. Dacă spui cuiva „să mergem la cramă", a şi înţeles că-i vorba de cârciuma lui Meer, feciorul lui Beşel, cârciumar şi el, fie-i ţărâna uşoară.

În crama asta intră şi actorii noştri. Îşi comandă care un *ţimes,* care o tocăniţă cu castraveciori, care numai castraveciori – fiecare după pungă, adică după cum i-a mers la jocul de cărţi. Vinul l-a comandat Schwalb, pe socoteala lui.

– Azi fac eu cinste! zice Schwalb.

După primul păhărel de muscat pe care îl dă pe gât, lui Isac Schwalb i se dezleagă limba şi începe a-i istorisi asociatului său, Holzmann, toată tărăşenia, de la început şi până la sfârşit, adevărul gol-goluţ. Aşa să-i ajute Dumnezeu, cum n-are el interes să ascundă faţă de Holzmann nici ia atâtica! De ce să umble cu minciuni, când poate să spună adevărul? Vorba ceea, cu cărţile pe faţă! El, Isac Schwalb, a observat de mult că i-a devenit lui Holzmann de prisos, cu totul de prisos. Şi, totuşi, s-a făcut că nu vede şi a rămas mai departe pe lângă el, şi de dragul cui? Numai de dragul soră-sii, primadona Henriette Schwalb. Dar de la o vreme pare-se că nici ea, primadona, nu mai este la modă. Şi anume de când cele mai bune operete au fost lăsate la o parte de dragul lui *Uriel Acosta* şi al altor asemenea spanacuri. Şi acum parcă tot teatrul s-ar bizui numai pe Rafalescu. N-auzi decât Rafalescu şi iarăşi Rafalescu. Mă rog, pe el, personal, pe Schwalb adică, toată treaba asta îl lasă *rece. Uriel Acosta* vreţi? *Uriel Acosta* să fie! Da' buba-i că e vorba şi de soră-sa. Ce te faci cu ea? Vrea şi ea, zice, aplauze. Aşa că s-a gândit şi s-a tot gândit şi i-a trimis o scrisoare lui frate-său, Nisl, la Londra, că asta-i situaţia, că aşa şi pe dincolo. El, Isac Schwalb, aşa face întotdeauna.

Are ceva pe suflet? Repede îi arde o scrisoare lui frate- său, Nisl, la Londra. „Mă găgăuţă, îi răspunde frate-său, Nisl, din Londra, până când ai să tot umbli brambura? Ce mai vorbă lungă, ia-o mai bine pe Ienţl, scrie el, şi veniţi amândoi la mine, la Londra. Am pentru voi, scrie el, o afacere, aur curat, avem aici, scrie el, un teatru, un giuvaer, «Pavilion-Theatre» îi zice la noi; să vezi ce teatru. Şi artiştii, scrie el, tot unul şi unul: nişte prăjini, nişte buturugi, nu alta! Şi, cu toate astea, se adună banii cu lopata, căci publicul, scrie el, nu-i deloc mofturos, ce-i dai, aia înghite, şi se mai şi linge pe degete. Eu am şi vorbit, scrie el, cu cine trebuie. Şi zic ei, «las' să vină numai frate-tău cu surioara, cu primadona, şi avem s-o umplem de bănet. Am auzit despre ea, zic ei, şi am citit în ziare.» Lucrurile bune se aud de la şaptezeci de poşte." Ei, şi altele şi altele îi mai scrie frate-său, Nisl, din Londra. Şi atunci el, Isac Schwalb adică, se apucă şi îi trânteşte o scrisoare, că aşa şi pe dincolo: să pleci, nu-i lucru mare, dar trebuie să ştii pe ce temei pleci: condiţii, garanţii, contract... Şi îi vine iarăşi un răspuns de la frate-său, Nisl, din Londra: „Vită încălţată, dacă îţi spun eu să vii, desigur că există, de pe acum, tot ce trebuie: condiţii, garanţii, contract". Şi se apucă el, Isac Schwalb adică, şi îi trânteşte încă o scrisoare, că aşa şi pe dincolo! „Dacă pot să am atâta şi atâta, şi sora atâta şi atâta, bate o telegramă, şi venim numaidecât." Şi vine, iaca, telegrama asta.

– Ei, ce zici de frăţioru-meu? face Schwalb către asociat şi se vâră în el cu obrazul lui roşu.

– Păi, ce să zic, răspunde Holzmann, chipurile nepăsător, admirându-şi vârful degetelor. De mult îţi tot spuneam că acest frăţior al tău e un băiat de treabă şi că tu întreg nu faci cât talpa lui. Sigur, e bine să stai la Cernăuţi şi să ai un frate la Londra, ce mai tura-vura? Dar, cum să zic?! Aş fi tare curios să văd şi eu telegrama cu ochii mei.

Schwalb soarbe încetişor din pahar:

– Da' parcă poţi s-o citeşti?

– N-am nevoie s-o citesc, măi, eu vreau numai aşa, să mă uit la ea!

– Ce-ai de văzut? O telegramă ca toate telegramele! face Schwalb şi îi arată telegrama în lumina ferestrei.

Dar până ca Schwalb să prindă mişcarea, ea se şi află în mâinile lui Holzmann.

Într-o clipă Holzmann cheamă pe secretar, pe „omul cu carte", şi iată ce-i citeşte cărturarul:

„Dacă vrei să vii, numai şi numai cu Rafalescu."

Directorul Holzmann nu face asociatului său nicio mustrare. Nici măcar o vorbă nu-i spune, ia doar telegrama şi, fâş, fâş, freacă cu ea obrazul lui Schwalb de sus în jos, de jos în sus...

Capitolul 80
CINE-I INDIVIDUL?

Renumita trupă ambulantă „Holzmann, Schwalb et Comp." era gata să părăsească Cernăuţii şi să pornească mai departe pe calea pribegiei. Nisl Schwalb le şi expediase din Londra un ziar evreiesc, pe a cărui primă pagină era publicat un anunţ mare, cu litere de-o şchioapă:

!!! SENSATION [1] !!!
!!! O noutate senzaţională !!!
LEO RAFALESCU
cel mai mare *star* al teatrului evreiesc
care a uimit lumea întreagă
în curând la Londra,
la „Pavillion-Theatre"!!!

Se apucară să împacheteze pentru drum. Mai aveau de dat la Cernăuţi doar un singur spectacol, în beneficiul lui Rafalescu. Acest spectacol era aşteptat de întreg tineretul din oraş, în frunte cu Asociaţia studenţească. Cu ajutorul acestor tineri, toate biletele

1. Senzaţie (din engleză)

fuseseră plasate până la unul. Veniseră la Cernăuți și tineri din orășelele învecinate, din locuri în care, de la străbunul Adam și până în zilele acelea, nu se mai rătăcise vreun teatru evreiesc.

Pentru un artist, o sală arhiplină constituie o garanție a succesului. Și mai cu seamă pentru un artist ca Rafalescu, el care aproape la fiecare spectacol părea mistuit de focul pasiunii cu care juca, de parcă de fiece dată apărea pentru prima oară pe scenă.

Rafalescu de multă vreme nu se mai simțise atât de bine ca în seara aceea. Punând în joc toată forța talentului său în plină înflorire, crease de astă dată în Uriel Acosta un filozof desăvârșit, însingurat și liniștit, un adevărat Spinoza. Totul venise parcă de la sine, instinctiv. Prin naturaleţea sa deosebită, demonstrase ce înseamnă o victorie; că nu este învingător cel ce îngenunche pe altul, ci acela care poate lupta cu el însuși, care se poate învinge pe sine însuși.

S-ar fi putut ca în altă parte jocul lui din seara aceea să nu fi avut chiar atâta succes ca la Cernăuți. Dar acolo, la spectacol, se aflau în sală acei oameni care duceau o luptă ascunsă, asiduă, împotriva obscurantismului. Acești eroi anonimi nu întotdeauna învingși adesea cad învinși, cum a căzut și Uriel Acosta.

Teatrul părea că se năruie pur și simplu sub puternica furtună de aplauze și ovații. Tinerimea studioasă l-a purtat în triumf pe sărbătoritul Rafalescu, l-a acoperit cu flori și cu daruri pe care actorii le-au admirat, iar Holzmann le-a ascuns unde a știut el mai bine. Câțiva tineri au rostit discursuri pe care nimeni, în afara grupului de studenți, n-a stat să le asculte. Într-un cuvânt, a fost o seară de succes cum rareori poate cuceri un actor, chiar și un răsfățat ca Rafalescu.

Dar iată că, după primul act, Holzmann, care stătea tot timpul de veghe și vedea toate, a observat, printre tinerii cărora le place să umble prin culise, un individ ciudat, neras, cu o mutră somnoroasă, cunoscută și cu niște ochi bulbucați. De cum l-a văzut, lui Holzmann nu i-a plăcut. Nu-i mirosea a bine că acela dădea târcoale culiselor, încercând să se strecoare cu tot dinadinsul în cabina lui Rafalescu. Așa că Holzmann l-a strigat și l-a poftit să facă stânga-mprejur.

– Nene, i-a spus el, luându-l subţire, ia nu face pe ăla care... grohăie, şi nu te mai băga unde nu-ţi fierbe oala!

După actul al doilea, însă, acelaşi lucru: individul somnoros şi cu ochii bulbucaţi se strecură iarăşi spre cabină. Şi din nou Holzmann îi dădu paşaportul cu câteva înţepături:

– Nu fi porc! îi spui limpede: unde te bagi? Şi el face pe mortul!

După actul al treilea, Holzmann îl prinde chiar în prag, la doi paşi de Rafalescu. Aşa că mi-l ia frumuşel de guler şi, zdup! cu el afară, fără nicio ceremonie, blagoslovindu-l doar cu un „găsi-te-ar holera, pe tine şi pe toţi golanii care tot încurcaţi drumul, dracu ştie de ce!"

Abia mai târziu, la sfârşitul spectacolului, când actorii se îmbrăcau de plecare, Holzmann observă de departe că individul reuşise totuşi să se strecoare până la Rafalescu în cabină. Ca un tigru, directorul face un salt, dar până să-l apuce de ceafă, străinul, gata, se şi îmbrăţişa cu Rafalescu. Ba se sărutau chiar amândoi şi se strângeau în braţe ca doi fraţi buni.

Holzmann, numai ochi şi urechi, rămâne locului, înlemnit. Nici dacă-l vedea pe tat-său, de pe lumea ailaltă, nu putea fi mai uluit. Şi aşa, pironit locului, directorul pare o bucată de lut, o statuie neisprăvită, prin care un sculptor ar fi intenţionat să redea, fără a reuşi, sentimentul de spaimă. Obrazul lui osos şi ciupit de vărsat apare acum mai caraghios ca oricând. Privirile lui ascuţite parcă vorbesc: „Tăiaţi-mă în bucăţi, oameni buni, şi aruncaţi-mă la câini, dar lămuriţi-mă: cine-i individul ăsta, care se pupă-n bot cu Rafalescu al meu?"

Capitolul 81
A MURIT MAMA

Cine nu-şi aminteşte de casierul lui Beni Rafalovici din Holăneşti, de flăcăul acela somnoros, posac şi cu ochii bulbucaţi, poreclit Susen-Vesimhe? Acesta era personajul cu care se îmbrăţişase Rafalescu.

De unde până unde ajunsese el la Cernăuţi? De unde şi de dragul cui? Ce se mai întâmplase prin Holăneşti? Cum o mai duceau Beni Rafalovici şi întreaga lui familie? Ce făceau Israel cantorul, Leia cantoriţa şi fiica lor, Reizl? Despre toate acestea Susen-Vesimhe era gata să-i povestească lui Rafalescu o noapte întreagă.

Ajungând la hotel, la „Cocoşul negru", cei doi se retraseră în camera lui Rafalescu, care îl întrebă pe Holzmann dacă este posibil să fie lăsaţi singuri.

– O, da, cu cea mai mare... neplăcere! făcu Holzmann, sfredelind cu privirile lui agere pe urâtul cu ochii bulbucaţi.

Lăsându-i singuri, Holzmann dădu dispoziţii, şi încă în gura mare, ca nu cumva să îndrăznească cineva să-i deranjeze. Dar el însuşi, directorul, nu-i fie cu supărare că o spunem, se postă frumuşel în odaia vecină, chiar în dosul uşii. De acolo trăgea cu urechea, fără a scăpa o vorbă, la discuţia dintre Rafalescu şi personajul cel morocănos şi cu barba ţepoasă, care venise de la Holăneşti.

– Ascultă, iubitul meu, dragul meu Leibl, începe Susen-Vesimhe cu vocea lui monotonă, care acum pare totuşi mai vioaie ca altădată, am atâtea să-ţi povestesc, încât trei zile şi trei nopţi – m-auzi sau nu? – încă nu mi-ar ajunge. Mai întâi de toate, Holăneştiul nu mai e Holăneştiul cel de altădată. E o adevărată Varşovie! O Odesă! Un Paris! Şi-apoi oamenii! Nici oamenii nu mai sunt cei de altădată. Şi cui trebuie să-i mulţumim pentru toate astea? Numai teatrului evreiesc, pe care cred că-l ţii minte! De când cu teatrul acela, la noi toate s-au schimbat. Toate – m-auzi sau nu? – toate sunt acum altfel! Care altfel, cum altfel? Nici eu nu ştiu să-ţi spun, dar ştiu că sunt altfel... Iar de casa ta părintească mai bine să nu mai vorbesc. Casa voastră s-a dus de râpă. Mai întâi, stăpânul, taică-tău adică. De cum ai dispărut tu atuncea, în seara aceea de sâmbătă, ţii minte, taică-tău a poruncit, o dată pentru totdeauna, să fii găsit şi dus înapoi, mort sau viu. Aşa că ne-am pornit, eu şi cu frate-tău, Anşel – m-auzi sau nu? – prin lumea întreagă, să căutăm amândoi ziua de ieri... După ce s-au făcut cercetări şi s-au ascultat martori, adevărul a ieşit

la iveală ca untdelemnul pe apă, cum că, adică, asta nu-i decât o lucrătură a lui Şciupak, şi că Şciupak nu putea să apuce alt drum decât spre România. Şi-aşa a şi fost. Cum am ajuns la Iaşi – m-auzi sau nu? – am şi început să întrebăm pe toată lumea: n-aţi văzut cumva pe-aici nişte actori evrei aşa şi pe dincolo, nişte puşlamale, nişte amărâţi, unul cu o mutră slută, smochinită şi un altul, scund, cu ochi de şarlatan, care când merge parcă ţopăie? Şi-aflăm noi – m-auzi sau nu? – că au văzut ei pe acolo destui actori evrei, nişte amărâţi, toţi cu mutre slute de puşlamale, dar dacă ţopăie umblând sau dacă umblă ţopăind, asta, zic ei, n-au avut timp să observe. Dar pe viitor, dacă o vrea Dumnezeu – m-auzi sau nu? – se vor uita cu mai multă atenţie. Ei, îţi place de aşa nişte nătărăi? Da' ascultă ce s-a întâmplat mai departe: văzând că la Iaşi ne pierdem vremea de pomană tot căutând ziua de ieri, ne pornim noi mai departe şi mai departe, până ce ajungem taman la Bucureşti. Tot drumul, frate-tău, Anşel, mă sâcâia: să nu-i mai spun pe nume dacă n-o să pună el mâna pe voi. Zic eu: „Să dea Dumnezeu să fie aşa! Din gura ta, drept la urechea lui Dumnezeu!" Aşa a şi fost. Venind la Bucureşti, scumpul tău frăţior – m-auzi sau nu? – mi se pune pe chefuri şi o face lată, să nu mai dea Dumnezeu. Bani doar ni s-au dat cu grămada, aşa că ce-i păsa lui? Unde era un teatru, unde era vreo cafenea sau vreo cârciumă – m-auzi sau nu? – acolo îl găseai! Şi îi zic: „Anşel, pentru numele lui Dumnezeu, zic, ce faci, zic, iroseşti paralele", zic! Da' el, de colo, mi-o întoarce: „Nu-i treaba lui tat-tu! Tu să taci!" Rău, da' ce să faci? Şi tac! Trece o zi, trec două, trei, banii se topesc ca zăpada. „Ca mâine, zic, s-au dus banii." Zice el: „Scrie-i lui tata să trimită bani". Răspund eu: „Anşel! Pentru numele lui Dumnezeu, zic, unde-o să ajungem?" zic. Face el către mine: „Nu-i treaba lui bunicu-tău. Dacă-ţi spun să scrii, scrie!" Rău, da' ce să faci? Şi scriu. Dar până una-alta, şedem noi aşa, într-o zi, într-un fel de teatru sau cârciumă, care se chema „Paradiso". Nişte fete cântau şi dansau, şi printre ele era una, Marinescu-Milanescu, ce să zic, o muieruşcă pe cinste – m-auzi sau nu? – mare meşteră la stors gologani. (La

vorbele astea, buza de sus a lui Susen-Vesimhe se ridică puţin parcă a zâmbet pentru prima oară în noaptea aceea.) Mă uit eu aşa şi ce văd – m-auzi sau nu? – chiar în prag stau doi inşi care-mi par cunoscuţi. Amândoi îmbrăcaţi ca de sărbătoare. Mă uit bine, bine, puteam să jur că eşti tu, Leibl. „Da, el e, îmi zic eu, el e, pe legea mea!" Şi mă ridic deodată şi îi zic lui frate-tău, Anşel: „Anşel, zic, vezi, zic, e aici, zic"! Răspunde el: „Cine?" Zic: „Leibl". Face el: „Visezi, băiete, zice, dormi de-a-n picioarelea!" Ce să mai lungesc vorba, până să dau fuga după ei, până una-alta – m-auzi sau nu? – duşi au fost! Rău, da' ce să faci? Între timp, vine o scrisoare din Holăneşti, precum că maică-ta e grav bolnavă şi Anşel să se întoarcă numaidecât acasă. Îi zic lui Anşel: „Plecăm?" Face el: „Scrie-le o scrisoare că ne aflăm pe drumul cel bun, să mai trimită ceva bani". Şi îi răspund: „Anşel, zic, pentru Dumnezeu, ori mergem acasă, ori plecăm mai departe, din două una!" Face el către mine: „Nu-i treaba bunică-ti! Dacă-ţi spun să scrii, scrie!" Rău, da' ce să faci? Şi scriu o scrisoare la Holăneşti – m-auzi sau nu? – lui taică- tău adică, mai pe ocolite: aşa şi pe dincolo stă chestiunea „şi să ştiţi, scriu, că drumul nostru e fără rost. Căutăm ziua de ieri, cheltuim bani pe degeaba şi nu facem nicio brânză. Şi ceea ce v-am scris până acum, precum că tot căutăm şi că întoarcem lumea pe dos, v-am scris numai fiindcă Anşel mi-a cerut să vă scriu aşa." Ce să fac, le-am scris, nu sunt decât un simbriaş! Mi se porunceşte să scriu, scriu! „De aceea, le scriu eu, să nu mai trimiteţi bani, şi dacă n-o să mai trimiteţi bani, le scriu eu, vom fi siliţi până la urmă să ne întoarcem acasă". Iaca aşa le-am scris eu, mai pe ocolite, că altfel, cum? Spune şi tu dacă n-am avut dreptate! Da' ascultă mai departe. Nu trece – m-auzi sau nu? – nicio săptămână, şi primim la Bucureşti o telegramă. Scurtă, dar... cuprinzătoare... numai trei cuvinte: „Vino, mama moartă".

Abia rosti Susen-Vesimhe aceste cuvinte, că Rafalescu îl prinse de amândouă mâinile.

– Ce? Ce-ai spus? Mama?

– Da, să-i fie ţărâna uşoară. Apoi cum crezi, copilule, că putea

fi altfel? Crezi că puţin a suferit? Şi era doar şi mai înainte, să mă ierte, săraca, numai piele şi os, că abia îşi trăgea sufletul. Şi cum a trăit la taică-tu, cred că şi asta-ţi aminteşti! N-a dus-o chiar aşa de uşor. Şi, pe deasupra, o lovitură după alta. Nu ştiu pe care din voi v-a iubit mai mult, pe tine sau pe Anşel. Dar cât timp a stat Anşel la Bucureşti, biata maică-ta mai trăgea nădejde că o să se întoarcă acasă împreună cu tine. Când însă a aflat că – m-auzi sau nu?...

Nu. Rafalescu nu-l mai aude. Şi-a înfundat faţa în mâini şi a izbucnit în plâns, ca un copil. Susen-Vesimhe se pierde cu firea. Să-l mângîie, să caute să-l consoleze cu o vorbă bună, nu-i el făcut pentru asta. Se apucă dar să-şi frângă mâinile, vorbind ca pentru sine:

– Rău, se înţelege, dar ce-i de făcut?

Plânsul lui Rafalescu se aude şi în celelalte încăperi. Şi sosesc în fugă mai întâi Holzmann, apoi bătrâna Sure-Bruhe şi după ea Zlatke, şi se face zarvă mare.

– Ce-i, ce s-a întâmplat? întreabă toţi, dând buzna în odaie.

– A murit mama!

Rafalescu cade la pieptul lui Holzmann, plângând în hohote.

Holzmann nu se mai poate stăpâni, se strâmbă ca o babă când e gata să plângă. Cu ochii la el, şi pe Zlatke o podidesc lacrimile, iar bătrâna Sure-Bruhe îşi frânge mâinile, jelind şi bocind:

– Vai şi-amar de mine! Parcă m-a lovit trăsnetul! Mamă de copii, sărăcuţa, de puişori şi de puicuţe! Cine-o să-i mai hrănească? Cine-o să mai vadă de ei? Pe cine-o să-l mai doară capul pentru bieţii orfani fără căpătâi? Atâta timp cât mama-i mamă, e şi tatăl tată, dar când mama se prăpădeşte... mai bine nici să n-ajungi...

– Ia să fie linişte! Uită-te la ea cum îşi dă drumul! se răsteşte Holzmann la maică-sa, apoi răcneşte la casierul mofluz şi cu ochi bulbucaţi care i-a adus lui Rafalescu vestea cea „bună".

– Nerodule! Cin' te-a rugat să vorbeşti? Cin' te-a tras de limbă? Veşti bune ca astea numai vrăjmaşii le aduc!

Susen-Vesimhe şade ca năuc. Dar Rafalescu îi ia partea. Le dă a înţelege că Susen-Vesimhe e musafirul lui şi vrea să fie lăsat în pace,

singur, cu musafirul, măcar noaptea aceea...

Holzmann pricepe. Şi cu toate că nu-i face deloc plăcere să-l lase pe Rafalescu singur cu „nerodul", n-are încotro. Doar nu mai sunt timpurile de altădată. Acum, când Rafalescu spune ceva, e sfânt...

Şi uitându-se în ochii lor, Holzmann îşi varsă năduful pe mama şi sora lui:

– Ce piază-rea v-a adus aici? Cine v-a chemat, cine? Ia te uită cum îşi dau drumul la gură! Cine v-a tocmit bocitoare, ai?

Aşa repetă întruna Holzmann şi, făcându-le vânt din odaie, se aşază din nou la postul lui de observaţie, în dosul uşii, lipindu-şi urechea de gaura cheii.

Rămas singur cu casierul, Rafalescu îl roagă stăruitor să-i povestească totul, cu toate amănuntele: cum a murit mamă-sa, când a murit, dacă au mai apucat s-o vadă înainte de înmormântare, cum a fost înmormântarea şi câte şi mai câte.

Şi despre toate astea Susen-Vesimhe trebui să-i povestească de la început şi până la sfârşit nu o dată şi nu de două ori, ci de multe, de foarte multe ori.

Capitolul 82
NOUTĂŢI DIN HOLĂNEŞTI

Toată noaptea somnul nu s-a lipit de ochii lor. Susen-Vesimhe povestea întâmplările din Holăneşti, iar Rafalescu asculta atent la glasul lui monoton şi hodorogit ca un clopot spart. Cuvintele tărăgănate – punctate deseori de „ascultă mai departe", „m-auzi sau nu?", „rău, da' ce să faci?" – se întindeau ca o peltea, la nesfârşit...

Neîndurându-se să se dezlipească de uşă, bietul Holzmann nu s-a dus nici el la culcare. Nici măcar de pe scaun nu s-a putut urni, de teamă ca cei de dincolo să nu audă cumva vreun scârţâit. Erau clipe când îşi blestema zilele, căci, ca dinadins, tusea îl îneca mereu. Şi se încorda cu toate puterile, şezând ca pe jăratic, să asculte, ca şi

Rafalescu, veştile din Holăneşti.

S-ar putea spune că Rafalescu şi Holzmann au aflat în noaptea aceea mai multe noutăţi din Holăneşti decât aflaseră în toţi anii pribegiei lor prin lumea largă.

Mai întâi, despre Beni Rafalovici. Oi, oi, praful se alesese din casa lor! Dezastru şi ruină! Începând cu nevasta lui Rafalovici, cu Beilke. Mărunţica, tăcuta si slăbuţa Beilke se stinsese ca o lumânare. În tăcere, fără a se plânge cuiva, plecase din lumea asta, în care atâta suferise de pe urma copiilor. Nicio zi bună nu avusese! Tăcuta Beilke a vrut să moară tot atât de tăcută precum trăise. De aceea, nu se plângea nimănui de suferinţele ei. Numai când boala a răzbit-o, şi asta devenise limpede pentru toţi, Beni a poruncit să i se aducă degrabă cei mai buni doctori. A întors casa pe dos, a spus că e gata să se lase despuiat la piele, numai s-o vadă pe Beilke sănătoasă. Dar a fost prea târziu! Strânsă ghem, ca un copil, mărunţica, tăcuta Beilke zăcea în patul ei mare, cu buzele încleştate, cu obrajii palizi şi ofiliţi. Ea, singură, în iatac, în patul cel mare! Nimeni, nimeni la căpătâiul ei! Beni era ocupat până peste cap cu doctorii, feciorii mai mari – cu afacerile, fiicele – cu treburile casei. Anşel şi Leibl lipseau. Numai Bas-Şeive, cea mai tânără dintre fiice, şedea într-un colţişor şi plângea încet, să nu-şi trezească mama! Nu, n-o va mai trezi, mama adormise într-un somn lung, ca de piatră. Ochii ei închişi, pe obrazul alb, neobişnuit de alb, păreau două găuri întunecoase. Sprâncenele blonde, atât de frumoase altădată, se arcuiau pe fruntea albă, mărginită de un tulpan subţire, care adăuga obrazului mic o puritate copilărească. O mână micuţă, ca de copil, de o albeaţă ireală, atârna de sub plapumă. Părea că nimic deosebit nu se întâmplase, că Beilke dormea cufundată într-un somn adânc. Se făcuse linişte! O inimă care iubise şi suferise peste măsură încetase de a mai iubi, de a mai suferi şi de a mai bate. Ce linişte era! Linişte adâncă, sfântă, liniştea morţii. Beilke se stinsese!

Da, Beilke se stinsese, dar bunica, mama lui Beni Rafalovici, bătrâna care clatină mereu din cap „nu, nu", mai trăieşte! A dat de

mult în mintea copiilor, e oarbă, totuşi trăieşte! Cui, cui să-i ceri socoteală pentru toate astea?

Toţi copiii mari, fiii şi fiicele, nurorile, ginerii, nepoţii, s-au împrăştiat care încotro. Niciodată Beni nu s-a prea înţeles cu ei. Dar de când s-a prăpădit Beilke, s-a schimbat, să nu mai dea Dumnezeu! Pe Anşel l-a însurat... chiar cu fata aceea de la Bălţi. I-a dat o nevastă urâţică, dar dintr-o familie cu stare. Beni însă n-are ochi să-l vadă. Plimbarea lui Anşel la Bucureşti Beni n-are s-o uite câte zile o avea. Aşa că Anşel locuieşte la Bălţi. Ţine o tutungerie, şi aşa s-a ticăloşit, că nu-l mai recunoşti... Una dintre fiice, cea mijlocie – Perl – a divorţat de bărbatu-său şi încă mai văduveşte. O altă fiică, Iohevet, s-a măritat, în ciuda lui taică-său, cu fratele lui Ihil lăutarul, tot lăutar şi el. Cea mai mică, Bas-Şeive, era vorba să înveţe, să se facă moaşă. Dar Beni Rafalovici, ca dinadins, a măritat-o chiar cu Susen casierul, cu el adică. (Aici, Susen-Vesimhe îşi pleacă privirea şi începe a se scuza.)

El mărturiseşte sincer că demult pusese ochii pe Bas-Şeive, dar că niciodată n-ar fi îndrăznit s-o spună, deşi, dacă vrei s-o iei altfel, cu ce e mai grozav fratele lui Ihil lăutarul decât el? La urma urmei, Susen-Vesimhe le e şi rudă, o rudă mai îndepărtată, adevărat, totuşi, rudă. În ce-o priveşte pe Bas-Şeive, nu se poate spune că partida ar fi încântat-o. Dimpotrivă, un timp a dat chiar din mâini şi din picioare, că nu şi nu, s-a zbătut, a plâns, a ameninţat că-şi pune capăt zilelor... Iar lui, lui Susen-Vesimhe adică, toată povestea asta i-a cam rămas ca un nod în gât.

Ce-i drept, Bas-Şeive e o fată de treabă, poate chiar cea mai de treabă dintre fetele lui Beni, dar s-o iei cu de-a sila, asta, nu! Beni însă s-a încăpăţânat, o dată pentru totdeauna!... Pe scurt, s-au căsătorit şi... slavă Domnului. Au acum doi copii... şi-al treilea pe drum... Toate ar fi bune dacă nu se întâmpla altă nenorocire.

– Ce nenorocire? întreabă Rafalescu, înspăimântat.

Şi Susen-Vesimhe încearcă să-l liniştească:

– Nimic, nimic! Nenorocire, vorba vine... în realitate, nu-i chiar atât de mare nenorocirea. Stăpânul, adică socru-meu, să-mi trăiască,

taică-tău adică – m-auzi sau nu? – a dat în bigotism la bătrâneţe. De-atâta amar, se vede. Da' ce bigot! De speriat! S-a cufundat – m-auzi sau nu? – în bigotism, adică. Zi şi noapte numai rugăciuni face şi citeşte din psalmi. Mă rog, rugăciunile şi cititul din psalmi n-ar fi cine ştie ce nenorocire, de n-ar fi alta, şi mai şi. Vrei să ştii ce nenorocire? Rabinul!... Stăpânul, adică socru-meu, să-mi trăiască, s-a făcut dintr-odată *hasid*[1], un religios înfocat, fanatic. Aşa că a început să umble – m-auzi sau nu? – pe la rabini. Dar nu numai să umble, ci să şadă, să zacă, să-şi facă veacul pe-acolo, nici nu mai ieşea din curtea rabinului. Mai întâi s-a ţinut de rabinul din Ştefăneşti, *reb* Metesl; acum nu ştiai ce are cu rabinul din Boian. De mai bine de-o jumătate de an s-a instalat la Boian, la rabin, şi nici gând să mai dea pe-acasă. Ne-a spus că se duce ia Boian doar ca să facă sărbătorile, dar de atunci, aleluia, dus a fost! Şi dacă am văzut eu că povestea e fără sfârşit, i-am trimis lui socru-meu o scrisoare după alta: „Pentru numele lui Dumnezeu, tată-socrule dragă, până când o să tot meargă aşa? Se-alege praful şi din puţinul ăsta de gospodărie!" Dar un perete îţi răspunde?... Aşa a răspuns şi el! El atâta ştie: să i se trimită – m-auzi sau nu? – să i se trimită bani de-acasă. Dar ce am eu, mină de aur? Până la urmă şi o mină tot seacă... Rău, da' ce să faci? Şi dacă văd eu că-i aşa – m-auzi sau nu? – într-o bună zi mă reped la socru-meu, la Boian, să stau de vorbă cu el. Că doar nu poţi să-l laşi în voia soartei, nu? Da' poţi să vorbeşti cu el? Parcă ai vorbi unui buştean. El atâta ştie: rabinul şi iară rabinul. Să te ferească bunul Dumnezeu să-i pomeneşti de casă, de Holăneşti. Nu-i chip. Nici nu te ascultă. Să-i aminteşti de copii? Nu te lasă! Şi mai cu seamă să nu-i aminteşti de Leibl sau de Anşel, ferit-a Dumnezeu! Nici să n-audă de ei! Pentru Beni, Anşel e un ucigaş, pentru că, zice el, iacă, el a ucis-o pe Beilke! De nu era Anşel, cu blestemata lui de călătorie la Bucureşti, nu rămânea el văduv! Limpede ca bună ziua! Da' să-ţi spun mai departe! Ajung eu la Boian, la socru-meu adică, şi-l găsesc – m-auzi sau nu? – să fie pe capul duşmanilor!

1. Adept al hasidismului, curent religios în interiorul iudaismului ortodox, fondat în secolul XVIII de Baal Şem Tov.

Nici nu vreau să-mi amintesc, că mă doare inima. Să-l vezi, s-a topit, n-a mai rămas nici jumătate din el. Burta îi atârnă, obrazul i s-a scofâlcit. E bătrân şi albit, de m-a apucat jalea când l-am văzut. Dar el să mă fi întrebat măcar ce fac copiii? Nimic, absolut nimic! Să-l însoţesc, zice – m-auzi sau nu? – la rabin. Şi asta numaidecât. Că aşa vrea el! Drept să-ţi spun, trebuie să fii mai tare ca fierul. Ca să vezi unde poate ajunge omul! Dau să-i spun şi eu ceva, să aduc vorba despre casă, să-l întreb până când o să mai meargă aşa... El, nimic! Nu vrea să audă! „Mâine, da, zice, mâine, pentru că azi, azi, zice, trebuie să mă duc negreşit la rabin." Şi-aşa de la o zi la alta. Între timp, cum stau eu aşa la gazda mea, aud deodată nişte tineri vorbind despre Cernăuţi... despre teatrul evreiesc... despre un spectacol dat în cinstea unui actor cunoscut din Bucureşti, unul foarte tânăr, Rafalescu... Numele ăsta, Rafalescu, oraşul Bucureşti şi vorbele actor, tinerel, copilandru – m-auzi sau nu? – mi-au intrat în cap. „N-o fi ăsta Leibl al nostru?" m-am gândit. Parcă simţeam că aici se cam leagă una cu alta: Bucureşti... Rafalescu... teatru evreiesc... Şi stau să chibzuiesc: oricum se cheltuiesc destui bani de drum. Are să mai coste vreo câţiva *hebleri,* hai să-l văd şi eu pe actorul ăsta tinerel din Bucureşti. Dar mai întâi, îmi zic, ar trebui să vorbesc despre asta şi cu stăpânul, cu socru-meu adică, să aud ce zice el. Vorba-i, cu ce să încep? Cu teatrul? Cu teatrul evreiesc din Cernăuţi... Auzind de teatru evreiesc, mi se face el, ce să-ţi zic, alb ca varul! Mai rumen ca el e mortu când îl bagi în groapă. Şi începe să tremure de mânie şi pune mâna pe baston – m-auzi sau nu? – zicând că-mi crapă capul dacă mai scot o vorbă... Rău, da' ce să faci? Şi ies eu din oraş şi tocmesc o căruţă direct spre Cernăuţi. Am plătit gros, dar, oricât mi-ar fi cerut, plăteam, nu mai încape vorbă. Cât nu face pentru mine, chiar şi numai că te văd acum, slavă Domnului, în viaţă?! Şi apoi, onoarea care ţi s-a făcut azi la teatru! Ai să mă crezi sau nu, când am auzit deodată că tot teatrul bate din palme şi strigă Rafalescu, când am văzut că atâţia tineri te ridică pe braţe, am simţit, mă Leibl, că-mi dau lacrimile. Aşa să am eu bine! Mi-am zis – m-auzi sau nu ? – vai de

mine, ăsta-i chiar Leibl al nostru! Chiar băiatul care dormea cu mine în aceeaşi odaie... pat lângă pat... La vorbele astea, Susen-Vesimhe îşi şterge o lacrimă, şi dintr-odată expresia feţei, vocea şi tonul i se schimbă şi i se adresează lui Rafalescu cu un glas mieros, şiret: Ţii minte, sufleţelule, cum dormeam noi împreună într-o singură odaie, pat lângă pat?... Totdeauna îmi ţineam eu pantalonii sub pernă şi cheile în buzunar... Poate crezi că n-am auzit atunci că stă cineva lângă patul meu şi că-mi pipăie pantalonii şi că bâjbâie prin sertar?... Am auzit, aşa să aud de bine! Dar nu puteam – m-auzi sau nu? – nu puteam să-mi dezlipesc ochii de somn... Unde-or fi intrat banii ăia, care... ştii... atunci... îi ţineam în sertar? Vreau să zic... la cine-au rămas? Oare la acela cu obrazul slut şi zbârcit ? Sau la actorul ăla mititel şi jucăuş şi cu ochi de şarlatan? Ori te pomeneşti că la holera, la ăla ciupit de vărsat, pe care atunci îl chema Hoţmah şi azi aud că a ajuns Holzmann?

Capitolul 83
RUINAREA FAMILIEI RAFALOVICI

Se crăpa de ziuă. Ca în fiece dimineaţă, piaţa cernăuţeană din faţa hotelului „Cocoşul negru" se trezise la viaţă, expunându-şi mărfurile şi umplându-se de obişnuita larmă. Dar cei doi vechi cunoscuţi ai noştri, Rafalescu şi Susen-Vesimhe, încă mai stăteau de vorbă. Mai bine zis, Susen-Vesimhe continua să vorbească. Iar Rafalescu îl asculta cu atenţia încordată, tresărind adesea şi întrerupându-l cu exclamaţii: „Adevărat?" „Ce tot spui?" „Imposibil!" Susen-Vesimhe îl asigura însă că tot ce povesteşte e purul adevăr, jurându-se pe toţi sfinţii, aşa să-i ajute Dumnezeu să ajungă sănătos acasă, la nevastă şi copii, aşa să... şi altele asemenea, de parcă fără toate astea Rafalescu nu l-ar fi crezut. Şi atât de caraghios era cu toate jurămintele lui, încât Holzmann, care tot mai şedea pe scaunul lui din dosul uşii, zgâindu-se prin gaura cheii şi trăgând cu urechea, nu se mai putu

reţine şi izbucni în râs. Iar când sosi momentul în care Susen-Vesimhe îl întrebă pe Rafalescu de soarta banilor sustraşi pe vremuri din sertar, Holzmann îşi încordă auzul, curios din cale-afară să afle ce anume va răspunde băiatul la întrebare. Dar, spre ghinionul lui, o mişcare pripită făcu scaunul să scoată un scârţâit atât de puternic, încât tustrei se speriară. Rafalescu şi Susen-Vesimhe tresăriră la acest zgomot, pe care liniştea nopţii îl amplifica parcă. În ce-l priveşte pe Holzmann, el se sperie de-a binelea la gândul că cineva ar putea descoperi cum a stat toată noaptea în dosul uşii, să tragă cu urechea la discuţia altora. Dar, după câteva clipe de tăcere, teama i se risipi; putea rămâne nestingherit la postul lui. Din păcate, însă, nu reuşi să afle tocmai ceea ce-l interesa mai mult. Nu fiindcă n-ar fi auzit bine, dimpotrivă, prin uşă se auzea cuvânt cu cuvânt, ci din altă cauză: la întrebarea referitoare la bani, Rafalescu pur şi simplu nu răspunse. Se ridică de pe pat, se plimbă puţin prin cameră, apoi se opri. Dar în loc să-i răspundă cumnăţelului, picat ca din cer, îi puse o întrebare:

– Aş vrea să ştiu, ce mai face dascălul meu de altădată, cantorul?

„Flăcăul nu-i prost, gândeşte Holzmann, ăla îl întreabă una şi el răspunde alta. Îi taie vorba cu «dascălul» şi «cantorul». Dacă-i vorba aşa, pot să mă culc, că aproape-i ziuă... Dracu să-l pieptene pe morocănosul ăsta, dar-ar oftica-n bojocii lui!"

Cu aceste urări, Holzmann o ia din loc spre pat, se dezbracă, se acoperă cu plapuma peste cap şi adoarme cât ai clipi...

Iar cumnaţii noştri, Susen-Vesimhe şi Rafalescu, poartă discuţia mai departe:

Susen-Vesimhe: De Isruel cantorul mă-ntrebi? He, he, e fericit! O dată fericit!

Rafalescu: Adică?

Susen-Vesimhe: Adică? Ăla-i bogătaş acu.

Rafalescu: Bogătaş? Isruel cantorul, bogătaş?

Susen-Vesimhe: Putred de bogat! Gata, nu mai e *melamed,* nu mai e cantor! Ehehe! Nu mai e Isruel de altădată. Da' Leia cantoriţa, o mai ţii minte pe Leia cantoriţa? Poartă perle şi în zilele de lucru!

Umblă îmbrăcată – m-auzi sau nu? – ca o bogătaşă, şi se făleşte faţă de toţi cu fie-sa. Unde stă fiică-sa, pe unde călătoreşte... Reizl în sus şi Reizl în jos. A împuiat capul oamenilor cu Reizl a ei. Ce mai, Reizl a ei! Acu lui Reizl nu-i mai zice Reizl, îi zice Roza, şi e cântăreaţă renumită. La Londra-i acu. Îţi mai aminteşti de Reizl? Nu demult a fost în vizită la noi, la Holăneşti, cu o companie întreagă de cântăreţi şi artişti. Taman din Londra a venit! Umblau cu birje şi cu biciclete – m-auzi sau nu? – iha, nemaipomenit! Să ne dea Dumnezeu nouă atâta câştig cât i-a costat pe ei voiajul ăsta. Da' ce, e de glumă?! Zice lumea că are un mire, şi că mirele ăsta are bani cu nemiluita! Un milion – m-auzi sau nu? – un milion întreg! A zăpăcit tot Holăneştiul. Se luau toţi după ea pe stradă, ce, e de glumă? Mai întâi şi întâi s-a făcut frumoasă de-ţi ia ochii, e înaltă, voinică, straşnică! Şi de cântat, cântă, se zice, că uimeşte lumea. Şi afară de asta, e bogată cu adevărat, plină de bani. Poţi să-ţi închipui, dacă ei, fată de cantor, îi dă mâna să cumpere – m-auzi sau nu? – casa noastră, casa socrului adică. Şi pentru cine crezi? Pentru ea? Da' de unde! Pentru cantor. Cantorul, săracu', nici nu vrea s-audă, nici să vadă. Şi nici cantorița. De altfel, spuneau întruna că la ce le trebuie lor o hardughie ca aia? Ziceau că mai bine să le cumpere căsuţa lui Nehe văduva. Dar fiica lor, Reizl adică, se încăpăţânează – m-auzi sau nu? – vrea numaidecât, zice, casa lui Rafalovici! Şi nu numai casa, dar şi curtea, şi şopronul, şi toată gospodăria! Ce vrei mai mult, pe câinele vostru, pe Tărcuş, ţi-l mai aminteşti? Află că până şi pe el a vrut să-l ia. Dacă-i vorba de cumpărat, zice, să cumpere tot, cu toptanul. Auzi pretenţie la o fată de cantor, ha, ha, ha...

Era pentru a doua oară în această noapte când Susen-Vesimhe râdea. Văzând însă că lui Rafalescu nu-i arde deloc să râdă, ba, dimpotrivă, Susen-Vesimhe se posomorăşte şi el. Iată-l îngândurat, preocupat, încercând să se scuze:

– Casa n-aş fi vândut-o pentru nimic în lume. Dar dacă Dumnezeu îţi trimite un muşteriu ca ăsta! Aşa că m-am gândit – m-auzi sau nu? – barem să dea preţ bun. Zi că n-am avut dreptate!... Ce-i cu tine,

Leibale? De ce mi te-ai schimbat aşa, deodată? Poate-ţi pare rău că am vândut casa? Crede-mă, Leibl dragă, m-a durut şi pe mine inima, nu mai puţin decât pe tine. Poate chiar mai mult. Dar ce era de făcut dacă afacerea mergea de râpă? Stăpânul, adică socru-meu, să ne trăiască, nu mai iese de ia rabinii lui. Copiii s-au împrăştiat, s-au risipit care încotro. Şi din toţi, cine a mai rămas, crezi, acasă? Numai ea, baba, care demult a dat în mintea copiilor, şi Bas-Şeive a mea, cu plozii, ca să nu mai vorbesc de mine... Mie ce-mi trebuie? Mie, aşa cum mă vezi, nu-mi trebuie nimic. Eu trăiesc – m-auzi sau nu? – cum am trăit întotdeauna. Altul, în locul meu, ehehe!

Ehehe-ul ăsta Susen-Vesimhe îl întinde pe un glas cântat, însoţindu-l de o mişcare a mâinii. Ce o fi vrut să înţeleagă prin „ehehe" ăsta, şi ce o fi vrut să însemne gestul cu mâna, greu de ştiut!

Capitolul 84
PREGĂTIRI DE DRUM

Zadarnic se tot scuza Susen-Vesimhe faţă de tânărul lui cumnat. Gândurile lui Rafalescu, inima lui îndurerată, întreaga lui fiinţă alergau acum departe. Un amestec ciudat de simţăminte se adunase în sufletul lui: remuşcare, dor, regret, curiozitate, dragoste. Niciodată ca în noaptea asta eroului nostru nu i-a mai fost dat sa trăiască cu atâta intensitate. S-ar putea spune că într-o singură noapte pierduse familia toată: tata, mama, surorile şi fraţii, şi, alături de ei, casa în care se născuse şi crescuse, târgul în care-şi petrecuse copilăria. Tot, tot ce-i fusese odinioară drag şi sfânt se irosise într-o singură noapte, şi pentru totdeauna! I se părea că tot ce-i fusese odată atât de aproape îi e acum străin şi atât de departe, ca şi cum de tot trecutul lui îl despărţea o veşnicie! Şi totul îi apărea ca un vis tulbure, sumbru, învăluit într-un văl des, peste care se lasă greu cerul nopţii, presărat de mistere. De pe acest cer neguros, o stea, o singură stea îndepărtată, sclipitoare şi luminoasă – Reizl – îl chema parcă spre ea...

Da, Rafalescu e frământat, preocupat de toate câte le auzise. Un singur lucru ar mai vrea să înţeleagă: de ce Reizl a stăruit atâta să cumpere pentru părinţii ei casa Rafalovici? De ce oare tocmai casa lor, şi nu alta? Ce gând va fi îndemnat-o? Oare nu se înşală, s-o fi făcut numai de dragul lui? Să-i fie într-adevăr atât de dragă casa în care s-a născut şi a crescut el? Poate oare îndrăzni să creadă că Reizl nu l-a dat uitării, că n-a uitat jurământul pe care il făcuse el atunci, în Holăneşti, în noaptea când ardea pe uliţa Domnului, când luase drept martor cerul învăpăiat: „Orice s-ar întâmpla cu noi şi oriunde ar fi să ne arunce soarta, vom fi nedespărţiţi, vom fi totdeauna şi pretutindeni împreună?"

Şi el îşi aminteşte de noaptea aceea a incendiului, de noaptea aceea neasemuit de frumoasă, de noaptea aceea fără pereche, când Reizl, când stătea în faţa lui, învăluită într-un nor împurpurat, părea o prinţesă din basme.

„Cioc, cioc, cioc !" Se aud bătăi în uşă.

– Cine-i? întreabă Rafalescu, parcă trezit din somn.

– Eu, Bernard.

Uşa se deschide şi intră. Holzmann şi, odată cu el, pătrunde în odaie aerul proaspăt al dimineţii..

Intrând în odaie, Holzmann îi aruncă, mai întâi o privire tânărului actor, care pe de-a-ntregul îmbrăcat, stă întins pe divan, tulburat şi dus pe gânduri; apoi cată spre posomorâtul musafir, care are acum mutra unui ceauş somnoros din noaptea de *slihes*[1]. Şi Holzmann, în clipa aceasta, tare ar mai avea chef să-l apuce de ceafă pe basarabeanul cel burtos, să-i care câţiva pumni şi, cu un picior zdravăn în spate, să-i facă vânt pe scări drept în fundul iadului. Dar Holzmann e un om chibzuit, el ştie că nu oricând e bine să-ţi dai arama pe faţă, aşa că se înfrânează. Aruncă o privire fugară asupra paturilor nedesfăcute şi întreabă, chipurile, zâmbind:

– Ia te uită, n-aţi dormit deloc?!

1. Rugăciuni pentru iertarea păcatelor, rostite înainte de răsăritul zorilor, în zilele de dinaintea Anului Nou religios şi de *Iom Kipur*, când credincioşii sunt treziţi de ceauşul sinagogii.

– N-am dormit! răspund amândoi.

Holzmann simte că nu tocmai asta ar fi vrut să-i întrebe şi adaugă, cu acelaşi zâmbet prefăcut:

– Nici nu v-aţi culcat?

– Nici!

– Toată noaptea aţi stat aşa, la taifas?

– Toată!

– Hm... E timpul să ne pregătim de drum, face Holzmann către Rafalescu şi îl cercetează, din ochi.

– Sunt gata! răspunde Rafalescu, ridicându-se de pe divan. Şi obrazul lui străluceşte în bătaia soarelui de dimineaţă, care-l priveşte prietenos pe fereastră.

„Puştiul, tot puşti! gândeşte Holzmann. Slavă lui Dumnezeu că nu i-a mai trecut prin minte să şadă la pământ după maică-sa, tocmai acum, «în plină miercuri, sâmbătă seara». Bine că nu se gândeşte să dea o fugă până la rabinul din Boian, să-l vadă pe taică- său, pocăitul! Sau să se repeadă până la Holăneşti! Ce, te joci cu puştii ăştia?"

Întreaga dimineaţă Holzmann nu-l slăbi din ochi nici pe Rafalescu, nici pe musafirul lui. O potrivi atât de bine, încât, oriunde se aflau cei doi, apărea şi el. La tot pasul găsea alt pretext. Dar osteneala lui Holzmann a fost zadarnică; Rafalescu însuşi îşi simţi sufletul uşurat când proaspătul său cumnăţel, Susen-Vesimhe, se instală în căruţă. După ce se sărutase cu el, Rafalescu îl rugase să transmită salutări celor de acasă.

– Multe salutări şi din partea mea! îi strigă Holzmann din urmă.

– Cu cea mai mare plăcere! răspunse Susen-Vesimhe, întorcând spre el obrazul lui somnoros, neras şi posomorât din căruţa în care pasagerii şedeau claie peste grămadă.

Toţi aceştia erau amatori de artă care se întorceau cu multă mâhnire în suflet în târgurile de unde veniseră, căci Dumnezeu ştie când vor mai avea norocul să vadă şi să asculte un artist adevărat ca acest Rafalescu.

– În numele Dumnezeului lui Israel, daţi-vă cu capul de pământ!

îi binecuvântează Holzmann pe cei din căruţă. Apoi se adresează şleahtei de actori care rămăseseră locului, ca nişte gură-cască: La treabă, copii!

Aşa că actorii încep să-şi strângă bagajele, să se pregătească de drum. Holzmann, directorul, cu jobenul dat pe ceafă şi ştergându-şi mereu sudoarea de pe faţa ciupită de vărsat, stă pe capul lor, comandându-le, tot aşa cum – ducă-se pe pustii! – îi comanda şi lui odată directorul Şciupak.

– Nu aşa!... Uite-aşa! Mai întâi lada cea mică, apoi cea mare. Ba nu, altminteri, mai întâi lada mare, apoi cea mică... Iac-aşa... Mă, nătăfleaţă, ce-ai rămas de lemn? Apucă tu din dreapta şi el o să apuce din stânga. Ba nu, altminteri! Apucă tu din stânga şi să apuce el din dreapta... Iac-aşa... Ascultă, mă, blegule, caşti gura la mine? Mai bine ia seama cum duci tronul regelui Solomon, duce-te-ar pe tine pe dric!... Încet, încet cu coroana lui Napoleon! Mă, adormitule, dacă-mi spargi coroana, îţi crăp şi eu capul...

Iac-aşa comandă Holzmann, împingându-i pe actori şi înjurându-i de mama focului. La fiece cuvânt rostit de careva, el găseşte pe loc înjurătura. De pildă, vine unul şi îi spune o bucurie: gata, nu mai e sfoară.

– Nu zău! Nu mai e sfoară? Da' zile mai aveţi?

– Unde să mai pun asta?

– Pune-te tu cu picioarele înainte!

– Cred că e nevoie să mai luăm o căruţă!

– Să te ia moartea pe tine!

– Ăla cere bani!

– Să-ţi dea ţie Dumnezeu o boală lungă, să-ţi ajungă...

Pe unul Holzmann l-a cinstit cu o înjurătură nou-nouţă, cam lungă, ce-i drept, dar tăioasă: „Câte găurele au fost făcute în toată pasca evreiască[1] din lume de când au ieşit evreii din Egipt şi până la Paştele din anul ăsta, atâtea băşicuţe să-ţi iasă ţie, dobitocule, pe limbă!"...

1. *Maţa*, azima de Pesah, este special pregătită din aluat nedospit.

Şi, colac peste pupăză, bătrâna Sure-Bruhe apare cu aşternutul în cârcă.

– Gata? Ai şi sosit cu boarfele? O să mă faci să-ţi spintec pernele, să-ţi zboare fulgii prin aer!

– Bună idee ţi-a dat Dumnezeu! răspunde bătrâna mamă, singura fiinţă care n-are pentru furiosul nostru director niciun pic de respect.

Bătrâna pleacă şi Holzmann scuipă în urma ei. Dar Sure-Bruhe se întoarce din nou.

– Iar ai venit? Acum ce mai vrei?

Nimic. Vrea numai ca fiu-său să vină să îmbuce ceva:

– Şi-aşa, zice ea, arăţi ca o pastramă cu suflet... Cum mănâncă dracii, zice ea, aşa mutră au... Puterile, zice ea, să le cauţi în castron... Uită-te la faţă şi întreabă-mă de viaţă!

Se vede că bătrâna Sure-Bruhe are de gând să înşire câte zicători ştie ea despre mâncare. Numai că, azi, Holzmann n-are chef de toate astea. Şi i-o retează:

– Ia te uită cum îi umblă meliţa! Isprăveşti odată sau nu?

De necaz, pe Holzmann îl apucă tusea şi actorii se prăpădesc de râs. Dar să râdă cu glas tare, le e frică. Holzmann e în stare să le taie pofta de râs!

Nu, astăzi Holzmann e indispus, chiar foarte indispus. Călătoria asta la Londra îi stă ca un os în gât: „Nici să-l înghiţi, nici să-l dai afară...” Singur nu ştie de ce, dar îşi simte inima cumplit de grea. Noaptea a visat femei bătrâne, ducă-se pe pustii!

PARTEA A DOUA
Pribegii

Capitolul 1
MISTER KLAMER

Whitechapel[1]-ul londonez este un fel de Berdicev, sau Vilno[2], sau Brod, sau tustrele la un loc, ba poate chiar un Ierusalim. Nicăieri ca acolo nu se simte aşa pulsul vieţii evreieşti; nicăieri ca acolo nu se simte un evreu mai bine, mai „ca la mama acasă". Înfăţişarea evreilor din Whitechapel este înfăţişarea noastră; graiul lor este graiul nostru; alergătura, goana, larma, felul lor de a gesticula, toate sunt ca la noi. Până şi negoţul şi îndeletnicirile lor sunt aceleaşi.

Vreau să vă spun că adică acolo evreii n-au descoperit nimic nou. E aceeaşi concurenţă sălbatică, aceeaşi luptă aprigă pentru existenţă.

Într-un cuvînt, odată ajuns *acolo,* înseamnă că ai ajuns *acasă.* Nu trebuie să-ţi faci griji nici pentru un pat într-o familie de evrei, nici pentru sinagogă, nici pentru o mâncare evreiască.

Şi fiindcă veni vorba de mâncare, ar fi cazul să vă recomandăm un restaurant evreiesc, chiar în inima Whitechapel-ului, cu numele de „Cafe National". Acesta e nu numai restaurant evreiesc, ci şi club evreiesc, pentru că, la orice oră ai intra acolo, găseşti o amestecătură de evrei de toate felurile, de toate tipurile, mă rog, după pofta inimii: misiţi de bursă, doctori în filozofie, comis-voiajori, misionari, negustori ambulanţi, actori de la teatrul evreiesc, funcţionari de birou, gazetari, jucători de şah, vânzători de prăvălie, sionişti[3], teritorialişti[4], şi mulţi alţi tineri despre care nu se ştie precis cine sunt şi ce sunt, dar care ţipă, vociferează, râd şi fumează, şi clubul e plin de ei! Dar, mai mult decât toţi, fumează şi ţipă şi vociferează însuşi patronul, *mister* Klamer, pe care avem onoarea să vi-l prezentăm.

---

1. Cartier evreiesc din Londra.

2. Denumirea în idiş a oraşului lituanian Vilnius.

3. Sionismul este o mişcare politică de orientare naţional-evreiască ce avea drept scop crearea unui stat evreiesc.

4. Adepţii direcţiei teritorialiste din cadrul mişcării sioniste, care urmărea crearea unui stat evreiesc indiferent în ce parte a lumii.

Mister Klamer e un evreu din Galiţia, un om deştept, cu figură impunătoare şi cu o barbă à la Herzl[1]. Pe chestia asta, se şi crede om de seamă şi sionist. De fapt, *mister* Klamer înclină mai curând spre teritorialişti, ceea ce înseamnă că nici teritorialist nu este. În genere, el se ţine departe de orice asociaţie sau partid, deoarece *mister* Klamer, prin firea lui, este, mă-nţelegeţi, un eretic. El nu crede în nimeni în afară de el. Dacă vii însă şi-i spui în faţă că are o barbă întocmai ca a doctorului Herzl – niciun fir mai puţin! – s-a şi înscris la sionişti. Dar cu o condiţie: dacă cumva s-ar întâmpla ca *mister* Zangwill[2] să obţină un teritoriu potrivit pentru evrei, atunci el, *mister* Klamer, nu are nimic împotrivă. Desigur, doctorul Herzl este un om mare, un *gentleman.* Dar nici *mister* Zangwill nu-i un fitecine. *Leben und leben lassen*[3], iată principiul lui *mister* Klamer. Şi, în genere, *mister* Klamer este un om cu principii, vorbeşte englezeşte, şi-şi închipuie că vorbeşte ca un englez veritabil. Pe deasupra mai pretinde că-i un mare învăţat, un erudit, că nu există lucru pe lume... de care el să nu ştie. De negustoria lui, de restaurant adică, îi e silă, cum îi e silă evreului religios de carnea de porc; nici să nu-l vadă. Dar când e vorba de plată, îţi face un hatâr şi-ţi ia banii, numai să-i dai, căci de nu-i dai, atâta pagubă. El are un principiu: cine-i flămând, să intre, să se ospăteze. Şi evreii vin, mănâncă bine, beau bine şi pleacă în America... poftim de-i cată! Partea proastă e că el însuşi, *mister* Klamer adică, le tălmăceşte astfel cuvintele biblice. Prea mult vorbeşte *mister* Klamer despre el şi de cunoştinţele lui despre lume, de mărinimia lui; şi, în general, *mister* Klamer vorbeşte cam prea mult. Dar de ce să nu vorbească dacă altă treabă n-are? În această afacere, de muncit, nevastă-sa munceşte, *mistress* Klamer adică – o femeie istovită de atâta muncă la bucătărie, amărâtă şi chinuită, care numai sâmbăta vede cerul afumat şi plângător al Londrei. Când

1. Theodor Herzl (1860-1904) a fost întemeietorul, ideologul şi liderul mişcării sioniste.

2. Israel Zangwill (1864-1926) a fost un scriitor englez, ideologul curentului teritorialist.

3. Trăieşte şi lasă şi pe altul să trăiască (din germană).

vine sâmbăta, îşi pune o *hat*[1] şi o *dress*[2] frumoasă şi devine o *lady*[3]. Dar are grijă ca soţului ei, lui mister Klamer adică, să nu-i lipsească *breakfast*[4]-ul şi *dinner*[5]-ul său. După masă, dumnealui trebuie să se culce, să tragă un pui de somn. Abia după aceea îl puteţi vedea fie plimbându-se prin club şi tot netezindu-şi barba à la Herzl, fie şezând cu câte cineva la o măsuţă, ca un simplu client, cu un pahar de bere şi o ţigară, şi plângându-se de soarta lui vitregă: „Vai şi-amar de lume dacă eu, *mister* Klamer, am ajuns să vând *lokşn*[6]." Dar ce să-i faci dacă trebuie să trăieşti? Sau, cum spune englezul: *You must work for your living...*[7]

E clar, *mister* Klamer urăşte restaurantul; îi e nesuferită această *parnuse.* Mai mult îl atrag treburile obştii, adică să se vâre în vreo societate de binefacere, să-şi dea părerea despre emigranţii ruşi, pe care el nu-i numeşte decât *casapi* sau *pomanagii.* După părerea lui, toţi evreii ruşi ar trebui strânşi grămadă şi spânzuraţi cu o singură frânghie. Să nu gândiţi cumva că *mister* Klamer e, Doamne fereşte, un om atât de rău. Sau că evreii englezi se bucură în ochii lui de mai multă simpatie! Vă înşelaţi! Pe *mister* Klamer, când îl apucă, e în stare să-i ocărască (de obicei nu în faţă) pe toţi bogătaşii Londrei, pe lorzii evrei, să-i facă de două parale. *Mister* Klamer e un om cu ambiţie. Încercaţi numai să-l atingeţi cu o vorbă, că nicio apă nu vă mai spală! Din care cauză, cine îl cunoaşte, se fereşte de el. Câteodată e în stare să se amestece, nepoftit, printre clienţi, să intervină, hodoronc-tronc, în discuţiile lor şi chiar să ceară cuvântul: „Evrei, daţi-mi voie! Să vă spun sincer, voi toţi habar n-aveţi despre ce vorbiţi. Bineînţeles, a vorbi nu costă bani sau, cum spune englezul, *talk is cheap*[8]..." Şi

1. Pălărie (din engleză).
2. Rochie (din engleză).
3. Doamnă (din engleză).
4. Micul dejun (din engleză).
5. Cina (din engleză).
6. Tăiţei (din idiş).
7. Ca să traieşti, trebuie să munceşti (din engleză).
8. Vorbăria nu costă mult (din engleză).

mister Klamer conchide, netezindu-şi barba à la Herzl: „În definitiv, cam despre ce se discută aici?"

Odată s-a întâmplat o istorie. În restaurantul lui *mister* Klamer s-a pripăşit un personaj ciudat, care a uitat acolo un pachet cu manuscrise, o adevărată comoară... Dar mai bine să redăm cuvintele lui *mister* Klamer, să reproducem adică cele povestite de el în legătură cu acel individ, cum s-au cunoscut adică şi ce comoară i-a încăput în mâini, cu totul pe neaşteptate: „Pachetul pe care-l vedeţi mi-a rămas moştenire de la un fel de pomanagiu, unul dintre artiştii evrei, unul mărunţel şi răguşit, cu ochi de şarlatan, să n-am parte de el dacă ştiu măcar cine este şi ce este şi de unde este! Eu am un principiu: dacă omul nu-mi spune, nici nu mă interesează! Fiecare cu bocceaua lui de necazuri. Pe scurt, două săptămâni în şir a mâncat şi a băut la mine, tot pretinzând că are pe-aici o cunoştinţă, o cântăreaţă cu renume, care câştigă milioane. Şi, după cum povestea, erau, cică, prieteni la toartă. E greu, zice, până ajungi la ea, dar numai să ajungă, că o să-l şi plouă cu aur, ca pe un ginere cu boabe de grâu[1]. *All right*[2]! Eu am un principiu: dacă omul spune, trebuie să-l crezi sau, cum spune englezul, *seeing is believing*[3]. Şi vine el odată la mine, nenorocitul ăsta, să-i împrumut câţiva şilingi, că trebuie, cică, să se repeadă pentru o zi la Brighton, un fel de staţiune nu departe de Londra, unde merg toţi lorzii şi marii magnaţi. Acolo, zice, e acum renumita cântăreaţă sau actriţă... În acelaşi timp, îmi dă un pachet sau, cum se spune pe englezeşte, un *hand-bag,* ca să i-l păstrez, să-l ţin sub lacăt, zice, fiindcă acolo sunt, zice, hârtii importante, care valorează... nici eu nu mai ştiu cât! *All right!* Eu am un principiu: dacă omul spune, trebuie să-l crezi, că doar *seeing is believing*... Mă duc deci de-i aduc câţiva şilingi şi îi iau pachetul, *hand-bag-ul* acela, şi-l încui sus, la mine, în birou. Şi-l aştept pe pomanagiul ăsta o zi, şi două, şi trei, o săptămână, o lună, un an, dar cum l-aţi văzut voi,

1. Obicei tradiţional de fertilitate cu ocazia celebrării căsătoriei.
2. În regulă! (din engleză).
3. A vedea înseamnă a crede (din engleză).

aşa l-am văzut şi eu! Până în ziua de azi, ia-l de unde nu-i sau, cum spune englezul: *Catch me if you can!*[1]... Mai târziu, îmi amintesc eu o dată de pachet, de *hand-bag*-ui şarlatanului ăluia. Îl iau în mână, îl cântăresc. Nu strică, îmi zic, să ştiu ce mare chilipir o fi zăcând în el. Îl deschid – manuscrise în idiş!... *All right,* îmi zic, să-i fie de cap! Ce nevoie am de ele? Ce să fac cu ele?... Ce valoare au?"

...Iac-aşa povesteşte *mister* Klamer despre comoara pe care i-a hărăzit-o Dumnezeu şi care constă într-un pachet de manuscrise în limba idiş. Cum însă aceste manuscrise au o strânsă legătură cu romanul nostru, redăm aici copia lor fidelă, în speranţa că cititorul se va lămuri singur cine le-a scris şi pentru cine.

Capitolul 2
UN VRAF DE SCRISORI

Prima scrisoare

„Îţi scriu, scumpul meu, scrisoarea asta, deşi mă întreb, la ce bun? De mult nu mai ştiu unde eşti, ce ai devenit, prin ce întâmplări ai trecut! Dar nutresc speranţa că, de nu azi, mâine, într-o bună zi, într-un ceas norocos, într-o clipă binecuvântată, eu tot voi afla despre tine. De aceea vreau să-ţi istorisesc tot ce s-a petrecut cu mine din clipa când am plecat din Holăneşti şi până în ziua de azi!

În timp ce-ţi scriu, îmi închipui că stai lângă mine, iar eu îţi povestesc, îţi tot povestesc. Fireşte, nu-ţi voi putea povesti totul atât de bine, atât de clar cum aş putea-o face dacă ţi-aş vorbi, căci de unde până unde m-aş pricepe eu la scris? Puţinul idiş pe care îl cunosc îl datorez tatălui meu, cantorul. El mereu îmi spunea «Când băieţii stau şi scriu, scrie şi tu[2]. O să-ţi strice dac-ai să ştii şi tu? Ţine minte, fetiţo, o să-ţi prindă bine odată.» Astăzi văd câtă dreptate avea...

1. Prinde-mă dacă poţi! (din engleză).

2. În lumea tradiţională evreiască, toţi băieţii merg la *heider*, unde studiază ebraica şi textul sacru, însă fetele nu au acces la o astfel de educaţie, rămânând acasă.

Cu ce ai vrea tu, dragul meu, să încep povestirea? Cu seara aceea? O, mai ţii minte? Ah, seara aceea de sâmbătă, dacă n-am murit atunci de frică, înseamnă că mi-e dat să trăiesc mult. Până ce am ajuns să aud ceasul bătând douăsprezece, credeam că o să-mi sară inima din piept. Fiece minut mi se părea un ceas. Un ceas? Ce spun! O zi! Un an! Şi când a bătut douăsprezece, m-am ridicat încetişor, am deschis uşurel fereastra şi-am aruncat o privire afară. Nimic. Linişte şi întuneric beznă. Nici ţipenie de om! Câte nu mi-au trecut prin minte în clipa aceea! Toate gândurile negre îmi umblau prin cap. Dar mai mult ca de orice, tremuram pentru tine, dragul meu, nu cumva să ţi se fi întâmplat, Doamne fereşte, vreun rău... Deodată, aud un şuier uşor, şi încă unul, aşa cum stabilisem cu individul acela răguşit (pe care-l cheamă Şulem-Meer Muravcik)... Inima, ca ceasul: «Tic, tic». Simt că mâinile şi picioarele îmi tremură. Simt că mă trec fiori. «Reizl, închide fereastra! Reizl, trageţi plapuma peste cap şi... noapte bună!» Aşa m-am gândit o clipă, dar deodată îmi amintesc de înţelegerea noastră, de jurământul făcut atunci când ne-am strâns mâna în noaptea aceea când cu focul. Mai ţii minte noaptea aceea când ardea? Tresar: «Rămâneţi cu bine, tată, mamă! Rămâi cu bine, Holăneşti! Vă salută pentru ultima oară fata cantorului... S-a isprăvit cu Reizl! A zburat păsărica din colivie...» Şi uite aşa îmi iau rămas bun de la cei patru pereţi şi îmi strâng la piept puişorul de pernă şi-l sărut. Şi mă doare sufletul, şi mi-e milă de bietul tata. Ce-o să zică el mâine dimineaţă?!... Dar asta nu durează decât o clipă, ba poate chiar mai puţin decât o clipă, şi mă trezesc de partea cealaltă a ferestrei, în stradă. Uliţa Domnului pare moartă. Ca două umbre păşim eu şi răguşitul. Eu fug, el după mine, de-abia îşi trage sufletul. Abia după colţ, în faţa casei arse a lui Uşer brutarul, ne oprim amândoi, eu şi răguşitul. El se uită la mine, eu la el. Apoi se porneşte pe râs, cu râsul lui hodorogit: «Fetiţo, zice, alergi aşa, că abia mă pot ţine după tine». Şi desface un fel de pachet. Înăuntru, un cojoc rupt, din blană de pisică, şi o broboadă veche. «Ce-i asta?» «Asta-i pentru tine, pisicuţo, zice el, să te schimbi, ca nu cumva,

Doamne fereşte, să te recunoască cineva. Douăzeci de capete de-ar avea ăia, zice, să fiu al dracului dacă te-ar mai recunoaşte! Înfăşoară-te bine, porumbiţo, în broboada asta, uite-aşa, şi să-mi taci, zice, ca peştele. Până nu ajungem la gară, n-ai voie, zice, să scoţi nicio vorbă. Auzi, drăguţă? Nici pâs!»

În clipa aceea se iveşte o trăsură cu trei telegari. Răguşitul o opreşte. Pe capră şade Şimen-Duved, harabagiul. L-am recunoscut pe întuneric. Şi din trăsură sare directorul Şciupak. Pare zăpăcit de tot. Îl ia deoparte pe răguşit şi şuşotesc împreună. Despre ce, nu înţeleg. Aud doar că răguşitul sare cu gura la director: «I-di-o-tu-le !»... Eu stăteam ca vai de lume, înfăşurată în cojoc şi broboadă, şi ei nu mai conteneau cu şuşotind. După asta, numai ce-i văd că se apropie de harabagiu, îl trag jos de pe capră şi îl duc cu ei, să se sfătuiască. Acum şuşotesc tustrei. «Doamne-Dumnezeule, ce-o mai fi cu secretele astea?»

Pe harabagiu, pe Şimen-Duved, îl aud vorbindu-le în moldoveneasca lui. Prind unele vorbe: «Hodoronc-tronc! Ce-are a face una cu alta, ce tot îndrugaţi? Ehe, unde-i Făceşti şi unde Noua-Suliţă!!» «Ce-ar fi să arunc de pe mine cojocul ăsta de pisică, mă gândeam, şi să fac cale întoarsă cât mai e timp?» Deodată aud vocea răguşită: «Madam Katz, madam Katz!» Pe cine o fi strigând? Se vede că pe mine! Zăpăcitul ăsta îmi dăduse un nume nou! «Madam Katz, ce-aţi rămas locului? face el către mine. Fiţi bună, madam Katz, şi urcaţi în trăsură.»

Şi toţi trei ne suim în trăsură: eu, cu directorul, pe banca din spate; răguşitul, pe scăunelul din faţă. Directorul e din cale-afară de posomorât. Oftează şi duhneşte a vin. Răguşitul dă poruncă harabagiului: «Mână!» Şimen-Duved dă bice cailor şi pornim. Cât am mers aşa, nu ştiu, când, deodată, aud că birjarul opreşte caii cu un «prrr!» prelung, şi ne oprim tocmai în faţa casei lui Nehe văduva. Mi s-a făcut negru înaintea ochilor; «Noroacele mele, asta îmi mai lipsea, gândeam, să mă vadă Nehe văduva.» Şi chiar aşa a fost. N-am apucat să privesc împrejur, că Nehe văduva s-a şi proptit în uşă, cu cele două surioare ale ei, pe jumătate dezbrăcate. Atunci

început să plâng şi mai tare. El încerca să mă mângâie, jurându-se pe viaţa lui şi pe ceruri, şi chiar pe Dumnezeu, că nimic rău nu mi se va întâmpla. Am căzut în genunchi, i-am sărutat mâinile, implorându-l să-mi spună adevărul, adevărul adevărat... Şi din nou a început să se jure că-mi va povesti totul, din fir-a-păr. De nu, să-i fie lui aşa şi pe dincolo. Şi iată, pe scurt, ce mi-a povestit.

Într-adevăr, fusese vorba să mergem în România, dar chiar în ultima clipă planul a fost dat peste cap din pricina directorului. Ieşise la iveală că directorul ăsta avea, de fapt, două neveste! El susţinea, dragă Doamne, că de una din ele divorţase demult şi zicea că poate să aducă şi martori. Dar ea, cea divorţată adică, susţinea că asta e o minciună sfruntată. În schimb, cea de a doua, cea nedivorţată adică, voia ca el sa dea divorţ, dar el nu voia, şi pace! De ce? Fiindcă pretindea ca ea să-i restituie mai întâi toţi banii, şi bijuteriile, şi îmbrăcămintea, şi tot ce cheltuise cu ea – o avere colosală. Ea, dimpotrivă, susţinea că atâtea bube să aibă el câţi bani a cheltuit ea mai mult pentru persoana lui. De partea cui era dreptatea, e greu de ştiut. Răguşitul spunea că tustrei au dreptate. Şi, pentru că tustrei au dreptate, nu se cade, zicea el, să-i laşi să se apropie unul de altul, căci, zicea el, din treaba asta poate să mai iasă o nenorocire! Toţi, zicea el, s-ar alege cu capetele sparte.

Până una-alta, colac peste pupăză, primeşte directorul, cu câteva zile înaintea plecării din Holăneşti, o scrisoare de la un cunoscut, precum că prima lui nevastă – cea divorţată – i-a dat de urmă şi se pregăteşte să-i facă o vizită la Holăneşti! Lui, să-i vină rău, şi mai multe nu, căci atâtea scandaluri îi făcea peste tot, încât îi venea să-şi ia câmpii. De fapt, se zbătea el de mult să plece în România, la Bucureşti dar când a primit această «plăcută» veste, a şi început, împreună cu toată compania să se pregătească de drum. Dar în loc să plece şi să-şi ţină gura, directorul n-are ce face şi expediază mai întâi o scrisoare către a doua lui nevastă, cea nedivorţată: «Să ştii că, aşa şi pe dincolo, eu mă aflu în ajunul plecării în România. E timpul să isprăvim: ori aşa, ori altminterea. Dacă vrei să rămâi cu mine,

poţi veni direct la Bucureşti». Şi atunci, ce face ea, cea nedivorţată adică? Îi trimite răspuns: «Aşa şi pe dincolo, dragul meu bărbat! Mai întâi să isprăveşti cu prima ta nevastă, şi apoi să stai de vorbă cu a doua.» Iar celei divorţate, se apucă ea, cea nedivorţată adică, şi-i scrie separat o scrisoare: «Să ştii că, aşa şi pe dincolo, dacă vrei să isprăveşti cu Şciupak, vino cât mai degrabă la Bucureşti». Şi se apucă cealaltă, cea divorţată adică, şi pleacă glonţ la Bucureşti. Şi află Şciupak treaba asta de la un oarecare actor, care a primit o scrisorică de la un cunoscut al lui, tot actor. Dar când crezi că i-a arătat actorul scrisorica asta? Tocmai cu o jumătate de oră înaintea plecării noastre, la crama lui Heineh, crâşmarul. Asta-i toată povestea, ăsta a fost tot secretul din noaptea aceea de sâmbătă, când ne aflam pe drum. Iată de ce răguşitul l-a făcut atunci pe director «idiot»...

«Istoria asta, îi spun răguşitului, e într-adevăr foarte frumoasă, păcat numai că-i scurtă. Vorba-i, ce ne facem acum?» «De-acum, zice el, o să fie bine: nevestele, acolo, la Bucureşti, s-or lua, zice, cu ajutorul lui Dumnezeu, de păr, iar noi, aici, o să închiriem un teatru, zice, şi o să expediem o scrisoare companiei noastre, zice, care e acum la Iaşi, că cine are cu ce, să vină încoace, iar cine n-are gologani, să rămână acolo, zice, sau să se ducă unde a înţărcat dracu copiii.» «Şi Hoţmah?»... îl întreb. Face el către mine: «Ce-ţi pasă de Hoţmah? Ţi s-a făcut dor de el?»... «Nu, zic, dar aşa, mi-am amintit, zic, cum joacă Hoţmah un *husedl.*» «Juca-l-ar moartea pe Hoţmah! zice. Ce nevoie avem noi de o prăjină ca el? Găsim noi, zice, oricând un comic ca Hoţmah.»

Înţelegi dar, dragule, că la vestea asta mi-a înghеţat sângele în vine. Dar m-am stăpânit, pe cât mi-a fost cu putinţă, şi nu mi s-a citit nimic pe faţă. Îmi spunea inima că mai degrabă am să reuşesc cu binele, că nu trebuie să mă pun rău cu răguşitul. Am început atunci să-l rog şi să-i dau a înţelege că, până ce nu se va aduna toată trupa, n-o să am linişte. Şi dacă vrea el să-mi facă un bine, să caute să-i aducă pe toţi la noi, chiar şi pe prăjina ceea de Hoţmah. «Atunci, zic, am să mă simt ca acasă, la Holăneşti...» Se uită el la mine, râde şi-

mi zice: «Bine, le expediem numaidecât o scrisoare, să vină cu toţii, şi prăjina de Hoţmah, lua-l-ar dracu, să vină şi el!» Aşa îmi spune răguşitul, Muravcik adică, şi mă roagă ca, pentru tot ce-mi va trebui şi oricând voi avea vreo nevoie, să mă adresez lui, şi numai lui, că el o să-l facă şi pe dracu ghem pentru mine... şi o şi porneşte prin prăvălii şi-mi aduce câteva rochii noi, să-mi aleg ce vreau eu şi mă prinde mai bine. De trei ori mi-a adus să probez încălţămintea, până ce mi-am ales o pereche de pantofi pe măsura mea. Şi m-am spălat şi m-am gătit din cap până în picioare, iar când m-am uitat în oglindă, nu mă mai recunoşteam. Nici urmă de lacrimi! A început să mi se facă foame. Dar aveam poftă nu numai să mănânc, ci să şi cânt. Şi am început să cânt ca o ciocârlie, de parcă toată lumea era a mea."

A treia scrisoare

„Din cele ce ţi-am povestit în primele scrisori ai putea crede că am terminat eu marile mele necazuri. Nu, scumpul meu, abia de-aici încolo încep pentru mine un şir de amărăciuni, de lacrimi şi doruri şi umilinţe, regrete şi emoţii fără sfârşit. Anul are 365 de zile, ziua are 24 de ceasuri, ceasul are 60 de minute, şi fiecare minut aduce supărări noi, dureri noi, necazuri noi.

De fapt, am trăit în amăgire! Credeam că a deveni actriţă e o nimica toată; te costumezi, apari pe scenă, şi gata! Dar am văzut că până acolo e cale lungă! Trebuie să faci mai întâi o adevărată şcoală, trebuie să treci prin toate cele şapte porţi ale iadului. «Artist nu te naşti! zic ei. Patti, zic ei, renumita Patti umbla în tinereţele ei cu flaşneta şi cânta pe sub ferestre.» Aşa mi-au explicat directorul şi protectorul meu, Muravcik. Şi ca să mă deprindă cu scena, m-au pus la început să cânt cuplete uşoare şi cântece, m-au învăţat să dansez.

Prima mea apariţie pe scenă n-o s-o uit câte zile oi avea! De fapt, am debutat cu un singur cântec. Directorul Şciupak se laudă că-i cântecul lui, că el singur, cică, l-ar fi compus. Dar răguşitul

zice: «Scuipă-l în obraz!»... Cine l-a compus, nu ştiu, dar de început începe aşa:

Vineri seară,
Vineri seară,
Tot evreu-i împărat,
Casa-i e de zâmbet plină,
Sufletul i-e împăcat.

Dar nu contează atâta cântecul, cât felul cum îl cânţi, şi nu atâta cântatul în sine, cât grima şi costumul. M-au travestit într-un tânăr *husedl,* mi-au lipit perciuni, m-au băgat într-o pereche de pantaloni bărbăteşti de atlaz şi într-un caftan de mătase, iar pe cap mi-au pus o pălărioară. Orchestra cânta, şi eu interpretam cupletul *Vineri seară,* iar la urmă jucam un dans vesel, în tactul muzicii. Sala, ce să-ţi spun, era înnebunită. Au izbucnit nişte ropote de aplauze, cu strigăte de bravo, să te ferească Dumnezeu! Credeam că, gata, cade tavanul peste mine. Până la cer se auzeau strigătele: «Spivak! Roza Spivak!» (Aşa m-au trecut încă de pe atunci pe afişe.) Simţeam că pământul se cutremură sub picioarele mele. Mi se părea că şi pereţii şi lămpile se clatină. Nu mai ştiam pe ce lume sunt. Şi atunci, din culise, directorul şi răguşitul m-au împins din nou pe scenă, în faţa publicului. Şi am ieşit din nou. Atunci tumultul din sală a crescut şi mai mult. Şi am fost nevoită să apar iarăşi şi iarăşi, să repet cupletul şi dansul. Dansam, şi parcă totul dansa cu mine, tavanul, pereţii, lămpile, publicul. Când am terminat, am căzut grămadă, între culise şi am izbucnit în plâns. «Pisicuţo, plângi? Trebuie să te bucuri! Ştii tu, porumbiţo, ce succes, ce furori, ce triumf?! Patti e nimica toată pe lângă tine, aşa să-mi dea Dumnezeu fericire şi noroc!» Aşa mă mângâia ocrotitorul meu, răguşitul. Directorul stătea deoparte (îl ţineam totdeauna la o jumătate de metru distanţă), stătea şi se umfla de plăcere, parcă devenise, cum s-ar zice, «mai mult lat decât lung». Şi bucuria o puteai citi în ochii lui urduroşi şi în râsul lui piţigăiat,

care seamănă mai curând a plâns decât a râs.

«Oi, ce cuplete, m-auziţi?! Mai dulci ca mierea! Să nu-mi ziceţi mie *Albret...*» – trăncănea el, arătându-şi briliantele.

De atunci se ştie de Roza Spivak. Noapte de noapte, la sfârşitul spectacolului, ca un fel de desert, trebuia servit publicului cupletul Rozei Spivak, *Vineri seară,* care se termina cu un dans. Se zice că publicul se delecta cu acest desert mai ceva decât cu toate mâncărurile şi picanteriile spectacolului. Am auzit chiar eu, cu urechile mele, cum doi evrei, cogeamite gospodari, îşi strigau în gura mare peste toată sala: «Când terminaţi cu măscăricii ăştia, să mai apară puţin şi Roza Spivak?»

La început credeam că mor de ruşine când auzeam asemenea complimente. Nu, de fapt toate astea trebuie să le înţelegi, să le simţi, dragul meu: privirile bărbaţilor, care îmi pătrundeau, insistente, sub jiletcă, ocheadele lor, spiritele lor grosolane, glumele lor în doi peri pe seama pantalonilor mei bărbăteşti... Unde mai pui privirile furioase ale femeilor, Doamne, Doamne! Nu e boală pe lume să nu le-o fi dorit, şi nici blestem să nu-l fi aruncat pe capul lor. Blestemam bărbaţii şi femeile, şi teatrul, şi ziua în care m-am născut. Dar toate astea, după cum vezi, sunt lucruri care ţin de trecut, şi mulţumesc Celui-de-Sus că am ajuns să ţi le pot povesti în vremuri mai bune. Şi ştii tu cui trebuie să mulţumesc că am rezistat? Numai ţie, iubitul şi unicul meu prieten. Pentru că nicio clipă nu mi-am pierdut nădejdea că vei veni; iată că văd iarăşi chipul tău luminos; iată că din nou ne prindem de mână şi pornim prin lume, aşa cum ne-am vorbit şi ne-am jurat cândva...

Ocrotitorul meu, Muravcik cel răguşit, m-a dus mereu cu vorba: «Uite-acu vine şi restul trupei şi, o dată cu ea, Hoţmah „al tău"» (aşa mă tachina întruna). Dar au trecut zile şi săptămâni. Şi nici pomeneală...

Din vechea trupă de actori, singura care a apărut a fost madam Cerneak, o actriţă cu o mutră caraghioasă, o afurisită, căreia i se zice Brandele-Kozak. De bună seamă, îţi mai aminteşti de ea din

Holăneşti, o femeiuşcă scundă, durdulie, cu dinţi mari, albi. De la ea am aflat că ocrotitorul meu, Muravcik, mă păcălise, şi încă rău de tot. Nu trimisese nicio scrisoare celor de la Iaşi, ca să vină după noi. Totul fusese o minciună, de la început şi până la sfârşit. Brandele-Kozak mi-a povestit nişte lucruri de ţi se face părul măciucă. «Decorurile, zicea ea, au avut grijă să vi le ceară înapoi, dar de actori şi actriţe nu s-a sinchisit nimeni, au fost lăsaţi baltă, zicea, într-o ţară străină, a cărei limbă n-o cunoşteau şi fără un ban la sufletul lor[1].» De nu era ea, Brandele, crăpau cu toţii de foame. Cât i-a stat în putinţă, zicea, i-a ajutat. După aceea, zicea, actorii au vândut tot ce aveau pe ei şi s-au topit ca sarea în apă. «Ei, dar Hoţmah?» o întreb. «Hoţmah, zice ea, parcă a intrat în pământ»... Şi aşa, îmi tot povestea fel de fel de grozăvii despre bieţii actori, cum au fost mereu păcăliţi şi jumuliţi de unul şi de altul. Eu mereu o întrerupeam: «Ei, dar Hoţmah?» Şi mereu îmi dădea acelaşi răspuns: «Hoţmah parcă a intrat în pământ».

O singură dată Brandele-Kozak a scăpat o vorbă, că a auzit de la un actor evreu, care a auzit şi el de la un altul, tot actor evreu, că acela l-a văzut pe Hoţmah umblând prin Bucureşti cu un băiat foarte tânăr. Îţi poţi închipui cum mi-a tresăltat inima când am auzit vorbele astea. Numai pentru atâta, şi îmi venea s-o sărut! Şi de-atunci, eu şi Brandele-Kozak ne-am avut ca surorile. Şi mai ales ea se simţea legată de mine ca o soră bună. Acestei Brandele-Kozak îi sunt recunoscătoare pentru multe, pentru foarte multe. Ea mi-a deschis ochii, mi-a arătat ce podoabă e directorul Şciupak şi cine-i răguşitul de Muravcik, mi-a deschis capul şi m-a învăţat cum trebuie să mă port de-acum înainte, mi-a împărtăşit şi multe lucruri pe care era mai bine să le fi aflat mai târziu! Totuşi, îi sunt recunoscătoare, căci numai datorită ei m-am smuls la timp din mocirlă. Brandele-Kozak a fost cea dintâi care mi-a arătat că locul meu nu era acolo, printre comedianţi.

1. Amintirile actorilor de la începuturile teatrului de limbă idiş evocă o viaţă plină de privaţiuni, deoarece, deşi popular, teatrul idiş nu aducea un public înstărit la spectacole. Astfel, sunt relatate situaţii în care impresarul pleca înainte, în localitatea unde urmau să susţină următorul spectacol, pentru a încasa banii de bilete în avans şi a se întoarce să plătească nota de cazare şi masă pentru actorii rămaşi garanţie în localitatea în care tocmai jucaseră.

De nu era ea, poate că şi astăzi mai colindam cu trupa lui Şciupak, de colo până colo; de nu era ea, poate că şi astăzi mai jucam prin toate cârciumile, îmbrăcată în pantaloni bărbăteşti, dansând şi cântând cupletul *Vineri seară.*

Dragule şi scumpule, când îmi amintesc de vremea aceea, îmi ard şi acum obrajii de ruşine şi îmi simt sufletul cuprins de revoltă. Nu atât împotriva lui Şciupak şi a ocrotitorului meu, care se foloseau de mine ca să stoarcă bani cât mai mulţi – că doar aşa fac şi în ziua de azi toţi antreprenorii – cât împotriva acelor burtă-verde care veneau să mă asculte cum cânt cupletul şi se zgâiau la mine când dansam, lingându-se pe bot, ca mâţele, şi dărâmând sala cu urletele lor: «Roza Spivak! Roza Spivak!...» «Amatori de teatru evreiesc», aşa le plăcea să-şi zică, dar seară de seară veneau la teatrul lui Şciupak şi trăgeau cu ochiul spre culise:

«Când vine rândul fetei în pantaloni?» Oh, amatorii ăştia de teatru evreiesc! Pe unul dintre aceştia trebuie să ţi-l prezint. Dar pentru că despre el am atâtea de povestit şi e destul de târziu, să-l lăsăm pentru alta dată. Noapte bună, dragul meu, somn uşor!"

A patra scrisoare

„Într-o zi caldă de vară eram cu toţii la repetiţie. Pe atunci începusem să studiez primele mele roluri. Deodată i se spune directorului că cineva întreabă de el. De fiece dată când directorul Şciupak aude că cineva întreabă de el, se face alb ca varul. Pesemne că tot din pricina nevestelor lui. Madam Cerneak sau Brandele-Kozak, cum o strigăm noi, spune că Şciupak are, slavă Domnului, nu două, ci trei neveste... În fine, când i s-a dat de ştire că întreabă cineva de el, s-a tulburat îndată şi a dat să-şi caute sfetnicul: «Şulem-Meer! Pe unde-o fi Şulem-Meer ăla, mânca-l-ar holera?» Dar se vede că vizitatorul îşi pierduse răbdarea, că, nici una, nici două, a apărut în culise. Şi cei doi şi-au căzut unul altuia în braţe:

«Stelmah!»

«Şciupak!»

Între timp a dat buzna şi răguşitul şi a început o pupăraie şi un tămbălău de nedescris. De-ar fi fost fraţi buni, şi după o despărţire de douăzeci de ani, şi tot n-ar fi trebuit să se bucure mai mult! Şi mai cu seamă cel pe care îl chema Stelmah; ce să zic, era mai-mai să se topească, zău, ca zăpada la soare, pentru că i-a fost dat să-i revadă pe Şciupak şi pe Şulem-Meer Muravcik, mâna dreaptă a directorului.

Un omuleţ negricios, păros, bătrâior, dar bine legat, bine hrănit, cu o burtă respectabilă, cu nişte ochi mici, umezi şi cu un zâmbet dulceag, care i se întinde pe toată faţa, iată portretul lui Stelmah! Se vede limpede că omul e împăcat cu sine, cu Dumnezeu, cu oamenii, cu toată lumea. Pe deasupra, mai are o calitate: nu se umflă în pene. Deşi spune singur despre el că toate îi merg, să nu-i fie de deochi, din plin şi că, să nu-i fie de deochi, e putred de bogat, se poartă simplu şi modest. Nu-i suferă, zice, pe cei care-şi dau aere, şi nici lui nu-i place, zice, să facă pe grozavul. Dimpotrivă, e gata să povestească, oricând şi oricui vrea să-l asculte, întreaga lui biografie, că de treaba asta nu i s-ar urî niciodată. De vorbit, vorbeşte încet, abia îl auzi, cu un oftat uşor şi cu un zâmbet pe buze, şi în acest timp te mângâie pe mână, sau te ţine de un nasture, de parcă s-ar teme să nu fugi! Şi vorbele îi curg încet, ca untdelemnul dintr-un butoi; la el toate se înnoadă şi se înlănţuie unele de altele, să te tot minunezi: poveşti ca din *O mie şi una de nopţi!* Nu ştiu dacă voi fi în stare, dar încerc totuşi să-ţi redau biografia lui, chiar aşa cum o povesteşte el:

Cică el a fost odată – «să nu mai dea Dumnezeu, să fie departe de voi şi departe de orice om!» aşa îşi începe Stelmah biografia, cu un oftat şi cu un zâmbet care i se întinde pe toată faţa – a fost, zice, un evreu sărac, lipit pământului, un calic, un prăpădit şi-un amărât şi, pe deasupra, împovărat de o droaie de copii, în casa lui nu găseai, zice, nicio coajă de pâine. Locuia undeva, într-un târguşor uitat de lume, într-o pustietate, nu departe de Berdicev, la Mahnovka sau Iahnovka (nu-mi mai amintesc), şi-şi ducea traiul făcând şepci şi

căciuli pentru țărani. De trei ori pe săptămână se ducea pe jos la târg, să-şi vândă marfa, în speranţa că, din mila lui Dumnezeu, o să se aleagă şi el cu ceva. Cizmele – «să nu mai dea Dumnezeu, să fie departe de voi şi departe de orice om!» – îi erau legate cu sfori, ca nu cumva să-i rămână tălpile rupte în drum. Şi ce mai cojoc purta, petic peste petic. Gerul te pişcă, zăpada scârţâie sub picioare, vântul îţi biciuie obrazul şi maţele ghiorăie. Iar acasă – «ah, să nu mai dea Dumnezeu, să fie departe de voi şi departe de orice om!» – zace bolnavă nevasta, înconjurată de plozi. Cel mai mare n-avea pe-atunci nici şase ani. Herşele îi zicea. Încă de mic, Herşele părea a fi un copil reuşit – aur curat. Zi şi noapte umbla cu două beţişoare, cânta, cică, la vioară. «Herşele, ce faci cu beţele?» «Cânt la vioară!» zice. Şi se apucă taică-său şi-i aduce, într-o doară, o scripcă grosolană care nu făcea nici două parale. Când a văzut vioara, pe copil l-a pufnit plânsul. Unde-o fi văzut el vioară? Cine i-o fi arătat cum se cântă? «Aşa să ştiu de rele, şi voi la fel!» Copilul, zice, a început să zdrăngănească singur, şi atâta a zdrăngănit, până ce a început să cânte cântece. Şi a fost să fie ca în târguşorul acela să locuiască un boier – un graf sau un cneaz, nu mai ţin minte ce era. Târguşorul era chiar pe moşia lui. Şi prinde boierul ăsta de veste că un cojocar din târgul cu pricina, şi încă un pârlit de evreu, are un copil-minune: cântă la vioară de-i uimeşte pe toţi. Aşa că porunceşte boierul să i se aducă evreul acela şi băiatul cu vioara. Dacă boierul porunceşte, n-ai încotro, te duci! Aşa că vine el la boier, cu copilul şi cu vioara. Pe băieţel l-au suit pe o masă şi a început să cânte: un cântec, două, trei. Boierul rămâne cu gura căscată, iar boieroaica ia copilul în braţe şi-l sărută. Şi deodată răsar pe masă ceai, cafea şi tot felul de bunătăţi: chifle, ouă, dulceaţă, mă rog, tot ce se cade să mănânce un evreu. «Ia şezi, face boierul către el, şezi, de ce stai în picioare? Parcă ştii tu, zice, ce avere ai? Tu ai, zice, o comoară, tu eşti, zice, un milionar! Dar care-i buba? Eşti un om simplu, eşti orb. Tu ai să faci, zice, cel mai mare păcat dacă ai să laşi copilul să crească aşa, fără rost, dacă n-ai să-l duci la oraş, să înveţe, să studieze muzica.»

Face el către boier: «Mărite boierule, pesemne că ţi-e uşor să spui „să studieze muzica". Eu, boierule, să nu mai dea Dumnezeu, sunt un evreu sărac, lipit pământului, un calic, un prăpădit şi-un amărât şi, pe deasupra, împovărat de o droaie de copii.» Şi zice boierul: «Să n-ai nicio grijă! Lasă-l tu pe seama mea, şi ţi-l fac eu om.» Aşa îi zice boierul, iar boieroaica îl aprobă dând din cap.

Vorba-i că nici Stelmah nu-i dintre aceia pe care să-l poţi duce de nas. Stă el şi cugetă: până una-alta, până ce adică boierul o să facă om din copil, s-ar putea ca el, tatăl copilului, să rămână cu un copil mai puţin, şi poporul evreu cu un fiu mai puţin... «Nu, mărite boierule, zice el, nu mă pot învoi. Mai bine porunceşte să se înhame caii şi împrumută-mi câteva carboave să am de drum şi mă reped eu cu băiatul la Berdicev. E oraş mare, cu mulţi evrei, să nu le fie de deochi, cu oameni bogaţi!»

Aşa s-a şi întâmplat. Soseşte el într-un ceas bun la Berdicev, cu copilul. Şi umblă cu bietul copil prin oraş. Oraş mare. Fierbe ca un cazan. Oamenii aleargă care încotro, năuci, zăpăciţi de atâtea treburi. Nimeni nu priveşte în jur, nimeni nu se uită la el sau la copil. Copilul-minune vrea să mănânce, îi e foame, săracul. Şi, ca dinadins, e o vară bogată – mere, şi pere, şi prune, câte vrei. Copilului îi lasă gura apă după prune, şi el, să zici că ar avea măcar o copeică la sufletul lui. Amărât, opreşte când pe unul, când pe altul, să ceară un sfat, nimic mai mult decât un sfat: «Ce-i de făcut, fraţi evrei? Aşa şi pe dincolo, eu posed, vedeţi, un giuvaer, un milion...» Oamenii se uită la el ca la un nebun: un evreu zdrenţăros, jigărit, duce de mână un băieţel rupt şi desculţ şi ţipă în gura mare că posedă un milion! Şi prinde el să explice oamenilor, să le povestească ce-a spus boierul, şi vrea să le arate de ce-i în stare copilul. Lumea râde şi-l ia peste picior. Atunci, înciudat, se adresează trecătorilor mai tineri, ăstuia, ăluia, le povesteşte şi lor ce-a spus boierul şi stăruie, îi roagă să aibă un pic de răbdare, să-l asculte pe copil cum cântă. Şi oamenii îl ascultă şi-l întreabă: «Dacă-i vorba aşa, ce-ai dori, omule?» Ce să dorească? Doreşte, bietul de el, câteva carboave, măcar să aibă cu ce

să se întoarcă acasă... Şi îi spune unul dintre ei: «Stai, ştii ceva? Vă aranjăm un concert.» Stă el şi se gândeşte: atâta să-l ştie necazurile cât ştie el ce-i aia concert! Dar dacă oamenii spun concert, concert să fie...

În fine, copilul le-a căzut tuturor cu tronc. Tinerii au închiriat o sală, au tipărit afişe şi au început să umble prin oraş, să plaseze bilete, dar ce te faci că nimeni nu cumpără?! Proastă treabă! Ce-o să mai iasă de aici? «N-avea nicio grijă, îl asigură ei, până la concert mai este.» Iată şi seara concertului. S-a făcut ceasul opt, s-a făcut nouă, nouă şi jumătate – nimeni! Abia pe la vreo 11 s-au adunat câţiva tineri, să fi fost vreo zece. Se uită ei în jur, miraţi: unde-i copilul? Copilul doarme. Cu greu l-au putut trezi. L-au urcat pe un scaun. Băiatul a început să cânte. Oi, ce concert... L-au înconjurat pe copil, l-au sărutat, l-au îmbrăţişat, mai-mai să-l sufoce. Dar ce folos, dacă n-au avut nici cu ce plăti sala? Şi s-au întors acasă, la han adică, frânţi de oboseală şi flămânzi. «Ca să mâncaţi, spune gazda, e târziu... iar pentru un pat de dormit, hangiul vrea bani înainte.» Vai de lume. Aşa că îşi aştern ei cojocul pe jos şi îşi lasă pe pumni capul obosit. Copilul, cât ai clipi, adoarme. Copilul, tot copil, iar el, tatăl adică, stă şi se gândeşte şi simte că-i plesneşte capul: cum să facă să scape din încurcătură? Îi spune inima că aici, lângă el, pe acest cojoc rupt, se află o comoară, un milion. Dar du-te de strigă: «Eu sunt Solomon![1]» Cine are să te creadă? Cu aceste gânduri, adoarme şi are un vis, un vis ciudat: se făcea că în mijlocul oraşului creştea un pom încărcat cu prune. Sus de tot, în vârf, stătea fecioru-său, care zgâlţâia întruna pomul. Şi din pom cădeau la picioarele tatălui... nu prune, ci milioane! Un milion după altul, un milion după altul! El, tatăl adică, se apleca, se uita în jur, ridica milioanele şi le vâra prin buzunare. De sus, fecioru-său îl întreba mereu: «Tată, mai vrei?» «Mai dă, mai dă!» îi răspundea taică-său, nemaiprididind să adune milioanele. Deodată aude de departe zgomote, larmă. «Ajunge!» îi spune băiatului... şi se trezeşte. Se vede culcat cu copilul pe duşumeaua hanului, cu cojocul

1. Conform unei legende, înţeleptul rege Solomon, rătăcindu-se într-o ţară străină, a strigat "Eu sunt Solomon!", dar nimeni nu l-a crezut.

căpătâi. Casa, plină de lume. Hangiul, alb ca peretele. Hangiţa îşi frânge mâinile şi plânge: «Perlele mele, perlele mele»... Tatăl se scoală de jos şi vrea să se apropie de uşă, dar cineva îl opreşte: «Nu te supăra, zice, mai întâi să te percheziţionăm!»... «Ce va să zică să mă percheziţionaţi?» «O să vă dezbrăcăm la piele, pe dumneata şi pe copil, şi o să vă căutăm, zic ei, că poate, din greşeală, s-au rătăcit la voi astă-noapte perlele gazdei!»"

(Se pare că aici lipsesc câteva file, căci din cele ce urmează se poate vedea că Stelmah cu al său copil-minune se află acum la Petersburg, că copilului nu-i mai spune Herşele, ci Grişa, şi că a căpătat chiar o bursă.)

„Iată-i la Petersburg. Oraşul, ca stupul. Şi ei doi nu mai dovedesc cu invitaţiile, când la unul, când la altul, aici la prânz, dincolo la cină. Copilul e purtat pe sus. Peste tot, oriunde are loc un bal, un concert, o serată, n-auzi decât «Grişa Stelmah», şi iarăşi «Grişa Stelmah». Studenţi, profesori, doamne din înalta societate, toţi strigă într-un glas: «Grişa Stelmah!» E tărăboi mare. De bani nu se mai discută, din moment ce are bursă. Drept e, bursa asta l-a costat destule amărăciuni şi umilinţe, destule alergături de la unul la altul, până ce, cu chiu, cu vai, a scos-o la capăt. Dar despre asta ar fi multe de povestit. Şi-aşa, mai trece un an, şi încă un an; copilul creşte, şi faima lui, odată cu el. Profesorii? Pentru el, slavă Domnului, nici nu mai sunt profesori la Petersburg! S-au isprăvit! Pe toţi i-a întrecut. Dar ce ne facem de-acum încolo? E timpul să ne gândim la o carieră. Că bursa doar n-o fi veşnică, trebuie să ne câştigăm singuri existenţa. Trebuie aşadar să plece cu copilul prin lume. Şi cât mai curând. Căci atâta vreme cât copilul-minune e copil, e şi minune, şi cine nu aleargă să vadă o minune? Dar cum a lepădat pantalonii scurţi, copilul nu mai e copil, şi minunea nu mai e minune. Numai Dumnezeu ştie ce se mai poate alege dintr-un copil şi pe mâna cui mai poate să încapă... De aceea, bate fierul cât e cald... Aşa a cugetat tatăl şi aşa s-a întâmplat. Dar e mai uşor să zici decât să faci. Ca s-o porneşti prin lume, costă bani, şi bani nu-s! Ce te faci? Trebuie să găseşti o soluţie, să-ţi cauţi un

asociat; el – cu banii, tu – cu marfa... Dar i-a ajutat Dumnezeu să găsească un neamţ, cu numele de Schulz, care s-a arătat amator să-i ia pe cheltuiala lui, iar câştigul – pe din două. Dar care-i povestea? Neamţul pretinde, nici mai mult, nici mai puţin, un contract pe zece ani. «Neamţule, ai căpiat, ai înnebunit? Ce-i tot dai cu zecile de ani? Ajunge un an, doi, poftim, trei, şi pe-aci ţi-e drumul!» Dar taie-l, spânzură-l, nu, şi nu! Neamţ încăpăţânat. Până una-alta, timpul nu stă în loc. Cheltuielile curg. De-acasă i se scrie să trimită bani, aşa că, ce mai încolo-ncoace, cu chiu cu vai, s-a înţeles cu neamţul pe cinci ani. S-a încheiat un contract în bună regulă şi, într-un ceas bun, au pornit-o prin lume.

Au început să tragă la concerte unul după altul, şi, slavă Domnului, le-a mers din plin. Unde poposesc ei, lumea se omoară! Ca să-l asculte pe Grişa Stelmah, toţi aleargă ca la foc. Oameni – cât nisipul mării, cât stele pe cer. Bogătaşi, milionari, feţe simandicoase, oameni de toate naţiile vin ca muştele la miere. Şi banii curg din toate părţile. Cum să nu mori de ciudă că trebuie să împarţi pe din două cu nemţoiul! De ce i se cuvine lui atâta bănet? Ce-a băgat el în afacerea asta, averea lui tat-său sau cine ştie ce mare filozofie? Ca să organizezi concerte? Slavă Domnului, acum a prins şi el meseria! Mare scofală! Vii într-un oraş, mai întâi dai de ştire prin gazete, plăteşti, adică, anunţurile, şi gazetele încep să facă reclamă, cu surle şi trompete: «Soseşte Grişa Stelmah!» «Grişa Stelmah se află pe drum.» «A sosit Grişa Stelmah»... Apoi închiriezi o sală, un teatru, lipeşti afişele, tipăreşti bilete, şi asta-i tot[1]. Îţi crapă fierea, zău, când te gândeşti la neamţul ăsta. Bani aruncaţi. Dar daca te-ai prins în capcană, te-ai prins. O singură mângâiere are, că, uite, acum trec şi cei cinci ani, uite, expiră contractul, şi îi dă neamţului paşaportul. Cine o să se mai măsoare atunci cu el? «Marfa lui, banii lui»...

Uite-aşa îşi încheie Stelmah biografia, râzând cu gura până la

1. Turneele trupelor de limbă idiş se adaptau la început condiţiilor precare existente. Impresarul ajungea în oraş, închiria un spaţiu acceptabil (han, cârciumă, grădină de vară, teatru, sală de spectacole), îl amenaja, tipărea şi lipea afişe şi vindea bilete, astfel că, strângând suficienţi bani, trimitea după trupă şi decoruri.

urechi, mângâindu-şi satisfăcut pântecele şi întrebându-l pe Şciupak ce mai e nou pe la el şi, în general, ce se mai aude la teatrul evreiesc, căci pentru el, zice, teatrul evreiesc e unica plăcere. Concertele lui fecioru-său, zice, sunt pentru el o afacere, dar dacă vrea să se distreze, atunci se duce la teatru, la teatru evreiesc. Ţine grozav la teatrul evreiesc, de aceea îi şi cunoaşte pe toţi actorii. De aici se trage şi prietenia lui cu Şciupak. Când poposeşte într-un oraş, se interesează în primul rând, zice, unde se poate găsi mâncare *cuşer*[1] şi dacă se află pe acolo vreun teatru evreiesc. Peşte gătit evreieşte şi teatru evreiesc... ce poate fi mai bun? Încă înainte de a fi sosit aici, a auzit, zice, că în trupa prietenului său Şciupak s-ar afla o actriţă nouă, Roza Spivak, una tinerică, tare lăudată...

«Uite-o!» face Şciupak, arătând spre mine cu ochii lui roşii, fără gene.

Şi Stelmah îmi întinde mâna, o mână caldă, moale ca o pernă, cu degete scurte şi păroase. Şi obrazul parcă i se topeşte de plăcere. «Adevărat? zice, dar cine-i dânsa şi de unde vine?» «E chiar nepoata mea. E din Varşovia şi e orfană: n-are tată, n-are mamă!» îi trânteşte Şciupak o minciună gogonată, strângându-şi buzele şi fără a clipi. «Biata fetiţă», spune Stelmah cu un zâmbet compătimitor, apoi îmi strânge iar mâna, îşi ia rămas bun şi făgăduieşte că va veni seara, că va veni neapărat, zice, să mă audă cântând. «Cu cavalerul?» îl întreabă Şulem-Meer Muravcik. «Doamne fereşte, sare Stelmah ca ars, cum aşa, Grişa al meu să vină la teatrul evreiesc? Ha, ha, ha! Dacă m-aş arăta cu el o singură dată printre evrei, s-a isprăvit, am pierdut şi vaca şi funia... Nu că nu s-ar mai socoti evreu, dimpotrivă. Dar, vedeţi dumneavoastră, ăsta-i un lucru care trebuie înţeles, lucru delicat. (La aceste vorbe, Stelmah arată cu degetele lui bondoace ce înseamnă lucru delicat.) Te joci, zice, cu Grişa al meu? Grişa al meu, când pleacă undeva, călătoreşte numai cu clasa întâi, unde, de obicei, nu călătoresc evrei. Iar de tras, zice el, tragem la cel mai bun

1. *Cuşer* (din ebraică, "curat", "permis") se referă la tradiţia religioasă evreiască care stabileşte o serie de prescripţii privind selecţia produselor alimentare şi prepararea mâncărurilor.

şi luxos hotel. Şi când trebuie să mergem la concert – chiar dacă e la trei paşi – mergem numai cu trăsura, ba cu cupeul. Pe Grişa, zice, nu-l poţi vedea doar aşa, pe gratis, ha, ha! Pe el, cine vrea să-l vadă, trebuie să treacă mai întâi pe la neamţ. Şi faţă de un neamţ, zice, ai mai mult respect. Cu toate că neamţul ăsta, între noi fie vorba, e şi el tot evreu, cu toate că îl cheamă Schulz, dar nu vrea, zice, să se ştie... nu-l aranjează. La mine, zice, când vine cineva şi vrea să-l vadă pe Grişa al meu pentru vreo favoare, un ajutor sau, pur şi simplu, aşa, ca să-l cunoască, îl expediez direct la neamţ, ha, ha, la neamţ...»

Uite, ăsta-i Stelmah. Şi acestui om trebuie să-i mulţumesc pentru întreaga mea carieră, poate şi pentru întreaga mea viaţă. Dar pentru că scrisoarea e şi aşa cam lungă – am cam întrecut măsura – las restul pentru altă dată. Rămâi cu bine, dragul meu!"

A cincea scrisoare

„Preascumpul meu prieten,

«Amatorul de teatru evreiesc», Meer Stelmah adică, aproape că nu mai ieşea din teatrul nostru. Seară de seară îl găseai la noi. Asculta de câte trei ori o piesă, fără să se plictisească. Şedea la loc de frunte, lăfăindu-se în banca întâi, pe gratis, se înţelege, căci «un amator de teatru» nu-şi cumpără bilet. În schimb, era primul care aplauda mai tare decât toţi şi mai mult decât toţi. Îl entuziasma aproape fiecare actor. Cât despre mine şi cupletele mele, vorba lui Şulem-Meer Muravcik, îl lua dracu. Într-atât şi-a ieşit din minţi când m-a auzit prima oară cântând cupletul *Vineri seara* încât cu lacrimi în ochi a dat fuga în culise, i-a căzut în braţe lui Şciupak şi l-a sărutat. De câteva ori directorul meu i-a dat a înţelege că ar fi curios să-l audă cântând pe Grişa al lui. Dar Stelmah s-a făcut niznai şi a schimbat vorba. Aluziile lui Şciupak erau însă atât de străvezii, încât Stelmah şi-a călcat pe inimă şi, o dată, într-o duminică, a adus trei bilete la

un concert de dimineaţă: pentru director, pentru Muravcik şi pentru mine. Totodată a avut grija să ne descrie ce concert extraordinar va fi: o să fie, zicea, o dată concert! Grişa al lui o să cânte la vioară, Marcella Embrich va cânta din gură, iar neamţul va acompania. «Poate vreţi să ştiţi, zicea, cine-i Marcella Embrich? Este a doua Patti. Ce zic Patti? De zece ori, de o sută de ori, de o mie de ori mai ceva decât Patti!» Prima oară, zicea, când a auzit-o Patti cântând, a luat-o în braţe şi i-a spus aşa: «Suntem două stele: eu sunt steaua care apune, tu eşti steaua care răsare!» şi a izbucnit în plâns... «Se înţelege că Embrich asta pentru nimic în lume n-ar cânta într-un concert cu oricine, dar cu Grişa al meu, ei, asta-i altceva...»

Şi a început, cum s-ar zice, o nouă epocă: Grişa, Grişa. Îmi doream să ajung şi eu să-l văd şi să-l ascult, ca să-mi dau seama ce-i acest Grişa!

Şi a dat bunul Dumnezeu că am ajuns să-l văd şi să-l ascult. Trebuie să-ţi mărturisesc, dragul meu, că de fapt aveam în faţă doi Grişa. Vreau să zic că unul era Grişa pe care-l vedeam, şi altul era Grişa pe care îl auzeam cântând. Grişa pe care l-am văzut apărând în prima clipă pe estradă era un băieţandru destul de răsărit, deşi mai purta pantaloni scurţi, un bondoc cu obrăjori pufoşi şi pistruiaţi şi cu nişte ochi mici. Pe scurt, era un băiat obişnuit, pe care dacă l-ai vedea pe stradă, nici nu l-ai băga în seamă. Singurul lucru care te izbea la el erau ghetele de lac cu funde late care păreau cam prea mari pentru picioarele unui copil-minune, şi gulerul alb şi lat, cu o fundă mare cu două capete. Încolo, nimic deosebit. În schimb, când a pus mâna pe vioară şi a făcut prima mişcare cu arcuşul pe strune, băieţandrul dinainte, cel cu obrăjori pufoşi şi pistruiaţi, a dispărut ca prin farmec, şi în locul lui s-a ivit altcineva, cu altă înfăţişare, de altă statură. Şi ochii erau alţii; nişte ochi mari, albaştri ca cerul. Ciudat! Unde erau înainte ochii aceştia? Sau poate că aşa l-am văzut eu, căci atunci când a încetat să cânte, iar din public s-a pornit potop de aplauze, în faţa mea stătea din nou bondocul cu guler lat şi cu fundă. Stătea liniştit în faţa publicului care delira, liniştit şi rece; abia-abia

s-a înclinat. De vreo zece ori a fost rechemat, şi de fiecare dată când apărea pe scenă, păşea sigur de sine, dar rece şi calm, ca un om convins că totul i se cuvine.

Îndată după el a apărut vestita cântăreaţă Marcella Embrich. Cum a cântat ea, nici măcar nu încerc să-ţi descriu. Când Marcella Embrich cântă, vocea ei ţi se revarsă în suflet, te unge la inimă. O asculţi şi te farmecă, te uimeşte; de unde izvorăşte glasul acela atât de clar, atât de dulce şi de puternic? S-ar părea că ea nu face nicio sforţare, că melodia ţâşneşte singură. Stai şi o asculţi şi crezi că nu e voce omenească, ci vioară.

Când Marcella Embrich cântă, totul cântă în jurul ei. Uiţi unde te afli, uiţi că mai există şi o altă lume dincolo de glasul ei divin. Aşa cântă ea, Marcella Embrich. Pot să-ţi spun că în dimineaţa aceea am plutit ca într-un vis feeric, ca într-o altă lume. Apoi a apărut, din nou, băieţandrul cu obrăjori pufoşi şi pistruiaţi. Şi-a lăsat din nou arcuşul să lunece pe coarde; şi din nou vioara lui s-a-nfiorat şi a grăit cu glas omenesc, a râs şi a plâns. Şi iarăşi parcă a devenit altul. În faţa ta, pe scenă, se afla un vrăjitor care uimea publicul cu vioara lui fermecată. Nu, nu sunt în stare să-ţi redau nici a zecea parte din câte am trăit în dimineaţa aceea, nici să te fac să înţelegi ce fel de concert a fost acela! E greu de spus care dintre cei doi artişti a plăcut mai mult, Grişa Stelmah sau Marcella Embrich. Se înţelege, publicul nu şi-a precupeţit aplauzele pentru nici unul. Dar mie mi se pare că tot pe el l-au primit cu mai multă căldură şi l-au răsplătit cu mai multe aplauze. Când Grişa Stelmah a terminat ultima piesă şi a părăsit scena, publicul parcă înnebunise. Mă întrebam, cum e cu putinţă să divinizezi până într-atât un om? Dar ce-i drept, cum a cântat el, mai ales în supliment, a fost divin, mai mult decât divin!"

A şasea scrisoare

„Drag şi scump prieten,

În ultima scrisoare începusem să-ţi scriu despre cunoştinţa mea cu renumita cântăreaţă Marcella Embrich, şi am lungit prea mult vorba povestindu-ţi despre concert. Dar nu uita că a fost primul concert adevărat pe care l-am ascultat vreodată. De atunci am avut prilejul să ascult şi alte concerte bune, dar pe acela nu-l voi uita niciodată. Poate fiindcă concertul acela a reuşit să schimbe ceva în mine şi a însemnat o cotitură în viaţa mea, aşa cum vei afla mai departe.

Când, odată cu publicul, am părăsit sala de concerte, mă simţeam ca renăscută, plină de gânduri şi de speranţe noi. Îmi mai răsunau în urechi cântările armonioase, acordurile divine, melodiile cereşti. Nu mai aveam în faţa ochilor decât imaginea celor doi artişti, Marcella Embrich şi Grişa Stelmah, nu mai auzeam decât vocea ei şi vioara lui. O mare parte din public se oprise afară, în faţa teatrului, să-i aştepte, probabil, pe cei doi artişti care urmau să iasă. Am rămas şi eu să-i aştept. Atunci s-a apropiat un automobil în care s-au urcat trei persoane: Marcella Embrich, Grişa Stelmah şi neamţul. Tatăl lui Grişa, Meer Stelmah, stătea lângă maşină făcând plecăciuni adânci în faţa lor şi zâmbind cu gura până la urechi, iar publicul i-a întâmpinat cu aplauze frenetice, nemaicontenind cu ovaţiile. Automobilul s-a îndepărtat, a dispărut ca o nălucă, iar eu am rămas vrăjită, cu privirea pierdută în direcţia în care se topiseră cei doi artişti... Mărturisesc că în clipa aceea s-a furişat în mintea mea un gând naiv: «Oare voi deveni şi eu vreodată o Marcella Embrich? Mă va răsplăti oare şi pe mine publicul cu aplauze?... Orice-ar fi, trebuie să ajung până la această Embrich! Vreau să mă asculte cum cânt, poate că îmi va spune ce trebuie să fac ca să devin şi eu o Marcella Embrich...»

În acest timp s-a apropiat de mine păzitorul şi ocrotitorul meu, Şulem-Meer Muravcik. «Mergem, zice, cu toţii la masă.» «Care

toţi?» «Noi doi şi directorul Şciupak, şi mai vine şi bătrânul Stelmah. Şciupak l-a invitat la un restaurant evreiesc, la peşte umplut, cu hrean.» «Amatorul de teatru evreiesc», Stelmah adică, se dă în vânt după peşte gătit evreieşte, mai cu seamă când plăteşte altul! «Bravo! îmi zic. M-a văzut Dumnezeu. Trebuie să-l rog pe amatorul de teatru evreiesc să mă prezinte lui Embrich. Dar cum să fac să nu afle directorul?» Deşi amatorul de teatru evreiesc şi de bucătărie evreiască era atât de ocupat cu peştele şi cu hreanul încât îl treceau sudorile, nu mai isprăvea să povestească tot alte şi alte minuni despre Grişa al lui şi despre Marcella Embrich. «Te pui cu Marcella Embrich?» zicea. E singura artistă care cântă în faţa *Kaiser*-ului Franz Josef[1]. Alături de un alt artist n-ar apărea nici pentru un milion, dar ca să cânte cu Grişa al lui, ehe, ce n-a făcut! Şi iarăşi ne-a împuiat capul: «Grişa – Grişa – Grişa – Grişa»... S-ar fi putut crede că omul ăsta e beat sau nebun, şi că nebunia lui se numeşte «Grişa». Folosind momentul când directorul şi răguşitul erau ocupaţi cu plata, eu şi cu Stelmah ne-am ridicat de la masă. Dar nici pe drum nu mai înceta cu ale lui: «Grişa şi Embrich, Embrich şi Grişa»... Deodată îl întrerup şi îi spun fără ocol: «Domnule Stelmah, am o rugăminte la dumneata!» Auzind cuvântul rugăminte, Stelmah s-a făcut galben-verde. I-a pierit deodată zâmbetul de pe buze şi ochii i-au devenit reci şi sticloşi. Ţi-era mai mare mila să-l priveşti. «O mică rugăminte, am căutat eu să-l liniştesc, mică de tot: aş vrea să mă prezinţi lui Embrich, să mă asculte ea cum cânt.» Auzind despre ce e vorba, lui Stelmah i s-a luat parcă o piatră de pe inimă. Obrazul lui şi-a recăpătat culoarea, zâmbetul i-a reapărut. «O, zice, răsuflând uşurat, de ce nu, cu cea mai mare plăcere!»... «Numai un lucru te mai rog, domnule Stelmah, îi zic eu în şoaptă. Să rămână secret! Dintre-ai mei, nimeni să nu ştie, mă-nţelegi?»... «Înţeleg, drăguţo, de ce să nu înţeleg? Înţeleg foarte bine. Vorba-i, zice, cum facem, cum trece pisica prin apă?» Tace, se gândeşte o clipă, apoi se bate cu palma peste frunte: «Stai, am găsit! Mâine, zice, cu ajutorul lui Dumnezeu, pe la unsprezece dimineaţa să

1. *Kaiser*-ul Franz Josef a fost împăratul Austriei (1848-1916).

vii la gazda mea şi are să fie, zice, în regulă. Nici pasărea n-o să afle!»

Dar ca să mă duc la Stelmah, adică la gazda lui, şi directorul meu să nu afle despre asta, nu-i lucru prea uşor. Şciupak nu mă slăbeşte din ochi nicio clipă. Cât despre răguşitul de Muravcik, mâna lui dreaptă, ăla barem mă păzeşte ca un dulău... Şi-mi vine o idee: dacă ai nevoie de hoţ, îl scapi şi de la spânzurătoare. Chiar Muravcik mă încredinţase odată că orice îmi va trebui şi oricând voi avea nevoie de ceva, să mă adresez lui şi numai lui, că el o să facă totul pentru mine. Aşa că m-am hotărât să mă destăinuiesc lui. I-am spus că atâta doresc: să aud părerea unei cântăreţe vestite despre vocea mea. Şi s-a prins. «Pisicuţo, îmi zice el, în felul lui, există ceva pe lume care să-mi pară prea greu când e vorba de tine? Şi-n apă, şi-n foc intru pentru tine. Aşa să-mi dea Dumnezeu fericire şi noroc!»

Ciudat om şi răguşitul ăsta! Stăpânului îi e credincios ca un câine, s-ar lăsa tăiat în bucăţi pentru el, dar când e vorba de mine, e în stare să-l vândă pe Şciupak de trei ori pe zi! Ciudat om!

A doua zi de dimineaţă, pe la vreo unsprezece, întocmai cum aranjasem cu amatorul de teatru evreiesc, Muravcik îi spune directorului că trebuie să iasă cu mine în oraş să târguim nişte mărunţişuri. «Ce mărunţişuri, aşa, tam-nisam?» îl întreabă Şciupak, cercetându-mă cu ochii lui mici, roşii şi fără gene. «Ştiu eu, i-o întoarce răguşitul, fleacuri, nimicuri, nişte zorzoane femeieşti.» Dar Şciupak nu se lasă şi-l mai întreabă o dată: «Ce ţi-a venit tocmai acum să umbli după fleacuri, şi nimicuri, şi zorzoane?» «Ce tot întrebi? se burzuluieşte deodată Muravcik. Dacă ţi s-a spus că aşa trebuie, nu te mai băga!»

Nostim lucru şi cu ăştia! De obicei, directorul îl înjură pe Muravcik, îl zoreşte, îşi face cu el toate treburile, de parcă i-ar fi slugă, dar numai să ridice răguşitul puţin tonul, că-l şi vezi pe Şciupak strângând din buze şi tăcând chitic. Iar Muravcik e în stare să-l batjocorească şi să-l facă «idiot». Pe scurt, eu şi răguşitul o pornim spre amatorul de teatru evreiesc. Drăguţul de Stelmah ne-a întâmpinat, ce să zic, cu mare prietenie. Ne-a poftit să luăm loc şi, ca

de obicei, a început să ne povestească mai întâi despre Grişa al lui, şi apoi, chiar despre el, toată biografia lui, de la cap la coadă. Poveşti ca din *O mie şi una de nopţi,* care nu se mai isprăveau. Noroc că răguşitul mi-a venit în ajutor, retezându-i vorba şi amintindu-i că nu e timp şi că vrem s-o vedem pe Embrich...

Stelmah a tresărit, a început să se învârtească de colo până colo şi să se bâlbâie: «Nu ştiu cum să fac, cum să mă descurc. Tocmai acum neamţul e la ea, şi e şi Grişa... Acum nu se poate intra... Aş vrea, zice el, dar iată că nu se poate.» Stelmah avea acum o înfăţişare atât de jalnică, încât răguşitul nu s-a mai putut stăpâni şi i-a spus: «Cum adică nu ştii ce e de făcut? Să-ţi spun eu: să intri în pământ chiar acum, pe loc!».

Se vede treaba că Stelmah a luat vorbele astea drept o glumă, căci s-a pornit pe un râs, de poate mai râde şi acum. Dar Muravcik nu i-a dat răgaz: *«Pane* Stelmah, ascultă ce-ţi spun, lasă-te de fleacuri, mai bine răspunde: da sau ba? Pentru Grişa al dumitale să nu te temi, că n-o să-l mâncăm, fii fără grijă. Cât despre aşa-zisul dumitale neamţ... din Berdicev, ducă-se învârtindu-se, să n-am parte de el!... Dacă vrei să intri cu noi la ea, bine, şi dacă nu, intrăm noi singuri la cucoana asta frumoasă, şi chiar acum, în momentul ăsta. Aşa să-mi dea Dumnezeu fericire şi noroc!»

Auzind asemenea vorbe răspicate, iubitul nostru amator de teatru evreiesc s-a dezmeticit, de parcă era altul. S-a aşezat, apoi s-a ridicat, şi-a încheiat toţi nasturii, a încercat să zâmbească, fără a reuşi. În fine, am intrat tustrei într-un salon frumos mobilat, aşternut cu covoare moi. Acolo, drăguţul de Stelmah ne-a rugat să luăm loc, iar el s-a apropiat în vârful picioarelor de odaia vecină, şi-a aplecat mai întâi urechea la gaura cheii, apoi, cu degetele lui bondoace, a bătut la uşă: «Eu sunt, eu, Stelmah...»"

Aici scrisoarea se întrerupe. Şi, din păcate, această scrisoare este ultima din pachetul încăput pe mâinile lui *mister* Klamer din Londra. De aceea nici n-am putut afla cum a fost primită eroina noastră de

cântăreața Marcella Embrich.

Știm, în general, prea puțin despre cele trăite de Roza Spivak în acest răstimp. Abia peste o vreme întâlnim pe străzile mari și zgomotoase ale Londrei, scris cu litere de-o șchioapă, pe afișe uriașe, numele Rozei Spivak, alături de cel al lui Grișa Stelmah.

Aceste afișe puteau fi văzute în partea de sus a orașului, în cartierul aristocratic al Londrei, cunoscut sub denumirea de West-End. În același timp, în partea de jos a orașului, în East-End, mai precis în Whitechapel, puteau fi văzute alte afișe, deopotrivă de mari și tot cu litere de-o șchioapă, care vesteau: „La teatrul evreiesc vor apărea, pentru prima oară la Londra, mult așteptatele vedete ale teatrului evreiesc de pe Continent, renumitul actor *Leo Rafalescu* din București și primadona *Henriette Schwalb* din Buenos Aires".

Se poate spune că era prima dată când cei doi pribegi ai noștri, băiatul bogătașului și fata cantorului, se întâlneau în același oraș; prima dată de când părăsiseră Holănețiul lor natal și, asemeni unor stele rătăcitoare, străbăteau lumea largă, gustând din viața amară a teatrului evreiesc în pribegie.

Capitolul 3
ÎNTR-UN CEAS RĂU

Trupa ambulantă „Holzmann, Schwalb et Comp." a sosit la Londra într-un ceas rău. Lui Bernard Holzmann, directorul teatrului, i se părea că a căzut într-o groapă întunecoasă ori într-un cazan al Satanei, din care nu-i prea lesne să mai scapi. Totul i se părea acolo cenușiu, mohorât și apăsător. Totul i se părea sălbatic, straniu, fără noimă. În ochii lui, oamenii, cu felul lor de a vorbi, păreau de-a dreptul nebuni. Zarva, tumultul, necontenitul du-te-vino îl zăpăceau. I s-a făcut silă de acest oraș zgomotos, cu cerul vânăt și veșnic înnegurat, și de întregul imperiu britanic din clipa în care a debarcat în această țară și până când, cu nasul lui de copoi, a adulmecat

„miresmele" din Whitechapel.

Ajungând la Londra în plină zi, actorii se izbiseră de o beznă ca în Egiptul faraonilor: puteai s-o tai cu cuţitul. Londra, blestemată de Dumnezeu să n-aibă parte de lumina soarelui, acum îl răbda şi pe Holzmann, care o înjura cum îi venea la gură. O blestema ca pe vremuri Heinrich Heine: s-o înghită marea şi din nou s-o scuipe afară; însă îi mai punea o floricică: să se prefacă în stană de sare, precum nevasta lui Lot.[1]

Da, Holzmann se simţea la Londra cum nu se poate mai rău; chiar mai rău decât pe vremea când – feri-l-ar Dumnezeu! – se găsea la Holăneşti. Nu degeaba era el atât de frământat şi de indispus încă de pe când, la Cernăuţi fiind, se pregătea să vină cu trupa încoace.

A călcat cu stângul chiar de la prima întâlnire. În întâmpinarea trupei ieşiseră Nisl Schwalb, fratele lui Isac Schwalb al nostru, şi încă un personaj, pe care Nisl Schwalb îl recomandă musafirilor sub numele de *mister* Hutchkins, adăugând în şoaptă, pe evreieşte, că-i englez. Dar, cu toate că-i englez, e proprietarul şi impresarul marelui teatru evreiesc din Londra, „Pavillion Theatre". Aşa cum îl cântărea Holzmann, respectivului proprietar şi impresar i-ar fi stat mai bine să vândă portocale sau îngheţată în teatru, în pauze. „Un blond spălăcit, gândea Holzmann, cu coama retezată şi cu obrazul ciupit de vărsat."

Impresarul purta o haină ciudată, strânsă pe talie, care nu părea croită pe măsura lui, şi nişte pantaloni cadrilaţi, sus largi şi jos înguşti, care-i cădeau pe ghetele de lac cu tocuri înalte. Pe gâtul roşu şi subţire, mărul lui Adam răsărea ca un bumb mare, pe care nici cravata luxoasă şi nici acul cu briliante nu-l puteau ascunde. Făcându-i-se cunoştinţă cu noii veniţi, *mister* Hutchkins le întinse două degete şi, arătându-şi trei dinţi de aur, murmură cu vocea adormită un singur cuvânt: *„All right!"* Apoi îşi întoarse, pardon, spătele spre musafiri şi făcu semn cuiva cu un deget. Spre uimirea întregii trupe, un automobil elegant trase la scară. Personajul care-şi spunea impresar, pe nume *mister* Hutchkins, sări imediat în automobil şi dispăru în ceaţa deasă

1. Conform legendei, soţia lui Lot a fost prefăcută într-o stană de sare fiindcă n-a dat ascultare poruncii lui Dumnezeu de a nu privi înapoi spre Sodoma.

şi cenuşie a metropolei.

Cu totul altfel se prezenta fratele asociatului lui Holzmann, Nisl Schwalb. El părea mai înfumurat decât simpaticul proprietar şi impresar, *mister* Hutchkins. Nisl Schwalb arăta, fără discuţie, ca un mare proprietar, căruia îi aparţine nu numai teatrul londonez, ci întreaga Londră, cu suburbii cu tot.

Lat în umeri, rotund ca un butoi, Nisl Schwalb era de două ori mai înalt decât frate-său. Totdeauna bine bărbierit, veşnic cu ţigara între dinţi şi cu pălăriuţa pe-o ureche, Schwalb părea mulţumit şi de sine, şi de tine, şi de toată lumea. Râzând în gura mare, se purta cu musafirii ca şi cum ar fi fost invitaţii lui, şi nu ai teatrului.

Mai întâi de toate s-a îmbrăţişat şi s-a pupat cu fiecare în parte, fără să-i scape, să zici, vreunul, ca şi când ar fi fost prieten cu ei de când lumea. Apoi, cu propriile lui mâini, fără jenă, a dat jos din vagon toate bagajele, şi tot el a tocmit un *carriage*[1] şi s-a apucat să împartă ordine musafirilor:

– Tu, Isac, aşază-te cu Rafalescu uite-aici, la loc de onoare. Pe Henriette înghesuiţi-o între voi, uite-aşa. Iar eu şi asociatul tău, domnul Holzmann, o să ne aşezăm vizavi.

Schwalb puse prieteneşte mâna lui groasă, rotundă şi pufoasă pe spinarea încovoiată şi uscăţivă a lui Holzmann, care se uita cu un ochi la fratele asociatului său şi cu celălalt la mâna lui. „Halal lăbuţă, n-ar strica să i se usuce chiar în seara asta!... Auzi, face pe comandantul, unuia îi porunceşte să şadă aici, ăluilalt dincolo, pe Henriette o vâră între noi! Da' eu unde sunt?... Am să-i spun răspicat asociatului meu că mie treaba asta nu-mi place! Până una-alta, trebuie să-l luăm pe uliul ăsta şi să-i retezăm aripile, şi încă de la început, ca să ştie ce-i aia respect... Porcului trebuie să-i dai peste rât!"

Cam aşa chibzuia Holzmann să-i vorbească asociatului său. Când colo, îi zice:

– Ascultă colea, Iţic, frăţiorul tău a crescut, să nu-i fie de deochi, şi în lung, şi în lat...

1. Trăsură (din engleză).

La aceste vorbe, Isac Schwalb îşi priveşte fratele cu dragoste şi mândrie.

– A crescut, zici? Ihihi! Aşa-i soiul nostru! Şi obrazul asudat îi străluceşte ca o budincă înotând în untură.

– Se vede, se vede de la o poştă! face Holzmann. Şi în sinea lui gândeşte: „Pe unde naiba eraţi când a bântuit holera?"

Cât ai bate din palme, trăsura o luă din loc cu musafirii noştri, purtându-i ca vântul şi ca gândul pe străzile zgomotoase ale marelui oraş.

Directorul Holzmann a stat tot timpul înghesuit, ca vai de el. „N-ai nici cum să-ţi tragi sufletul lângă bivolul ăsta!" Aşa îl botezase pe fratele asociatului său, care nu încetase să comande nici după aceea, adică după ce au ajuns la destinaţie, în Whitechapel. Acolo, Nisl Schwalb i-a dat jos din trăsură, unul câte unul, luându-i în braţe şi având pentru fiecare câte un zâmbet şi câte un „hopaa", familiaritate care pe Holzmann îl scotea din sărite.

Da, Holzmann a simţit că sosirea lui la Londra nu prevestea nimic bun. Parcă-i spunea inima că aici, în acest orizont îngust, sub cerul posomorât al Londrei, steaua lui, până atunci atât de strălucitoare, va apune. Şi toată amărăciunea şi-o vărsa, ca de obicei, fie asupra bătrânei lui mame, biata Sure-Bruhe, fie asupra nevinovatei lui surioare, Zlatke, fie asupra actorilor şi actriţelor. Tuna, fulgera şi blestema, nişte blesteme pe care, să fi avut răgaz şi să fi ştiut să scrie, le-ar fi putut aduna într-o carte, de la A până la Z.

Capitolul 4
NISL SCHWALB – PRIETEN CU TOATĂ LUMEA

Omul, ca o mâncare, fie-mi iertată comparaţia, nu poate fi pe placul tuturor. Unora le place; altora, nu. Pe cât de puţină simpatie găsise Nisl Schwalb în ochii directorului Holzmann, pe-atât de mult, ba poate chiar mai mult, îi plăcuse lui Rafalescu. Câştigase simpatia

lui chiar şi prin simplul fapt că e o fire veselă, vioaie, care trăncăneşte şi râde întruna, şi încă cu glas tare, lovindu-te prieteneşte pe umăr şi tutuind pe toţi. Fiindcă Nisl Schwalb e prieten cu toată lumea.

Tânărului nostru Rafalescu îi plac dintotdeauna oamenii veseli, de viaţă. Nu mai departe Holzmann: când mai era la Holăneşti, în slujba lui Şciupak, şi îi zicea Hoţmah, era şi el – cum ni-l amintim – un băiat vesel şi glumeţ. Dar în ultima vreme, de când a ajuns directorul unei trupe proprii, Holzmann a devenit un om frământat de griji şi posomorât, ros de bănuiala că toţi au pus ochii pe Rafalescu al lui, că vor să i-l răpească, să-l distrugă.

Aici, în furnicarul Londrei, supărările, temerile, bănuielile lui au luat proporţii şi, aşa cum vom vedea curând, din motive bine întemeiate. Prin noul lui fel de a fi, Holzmann mai mult a pierdut în ochii lui Rafalescu decât a câştigat. Cu cât Holzmann îl defăima şi-l înjura mai mult pe fratele asociatului său, cu-atât se arăta Rafalescu mai atras spre Nisl Schwalb şi, parcă în ciuda lui Holzmann, devenise bun prieten cu el.

Încă de la bun început lui Rafalescu i-a plăcut acest om, cu toate apucăturile şi toanele luî, până şi cu felul lui de a vorbi. Nisl Schwalb când vorbeşte, vorbeşte zorit, de parcă i se bat calicii la gură, de-abia îl mai înţelegi. Şi, cu toate că minte de stinge (e doar agentul unei societăţi comerciale, şi mai toţi agenţii ăştia sunt – nu fie nimănui cu supărare – mari mincinoşi), Nisl se jură întruna, pe ce vrei: „Aşa să am eu parte de binele tuturor!" sau „Dacă te mint, să-mi rămână mâncarea-n gât!" şi alte asemenea jurăminte, pe care ţi le trânteşte pe nerăsuflate, încât nu mai dovedeşti să prinzi cu mintea ceea ce a scăpat urechii.

De cum au ajuns aici, Nisl Schwalb şi-a luat plăcuta sarcină să arate tânărului nostru erou ce va să zică Londra. Ba îi făgăduise chiar să-i arate întregul oraş într-o singură zi.

Cred şi eu, să vezi toată Londra într-o singură zi e cam anevoie! Ei, şi ce, mâine nu-i o zi? Şi poimâine? Principalul este că Nisl Schwalb cunoaşte Londra şi cu ochii închişi, cum îşi cunoaşte

buzunarele. Şi ca să umbli cu el e o plăcere. Nu-i stă gura o clipă. Peste tot, pentru fiecare stradă, aproape pentru fiecare casă, el are de povestit o istorie, un basm, un scandal. Şi nu doar o simplă istorie, un simplu basm sau un simplu scandal, ci fapte, fapte petrecute aievea, fapte al căror martor ocular sau chiar erou a fost adeseori: „Aşa să am eu parte de binele tuturor!"...

Nisl Schwalb, când îţi povesteşte ceva, parcă te hipnotizează: te ţine de mână sau te apucă de reverul hainei, ţi se uită adânc în ochi şi-ţi bagă pe gât o întreagă poveste de-a lui, în cele mai mici amănunte.

Ascultaţi, de pildă, ceva frumos: se întâlneşte Schwalb nu demult, în Hyde-Park, cu un cutare, un om de vază, „aproape un lord". Şi se iau la vorbă, ăla îi spune lui una, el răspunde alta, şi până la urmă ajung să se ciorovăiască... Şi cu toate că ştii bine că istoria asta nu-i decât apă de ploaie, când îl vezi cum se înfierbântă şi cu câtă poftă râde, fără să vrei începi să te gândeşti: „Mai ştii, te pomeneşti c-o fi adevărat..."

Cu această moară stricată tânărul nostru erou s-a împrietenit de-a binelea. Colindă cu el pe unde nici nu gândeşti, mai ales pe la teatre, operă şi concerte. Timp au berechet, căci trupa „Holzmann, Schwalb et Comp.", care se află în turneu, joacă la „Pavillion Theatre" numai de două ori pe săptămână.

Cu noul său prieten Rafalescu se simte la Londra ca peştele în apă. S-ar simţi încă şi mai bine dacă lui Nisl Schwalb nu i-ar da mereu prin minte s-o ia în plimbările lor şi pe soră-sa, primadona Henriette Schwalb. De, Nisl vrea ca şi surioara lui să vadă lumea, să mai asculte şi ea puţină muzică... „Nu-i nimic, o să-i prindă bine!" spune el. De fapt, însă, crede altceva. Încă din prima zi, frate-său Isac i-a dat a înţelege că puştiul ăsta ar trebui încurcat cu sora lor, cu Henriette, căci, de nu, cocoşul ăla ofticos (aluzie la asociatul său Holzmann) o să-l logodească cu soră-sa, cu Zlatke...

– Cu cine? Cu acritura aia? sare Nisl Schwalb şi începe să măsoare odaia în lung şi-n lat.

– Acriturâ spui? O pisicuţă! îl corectează Isac Schwalb, întorcând

spre Nisl faţa lui roşie.

– Pisicuţă? Pe dracu! ripostează fratele, continuând să străbată odaia cu paşi mari.

Şi nu era greu de observat că în capul lui Nisl Schwalb se cocea un plan, „o combinaţie".

Capitolul 5
OMUL COMBINAŢIILOR

Nisl Schwalb e omul combinaţiilor. De meserie, e agent comercial. Dar numai din treaba asta e cam greu să-ţi duci traiul la Londra, aşa că te vezi nevoit să umbli după tot felul de combinaţii. Şi în privinţa asta Nisl Schwalb se pricepe, nu glumă! Combină tot ce se poate combina. Trebuie însă să recunoaştem că – între noi fie vorba – omul merită un compliment! Dacă la început combinaţiile lui par nişte aiureli – strâmbe, sucite, absurde – până la urmă se dovedeşte că au căpătat contur, că totul devine clar, cum nici nu se poate mai clar. Şi chiar dacă uneori se întâmplă ca lucrurile să nu iasă tocmai cum ar trebui, nu uitaţi că Nisl Schwalb nu-i decât un om, şi tot omul este supus greşelii.

Nisl însuşi povesteşte că prin combinaţiile lui a reuşit să încurce multe firme. Dar nu el e de vină! Dovadă, că dacă l-ar fi ascultat pe el până la capăt, totul ieşea altfel. Buba-i, însă, zice el, că nu-i ascultat, nu-i înţeles. Şi nu-i înţeles, zice, pur şi simplu fiindcă oamenii sunt nişte vite, nişte boi şi nişte măgari. Nimeni, zice, nu se pricepe mai bine ca el în afaceri, şi nimeni, zice, nu ştie mai bine ca el ce va să zică „o combinaţie"...

Faptul că teatrul evreiesc „Pavillion Theatre" a încăput pe mâinile unui englez se datoreşte tot unei combinaţii de-a lui Nisl Schwalb. Aşa cum, altădată, tot printr-o combinaţie de-a lui, *Der Idişer Kurier*[1], singura gazetă în limba idiş din Londra, ajunsese să

1. Curierul evreiesc (din idiş).

fie editată nu de un evreu, ci de un englez. Care-i tâlcul? Aşa a vrut Nisl Schwalb, şi aşa s-a întâmplat.

Adevărat, *Idişer Kurier* arăta ca o cârpă, iar bietul englez, editorul, şi-a frânt gâtul, pierzând în afacerea asta toate lirele sterline pe care le avusese la sufletul lui. Să fi avut mai multe, mai multe pierdea. Dar cine-i de vină dacă englezul acela avea un dovleac în loc de cap? N-a vrut să ţină seama de planul lui Nisl Schwalb, şi anume, să tipărească *Idişer Kurier* de două ori pe zi, dimineaţa şi seara, aşa cum fac gazetele englezeşti. Dar ce te faci cu o întrebare ca asta: mă rog, dacă evreii londonezi nu vor să cumpere gazeta nici măcar o dată pe zi, de ce ar cumpăra-o de două ori?! La o întrebare ca asta Nisl Schwalb a răspuns foarte simplu: Dacă ar apărea de două ori pe zi, toţi ar sări s-o cumpere, căci toţi ar fi curioşi să afle ce mare lucru are de scris o gazetă evreiască de două ori pe zi!

Povestea despre cum a încăput „Pavillion Theatre" pe mâinile unui englez e atât de interesantă, încât merită să fie redată pe scurt cititorilor noştri.

Nisl Schwalb e, ca şi fratele său, Isac Schwalb, un mare amator de teatru. Se pare că teatrul e o boală a familiei. Pe deasupra, a avut odată chiar el personal o oarecare legătură cu teatrul evreiesc, după cum se va vedea mai la vale. De atunci a devenit un vizitator pasionat al teatrului, s-ar putea spune un vizitator permanent, asiduu, care mânca şi dormea la „Pavillion Theatre". Dar în timp ce publicul evreiesc din Londra venea la teatru ca o turmă de oi şi se delecta cu toate prostiile şi cu toate cupletele nesărate de care ţi se face rău, în capul lui Nisl Schwalb cloceau fel de fel de combinaţii. De ce, adică, se gândea el, să nu aibă şi publicul evreiesc din Londra un teatru ca lumea? Şi nu un singur teatru, ci chiar trei: unul de dramă, altul de operetă şi altul de operă. Cu trei teatre ca astea poţi cuceri lumea. În teatre ca astea ar binevoi să vină şi marea aristocraţie evreiască, ba chiar şi Rotschild în persoană. Pe scurt, trebuie un local frumos şi artişti clasa-ntâi! Dacă e vorba de local, ceva mai frumos ca „Pavillion Theatre" nici că se poate. Numai să-l renovezi puţin, şi

poţi să zici că-i un giuvaer. Cât despre artişti... de artişti să te doară capul? Ce, e lipsă de artişti? Da' America, mă rog, unde-i? Ce, puţine *star*-uri există în America? Cu bani poţi să-l aduci nu numai pe Adler din New York, dar chiar pe Sarah Bernard de la Paris. Până una-alta, însă, s-ar descurca şi cu actoraşii care se află acum în Londra, la care ar mai adăuga-o pe soră-sa, primadona Henriette Schwalb, din trupa „Holzmann, Schwalb et Comp.", şi pe tânărul actor Leo Rafalescu din Bucureşti, căruia i s-a dus vestea!

Toate acestea se petreceau pe vremea când între cei doi fraţi se purta corespondenţă în legătură cu venirea trupei la Londra pentru o serie de spectacole. Pe atunci Nisl Schwalb îşi legase la gard toate afacerile şi se ocupa numai de cele trei teatre ale lui. Zburau scrisori în Austria, către frate-său Isac, scrisori în America, scrisori în Rusia, ba nici de Johannesburg şi de Buenos Aires nu uitase. Nu scăpase din vedere niciun teatru evreiesc, nicio celebritate artistică din lumea teatrului evreiesc. Şi de pretutindeni îi soseau veşti de care putea fi mulţumit. Lucrurile păreau să meargă pe drumul cel bun. O singură chestiune îi mai rămânea de rezolvat, o nimica toată: de unde bani?

Nisl Schwalb, omul combinaţiilor, nu-i însă dintre aceia care lasă treaba neterminată. Nisl Schwalb e omul care merge drept la ţintă, omul care nu stă să-şi aleagă mijloacele şi care, pe deasupra, mai are şi noroc.

Iacă, veţi afla acum ceva frumos...

Capitolul 6
NOROC SĂ AI!

Într-o zi ceţoasă şi mohorâtă, aşa cum sunt destule la Londra, când oraşul întreg e cufundat în negură, ca Egiptul în cele trei zile de beznă[1], încât nici felinarele, aprinse în plină zi, nu sunt în stare să-i ferească pe pietoni de a se izbi nas în nas, într-o asemenea zi

1. Aluzie la o legendă biblică.

Nisl Schwalb, omul combinaţiilor geniale, se repezi până la agenţia „Hutchkins Brothers Limited" din City[1]. Acolo are dumnealui, Nisl Schwalb, principala sa agenţie de maşini de cusut, biciclete, automobile *et caetera...*

Firma „Hutchkins Brothers Limited" aparţine unor englezi bogaţi, celor doi fraţi Hutchkins, dintre care unul, cel mare, îşi petrece aproape tot timpul în Elveţia, căţărându-se pe cele mai înalte creste ale Alpilor, fără să-şi fi frânt încă gâtul, iar cel tânăr, cel pe care l-am întâlnit în gară, conduce toate afacerile.

Nisl Schwalb îl găsi pe Hutchkins stând la un *desk,* un fel de pupitru înalt, răsfoind corespondenţa. După ce i-a urat *good morning*[2], Schwalb îl rugă să lase la o parte toate treburile şi să-l asculte: i-a adus, de-a gata, un *business*[3], un chilipir, cu care nu ţi-e dat să te întâlneşti decât la şapte sute de ani o dată. Tânărul Hutchkins îşi lăsă la o parte corespondenţa, se instală şi el într-un fotoliu, faţă în faţă cu agentul său, îşi suflecă peste gleznele subţiri pantalonii largi şi cadrilaţi, puse picior peste picior şi, calm, fără cuvinte, îi dădu a înţelege că e gata să asculte despre ce fel de *business* e vorba, şi ce noroc e acela care nu se iveşte decât la şapte sute de ani o dată.

Printr-un discurs lung, rostit într-un stil cât se poate de viu şi de colorat, Nisl Schwalb îi înfăţişă situaţia teatrului evreiesc în general şi a lui „Pavillion Theatre" din Londra în special. Apoi îi expuse vastul lui plan de organizare a trei teatre: de operă, de operetă şi de dramă. Cu acest prilej, Nisl Schwalb, agentul de maşini de cusut, dovedi că nu-i deloc străin în materie de artă, teatru şi muzică. După aceea, îi aşternu pe masă un teanc de scrisori şi telegrame de la diferiţi actori din lumea întreagă, precum şi tăieturi din ziare, pe care i le traduse pe loc din idiş în englezeşte şi, în cele din urmă, îi făcu un calcul minuţios: câte lire sterline trebuie investite şi câte lire sterline se vor realiza.

Din acest calcul precis reieşea că, în câţiva ani, ar putea intra în

1. Centrul financiar londonez.
2. Bună dimineaţa (din engleză).
3. Afacere (din engleză).

proprietatea lor nu numai „Pavillion Theatre", ci şi imobilul ăsta în care se află ei acum, şi imobilul vecin, şi încă alte trei imobile din City-ul londonez.

În timp ce Nisl Schwalb vorbea, *mister* Hutchkins reflecta: ce legătură o fi având toată discuţia asta cu firma „Hutchkins Brothers Limited"? De maşini de cusut teatrul nu are nevoie. De biciclete, cu atât mai puţin. Poate doar de un automobil. Şi atunci, de ce atâta vorbărie pentru un singur automobil?

Mister Hutchkins privea tot timpul pe fereastră, în stradă, deşi nu era nimic de văzut, ciocănind cu unghia în cei trei dinţi ai lui de aur. Aştepta cu răbdare ca Schwalb să termine ce are de spus. Şi când, în fine, acesta termină, *mister* Hutchkins se întoarse spre el şi îl privi drept în ochi, ca şi când l-ar fi întrebat: „Ei, care-i concluzia?"...

Nisl Schwalb îi înţelese pesemne privirea, aşa că îi explică, scurt şi cuprinzător, despre ce e vorba şi ce vrea. Vrea, mă-nţelegeţi, ca el, Hutchkins, să intre în această combinaţie. În acelaşi timp, Schwalb îl sfredeli cu privirea, încercând să vadă cam ce impresie făcuse asupra englezului combinaţia propusă.

Dar pe chipul rece al englezului nu se putea citi, să zici, măcar... o silabă. Chipul lui era rece ca piscul Montblanc şi liniştit ca Oceanul îngheţat. *Mister* Hutchkins nu scoase decât un oftat, se ridică din fotoliu, îşi scărpină cu un deget mărul lui Adam şi răspunse somnoros: *„All right!"* şi îi întinse agentului două degete de la mâna dreaptă, spunându-i să revină pentru răspuns a doua zi la douăsprezece fără un sfert.

Nu mai e necesar să vă spunem care a fost răspunsul lui *mister* Hutchkins. Numai un norocos ca Nisl Schwalb ar fi putut să pună pe roate o asemenea combinaţie feroce.

N-ai nevoie, prietene cititor, nici de prea multă minte şi nici de învăţătură prea multă; îţi trebuie doar un dram de noroc.

Capitolul 7
O FAMILIE MUZICALĂ

– Deseară mergem la cantor, spune într-o bună zi Nisl Schwalb noului şi tânărului său prieten Rafalescu.

La cuvântul „cantor", inima lui Rafalescu zvâcneşte. Se ridică brusc în picioare. În faţa ochilor îi răsare deodată chipul dascălului său de odinioară, cantorul Isruel din Holăneşti. Copleşit de emoţie, îl întreabă:

– Care cantor?

– Cantorul din Lomza. Cel care a venit la teatru cu droaia de copilaşi. L-ai şi uitat?

– Aha! face Rafalescu.

Şi-şi aminteşte că nu demult, la „Pavillion Theatre", într-un antract, Nisl îi prezentase un evreu oarecare, un cantor roşcovan, cu vată în urechi. După el, venea o ceată de copii, băieţi şi fetiţe. Câţi erau, nu mai ştie. Ţine minte doar că printre ei se aflau mai mulţi roşcovani decât oacheşi şi că toţi aveau nişte mutrişoare vesele şi ochişori şireţi.

Prezentându-i această trupă, Nisl Schwalb nu mai contenea să-i laude în faţă şi să povestească pe seama lor tot soiul de istorii, de isprăvi şi bazaconii. Şi dă-i, şi dă-i, potop de vorbe entuziaste, şi de jurăminte, cum îi e obiceiul. Dar atunci, în hărmălaia de la teatru, Rafalescu n-a prea luat în seamă poveştile acelea, care pe o ureche i-au intrat şi pe alta i-au ieşit. Rafalescu îl cunoaşte acum prea bine pe Schwalb; ştie că despre oricine el are câte o poveste, şi că povestea trebuie să se termine neapărat cu un scandal.

De data aceasta, mergând la cantor în vizită, Nisl Schwalb îi repetă:

– Să vezi ce familie muzicală-i asta! O familie în care toţi copiii cântă ori din gură, ori din vreun instrument; începând cu tatăl, cu cantorul, şi până la cel mai mic dintre puşti, care nu are nici patru

anişori, toţi, dar toţi cântă! Şi crezi că i-a învăţat cineva? Ha, ha! La cantorul ăsta copiii sunt muzicanţi încă înainte de a veni pe lume, aşa să am eu parte de binele tuturor!

Aşa îşi încheie Nisl Schwalb povestea şi, împreună cu Rafalescu, intră într-o dugheană evreiască şi cere să i se dea pâine, nişte cârnaţi de Varşovia, murături şi ce s-o mai găsi. Cu ochii la murături, lui Nisl Schwalb îi lasă gura apă.

– Ce-ţi trebuie toate astea? întreabă Rafalescu mirat.

– Să facem cinste, răspunde Nisl Schwalb, serios de tot. Să aibă oamenii cu ce să ne trateze şi totodată să ia şi ei o gustărică. Oameni săraci, ce vrei, calici, ha, ha, ha! Şi încă ce calici! De nu i-am ajuta noi cu câte ceva, ehe, în Londra asta ar putea, cu ajutorul lui Dumnezeu, să crape de foame! Ce, e de glumit cu o familie atât de numeroasă, să nu le fie de deochi?! Guri destule la mestecat, dar ca să câştige, slavă Domnului, nici unul! Ei, dar asta-i deocamdată, cât mai sunt copiii copii! Ia să se mai ridice ei oleacă, să vezi cum se umple casa de aur, aşa să am eu bine... Încet, Rafalescule, fii atent pe unde calci, că-i întuneric şi alunecos, încet, că-ţi mai rămân plozii, Doamne fereşte, fără tată!

Aşa îl sfătuieşte Nisl Schwalb pe Rafalescu, aprinzând un chibrit după altul. Şi, cu băgare de seamă, coboară amândoi într-un subsol, mai bine zis într-un beci (dragă Doamne, „apartament"!), că ţi-e şi greu să ghiceşti unde te afli. Bucătărie să fie? Magazie sa fie? O hardughie lungă şi lată, cu paturile înşirate ca într-un orfelinat. Pe pereţi atârnă tot felul de instrumente muzicale. În mijlocul încăperii stă deschis un pian care şi-a cam trăit traiul. O fetiţă de vreo şase-şapte ani, sau poate chiar opt (Nisl Schwalb pretinde că nici patru n-a împlinit încă.. în fine, hai să-l credem!), cu cârlionţi roşcaţi, şade la pian şi scoate din el nişte sunete înfiorătoare. În orice caz, nu acelea pe care fetiţa le-ar dori. Dar trebuie să fim indulgenţi cu acest pian veteran, care şi-a terminat de mult stagiul. Altul, la anii lui, ohoo, de mult ar zace undeva, într-un pod...

Văzându-i pe oaspeţi, fetiţa de şase, şapte sau poate chiar opt

ani, „care n-are nici patru", lasă pianul şi se aruncă în braţele lui Nisl Schwalb, cu exclamaţii de bucurie:

– A venit nenea Nisl! A venit nenea Nisl!

Ca şi atunci, în culisele teatrului, încep să apară, pe o uşiţă dosnică, unul după altul, băieţei şi fetiţe. Câţi? Dumnezeu ştie! În orice caz, mai mulţi roşcovani decât oacheşi. Aceiaşi prichindei pe care-i mai zărise Rafalescu între culise, toţi cu mutrişoare vesele şi cu ochişori şireţi.

Iar după ei, tatăl, cantorul din Lomza, un evreu roşcovan, uşor încărunţit. Încă un an, încă doi, trei, şi nimeni nu va mai spune că părul lui a fost odată roşu. Cu toate astea, se ţine încă bine, merge drept şi e foarte îngrijit. Îi strălucesc ochii şi îi tremură mâinile ca oricărui flămând, dar să n-ajungă duşmanii să-i citească foamea pe faţă.

– Mai întâi de toate să gustăm câte ceva, spune Nisl Schwalb, frecându-şi mâinile şi lingându-se pe buze. Sunt mort de foame, zău, aşa să am eu bine...

Şi, tot flecărind, desface pacheţelele cu gustări şi gustă primul din ele cu atâta poftă, de parcă ar fi fost după postul cel mare.

– Ce staţi ca nişte musafiri nepoftiţi la nuntă? se răsteşte Nisl Schwalb, în glumă, la cei dimprejur.

Se ridică cel dintâi cantorul, cu ochi flămânzi şi mâini tremurânde, şi se apropie, chipurile, să-i facă pe plac din politeţe; dacă omul te invită, nu poţi să fii gros de obraz! Şi, după el, vin prichindeii, pe ale căror feţe e uşor să vezi că nu le lipseşte, slavă Domnului, pofta de mâncare. Cu încetul, atmosfera se înviorează, şi lucrurile merg atât de bine, încât până şi Rafalescu e ispitit să guste.

– Şezi, ia, rupe, taie, bagă-n gură, nu te sfii! Eşti printre ai tăi! Între rude! îl îmbie Nisl Schwalb, în timp ce prichindeii se uită la tânărul artist cu nişte ochi atât de prietenoşi şi de plini de curiozitate, încât Rafalescu începe într-adevăr să se simtă ca printre ai săi.

De unde are el atâta poftă de mâncare? De ce s-o fi simţind aici atât de bine, atât de nestânjenit şi de vesel? Ciudată, ciudată familie!

Cât ţine masa, lui Nisl Schwalb nu-i mai stă gura; trăncăneşte şi glumeşte. Pentru fiecare are câte o glumă, pentru fiecare găseşte câte o poreclă. Nisl Schwalb vorbeşte, şi droaia de copii mănâncă şi moare de râs. Numai tatăl, cantorul din Lomza, îşi vede serios de treabă, se şterge mereu la gură şi mănâncă mai departe. Nu, de când e pe drumuri, tânărul nostru erou Rafalescu nu s-a simţit încă niciodată atât de bine şi de intim, atât de vesel şi la largul lui ca în mijlocul acestei familii.

Terminând de mâncat, Nisl Schwalb îi face cantorului din Lomza un semn cu ochiul. Acesta îşi şterge gura apăsat şi, mutându-şi dopurile de vată dintr-o ureche în cealaltă, dă ordin trupei de prichindei să pună mâna pe instrumente şi să dea în cinstea musafirilor „o probă de concert".

Capitolul 8
„DEGEABA-I CÂNŢI DE JALE MIRELUI"[1]

„Proba de concert" oferită de familia muzicală a fost de fapt nu o „probă", ci un concert în lege, cu totul neobişnuit, pe care nu-l mai poţi uita. Dincolo de faptul că se aflau acolo tot felul de instrumente – vioară, flaut, violoncel, pian, contrabas, ţambal, harpă şi tobă – şi dincolo de faptul că interpretarea în sine era cu adevărat măiastră, aspectul acestei orchestre de familie, alcătuită din copii pe jumătate goi şi desculţi, îl mişcă pe Rafalescu al nostru până la lacrimi. Privind la această sărmană dar binecuvântată orchestră, îi treceau prin minte tot soiul de gânduri. De când pribegeşte prin lume, a avut prilejul să cunoască destule talente irosite din cauza mizeriei, talente de care nimeni nu se interesa şi de care nimănui nu-i păsa. „Nu, noi n-avem nici un Mecena", gândea el, aducându-şi aminte de aşa-zisul Mecena din Lemberg, de doctorul Lewius-Leviusn, a cărui avere se ridica la vreo jumătate de milion. Acest doctor, care

1. "Degeaba-i cânţi de jale mirelui, el tot cu gândul la mireasa lui..." (zicală evreiască).

la început se dădea drept mare iubitor de artă, drept un binefăcător, atunci când a fost să-şi dovedească spusele, cu alte cuvinte, atunci când Holzmann a făcut aluzie la un sprijin din partea lui, a bătut în retragere, le-a făgăduit să vina la ei la teatru, dar... aleluia, nimeni nu l-a mai văzut... „De-aş fi eu pe picioarele mele, gândea Rafalescu, de-aş avea eu bani, aş scoate din mizerie o familie ca asta, i-aş face un rost în viaţă."

Ca de obicei, Rafalescu urzea visuri de aur, în timp ce micii artişti cu picioarele goale continuau să-şi arate măiestria. În vremea asta, într-un ungher, lângă mama acestor copii binecuvântaţi – o femeie cu o perucă roşie, care, fără îndoială, nu va încărunţi niciodată[1] – Nisl Schwalb vorbea, vorbea şi se jura: „Aşa să am eu parte de binele tuturor..."

Se făcuse noapte târziu când Nisl Schwalb şi tânărul său prieten se întoarseră acasă. În Whitechapel mai ardeau felinarele. Dar în afară de *policeman*[2]-ul înalt, cu picioarele lungi, nu mai zăreai ţipenie de om. De multă vreme tânărul nostru erou, de obicei scump la vorbă, nu mai fusese atât de tulburat ca în seara aceea. Devenise dintr-odată vorbăreţ; îi vorbea cu aprindere noului său prieten Schwalb şi gesticula:

– Cum aşa, cum se poate? Nişte copii atât de înzestraţi, cu mâini de aur, să zacă în noroi, într-o groapă ca asta! Cum e cu putinţă ca într-un oraş ca Londra să nu se găsească printre atâţia evrei bogaţi unul măcar, un singur Mecena, care să sprijine o familie atât de talentată?!

– Ce-mi tot vorbeşti, măi copile, de Mecena? răspunse Nisl Schwalb, şi glasul lui puternic sparge tăcerea Whitechapelului cufundat în noapte. Să-ţi povestesc eu ceva mult mai frumos, de-o să-ţi vină nebunia! Există aici la noi unul cum îi spui tu, un Mecena. E evreu din Rusia. Pe vremuri, să nu-i fie de deochi, era lipit pământului. Azi e milionar... să ne dea Dumnezeu nouă averea

1. În lumea evreiască religioasă, miresele sunt tunse în ziua nunţii şi îşi acoperă capul cu o perucă.

2. Poliţist (din engleză).

lui! Stelmah îl cheamă pe Mecena ăsta...

– Stelmah?

Rafalescu stă în loc: parcă a mai auzit el undeva numele ăsta! Parcă ar avea o oarecare legătură cu Reizl, dar nu-şi poate aminti nimic...

Văzându-l pe Rafalescu că s-a oprit locului, Nisl Schwalb îi spune:

– Ia te uită! Nici n-am apucat bine să-i spun ceva, şi el a şi căzut pe gânduri. Ascultă mai departe. Pe acest Stelmah l-am cunoscut nu demult la „Pavillion Theatre". Vine ades pe-acolo, că-i mare amator de teatru evreiesc şi bun cunoscător de muzică, pe chestia că fecioru-său, Grişa Stelmah, e un violonist renumit, un copil-minune. A cântat, nici nu mai ştiu de câte ori, la curtea regală. Şi datorită băiatului s-a îmbogăţit el aşa!

Rafalescu şi-a amintit, în fine, cine e acest Stelmah şi ce legătură există între fiul acestuia şi Reizl. Şi povestea cu Mecena, pe care i-o spune Nisl Schwalb, capătă pentru el un interes deosebit. Curios, îl întreabă pe noul său prieten:

– Şi pe unde se află acum acest... acest... vreau să spun, acest celebru violonist?

– Nu te pripi; face Nisl Schwalb, încă n-am ajuns la fecior, deocamdată mai sunt încă la tată-său, la Mecena adică, vreau să ştii şi tu cum ne-am cunoscut. De cunoscut, m-am cunoscut cu flaimocul ăsta la bufetul teatrului, în pauză. Văd eu pe unul care se tot învârteşte pe acolo şi mestecă ceva şi cască ochii la mine. El la mine, eu la el. Intrăm în vorbă: „De unde eşti dumneata? îmi pari, zic, o figură cunoscută." „Eu, zice, sunt Stelmah." „Oi, zic, chiar Stelmah în persoană? Spune-mi atunci, *mister* Stelmah, din care neam de Stelmah eşti dumneata, la drept vorbind?"... Şi stă el şi se uită la mine ca la un om sucit, se-nţelege, şi zâmbeşte cam în zeflemea: „Ce va să zică din care neam de Stelmah? N-ai auzit, zice, niciodată de numele de Grişa Stelmah? Ha, ha, un evreu, zice, să şadă la Londra şi să nu ştie că există pe lumea asta un Grişa Stelmah,

care a cântat de nu ştiu câte ori la curtea regală!"... „Că există la Londra, zic, un Grişa Stelmah, care cântă la curtea regală, asta, zic, ştiu, cu toate că nu dau prea des pe la curtea regală, dar cum se înrudeşte el, zic, cu dumneata?" Îl apucă râsul şi îmi răspunde fudul: „Cum se înrudeşte, zice, el cu mine? Ha, eu sunt tatăl lui." „Felicitările mele, zic, ferice de fiul care are un aşa tată!" Şi uite-aşa am intrat în vorbă. Mai bine zis, de vorbit, a vorbit el, flecarul ăla. Lui nu-i place dialogul, îi place să vorbească numai el. Şi mai ales când începe cu Grişa al lui, nu-l mai opreşti nici cu cinci perechi de cai:„Ta-ta-ta, ta-ta-ta"... Dă-i cu Grişa, dă-i cu regele, dă-i cu concertele... o poveste din ţara poveştilor. Eu îl întrerup: „Văd, zic, că dumneata eşti cunoscător şi amator de muzică. Dac-ai vrea, zic, să asculţi puţină muzică adevărată, te-aş duce eu într-un loc, şi încă fără plată, ca să-ţi dai seama, zic, ce-i aia muzică pe lumea asta!" „A, face Stelmah, cu cea mai mare plăcere! La mine, zice, teatru evreiesc şi muzica şi alte lucruri de-astea îmi sunt aşa de scumpe, că de dragul lor, zice, aş bate şi trei poşte pe jos." „Straşnic, îmi ziceam eu, Dumnezeu în persoană mi te-a scos în cale, mă burtosule, poate că e sortit ca prin tine familia asta săracă să scape din mizerie!" Pe scurt, am stabilit noi o zi, l-am luat pe *mister* Stelmah al meu şi l-am dus la cantorul din Lomza; o dată, de două ori, de trei ori... Stelmah al meu, ce să zic, nu mai are cuvinte, acuşi-acuşi îşi dă sufletul. Şi de câte ori se duce acolo, nu se mai îndură să plece, stă cu ei, mănâncă cu ei şi, bineînţeles, povesteşte despre noroacele lui fiu-său o groază de minuni, mai ceva decât cele din *Biblie.* Stau eu şi socotesc: „Dacă eşti cu adevărat un prieten bun, aşa cum spui, ce-ar fi, *mister* Stelmah, să te gândeşti să faci ceva pentru binele acestei familii?" Şi îl iau pe ocolite: „Aceşti copilaşi binecuvântaţi ar trebui daţi la conservator, să iasă oameni din ei". Da' el de colo se uită la mine, ca picat din lună, clipeşte din ochi, de parcă n-ar pricepe despre ce e vorba... Atunci îi spun pe şleau: *„Mister* Stelmah, zic, e nevoie, zic, de bani!" Auzind cuvântul „bani", Stelmah al meu s-a făcut alb ca varul, ce să spun, ha, ha, ha, mai frumos e mortul când îl

bagi în groapă, zău, aşa să am eu bine! Ce să mai lungesc vorba, şi-a luat îndată tălpăşiţa, şi de-atunci, adio, Stelmah! Îl aştept eu la teatru o seară, şi înc-o seară şi înc-o seară – muşteriul meu nu mai apare. Mă gândesc: „Aş, din mâinile lui Nisl Schwalb nu scapă nimeni!" Şi, bineînţeles, atâta m-am interesat unde locuieşte, până am aflat. Şi haida la el. Bat la uşă şi aud dinăuntru o voce, chiar vocea lui, am recunoscut-o. „Ia vezi, aud eu, cine bate acolo? Dacă-i unul înalt şi gras, spune-i că nu-s acasă!" Uite, chiar vorbele astea le-a spus, ha, ha, ha, aşa să am eu bine! Auzind eu una ca asta, îmi zic: „Ehei, vrei să scapi din labele mele? O să te coste scump!"

Aşa povesteşte Nisl Schwalb şi născoceşte o întreagă intrigă, cu un scandal, cu două scandaluri, cu trei scandaluri. Îl ţine de mână pe tânărul său prieten, se înfierbântă de scoate foc pe nări şi încheie, cum îi e obiceiul, râzând zgomotos şi jurându-se: „Ha, ha, ha, aşa să am eu parte de binele tuturor!"

Din politeţe, Rafalescu se preface mirat. În realitate, însă, n-a auzit din această poveste decât sfârşitul: „Ha, ha, ha, aşa să am eu parte de binele tuturor!" Gândul lui este acum cu totul în altă parte. Numele de Grişa Stelmah îi sfredeleşte creierii. Va să zică, ăsta-i chiar Grişa Stelmah, logodnicul lui Reizl? Dacă-i vorba aşa, înseamnă că se află pe drumul cel bun... Nu-i mai rămâne decât un singur lucru: să-l cunoască pe acest Grişa Stelmah.

Capitolul 9
ÎN AMERICA

Strălucita combinaţie cu cele trei teatre evreieşti din Londra, pusă la cale de Nisl Schwalb, genialul combinagiu, a cam dat greş. Şi nu numai planul referitor la cele trei teatre a cam dat greş, dar chiar bietul „Pavillion Theatre", unicul teatru care funcţiona, n-a prea mers strălucit. Ce-i drept, publicul londonez alerga, ca la o minune, să-l vadă pe vestitul Leo Rafalescu din Bucureşti şi s-o

asculte pe vestita primadonă Schwalb din Buenos Aires. Ce-i drept, teatrul era ticsit până la ultimul loc, că nu aveai unde să mai arunci un ac. Partea proastă însă e că publicul era cel de totdeauna. Aceiaşi locuitori ai Whitechapel-ului; aceleaşi femei borţoase, cu aceiaşi prunci care asurzeau sala cu ţipetele lor stridente; aceiaşi băieţi şi aceleaşi fetişcane care îşi aruncau coji de portocale şi vorbeau atât de tare şi râdeau cu atâta poftă – ca la mama acasă – încât „Pavillion Theatre" semăna mai curând cu o curte de sinagogă dintr-un târg de provincie, vara, în pauzele dintre rugăciuni, decât cu un teatru. Evreii din West-End, aristocraţia evreiască a Londrei adică, în cap cu lordul Rotschild, pe care Schwalb mizase ca pe un careu de aşi, nu puseseră măcar o dată piciorul în teatrul din Whitechapel, aşa cum nu-l puseseră nici înainte şi nu-l vor pune nici mai târziu, până la ziua de apoi. Mai curând s-ar putea întâmpla ca un rabin drept-credincios din Anglia să se boteze, mai curând s-ar putea întâmpla ca un rabin modern, zis reverend, să înveţe a citi rugăciunile decât minunea ca un evreu din aristocraticul West-End să descindă în Whitechapel, printre calicii care vin la teatru evreiesc, unde se vorbeşte idiş, se joacă în idiş şi se cântă în idiş.

Într-un cuvânt, la „Pavillion Theatre" treburile nu prea mergeau pe roate. Din încasări, partea leului revenea companiei „Holzmann, Schwalb et Comp.", iar actorii localnici aproape că nu mai puteau fi plătiţi. Englezul *mister* Hutchkins, cel cu capitalul, adică, ajunsese aproape la fundul sacului de lire sterline pe care le investise în afacere şi era ferm hotărât să închidă teatrul în plin sezon.

Se înţelege că o asemenea treabă îl neliniştea profund pe Nisl Schwalb, omul combinaţiilor. Dar englezul, tot englez: nu voia să priceapă teoria lui Schwalb precum că „dacă ai capul mai mare, îţi trebuie şi căciulă mai mare, dacă ai oală mai mare, îţi trebuie şi foc mai mare".

Schwalb căuta să-l convingă pe englez că nu trebuie să-şi piardă cumpătul şi nici să se oprească la jumătatea drumului, ci, dimpotrivă, teatrul trebuie mărit, lărgit, înfrumuseţat, trebuie adus vestitul actor

Adler din America şi organizat un turneu prin toată Anglia, pe scurt, că banii nu trebuie economisiţi. Schwalb demonstra, printr-un calcul simplu, că, aşa cum doi şi cu doi fac patru, tot aşa fiecare liră sterlină pe care *mister* Hutchkins o investeşte acum în teatru are să-i aducă cu vremea alte trei lire, zece lire, douăzeci de lire, lire fără număr.

Mister Hutchkins, însă, nici nu mai voia să audă de asemenea chilipiruri. Din contra, *mister* Hutchkins se călăuzea după proverbul lui englezesc: *„Less cry and more work"*[1].

Mister Hutchkins era scump la vorbă, iar ca să-l contrazică pe înfierbântatul Schwalb, nu găsea cu cale. L-a ascultat deci până la capăt, ca de obicei, bătându-se cu unghia peste cei trei dinţi de aur şi privind întruna pe fereastră. Şi când Schwalb îşi termină expunerea, *mister* Hutchkins se ridică oftând uşor, îi întinse două degete reci de la mâna dreaptă şi îi răspunse indiferent şi somnoros: *„All right!* Niciun şiling mai mult!"

Ce mai putea face bietul Nisl Schwalb? Doar nu-si putea strămuta capul lui de evreu pe umerii acestui englez încăpăţânat! Iar ca să se sinucidă, nu făcea. „Ehei, nu s-a prăbuşit încă cerul. Dumnezeu e tot Dumnezeu, şi Londra, tot Londra. De n-o să fie Hutchkins, o să fie alt nebun!"

Aşa se consola Nisl Schwalb, şi capul lui genial nu avu astâmpăr până ce nu plănui o nouă combinaţie.

Respectiva combinaţie iat-o, constă dintr-un singur cuvânt. Unul şi singur! Dar acest cuvânt cuprindea atâta forţă de atracţie pentru cei din jurul lui Nisl, atâta seducţie, încât nu era nevoie decât să-l rosteşti pentru ca omul cufundat în somn să se trezească, leneşul să devină harnic, iar cel mai neîncrezător dintre neîncrezători să capete dintr-o dată încredere şi speranţă.

Acest cuvânt era *America.*

Dacă aş vrea să mă folosesc de comparaţii şi paralele, aş spune că America era pentru ei un ocean care atrage spre el toate râurile; un vis frumos care nu întotdeauna se realizează; cel mai îndepărtat

1. Mai puţină gălăgie şi mai multă muncă (din engleză).

colţ de lume, dincolo de care nu mai ai unde să te duci; un ultim leac, care dacă nici el nu-ţi ajută, apoi nu-ţi mai ajută nici doctorul, nici dracul.

Pe Schwalb, omul combinaţiilor, îl trăgea de mult aţa într-acolo, către „ţara tuturor posibilităţilor". Încă de mic visa să se îmbogăţească. Şi de îmbogăţit nu te poţi îmbogăţi decât acolo, în ţara dolarului. Au fost chiar vremuri când îşi aduna bani pentru biletul de vapor. Dar feluritele lui combinaţii îl ţineau mereu pe loc. Şi de fiecare dată când o combinaţie cădea baltă, iarăşi dădea fuga la agenţia de vapoare să-şi reţină bilet pentru primul vapor care pleca spre New York. Dar în drum spre agenţie îi intra deodată în cap o noua combinaţie, aşa că făcea cale-ntoarsă şi se apuca iarăşi de treabă, până ce iarăşi o scrântea, şi atunci dădea din nou fuga după bilet, şi iarăşi se întorcea acasă...

De data aceasta, însă, tune, fulgere, trăsnească, el e ferm hotărât. E însăşi voia lui Dumnezeu. Toate împrejurările din ultima vreme erau făcute parcă să-i deschidă calea spre New York.

Planul ăsta colosal de a pleca în „ţara tuturor posibilităţilor" a încolţit în mintea lui Nisl Schwalb în beciul acela, în aşa-zisa locuinţă a binecunoscutei noastre familii de muzicieni. Tocmai atunci cantorul din Lomza primise o scrisoare din America[1], precum ca să vină numaidecât acolo, împreună cu toţi copiii lui, şi, cu ajutorul lui Dumnezeu, pur şi simplu se vor scălda în aur. „Vocea şi muzica – spunea scrisoarea – sunt nişte articole pe care America nu le are, aşa că trebuie să şi le procure din *Iurop*[2]. Orice scripcar, grăia mai departe scrisoarea, care toată viaţa lui a umblat, să mă iertaţi de expresie, cu pantalonii rupţi în fund şi cu ghete rupte, odată ajuns în America, devine profesor chiar din prima săptămână."

1. La sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX, America devenise o destinaţie importantă pentru evreii aşkenazi care migrau dinspre Europa de Est în contextul creşterii antisemitismului şi a înrăutăţirii condiţiilor economice. Odată cu publicul lor, şi artiştii de limbă idiş se îndreaptă spre Statele Unite, unde vor construi, în scurt timp, o şcoală teatrală de limbă idiş.

2. Europa (în pronunţie engleză).

Îndată ce cantorul din Lomza termină de citit scrisoarea, Nisl Schwalb sări ca ars, se plesni cu palma peste frunte şi-l bătu pe cantor prieteneşte pe umăr.

– Plecăm în America! Aşa să am eu parte de binele tuturor, că plecăm în America! Am o combinaţie, m-auzi, o combinaţie grozavă, unică! Mâine sau poimâine ne vedem. Ai să vezi, o să fie bine. *Good bye!*[1]

După o clipă, Nisl Schwalb se şi afla în stradă. Vioi, vesel, fericit, cu pălăriuţa pe o ureche, străbătea cu paşi mari Whitechapelul, fluierând o melodie. Cu umerii săi largi, omul nostru îşi croia drum prin mulţimea compactă a Londrei, care se revărsa pe ambele trotuare în şuvoaie nesfârşite.

„O dată oraş! gândea Nisl Schwalb fluierând. O minune! E o plăcere să trăieşti pe lumea asta, aşa să am eu parte de binele tuturor!"

Capitolul 10
ŞI O PISICĂ POATE FACE RĂU

Cititorul nostru îşi aminteşte desigur cât de urât, de grosolan se purtase cândva directorul nostru Bernard Holzmann cu biata Brandele-Kozak. Brandele-Kozak îşi dăduse atunci cuvântul, jurându-se pe câte-n lună şi-n stele, că trebuie să trăiască, să ajungă ceasul când va putea să se răzbune pe acest – Doamne, iartă-mă! – director, care prea de tot îşi luase nasul la purtare. Acest porc-de-câine uitase că pe vremuri îl chemase Hoţmah şi că văcsuia cizmele lui Şciupak, piei-i-ar numele! Dar ce putea să facă ea pe atunci, o biată femeie singură, fără niciun sprijin şi pribeagă, care venise pe lume parcă anume ca să slugărească la alţii, să fie mai întâi exploatată şi apoi batjocorită şi aruncată ca o zdreanţă? Destul a rătăcit, biata de ea, prin lume, destule lovituri a primit de la bărbaţii „mincinoşi şi făţarnici", până s-a văzut, în fine, în America. Şi, slavă Domnului,

1. La revedere! (din engleză).

nu regretă. Acolo nimeni nu-i mai spune Brandele-Kozak. Poartă din nou adevăratul ei nume, madam Cerneak. „Am un *job*[1] foarte bun", scrie ea Henriettei Schwalb într-o scrisoare, cu nişte litere încolăcite, cât toate zilele, care seamănă mai degrabă cu nişte covrigi împletiţi. Adevărat, acum nu mai e actriţă, pentru că aici, în blagoslovita împărăţie a lui Columb, scrie ea, există pentru fiecare breaslă o *iunie*[2]. Actorii evrei au şi ei *iunie,* şi nu admit în teatrul lor niciun actor străin. De aceea are ea azi un alt *job, o* altă slujbă adică, tot onorabilă şi tot la teatrul evreiesc.

Despre ce fel de *job* e vorba, nu arată în scrisoare. Scrie doar că, slavă Domnului, are o existenţă frumoasă, că e pe deplin mulţumită, că a renunţat definitiv la visul de a-şi mai schimba vreodată felul de viaţă, şi termină cu urarea: „Să dea moartea în toţi bărbaţii şi mai întâi în ofticosul ăla de «director»! Tot mai trăieşte?"

„Nici nu-ţi poţi închipui bucuria mea, scrie în continuare madam Cerneak, când am aflat că eşti la Londra, ultima staţie pe drumul din *Iurop* spre America. A, ce bine ar fi, mă gândeam, dacă ai veni încoace, în America! Aici ai fi cu adevărat la locul potrivit. Mi-am permis chiar să intru în vorbă despre dumneata cu câţiva *managers*[3] ai teatrelor evreieşti de aici. S-au arătat interesaţi şi mi-au cerut o *picture*[4] a dumitale. Atunci le-am arătat *picture* a ta, şi erau cât pe-aci să-i ia dracu de admiraţie. M-au rugat şi m-au implorat să le dau adresa ta. Desigur, îţi vor scrie sau poate ţi-au şi scris, probabil că te-au şi angajat ca primadonă. Părerea mea: să nu le pui condiţii, nici măcar să nu le răspunzi, ci să-ţi faci bagajele şi să vii încoace, fără să mai stai pe gânduri. Până când ai să tot pribegeşti? De alţi actori, ce să zic, e cam greu pentru ei din cauza acestei *iunie,* dar nişte *stars* ca tine sau ca Rafalescu, de pildă, dacă aţi venit aici, mai mult ca sigur că v-ar purta pe braţe. Dar să ştii că totul trebuie ţinut secret. Afară

1. Slujbă (din engleză).
2. Din cuvântul englez *union* (uniune).
3. Impresar (din engleză).
4. Fotografie (din engleză).

de fratele tău şi de Rafalescu, absolut nimeni nu trebuie să ştie. Şi mai ales ofticosul ăla de director, care e în stare să te zăpăcească în aşa hal, ca să nu te mai dezmeticeşti niciodată... Pentru numele lui Dumnezeu, ţine bine minte, să nu scrii nimănui, să nu vorbeşti cu nimeni şi să vii cât mai degrabă. Am şi spus aici unora că vii, aşa că n-au stat mult pe gânduri şi au şi publicat ştirea în gazete, împreună cu o *picture* a ta. Îţi trimit gazetele, şi să ştii că ai aici, peste Ocean, o prietenă credincioasă şi devotată, al cărei nume e

Braine Cerneak"

Iaca aşa, pe tăcute, l-a săpat Brandele-Kozak pe duşmanul ei de moarte, Holzmann. Dar cu o singură lovitură nu s-a mulţumit. Să-i sufle numai primadona, gândea ea, n-ajunge. Trebuie să-i smulgă din mâini tot ce are el mai de preţ, principalul izvor al norocului lui – găinuşa care-i face ouă de aur. Într-un cuvânt, pe Rafalescu trebuie să i-l ia de sub nas. Aşa cum şi el o dată i-a smuls-o directorului Gheţl ben-Gheţl din Lemberg pe primadona Henriette Schwalb, şi tot aşa cum, altă dată, i s-a şterpelit şi celuilalt duşman al ei, lui Şciupak adică, cealaltă găinuşă de aur, Roza Spivak.

Aşa gândea în sinea ei Brandele-Kozak. Şi însuşi Dumnezeu i-a venit în ajutor.

Capitolul 11
DOI IEPURI DINTR-UN FOC

În toţi anii ei, cât a stat „acasă", Brandele-Kozak n-a citit, desigur, nici a zecea parte din cât i-a fost dat să citească în scurtul răstimp de la stabilirea ei aici, în „ţara tuturor posibilităţilor". Şi în trecut, în vechea ei patrie, îi plăcea să mai citească o carte, dar de unde s-o fi luat? La un veac o dată se întâmpla să-i cadă în mână vreun „roman captivant", peste care stătea aplecată nopţi în şir şi plângea domol, să n-o vadă şi să n-o audă nimeni. Aici, însă, în „ţara

tuturor posibilităţilor", n-ai nevoie să mai cauţi o carte. Cum ieşi pe *street*[1], te şi îmbie cu un *paper*[2], şi cu încă un *paper,* şi cu încă unul. Şi fiecare *paper* e mare cât un cearceaf, te costă un cent şi găseşti în el până şi lapte de pasăre. Doamne, ce nu găseşti în el! Ultimele noutăţi din vechea patrie şi din toate colţurile lumii. Şi toate cu nişte titluri, că le vezi de la o poştă. Şi unde mai pui romanele pe care le publică! În fiecare *paper* apar pe an câte două romane deodată, unul mai frumos decât celălalt – raiul pe pământ!

În aceste gazete Brandele-Kozak a noastră citi într-o seară, la rubrica „Teatru, artă şi muzică", ştirea că, în Uptown, în cartierul aristocratic din vestul New Yorkului adică, sunt aşteptaţi doi oaspeţi din Paris, două mari *stars*: renumitul violonist al curţii regale engleze, Grisha Stelmah, şi celebra Rosalie Spywack, cântăreaţa de renume mondial, care a întrecut-o până şi pe Patti. „Rosalie Spywack? exclamă Brandele-Kozak, lovindu-se cu amândouă mâinile peste şolduri. Aoleu, asta-i Roza, Roza Spivak!"

Madam Cerneak era în al şaptelea cer. Auzi, vine Roza Spivak! Şi în capul ei se dezlănţui o adevărată furtună de gânduri. Oi, ce-o să se mai bucure Roza când o vedea-o! Mai întâi, îşi vor cădea în braţe şi se vor săruta, apoi Roza are s-o întrebe cum o duce, dacă e de mult aici, în America asta, la ce teatru lucrează şi ce roluri joacă... A, ce roluri?!... La teatru mai e şi acum, dar nu mai joacă, nu mai capătă roluri. Aici, în „ţara tuturor posibilităţilor", fiecare breaslă are o *iunie* a ei, şi această *iunie* nu admite actori străini... Adevărat, mai slujeşte în teatrul evreiesc, dar nu pe scenă. Are acum un alt *job,* piaptănă o *mistress,* o actriţă adică, şi o ajută să-şi schimbe diferitele *dresses,* adică toalete. Ei, dar ce-are a face? Bine că scoţi un ban şi poţi să-ţi duci traiul! Ce? Nu-i aşa?... Bineînţeles, bineînţeles! are să-i răspundă Roza, şi are s-o privească lung cu ochii ei scânteietori de ţigăncuşă... Madam Cerneak îi înţelege privirea. Pe fetişcana asta o cunoaşte cum îşi cunoaşte buzunarele. Pesemne că Roza se

1. Stradă (din engleză).
2. Ziar (din engleză).

gândește acum: „De ce nu m-ar servi madam Cerneak pe mine?..." Sigur că da! De ce să slujească la străini, când poate să aibă același *job* la una de-a ei, la o prietenă, cu care altădată trăia ca o soră?

Și așa, întreaga noapte Brandele-Kozak se lăsă furată de visuri tulburătoare. Așteptă cu nerăbdare ivirea zorilor și, luându-și pe ea halatul, se așeză și scrise o scrisoare către: „Leo Rafalescu, «Pavillion Theatre», Whitechapel, Londra", cu obișnuitele ei litere încolăcite, care aduc mai degrabă a covrigi împletiți, după cum urmează:

„Dragul meu Leo Rafalescu,

Sunt sigură că încă n-ai uitat-o pe vechea și devotata dumitale prietenă Cerneak, cu care împreună ai pribegit prin lume cu trupa din care făceai parte și care a împărțit cu dumneata, bucuriile și necazurile. A, fericite vremuri! Cu toate că fiecare își avea porția lui de necazuri și amărăciuni... Dar să nu mai vorbim despre ce a fost! Mai bine să vorbim de prezent. Am citit în gazetele de aici că trupa voastră se găsește acum la Londra și că aveți acolo un mare, mare succes. Poți să-ți închipui ce plăcere mi-a făcut dacă m-am și apucat să-ți scriu o *letter*[1] și să-ți trimit salutări călduroase din țara îndepărtată unde mă aflu acum și-mi scot existența. Nu regret că l-am părăsit pe Holzmann cu compania lui cu tot, și nădăjduiesc că, din mila lui Dumnezeu, n-am să regret nici de-acum încolo. America este cu adevărat țara teatrului evreiesc. Eu cred că dacă ai veni aici, lumea nici n-ar mai ști cum să te cinstească. Adevărat, nu pe orice actor îl primesc aici cu plăcere. Aici, în țara tuturor posibilităților, pentru fiecare breaslă există o *iunie,* actorii au și ei o *iunie* a lor, care nu admite actori străini pe scenă decât dacă e vorba de un *star* renumit. De pildă, dacă ai veni dumneata încoace, nici pomeneală n-ar mai fi de *iunie.* Am o dovadă: am încercat să intru în vorbă cu niște *managers* de aici că, adică, ce-ar fi dacă un *star* ca Rafalescu ar veni în turneu la noi? Și au râs de mine. «Numai de-ar veni, ziceau, că l-am umple de dolari!» îți redau chiar cuvintele lor, și socot că nu

1. Scrisoare (din engleză).

Londra este locul cel mai potrivit pentru dumneata. Locul dumitale e aici, în ţara aurului, unde ai să fii nu numai un musafir de o clipă, ci unul din cei mai renumiţi *stars,* pentru totdeauna şi pe veci, cu mii şi mii de admiratori, dintre care prima sunt eu.

A dumitale cea mai devotată prietenă,
Braine Cerneak

Da, bine că mi-am adus aminte: aud că zilele astea soseşte din Paris vechea mea prietenă Roza Spivak, cred că n-ai uitat-o! În gazetele de aici, care i-au publicat fotografia, nu-i mai zice Roza Spivak, ci *miss* Rosalie Spywack. E mai frumoasă ca oricând. Îţi trimit aici o tăietură dintr-un ziar, cu fotografia ei. Nici vorbă că scrisoarea asta trebuie să fie un secret sfânt! Nici pasărea să nu afle! Numai noi şi Dumnezeu. Pentru cazul când vrei să-mi răspunzi, îţi trimit adresa mea.

Braine Cerneak"

Capitolul 12
CE-O FI CU BĂIATUL NOSTRU?

Brandele-Kozak a ţintit bine şi a nimerit şi mai bine. Pe deasupra, a mai ajutat-o şi norocul; s-a întâmplat ca scrisorelele ei către Henriette Schwalb şi Rafalescu să sosească exact în timpul când „Pavillion Theatre" din Londra era gata să-şi închidă porţile, iar compania „Holzmann, Schwalb et Comp." era pe punctul de a se destrăma. Afară de asta, prin scrisoarea ei, Brandele i-a deschis ochii lui Rafalescu.

Numai cu câteva zile înainte de a primi scrisoarea, plimbându-se împreună cu suflerul Beni Gorgl pe una din străzile cartierului aristocratic din Londra, Rafalescu zărise un afiş pe care era tipărit cu litere de o şchioapă numele Roza Spivak (sau, poate, Spywack!) alături de al lui Grişa Stelmah. Şi cum a zărit afişul, a rămas locului,

apăsându-şi pieptul cu mâinile.

– Pentru Dumnezeu, ce s-a întâmplat? îl întrebă mirat suflerul. Ce-ai văzut? Ăsta-i un afiş de pe vremea lui Hmelniţki[1]!

– Stai o clipă, să citim ce scrie, zise Rafalescu.

Şi amândoi se opriră şi, citind afişul, aflară că, în urmă cu două-trei luni, avusese loc, în una din cele mai mari săli ale Londrei, un concert dat de cele două celebrităţi, *miss* Rosalie Spywack şi *mister* Grisha Stelmah.

În sufletul tânărului nostru erou se stârni furtuna: cum aşa? pe acea vreme el, Rafalescu, se afla la Londra. Cum a putut scăpa un asemenea prilej? Să te afli în acelaşi oraş cu Reizl şi să n-o vezi? Dar, cine ştie, poate că încă se mai află la Londra?!

Şi Rafalescu începe să se intereseze, să cerceteze, doar-doar va descoperi ceva.

Primul pe care găseşte cu cale să-l întrebe e noul său prieten şi ghid Nisl Schwalb. Se înţelege că Rafalescu nu-i pune întrebarea chiar aşa, de-a dreptul, ci îl ia mai pe ocolite. Îl roagă deci pe Nisl să-i înşire numele tuturor actorilor şi cântăreţilor cu renume pe care i-a ascultat el.

Ca un adevărat om de teatru, Nisl Schwalb nu se lasă mult rugat. Şi numaidecât se porneşte să-i înşire pe degete o mulţime de nume, atâtea nume, de-ţi stă mintea în loc.

Într-adevăr, multe din aceste nume erau scoase din *Hagada*[2], cu alte cuvinte, izvorâte din fantezia lui Schwalb chiar în clipa când le rostea. Reieşea că multe din aceste celebrităţi îi erau lui Nisl Schwalb bine cunoscute, cu unele fiind chiar prieten la cataramă. De pildă, Patti...

– Las-o pe Patti! i-o retează Rafalescu. Spune-mi mai bine dacă ai auzit vreodată de numele Spivak.

---

1. Hatman de origine cazacă din regiunea ucraineană, conducătorul unei răscoale care a avut loc începând cu 1648 şi s-a transformat într-o luptă de eliberare a poporului ucrainean de sub dominaţie polonă, dar şi într-o masacrare a populaţiei evreieşti din zonă.

2. Culegere de legende, cântări şi rugăciuni care relatează despre ieşirea evreilor din Egipt şi care se citeşte în primele două seri de *Pesah*.

– Care Spivak? Există două Spivak.

– Două Spivak?

La o asemenea lovitură Rafalescu nu se aşteptase.

– Numele ei e Roza sau Rozalia Spivak.

– Ha, ha, ha! se porneşte Nisl Schwalb cu râsul lui deschis, care putea să însemne fie că e prieten de când lumea cu această Roza Spivak, fie că numele ei nici nu merită a fi reţinut.

După ce s-a săturat de râs, Nisl Schwalb s-a întors din nou la Patti cum a cunoscut-o, cum era cât pe-aci să se işte un scandal între el şi un nepot de fiică al vestitei Patti...

– Cu un nepot de fiică al lui Patti?

– Ehe, să fim noi sănătoşi, Patti asta are acum şi strănepoţi şi stră-strănepoţi!

În ziua aceea Rafalescu n-a mai găsit linişte. N-a putut sta o clipă locului. Îi tot venea să colinde străzi. Parcă nici nu mai auzea ce i se vorbeşte.

– Ce-o fi cu băiatul nostru? întreabă Holzmann cu mirare pe asociatul său Isac Schwalb.

– Păi nu-i băiatul tău? Ce mă-ntrebi pe mine?

Holzmann îl lasă în plata Domnului şi se duce s-o iscodească pe maică-sa.

– Ce-o fi cu băiatul?

Sure-Bruhe, care se grăbea spre bucătărie să pună mâncarea la foc, îi retează vorba:

– Lasă-mă în pace cu băiatul tău! Trebuie să mă duc la *kitchen*[1], să jumulesc doi *chickens*[2], să pregătesc *dinner*[3]-ul, şi el îmi bate capul cu băiatul lui... *(Nota bene:* cu toate că nu-i prea era pe plac această Londră ceţoasă şi afumată, bătrâna Sure-Bruhe se obişnuise să presare limba strămoşilor cu cuvinte englezeşti.)

Holzmann scuipă în silă:

---

1. Bucătărie (din engleză).
2. Pui de găină (din engleză).
3. Cină (din engleză)

– Hm, ai ajuns şi tu să-mi vorbeşti pe limba reginei Angliei?

Şi se duce la soră-sa pe care o întreabă:

– Ce-o fi cu băiatul?

Zlatke păleşte în aşa hal, încât Holzmann se sperie de înfăţişarea ei şi uită până şi de băiat. „De ce-o fi pălit aşa, deodată?" se gândeşte.

Şi închizând uşa, o apucă pe soră-sa de mână şi o priveşte adânc în ochi:

– Zlatke, ce-i cu tine?

– Nimic... răspunde biata Zlatke, şi cu capul în palme, pe masă, porneşte să plângă pe tăcute, cu lacrimi fierbinţi, ca un copil.

Capitolul 13
NOUA COMPANIE

Ca un englez veritabil ce era, reprezentantul firmei „Hutchkins Brothers Limited" din Londra, care acceptase combinaţia agentului său Nisl Schwalb şi finanţase trupa evreiască de la „Pavillion Theatre", s-a ţinut de cuvânt. Mai trase o linie, mai făcu un calcul şi, socotind pentru ultima oară câte lire sterline a pierdut în acest *business,* îl cinsti pe agentul său cu un *all right* flegmatic şi adormit. Nu-i mai întinse, ca de obicei, cele două degete reci, ci, întorcându-i – mă iertaţi – spatele, se urcă în automobil, şi dus a fost.

Poate că, într-o altă împrejurare, lui Nisl Schwalb i-ar fi făcut mult sânge rău o asemenea atitudine. De astă dată, însă, nu se simte câtuşi de puţin amărât. E mult prea ocupat cu noua lui combinaţie ca să-şi mai facă inimă rea cu nătărăul ăsta de englez, care, pentru că a pierdut câteva sute de lire sterline în afacerea cu teatrul evreiesc, se încăpăţânează şi nu mai vrea să rişte nimic. Nu, englezul nu-i ca evreul! Evreul, odată intrat într-o afacere, mort-copt, se ţine de ea. Cine o mai fi scornit povestea că englezul se pricepe în afaceri? (Nisl-Schwalb nu poate înţelege! Şi credeţi că Nisl Schwalb nu i-a spus-o în faţă? Ba bine că nu! I-a spus-o, aşa să trăiască el: „*Mister*,

Hutchkins, i-a spus, să n-am eu parte de binele tuturor dacă nu găseşti mai multă minte în ciubota mea stângă decât sub pălăria dumitale!" Chiar aşa i-a spus, ha, ha, aşa să aibă el bine!

Aşa se laudă Nisl Schwalb faţă de prietenii săi, expunându-le totodată noua lui combinaţie, abia plănuită, şi grozăvindu-se cum va ajunge el în America, împreună cu compania lui de actori de tot felul: cei mai buni actori (adică Rafalescu), cele mai bune cântăreţe (adică soră-sa, primadona), cei mai buni muzicanţi (cantorul din Lomza, cu trupa lui), şi, mă rog, unde-l mai pui pe el, pe Nisl Schwalb în persoană? Vă închipuiţi poate că el nu mai are nimic comun cu teatrul evreiesc? Ba uite că are! Se zice că Nisl Schwalb a fost cândva *usher* chiar aici, la „Pavillion Theatre". Şi Nisl Schwalb te lămureşte ce va să zică un *usher:*

– La voi se zice plasator, iar la noi, *usher.* Treaba ăstuia, mănţelegeţi, e să stea mai mult la intrare decât în sală. Dar de *usher* nu te poţi lipsi. Plasatorul sau *usher*-ul stă chiar la intrare, rupe biletele, indică locurile, păzeşte ordinea. Cu un cuvânt, tot spectacolul atârnă de *usher,* aşa cum toată Londra atârna de *policeman.* Ia încercaţi să-i luaţi Londrei *policeman*-ul, că s-a terminat cu ea! Mai mult decât încântat de această comparaţie, Nisl Schwalb îi dă înainte: Şi eu, mărturisesc cinstit, am fost un *usher* între *ushers,* unul singur pe întreg „Pavillion Theatre"! Aşa să am eu bine! Oho, la mine spectatorii nu aruncau coji de portocală de la o lojă la alta. Şi copiii de ţâţă nu-mi urlau la parter. Numai ce simţeam ceva, că-i şi înhăţam de guler şi, un, doi, trei, marş afară! Odată a ieşit un scandal...

Şi, suflecându-şi mânecile, Nisl Schwalb povesteşte cu aprindere, conform obiceiului, ce fel de scandal a ieşit. Povestea ar fi ea frumoasă, dar un singur cusur are, că prea-i cusută cu aţă albă, că adică e născocită de Nisl Schwalb de la un capăt la altul, cu toate că se jură: „Aşa să am eu parte de binele tuturor, de nu, să vă rămână mâncarea-n gât!"

Şi cum isprăveşte cu scandalul, Nisl Schwalb trece din nou la ispititoarele lui planuri legate de ţara aurului, zugrăvind în culori

trandafirii noroacele care-i aşteaptă în America. Viaţa de acolo i se arată ca un adevărat rai. Ce, e de glumit cu o asemenea companie de actori, tot unul şi unul? Şi din nou înşiră pe degete toate celebrităţile din compania lui.

– Acum spuneţi şi voi, câte parale face un teatru cu orchestră proprie, artişti proprii, cântăreţi proprii, *ushers* proprii, mă rog, toate, toate proprii?! Tot ce se câştigă se împarte în părţi egale, nu unuia mai mult şi altuia mai puţin! Un fel de „comună", nu-i aşa?

Această discuţie având loc în locuinţa de la subsol a familiei muzicale, cantorul din Lomza declară cel dintâi că e gata să semneze cu amândouă mâinile şi chiar în acest moment un contract, indiferent pe câţi ani, chiar şi pe viaţă. În contract, subliniază cantorul, s-ar putea chiar menţiona că toţi copiii lui sunt obligaţi să cânte oricând, oriunde şi oricât, iar câştigul, cât o fi, să se împartă între ei în părţi egale.

La vorbele astea, însă, Isac Schwalb găseşte cu cale să se împotrivească. El susţine cu aprindere – şi se înroşeşte şi mai mult la faţă – că socoteala asta nu-i dreaptă. Fiindcă nu se poate compara un actor ca Rafalescu, sau ca soră-sa, primadona, cu orice actoraş. Toate trebuie să aibă o margine, toate trebuie să aibă o măsură...

Aici, Nisl Schwalb sare ca fript şi-l ia pe frate-său la rost:

– Tu eşti o slugă plecată, un rob nenorocit! După cum văd eu, te-ai lăsat îmbrobodit de deştepţii tăi de antreprenori. Te-ai învăţat, mă-nţelegi, cu exploatatori ca Gheţl ben-Gheţl, Bernard Holzmann şi alţii de teapa lor. Dar eu nu-s Gheţl ben-Gheţl şi nici Bernard Holzmann, să trăiesc pe spinarea altora! La mine întâi de toate e conştiinţa, cinstea şi omenia! Eu sunt gata, aşa să am eu bine, să robotesc în America aceea un an, şi doi, şi trei, şi cinci, chiar şi şase, numai şi numai pentru alţii. Aşa să am eu parte de binele tuturor!

Bineînţeles că până la urmă tot pe-a lui Nisl Schwalb a rămas. Ideea de „comună" a fost îmbrăţişată de o mare majoritate. Şi iată că a luat fiinţă o nouă companie de teatru, artă şi muzică.

Capitolul 14
OMUL CU BANII

Mai rămăsese de rezolvat un singur lucru: de unde bani să transporţi noua companie în America? Problema a fost însă rezolvată mult mai repede şi mai lesne decât s-ar fi crezut.

Cititorul care îl cunoaşte acum, cât de cât, pe Nisl Schwalb, omul combinaţiilor geniale, ştie că el, când e vorba să facă rost de bani, îi scoate şi din piatră seacă. Principalul e ca ideea care stă la baza combinaţiei să fie bună. Banii, zice, sunt ultima lui grijă. Niciodată, zice, n-a alergat el după bani. Banii, zice, îl caută pe el. Şi de data asta la fel a fost, banii i-au ieşit în cale, ca prin minune.

Minunea s-a întâmplat la „Cafe National", la bunul nostru prieten *mister* Klamer.

După cum se ştie, *mister* Klamer e prieten cu toată lumea, şi, în genere, iubeşte oamenii, aşa cum singur o spune. De Nisl Schwalb îl leagă însă şi o veche prietenie. Am putea spune chiar o veche dragoste. Faţă de *mister* Klamer, Nisl Schwalb nu are secrete. Toate combinaţiile lui, Nisl Schwalb i le dezvăluie întâi şi-ntâi lui *mister* Klamer, şi numai după aceea întregii omeniri.

Şi aşa, la un pahar cu bere, Nisl Schwalb îi expune lui *mister* Klamer strălucitul său plan privitor la compania cea nouă, alcătuită din tot felul de talente, şi care ar fi gata, chiar şi mâine, să plece în America. Dar care-i necazul? Îl mai reţine un singur lucru: n-are încă banii pentru biletele de vapor, pentru cheltuielile de drum şi pentru toate celelalte. Ce, e de glumă să transporţi atâta omenire, să nu le fie de deochi?

Cât timp a vorbit Nisl Schwalb, *mister* Klamer a stat cu ochii închişi, mângâindu-şi barba care-l face să semene atât de bine cu doctorul Theodor Herzl. Apoi, după ce Schwalb a terminat de vorbit, *mister* Klamer i-a spus calm:

– *All right!* Dar ia spune-mi, *mister* Schwalb, asta-i tot, sau mai ai ceva de adăugat? Dacă asta-i tot, ţi-aş pune o singură întrebare: dacă-ţi dau eu, de pildă, un capitalist, ai consimţi să împărţi cu el profitul pe din două?

De felul lui, *mister* Schwalb nu-i omul care să stea mult pe gânduri. El ştie una şi bună: când zăreşti un iepure în pădure, nu mai sta la socoteală din ce parte să-l loveşti. Pac, pac, şi gata! Cu toate astea, din diplomaţie, el îşi trece mâna peste frunte, mai mult de formă, ca un om de afaceri, şi, după două-trei clipe de gândire, rosteşte hotărât:

– Cu cea mai mare plăcere, cu cele mai mari onoruri şi cu cea mai caldă mulţumire.

– *All right!* Atunci dă mâna şi să fie cu noroc şi cu spor. Capitalistul dumitale sunt eu!

La aceste cuvinte, *mister* Klamer arată cu mâna spre el însuşi. Şi, onorându-l pe prietenul său cu un zâmbet dulce şi drăgăstos, îl priveşte totodată cu un aer atât de demn, încât lordul Rotschild să fi fost în locul lui, n-ar fi putut să pară mai amabil şi mai nobil.

Mister Schwalb este atât de uluit, încât uită să mai întindă mâna în semn că afacerea e încheiată. El îl cunoaşte pe *mister* Klamer nu de ieri, de alaltăieri, şi ştie că e sionist şi teritorialist şi filantrop, că se bagă peste tot, că e bun prieten, bun sfătuitor, şi tot ce pofteşti, dar că *mister* Klamer e capitalist, asta pentru el e o adevărată noutate, neaşteptată şi aproape de necrezut!

Cât despre *mister* Klamer, el a ghicit pare-se gândurile lui Schwalb. Aşa că, zâmbind, îl lămureşte cu acelaşi aer demn:

– Să nu te surprindă că accept să intru într-o afacere ca asta, cum s-ar zice, cu ochii închişi. Nu-s chiar atât de naiv cum mă crezi. Eu în afacerea asta nu-mi pun la bătaie tot capitalul. Restaurantul îl las pe seama scumpei mele *mistress,* că de mult mi s-a urât să tot vând tăiţei. Omul trebuie să ştie care loc i se potriveşte, la ce se pricepe şi la ce nu. Cum spune englezul: *Every man in his place*[1]. Bate palma,

1. Fiecare om la locul lui! (din engleză).

amice Schwalb, până nu mă răzgândesc. Eu am un principiu: dacă fac ceva, e bun făcut. Cum spune englezul: *If you want to do a thing...*[1]

În seara aceea, la locuința din subsol a cantorului din Lomza a fost petrecere mare, atât de mare, încât vecinii, deși obișnuiți cu concertele acestei familii atât de muzicale și cu larma și tărăboiul de acolo, s-au strâns grămadă în fața casei. Prin ferestruicile fără perdele se puteau vedea numeroși musafiri benchetuind, iar printre ei, unul înalt și gras, care, cu paharul în mână, ținea un *speech*[2]. Apoi, fiecare membru al acestei familii muzicale a pus mâna pe câte un instrument, în timp ce grăsunul cel înalt, lepădându-și haina, a prins să joace cu foc, de unul singur, ca un tată fericit care a apucat nunta mezinei.

Capitolul 15
CÂINELE CERE CIOMAG!

Ca trăsnetul căzu pe capul lui Holzmann al nostru vestea că „Pavillion Theatre" e pe punctul de a se închide. Și îndată se năpusti asupra bietului Isac Schwalb, asociatul său, învinuindu-l că l-a încurcat de nu se mai poate descurca acum cu niciun chip și potopindu-l cu blesteme și înjurături, cum îi venea la gură.

Isac Schwalb însă are un obicei bun: când îl certi, tace. Poți să-l ocărăști cât vrei, el tace chitic. Ți se uită numai în ochi, ca unul care se simte vinovat și-l trec năduşelile... Acum, însă, nu mai poate să tacă: a fost atinsă onoarea lui frate-său, Nisl. Holzmann a trântit o vorbă cât se poate de urâtă la adresa lui Nisl, și când e vorba de frate-său, Nisl, Isac e în stare să meargă până-n pânzele albe.

Indispus de faptul că afacerile mergeau anapoda la Londra, sâcâit de zgomotul și mohoreala acestui oraș cufundat în ceață, cu zidurile

1. Dacă vrei să faci ceva... (din engleză).
2. Discurs (din engleză).

lui vechi, sumbre şi cenuşii, cu oamenii lui flegmatici şi posaci, şi mai ales scos din sărite de vechea lui tuse, care, aici, la Londra, îl hărţuia măi rău ca oriunde, bietul nostru director Holzmann îşi vărsa întruna amarul pe capul lui Schwalb. Cu înjurăturile se mai răcorea şi el:

– Mai bine se îneca Londra asta cu voi cu tot, să nu mai fi apucat să vin aici! Mai bine îmi rupeam un picior, şi tu pe amândouă, şi-ţi mai frângeai şi gâtul pe deasupra! Nu mi-a fost de-ajuns un singur tovarăş. Doi mi-au trebuit?!...

– Ce-mi tot scoţi ochii cu doi tovarăşi? sare Schwalb.

– Uite-aşa! De vreme ce teatrul nu mai e teatru, nici tovărăşia nu mai e tovărăşie! Doi mâncăi crezi tu că am să ţin în spinare? Şi pe tine, şi pe frate-tău?

– Aşa va să zică? Bine, la urma urmei, ce-am avut şi ce-am pierdut! face Schwalb şi se ridică. Noi, oricum, plecăm în America.

– În America?! Holzmann îl priveşte drept în ochi. Umblă sănătos! Din partea mea, poţi să te duci şi pe lumea cealaltă!

Isac Schwalb, care tocmai se îndrepta spre uşă, se opreşte, întorcând spre tovarăşul său obrazul lui roşcovan.

– Numai că... surioara noastră pleacă şi ea cu noi...

Holzmann pocneşte din palme şi îşi cuprinde obrazul în mâini, făcând, chipurile, pe disperatul.

– Nu mai spune! M-ai lovit în pălărie! Uite, acu am să mă aşez în mijlocul Whitechapel-ului, să-mi plâng soarta...

Cu mâna pe clanţă, Schwalb îi aruncă:

– Să ştii c-ai să ţi-o plângi, şi cu amândoi ochii, de-o vrea Dumnezeu! Ai să urli... pentru că... odată cu noi mai pleacă cineva...

La vorbele astea, Holzmann se face alb ca varul. Ochii-i scapără scântei.

– Să n-ajungă bivolul de frate-tău...

La drept vorbind, parcă „bivol" e cine ştie ce vorbă de ocară? Holzmann parcă nu-l făcea întruna şi de „hipopotam" şi de „elefant"? Cu ce e oare „hipopotam" sau „elefant" mai drăgălaş decât „bivol"?

Dar înţelege-te, dacă poţi, cu un om ca Isac Schwalb! La cuvântul „bivol" ia foc. Faţa lui, de obicei roşie, se face verde. Cuprins de furie, se îndreaptă spre Holzmann, vine aproape de el şi încet, dar răspicat, îi aruncă:

– Ascultă, holeră! Dacă mai spui o dată despre frate-meu cuvântul ăsta, ieşi mort din mâinile mele!

– Mort?

– Mort! Cadavru!

Dar se vede treaba că Holzmann nu se prea sperie de ameninţările lui Schwalb, căci izbucneşte într-un râs care-i stârneşte tusea:

– Eu? Eu să ies cadavru din mâinile tale? Ha, ha, ha, hi, hi, hi! Vită!... Până să te mişti tu cu trupul tău de urs, te plesnesc peste mutra aia stacojie de ţi-o fac praf, pe legea mea!...

Fără îndoială că din promisiunile pe care şi le-au făcut cei doi multe le-ar fi îndeplinit, căci în privinţa asta amândoi sunt oameni de toată încrederea. Iată însă că pe negândite apare bătrâna Sure-Bruhe, care-şi vâră între ei umerii săi colţuroşi, dar laţi, punând astfel capăt conflictului printr-un compromis: pe fiu-său îl dă la o parte, iar pe celălalt îl dă afară cu un brânci şi încuie uşa după el.

În faţa lui Holzmann al nostru s-a deschis însă iadul. Cuvintele lui Schwalb i-au pătruns adânc în inimă: „Să ştii c-ai să-ţi plângi soarta, şi cu amândoi ochii, de-o vrea Dumnezeu! Ai să urli... pentru că... odată cu noi mai pleacă cineva..." Vorbe clare, mai e nevoie de vreo explicaţie?

Abia acum s-a lămurit el de ce umblă băiatul cu capul în nori... Sigur, fraţii Schwalb l-au abătut de pe drumul cel bun... Şi sora lor i-a sucit capul... Limpede ca lumina zilei! Se prea poate ca băiatului nici să nu-i surâdă istoria asta. De aceea nu-şi mai află el locul. Parcă nu se vede? Oho, ba se vede cât de colo!...

„Hoţmah, arză-te-ar focul! Unde ţi-au fost ochii?"

Aşa îşi tot vorbeşte Holzmann, fără să-şi precupeţească blestemele. Dar blestemele nu-i sunt de-ajuns, îi vine să-şi tragă palme. Eh, barem de s-ar găsi cineva să-l cotonogească, să-i frângă oasele...

„Hoţmah, aşa-ţi trebuie! se mustră Holzmann, măsurând odaia în lung şi-n lat, ca o fiară întărâtată. Aşa-ţi trebuie, Hoţmah! Câinele cere ciomag!"

Amărât şi înciudat, Holzmann izbeşte cu piciorul într-un scaun de lângă perete. Zgomotul o aduce în fugă, din bucătărie, pe Sure-Bruhe, moartă de spaimă.

– Ce s-a mai întâmplat? Ce-a pocnit de s-a auzit până-n bucătărie?

Dar Sure-Bruhe n-a intrat singură. Ţine în mână o găină, pe jumătate jumulită. Găina are încă beregata însângerată, iar capul livid îi atârnă moale. Lui Holzmann i se pare că ochii păsării îl privesc ţintă. Da, drept la el se uită cu ochii ei stinşi, tulburi. Toţi şi toate sunt parcă numai cu ochii la el.

Furia îi strânge inima ca într-un cleşte, gata să i-o frângă. Se repede la bătrâna cu pumnii ridicaţi şi răcneşte scos din minţi:

– La bucătărie! La bucătărie! Cară-te la bucătărie!

Nedumerită, Sure-Bruhe şovăie o clipă, scuipă şi se îndreaptă spre bucătărie, cu găina pe jumătate jumulită.

– Aşa-ţi trebuie! Aşa ţi se cuvine! urlă iarăşi Holzmann. Da, da, câinele cere ciomag!

Capitolul 16
CATASTROFA E APROAPE

Încă din ziua în care a descins la Londra, Holzmann a simţit că în acest oraş ceţos, în acest oraş blestemat, un nor negru se adună deasupra capului său. Numai că nu ştia din ce parte avea să vină catastrofa. Din capul locului, prietenia asta la toartă dintre Nisl Schwalb şi Rafalescu nu-i plăcuse. Dar ce putea face? Băiatul a crescut, s-a deşteptat, a devenit serios de nu-l mai recunoşti. Cine să-şi fi închipuit că mieluşelul ăsta nevinovat, care până mai deunăzi nu ştia să lege două cuvinte sau, ca să zicem aşa, nu ştia cum arată o rublă, are să devină deodată un om care umblă pe picioarele lui,

un om cu ambiţiile lui, cu vederile lui despre viaţă, un om setos de cultură, dornic a învăţa limbi străine şi câte şi mai câte?...

Şi cine-i vinovat în toată treaba asta dacă nu chiar el, Holzmann adică? Dracu' l-a îndemnat atunci, la Lemberg ca, odată cu primadona, să-i şterpelească directorului Gheţl ben-Gheţl şi pe cei doi nenorociţi, pe Brandele-Kozak şi pe suflerul Beni Gorgl, cel poreclit de actori „Omul cu carte"? Mă rog, de Brandele-Kozak s-a descotorosit el repede; de cum a mirosit că între ea şi Rafalescu există secrete, că toată ziua stau bot în bot, i-a şi dat papucii, şi a scăpat de o belea.

Dar nu tot astfel s-au petrecut lucrurile cu nenorocitul celălalt, cu suflerul. „Omul cu carte", singurul confident al lui Holzmann, i-a dat de lucru mai mult decât şi-ar fi putut închipui... „Omul cu carte" i-a trecut băiatului toată învăţătura lui, câtă o avea. Asta l-a dat gata pe Holzmann, l-a ucis fără cuţit. Ce prestigiu mai are el, directorul Holzmann, în ochii băiatului, care-acum îi tot dă cu englezeasca, citeşte romane, recită pe nerăsuflate pasaje întregi din Shakespeare şi visează, cum spune el, „o lume nouă şi liberă" şi „orizonturi noi"? Ghiceşte dacă poţi ce fel de „lume" şi ce fel de „orizonturi"! Parcă ar vorbi păsăreşte!... Îi vorbeşte lui Holzmann despre „independenţă", despre un teatru organizat pe baze noi, cu repertoriu nou, cu piese noi adică, totul nou, şi nou, şi nou! Bine, bine, dar cu „vechiul" ce facem? Îl zvârlim la câini? Şi „noul" ăsta cine o să-l facă? Ciudate vorbe! Şi toate astea i le-a băgat în cap numai şi numai „Omul cu carte", dar-ar holera în el, Dumnezeule, şi în bivolul de Schwalb!

Aşa îi blagosloveşte Holzmann, şi cade pe gânduri. Şi gândurile lui triste, întunecate, îl poartă de la Rafalescu la soră-sa, Zlatke. Zlatke, sărăcuţa de ea! Fiinţa asta îi pricinuieşte lui Holzmann nesfârşite necazuri şi amărăciuni. Vede bine că micuţa lui Zlatke suferă, că abia pâlpâie, ca o lumânare gata să se stingă. Şi cine-i de vină dacă nu el? Numai el. Cine altul decât el a adus-o încoace, împreună cu bătrâna lor mamă? Cine a smuls-o de acasă, din căsuţa ei, de la munca ei? Cine a făcut-o actriţă, ca să pribegească prin lume? Cine i-a dat speranţe? Din

cauza cui şi-a făcut ea atâtea iluzii deşarte? Degeaba s-a ostenit el, păcat de toată truda. Degeaba a făcut totul ca s-o apropie pe Zlatke de Rafalescu, nădăjduind că se vor lua. Când colo... Ce va face surioara lui dacă într-o zi băiatul îşi ia tălpăşiţa, dacă, aşa cum spune Schwalb, o şterge în America? Tot felul de gânduri negre îl muncesc pe bietul Holzmann. Dar îşi face singur curaj:

Da' de unde! Prostii! Cum aşa? Ce, o să-l părăsească Rafalescu? O să plece în America fără el? Prostii! Fleacuri! Prea e bun la suflet, prea e cinstit din fire, nu-i el în stare de una ca asta! Dacă o fi vorba de plecare, vor pleca împreună, cu toţii. Da' cum altfel?

Aşa se consolează Holzmann, dar gândurile negre pun iarăşi stăpânire pe el: „Şi tusea asta, mânca-o-ar holera, cu bivolul acela de Schwalb cu tot!"

Da, în ultima vreme, în păcătoasa asta de Londră, boala lui Holzmann s-a înrăutăţit în aşa hal, încât numai Dumnezeu ştie dacă va mai fi în stare să întreprindă o călătorie atât de lungă! Ba, colac peste pupăză, doctorii îl sfătuiesc chiar să se întoarcă pe continent, şi, dacă e posibil, să plece în Elveţia sau în Italia. Acolo e aer curat, zic ei, soare cald. Ha, ha, ha, ce proşti, ce nătărăi! Unul mai idiot ca altul. La ce i-ar folosi lui Holzmann, spuneţi şi voi, aerul curat şi soarele cald, dacă n-are teatrul, dacă n-are scena, ha, ha, ha...

Cercând să facă haz de necaz, Holzmann izbucneşte în râs, iar râsul i se schimbă într-un acces de tuse atât de puternic, încât bătrâna Sure-Bruhe vine iarăşi într-un suflet de la bucătărie; de data asta, însă, fără găină, ci cu un polonic mare în mână: „Oi, iar te-a apucat afurisita de tuse!"

Odată cu Sure-Bruhe vine din bucătărie un miros pătrunzător de ceapă şi piper, care îl îneacă şi mai mult pe Holzmann. Face eforturi să-şi potolească tusea şi, furios, o expediază pe maică-sa înapoi, la bucătărie, la ceapa ei. Se face că râde, vrând s-o mai liniştească; dar deodată gura i se strâmbă într-un chip ciudat, scuipă în batistă şi o ascunde repede în buzunar, ca să nu observe bătrâna că scuipă sânge... Ţi-ai găsit! Pe Sure-Bruhe nu poţi s-o înşeli. Ochi de mamă,

de! Vede ea bine nenorocirea. Îşi frânge mâinile: „Vai de viaţa mea! Parcă m-a trăsnit! Vai de mine!" Şi, mai mult cu sila, îl bagă pe fiusău în pat şi trimite numaidecât pe Zlatke să aducă un doctor.

Speriată, palidă, mai mult moartă decât vie, cu ochii umflaţi de plâns, Zlatke îşi pune repede o haină pe ea şi dă fuga după doctor.

Alergând pe străzile zgomotoase ale Londrei, Zlatke se gândeşte: „Ce infern! Uite câte tramvaie şi automobile zboară încolo şi încoace, şi nici unul nu se îndură să mă calce, să mă ucidă!"

Nori grei s-au adunat peste casa familiei Holzmann. Nori grei şi negri. Inevitabilă, catastrofa se apropie...

Capitolul 17
FERICIŢI PASAGERI!

Mare şi alb, vaporul „Atlantic" pare un animal uriaş plutind pe apele oceanului. Cu o încăpăţânare diabolică, acest colos plutitor luptă din răsputeri cu vântul şi cu valurile furioase ale oceanului, tăindu-şi drum mai departe, tot mai departe, de la Southampton la New York.

Pasagerii, care în primele zile erau încântaţi de această minunată călătorie şi nu se mai săturau să contemple frumuseţile naturii şi să se extazieze în faţa acestei splendori dumnezeieşti, cu încetul încep să simtă un fel de ameţeală la legănatul vasului. Răul de mare îi cuprinde. Cui îi mai arde acum să scruteze infinitul depărtărilor, nemărginitele întinderi de ape şi cer, fără început, fără sfârşit?

Câte unul, pasagerii se retrag în cabinele lor. Cu capetele grele ca plumbul, întinşi pe paturile înguste de vapor, stau singuri, fiecare cu gândurile lui triste. Puţini – o mână de pasageri – mai rezistă. Se plimbă pe punte încoace şi încolo sau, strânşi laolaltă, beau bere din cupe mari, fumează ţigări groase, vorbesc şi râd tare, povestindu-şi anecdote, glume şi, în fine, tot soiul de drăcovenii, de parcă nici n-ar exista ceva ce se cheamă râu de mare.

Printre aceşti puţini şi fericiţi pasageri se numără şi doi dintre vechii noştri cunoscuţi: *mister* Klamer din Londra, cu barba lui à la Herzl, şi asociatul său, Nisl Schwalb, fost agent comercial, azi proprietarul, directorul, antreprenorul, regizorul şi casierul noii companii de teatru „Klamer, Schwalb et Comp.".

Da, frate cititor, s-a isprăvit cu „Holzmann, Schwalb et Comp.". Numele lui Holzmann a fost scos de pe firmă şi înlocuit cu numele lui Klamer, ceea ce nu a durut pe nimeni, în afară de Holzmann. Şi nu trebuie să ne mire. Lumea-i ca o oştire care porneşte la război. Şi o întreagă oştire nu se va opri din mers pentru un ostaş căzut în drum. Cel căzut n-are de ales: ori îi mai dă Dumnezeu puteri să se ridice, ori de nu, cu-atât mai rău pentru el! Vor trece peste trupul lui cu cizmele, cu bocancii şi îl vor zdrobi. Nu va sta nimeni să-i asculte vaietele şi nici pământul nu va înceta să se învârtească în jurul soarelui.

Ce-i drept, e destul de trist, dar cine-i de vină dacă Holzmann singur şi-a bătut joc de sănătatea lui, încât acum doctorii nu-i mai îngăduie să coboare din pat şi, una-două, îi măsoară temperatura şi-i numără pulsul, interzicându-i chiar să vorbească? Să nu vorbească? Uşor de spus! De n-ar fi vorba, prin ce s-ar deosebi omul de o vită?

Nu, să privim lucrurile în faţă. Pentru o vreme va trebui să ne despărţim de Holzmann al nostru, să-i urăm sănătate şi să ne continuăm călătoria cu noua noastră companie, care se află acum pe vapor, în drum spre acea ţară care atrage asupra ei privirile încă de când a descoperit-o Columb şi până în zilele noastre, adică de mai bine de patru sute de ani.

Aşadar, cei doi proaspeţi asociaţi, *mister* Klamer şi *mister* Schwalb, stau la o măsuţă, ca doi porumbei, beau bere, trag din trabuc şi vorbesc, şi vorbesc... Nu le mai tace gura nicio clipă. Despre ce-or fi vorbind ei? Despre nimic, doar aşa, să treacă vremea. Sau poate că vor să se întreacă în palavre.

Mister Klamer deapănă la poveşti cu barbă despre al său „Cafe National", despre *pomanagiii* ruşi, despre societăţile filantropice

din Londra, în care dumnealui, Klamer adică, a fost, este şi va fi întotdeauna membru de onoare; şi mai presară câte o anecdotă, o fabulă, o snoavă, adăugând mereu: „Cum spune englezul".

Pentru Nisl Schwalb însă toate aceste poveşti şi anecdote nu mai constituie o noutate. Dimpotrivă, la orice snoavă a lui Klamer, Schwalb, afirmă că o ştie de mult! Şi nu numai c-o ştie, dar a fost chiar de faţă la întâmplarea în chestiune. „Ca dovadă că atunci era cât pe-aci... să iasă un scandal! Stai să-ţi povestesc.

Şi, înflăcărat ca de obicei, *mister* Schwalb istoriseşte ce fel de scandal era să izbucnească. Şi, ca întotdeauna, îşi întăreşte spusele cu obişnuitele lui jurăminte: „Aşa să trăiesc eu!" şi „Aşa să am eu parte de binele tuturor..."

Valurile oceanului lovesc vaporul din ambele părţi, ca nişte fiare sălbatice, ridicându-se tot mai înalte, parcă ar voi să-i acopere puntea, să-l răstoarne să-l înghită, cu pasageri cu tot. Dar celor doi prieteni ai noştri puţin le pasă. Ei îşi văd mai departe de-ale lor: beau bere, trag din trabuc şi vorbesc, şi vorbesc, fără sfârşit.

Fericiţi pasageri!

Capitolul 18
ÎNTRE CER ŞI APĂ

...A mai rămas şi alt pasager pe puntea vasului „Atlantic". Un pasager care nu bea bere şi nu fumează, ci stă însingurat, odihnindu-se pe şezlong, învelit cu un pled gros, şi pe deasupra, cu o pătură roşie de lână. Un pasager tânăr de tot, cu obrazul palid şi simpatic. Valurile înfricoşătoare care izbesc în burta vaporului ca nişte fiare întărâtate devin tot mai sălbatice şi mai ameninţătoare. Ţi se pare că dacă nu valul acesta, cu siguranţă următorul, care se ridică acum din depărtare, va izbuti să acopere, să răstoarne şi să înghită vaporul, cu tot ce se află pe el.

După paloarea feţei, nu e greu de observat că tânărul pasager n-a

fost nici el cruţat de răul de mare. Stă întins, cu ochii întredeschişi, cu capul greu de ameţeală proptit în palme; privirile i se pierd în imensitatea albastră a cerului, care pare una cu întinderea de apă, încât cu greu mai poţi cunoaşte unde se sfârşesc apele oceanului şi de unde începe cerul. De fapt, cerul e albastru, fără urmă de nori. Soarele străluceşte. Nu se simte nicio boare. De ce atunci se mânie bătrânul ocean, de ce se învolburează, făcând vaporul să joace pe valuri în sus şi în jos, în jos şi în sus? Ori poate-i numai o nălucire? Atunci, de ce nu-i el în stare să-şi ridice capul? De ce nu poate face nicio mişcare? De ce îi e tot mai rău, de ce simte că e gata să leşine? Da, leşină. Ba nu, nu leşină, îşi dă sufletul, moare...

Se străduieşte să-şi amintească de câte zile se află aici, între cer şi apă. Dar nu reuşeşte. Nu mai ştie nici de unde vine şi încotro se duce. Mai mult, a uitat până şi cum îl cheamă. Că i se spune Rafalescu, asta mai ştie, dar de numele său adevărat îi e peste putinţă să-şi amintească. Ah, capul, capul...

– Ţi-e rău? De ce nu te culci în cabină la tine? Hai, că te ajut eu, îl îndeamnă Nisl Schwalb şi se apleacă asupra lui, uitându-i-se în ochi, sincer îngrijorat.

Dar Rafalescu îl priveşte ca şi când nici nu l-ar recunoaşte pe cel care-i vorbeşte! Cine să fie omul de lângă el? Vrea să se ridice, dar nu-i în stare. Se străduie din răsputeri, îşi încordează mintea. Doamne, ce se petrece cu el? Unde se află? De ce nu-şi poate aminti nici măcar cum îl cheamă, cum îl strigau odată băieţii la *heider*, surorile şi fraţii, în casa părintească? Şi tata... mama... Pe unde-or fi ei acum?

– N-ai vrea un păhăruţ de coniac? Haide, ascultă-mă, ia o gură de coniac şi ai să te simţi mai bine.

Rafalescu însă nu-i în stare să priceapă cine-i omul de la căpătâiul lui. Parcă l-ar cunoaşte. Ochii ăştia i-a mai văzut. Dar cine-o fi? De ce îşi simte capul atât de greu? Cine geme aşa? Vaporul geme. Cine şuieră aşa? Vântul şuieră. Talazurile se încalecă unele pe altele, se fugăresc, se prăvălesc. Iată-le cum se înalţă cât munţii şi iată-le

că se sparg, împrăştiindu-se ca nisipul. Se aude un bubuit de tunet. Un fulger îi scapără înaintea ochilor. Năluci! Tunetul n-a fost tunet, ci vuietul mării. Gem valurile care se ridică şi apoi se sparg. Nici fulgerul nu-i fulger, ci lumina soarelui, o rază orbitoare a scânteiat peste valurile mării agitate, care mugeşte.

– Ascultă ce-ţi spun: ia în gură puţină lămâie, să-ţi mai întăreşti inima.

Aha, Rafalescu ştie acum cine-i omul de lângă el. E Holzmann, Bernard Holzmann. Dar cum de-i e obrazul atât de roşu, atât de plin şi de proaspăt? Într-o mână ţine o sticluţă cu coniac, iar în cealaltă, o lămâie, şi-l îmbie ca pe un copil:

– Ia puţină lămâie. Hai, de dragul meu. Sau mai bine dă-mi mâna şi reazemă-te de mine, să te duc jos în cabină... Hei, *mister* Klamer!...

Aşa strigă *mister* Schwalb, care întoarce capul, căutându-l din ochi pe *mister* Klamer.

Dar ia-l de unde nu-i! *Mister* Klamer a ajuns şi el unde se află acum toţi ceilalţi: fratele lui Nisl Schwalb, Isac, soră-sa, Henriette, şi cantorul din Lomza, cu familia lui de muzicanţi. Zac toţi, fiecare pe pătuţul lui din cabină, zac şi gem, şi abia îşi mai trag sufletul. Numai el, Nisl Schwalb, se mai ţine pe picioare. Din toată trupa ambulantă „Klamer, Schwalb et Comp.", Nisl Schwalb e singurul care mai rezistă.

...Şi marea mugeşte, valurile se agită cotinuu. Furtuna e aproape, o furtună cu ploaie şi ninsoare. Biciuindu-le obrazul, vântul alungă şi pe cei câţiva care se mai află pe punte. Au mai rămas matrozii şi servanţii de pe vas, demult deprinşi cu capriciile oceanului, şi căpitanul, care trăgând tacticos din pipă, priveşte calm oceanul înfuriat, cu zâmbetul îngăduitor cu care-ai privi un copil zburdalnic.

Şi colosul alb căruia îi zice vapor şi care poartă numele de „Atlantic" îşi taie cu încăpăţânare drum, mai departe, tot mai departe, prin nemărginirile de apă şi cer, de cer şi apă, fără de început şi fără de sfârşit.

Capitolul 19
O MÂNĂ DE FEMEIE

Cu încetul, Rafalescu îşi vine în fire. Mintea i s-a limpezit şi începe a-şi da seama că e dezbrăcat şi zace pe patul lui din cabină, că o mână caldă şi delicată de femeie îl mângâie pe frunte. Dar a cui e mâna, cine e femeia, n-ar putea spune. După mirosul pătrunzător al apei, după clipocitul valurilor care se răsfaţă în razele soarelui, înţelege că mai pluteşte încă pe apele oceanului, care leagănă vaporul şi bat stăruitor în hublou, îmbiindu-l parcă să se scoale, să iasă pe punte şi să se îmbete de vraja naturii. „Destul, destul ai zăcut", par a-i murmura valurile. Şi adunându-şi puterile, încordându-şi judecata care îi revine, tânărul nostru erou gândeşte: „Cum am ajuns aici?" I se pare că nu-i mult de când se afla pe punte, întins comod pe şezlong, admirând măreţia naturii; că parcă adineauri se mai îmbăta încă de razele soarelui care se răsfrângeau în spuma valurilor jucăuşe ce gonesc de ambele părţi ale vaporului, că abia o clipă trecuse de când îşi lăsase privirea să rătăcească peste nemărginirea de apă şi cer, fără de început şi fără de sfârşit.

Vrea să se scoale, dar se teme că nu-l vor ţine puterile. Vrea să deschidă ochii, dar se teme să nu vadă din nou marea, cerul, lumea întreagă rotindu-se în jurul lui. Oftează adânc şi îngână:

– Oi, capul, capul!

– Tot te mai doare? întreabă un glas de femeie, un glas cunoscut.

Dar al cui glas, nu ştie. Simte o mână delicată, caldă, de femeie, care îl mângâie pe frunte şi-i netezeşte părul zburlit... Cine-o fi? A cui să fie mâna?... Îşi aminteşte doar că a mai simţit o dată, nu demult, o mână de femeie care, ca şi acum, îl mângâia pe frunte şi-i netezea părul...

Femeia de atunci fusese Zlatke, surioara lui Holzmann.

Asta se petrecuse într-o seară. Rafalescu stătea culcat pe o canapea, în odaie, şi visa cu ochii deschişi visurile lui de aur. Acele

visuri de aur în care, ca întotdeauna, îi apărea Reizl, fata cantorului din Holăneşti. Îşi aduce aminte că, afară de el şi de Zlatke, nu mai era nimeni în odaie. Niciodată parcă nu-i fusese inima atât de grea ca în seara aceea. Îşi aminteşte că în suflet i se furişase un dor ciudat care îl apăsa, îl strângea ca într-un cleşte. Îi venea să plângă... O fi plâns oare? Nu mai ţine minte. Ştia doar că, deodată, Zlatke s-a ivit lângă el. Sau poate a chemat-o chiar el... Fata s-a aşezat alături şi a început să-l mângâie pe frunte, aşa, ca acum, şi să-i netezească părul răvăşit, aşa, ca acum... O căldură neînţeleasă i se revărsase atunci în suflet. Simţea, îşi aducea bine aminte, mâna caldă a unei surori iubitoare. Şi-i era recunoscător din toată inima, îşi mai aminteşte că a cuprins-o cu o mână, a strâns-o lângă el şi, culcându-şi capul pe pieptul ei, a plâns, a plâns mult. După ce, cu aceste lacrimi, îşi mai potolise tristeţea, Rafalescu o chemase pe fată în sanctuarul sufletului său şi-i destăinuise cea mai sfântă taină. Îi povestise că există pe lume o fiinţă unică, pe care o iubeşte din toată inima, din tot sufletul, o fată pe care el n-o poate uita nici măcar în vis şi pentru care şi-ar da viaţa.

„Cum o cheamă... şi unde e?" îl întrebase atunci Zlatke, abia şoptit. Ah, cum îi tremura vocea! Şi cum tremura toată! Da, da, îşi aminteşte...

Cum o cheamă? N-a vrut să-i spună. Şi... unde se află? O, de-ar fi ştiut el unde se află, de mult n-ar mai fi aici, în trupa asta ambulantă. De-ar fi ştiut el unde se află, poate că de mult nu mai era pribeag, cum e acum; de mult ar fi alergat acolo, la ea... Da, ar fi lăsat totul şi ar fi zburat la ea, fiindcă de mult, încă din anii copilăriei, şi-au jurat unul altuia ca „oriunde s-ar afla şi orice s-ar întâmpla, să fie mereu împreună pentru totdeauna, pe veci!"

Nu, nu ştie unde se află. Ştie doar că acum ea este o celebritate, că e bogată şi a cucerit lumea cu vocea ei.

„De cântăreaţa Patti ai auzit? Află că e mai mare decât Patti."

„Mai mare decât Patti?"

„Da! Nici nu se compară!"

Aşa îşi aminteşte că o lăudase atunci pe Reizl a lui faţă de Zlatke. Îşi aminteşte că nu se sfiise s-o descrie în cele mai frumoase culori şi s-o ridice în slăvi. „Nu, Reizl nu-i o făptură omenească, e un înger... Şi era fericit că găsise o fiinţă căreia să-i destăinuie toată dragostea lui pentru Reizl. Cine, afară de această gingaşă Zlatke, l-ar mai asculta astfel? Parcă nu vede că pentru ea fiece cuvânt al lui e sfânt? Parcă nu-şi dă seama cum îi bate ei inima şi cum tremură în braţele lui ca o păsărică? Dar cât a pătimit biata Zlatke în acele clipe, Rafalescu nu-şi dădea seama. De altfel, nici nu-l interesa. El simţise doar nevoia să-şi deschidă inima. Bine că avea cui să împărtăşească taina sufletului său şi să găsească astfel un strop de alinare.

Odată cu marea lui taină, Rafalescu îi descrisese Zlatkăi şi planurile lui de viitor, speranţele lui: cum într-o bună zi se va întâlni cu draga lui, spre a nu se mai despărţi niciodată. Niciodată! Niciodată! În acelaşi timp, însă, îşi aminteşte bine, a îmbrăţişat-o pe Zlatke, a strâns-o tare la piept şi i-a făgăduit că dacă are s-o regăsească pe Reizl a lui (na, i-a scăpat fără voie numele!), o vor lua pe Zlatke cu ei. Simte că Zlatke este sinceră şi devotată, ca o soră bună!

„Nu-i aşa că eşti sinceră ca o soră?" i-a şoptit atunci, îmbrăţişând-o drăgăstos, mult mai drăgăstos decât îmbrăţişează un frate pe sora lui... Zlatke tace. Rafalescu nu înţelege de ce tace Zlatke. O strânge din nou la piept şi o întreabă de ce nu-i răspunde. Cum, oare a greşit crezând că ea îl iubeşte?... Nu-l iubeşte?! O, nu-l iubeşte? Şi Zlatke i se aruncă la piept, şi-l îmbrăţişează, şi-l sărută cu patimă... Şi râuri de lacrimi îi curg pe obraji.

„De ce plângi, prostuţo? De ce plângi, spune? De ce plângi?"

De la această întâmplare, Rafalescu dorea mereu să rămână singur cu Zlatke, ca să-i mai poată vorbi despre Reizl. Şi greu nu i-a fost, căci Holzmann – cel puţin aşa i se părea lui – făcea totul ca să-i lase cât mai mult împreună. Să fi fost numai o părere de-a lui? Poate că a greşit ? Ba nu, pentru că, la urma urmei, ce-i venea lui Holzmann să dispară mereu şi să-l lase singur cu Zlatke? Pleca, se întorcea să vadă dacă mai sunt împreună, şi iarăşi pleca! Ah,

Holzmann, Holzmann... Cât de grea a fost despărţirea de Holzmann, nespus de grea...

– E timpul să te scoli, dragule! Se zăreşte pământul! Ne apropiem de America, dragule, iubitule, scumpule...

O voce cunoscută, o voce de femeie... Cine-i oare femeia de lângă el care îl strigă: „Dragule, scumpule"? Încă mai ezită să se ridice, de teamă să nu cadă înapoi; încă nu se poate hotărî să deschidă ochii, de teamă să nu-l cuprindă din nou ameţeala, să vadă iarăşi rotindu-se în juru-i vaporul, marea, cerul... E cufundat în gândurile lui triste, apăsătoare. Retrăieşte grelele clipe ale despărţirii de Holzmann. Şi are mustrări de cuget.

Capitolul 20
„RĂMÂI CU BINE, BERNARD!"

Era într-o dimineaţă, una din acele dimineţi reci, cu ceaţă şi burniţă, cum sunt multe în Londra cea mohorâtă şi întunecată.

Rafalescu îşi făcuse bagajele şi era gata de drum: a mâncat, s-a îmbrăcat, şi-a aprins o havană, a comandat un *cab*[1] şi a dat fuga până la Holzmann, să-şi ia rămas bun.

– Rămâi cu bine, Bernard!

– Drum bun! i-a răspuns Holzmann doar din ochi, căci îi era cu desăvârşire interzis să vorbească.

Ah, dacă Holzmann ar putea vorbi, dacă i-ar putea spune măcar o vorbă, o vorbă care să-l usture; daca l-ar putea certa şi ocărî, după cum merită, dacă l-ar putea blestema, cum numai el ştie, poate că el, Rafalescu, şi-ar simţi inima mult mai uşoară. Nu, Holzmann doar şi-a aţintit asupra lui privirile pătrunzătoare ale ochilor şi, vai, ce tristeţe, ce nemărginită tristeţe se putea citi în această privire mută! Holzmann i-a întins doar o mână descărnată şi, după cum i se părea lui, o mână cam prea fierbinte.

1. Trăsură cu un cal (din engleză).

Niciodată Rafalescu n-a dorit să plece mai repede de lângă Holzmann. Şi doar putea să plece, să se urce în *cab*, şi adio... Totuşi, după ce şi-a luat rămas bun, în loc să se îndrepte spre uşă, s-a aşezat din nou pe scaun lângă patul pe care bolnavul, arzând de febră, zăcea acoperit cu binecunoscuta lui pelerina. Prin odaie plutea un miros greu de medicamente, amestecat cu o duhoare cadaverică.

De când îl cunoştea Rafalescu pe Holzmann, încă nu-l văzuse în asemenea hal. Prezenţa morţii, care plutea pe buzele lui, pe pleoapele transparente ale ochilor stinşi, pe urechile ascuţite, umplea întreaga încăpere. Rafalescu şi-l închipuia pe prietenul său Holzmann mort, întins pe duşumea, cu picioarele spre uşă, acoperit cu pelerina[1]. Nu i se va mai vedea faţa, ci doar vârfurile picioarelor. La căpătâi va arde o lumânare. Pe jos, lângă el, de-o parte şi de alta, vor şedea bătrâna mamă, Sure-Bruhe, şi surioara lui, Zlatke.. Frângându-şi mâinile, amândouă îl vor plânge şi îl vor boci cu glasul cântat, tărăgănat: „Feciorul mamei drag! Frăţiorule bun şi devotat! Cui ne laşi? Cui ne la-a-aşi?..."

Rafalescu îşi mai aminteşte bine bocetul ăsta de la Holăneşti. L-a auzit o dată la Leia cantoriţa, care îşi jelea bătrâna mamă, moartă la aproape optzeci de ani. Şi i se pare că aici, în această odaie cu miros pătrunzător de medicamente şi duhoare cadaverică, simte prezenţa morţii. Ar vrea să fugă, să fugă departe, în lume. Şi, totuşi, rămâne locului. Se apleacă peste Holzmann, îi vorbeşte cald, duios şi îl mângâie, făgăduindu-i că, de îndată ce va ajunge în America, îi va scrie; zilnic îi va trimite câte o scrisoare. Şi-l roagă ca de îndată ce va fi în stare să se dea jos din pat – şi, bineînţeles, asta se va întâmpla curând – să ia primul vapor şi, împreună cu maică-sa şi cu Zlatke, să vină de-a dreptul la el la New York, de-a dreptul la el...

Rafalescu îşi priveşte vârful pantofilor. Simte că obrajii îi ard de ruşine, că spune o minciună mare, mare, că Holzmann nu se va mai face bine niciodată, că Holzmann n-are să vadă niciodată America; şi chiar dacă ar fi sănătos şi ar putea să plece la drum, noua companie

1. Ritualurile legate de deces presupun poziţionarea cadavrului pe pământ sau podea, cu picioarele îndreptate spre uşă, învelit în giulgiu.

tot nu l-ar lua, nici pe el, nici pe soră-sa. Tot ce i-a spus lui Holzmann e minciună. Dar îl mângâie în continuare: bineînţeles că ar fi fost mai nimerit, spune el, ca Zlatke să fi plecat acum, cu toată compania. Dar asta nu se poate. Cum să-şi lase fratele singur la Londra?...

La aceste cuvinte, Holzmann îl prinde de mână. Ochii i se aprind de febră, din piept îi răzbate un horcăit: „O orfană... o biată orfană..." Mai mult Holzmann nu poate spune, îl îneacă plânsul.

– Rămâi cu bine, Bernard! spune Rafalescu din nou, pentru ultima oară.

Şi răsuflă uşurat când se vede de cealaltă parte a uşii, când nu-l mai are pe muribund în faţa ochilor şi nu mai simte mirosul pătrunzător de medicamente, de cadavru... Se uită în jur şi mulţumeşte soartei că cel puţin nu s-a întâlnit în aceste clipe nici cu Zlatke şi nici cu bătrâna Sure-Bruhe. Unde-or fi ele? Să le mai aştepte? Nu, mai bine să plece! Îi vine să fugă, să zboare, dar se stăpâneşte, se îndepărtează cu paşi rari şi se urcă apoi tacticos în *cab*-ul înalt, care porneşte îndată spre gară.

Acolo găseşte întreaga trupă: fraţii Schwalb, cu sora lor, primadona, şi cantorul din Lomza, cu familia lui muzicală.

– De ce aşa de târziu? Puteam pierde vaporul!

Rafalescu se liniştește şi respiră uşurat abia când se află sus, pe puntea „Atlantic"-ului, şi când vaporul, liniştit şi solemn, se desprinde de cheiul portului Southampton.

Aici parcă şi vremea e mai frumoasă. Nu se mai vede Londra, cu frigul şi ceţurile ei plumburii. Soarele priveşte prietenos de pe înaltul albastru al cerului.

Marea e liniştită. Vaporul lunecă lin pe oglinda netedă a apei. Măruntele valuri, alungându-se şi încălecându-se unele pe altele, poartă către malul ce se tot depărtează vestea nemărginitelor întinderi de apă ale oceanului în milenara lor zbuciumare.

Pe Rafalescu îl cuprinde o căldură plăcută, care i se împrăştie în tot trupul. E liber. În fine, liber! Şi pleacă acolo, la iubita lui, la unica lui dragoste...

Dar, dintr-odată, răsare lângă el Henriette Schwalb, gătită ca întotdeauna, împopoţonată ca întotdeauna cu toate bijuteriile ei, veritabile şi neveritabile. Îl prinde de mână şi pornesc împreună să se plimbe pe punte. Agăţată de braţul lui, i se uită în ochi şi râde tare, cu râsul ei cochet, aratându-şi dinţişorii albi ca mărgăritarele. Pasagerii urmăresc cu privirea această pereche, curioşi să afle cine sunt cei doi tineri: frate şi soră? Logodnici? Sau poate soţi?

Aşa s-a despărţit eroul nostru de prietenii săi, de cei mai apropiaţi prieteni ai săi, de Holzmann, care i-a fost credincios ca un frate, şi de sora acestuia, care i-a fost devotată ca o soră, mai mult decât o soră... „Rămâi cu bine, Bernard!" Iată tot ce a găsit Rafalescu să-i spună prietenului său Bernard Holzmann la despărţire.

Capitolul 21
UN SĂRUT FATAL

Dacă Rafalescu s-a purtat ca un frate cu sora lui Holzmann, apoi cu primadona Schwalb nu ştia deloc cum şi în ce fel să se comporte. Henriette îi dăduse târcoale de când se cunoscuseră, cocheta cu el, se supăra din te-miri-ce, şi iar se împăca. În sufletul ei, îşi dădea prea bine seama că Rafalescu e rece şi indiferent, dar în faţa lumii lăsa să se înţeleagă că ar fi îndrăgostit de ea până peste urechi şi că ea este, neoficial, logodnica lui.

Aşa credeau toţi. Lumea vorbea că e timpul să se spargă farfurii şi să se facă nunta. Dar cum puteau trece la fapte? Exista o piedică serioasă, care se numea Holzmann. Fraţii Schwalb îşi dădeau seama că atâta timp cât Rafalescu îl va avea în preajma lui pe Holzmann, ca prieten şi impresar al lui, în ruptul capului acesta nu va admite ca „băiatul" să cadă în mrejele surorii lor. Aşa că se făceau luntre şi punte să găsească un mijloc de a se descotorosi de „ofticos". Şi Dumnezeu le-a ajutat, norocul le-a surâs din toate părţile mai mult decât s-ar fi aşteptat. Nu numai că n-a fost nevoie să se ploconească

în faţa lui Rafalescu ca să-l determine să plece cu ei în „ţara aurului", dar Rafalescu însuşi, aflând că se pregătesc să plece în America, le-a dat a înţelege ca ar pleca şi el. Fraţii Schwalb erau în culmea fericirii! „Se vede treaba că băiatul e amorezat lulea de viţica noastră!" au dedus fraţii Schwalb. Naivi oameni! Nu ştiau, desigur, cui trebuiau să mulţumească pentru asta. Nu ştiau că aceeaşi Brandele-Kozak, care o chema mereu pe sora lor, primadona, la New York, îl momise şi pe Rafalescu să vină acolo, în oraşul unde se afla adevărata lui dragoste, fata cantorului din Holăneşti. Deci, fraţii Schwalb se înţeleseră între ei ca, de îndată ce vor ajunge în America, să facă nunta şi astfel să scape de o grijă. Dar, până una-alta, toate astea trebuiau ţinute încă în mare secret. Nici pasărea să nu afle!

Se înţelege însă că un secret nu poate fi secret chiar pentru toată lumea! Pentru unii e secret; pentru alţii, nu. De pildă, aşa cum ştim, faţă de *mister* Klamer, Schwalb, în general, nu are secrete. *Mister* Klamer a fost, aşadar, cel dintâi căruia Schwalb i-a destăinuit faimosul lui plan. *Mister* Klamer l-a ascultat cu ochii închişi, după cum îi e obiceiul, şi trecându-şi patru degete prin barba à la Herzl, iar când Schwalb a terminat, i-a spus că, în ceea ce-l priveşte, asta nu-i câtuşi de puţin o noutate, că el cunoaşte demult cum stă chestiunea şi nu are nimic împotriva acestei partide... Îl sfătuieşte însă un singur lucru: să nu lungească povestea până la calendele greceşti, ci, un, doi, trei, gata, sau, cum spune englezul: *Slow at start, fast at end*[1]. Trebuie să se grăbească deci cu spartul farfuriilor, şi numaidecât să se facă nunta, şi o să fie *all right,* căci fluşturaticii ăştia – aluzie la actori – sunt cam lasă-mă-să-te-las.

Spunând acestea, *mister* Klamer îşi trage cele patru degete din barba à la Herzl şi, rotindu-le de trei ori prin aer, îi arată cam ce soi de oameni sunt actorii.

De aceeaşi părere, că nunta trebuie să se facă neîntârziat, era şi cel de-al treilea asociat al lor, cantorul din Lomza, cu care Nisl se retrăsese într-o zi în odăiţa din subsol ca să-i destăinuiască, în mare

1. "Greu e până îl urneşti, că apoi nu-l mai opreşti" (din engleză).

tainã, nãstrușnicul lui plan. Cum însã odãița în chestiune era de fapt bucătărie, iar nevasta cantorului tocmai pregătea prânzul, se înțelege că secretul n-a mai fost secret nici pentru ea. Și nu numai pentru ea, dar nici pentru... întreaga „familie muzicală". Așa că toți prichindeii de la subsol stăteau ca pe ghimpi în așteptarea fericitului eveniment.

Numai un singur om rămăsese străin de toate acestea – Leo Rafalescu. Nici prin gând nu-i trecea ce se pune la cale pe socoteala lui. Mintea și inimă îi rătăceau departe, acolo unde o știa pe fata cantorului, pe celebra Rosalie Spywack. Spre ea năzuia mereu, cu întreaga lui ființă, pe ea o vedea necontenit înaintea ochilor, până și în vis! Pentru ea se hotărâse să-l părăsească pe vechiul său prieten, Holzmann, care se afla pe patul de moarte, și pe Zlatke, surioara acestuia, care pâlpâia ca o lumânare și care, sărmana, nu găsise nici măcar puterea să-și ia rămas bun de la el... Vai, ce-a făcut, ce-a făcut, ce faptă rușinoasă a săvârșit! Nu și-o va ierta niciodată!

Singur, pe patul din cabină, Rafalescu își revine treptat și cugetă cu amărăciune: cum a putut el să decadă astfel, cum a fost în stare să se poarte atât de urât față de cei mai apropiați prieteni, față de niște oameni simpli și nevinovați?

Ca într-un caleidoscop al tuturor amărăciunilor, ca pe un ecran pe care se perindă fel de fel de imagini, una mai întunecată decât cealaltă, revede cu ochii minții toată viața lui de până acum. De nicăieri nu vede o rază, o scăpărare de lumină. În viața lui de până acum a fost, da, a fost numai întuneric, numai crimă, numai mârșăvie. Pe taică-său l-a furat... De acasă a fugit... Pe maică-sa a băgat-o în mormânt... Pe Holzmann l-a trădat... Pe Zlatke a înșelat-o în chip rușinos: s-a arătat față de ea ca un frate bun, i-a trezit dragostea, ca apoi să sfâșie sufletul acestei fete nevinovate... Și acum, iată-l, pleacă într-o țară depărtată și necunoscută, pentru totdeauna, pentru totdeauna! Da, e un om josnic, merită să fie disprețuit. În clipa asta se urăște și, totodată, se căiește amarnic... „Oi, capul, capul!"

– Iarăși te doare capul? îl întreabă un glas cunoscut, glasul unei femei care s-a așezat lângă patul lui și care cu mâna ei caldă îi

mângâie încetişor fruntea şi părul răvăşit.

Femeia i se uită în ochi cu nesfârşită dragoste şi duioşie. Cine să fie? Simte un miros de pudră şi parfum, un miros cunoscut. Ar putea jura că e Henriette Schwalb. Întredeschide ochii şi vede aplecat peste el un obraz pe care îl recunoaşte, pudrat mult, şi o gură strident fardată. Da, e Henriette Schwalb. Obrazul ei alb, pudrat şi parfumat, aproape îi atinge faţa. Privirile stăruitoare îl fixează drept în lumina ochilor. Şi buzele violent fardate îi şoptesc încet: „Scumpule... frumosule... dragule"...

Într-o clipă, Rafalescu uită totul, uită remuşcările de adineauri, uită unde şi pentru cine pleacă, uită unde se află şi cine e. Simte doar mâna care îl mângâie, ochii care îl privesc, buzele care murmură: „Iubitule... dragule..." Trece o clipă... o îmbrăţişează. Altă clipă... buzele ei vopsite se apropie, se lipesc de buzele lui într-un sărut prelung.

Teamă ne e că acest sărut îl va costa scump pe eroul nostru. Era poate tocmai sărutul pe care-l aşteptau „martorii". Altfel, cum s-ar putea explica faptul că exact în clipa aceea, în pragul cabinei lui Rafalescu, se iviră trei inşi: Nisl Schwalb, *mister* Klamer şi cantorul din Lomza?

Capitolul 22
AMERICA! AMERICA!

Dintre toţi pasagerii sosiţi în ziua aceea cu vaporul „Atlantic", nimeni nu se înghesuia aşa să debarce, nimeni nu se agita şi nimeni nu părea mai disperat decât evreii. Şi e lesne de înţeles de ce: cei mai mulţi dintre pasagerii evrei fac parte din categoria căreia îi zice emigranţi, oameni care vin aici, în America, în speranţa că-şi vor găsi o nouă patrie, în locul celei vechi, care s-a purtat cu ei atât de urât şi i-a gonit în mod inuman, aşa că aşteaptă America asta ca pe Mesia şi se înghesuie la ieşire ca oile: inima le zvâcneşte puternic,

pulsul atinge o sută douăzeci de bătăi. Doamne! Dumnezeule bun şi drept! Ce-i mai aşteaptă oare aici, în ţara asta?

Rar, foarte rar se întâmplă ca vreun emigrant să nu aibă la New York un fiu sau o fiică, un soţ sau o nevastă, vreo rudă, vreun prieten sau cunoscut care să-l aştepte pe chei, să-l dea jos de pe vapor, să-i uşureze canonul care-l aşteaptă pe el, emigrantul, de cum pune piciorul, într-un prim popas, pe faimoasa „insulă a lacrimilor".

Pentru emigranţii evrei această insulă este cu adevărat o insulă a lacrimilor, a suferinţelor şi a tuturor chinurilor, un fel de purgatoriu, în care păcătoşii trebuie să-şi purifice mai întâi sufletul, spre a putea pătrunde în rai. Pe vremuri, acestui purgatoriu i se zicea Kesselgarden, iar acum i se zice Ellis-Island[1]. Numele i s-a schimbat, dar necazurile, suferinţele, gemetele şi lacrimile, persecuţiile, ocările şi bătaia de joc au rămas aceleaşi. Şi, cu ajutorul lui Dumnezeu, vor rămâne, desigur, aceleaşi în viitor, atâta timp cât va dăinui asuprirea omului de către om, atâta timp cât omul îşi va mai manifesta din când în când instinctele lui primare, animalice.

Printre pasagerii care ieşiseră pe puntea vaporului să privească „ţara aurului" – deocamdată numai de la distanţă – se aflau şi actorii pribegi din trupa noastră ambulantă „Klamer, Schwalb et Comp.". Era o adevărată plăcere să-i priveşti pe aceşti emigranţi veseli, care, gătiţi în hainele lor de zile mari, după gustul şi putinţa fiecăruia, se pregăteau să întâmpine „ţara tuturor posibilităţilor" aşa cum se cuvine, festiv, sărbătoreşte.

Fraţii Schwalb, îmbrăcaţi în hainele lor de sărbătoare, se bărbieriseră în prealabil cu meticulozitate, înlăturând de pe obraz orice urmă de „vegetaţie" – nici tu barbă, nici tu mustăţi – şi făcându-l neted ca palma. Cu toate acestea, cei doi fraţi se deosebeau mult ca înfăţişare. Primul, Nisl, arăta ca un cârnăţar neamţ în haine de duminică; celălalt, Isac, aducea mai curând a plutonier rus abia trecut în rezervă şi care şi-a dat cuvântul să nu mai pună vodcă în gură, ci numai bere.

1. Insulă din zona portului New York unde se realiza trierea, pe criterii medicale şi sociale, a imigranţilor care soseau în Statele Unite.

Cât despre *mister* Klamer, acesta îi întrecea pe amândoi. Făcea să-l vezi cum îşi pieptănase, cu gesturi solemne, frumoasa lui barbă à la Herzl, răsfirând-o de o parte şi de alta, încât semăna acum leit cu Skobelev[1]. Cămaşa albă ca zăpada şi cravata albă care i se vedeau de sub smochingul adânc răscroit ar fi trebuit să-i dea aerul unui adevărat *gentleman* dacă, bineînţeles, n-ar fi semănat atât de bine cu un oberchelner. Trecând prin sufrageria somptuoasă, cu numeroase oglinzi, Klamer îşi aruncă privirea într-o oglindă şi rămase o clipă locului, după cât se părea, foarte mulţumit de sine. Era ferm convins că pe acest vapor el era aproape cel mai frumos bărbat. Vorba-i, New Yorkul ce-o să zică?! Mai ştii, te pomeneşti că în America or fi existând totuşi bărbaţi şi mai bine! Sau poate că nu... Dar, până una-alta, *mister* Klamer nu se putu reţine să-şi spună, cu un zâmbet satisfăcut: „*Mister* Klamer, eşti *all right*!"

Cu totul altfel însă se petreceau lucrurile cu cel de-al patrulea asociat, cantorul din Lomza. Deşi plecat de mult din Polonia, deşi nu mai zăreai la el nici urmă de perciuni[2], totuşi, dacă-mi făgăduiţi că rămâne între noi, am să vă spun un secret, mă-nţelegeţi... Dar de ce să bârfim? Pe scurt, cantorul îşi scoase din cufăr vechiul lui caftan[3] de zile mari şi-l îmbrăcă, îşi încheie jiletca până la gât, se încinse cu un cordon de mătase şi îşi lua o mină atât de cucernică, încât fraţii Schwalb şi *mister* Klamer nu se putură reţine şi izbucniră în râs:

– Ce-i asta?

– America! le răspunse cantorul din Lomza cu un singur cuvânt. Şi le explică apoi: America, mă-nţelegeţi, nu-i Europa, şi New Yorkul nu-i Londra. America e o ţară în care din două, una: dacă eşti artist, trebuie să fii artist, dacă eşti cantor, trebuie să fii cantor. Ei, v-aţi lămurit?

Dacă s-au lămurit sau nu, asta nu ştim. În orice caz, cantorul

1. M. D. Skobelev (1843-1882), general din armata Imperiului Ţarist.

2. Părul de la tâmplele bărbaţilor nu trebuie să fie tuns, conform normelor religioase, atârnând sub forma unor şuviţe (*peios*).

3. Îmbrăcămintea tradiţională a bărbaţilor evrei din zona aşkenază este reprezentată de caftan (*kapote*).

din Lomza s-a condus după simţul lui practic: până ce vor ajunge copiii lui să câştige bani în America, până ce vor apuca actorii ăştia să adune averi cu fărăşul în această „ţară a tuturor posibilităţilor", el, în calitate de cantor, va putea oficia la vreo sinagogă, acum, că se apropie sărbătorile de toamnă, poate chiar la sinagoga concetăţenilor lui din Lomza, care îl şi chemaseră aici cu întreaga lui „familie muzicală". Slavă Domnului, cantorul se mai simte încă în putere. Călătoria pe ocean nu i-a stricat câtuşi de puţin vocea, ba i-a mai limpezit-o, şi de dimineaţă, din clipa când a început să se zărească de departe ţărmul Americii, îl gâdilă parcă pe beregată şi-i tot vine să dea drumul la glas. Într-un cuvânt, s-a trezit din nou în el vocaţia de cantor. S-a îmbrăcat cu hainele de cantor şi şi-a compus o mină cucernică, aşa cum şade bine unui cantor în ajunul marilor sărbători de toamnă.

Nevasta cantorului se dichisise şi ea, ca la zile mari. În vârful perucii[1] roşii îşi prinsese o basma de mătase, din care atârnau două capete lungi, dar urechile şi le lăsă libere, mai întâi, ca să i se vadă cerceii lungi de argint aurit pe care-i purta încă din ziua nunţii, al doilea, de ce oare să nu i se vadă măcar o şuviţă din părul ei blond natural, ascuns de perucă? Parcă poţi să ştii ce fel de ţara mai e şi America asta? Şi ce modă o mai fi pe-acolo? Dacă femeile se îmbracă mai cuviincios sau mai fistichiu? Sau, poate, că şi una şi alta... Te joci cu America?!

În schimb, copiii cantorului – întreaga lui „familie muzicală" – purtau haine moderne; de la mic la mare erau îmbrăcaţi cu pantaloni scurţi, flaneluţe, jacheţele şi nişte pălărioare din care părul li se revărsa în plete bogate. Pantaloni scurţi şi păr lung au purtat doar toţi „copiii-minune": şi Hubermann, şi Fidelmann, şi Grişa Stelmah (toţi copiii-minune poartă pantaloni scurţi atâta vreme cât le mai pot fi ascunse mustăţile şi barba, care, precum se ştie, când le vine vremea, încep să răsară şi să crească-n draci, oricât le-ai rade, le-ai tunde şi le-ai ascunde, orice le-ai face!).

1. În familiile evreieşti religioase, femeile îşi tund după căsătorie părul şi poartă toată viaţa perucă (*şeitl*, în idiş)

Aşadar, ceilalţi s-au simţit cum s-or fi simţit, cert e însă că nimeni nu s-a bucurat mai mult de această călătorie ca „familia muzicală" a cantorului. Mai mult decât oricui, lor, copiilor, „ţara tuturor posibilităţilor" le făgăduia câte-n lună şi în stele. De aceea, când li se dădu vestea cea bună că, în fine, se zăreşte ţărmul, puştii se îmbulziră cu toţii pe punte, adunându-se ciorchine şi ţinându-se de după gât, şi toţi deodată, de parcă s-ar fi vorbit, începură să cânte un cântec american, în cadenţa valurilor care izbeau acum vaporul tot mai puţin furioase, tot mai potolite:

„A-me-ri-ca!
A-me-ri-ca!"

Capitolul 23
PE OCEANUL TĂCUT

O tăcere solemnă se lăsase pe ocean în timp ce vaporul se apropia încet de New York.

După ce furia valurilor se potoleşte, multă vreme oceanul mai gâfâie greu şi din adânc, asemenea unei uriaşe fiare ostenite. Pe cât de fioros şi înspăimântător e oceanul când talazurile lui sălbatice se dezlănţuie în joc bezmetic, pe atâta de încântător devine când se domoleşte: de o frumuseţe măreaţă, impunătoare, gravă! Generoasă acum, natura îşi răsfrânge lumea ei de culori în luciul neted al apelor, ca o încântare pentru ochii pasagerilor şi ca o răsplată pentru toate spaimele la care oceanul îi supusese în cele câteva zile grele de călătorie.

În inimile călătorilor noştri pătrunde un sentiment de adâncă recunoştinţă, de admiraţie şi veneraţie pentru natura eternă şi atotputernică, pentru negrăita ei splendoare. Acum, din toată inima, ei iartă oceanului furiile trecute, şi cu toţi laolaltă năvălesc din nou pe punte pentru a se desfăta de atâtea frumuseţi. Sunt iarăşi veseli şi binedispuşi, uitând cât le-a fost de rău.

Dacă însă apropierea de ţărmul New Yorkului aduce în inimile pasagerilor un sentiment de voie bună, se poate spune că cei mai încântaţi sunt cei doi tineri care stau pe punte, braţ la braţ, părând a fi cea mai fericită pereche de pe vas. Amândoi sunt frumoşi, tineri, proaspeţi, plini de viaţă. Mulţi ochi îi privesc pizmuitori: „Fericită pereche!"

Cititorii îşi dau seama că e vorba de primadona Henriette Schwalb şi de iubitul ei, Leo Rafalescu.

Dacă tânărul nostru Rafalescu este într-adevăr fericit, nu ştim. Dar că Henriette pluteşte în al şaptelea cer, nu mai încape îndoială.

Ce fericită, ce fericită e Henriette! Şi-a atins ţelul. Atâta amar de vreme – din chiar ziua când l-a cunoscut, la Lemberg, şi până nu demult, la Londra – s-a tot ţinut scai de acest băiat frumos. Şi abia aici, pe vapor, a izbutit să-l prindă în mreje, în fine, acum e al ei, al ei! Ce victorie e asta, ştie numai ea. Victoria i se citeşte în ochi; obrazul îi străluceşte de fericire, de cea mai deplină fericire. Toată fiinţa ei radiază bucurie: „Priviţi-l, pare a zice ea, pe acest băiat frumos, cu ochi buni şi blânzi şi plete blonde! Să nu mi-l deocheaţi, e al meu, numai al meu!"

Fata se mlădie şi se lipeşte mai strâns de el, se uită în ochii lui, de jos în sus, adânc, să afle de unde izvorăşte flăcăruia care arde în ei... La cine s-o fi gândind el acum? La cine?! Ha-ha-ha! La cine alta dacă nu la ea? Căci, ia să faceţi o plimbare de la un capăt la altul al vaporului, să treceţi prin cabinele de toate clasele, să vedem, veţi găsi o fată mai frumoasă ca Henriette Schwalb? Cine mai are obrăjor alb ca al ei, guriţă ca a ei, proaspătă ca cireaşa? Cine mai are ochi cuceritori ca ai ei, care se strâng uşor, chipurile, ca la miopi? Cine ştie să râdă ca ea, cu tot şiragul de mărgăritare, de-i înnebuneşte pe bărbaţi? Mai există pe vapor vreo altă femeie pe care s-o prindă atât de bine rochia, care să fie atât de frumos pieptănată, care să poarte o pălărioară aşa bine asortată la culoarea părului, sau un guleraş care să-i cuprindă atât de graţios gâtul, mănuşi care să-i strângă atât de cochet mânuţa? Şi-apoi, cine mai are bijuterii ca ale ei? Se prea

poate ca aici, pe vapor, să se găsească femei şi mai bogate decât ea în giuvaieruri! S-o luăm, de pildă, pe englezoaica aceea înaltă, slabă şi uscată, cu dantura de aur. Poartă şi ea bijuterii. Henriette şi-ar dori să le aibă măcar pe jumătate: la gât, un şirag de perle şi un medalion cu smaralde; la urechi, smaralde; pe toate degetele, briliante, safire, rubine şi smaralde, smaralde şi iar smaralde... Dar cum arată englezoaica, Doamne iartă-mă, şi cum stau pe ea toate bijuteriile astea? Dacă ea, Henriette, de pildă, s-ar împodobi cu smaraldele acelea... O, dar are să aibă şi ea smaralde destule, are să aibă! De s-ar vedea mai repede în America! Lasă, numai să apară Rafalescu pe scenă, să dea câteva spectacole, să afle publicul ce comoară de actor e, că, ehee, or să curgă şi briliantele, şi safirele, şi rubinele, şi smaraldele...

– Îţi plac smaraldele? îl întreabă Henriette pe Rafalescu, alintându-se, fără a-şi lua privirile, chipurile mioape, de la englezoaica cea deşirată.

– Care smaralde? tresare Rafalescu.

– Ai orbul găinilor? Ha, ha, ha, nu vezi?

Nu, nu vede! Nici pe englezoaică, nici smaraldele. Nici nu se uită în direcţia în care sunt aţintite privirile Henriettei. El parcă-i picat din lună, ha, ha...

Henriette izbucneşte în râs, nu pentru ca ar avea de ce râde, ci doar aşa, pentru a-şi arăta din nou dinţişorii ca perlele. Se uită la Rafalescu cu „noua" ei privire, pe care a studiat-o nu demult în faţa oglinzii.

Privirea asta a copiat-o la Londra, în ajunul plecării, de la o doamnă mioapă care privea printr-un lornion. Doamna aceea i se păruse ei fascinantă ori de câte ori privea prin lornion cu ochii pe jumătate închişi, cu sprâncenele împreunate. Şi Henriette a prins numaidecât poza. S-a aşezat frumuşel în faţa oglinzii, a mijit ochii şi şi-a împreunat sprâncenele, şi de-atunci s-a... stabilit la privirea asta!

„Ientl, ce te-a găsit?" a întrebat-o o dată frate-său, Isac, între patru ochi. „Ce să mă găsească, Iţic?" „De ce te tot maimuţăreşti privind aşa?"

Henriette a roşit, l-a trimis pe frate-său la toţi dracii, dar de-atunci nu se mai poate uita într-alt fel decât doamna aceea mioapă cu lornion.

A fost o vreme, şi nu-i mult de-atunci, când Rafalescu era încă departe de a fi al ei. Îi stătea în cale Zlatke, nodul ăla de fată, cu năsucul cârn. Ea, Henriette, nu observase nimic, dar fraţii ei, Isac şi Nisl, îi deschiseseră mintea cum că lui Zlatke prea îi joacă ochii în cap când îl vede pe Rafalescu, prea se împurpurează când el o priveşte şi prea de multe ori rămân împreună... Într-o zi, frate-său Isac i-a spus: „Vino, bleguţo, să vezi ceva!" Şi, luând-o de mână, a tras-o spre uşă şi i-a spus să privească pe gaura cheii. Dar ce a văzut Henriette era cu totul altceva decât ceea ce îşi închipuise frate-său. L-a văzut pe Rafalescu plimbându-se agitat prin odaie, cu paşi mari, cu capul în piept, cu mâinile în buzunare, şi pe fata cu năsucul cârn stând pe un scaun şi plângând...

„Fratele Zlatkăi e grav bolnav, le-a spus mai târziu Rafalescu lui Isac şi lui Nisl. Doctorii se tem că viaţa lui e în pericol..." „S-o spună altora! a insinuat Isac Schwalb, care îi pândise ca un copoi. Dacă fratele e grav bolnav, sora trebuie să stea pe genunchii unui băiat străin şi să plângă cu două şiruri de lacrimi?" „Minţi, javră!" i-a aruncat Henriette în obraz, şi a ieşit trântind uşa.

Totuşi, viermele îndoielii i se strecurase în suflet şi o rodea întruna. O ardea ca un foc în inimă, şi ce foc! Dar, slavă Domnului, a scăpat de infern. Acum e singură cu el. Acum nimeni nu-i mai stă în cale. Nimeni, nimeni!

Primul lucru de cum vor sosi la New York – aşa a hotărât în sinea ei Henriette – va fi să se fotografieze cu el în felurite poziţii. Poza numărul unu: amândoi plimbându-se la braţ. El, în elegantul lui pardesiu gri; ea, cu un şarpe boa la gât şi cu pălăriuţa pe-o sprânceană... Poza numărul doi: el şi ea, faţă în faţă la o măsuţă rotundă; el o ţine de mână şi o priveşte *en face*[1], în timp ce ea îşi mijeşte ochii şi-şi împreună sprâncenele, exact ca doamna cea

1. În faţă (din franceză).

mioapă cu lornion. Poza numărul trei: ea şi el, în *tete-â-tete*[1], strâns lipiţi unul de altul. În poza asta ea trebuie să ţină ochii larg deschişi şi să privească spre cer, ca sfânta madonă... Poza numărul patru... Ei, dar unde-i clipa să se vadă în sfârşit în America!

– Mai e mult până-n America?

El n-aude. Rafalescu nu-i atent la ceea ce-i spune Henriette. Atunci ea îşi îndreaptă din nou gândul spre pozele pe care le vor face împreună de îndată ce vor debarca. Frate-său Nisl gândeşte, dimpotrivă, că primul lucru pe care-l vor face odată ajunşi la New York va fi cununia. De nu i-ar fi, zice, ruşine, ar face cununia, uite, chiar aici, pe vapor, aşa să aibă el parte de binele tuturor!

Henriette însă nu-i de acord cu el. Henriette ar dori să fie mai întâi logodnică, măcar câteva săptămâni să fie logodnică. De ce zorul ăsta? A aşteptat atâta vreme să se logodească şi acum să nu-şi îngăduie această mare plăcere?

– O mai fi mult până-n America? îl întreabă ea din nou pe Rafalescu.

Dar el n-o aude. Parcă ar fi pe altă lume. Da, pe altă lume. Curând, foarte curând va fi acolo, unde de-atâta vreme râvneşte cu pasiunea întregii lui fiinţe. Curând, foarte curând o va vedea pe aceea pe care nicio clipă n-a uitat-o. Cum va decurge oare prima lor întâlnire în ţara aceea şi după atâţia ani? Îl va mai recunoaşte ea oare? El nici vorbă că o va recunoaşte. Are doar fotografia pe care madam Cerneak i-a trimis-o nu demult. O poartă la el, în buzunarul interior al vestei şi, instinctiv, duce mâna la piept, acolo unde se află fotografia lui Reizl. Henriette însă e convinsă că, în acest moment, Rafalescu la ea se gândeşte. S-ar putea altfel? Şi se lipeşte de el, se ghemuieşte tot mai aproape, cătându-i în ochi şi alintându-se ca o pisică.

– Îndată vom fi în America, nu-i aşa? îl întreabă ea, pentru a treia oară, şi, râzând, îi dă uşurel un bobârnac peste nas. Ha, ha, ha...

Rafalescu o priveşte absent. Nu pricepe de ce râde. Ştie doar că

1. Între patru ochi (din franceză).

i-a întrerupt firul gândurilor... Uitase cu totul de femeia de lângă el. Şi iată că ea îi aduce aminte. Rafalescu o măsoară din cap până-n picioare, gândind: „Ce rost are flirtul ăsta?... Ce rost are jocul ăsta de-a dragostea?"

Şi, fără să vrea, Zlatke îi reapare în minte, cu înfăţişarea ei veşnic melancolică, cu ochii ei umflaţi de plâns. Fără voie, eroul nostru îşi aminteşte de ultimele cuvinte pe care Holzmann abia i le şoptise la despărţire: „O orfană... o biată orfană..." Ar vrea să uite şi nu poate. Ar dori ca întregul lui trecut, amintirile din toţi anii de pribegie să rămână de partea cealaltă a oceanului, în lumea veche, încât să poată păşi în această lume nouă ca un nou-născut, curat şi neprihănit, aşa cum a fost odată, demult, în primii ani ai copilăriei lui nevinovate! Dar parcă-i un făcut: nu poate uita! Prin minte i se perindă tocmai gândurile cele mai apăsătoare, cele mai triste.

Şi spre a-şi goni gândurile şi vedeniile, Rafalescu se adânceşte în contemplarea nemărginitelor întinderi de apă şi nu-şi mai ia ochii de la ele. Pasagerii sunt iarăşi pe punte, iarăşi se îmbată de frumuseţea tăcută a oceanului şi nu se mai satură de strălucirea lui. Fără margini e puterea oceanului când se dezlănţuie, fără asemuire frumuseţea lui când se domoleşte.

Acum, apele care mângâie malurile New York-ului sunt domoale şi tăcute... Nu liniştite, ci tăcute...

Capitolul 24
CANTORUL DIN LOMZA ÎN IMPAS

Ştiut este că în rai nu se pătrunde cu una, cu două. Mai întâi trebuie să te purifici, să treci adică prin cele şapte porţi ale iadului.

Cum se petrec lucrurile acolo, sus, în raiul ceresc, tot aşa, iertată-mi fie comparaţia, şi aici, jos, în raiul pământesc, care se cheamă America. Blagoslovitele porţi ale raiului nu se deschid oricui şi nu oricine pătrunde la fel de uşor.

Cei care cunosc acest secret – şi rar să nu-l cunoască cineva – îşi iau toate măsurile încă înainte de a părăsi vechea vatră, se asigură minuţios cu tot ce e necesar spre a putea face faţă diferitelor greutăţi. Şi, totuşi, emigranţilor le palpită inima încă de pe când se află în larg, la o depărtare de cine ştie câte mile de New York; frigurile îi încearcă, le clănţăne dinţii în gură, cască enervaţi, îşi întind oasele, se cercetează unul pe celălalt şi se roagă Atotputernicului să se îndure de ei ca nu cumva să se poticnească sau, dimpotrivă, să-i ia gura pe dinainte în timpul interogatoriului, pentru ca purificarea să decurgă cât mai repede, cu alte cuvinte, să treacă cu bine prin toate cele şapte porţi ale iadului de pe faimoasa „insulă a lacrimilor" şi, în sfârşit, să păşească într-un ceas bun prin porţile raiului numit „ţara tuturor posibilităţilor".

Actorii pribegi din compania ambulantă „Klamer, Schwalb et Comp." făceau haz de ceremonia asta. Auzi colo... America! Mare scofală! Fiecare din ei ar putea – cel puţin aşa se laudă – să intre şi să iasă din America asta de trei ori la rând: să iasă şi să intre şi iar să iasă şi iar să intre... Greutăţi? Ce greutăţi, care greutăţi? Poveşti născocite de naivi! Dacă eşti sănătos şi tânăr şi vioi, dacă eşti îmbrăcat ca lumea, dacă, pe deasupra, le mai poţi arăta şi ceva gologani, şi dacă, în fine, poţi să le dai şi numele a doi-trei cunoscuţi de-ai tăi, americani, nici capul nu te doare de interogatoriul lor...

Ce să-i pese de America asta, de pildă, unui *gentleman* ca *mister* Klamer, care poartă un smoching atât de elegant şi pentru care englezeasca e ca şi limba lui maternă? Sau să luăm un altul, pe uriaşul de Nisl. Schwalb ce motive are el să se teamă? Sau, mă rog, Isac Schwalb! El ce cusur are? Să dea Dumnezeu ca niciun emigrant să nu stea mai rău decât ei!

Cât despre perechea de artişti Rafalescu-Henriette Schwalb, nici nu mai avem ce discuta. Pentru oameni ca ei, tineri, frumoşi, sănătoşi, fercheşi, toate porţile sunt larg deschise. Dar nu tot astfel stau lucrurile cu amicul nostru, cantorul din Lomza, şi cu a lui „familie muzicală". Lor le-a fost dat să întâmpine necazuri. La drept

vorbind, şi cantorul din Lomza ar fi putut să treacă hopul cu bine, că doar şi ei sunt cu toţii, slavă Domnului, sănătoşi şi au, din mila Domnului, o poftă de mâncare, măcar de li s-ar da după pofta lor. Iată însă că bietului cantor i s-a întâmplat o mare dandana, dar o dandana de care el şi numai el rămâne vinovat. Ar fi trebuit să ştie din vreme că un om împovărat cu atâţia copii, nu le fie de deochi, e dator să fie mai grijuliu, cu alte cuvinte, ar fi trebuit să-şi ia din vreme ceva bani; de la asociaţii lui, să aibă şi el ce arăta la control când se iveşte cazul.

Cantorul se tot scuză faţă de actori că habar n-avea de toate astea. Credea, zice, că America e America, dar se vede treaba că, Doamne iartă-mă, America e mai păcătoasă chiar decât Lomza. Câţi calici, bunăoară, nu vin la Lomza? Ei şi? Se osteneşte cineva să-i întrebe dacă au sau nu bani? Mare comedie! Şi bietul cantor năduşeşte mai abitir decât – îngăduiţi-mi comparaţia – în zilele de sărbătoare, în faţa amvonului. Închipuiţi-vă, iei tu un evreu, îl înhaţi pe nepusă masă şi-i ceri să-ţi arate dacă are *money!* Ce *money?* Parale adică, dolari americani! Merg şi lirele sterline, zic ei, merg şi rublele ruseşti, bani să fie, *money* să fie! Aşa i s-a explicat din toate părţile, dar, din păcate, prea târziu. El trebuie să arate, îl lămuresc oamenii, bani numerar că, adică, are cu ce să reziste în primele zile, ca să nu cadă pe spinarea unor străini... „Străini? Feritu-m-a Dumnezeu!" începu a se justifica bietul cantor, aşa cum se pricepea el, jumătate pe englezeşte, jumătate pe nemţeşte. Şi le dădu a înţelege, gesticulând cu amândouă mâinile, că el, aici, nu-i, ferească Dumnezeu, de unul singur, că el, aici, are în jurul lui, să nu-i fie de deochi, o droaie de copii... Aşa? Păi dacă-i vorba aşa, i s-a spus, cu atât mai mult i se cere să binevoiască a dovedi cu ce-şi va întreţine aici toată compania.

Pe scurt, cantorul nostru se înfundă din ce în ce mai adânc. Lucrurile ajunseseră până acolo încât mai-mai să fie trecut pe tabelele celor înscrişi la capitolul „retur".

Zadarnic se tot bâlbâia cantorul din Lomza pe limba lui, jumătate englezească, jumătate nemţească; zadarnic dădea din mâini şi clipea

din ochi, zadarnic făcea tot felul de semne, să-i dea a înţelege asociatului său, *mister* Klamer, care ştia englezeşte, să-l scape. *Mister* Klamer tăcea chitic, se făcea că nu aude şi nu vede. *Mister* Klamer o fi el mare meşter la dat sfaturi la el acasă, în Whitechapel, la „Cafe National", dar nu aici, la debarcarea pe pământul american, unde te năuceşte larma şi zarva afurisiţilor de „emigranţi şi pomanagii". Aşadar, *mister* Klamer al nostru îi întoarse frumuşel spatele, îşi netezi smochingul, îşi despică în două barba deasă à la Herzl, care acum semăna leit cu a lui Skobelev, şi dispăru.

Noroc că pe vapor se mai afla şi un alt asociat, Nisl Schwalb. Mirosind că bietul cantor e în impas, Schwalb al nostru, genialul om al combinaţiilor, înţelese imediat cam despre ce ar putea fi vorba. O chemă deci pe cantoriţă deoparte, îi şopti ceva la ureche şi, tot clipind din ochi, îi vârî ceva în sân. Apoi făcu un semn cu mâna ei şi copiilor: „Haideţi!"

Fiţi siguri că, altă dată, în alte împrejurări, Schwalb al nostru ar fi încasat de la cantoriţa o săpuneală pe cinste. Femeie pe cât de evlavioasă, pe atâta de rea de gură, cantoriţa din Lomza venise într-o ţară care se cheamă America însoţind o companie de artişti, foarte adevărat! Vorba-i, însă, că lui Schwalb nu-i era îngăduit să uite că dumneaei, cantoriţa, nu-i, slavă Domnului, nici coristă, nici dansatoare, nici cântăreaţă şi nici măcar o primadonă din acelea care (aluzie la Henriette) se sărută cu un băiat străin (aluzie la Rafalescu) despre care încă nu se ştie dacă îi va fi logodnic sau... *haloimes*[1]. Până una-alta, cantoriţa e nevasta legitimă a cantorului din Lomza, aşa că domnul Nisl Schwalb trebuia să-şi cunoască lungul nasului. Acum, însă, în panica momentului, auzind adică de încurcătura în care se afla bărbatu-său, cantoriţei nu-i mai ardea să facă mare caz de gestul lui Schwalb. Şi Schwalb o luă frumos de mână şi o conduse drept în faţa controlorilor, ca unul care vorbeşte bine englezeşte, şi făcu, vorba vine, pe avocatul cantorului, al cantoriţei şi al întregii „familii muzicale".

1. Visuri deşarte (din idiş).

Redăm mai jos, cuvânt cu cuvânt, tradusă din englezeşte, expunerea lui:

– Domnii mei, sunt împuternicit să vă prezint pe soţia acestui onorabil domn. Din familia dumnealor nici unul nu ştie o boabă englezeşte. Priviţi această droaie de copii (şi arată cu mâna spre „familia muzicală")! Este, să nu-i fie de deochi, o familie compusă numai şi numai din muzicanţi, talente unul şi unul! Ei toţi, aşa cum îi vedeţi, începând cu tatăl şi terminând cu cel mai mic dintre copii, îşi scot din plin pâinea, ba s-ar putea spune că adună aur cu lopata. Singura care nu câştigă (şi arată cu mâna spre cantoriţă) e dumneaei. Dar această femeie nu e numai soţia credincioasă a bărbatului şi mama devotată a copiilor, ci şi gospodina şi casiera familiei! Toţi banii pe care îi încasează familia, ea îi păstrează la loc sigur... Să scoţi o centimă de la femeia asta, credeţi-mă, e mult mai greu decât să despici Marea Roşie în două!

Cu astfel de cuvinte se adresă *mister* Schwalb, pe englezeşte, comisiei de controlori, după care şopti cantoriţei, în evreieşte:

– Fii bună, madam, descheie-te la bluză şi scoate paralele...

Abia după ce au pus piciorul pe uscat, pe pământul american, cantorul din Lomza s-a dumerit în ce primejdie s-a aflat şi din ce mare încurcătură i-a fost dat să scape. Aşa că l-a cuprins cu braţele pe ocrotitorul şi salvatorul lui – bineînţeles atât cât poţi cuprinde pe-un zdrahon ca Nisl Schwalb – şi s-a apucat să-l strângă la piept şi să-l sărute, mulţumindu-i cu lacrimi în ochi:

– Frăţioare! Sufleţele! Deştept om eşti! Al doilea rege Solomon! Un înger al lui Dumnezeu! Un... un... zău, nici că mai ştiu cum să-ţi zic...

Şi iarăşi se porni pe pupat.

– Hai, gata, ajunge! făcu Nisl Schwalb, care cu greu se putu smulge din strânsoarea cantorului. Ce mai vrea omul ăsta de la mine? Dacă-l mai las, să ştii că mă şi gâtuie, şi încă aici, pe pământ american... aşa să am eu parte de binele tuturor...

Capitolul 25
„BINECUVÂNTATĂ FIE ACEASTĂ ŢARĂ!"

În emoţionanta clipă în care cantorul din Lomza îl cuprindea în braţe şi-l săruta pe ocrotitorul şi salvatorul lui, iar acesta îl tot împingea la o parte cu amândouă mâinile, Nisl Schwalb dădu cu ochii de o creatură cu chip de femeie, cu pelerină roşie şi cu un obraz ca o lună plină, care zâmbea mieros, arătându-şi toţi dinţii mari şi albi. Prima persoană de care străina s-a apropiat s-o îmbrăţişeze a fost (aşa a observat Nisl Schwalb) soră-sa, Henriette; după care, a văzut-o pupându-se în bot cu frate-său, Isac. În cele din urmă, străina a căzut la pieptul lui Rafalescu şi l-a cuprins cu braţele ei scurte şi groase, mângâindu-l şi sărutându-l cu efuziune de soră şi mamă.

– Cine-o mai fi şi vietatea asta? se mira Nisl Schwalb, adresându-se cantorului şi neveste-sii.

Dar în acel moment, cantorul şi cantoriţa se aflau şi ei înconjuraţi de un grup compact de oameni: evrei din Lomza, cu nevestele lor, care se îmbrăţişară mai întâi cu cantorul, apoi cu nevastă-sa şi la urmă cu droaia de copii, sărutându-i şi strângându-i la piept. Printre evreii aceştia se găseau fel de fel de specimene: unii care de mult căpătaseră alură de yankei veritabili; alţii care, ca proaspeţi emigranţi, ca „boboci", mai păstrau în înfăţişarea lor, până şi în basmaua lor roşie din jurul gâtului, pecetea târguşoarelor natale de unde plecaseră. Femeile erau şi ele de toată mâna: unele sută la sută americanizate sau numai pe jumătate americanizate, şi care, pozând în *misses* şi *ladies,* erau împodobite cu dinţi de aur şi pălării cu borurimari; altele care se mai purtau îmbrăcate după moda veche, neputându-se încă despărţi de peruca lor frumoasă cu cărare la mijloc, portul evreicelor evlavioase din Lomza, şi care şi aici, în America, rămăseseră nişte autentice Sure şi Beilke.

Şi toţi aceştia, fie că erau „boboci" sau americanizaţi, fie că erau *misses, ladies* sau femei de modă veche, se bucurau din toată

inima că-l revăd pe concetăţeanul lor, pe cantorul din Lomza, cu numeroasa lui familie. Strigau, răcneau, se agitau, gesticulau, de parcă întâlnirea asta ar fi avut loc nu la New York, ci pe uliţa evreiască din inima Lomzei.

Evreii din Lomza, cu nevestele lor, se năpustiră pur şi simplu asupra cantorului şi a familiei lui, gata să-i facă bucăţi-bucăţele, întrecându-se care mai de care să-l invite unii la dejun, alţii la cină.

– Pentru Dumnezeu, mai întâi la mine!

– Ba mai întâi la noi!

– La noi. Fără discuţie!

Cantorul din Lomza şi familia lui erau de-a dreptul copleşiţi. Totul li se părea ca într-un vis. Şi nici nu-i de mirare: de când părăsiseră locurile natale şi porniseră pribegi prin lume, şi cât timp s-au chinuit prin întunecatul Whitechapel londonez, nu mai avuseseră parte de o întâlnire frăţească, de o primire caldă ca aici! Da, totul era ca-n vis, ba chiar mai ceva ca-n vis! La ei acasă, în Lomza, oriunde se duceau, nimeni nu se omora cu firea să-i considere oaspeţi atât de scumpi. Dimpotrivă, acasă, cantorul şi numeroasa lui familie erau printre ai lor ca ghimpele în ochi. Chiar şi în drum spre America, nu o dată li se dăduse a înţelege că prea sunt mulţi. Până şi *mister* Klamer, unul de-ai casei, şi, dragă Doamne, unul dintre asociaţii companiei, nu o dată le spusese de la obraz, deşi cu un zâmbet dulce, cum că de ce şi-a cărat cantorul toată banda cu el şi n-a lăsat acasă, la Lomza, măcar câţiva copii, ca amintire!

Şi aici, în America, poftim minune, sunt primiţi cu alai, ca cei mai onoraţi oaspeţi, ba se şi bat toţi pe ei!

...Cantorul şi nevastă-sa se privesc uluiţi şi au lacrimi în ochi. Cât despre copii, nu-şi mai încap în piele de bucurie, sunt în al şaptelea cer. Habar n-au cui să răspundă mai întâi. Cu ajutorul lui Dumnezeu, se vor duce pe la fiecare, da' cum altfel? Mai încape vorbă? La toţi se vor duce, de-o vrea Dumnezeu, la toţi, pe rând! La cutare la *breakfast,* la cutare la *dinner,* la cutare la *supper*[1]! Firește, dacă era

1. Cină (din engleză).

numai el, cantorul, cu greu ar fi putut face faţă atâtor invitaţii. Dar aşa, cu o familie ca a lui, nicio grijă nu are. Va face faţă, nici vorbă, ha-ha-ha... aşa că totul va fi în regulă!

Nisl Schwalb admiră scena şi-i creşte inima de bucurie. Cine ştie mai bine ca el în ce neagră sărăcie şi uitare s-a zbătut la Londra această familie?! Şi, deodată, iată că li se ivesc rude şi prieteni cu duiumul. Da' ce, parcă nu ştia el, Nisl Schwalb, că aşa are să fie? Ba ştia, aşa să aibă el parte de binele tuturor, că ştia! Doar de aceea America-i America, şi nu Londra! Păcat numai că el, Nisl Schwalb, nu prea are timp să se ducă pe la toţi aceşti oameni ospitalieri, ca să le mulţumească în numele cantorului pentru calda lor ospitalitate şi, cu aceeaşi ocazie, să-i cunoască mai îndeaproape şi să mai schimbe o vorbuliţă cu toţi aceşti *Yankee-Doodle*[1]. Păcat, zău aşa!... Acum, însă, mintea lui Nisl Schwalb e ocupată cu altă drăcovenie, şi anume, vietatea cu pelerină roşie, care s-a aruncat mai întâi în braţele Henriettei, apoi în ale lui Isac Schwalb, şi acum nu-l mai slăbeşte pe Rafalescu; îl sărută şi-l tot sărută, când pe un obraz, când pe celălalt, apoi pe gură, şi iarăşi pe un obraz, pe celălalt, pe gură, la nesfârşit...

Uf, Nisl Schwalb şi-a pierdut răbdarea. Se apropie de stăpâna pelerinei roşii şi, dând-o la o parte, îl întreabă pe Rafalescu:

– Cine mai e şi paţachina asta?

Se pare că şi Rafalescu era fericit să se descotorosească de pacostea cu pelerină. Netezindu-şi părul zburlit şi pălăria mototolită, o prezintă prietenului său pe necunoscută:

– Prietenul meu Schwalb... Vechea mea cunoştinţă Bran... madam Cerneak.

Vai, cât pe-aci să-i scape binecunoscutul ei nume: Brandele-Kozak.

Da, chiar ea era...

1. Poreclă dată locuitorilor anglo-saxoni ai Statelor Unite.

Capitolul 26
CU SURLE ŞI TROMPETE

Momentul pe care compania ambulantă artistico-muzicală „Klamer, Schwalb et Comp." şi-l alesese pentru a veni în America era cât se poate de potrivit. Tocmai în perioada celei mai mari febre, care se simţea şi aici, în acest cartier evreiesc din înfierbântatul, zgomotosul, excentricul, clocotitorul New York, în veşnică agitaţie şi goană după *business*. Toate acestea se petreceau în acea lună de toamnă când, după îndelungul somn al vacanţei de vară, pulsul vieţii evreieşti din Statele Unite ale Americii prinde iarăşi a bate cu putere; este perioada când uliţa evreiască devine măi specific evreiască decât în orice alt anotimp; este perioada când editorii de gazete evreieşti nu mai ştiu cum şi în ce fel să-şi plaseze în corpul gazetelor abundenţa de reclame şi anunţuri ţipătoare. E vorba, în primul rând, de anunţurile care vă invită pentru zilele de sărbători la o sinagogă sau alta, care fac reclamă cutărui sau cutărui cantor, ceremonialului religios de ici sau de colo, ori de feluritele cărţi de vizită cu felicitări pentru Anul nou şi alte asemenea lucruri sfinte care au cât de cât legătură cu Dumnezeu! Pe scurt, este perioada sărbătorilor de toamnă, a ajunului de *Roş-Haşana,* anul nou evreiesc; sunt zile „cu surle şi trompete"[1].

Ca şi la noi, în Lumea Veche, şi în Lumea Nouă, de dincolo de ocean, aceste zile de trecere de la vechiul la noul an şi de la vară la iarnă sunt zile tradiţionale de înlocuire a vechiului cu noul, zile când se concediază şi se angajează personal, când se hotărăşte la care *heider* vor merge copiii şi cu ce dascăl vor învăţa carte; în sfârşit, sunt zile când oamenii obişnuiesc să se mute dintr-o casă într-alta. Cu un cuvânt, tradiţii care sunt cam aceleaşi pretutindeni în lume.

Acestor zile li se zice „sezon".

„Sezon" e un cuvânt bun, un cuvânt minunat, cel mai îndrăgit şi mai dulce cuvânt din această ţară a muncii, a muncii egale, chipurile,

1. Aluzie la ritualul de *Roş Haşana* când, în timpul serviciului religios, se suna din *şofar* (instrument muzical din corn de animal).

pentru toţi: pentru cel care îşi vinde braţele, ca şi pentru cel care le cumpără; pentru cel care trudeşte în sudoarea frunţii, ca şi pentru cel care profită de această trudă; pentru cel care consideră „bani" o biată monedă de nichel, ca şi pentru cel la care un dolar e o bagatelă; pentru cel care aleargă pentru o bucată de pâine, ca şi pentru cel ce aleargă după plăceri; pentru cel care se chinuie, cu nevasta şi copiii, undeva, într-o mansardă de sub acoperişul zgârie-norilor sau în vreun subsol muced şi întunecos, ca şi pentru cel care-şi petrece vara în vile (aici li se spune *catskill*[1]), jucând zi şi noapte pocher şi *pinnacle,* nişte jocuri ingenioase ca *ociko* şi *stukalka* de pe la noi; sau un alt joc, căruia la ei i se zice *flirt* şi care constă fie în ademenirea nevestei altuia, în mod discret, fie în schimbul făţiş de neveste, după principiul: „Al meu, al tău, al nostru..." Ce mai talmeş-balmeş!

„Sezon" se numeşte şi perioada de reînnoire a repertoriului teatrelor în genere şi, bineînţeles, şi al teatrului evreiesc, care, după cum scriu ziarele, ocupă un loc de frunte în cartierul evreiesc al New Yorkului. Ca atare, în acest început de stagiune, presa evreiască are de lucru până peste cap.

Mai întâi apar scurte însemnări la rubrica „Noutăţi din lumea teatrală evreiască". Acestea sunt, de obicei, ştiri şi informaţii prinse din goana condeiului şi intrigi nevinovate din lumea culiselor, născociri şi panglicării de tot soiul, de pildă: cutare impresar soseşte săptămâna viitoare din Europa cu cele mai vestite cântăreţe de la Opera din Paris; cutare alt impresar a pus mâna pe teatrul concurentului său; cutare altul i-a suflat concurentului său pe *star*-ul...; cutare faimoasă primadonă părăseşte scena evreiască spre a cânta pe cea americană; cutare autor de renume, care şi-a asigurat nemurirea prin operele sale „dramatico-muzicalo-realiste", a scris, pentru noua stagiune, trei piese „muzical-realiste şi patriotico-melodramatice" mai tari decât tot ce a văzut America până în prezent!

Odată cu asta, presa mai gâdilă vanitatea cutărui sau cutărui *star,* atinge cu un compliment primadona A, perie pe impresarul Y sau

1. Cuvântul vine de la Catskill, mic masiv muntos situat în statul New York.

acordă un surâs admirativ autorului dramatic Z; într-un cuvânt, oferă cititorului un acont din obişnuita ei pălăvrăgeală de sfârşit de vară, respectiv de început de stagiune.

Cu totul altfel însă arată presa în plin sezon, când stagiunea teatrală e în toi. Atunci, când deschizi un ziar evreiesc, îţi sar în ochi fel de fel de articole cu titluri de-o şchioapă, care mai de care mai senzaţionale, care mai de care mai împănate cu nume ilustre. Te năucesc atâtea pagini înţesate de sus până jos cu litere enorme, cu un vocabular de efect, cu fraze sforăitoare care curg ca untdelemnul şi se citesc ca pe apă. Şi în toate ţi se atrage atenţia asupra bucuriei cereşti pe care ţi-o pregăteşte cutare sau cutare teatru, asupra plăcerilor cu adevărat paradiziace pe care ţi le va oferi teatrul respectiv. Aceste articole supersenzaţionale sunt atât de iscusit ticluite, atât de dibaci aduse din condei, încât cititorul simplu, naiv rămâne cu gura căscată. Nici nu mai înţelege, sărmanul, dacă e vorba de un articol de fond, de un *editorial,* cum se spune pe acolo, scris de redactorul-şef, sau de vreo recenzie, ori de osanalele vreunui critic teatral entuziasmat la culme. Pentru nimic în lume bietului cititor nu i-ar trece prin minte că se află doar în faţa unui simplu anunţ sau, cum i se spune, un *advertisement* plătit cu bani grei, în faţa unei pagini achiziţionate de nu mai ştiu care teatru şi în care impresarul acestuia are dreptul să publice tot ce-i poftеşte inima. Aşa că dumnealui, impresarul, înşiră vrute şi nevrute, descriindu-şi teatrul în culorile cele mai atrăgătoare şi anunţând, cu surle şi cu trâmbiţe, deschiderea stagiunii.

„Vreţi să vedeţi ceva minunat, ceva ce n-aţi văzut de când sunteţi? se dezlănţuie un impresar sau altul. Vreţi să petreceţi măcar un ceas tihnit şi încântător în paradis? Vreţi să gustaţi bucuriile divine? Vreţi să auziţi ecoul veritabilei muzici evreieşti? Vreţi să plângeţi cu hohote, să vărsaţi adevărate lacrimi evreieşti, aşa cum aţi vărsat la piesa *Inimi frânte?* Vreţi să râdeţi din toată inima şi să vă delectaţi cu veritabilul umor şi cu veritabilele glume evreieşti, ca la piesa *All right!*? Vreţi să vă încântaţi ochiul cu minunate scene şi cu fermecătoare decoruri naţionale, ca cele pe care le-aţi admirat în

piesa *Coarda simţitoare*? Vreţi să vedeţi dansatoare extraordinare, cum n-aţi mai văzut de când trăiţi? Atunci veniţi de sărbători la reprezentaţiile de matineu şi seara ale teatrului nostru, să aplaudaţi piesa *Cei patru stâlpi,* frumoasă operetă evreiască tragicomică şi patriotico-melodramatică, cea mai frumoasă din câte s-au prezentat vreodată pe scena evreiască!"

„Dintre toate spectacolele pe care teatrele evreieşti le-au pregătit cu ocazia sfintelor sărbători – se laudă, plin de modestie, directorul unui alt teatru – cel cu piesa *Menorah*[1] răspândeşte o lumină atât de orbitoare, încât toate piesele care s-au văzut până azi rămân în umbră, palide şi şterse. *Menorah* – continuă impresarul cu aplomb – apare printre aceste piese ca un uriaş între pitici. În această ţară s-au mai văzut, firește, destule lacrimi curgând pe scenă; lacrimile văduvelor părăsite şi ale orfanelor năpăstuite de soartă, lacrimile copiilor fără adăpost şi ale pruncilor ucişi fără vină. S-a mai văzut de asemenea curgând sânge nevinovat, sângele fetelor şi femeilor batjocorite în pogromuri bestiale. S-au mai auzit pe scenele teatrelor noastre destule hohote de râs, stârnite de umorul sănătos, evreiesc şi destule glume autentic evreieşti. S-au mai auzit cântece şi melodii dulci, cântate de primadone celebre, s-au mai văzut dansuri executate de cele mai graţioase balerine din lume... Dar... ceva atât de extraordinar, fantastic, uimitor, cutremurător şi divin, New York-ul n-a mai văzut şi n-a mai auzit de când există..."

Un al treilea impresar, al unui al treilea teatru, care se lăfăie ca pe moşia lui tat-su pe-o întreagă pagină de ziar, trânteşte o altă poveste: cât de minunat şi-a petrecut domnia-sa vacanţa de vară în Europa, cum a colindat marile metropole, vizitând toate teatrele, observând atent toate piesele şi culegând de pretutindeni, ca o albină, câte puţin nectar. Şi toate acestea l-au dus la ideea de a compune pentru publicul evreiesc din New York, cu prilejul sărbătorilor, o piesă de zile mari, o piesă care să uimească pe spectatori prin nemaivăzutele costume naţionale şi totodată să le umple inimile de un sentiment de mândrie

1. Sfeşnic cu şapte sau nouă braţe pe care se aprind lumânările de *Hanuca* sau de *şabat*.

şi de adevărat patriotism, o piesă care să-i prezinte pe cei mai aleşi şi mai oneşti eroi evrei ai vremurilor de demult, precum şi felurite tipuri de gangsteri, moderni, ai secolului al XX-lea, o piesă care să cuprindă adevărate motive biblice, adevărate melodii naţionale evreieşti şi cântece patriotice, precum şi cele mai noi dansuri ale baletului parizian!

Pentru a strânge toate astea la un loc şi a realiza din ele o piesă, scrie în continuare impresarul dramaturg, a trebuit să cheltuiască destui bani şi trudă. Dar tocmai când, după o muncă titanică şi cheltuieli colosale, a izbutit, în fine, să termine piesa, s-a găsit în mare încurcătură: ce titlu să dea piesei? Nu-i găsea titlul potrivit! Imaginaţi-vă, scrie el, că cel mai greu lucru într-o operă muzicalo-dramatică nu este muzica şi nici acţiunea dramatică, nici eroii şi nici costumele sau decorurile, ci titlul! O dramă muzicală trebuie să aibă neapărat un titlu care să sune ca un clopot, să vibreze ca o vioară şi să cânte ca o primadonă. Şi, slavă Domnului, a găsit că cel mai potrivit titlu pentru o astfel de tragicomedie grandioasă, muzical-dramatică şi naţional-patriotică nu poate fi decât... *Moişe.*

Capitolul 27
„MOIŞE"

În lumea teatrului evreiesc din America, cuvântul „Moişe" este foarte popular.

„Moişe" – scris aşa, între ghilimele – este porecla atribuită întregului public evreiesc. „Moişe" este simbolul naivităţii, ignoranţei, prostului-gust.

„Moişe" este prototipul omului simplu, care nu-ţi dă prea multă bătaie de cap şi de dragul căruia oamenii de teatru nu se prea omoară cu firea. Lui „Moişe" poţi să-i dai să rumege şi paie, că le rumegă; „Moişe", slavă Domnului, are un stomac bun, care digeră orice!

Se presupune – deşi s-ar putea da ca sigur – că autorul poreclei

„Moişe" ar fi, îi cer iertare, chiar părintele teatrului evreiesc, regretatul Avram Goldfaden.

Zic „îi cer iertare", deoarece cuvântului „Moişe" îi urmează întotdeauna un alt cuvânt, ce nu se prea lasă tipărit şi pe care nici cel mai mare poet evreo-american nu s-ar sfii să-l rimeze cu...[1]

Drept e că s-au găsit pe acolo oameni pe care acest cuvânt să-i nemulţumească. Scos din pepeni, unul dintre aceştia a sărit într-o bună zi cu un protest vehement în presă, afirmând că asta e o grosolană defăimare a celui mai sacru nume istoric[2] pe care-l avem. Dar nici asta n-a ajutat la nimic. Oamenii au citit protestul, au râs cu poftă, iar porecla „Moişe" a rămas până în ziua de azi. Şi nu numai acolo, în ţara lui Columb; cuvântul a fost importat şi în vechiul continent, neuitând să ia cu el şi vorbuliţa netipărită care îl însoţeşte, aşa încât, dacă vreunul din actorii noştri evrei rosteşte cuvântul „Moişe", lumea ştie precis şi ce-i urmează...

Pe scurt, cu cuvântul „Moişe" autorul acestei piese naţional-festive şi dramatico-muzicalo-patriotice a ţintit bine şi a nimerit încă şi mai bine. Pentru primadonă există în piesă un cuplet care, fără exagerare, întoarce lumea pe dos. Acest cuplet duios şi dulce primadona îl cântă cu atâta farmec şi antren, încât te unge la inimă şi culege ropote de aplauze. Până la urmă cupletul ajunge a fi cântat nu numai de primadonă, ci de întregul teatru, cu actori şi corişti, inclusiv onoratul public, care îi ţine isonul.

Moişe – aşa se cheamă cupletul – se prezintă în faţa publicului cam aşa:

Pe scenă apare primadona – da' ce primadonă! – o muieruşcă de toată frumuseţea, cu talia strânsă într-o tunică ofiţerească, şi din guşuliţa ei de mezzosoprană se revarsă în sală o voce încântătoare:

„Pe Moişe-al meu nu l-aţi văzut?
Moişe, Moişe, Moişe...

---

1. Cuvântul care însoţeşte porecla "Moişe" ar rima în română cu obscur.
2. Prorocul Moise (în idiş se pronunţă Moişe).

În toate Moişe-i ne-ntrecut,
Moişe, Moişe, Moişe... .
Vai, oameni buni, ce-i de făcut?
Pe Moişe-al meu nu l-aţi văzut?"

Ajungând aici, primadona aruncă ocheade onoratului public de la parter, din loji şi de la galerie.

Atunci se face auzit un glas din public, de la parter, din loji sau de la galerie:

– Eu sunt Moişe!

La care, primadona, cu o graţie de nedescris, îi răspunde:

– Nu, tu nu eşti Moişe-al meu!

Acum se aude altă voce, de la parter, din loji sau de la galerie:

– Eu, eu sunt Moişe!

Primadona îşi termină atunci cupletul, iar corul şi onoratul public îi ţin isonul:

„Moişe ici, Moişe colea,
Moişe-i pretutindenea."

După primele două-trei reprezentaţii, cupletul *Moişe* se răspândise unde cu gândul nu gândeai, până în cel mai îndepărtat colţ al celui de al nouălea district al New Yorkului, se cântă în case, pe străzi, în bucătării, în ateliere, în prăvălii şi fabrici, precum şi în toate restaurantele evreieşti. Unde te întorceai, nu auzeai decât *Moişe, Moişe* şi iar *Moişe.* Un succes mai mare nici că se putea aştepta, căci dacă dintr-o piesă „naţionalo-muzicalo-dramatico-patriotică" onoratul public reţine fie şi un singur cântec, aceasta e o dovadă certă a succesului întregii piese şi totodată, o garanţie că piesa, cu ajutorul lui Dumnezeu, va ţine mult şi bine afişul. Aşadar, impresarul acestui teatru putea fi sigur că *Moişe* al lui nu va dispărea din repertoriu atâta vreme cât „Moişe" nu se va lehămeti să-l cânte pe *Moişe.* Criticii n-au decât să se critice între ei cât or pofti; foiletoniştii sunt liberi

să ia în derâdere piesele „de sărbători" şi să boteze sezonul teatral din timpul sărbătorilor de toamnă cu nume de ocară, ca, de pildă, „săptămâna spanacurilor", adevărul e că impresarii teatrelor evreieşti susţin sus şi tare că ei ştiu mai bine ce-i place lui „Moişe" şi ce trebuie să-i serveşti. Dacă-i vorba să ne-ntrebăm, zic ei, cine strică mai mult bunul-gust al onoratului public, teatrul sau presa, haideţi, domnilor, să răsfoim, zic ei, gazetele evreieşti din America, şi vom vedea ce de romane bulevardiere, vulgare, publică dumnealor, cei din presă, de dragul lui „Moişe"... Şi se porneşte o polemică aprinsă prin gazete şi se încinge o luptă crâncenă între căpeteniile celor două mari puteri din cel mai mare centru evreiesc din lume, între presa evreiască şi teatrul evreiesc. Şi totul pe chestia lui „Moişe". Iar „Moişe" citeşte tot ce se scrie despre el în gazete şi îşi râde în barbă! De unde să mai găsească el timp de pierdut cu asemenea mărunţişuri? Când naiba să se mai dedice unor asemenea polemici filozofice, într-o ţară cu un ritm de viaţă nebunesc şi în care esenţialul principiu de viaţă este *„help yourself"*, cu alte cuvinte, „descurcă-te singur"?!

Oamenii extenuaţi de larma şi grijile cotidiene, copleşiţi, ameţiţi şi înfrigurati de hazardul *business*-ului, oamenii muncii, istoviţi, secătuiţi de munca aspră a zilei, tot acest public dornic de recreere abia aşteaptă ivirea serii ca să dea o fugă până la teatrul evreiesc, să-şi cumpere bilete şi să umple apoi până la refuz galeria, parterul şi lojile, spre a se delecta cu savurosul şi antrenantul cuplet *Moişe*, pe care renumita primadonă îl interpretează cu atâta graţie, aruncând ocheade publicului:

„Vai, oameni buni, ce-i de făcut?
Pe Moişe-al meu nu l-aţi văzut?"

Şi onoratul public îi ţine isonul:

„Moişe ici, Moişe colea,
Moişe-i pretutindenea..."

Capitolul 28
COMPANIA SE DESTRAMĂ!

Sărbătorile anului nou erau pe sfârşite. „Săptămâna spanacurilor", cu tot caraghioslâcul repertoriului ei, era şi ea pe sfârşite. Teatrele evreieşti din New York se aflau acum în perioada de pregătire a repertoriului „serios", alcătuit numai din lucrări literare[1]. Pe marile afişe de pe străzi, ca şi în pagina a doua a gazetelor evreieşti, apăreau din nou binecunoscutele nume din lumea teatrală evreo-americană. Presa informa despre premierele viitoare, cita titluri de noi piese... vechi, importate de este ocean, din Lumea Veche adică, lucrări răsuflate, dar întoarse pe dos, meşteşugit transformate după tiparul american şi atât de bine adaptate specificului local, încât nici Satana în persoană să nu le mai dea de rost. Pe scurt, totul decurgea *all right!*

Criticii teatrali vorbeau pe tonul cel mai serios despre aceste piese „noi", închinându-le pagini cât cearşafurile şi gratificând pe autori cu elogiile cele mai ditirambice. Pe unul din ei, de pildă, îl numeau „al doilea Sudermann", pe altul, „Hauptmann", pe un al treilea, „Ibsen"; un al patrulea era încununat cu numele lui Shakespeare: „Un Shakespeare al evreilor, mai ceva ca cel englez!"

E de la sine înţeles că nu toţi criticii teatrali erau de aceeaşi părere şi că nu toate cronicile sunau la fel. Precum se întâmplă acolo de când e lumea lume, opiniile erau împărţite, s-ar putea spune chiar diametral opuse. Piesa pe care criticul cutare, de la gazeta *X,* omorându-se cu elogiile, o ridica în slăvi, imortalizându-l pe autor, criticul cutărică, într-o altă gazetă, o făcea harcea-parcea, o călca nemilos în picioare,

1. Teatrul de limbă idiş de la început era deseori criticat pentru nivelul scăzut al textelor sale, dictate astfel de nivelul spectatorilor şi al actorilor încă prea puţin familiarizaţi cu arta teatrală şi dornici de amuzament facil. Avram Goldfaden, în memoriile sale, explică felul în care s-a adaptat la cerinţele de început ale publicului, scriind texte simple, pornind de la evenimente care marcaseră comunitatea unde se găseau în turneu pentru a rezona cu interesele şi memoria afectivă colectivă. Odată cu apariţia dramaturgului Iacob Gordin, piesele se rafinează şi accentul cade pe text şi pe valoarea literară.

o desființa pur și simplu, cu autor cu tot, argumentând în fel și chip că de când Columb a descoperit America, un spanac mai infect nici că s-a văzut! Pe scurt, „sezonul" era în toi, dar piesa *Moișe* continua să domine ulița evreiască. Impresarul teatrului unde se juca *Moișe* stătea cu mâinile în buzunare, văicărindu-se că nu-i bine și că, oi, tare nu-i bine: sala lui a devenit neîncăpătoare pentru publicul dornic să vină seară de seară să-l asculte pe *Moișe* al lui. Și-și compunea impresarul o mutră acră de Rockefeller nenorocit, care nu mai știe ce să se facă cu miliardele ce-i cad pe cap ca niște bolovani prăvăliți din cer...

Lesne de închipuit cât îl pizmuiau impresarii celorlalte teatre. Aceia, sărmanii, zadarnic se zvârcoleau, zadarnic scoteau din portofoliu cea mai bună „marfă" a celor mai buni dramaturgi universali; zadarnic se autoelogiau prin presă, cum că teatrul lor este „adevărata vatră a dramaturgiei evreiești", căci *Moișe* îi zăpăcise pe toți, le dăduse tuturor la cap, ieșise biruitor! Bieții proprietari de teatru suspinau, în culmea dezolării, când, într-o bună zi, li se arătă soarele unor speranțe noi, izvorul care avea să-i învioreze, să-i reînsufleţească, să-i scoale, cum s-ar zice, din morți.

Acest izvor era binecunoscuta noastră companie „Klamer, Schwalb et Comp.".

De la sosirea ei în New York, această trupă ambulantă nu întreprinsese încă nimic în vederea instalării. Stătea doar în expectativă, cercetând și minunându-se de ceea ce se petrecea în teatrul evreiesc din împărăția lui Columb.

Noul-venit, când pune piciorul pe un pământ străin, e ca și înotătorul într-o apă necunoscută. Mai întâi trebuie să privească în jur, să vadă cam pe ce lume se află, să observe obiceiurile locului, să prindă câte ceva din limba oamenilor, să se aclimatizeze.

Dar ca să stai prea mult așa, nu-ți dă mâna. În inactivitatea lor, actorii noștri din trupa ambulantă „Klamer, Schwalb et Comp." ar fi dat gata foarte curând micul capital pe care *mister* Klamer îl adusese cu sine de la Londra. Pentru fiecare liră sterlină pe care trebuia s-o

preschimbe în dolari, bietul *mister* Klamer ofta din fundul bojocilor, zorindu-şi asociaţii şi muştruluindu-i că de ce şi pentru ce nu se apucă şi ei odată de o treabă mai de Doamne-ajută şi dându-le a înţelege că prin buzunarele lui începe a sufla vântul, că, uite, cât ai bate din palme, are să se întâmple cum spune englezul: *„No pay, no show"* sau pe limba noastră: „Dacă s-au dus gologanii, du-te de fă nani!" Bineînţeles că celorlalţi asociaţi asemenea vorbe în doi peri nu le prea veneau la socoteală. Mai cu seamă lui Nisl Schwalb, capul companiei. Toate privirile erau acum aţintite spre el, genialul om al combinaţiilor: „Nu se poate, Nisl al nostru trebuie să găsească ceva!" Şi Nisl Schwalb nu s-a făcut de ocară faţă de asociaţii săi, nu şi-a ştirbit, Doamne fereşte, reputaţia. El nu le-a cerut decât un pic de răbdare, asigurându-i că, aşa cum doi şi cu doi fac patru, vor aduna aici aur cu fărăşul, vor face avere. Îl vor întrece până şi pe Iacob Schiff[1], vor băga în buzunar trei Rockefelleri, aşa să aibă el parte de binele tuturor! Cu ochiul lui ager, Nisl Schwalb văzuse că aici, în ţara asta care se cheamă America, legile Lumii Vechi nu erau valabile, că ceea ce pentru *Iurop* era bun, pentru America era curată catastrofă! Cu mintea lui ingenioasă de om al combinaţiilor, Nisl calculase că dacă pune la bătaie dintr-odată toate forţele actoriceşti de care dispune trupa, aşa cum intenţionase la început, se poate aştepta la un eşec total, adică în mod sigur îşi va frânge gâtul! Mult mai practic pentru compania lui era deci să-şi arunce treptat în luptă forţele, una câte una. Cu alte cuvinte, compania urma să rămână mai departe companie, aşa cum fusese şi până atunci, dar trebuia să-şi împartă forţele, în aşa fel încât fiecare vedetă să cucerească pe rând publicul, să-l uimească, să stârnească senzaţie. Cu aceasta, Nisl Schwalb se dovedea a fi nu numai un genial om al combinaţiilor, ci şi un iscusit om de afaceri sau, cum se spune în America, un adevărat *businessman.* Nisl Schwalb a pornit-o dar cum scrie *Biblia,* „pe calea neguţătorilor", carevasăzică a procedat negustoreşte. Un negustor practic, când îşi oferă marfa, o arată în primul rând pe cea

1. Celebru bancher american.

de calitate mai proastă, deci mai greu de vândut, şi abia după aceea pe cea bună. Întâi de toate, deci, Nisl Schwalb a căutat să-i lanseze pe ai lui, pe soră-sa, primadona Henriette Schwalb, şi pe frate-său, Isac, tragedianul.

În privinţa lui frate-său, Isac, trebuie s-o spunem deschis, treaba nu prea i-a mers! Isac nu numai că n-a fost recunoscut ca tragedian, dar în lumea teatrală din New York, cunoscătorii afirmau despre el că i-ar sta mult mai bine ca *butcher*[1] decât ca slujitor al scenei, că infinit mai bine i-ar sta să vândă lapte sau să colinde străzile cu tablaua cu *ice-cream*[2] pe cap decât să fie actor, şi încă tragedian! Dar lăsând la o parte aceste „calităţi" ale lui, se mai loveau ei acolo, în ţara yankeilor, de o altă pacoste: de *union*. Dacă nu face parte din *union*, actorul străin, cu niciun chip, nu poate păşi pe scenă. Neavând deci încotro, Isac Schwalb a trebuit să primească, pentru moment, o altă slujbă sau, vorbind mai pe şleau, să se apuce de altă meserie. În ce consta acea meserie vom vedea mai departe; deocamdată să ne ocupăm de soră-sa, Henriette, renumita primadonă din Buenos-Aires.

Capitolul 29
STEAUA DIN BUENOS-AIRES

Brandele-Kozak nu exagerase în scrisorile ei către Henriette atunci când spunea că în America nu numai că va fi primită cu braţele deschise, dar că impresarii teatrelor evreieşti se vor bate pentru ea ca pentru o comoară. Era de ajuns ca Nisl Schwalb să apară cu soră-sa la un teatru sau altul, ca să atragă asupra lor atenţia întregului public de la parter. La acea epocă, Henriette era, se poate spune, în plină înflorire, în apogeul frumuseţii ei. În plus, se îmbrăca mai mult decât elegant; pălăria ei ţipător de modernă, bijuteriile ei, din care majoritatea erau false, îi adăugau atâta graţie, încât atunci când frate-său

1. Măcelar (din engleză).
2. Îngheţată (din engleză).

o aducea în culise ca s-o prezinte actorilor şi actriţelor, la parter se şi afla că e vorba de o renumită primadonă, de o stea abia răsărită pe firmamentul scenei evreieşti. Dar cine era şi de unde venea, nu ştia încă nimeni. Asta s-a aflat ceva mai târziu, când gazetele începură să publice în legătură cu ea articole şi anunţuri senzaţionale, cu litere de-o şchioapă. Toate acestea vesteau, „cu surle şi cu trâmbiţe", că la teatrul cutare va juca noua „stea din Buenos-Aires", care, cu chipul ei încântător, cu silueta ei mlădioasă, va eclipsa toate frumuseţile apărute vreodată nu numai pe scena evreiască, ci pe toate scenele din America şi din întreaga lume. Şi pentru că era la capitolul „frumuseţe", impresarul şi-a luat permisiunea să adauge şi de la el câteva cuvinte, şi anume că la concursul de frumuseţe de la Paris, Henriette Schwalb obţinuse premiul întâi! Şi asta era de ajuns pentru ca înşiruirea oricăror alte calităţi să devină de prisos! Ca atare, teatrul gemea de spectatorii veniţi să întâmpine steaua din Buenos-Aires, renumita frumuseţe, câştigătoarea premiului întâi de la Paris. Trebuie să menţionăm că onoratul public, de atâta vreme deprins cu *bluff*[1]-ul, dus de nas cu fel de fel de reclame mincinoase, s-a arătat de astă dată pe deplin satisfăcut şi a întâmpinat-o pe steaua din Buenos-Aires cu asemenea ropote de aplauze, cum numai într-un teatru evreiesc din New York se pot auzi.

Nu-i greu de ghicit pe ce ton a vorbit Nisl Schwalb cu impresarul teatrului când, a doua zi după spectacol, venind să stabilească precis condiţiile contractului, citi deasupra casei avizul: „Nu mai sunt bilete". Nisl Schwalb uitase cu desăvârşire că povestea cu premiul de frumuseţe de la Paris fusese scornită de fantezia impresarului. Aşa că, după obiceiul lui, a început să povestească plin de patos o mie şi una de minuni referitoare la împrejurările în care soră-sa obţinuse acest premiu, cum o priveau cu invidie toate celelalte frumuseţi, cum însuşi juriul concursului fu cam intrigat când a aflat că ea, câştigătoarea premiului întâi, este evreică, şi cum, din pricina asta, era cât pe-aci să-i retragă premiul. Noroc că el, Nisl Schwalb,

1. Înşelăciune, mistificare (din engleză).

a intervenit la vreme, amenințând cu scandalul. Și nu numai că a amenințat, dar chiar le-a făcut un scandal monstru. Le-a trântit-o de la obraz, că așa și pe dincolo...

Dar deodată Nisl Schwalb fu nevoit să-și curme avântul, căci pe sub masă simți că cineva îl calcă pe picior, și încă atât de tare, de parcă ar fi fost un picior de pompier. Dar nu era decât piciorul lui Brandele-Kozak, care, sărmana, îl făcea atent s-o lase mai moale.

Cum ajunsese acolo Brandele-Kozak? Foarte simplu, era doar principalul intermediar al primadonei în această combinație, era aceea care o adusese de la Londra pe „steaua din Buenos-Aires". Așadar, cum ar fi fost posibil să se discute condițiile contractului fără ea? Nu, Nisl Schwalb nu s-a mirat atâta că o luase din nou razna cu poveștile lui, cât s-a mirat că o femeie poate avea un picior atât de greu!

Ce fericită e Henriette! De când apare ea pe scenă, de când e primadonă, n-a avut parte de o primire mai entuziastă ca aceea de la New York. Aplauze frenetice ca aici nu i-a mai fost dat să audă de când se știe! Nu, parcă nu aplaudă niște palme obișnuite. Cum așa, niște simple mâini omenești să fie în stare să producă o larmă atât de asurzitoare? O larmă ca asta auzi doar numai când se bat saltele, covoare, perne... Îi face impresia că cineva lovește într-adins niște scânduri unele de altele, de parcă ar fi primit poruncă: „Bate cât te țin puterile, sparge-le urechile cât poftești!"

Și iată-ne acum în situația de a vă putea dezvălui un mic secret: sus, la galerie, se aflau câțiva oameni, înarmați cu un soi de instrumente cu care produceau această larmă ori de câte ori steaua din Buenos-Aires apărea sau ieșea din scenă. Mare minune că teatrul nu s-a prăbușit sub asemenea explozii de entuziasm! Publicul de la parter, privind cu spaimă în sus, ca să se dumerească din ce loc vine acest tam-tam înnebunitor, se molipsea curând și începea el însuși să aplaude de zor. Ce vreți, așa-i publicul: așteaptă numai primul semnal. Ce importanță are cine a dat primul semnal? Cui să-i treacă prin minte că undeva sus, la galerie, niște oameni, ținând în mâini

ciudate instrumente, sunt gata pregătiți să asigure primadonei un succes „colosal", și că printre aceşti *clappers*[1] se află și propriul ei frate?! Ei da, *clapper*-ul numărul unu nu era altul decât simpaticul nostru prieten Isac Schwalb, tragedianul. Iată dar care era job-ul, adică slujba de care frate-său, Nisl, îi făcuse rost, până una-alta, aici, în America.

Sic transit gloria mundi... spune o vorbă latinească, ceea ce în traducere mai liberă ar suna: Iată, aşa se întâmplă câteodată, ca un tragedian vestit să ajungă un simplu *clapper!*

Capitolul 30
PRIVIGHETOAREA DIN LOMZA

Companiei noastre „Klamer, Schwalb et Comp." începuse să-i meargă în America din bine în mai bine! Norocul îi surâdea din toate părţile. În timp ce steaua din Buenos-Aires se înălţa strălucitoare pe firmamentul scenei evreieşti, în presa evreiască pătrundea ecoul unei ştiri senzaţionale, pe care gazetele se şi grăbeau s-o lanseze, s-o trâmbiţeze prin întreaga Americă. Era ştirea care se referea la aşa-zisa „privighetoare" din Lomza.

Roata norocului, ce vreţi! Toate sunt chestiune de noroc! La Londra, cantorul nostru mucezise într-un subsol, neştiut de nimeni, făcând foame, Doamne iartă-mă, de trei ori pe zi, împreună cu întreaga lui familie, şi fiind nu o dată nevoit să recurgă la caritatea societăţilor filantropice londoneze ori la bunele poveţe ale unor oameni mărinimoşi, de categoria lui *mister* Klamer. Şi iată că aici, la New York, el devine celebru peste noapte, parcă se înalţă cu trei capete mai sus, iar numele lui răsună de la o margine la alta a oraşului. În aceste zile de „sezon" puteai citi în toate gazetele, pe toţi stâlpii şi pe toţi pereţii anunţuri care vesteau cu surle şi cu trâmbiţe: „Veniţi azi neapărat la teatrul nostru, s-o ascultaţi pe privighetoarea

1. Oameni plătiți să aplaude (din engleză).

din Lomza, pe cantorul care execută *Kol- Nidre*[1] împreună cu propria sa orchestră şi care a stârnit până şi admiraţia regelui George!2"

Cum ajunsese cantorul din Lomza în teatru? Şi de unde până unde l-au mai scos şi pe regele George al Angliei? Dar e mai bine ca cititorul nostru să nu-şi pună asemenea întrebări. El trebuie să înţeleagă că nu ne aflăm la Iehupeţ[3], ci în ţara tuturor posibilităţilor, în ţara liberă şi fericită care se numeşte America.

Am putea spune multe pe seama fraţilor noştri evrei din ţara lui Columb. Că, de exemplu, sunt cam prea ahtiaţi după *business;* că se reped cu o lăcomie teribilă în iureşul vieţii americane; că se americanizează rapid, că vor să se arate mai americani decât americanii; că... şi aşa mai departe... ceea ce după unii s-ar numi cusururi, iar după alţii, adevărate virtuţi. Un lucru însă trebuie unanim recunoscut, spre lauda lor: că absolut toţi respectă cu sfinţenie preceptul biblic: „Iubiţi-l pe străin, căci voi înşivă aţi fost cândva străini"; precept pe care nu-l uită nici după ce de mult au încetat a mai fi „boboci". De nu m-aş teme că pot fi acuzat de exagerare, aş afirma că, în privinţa ospitalităţii, fiecare evreu american poate fi considerat un adevărat Avraam[4]. Unui musafir, chiar dacă nu le este rudă, ci simplu concetăţean, îi fac cea mai caldă primire. Orice evreu american care a fost el însuşi cândva la ananghie şi a gustat din viaţa amară de emigrant, îndată ce şi-a făcut cât de cât o situaţie, nu mai are linişte până ce nu-şi aduce de la locul de baştină, în noua lui patrie, rând pe rând, tot restul familiei. De i-ar sta în puteri, şi-ar aduce în noua lui patrie întreg târguşorul din care a venit, în cap cu rabinul, cu cantorul şi cu hahamul. Să vadă cu toţii peste ce viaţă a dat el în „ţara tuturor posibilităţilor", şi, mă rog, să-şi facă şi ei, la rândul lor, un rost!

Totuşi, n-am vrea sa se creadă că avem intenţia să închinăm un

1. Rugăciunea de la începutul serviciului religios din ajunul zilei de *Iom Kipur.*
2. E vorba de regele George al V-lea al Angliei care a domnit între 1910 şi 1936.
3. Oraş imaginar din Imperiul Ţarist devenit celebru în operele lui Şalom Alehem.
4. Legenda îl prezintă pe patriarhul Avraam ca pe un om ospitalier.

imn de laudă fraţilor noştri americani, să-i prezentăm pe toţi ca pe nişte adevăraţi sfinţi. Oriunde şi oricând, oamenii rămân oameni. Într-adevăr, îndată ce soseşte un concetăţean, e primit cu braţele deschise. În primele zile toţi se dau în vânt după el, nici nu mai ştiu unde să-l aşeze. Se bucură de venirea lui, se mândresc cu el, îl îndoapă cu cele mai sănătoase sfaturi, îi arată, cum s-ar zice, calea de urmat şi, deseori, după puteri, îl mai şi ajută cu câţiva dolari. Dar toate astea, numai cât lucrurile sunt calde. Cum însă timpul nu stă pe loc, iar cei de-acolo se conduc după un principiu riguros: *Time is money,* adică *Timpul înseamnă bani*, de îndată ce s-a potolit focul entuziasmului, noului-venit i se spune: „De-acum încolo, *mister,* la treabă! Ţara e lungă şi lată, mergi de-ţi fă un rost!"

Şi noul-venit, după ce a avut răgazul să se mai odihnească şi să vadă ce se petrece în jurul lui, se aruncă în clocotul străzii şi rămâne năuc.

Ştiţi de ce? Pentru că în această ţară a *hurry-up*-ului, adică a ritmului nebun, unde, din zori şi până în seară, oamenii ocupaţi până peste cap aleargă posedaţi de febra *business*-ului, dumnealui, noul-venit, degeaba ar aştepta să-l oprească cineva pe stradă, să-l întâmpine cu un *„Şalom alehem*[1]*"*, să-i ofere o ţigară şi să-l întrebe: „Omule, cum te cheamă? Din ce loc vii?" Oho, aşa ceva poate să aştepte el mult şi bine, căci în America fiecare om se cuvine să fie independent. America e o ţară care a statornicit principiul de fier *Help yourself* – ajută-te singur! În limbaj curent, asta s-ar chema „Unchiule, nu mai sta în drum!" sau „Scurmă pământul cu unghiile, dă din coate şi fă-ţi loc!" sau „Dacă n-ai ce mânca, n-ai decât să crapi!" Nu, într-o ţară ca asta nu trebuie să te aştepţi la prea multă politeţe sau să crezi în minuni. Viaţa te constrânge să-ţi iei inima în dinţi şi fără mofturi să-l opreşti în drum pe cel dintâi pieton şi să-i spui cam aşa: *„Sir,* eu sunt cutare şi pot face cutare şi cutare lucru. Nu cumva aveţi nevoie de braţe de muncă?"... Braţe! Iată principalul! Acolo nu există oameni, ci numai braţe! Braţe care se oferă, braţe

1. *Şalom alehem* (din ebraică) înseamnă "pacea fie cu tine" şi reprezintă salutul tradiţional evreiesc.

care vorbesc, braţe care strigă: „Braţe, braţe!" Cu cât vei striga mai tare „Braţe, braţe!", cu atât va fi mai bine pentru dumneata!

Dar să nu fiţi naivi, să credeţi cumva că dumneavoastră în persoană trebuie să umblaţi pe stradă strigând „Braţe, braţe!" Nu! Pentru asta doar există presa! Pentru asta s-au înfiinţat gazete care să slujească marele public, gazete înţesate de sus până jos cu anunţuri şi reclame, prin care oamenii vorbesc despre ei înşişi, ţipă, urlă, îşi fac singuri reclamă, cu surle şi cu trâmbiţe, încât, toţi cei care vor să-şi facă un rost în viaţă, toţi cei care vor să se asigure că nu vor muri de foame în această „ţară a tuturor posibilităţilor" sunt nevoiţi să recurgă la serviciile presei, să-şi facă reclamă prin ziare, să se ridice adică ei înşişi în slăvi, cu marfa lor cu tot, să tragă toate clopotele şi să bată toate tobele.

Conducătorul companiei noastre s-a edificat şi el îndată cum stau lucrurile. Cu nasul lui de copoi a mirosit că aici nu-i bine să te joci cu timpul, că aici trebuie să iei într-o mână hăţurile şi în cealaltă biciuşca şi... haida, băiete! Şi putem spune că în privinţa asta lui Nisl Schwalb timpul i-a fost favorabil, sosirea trupei lui coincizând, cum ştim, cu sezonul sărbătorilor de toamnă, când cantorii, în America, sunt un articol foarte preţuit. Da, i-a surâs norocul pentru că, tocmai în vremea sosirii lor la New York, o anumită *society* filantropică rămăsese fără cantor. Cum însă în America acest articol se găseşte din belşug, chiar de la primul anunţ: „Se caută cantor pentru perioada sărbătorilor de toamnă", năvăliră cantori cât lumea. Cantorului din Lomza, aşadar, îi fu dat să facă faţă unei aprige concurenţe. Cum însă în treaba asta intervenirăconcetăţenii din Lomza, situaţia lui s-a rezolvat *all right!*

Acest angajament însă n-a fost decât un interludiu în cariera cantorului din Lomza. O *society* filantropică n-are nevoie de cantor decât pe timpul sărbătorilor de toamnă. Şi numai din ceea ce pică la sărbătorile de toamnă, tu, cantor, n-ai cum s-o scoţi la capăt un an întreg. Iată însă că Nisl Schwalb, omul combinaţiilor, are prilejul să dea iarăşi dovadă de spirit inventiv: închiriază o sală şi publică în gazete următorul anunţ:

„Omul-privighetoare! Gâtlejul-clarinet! Vocea-vioară! Iată, aceasta e cantorul din Lomza, cel cu renume mondial şi cu orchestră proprie. Îl veţi auzi executând *Kol-Nidre* în sala de concert *X*, acompaniat de propria sa formaţie, care cântă la diferite instrumente şi cu care a avut marea cinste să se producă în faţa regelui George."

Dar primul concert a fost şi ultimul, căci chiar a doua zi de dimineaţă, Nisl Schwalb şi *mister* Klamer, cel care finanţa afacerea, stăteau la un pahar de bere şi trăgeau din havane, în tovărăşia unui impresar de teatru evreiesc cu care încheiaseră un contract pentru treizeci de spectacole, prin care „privighetoarea" din Lomza şi orchestra lui se obliga să cânte seară de seară *Kol-Nidre* în renumita operetă care purta ea însăşi numele de *Kol-Nidre*![1]

Dar îndată ce contractul a fost semnat, iar impresarul şi l-a băgat frumuşel în buzunarul vestei, hop! că lui *mister* Klamer îi şi pare rău de afacerea încheiată. Şi începe să-l sâcâie pe Nisl Schwalb că de ce şi pentru ce s-a grăbit să dea o marfă ca asta la jumătate de preţ? Şi avea dreptate; ca dovadă, că numai după câteva spectacole, cei doi încheiară cu acelaşi impresar un nou contract, pentru încă treizeci de spectacole, la un preţ exact de trei ori mai mare, ceea ce făcu, vai, ca cei doi asociaţi, *mister* Klamer şi Nisl Schwalb, să se ia la harţă, pentru prima oară pe pământul american, şi să se gratifice reciproc cu diverse epitete, pe care, pentru nimic în lume, nu le putem reda, nu de alta, dar nu face pentru nişte *gentlemen* ca ei. O ceartă ca asta s-ar fi putut sfârşi cu un scandal urât, pentru că, din păcate, pe unul dintre asociaţi, recte Nisl Schwalb, începuse a-l mânca palma. Noroc că repede au intervenit cantorul şi cantorița şi i-au despărţit la timp, amintindu-le că-i aşteaptă o treabă importantă: cariera lui Rafalescu.

Şi, până una-alta, cantorița a pregătit o foarte gustoasă masă, la care a fost invitată şi madam Cerneak, plus câţiva concetăţeni din Lomza, care îi făgăduiseră să vină cu consoartele, să petreacă o seară plăcută împreună cu cantorul lor şi totodată să-i cunoască asociaţii.

1. Se subliniază lipsa de consideraţie a impresarilor pentru viaţa religioasă, aceştia introducând cântece de cult în operete frivole.

Capitolul 31
O BIOGRAFIE CIUDATĂ

Să-l convingi pe Rafalescu să-şi vadă de treabă, nu era un lucru chiar atât de uşor precum îşi închipuiseră asociaţii noştri. În primul rând, de cum a debarcat la New York, Rafalescu nici că mai putea fi văzut. Zile întregi colinda oraşul cu madam Cerneak. „Dracu ştie ce afaceri se pot învârti cu o vacă încălţată ca asta? gândea Nisl Schwalb. Cum vine seara, ia-l de unde nu-i! Umblă haihui, pe la concerte, pe la teatrele din aristocraticul cartier *Up-town,* ca şi când nu teatrul evreiesc ar fi ţelul lui! Ca şi când nici n-ar fi şi el actor evreu, o stea rătăcitoare a teatrului evreiesc în pribegie! Ca şi când nici n-ar fi un fiu al ghetoului!" La început, asociaţii noştri nu prea dădură atenţie acestei ciudate comportări. E tânăr, gândeau ei, e pentru prima dată în America, să mai vadă şi el lumea! Mai târziu, însă, începură a-l privi strâmb şi a-l iscodi pe unde se tot duce şi ce învârteşte. Ba chiar îl luară la rost, că de ce nu se interesează de ceea ce e mai important pentru el, de ce, ziceau ei, nu studiază mai bine teatrul evreiesc din *Down-town*[1] şi de ce nu încearcă să „fure" câte ceva din arta marilor vedete ale teatrului evreiesc din America?

La toate aceste recomandări Rafalescu răspundea că nu mai are nevoie să studieze teatrul evreiesc, întrucât îl cunoaşte la perfecţie. Şi că, dacă-i vorba de „furat" ceva, apoi numai de la maeştrii marilor teatre americane ar avea ce „fura". Toate astea însă erau numai pretexte, vorbe goale. Rafalescu era preocupat de propriile-i socoteli, după cum vom vedea în curând!

Iată de ce asociaţii noştri n-aveau motive să fie mulţumiţi de el. Ei ţineau cu tot dinadinsul ca Leo Rafalescu, mândria lor, să apară cât mai curând în faţa publicului evreiesc din metropolă, să arate cine este şi de ce-i în stare!

Fără îndoială că Nisl Schwalb a întreprins, în acest sens, tot ce-i

1. Unul din cartierele sărace ale New York-ului.

stătea în putinţă. Mai întâi a prezentat reporterilor de la gazetele evreieşti o scurtă biografie a lui Leo Rafalescu, povestind fiecăruia în parte, şi... în mare taină, că Rafalescu descinde din cea mai cunoscută familie din Bucureşti, că tatălui său, Samuel Rafalescu, unul dintre cei mai bogaţi bancheri din România, regele însuşi i-a acordat cetăţenia[1] şi că, bineînţeles, treaba asta l-a costat o avere! Încă din copilărie, micul Leo manifesta însuşiri artistice fenomenale. El visa să studieze arta teatrală, dar părinţii lui, nişte fanatici, nici n-au vrut să audă. Şi iată că, într-o bună zi, tânărul Leo se prezintă reginei României, scriitoarea Carmen-Sylva, vestită autoare de piese...

– Dar Carmen-Sylva scrie povestiri! îl întrerupe unul din reporteri.

Nisl Schwalb nu-şi pierde cumpătul şi îi dă înainte:

– Dar ce-i aia dramă, ştie, nu? Şi cum spuneam, Leo al nostru s-a prezentat în faţa ei şi i-a recitat câteva monologuri. Atât de uluită a fost regina, că l-a şi trimis să studieze pe socoteala ei la cel mai mare teatru românesc. Tânărul Rafalescu a născut însă întotdeauna spre scena evreiască. „Eu sunt, zicea el, un fiu al poporului evreu şi trebuie, zicea el, să-mi slujesc poporul în limba lui!" Şi, într-o bună dimineaţă, o porni la drum cu o trupă evreiască ambulantă, care pe atunci peregrina prin România din oraş în oraş. Directorul trupei era actor, şi totodată vestit dramaturg, Holzmann îi zicea, Bernard Holzmann, cunoscutul autor al renumitei opere *Uriel Acosta*...

Aici, reporterul se vede din nou silit să-l întrerupă:

– *Excuse me*[2], *mister* Schwalb, autorul piesei *Uriel Acosta* nu este Holzmann, ci Karl Gutzkow.

Nisl Schwalb însă nu-i dintre cei care se pierd cu firea. Aşa că iarăşi găseşte repede un răspuns:

– Ştiu şi eu că autorul piesei este Karl Gutzkow, mă refeream însă la traducătorul ei în limba idiş...

---

1. Până în 1923, când acest lucru a fost acordat întregii populaţii evreieşti din România prin intermediul Constituţiei, evreii nu aveau cetăţenie română, chiar dacă erau născuţi pe teritoriul ţării.

2. Scuzaţi-mă (din engleză).

– *I beg your pardon*[1], îl întrerupe iarăşi încăpăţânatul reporter, traducătorul lui *Uriel Acosta* nu-i Holzmann, ci Josef Lerner!

Dar nici acum Nisl Schwalb nu se dă bătut:

– Ştiu şi eu că-i Lerner. Lerner a fost primul traducător. Holzmann însă n-a fost deloc mulţumit de traducerea ăluia, aşa că s-a închis odată în odaie o noapte întreagă şi a tradus din nou întreaga operă, anume pentru Rafalescu. Şi i-a reuşit pe deplin. Nimeni ca Holzmann n-a mai tradus aşa *Uriel Acosta* şi nimeni ca Rafalescu n-a mai interpretat aşa acest rol! Poţi să-ţi dai seama chiar şi din faptul că odată, la Viena, Sonnenthal, marele Sonnenthal, văzându-l pe Rafalescu în rolul lui Acosta, a izbucnit în plâns ca un copil şi a spus hotărât: „Gata! De-acum încolo nu mai joc acest rol pentru nimic în lume!" Şi ce credeţi? S-a ţinut de cuvânt! Nu l-a mai jucat până la moarte, aşa să am eu parte de binele tuturor!...

Pe reporterii americani, însă, nu poţi să-i duci de nas. Slavă Domnului, ştiu ei bine ce-i aia *bluff*. Aşa că au mai meremetisit şi au mai şlefuit pe ici-colo cele auzite de la Schwalb, au mai pus adică ceva, au mai scos ceva, de a ieşit până la urmă o biografie minunată!

A doua zi, desfăcând ziarul, Rafalescu şi-a citit propria-i biografie, apărută sub un titlu cu litere enorme:

„O NOUĂ STEA PE SCENA EVREIASCĂ!
CARMEN-SYLVA, ULUITĂ!
REGINA ÎNCUNUNEAZĂ CU LAURII GLORIEI
PE TÂNĂRUL *STAR!*
SONNENTHAL VARSĂ LACRIMI!"

...Pe tânărul nostru erou l-a pufnit râsul, mai să leşine; cu greu a putut fi readus în simţiri.

1. Vă cer iertare (din engleză).

Capitolul 32
„CHIBIŢĂRIA"

Chibiţ e un cuvânt evreo-american, născut pe pământ american, în cercurile presei şi teatrului evreiesc.

Spre a defini cuvântul pe înţelesul tuturor, sunt silit să recurg la sumedenie de noţiuni şi să mă exprim cam aşa: *a chibiţa* înseamnă a face schimb de cuvinte înţepătoare, a pălăvrăgi şi a bârfi pe faţă, a-i scoate omului ochii, a-i sta ca un os în gât, a i te vârî între coaste, a-i sparge timpanele, a-i pune sare pe rană, a-i mânca ficaţii, a-l jupui de viu, a-i otrăvi zilele, a-l oftica, a-l băga la nouă coţi sub pământ, într-un cuvânt, a-i scoate sufletul cu o dulce sărutare... Limba noastră, slavă Domnului, e destul de bogată, păcat însă că întreaga-i bogăţie de noţiuni nu poate reda cu destulă claritate adevăratul conţinut al acestui cuvinţel unic în felul său: *chibiţ,* care a putut răsări şi înflori numai şi numai pe ciudatul pământ american! De aceea, mă şi tem că va fi greu să-i explic cititorului ce înseamnă *chibiţărie.*

Chibiţăria e un fel de club, un fel de cafenea situată în cel de al nouălea district al New York-ului, unde se adună o anumită categorie de intelectuali, cu anumite înclinaţii spre literatură, teatru şi politică. Ei reprezintă diferite grupări, şi în majoritatea lor sunt adversari, deseori concurenţi şi aproape fără excepţie îşi sunt unul altuia duşmani neîmpăcaţi, se urăsc de moarte, n-au ochi să se vadă şi nu vor să audă unul de celălalt, cu alte cuvinte, se duşmănesc într-atât, încât dacă unul dintre ei ar închide ochii, celălalt s-ar duce să-i joace pe mormânt.

La ore bine stabilite, aceşti oameni se adună la chibiţărie, se aşază la locurile lor bine stabilite, fiecare la masa lui, înconjurat de adepţii respectivi, comandă ceva, trag din trabuc şi... atmosfera e gata pentru chibiţat. La început, dragă Doamne, toţi sunt în termenii cei mai buni; îşi aruncă peste mese tot felul de complimente, ironii, glume, palavre şi bancuri, cum s-ar zice îşi spală rufele murdare în

văzul tuturor, se iau în zeflemea, se înţeapă, se critică şi jubilează când, în cele din urmă, adversarul îngălbeneşte sau se aprinde, gata-gata să-l lovească damblaua. Şi toate astea le fac, chipurile, în glumă, din prietenie, cu zâmbetul pe buze sau în hohote de râs.

Chibiţăria e un adevărat iad, în care oamenii se frig şi se prăjesc; sau un fel de baie de aburi, unde se bat reciproc cu măturica! Aici, în chibiţărie, se nasc opinii diametral opuse, se fabrică păreri şi reputaţii, se hotărăşte cariera unor scriitori, actori şi pictori. Chibiţăria spune primul cuvânt, scurt şi cuprinzător: „E bine" sau „E rău". Chibiţăria dă verdictul şi tot ea pecetluieşte: *„All right!"* sau „La dracu!"

Acum, că aţi aflat cam ce-i aceea chibiţărie, vă invităm să ne însoţiţi câteva clipe.

...Toate acestea se petreceau într-o zi de toamnă ceţoasă, într-una din acele zile când cerul New York-ului, ascuns de uriaşele clădiri cărora aici li se zice zgârie-nori şi de podurile de cale ferată suspendate, numite *elevators,* aduce de minune cu cerul afumat şi ploios al Londrei înainte de prânz, la ceasul când cel de al doilea oraş al lumii e în plin freamăt, când peste tot nu auzi decât *busy*[1], cu alte cuvinte, când toţi se agită, se înghesuie, se îmbrâncesc, trudesc, aleargă, cumpără, vând, în fine, când New Yorkul e un cazan în plin clocot.

Deşi la un ceas când, aşa cum spuneam, viaţa comercială a oraşului se desfăşoară din plin, chibiţăria era ticsită de lume. Toate mesele erau ocupate, de n-aveai loc să arunci un ac, peste tot plutea un fum alburiu, să-l tai cu cuţitul, iar chibiţii vorbeau, toţi şi trăncăneau verzi şi uscate. Ce mai, chibiţăria era în floare!

La una din măsuţe trei oameni şedeau şi consumau bere. Erau atât de adânciţi în discuţie, încât nici nu băgară de seamă că toată vorbăria şi înţepăturile chibiţilor se învârteau în jurul lor. Cei trei inşi îşi vedeau de treabă şi îi tot dădeau cu gura, întrecându-se în lăudăroşenii şi minciuni.

Doi din cei trei neîntrecuţi mincinoşi ne sunt bine cunoscuţi

1. Ocupat (din engleză).

încă din Lumea Veche, de la Londra. E vorba de cei doi prieteni, *mister* Klamer şi Nisl Schwalb. Nu ne mai rămâne decât să facem cunoştinţă cu al treilea personaj, care nu e londonez, ci american get-beget. Pe american îl recunoşti de la o poştă: altă înfăţişare, altă ţinută, alt fel de a vorbi şi de a se comporta. În timp ce englezul e de obicei posac, un melancolic bolnav de *spleen* cronic, yankeul e un om vesel, plin de viaţă, cu ochi pătrunzători, cu gesturi degajate şi cu gura plină de dinţi falşi, dar... neapărat de aur!

Personajul pe care intenţionăm să vi-l descriem este directorul unui teatru evreo-american. Numele lui este Nickel.

Mister Nickel este una dintre personalităţile cele mai populare din cartierul evreiesc al New York-ului, unul dintre oamenii aceia simpatici şi zâmbitori cărora în America li se spune *good boy*. Pe limba noastră asta s-ar chema „băiat bun", „băiat de zahăr", mă rog, un suflet de aur, gata să-şi dea şi cămaşa de pe el. În orice împrejurare, pe chipul veşnic tânăr şi voios al lui *mister* Nickel vei găsi un surâs simpatic şi prietenos. La el totdeauna vei găsi o vorbă bună, ba, la nevoie, şi câţiva dolari cu împrumut; numai să-i aibă, căci, din păcate, nu totdeauna-i are. Se întâmplă, şi încă destul de des, ca *mister* Nickel însuşi să alerge cu limba scoasă după câţiva dolari. Când îl cauţi, e în pană, pentru că în casa lui, *mistress* Nickel, nevastă-sa, poartă pantalonii, dumneaei dictează! Şi acest lucru îl ştie toată lumea, iar în chibiţărie îl speculează la maximum concurenţii lui Nickel, dar mai ales duşmanii... Ba aceştia din urmă mai adaugă şi de la ei de trei ori pe-atâta! Ei şi, puţin îi pasă! Păi de şi le punea pe toate la inimă, cine ştie unde ajungea?

Nickel ştie că în cercul lui e considerat cel mai iscusit meşter al *bluff*-ului; Nickel ştie că dacă unul dintre chibiţi trânteşte vreo minciună gogonată, celălalt îl întreabă: „Asta cine a mai scornit-o, Nickel?" Nickel mai ştie că pe seama lui chibiţăria inventează tot soiul de drăcovenii. Bunăoară, circulă povestea că el, Nickel, s-ar fi făli că a traversat cascada Niagara într-un automobil, pe gheaţă, în toiul verii, pe un ger năprasnic...

Dar ce nu-s în stare să născocească chibiţii ăştia pe seama altuia! Palavragii şi golani! Concurenţi, duşmani, asta-i! Nici nu-i de mirare. Căruia dintre directorii de teatru i-ar da mâna să se laude cu un succes ca al lui? Ia să mai încerce vreunul să cutreiere, aşa ca dumnealui, ţara întreagă, cu toată trupa, şi numai în cursul unei săptămâni să dea douăsprezece spectacole în opt oraşe, ba să se mai şi repeadă, între timp, de două ori dus şi întors, de la Chicago la Philadelphia!

...Aşa se grozăvea *mister* Nickel, noua noastră cunoştinţă, în faţa celor doi vechi prieteni, *mister* Klamer şi Nisl Schwalb. Dar nici ei nu s-au dat bătuţi: i-au întors-o imediat cu câte-o poveste de-a lor, care nu era cu nimic mai prejos decât faimoasa călătorie a lui Nickel în opt oraşe, şi de la Chicago la Philadelphia, de două ori dus şi întors, în cursul unei singure săptămâni, *et caetera*...

Între aceşti aşi ai *bluff*-ului începuse, am putea spune, o adevărată întrecere în *bluff* şi *humbug*.

Capitolul 33
„BLUFF" ŞI „HUMBUG"

Bluff şi *humbug* sunt cuvinte autentic americăneşti şi nu prea pot fi uşor traduse în nicio altă limbă. A te ţine de *bluff*-uri sau a blufa înseamnă a umbla cu şoalda, a trânti minciuni grosolane, a scorni iarmarocuri în cer şi alte verzi şi uscate fără niciun rost, doar aşa, de dragul minciunii! Nu! Americanii nu înghit de-alde astea! Ar însemna pentru ei un fel de vorbe de clacă, pierdere de timp inutilă. Nu, în această privinţă americanul e şi prea deştept, şi prea abil, şi prea afacerist ca să-şi piardă vremea în zadar. Americanul când îşi trânteşte pălăriuţa pe-o sprânceană, când îşi vâră în răscroiala vestei cele două degete mari şi-ţi toarnă o minciună, apoi să ştii că-i minciună: bine rotunjită, netedă, meşteşugit ascunsă în dosul unei trăncăneli şi, mai ales, spusă cu un scop precis, în directă

legătură adică cu *business*-ul. Aşadar, omuleţii care îşi fac veacul în chibiţărie nu sunt, Doamne fereşte, nişte pierde-vară, cum ar fi, să zicem, înţelepţii noştri evrei, care se adună prin sinagogi şi bat apa în piuă, în lipsă de ceva mai bun. Nu, în esenţă, meseria asta de chibiţ este o adevărată îndeletnicire, o afacere sau, cum se spune pe acolo, un *business!*

Aşadar, în dimineaţa aceea, *mister* Klamer, Nisl Schwalb şi Nickel şedeau în chibiţărie şi discutau afaceri importante, întrecându-se în *bluff*-uri, dar numai şi numai de dragul acestor afaceri! Cei doi prieteni ai noştri din Lumea Veche, binecunoscuţi maeştri ai *bluff*-ului, erau nevoiţi să admită că, în materie de *bluff*, nu ajung nici la călcâiul noului lor partener american, Nickel. *Mister* Nickel atâta i-a dus cu vorba, atâta i-a ameţit cu poveştile şi cu lăudăroşeniile lui, încât au fost siliţi să se dea bătuţi. Discuţia se purta în jurul unei afaceri de mare importanţă: de curând Nickel îl angajase în teatrul său pe tânărul şi renumitul star din Bucureşti.

Nisl Schwalb şi *mister* Klamer se întreceau în a povesti despre tânărul actor tot felul de întâmplări şi minunăţii. Şi în timp ce *mister* Klamer arăta cum Rafalescu a uimit publicul londonez şi cum l-a vrăjit până şi pe el, *mister* Klamer, un om care, după cum se ştie, niciodată nu se ducea să-i asculte pe ţiganii ăia de actori de la „Pavillion Theatre" din Londra, Nisl Schwalb sărea mereu, întrerupându-i: „Ce vreţi mai mult dacă până şi englezii veritabili nu mai isprăveau cu laudele? Marele Irving[1], spuneau ei, e o nimica toată în comparaţie cu el... zău, aşa să am eu parte de binele tuturor!"

Dar Nickel nu era atent la cele ce-i îndrugau Nisl Schwalb şi *mister* Klamer. În timp ce aceştia minţeau de stingeau, el zâmbea cu toţi dinţii lui de aur, combinând în minte noi şi noi parascovenii, fie despre propria-i persoană, fie despre trupa lui, care, cică, deţinea primul loc în *United States of America*[2]. Ia să vedem, zicea el, care alt teatru evreiesc din America mai poate afirma că între pereţii lui

1. Sir Henry Irving (1838-1905) a fost un celebru actor englez.

2. Statele Unite ale Americii (din engleză).

a fost frecventat de însuşi preşedintele Statelor Unite, care, instalat într-o lojă, aplauda frenetic? Nu, aşa ceva nu se poate realiza decât în teatrul lui, al lui Nickel adică. Numai el, Nickel, a avut deosebita onoare de a fi prezentat lui Roosevelt[1], care, în văzul publicului, i-a strâns mâna şi l-a bătut prieteneşte pe umăr: „Nickel, eşti *all right!*" Apoi în văzul publicului, *Teddy* şi-a desprins ceasornicul de aur cu lanţ şi i l-a dăruit ca amintire... La aceste cuvinte, Nickel scoate din buzunar un ceas vechi, o rablă, explicând că ceasul de aur cu lanţ, primit de la preşedinte, nu-l poartă niciodată în zilele lucrătoare! *Never*![2]

Aşa încheie Nickel, fără a observa câtuşi de puţin ce se petrecea în jur. La o masă apropiată, în spatele lui, o bandă de mucaliţi, puşi pe farse, făceau haz pe seama directorului Nickel şi a prietenilor lui. Râdeau de se prăpădeau de „cocoşelul din Bucureşti" şi îşi băteau joc de el, fără ca măcar să-l fi văzut jucând. Aici, în chibiţărie, îl şi gratificaseră pe Rafalescu cu diverse porecle, ca: „Ageamiu", „Haim-Iankl", „Cobe", „Cioban valah" şi altele asemenea, care lăsau să se înţeleagă că dumnealor ar fi avut cu el cine ştie ce răfuieli personale.

Cine erau aceşti scandalagii? Poate suporterii altor teatre, care nu izbutiseră să pună mâna pe tânăra vedetă din Bucureşti? Ori poate reprezentanţii celeilalte tabere din presă, care nu vedeau cu ochi buni cu câtă zarvă se zoriseră adversarii lor să-l întâmpine pe noul *star* proaspăt lansat?! Ori poate, pur şi simplu, nişte bieţi actori, dintre aceia care aşteaptă ani întregi la New York ceasul când *union*-ul lor se va îndura în fine să-i plaseze la vreun teatru. Şi, deodată, se trezesc că răsare un puşti, un oarecare Rafalescu, şi toţi îl iau în braţe ca pe un mare chilipir, i se oferă cel mai bun angajament, iar presa îl ridică în slăvi... Păi să nu-ţi plesnească fierea? Să nu încerci să te răzbuni măcar bârfindu-l?

Nu, bârfeala nu ajunge! Împotriva unei asemenea nedreptăţi

1. Theodore Roosevelt (1858-1919) a fost preşedintele Statelor Unite între 1901 şi 1909.

2. Niciodată (din engleză).

trebuie neapărat pus la cale altceva... măcar un complot! Cu orice chip trebuie găsit mijlocul ca acest ageamiu să aibă parte de un eşec de toată frumuseţea: chiar la prima lui apariţie să fie fluierat şi huiduit, cum scrie la carte, să i se pregătească, cum s-ar zice, o înfrângere ruşinoasă, ca să-i treacă pofta de ţara lui Columb şi să plece învârtindu-se, cât mai repede, înapoi la Bucureşti...

Ah, America e o ţară binecuvântată, în care totul e posibil. Acolo poţi ridica un om pe catalige, cocoţându-l până sus în ceruri, sau, dimpotrivă, îl poţi arunca în fundul iadului. Cale de mijloc, acea *aurea mediocritas,* nu există!

Bietul Rafalescu! Habar n-avea ce surpriză îl aştepta acolo, în ţara lui Columb. Dar ce-i păsa lui de toate astea, când mintea îi zbura într-altă parte, spre Fifth Avenue, cel mai aristocratic cartier al New York-ului?

Acolo locuia artista al cărei nume sonor străbătuse întreaga Americă, renumita cântăreaţă de la „Grand Opera" din Paris, *miss* Rosalie Spywack.

Capitolul 34
CÂTEVA CUVINTE DESPRE EROINA ROMANULUI

Eroina noastră, care încă din anii adolescenţei, ba chiar ai copilăriei, pribegea cu trupa ambulantă a lui Albert Şciupak, distrând publicul evreiesc cu cuplete ca *Vineri seara, Oi, oi, oi, Have!* şi alte cântece de-alde astea, nu s-a gândit desigur că numele ei va deţine cândva un loc de frunte între celebrităţile lumii. Noi credeam că nici nu va visa vremea când îi va fi dat să ocupe un întreg apartament într-unul din cele mai luxoase hoteluri de pe Fifth Avenue – una dintre principalele străzi ale marii şi bogatei metropole New York; şi, bineînţeles, nici că va circula cu un automobil propriu, având un negru la volan, nici că duzini de reporteri ai celor mai mari gazete din lume o vor asalta, aşteptând-o ceasuri întregi cu aparatele lor

fotografice, să le acorde favoarea unei convorbiri de două-trei minute.

Cum poate ajunge cineva atât de sus? O asemenea schimbare nu se întâmpla cu una, cu două. Nu poţi deveni celebru dintr-o dată.

Viaţa oricărui om care a cucerit celebritatea mondială – fie el muzician sau cântăreţ, actor sau pictor, scriitor sau multimilionar – ne apare ca un urcuş anevoios, în etape, spre piscul muntelui. Drumul e lung, e greu şi nu întotdeauna presărat cu flori, ba, dimpotrivă, de cele mai multe ori cu mărăcini! De s-ar pune în balanţă, de pildă, necazurile şi suferinţele îndurate de tânăra noastră eroină, lacrimile vărsate în taină, se prea poate ca toate acestea să atârne mult, mult mai greu decât strălucirea gloriei de acum, decât ovaţiile pe care publicul elegant i le dăruieşte azi cu atâta generozitate, decât florile înmiresmate care o acoperă din cap până în picioare, decât numeroasele şi bogatele daruri pe care i le oferă acum lumea aristocratică...

Ceea ce vrem să arătăm mai jos sunt câteva extrase din ziarele americane, englezeşti şi evreieşti. Cititorul va desluşi singur ceea ce este adevărat de ceea ce nu constituie decât un *bluff* de dragul reclamei:

„Născută într-un mic târg din Basarabia, din părinţi săraci şi religioşi (tatăl – rabin şi cantor), *miss* Rosalie Spywack încă de copilă a fost răpită de actorii unei trupe ambulante evreieşti, care, asemenea ţiganilor nomazi, cutreierau acel ţinut, târg după târg, îndeletnicindu-se cu ademenirea tinerelor fete pentru a face apoi din ele actriţe. Spre a nu fi prinşi, artiştii trec clandestin peste graniţă, unde o silesc să cânte cântece ieftine, mai întâi pe uliţe, pe sub ferestre, apoi prin cabarete, cafe-şantanuri şi *music-hall*-uri. Poate că *miss* Spywack şi-ar fi încheiat cariera printr-un tragic epilog, asemenea altor multe cântăreţe ale străzii, dacă o întâmplare norocoasă nu ar fi scos-o în calea Marcellei Embrich, cântăreaţă de renume mondial, care a fost repede cucerită de glasul ei fermecător şi de ochii ei focoşi de ţigăncuşă. Această tânără cântăreaţă cu voce excepţională a stârnit

curând entuziasmul curții austriece, încât însuși Franz Josef îi acordă o bursă pentru a studia muzica. Absolvind în mod strălucit și într-un timp record Conservatorul din Viena, *miss* Rosalie Spywack e trimisă la Berlin pe socoteala unui magnat ungur, și de acolo la Paris, unde rămâne doi ani și unde îl cunoaște pe vestitul Mecena francez, Jean Rescaut, care o introduce la «Grand Opera» din Paris, unde și debutează în *Electra,* dirijată de Richard Strauss. Repurtând un succes colosal, *miss* Spywack fu numaidecât angajată la Operă pe termen de trei luni, cu un onorariu de o jumătate de milion de franci. O întâlnim apoi la Viena și Budapesta, unde primește zece mii de coroane pe seară. Ceva mai târziu e angajată la Londra, cu două sute de lire sterline pe seară, iar în prezent cântă la New York, unde primește câte două mii de dolari de fiecare spectacol, onorariu obținut cândva doar de vestita Melba, cea mai mare cântăreață a lumii!"

...Și acum vom reproduce câteva scrisori datând din diferite perioade, cu nădejdea că, având o legătură directă cu viața intimă a eroinei noastre, ne vor spune mult mai mult decât toate biografiile și articolele apărute în presă.

Capitolul 35
ROZA SPIVAK CĂTRE MARCELLA EMBRICH

„Scumpă măicuță Marcella,

E a treia săptămână de când mă aflu în târgul meu natal, și iată că nu ți-am scris încă. Știu că sunt nedreaptă cu dumneata și că merit să fiu pedepsită. Pedeapsa va fi o lungă, lungă scrisoare. Îți voi scrie totul, cu de-amănuntul, și numai adevărul adevărat. Știi bine, măicuță, că față de dumneata nu am secrete, cum nu am nici față de mine însămi. Am să-mi încep scrisoarea descriindu-ți târgușorul meu.

Mi-am regăsit locurile copilăriei așa cum le-am lăsat. Același târgușor sărac și umil. Și, totuși, inima mi-a bătut cu putere când mi-am revăzut bătrânul și dragul meu târg atât de cunoscut. Mi-a tresărit inima nebunește când urechea mea a auzit numele scump și îndrăgit: Holănești.

Holănești! Să mă crezi, măicuță, îmi venea să îngenunchez și să sărut pământul și colbul cenușiu de pe ulițele murdare și nepietruite. Și o făceam negreșit dacă eram singură, fără banda care mă însoțea, fără al meu *maestro* Salfonini și fără prietenele mele. Ah, de ce i-am luat și pe ei? La ce mi-a trebuit toată bătaia asta de cap? De ce nu am venit singură? Oricât mi-ar veni de greu, trebuie să-ți mărturisesc, măicuță, că-mi ardea obrazul de rușine în clipa când, de față cu ei, mama și tata m-au cuprins în brațe și m-au sărutat. Mama plângea, râdea și vorbea întruna – îi place să vorbească – iar tata era palid ca un mort și-i tremurau mâinile. Nu înțelegeam ce se petrece cu mine, știu doar că nu-mi găseam loc: poate fiindcă părinții se purtau îmbrăcați după moda veche[1], ca, de altfel, toți în acele târgușoare ale noastre, ori poate fiindcă nu înțelegeau altă limbă în afară de idiș, pe scurt, aceasta e realitatea. Măicuță scumpă, îmi dau seama cât de josnică eram, dar așa a fost: m-am simțit rușinată, mi-a fost rușine de dragii, de devotații mei părinți, care din cauza mea au îndurat atâtea suferințe, atâta amărăciune și dezonoare. E drept că acum mi-e sufletul plin de căință amarnică și că mă străduiesc din răsputeri să-mi răscumpăr greșeala. Dar ce valoare mai au toate acestea? Puțina bucurie pe care le-o pot eu oferi acum nu-i poate răsplăti nici pe departe pentru suferințele pricinuite atunci când am fugit de-acasă cu trupa de artiști ambulanți. Nu voi putea ispăși niciodată această crimă, chiar de-aș fi față de ei de zece ori mai bună, mai drăgăstoasă și mai generoasă. Fiecare sută, fiecare mie pe care o cheltuiesc pentru ei pare că îmi strigă: «Târziu! Prea târziu!» Mă uit la bietul meu tată suferind, căruia odinioară îi arătam atâta dragoste,

1. Îmbrăcămintea tradițională religioasă (caftan) este percepută ca fiind de modă veche, în opoziție cu îmbrăcămintea europeană modernă, populară printre cei care se îndepărtaseră de iudaism, prin secularizare și preluarea obiceiurilor moderne.

şi-mi pare că ochii lui mari şi negri mă întreabă: «Pe unde umblai, fata mea, în nopţile lungi şi întunecate când somnul nu mi se lipea de pleoape şi-mi chemam moartea?... O singură scrisorică, un singur rând de la tine, o singură vorbă bună m-ar fi redat vieţii.» Şi-mi amintesc, măicuţă dragă, că, odată, am căutat să-ţi ascund că am părinţi şi că tu m-ai dojenit pentru această rătăcire. Încă şi astăzi amintirea asta îmi încinge obrajii şi simt că nu există pe lume o fiinţă mai păcătoasă decât mine şi că nu există jertfă pe care să nu fiu gata s-o fac de dragul bieţilor mei părinţi năpăstuiţi. Aş fi dorit să-i iau la mine, dar nu-i cu putinţă. Tata e bolnav şi mama nu l-ar lăsa singur nicio zi, nici chiar dacă i s-ar umple, zice, casa cu aur şi, pe deasupra, i s-ar mai da şi coroana reginei Angliei. Şi atunci m-am gândit barem să le asigur bătrâneţile. Am să le cumpăr o casă care să fie a lor. Aici, la Holăneşti, orice gospodar, cât de sărac, râvneşte la o căsuţă proprie. Dar nici în privinţa asta cred că nu m-am purtat cu părinţii tocmai cum ar trebui. Am făcut-o, cred, mai mult pentru mine decât pentru ei. Aşa cum şi călătoria mea încoace am făcut-o mai mult pentru mine decât pentru ei, căci pe mine mă atrăgea spre vechiul meu târg un singur dor, un singur om...

Draga mea Marcella, ştii bine despre cine vorbesc, însă nu numai că nu l-am întâlnit aici, dar nici urma nu i-am aflat-o. Parcă a intrat în pământ. Praful s-a ales de toată familia lui. Mama lui a murit, iar tatăl şi-a pierdut minţile. Fraţii şi surorile s-au împrăştiat care încotro. N-a mai rămas decât curtea şi casa. Curtea care mi se păruse cândva atât de mare şi de frumoasă, casa pe care, în tinereţe, o vedeam atât de bogată, de luminoasă şi de veselă, casa în care păşisem pe vremuri ca într-un rai nevisat... Ei bine, casa care pe-atunci fremăta de viaţă şi de veselie ce scundă, ce săracă şi tristă mi se părea acum! Din familia aceea gălăgioasă şi veselă n-a mai rămas decât bunicuţa, care de mult a dat în mintea copiilor, un cumnat idiot şi un câine chior şi bătrân cât lumea, pe care îl cheamă Tărcuş.

Mi-am zis atunci: casa asta trebuie s-o cumpăr pentru părinţii mei; de fapt, însă, tot la mine mă gândeam. Nu pentru că mi-ar fi

plăcut cine ştie ce; ce nevoie am eu de ea? Când am să mai dau eu pe-aici? Dar a fost un simplu capriciu, capriciul unei ţigăncuşe răsfăţate ca mine.

Încă de pe când păşisem pentru prima oară pragul acestei case, cu ghetuţele mele scâlciate, îi pizmuiam pe cei care o locuiau, îi pizmuiam pentru veselia, strălucirea şi bogăţia lor. De ce se cuvine bogătaşilor atât de mult, iar nouă, săracilor, nimic? Aşa gândeam pe atunci, şi în adâncul sufletului îmi făgăduisem că dacă îmi va ajuta bunul Dumnezeu, o casă şi o curte ca aceea va trebui să am şi eu... Sau poate că această casă îmi era atât de dragă fiindcă în ea s-a născut şi a crescut cel care, pentru prima oară, a aprins în inima mea flacăra sfântă, cel pe care nu pot, nu sunt în stare să-l uit...

În fine, nu m-am tocmit mult şi am cumpărat casa, fără a ţine seama de împotrivirea mamei: «Ce-ţi trebuie o belea ca asta? zicea ea mereu. Ce să fac eu cu hardughia asta?» Se înţelege, însă, că s-a făcut după voia mea... «Acum casa îmi aparţine, e a mea», aşa mi-am spus, uitând cu totul că o cumpărasem pentru părinţi, să fie a lor, să le ştiu bătrâneţile asigurate. Am tocmit meseriaşi să renoveze casa, să cureţe curtea, să replanteze grădina, într-un cuvânt, să pună totul la punct. Acum parcă începuse să-mi pară rău de toată treaba asta. Bine zicea mama: ce-i trebuia ei belea? De fapt, nici eu nu ştiu de ce am procedat aşa! Nu degeaba măicuţa Marcella mă face de «ţigancă». Mi-am câştigat cu prisosinţă porecla. Duc o viaţă de ţigancă, risipesc banii ca o ţigancă, mă dau în vânt după bulendre, ca o ţigancă, sunt nestatornică şi zvăpăiată, ca o ţigancă, şi plăsmuiesc visuri nebune, ca o ţigancă. Până şi cu zilele fac risipă, ca o ţigancă, întreg târguşorul, şi părinţii mei, de altfel, se uită la mine ca la o smintită. Zile întregi, împreună cu prietenele mele şi cu maestrul, colindăm de colo-colo cu automobilul. Când ne cauţi, benchetuim în pădurice din apropiere, cântăm cântece ţigăneşti, dansăm ca nomazii, în fine, facem atâtea nebunii, încât până şi poliţia ne-a luat la ochi. Dar cine se sinchiseşte de poliţie? Ziua umblăm haihui cu automobilul, noaptea ne plimbăm cu lotca... Ah, nopţile de vară de

pe la noi cu ce s-ar putea asemui? Una câte una, ca niște luminițe, stelele se aprind pe bolta necuprinsă. De dincolo de pădure se ridică luna, poleind cu razele ei de argint pârâul și balta și întregul târgușor care doarme, cu oamenii lui cufundați într-un somn pașnic, somnul ființelor sărmane, uitate de lume și care n-au nevoie de prea multe, ci se mulțumesc cu o mâncare simplă, căreia i se zice *mămăligă*[1]... Și numai eu și prietenii mei, bașibuzuci adunați din lumea largă, îmbuibați și mulțumiți de soartă, ghiftuiți, sătui de bine, de petreceri și lux, numai noi tulburăm sfânta liniște a nopții fermecate cu plescăitul lopeților, cu râsetele noastre, al căror ecou ne răspunde din pădurice apropiată. Într-o noapte ca asta, sufletul te îndeamnă să te îmbeți de vraja tăcerii, să cauți stelele cunoscute și necunoscute care rătăcesc fără țintă pe nemărginitele întinderi ale boltei... Într-o noapte ca asta ți se trezește dorul după acel ceva care se ivește numai o dată în viață. Și... e timpul cel mai prielnic pentru maestrul meu Salfonini să-mi facă declarații de dragoste cât e noaptea de lungă... Dacă nu mă-nșel, el este cea de-a douăzeci și una victimă a mea. Vreau să sper însă că, asemenea celorlalte douăzeci de victime, nici el nu se va arunca, de supărare, în râu; după cum nici cel de-al douăzeci și doilea nu va avea mai mulți sorți de izbândă.

Iată, măicuța mea, cum se trăiește în târgușorul meu natal, în tăcutul, sărăcăciosul, umilul meu târgușor natal, departe de lumea largă, de luxul și ispitele ei.

O sărut mult, mult pe scumpa mea măicuță Marcella Embrich.

A dumitale devotată prietenă,

Roza, țigăncușa"

1. În limba română în original.

Capitolul 36
MEER STELMAH CĂTRE BUNUL SĂU PRIETEN

„Dragă prietene,

Nu-ţi poţi închipui câtă plăcere şi bucurie mi-a făcut amabila dumitale scrisoare. Mai întâi fiindcă văd că, slavă Domnului, trăieşti, după ce atâta amar de vreme n-am ştiut nimic despre dumneata, căci de când mă aflu la Londra, nu mi-ai scris niciun rând. Al doilea, pentru că o scrisoare de la dumneata este pentru mine, pur şi simplu, o plăcere. Mi se pare că nimeni altul nu-i în stare să scrie nişte vorbe atât de dulci, de rotunjite, de drăgăstoase şi de înţelepte, încât îţi vine să săruţi fiecare cuvinţel. Ştii doar destul de bine că eu sunt dintotdeauna un mare amator de jargon[1], dar mai ales când îl aud de la un bun prieten ca dumneata! Am pătimit doar destul împreună, destul ne-am chinuit unul lângă altul, am mâncat din aceeaşi strachină, am împărţit aceeaşi scrumbie şi acelaşi codru de pâine, am băut amândoi din aceeaşi stacană şi am dormit amândoi în acelaşi pat. Oi, ce vremuri au fost acelea, ce vremuri! Încalte, îţi mai aduci aminte? Eu, unul, n-am uitat nimic, îmi reamintesc oricând şi în orice împrejurare. Mie nu-mi place să ascund, aşa cum fac alţii, cine sunt şi ce sunt. Iacă, ăsta-s eu, şi gata, un om simplu ca bună ziua. Eu nu ştiu multe, şi minciuna nu-mi place! Eu nu-mi ascund obârşia. Când vin la mine corespondenţii ziarelor să mă întrebe, să mă iscodească cine e Grişa, de unde e Grişa şi cum a ajuns el ce este, le spun: Măi fraţilor, Grişa nu e Grişa! Grişa sunt eu! De nu eram eu, n-ar exista pe lumea asta niciun Grişa. Carevasăzică, ar putea să existe un Herşl sau un Iankl oarecare, un Iosl sau un Motl, dar nicidecum un Grişa Stelmah, al cărui nume să răsune în toată lumea, încât până şi *queen* – aşa i se spune aici reginei – să-l invite la ea să concerteze şi apoi să-i strângă mâna cu căldură şi să-l întrebe

1. Mult timp, idişul a fost considerat doar un jargon al limbii germane.

de unde este, dacă are părinţi, fraţi, surori şi alte chestii de-astea. Da, pot să mă laud că singur eu, cu mintea mea de om simplu, şi cu îndrăzneala şi picul de noroc pe care mi le-a hărăzit Dumnezeu, am putut să împing lucrurile până acolo încât oraşe şi ţări să se bată pur şi simplu pentru fecioru-meu şi să strige într-un glas: «Grişa Stelmah şi iar Grişa Stelmah, îl vrem pe Grişa Stelmah!» Când s-a mai pomenit ca un artist să fie invitat, într-o singură săptamână, în opt oraşe din cele patru colţuri ale lumii: la Paris şi la Manchester, la Viena şi la Petersburg, la Anvers şi la New York, la Lipsca şi la Chicago!... Nu mai ştii cui să răspunzi, unde să pleci mai întâi, chiar de te-ai rupe în bucăţi! Şi, pe deasupra, am mai rămas acum de unul singur. Fostului meu tovarăş de afaceri, impresarului adică, despre care ţi-am mai scris, i-am dat, slavă Domnului, papucii. I s-au isprăvit zilişoarele. El, săracul, avea chef să prelungească contractul pe încă cinci ani, dar i-am spus: «Stop, destul mi-ai supt sângele!» Fii dumneata sigur că în viaţa lui nu mai papă un chilipir ca ăsta, căci pe lumea asta a noastră nu există decât un singur Grişa Stelmah! Acum sunt, dragă prietene, cum zicem noi, propriul meu stăpân. Nunta mea, lăutarii mei. Ce fac e bun făcut, ce zic e bun zis! Aşa că am hotărât, mă-nţelegi, chiar de la început, că tatăl trebuie să fie tată, şi copilul, copil. Căci, vezi dumneata, nu cred să existe un al doilea tată pe lume care să se fi chinuit atât, să fi tras atât la jug până să-l vadă pe Grişa devenind un *Grişa Stelmah* care astăzi uimeşte lumea întreagă. Altul, în locul meu, cine ştie unde mai ajungea, creştea iarba peste el! Dar toate astea nimeni nu le ştie şi nici nu vrea să le ştie! Omenirea crede că baţi din palme şi, gata, răsare o stea ca Grişa Stelmah, aşa că toţi mă cam invidiază şi arată spre mine: «Ia te uită la Stelmah cum adună aurul cu lopata!» Se mai găsesc, dragă Doamne, şi prieteni care vin la mine cu sfaturi şi cu vorbe mieroase, care poartă de grijă feciorului meu, mirându-se că de ce nu-l las să studieze mai departe şi mai ştiu eu ce. Bunii mei prieteni, unde eraţi voi înainte, atunci când, să nu mai dea Dumnezeu, familia îmi crăpa de foame de trei ori pe zi şi mi se scurgea sângele din vine de durere

că Grişa al meu n-are o pereche de cizmuliţe întregi în picioare? De ce nu v-aţi îngrijit atunci de copilul meu, atunci când, flămând şi obidit, mă târam cu acest giuvaer după mine pe uliţele evreieşti şi strigam: «Oameni buni, credeţi-mă, am un milion, sunt posesorul unui milion, oameni buni, eu sunt Solomon!»? Dar cine stătea atunci să mă asculte?

A, îi cunosc eu bine pe bogătaşii evrei! Pot să mă laud, am colindat aproape întreaga lume, am văzut tot soiul de oameni, dar nişte groşi de obraz ca bogătaşii noştri evrei n-am pomenit nicăieri. Să mă ierte Dumnezeu că bârfesc, dar de adevăr nu pot fugi! Sunt destui evrei de-ai noştri putrezi de bogaţi, care arunca banii pe gârlă, care cheltuiesc mii, sute de mii ştie dracu pe ce, ia, aşa, din fudulie, sau ca să se maimuţărească. Ei bine, printre ei încă n-am găsit unul care să întindă o mână de ajutor unui talent care îi bate la uşă! Oricât de mare ar fi artistul acela, de-ar fi cât profetul Moise, de vreme ce poartă ghete rupte, adio, nu-l ia nimeni în seamă! Se înţelege că azi toate porţile ne sunt deschise. Acum e mare cinste şi bucurie pentru dumnealor când îi onorează fecioru-meu măcar cu o privire. Azi, chiar şi cel mai mare magnat s-ar socoti fericit dacă fiu-meu ar cere mâna fetei lui. L-ar acoperi cu aur din cap până-n picioare, şi până şi mie mi-ar umple o căciulă cu aur, să-i fac numai semn cu ochiul lui Grişa că sunt pentru. Există însă un dumnezeu pe lumea asta!... Aşadar, ascultă ce vreau să-ţi povestesc. Lasă-mă să-mi deschid sufletul faţă de un bun prieten. E o istorie întreagă...

Mai ţii minte că ţi-am vorbit cândva despre o fată, o frumuseţe de fată, o actriţă de la teatrul evreiesc, anume Roza Spivak? Am cunoscut-o la Şciupak. El se lăuda că-i o nepoată de-a lui, din Varşovia. Ce ştiu eu? Dacă zice el că-i o nepoată din Varşovia, să fie şi nepoată din Varşovia! Ce am de pierdut? Principalul e că fata asta, drept să-ţi spun, mi-a plăcut chiar din prima clipă, grozav mi-a plăcut! Mai întâi, e frumoasă de pică, o frumuseţe cu ochi focoşi, negricioasă ca o ţigancă, dar plină de farmec. Şi nici proastă nu-i, dimpotrivă, e chiar deşteaptă şi vioaie de arde pământul sub ea! Şi

are un glas! S-o auzi cum cântă... Mă cunoşti doar cât sunt de amator de muzică şi de teatru evreiesc. De când sunt şi eu cineva în meseria asta, trebuie să ştii că am auzit destui cântăreţi şi cântăreţe, de m-am lehămetit de ei. Ei bine, află că aşa cum cântă Roza Spivak n-am mai auzit şi nici n-am să mai aud! Când Roza Spivak dă drumul glasului, te pătrunde până în suflet. Pot să-ţi spun că fata asta m-a dat gata... Din ce-mi spunea, am înţeles îndată că nu-i din neam de actori, şi nici nepoata lui Şciupak nu-i, ci o copilă dintr-o casă cumsecade. Şi chiar aşa arată; a ieşit la iveală că povestea cu nepoata e o minciună. Fata nu-i nepoata lui Şciupak, ci, pur şi simplu, o fată străină. Şi nici din Varşovia nu-i, ci dintr-un târguşor de undeva de prin Basarabia. E fată de cantor. (Asta am aflat-o mai târziu.) Trecând prin târgul lor cu trupa şi auzind-o cântând, lui Şciupak i-a plăcut glasul ei şi a încântat-o să-şi lase casa părintească şi să intre în trupa lui. I-a făgăduit marea cu sarea, a convins-o că, chipurile, când vor fi în străinătate, o va da să studieze muzica şi altele de felul ăsta. Când colo, de cum a trecut cu ea graniţa, s-a şi apucat să facă el singur pe profesorul de muzică şi, după scurt timp, a pus-o să cânte în faţa publicului cuplete ca *Oi, oi, Have!, Vineri seara* şi câte alte grozăvii. Dracu ştie ce s-ar mai fi ales de fata asta de n-aş fi stat eu de vorbă cu ea, de n-aş fi recomandat-o vestitei cântăreţe Marcella Embrich, care dădea pe atunci concerte împreună cu Grişa al meu. I-a fost dat fetei să aibă noroc, că de aceea, pesemne, a intrat în vorbă cu mine şi m-a rugat s-o prezint Marcellei Embrich. Şi această Embrich, de cum a auzit-o cântând, aşa s-a ataşat de ea, că n-a mai vrut s-o lase să plece. Înainte de toate, a smuls-o din labele lui Şciupak, a luat-o la dânsa, a dat-o la Conservatorul din Viena, angajându-i şi cei mai de seamă profesori. Pe scurt, a izbutit să facă din ea una dintre cele mai bune cântăreţe din lume. Se spune chiar că azi ar băga în cofă nu o singură Embrich, ci trei. Ca să nu mai lungesc vorba, află că acum dă concerte împreună cu Grişa al meu, primind onorarii cam cât Grişa. Şi se bat toţi pentru ea, ca şi pentru Grişa al meu. Vezi bine, pentru toate astea mie trebuie să-mi mulţumească! Dar să nu crezi că

nu-mi e recunoscătoare! Şi încă ce recunoscătoare! Stai să-ţi spun: e un roman de dragoste, o dată roman! Dar, înainte de a-ţi povesti romanul de dragoste, vreau să afli câte ceva despre feciorul meu.

Despre Grişa al meu încă nu ţi-am scris; este o pasăre rară. Gândeşte-le ce om mare a ajuns şi, cu toate astea, să-l vezi cât e de simplu şi de modest. Da, simplu, modest şi tăcut. El atâta ştie: vioară şi concert, concert şi vioară. De altceva nici nu-i pasă! Întreabă-l, bunăoară, câte bilete s-au vândut, ce cheltuieli am avut, cât câştig curat. Nu-l priveşte! El atâta ştie: vioara! Poate crezi, ferească Dumnezeu, că-i greu de cap? Te înşeli! Atâta bine să-mi dea Dumnezeu câtă minte e în scăfârlia lui! Dar ce să mă fac dacă în chestii de-astea nu se bagă, şi pace?! Ce nevoie are, dacă pentru afaceri, pentru *business,* cum se spune aici, este cine să-şi bată capul? Pentru asta există tată-său. Iar pentru celelalte griji există o mamă. Principalul la el e vioara. Du-te tu de ghiceşte că în viaţa lui o să se bage o fată de cantor, o Roza Spivak, o pacoste de amor!

Eu, când am aflat de povestea asta, şi de aflat am aflat chiar dintr-o scrisoare a ei, care ca prin minune a încăput în mâinile mele – vreau să spun că mi-a dat-o poştaşul – am simţit că mă frige, că ard şi fierb. Cum adică, eu te introduc la Marcella Embrich, eu îţi deschid, cum s-ar zice, o portiţă în lume, datorită mie devii tu mare şi vestită, şi poftim că te apuci să-mi faci bucata, să mi-l încurci pe Grişa în naiba ştie ce istorie de dragoste!... Aşa că eu nu stau mult pe gânduri şi mă aşez frumuşel şi îi scriu o scrisoare, simplă de tot, în idişul nostru de toate zilele, cum că, aşa şi pe dincolo, de unde până unde una ca asta? Unde s-a mai văzut şi unde s-a mai pomenit aşa ceva? Unde-i frica de Dumnezeu şi unde-i dreptatea? Pe scurt, i-am tras o săpuneală bună, i-am spus pe şleau tot ce aveam pe suflet. Eu scriitor nu sunt, sunt un biet tată. Dar pe un tată când îl atingi la coarda simţitoare, păi devine mai ceva ca optsprezece scriitori la un loc. Şi ia ghici ce-mi răspunde o fetişcană ca ea! Optsprezece capete să ai, şi tot nu ghiceşti. Mai întâi, îmi trage un perdaf în legătură cu scrisoarea ei, care a încăput, ca prin

minune, în mâinile mele. «Scrisoarea, zice, era adresată altcuiva.» Să fi vrut, zice, să-mi scrie mie, îmi cunoaşte adresa. Al doilea, zice «cine ţi-a băgat în cap – auzi vorbă! – că eu mi-am pus ochii pe fiul dumitale? Toate gândurile dumitale, zice, se învârtesc în jurul unui singur punct, care se cheamă Grişa Stelmah. Dar dumneata te înşeli de-a binelea, zice, dacă-ţi închipui că punctul care se cheamă Grişa Stelmah este buricul pământului şi că în jurul lui s-ar roti tot ce vieţuieşte şi gândeşte. Sunt oameni pe lume, zice ea, şi încă destul de mulţi, pentru care Grişa Stelmah există atâta timp cât se află pe scenă, şi vioara din mâinile lui scoate sunete de parcă ar vorbi, aşa cum puţine viori sunt în stare. Dar, zice, din clipa când lasă vioara din mână şi părăseşte scena, Grişa rămâne pentru ceilalţi doar un vis frumos sau poate nici atât.» Ei, ce zici de asta? Şi mai departe îmi scrie că de unde ştiu eu că scrisoarea ei către fecioru-meu nu-i un răspuns la scrisoarea lui către ea? Şi poate că asta nu-i nici prima şi nici singura lui scrisoare! Singura deosebire, zice, este că scrisorile băiatului meu către ea ajung în mâinile ei, pe când scrisorile ei către el trebuie, pesemne, să treacă printr-o anumită cenzură. Dacă-i vorba aşa, mă poate asigura că va lua toate măsurile şi va face tot ce-i va sta în putinţă ca de azi înainte scrisorile ei să ajungă la destinaţie şi ca... niciun fel de minuni să nu se mai întâmple cu ele. «Am s-o fac, zice, nu atât pentru că ţin neapărat să fiu în corespondenţă cu fiul dumitale, nicidecum, ci pentru a-ţi dovedi pur şi simplu că, deşi, după cum spui dumneata, nu-s decât o fetişcană din Basarabia, sunt totuşi în stare să pun stavilă despotismului dumitale părintesc, izvorât, probabil, dintr-un exces de dragoste şi devotament. Am să-ţi dovedesc că dominaţia dumitale asupra băiatului nu-i chiar aşa cum îţi închipui dumneata, nelimitată.» Ei, ce zici de o neobrăzată ca asta? Dar stai să auzi ce scrie mai departe: «Te asigur, zice, că dacă aş nutri pentru feciorul dumitale sentimentele pe care el le nutreşte pentru mine, noi amândoi ţi-am putea arăta ce uşor ne lipsim de serviciile dumitale de mijlocitor şi totul ar fi *all right*». Ei, ce zici de asta? A început să mă ia şi pe englezeşte!

În fine, ce s-o mai lungesc, dragă prietene, răspund eu la scrisoarea ei, răspunde ea la scrisoarea mea, şi aşa ne-am pomenit schimbând scrisori: eu – ei, ea – mie... Şi rezultatul a fost că am devenit prieteni! Da' ce prieteni! Ai să mă crezi, odată, când a venit la Londra pentru un concert – cânta împreună cu Grişa al meu – noi, eu şi nevastă-mea, am implorat-o, mai-mai să-i cădem în genunchi, ca s-o înduplecăm să ne onoreze cu vizita ei. Ce nu fac sărmanii părinţi de dragul copilului? Dacă ne-am împotrivi, ar fi mai bine? Când e vorba de dragoste, s-a isprăvit! De atunci, ce să-ţi spun, fata asta e ca şi a noastră! Atâta o iubim şi atâta ni s-a cuibărit în suflet, încât am fi fost cei mai fericiţi să vedem că s-a făcut partida, şi gata. Când colo, nici ea, nici el, să n-audă de căsătorie! Copiii de azi! Să discuţi cu ei deschis despre căsătorie, nu merge. Dar nu-i vorba de o fată oarecare şi de un băiat oarecare, doar avem a face cu două stele, şi, mă rog, nu-s multe stele ca astea pe lume! Să le pomeneşti de nuntă, ferit-a Dumnezeu! Ce vrei mai mult dacă nici vorbele «mire–mireasă» n-ai voie să le rosteşti în faţa lor! Ce zici de asta? Ce-i de făcut? Eu, unul, zic să mai aşteptăm. Dar nevastă-mea, să-mi fie sănătoasă, mă bârâie întruna la cap: «Aş vrea, zice, să ajung să văd cu ochii mei fericirea copiilor». Eu îi răspund: «Ai răbdare, ai s-o vezi şi pe asta». Dar simt că şi eu mă topesc de nerăbdare. Aş vrea să ajung şi eu să văd... nu atât bucuria, că doar nu sunt o muiere, deşi, mă rog, poate să fie şi bucuria, de ce nu, poftim, cu cea mai mare plăcere, dar vezi dumneata, pe mine altceva mă roade; nu ştiu dacă ai să mă înţelegi: fiul meu, cum ştii, e artist, şi încă un artist mare, dar în unele privinţe e copil, un mieluşel nevinovat. Pe deasupra, s-a prins în dragostea asta până peste urechi. Iar dânsa e o fetişcană mult prea frumoasă, mult prea deşteaptă, mult prea zvăpăiată – o tartoriţă! Şi ce-i prea mult, se zice, nu-i sănătos! Acum zboară amândoi prin Londra, nu pe jos, firește, ci cu automobilul, colindă magazinele şi cumpără, şi iar cumpără. La ei ce valoare au banii? Norocul lor că mai sunt şi eu la mijloc, să nu-i las să facă harcea-parcea toţi banii, că altfel ar zbura miarele ca păsările. Ei, cică, se pregătesc de drum,

fiindcă trebuie să ştii că în curând s-ar putea să plecăm cu toţii, cu ajutorul lui Dumnezeu, în America. Amândoi au angajamente acolo pe întreaga stagiune şi, slavă Domnului, în condiţii excepţionale – aşa câştiguri să dea Dumnezeu tuturor prietenilor noştri! Numai să le dea Cel-de-Sus sănătate şi noroc ca până acum şi să ne trăiască mulţi, mulţi ani, cu bucurie şi fericire, căci acum sunt amândoi copiii noştri! Crede-mă, fata ne-a devenit dragă, parcă ar fi propriul nostru copil, ba poate chiar mai dragă. Cu toate că, la drept vorbind, trebuie să-ţi mărturisesc că ea încă nu s-a împăcat cu mine sută în sută; se vede treaba că tot de la chestia cu scrisoarea... Eu sunt pentru ea, cum s-ar zice, aşa şi aşa, mai face adică pe supărata, încă ceva: nu poate suferi să-i vorbesc de bani, mă consideră zgârcit. Eh, copiii sunt nişte proşti, habar n-au că tot ce facem pentru binele lor facem! Ea, de pildă, îşi închipuie că la mine nu există nimic mai scump decât banii. Chiar ea singură mi-o spune, bineînţeles pe ocolite, nu pe faţă. Ea crede că-mi cunoaşte caracterul, aşa că ne dondănim destul de des. Eu râd, ce să fac, dar pe fecioru-meu treaba asta îl costă. Aşa că nu mi-e deloc plăcut. Dar sunt sigur că toate se vor aranja, cu vremea. Toţi copiii sunt la fel, li se pare că pe lumea asta ceva mai rău decât părinţii nu există! Cred însă că m-am cam întins la vorbă, mi s-a isprăvit aproape şi hârtia. Ei, ce să-i faci, ţi-am povestit şi eu, prietene, ce mă doare, mi-am mai uşurat sufletul. Bineînţeles că altuia nu i-aş fi încredinţat chiar atâtea, dar cu dumneata e altceva, doar ştii să ţii un secret! Aşa că, se-nţelege, totul rămâne între noi.

Te las cu bine şi mult noroc în afaceri! Scrie mai des. Aştept scrisori plăcute şi bune, cum numai dumneata te pricepi să scrii.

De la mine, vechiul dumitale prieten,

Meer Stelmah

Post-scriptum. Nevastă-mea mă roagă să-ţi transmit multe complimente din partea ei, iar fecioru-meu se interesează dacă ai mai pus vreodată mâna pe vioară!

Meer Stelmah"

Capitolul 37
ŞULEM-MEER MURAVCIK CĂTRE ROZA SPIVAK

„Către draga şi stimata mea prietenă Roza Spivak să fie sănătoasă. Cărei cauza că teai înstrăinat de mine în aşa hal că nici nu vrei să mai răspunzi la scrisori mă întreb cu ce ţiam greşit eu ba din contră aş zice că faţă de cea ceam îndurat pentru dumneatale altfel mi sar cuveni săm mulţumeşti că de nu eram eu mai trăgeai şi astăzi targa pe uscat la Şciupak lualar dracu că nici na vrut săm plătească ce mi se cuvenea din cauza dumneatale că zicea că eu sunt capul răutăţilor că de nu eram eu zice dumneatale habar naveai de Embrich şi nu sărăcea se jură că din pricina dumneatale a ajuns de râpă aşa scrie şi plânge cu zece rânduri de lacrimi da şti bine că eu îl cred ca pe câinele din curte, aşa că asta so spuie altora numai că dacă atâta se jeleşte şi se omoară ştie dracu te pomeneşti co fi chiar aşa. Eu ce să spun ştiu numai că acuma are friguri şi că berliantele de pe degete i sau cam rărit cât despre ceasu de aur mi se pare că şi de el sa curăţat şi toate numai din pricina dumneatale că bietul om îşi pregătise un sac mare cât toate zilele pe contul dumneatale afară de asta idiotu şia mai băgat în cap că dacă dă dumnezeu şi scapă de neveste o săţ ia ochii cu berliantele lui şi totu are să meargă strună când colo uite că sau răsturnat socotelile şi el pretinde că vinovatu sunt eu şi nimeni altu şi acum am rămas ca pe apă sa isprăvit aţa cei câţiva gologani pe care iam primit la început de la dumneata miau ajuns taman pe o măsea apoi mia mai căzut un bucluc pe cap o soră calică pe care a trebuit so expediez în America şi pe deasupra am fost şi multă vreme bolnav că mult na lipsit să mă înhaţe moartea de nu era micu dumneatale ajutor de mult zăceam acolo unde nici hreanu nu creşte aşa căţi mulţumesc din toată inima şi cu plecăciune pentru ajutor da de ce nu vrei săm faci onoarea săm mâzgăleşti măcar câteva rânduri. Cred că nu am meritat să umblu ca un câine după dumneatale de la Paris la Londra şi de la Londra la Paris şi de acolo

la Anvers şi dumneatale să nici nu vrei să mă primeşti dumnezeu unu mie martor că eu totdeauna ţam sărit în ajutor la nevoie când îmi spuneai Muravcik dute mă duceam Muravcik aleargă alergam. Nu mai vorbesc de vremea când slujeai la Şciupak dar şi după aceea când ai scăpat din labele lui şi te pregăteai pentru Natalia[1], ţin minte că niciodată nu mi-am precupeţit truda niciodată şi când a trebuit săi facem vânt nenorocitului ăluia care voia să se împuşte din cauza dumneatale cine şia pus pielea la bătaie dacă nu tot Muravcik şi poftim că acum ai uitat cinei Muravcik de câte ori nam încercat să ajung până la dumneatale şi na iost chip nu mau lăsat să intru o dată am şezut în hol la dumneatale trei ceasuri în cap team auzit cum vorbeai cu un franţuz şi când colo vine cineva şim spune, că nu eşti acasă mi sa făcut negru înaintea ochilor şi abia am nimerit clanţa. Vai şi amar de căpăţâna ta Şulem-Meer miam zis că tare bineai mai ajuns ce adică dacăi surâde norocu înseamnă că trebuie săş dea aere unde ţie făgăduiala că nai să uiţi niciodată de mine şi când colo când am venit să te caut la vila dumneatale din Londra şi team zărit într-un automobil împreună cu feciorăşu lu Stelmah eu miam scos şapca da dumneatale teai uitat de sus şi teai făcut că nu mă vezi după asta ţiam scris o dată de două ori de trei ori da cucu mia răspuns nu înţeleg de ce acum sper că poate ai săm răspunzi neapărat căci uite avem de aranjat o mică afacere şi anume se găseşte la cineva un pachet cu scrisori deale dumneatale. Omu cela mi lea adus mie da vorbai că cere pe ele o căciulă cu bani. Ţine adică la preţ şi vrea să fie plătit din gros ştie zice că teai ajuns că ţia pus dumnezeu mânan cap şi în pachet sunt tot felul de scrisori. Cine ştie ce mai scrie în ele aşa că dumneatale cu siguranţă că nai să vrei să încapă pe mâini străine. Eu i-am zis şti ce amice iaca mă aşez şii scriu o scrisoare. Bine zice el asta chiar şi vreau că altfel nuţ mai băteam capu că mie zice el num arde de cărţile sfinte ci îmi arde de plăcinte de aceea te rog dragă şi stimată prietenă Roza săm răspunzi imediat la scrisoare dacă vrei săţ vezi înapoi scrisorile că dacă ai nevoie de ele eu am să

1. Utilizare confuză a numelui Italia.

mă văd cu omu cela şi cred că am săi mai înduplec oleacă. Şi scriem te rog pe numele meu pe adresa directorului teatrului evreiesc din Paris Vaxman cât săi ofer căci omu acela nu mai ştie nici el cât să ceară daiar dumnezeu o boală bună de la mine sluga dumneatale credincioasă careţ doreşte mult noroc şi fericire cu înaltă stimă şi consideraţiune

Şulem-Meer Muravcik"

Capitolul 38
ROZA SPIVAK CĂTRE MARCELLA EMBRICH

„ Scumpă şi devotată măicuţă Marcella,

De astă dată îţi voi răpi mai mult timp ca de obicei, pentru că e mult de când nu ţi-am scris şi s-au adunat atâtea noutăţi, încât nici nu ştiu de unde să încep.

Mai întâi, precum vezi, nu mai sunt la Paris. Cu Parisul s-a terminat. S-a terminat şi cu «Grand Opera». Păsărica e din nou slobodă. Sunt din nou ţigancă. Hoinăresc iarăşi prin lumea largă. Şi, după cum vei vedea din alăturatele spicuiri din presă, mă aflu în turneu – cu mare succes – şi nu singură, ci în doi, împreună cu faimosul nostru copil-minune de odinioară, astăzi şi mai faimosul virtuoz Grişa Stelmah, pe care l-am cunoscut prima oară chiar la un concert de-al dumitale. Acel neuitat concert care a schimbat cu totul cursul vieţii mele. A, e un întreg roman! Am să ţi-1povestesc cât mai pe scurt, fiindcă, în primul rând, n-aş vrea să-ţi răpesc prea mult timp, şi, în al doilea rând, pentru că aceste rânduri ţi le scriu de pe vaporul care mă duce în America. Poimâine noi vom fi la New York. *Noi,* fiindcă nu călătoresc singură, ci în doi, aşa cum am vrut, aşa cum râvnesc de mult. În asta constă victoria mea, triumful meu. Ah! Cât aş dori să te îmbrăţişez acum, scumpo, măicuţă dragă, să te sărut, să te strâng la piept! Crezi poate că sunt beată! Da, sunt beată,

măicuţă, beată, dar nu de dragoste, nu! Spune-mi ţigancă, spune-mi zăpăcită, aventurieră, spune-mi cum vrei, dar ascultă-mă! Poate mă vei înţelege, pentru că numai dumneata mă poţi înţelege. Ceea ce îţi destăinuiesc acum e un episod din viaţa mea pe care nu ţi l-am împărtăşit încă, pentru că dumneata joci în el rolul principal. Asta s-a întâmplat în acea memorabilă dimineaţă a concertului dumitale, pe care nu-l voi uita niciodată. A fost cea mai fericită zi din viaţa mea, începutul carierei mele.

Copleşită, înfierbântată, vrăjită de glasul dumitale şi de vioara *lui,* am fost luată din sală aproape pe sus de şuvoiul de oameni şi, împreună cu o mare parte din public, am rămas la uşă să-i aştept pe cei doi eroi ai acelei dimineţi, pe renumita Marcella Embrich şi pe vestitul Grişa Stelmah.

Cât o fi durat aşteptarea – o clipă, un ceas, o zi – nu-mi mai amintesc. Sufletul meu se ridicase atunci într-o altă lume, într-o lume în care cântecul nu mai era pământesc, ci divin! Deodată aud aplauze furtunoase şi un freamăt care străbate marea de capete. Ridic ochii şi văd apropiindu-se un automobil elegant şi strălucitor. Ca un fulger, mi-aţi apărut amândoi în faţa ochilor, mai întâi dumneata, apoi el. După voi s-a mai urcat cineva în maşină, şi, ca într-un vis frumos, aţi dispărut în triumf, sub ropotul de aplauze.

În amintirea mea a rămas adânc întipărită clipa aceea. Era de ajuns să închid ochii, ca acest rar vis să reînvie. Visul în care dumneata erai regina, el, prinţul, iar eu şi ceilalţi oameni care vă înconjurau, supuşii, sclavii voştri...

Publicul se împrăştiase de mult, ca dâra de fum pe care o lăsase în urmă automobilul. Mai rămăseseră doar câţiva din teatru. Dar eu tot acolo stăteam, vrăjită, cu capul plin de vise, de himere, care mă ridicau pe aripile lor şi parcă mă aşezau în locul dumitale, minunata mea regină, alături de acel tânăr şi frumos prinţ. Atunci eu, mica, singuratica şi săraca Roza, am întrezărit deodată propriul meu triumf, mi-am auzit propriul nume alături de al lui Grişa Stelmah şi m-am cutremurat. O furtună s-a iscat în capul meu, un foc mocnea în

inima mea, şi mi-am spus: «Visul ăsta trebuie să se înfăptuiască...»

Visul, precum vezi, s-a înfăptuit. S-a înfăptuit în chipul cel mai fericit. Nu numai că am avut parte de un triumf nemeritat, dar am realizat şi mai mult încă: tânărul prinţ a crescut. Copilul-minune de odinioară a devenit un mare artist şi acest mare artist este acum al meu, numai al meu!...

Acum ai vrea să ştii dacă sunt fericită?! Dacă sunt mulţumită? Ah, draga mea, nu mă întreba! Nu merit dragostea pe care mi-o dăruiesc oamenii! Nu merit nici a suta parte din dragostea pe care mi-ai dăruit-o dumneata, măicuţă! Am o fire răutăcioasă. Parcă s-a cuibărit în mine un duh rău. Nu iubesc pe nimeni, pe ni-meni! Fac numai ce-mi place la un moment dat, numai ce-mi dictează capriciul! Necazurile altora pentru mine sunt glume. Tragedia altuia pentru mine e un joc. Un diavol mi s-a cuibărit în inimă. Un diavol, ceva necurat mi s-a cuibărit în suflet. Nimic nu mă mulţumeşte! Cu cât viaţa îmi dă mai mult, cu atât mai mult îi cer! Cu cât norocul îmi surâde mai mult, cu atât sunt mai capricioasă! Minutele, doar minutele există în viaţa mea. Măreţe şi înălţătoare sunt minutele când prinţul şi vrăjitorul meu se află pe scenă. Cât de mare, cât de frumos este el atunci! De o frumuseţe cerească, nepământeană. Nu mai e nimeni ca el, afară de... ah, *de ce nu e dânsul acela pe care îl ştii...*

Spune-mi, măicuţă, ce să fac ca să fiu mulţumită? Învaţă-mă unde să-mi caut fericirea? Voi găsi oare fericirea în Lumea Nouă, în care mă duc acum? Şi, la urma urmei, spune-mi, măicuţă, există fericire pe lume? Şi oare nu am dreptate când mă socotesc o fiinţă rea, un suflet pervertit?

Am fost şi voi rămâne a dumitale, aceeaşi fiinţă nesăbuită, aceeaşi ţigăncuşă răsfăţată şi capricioară,

Roza"

Capitolul 39
MEER STELMAH CĂTRE BUNUL SĂU PRIETEN

„Prietene bun şi scump,

N-am mai avut răbdare să-ţi aştept răspunsul şi, iată, îţi scriu din nou. Mă crezi sau nu, dar eu simt mare nevoie să-ţi scriu, parcă m-ar atrage un fel de magnet, ca să-mi deschid inima în faţa dumitale. Căci, mai întâi, dumneata eşti aproape singurul om pe lumea asta care mă înţelege. Mi-ai spus odată că, de vreme ce am fost în stare să cresc un aşa fecior, înseamnă că nici eu nu sunt un om chiar atât de simplu cum mă socoate lumea. Mie vorbele astea mi-au intrat bine în cap. Asemenea vorbe de la un cunoscător ca dumneata îmi fac o deosebită plăcere, asta înţelegi doar şi singur, nu mai e nevoie să-ţi explic de ce. Al doilea, îmi place pur şi simplu să stau de vorbă cu dumneata, pentru că îţi pot vorbi deschis, ca unui frate bun, despre tot ce se petrece în casa mea. Te consider, după cum ţi-am mai spus, ca pe cel mai apropiat confident al meu. De altfel, sunt încredinţat că eşti ca un cufăr ferecat; sunt convins că scrisorile pe care ţi le adresez nimeni nu le va vedea, cum s-ar zice, nici pasărea nu va şti de ele!

Acum, ghiceşte, de unde-ţi trimit scrisoarea asta? De pe vapor, dragul meu prieten, de pe vapor. Plecăm în America. Adică eu, Grişa, Roza şi impresarul, un şmecher de american care s-a angajat ca în schimbul unui anumit minim pe care ni-l oferă să întreprindă cu noi, pe socoteala lui, un turneu prin toată America. Acest minim este garantat, oricare ar fi reţeta; carevasăzică, de mai puţin decât acest minin nici nu poate fi vorba. Dacă însă reţeta întrece acest minim, diferenţa se împarte pe din două. Te-ai dumirit? Cu alte cuvinte, vine vorba că el ne-a tocmit sau, ca să spunem lucrurilor pe nume, ne-a cumpărat pentru un timp, şi gata! Să depinzi de un altul, prietene dragă, să te vinzi... proastă mâncare de peşte! Mai ales că eu sunt un

câine bătut, am tras destule cu neamțul meu, piei-i-ar numele! Dar ce să fac dacă acest minim este totuși o sumă frumușică, iar ispita banilor... și ea-i destul de mare, arde-i-ar focul de bani! La începutul începutului nici nu voiam să aud de acest minim-neminim. Cum adică, ăla să mă ducă pe mine unde vrea el? Dar eu unde-s? Ce adică, eu singur nu pricep meseria? Dar șmecherul acela de american s-a ținut ca scaiul de mine, să-i spun o dată pentru totdeauna cât profit vreau, cât câștig net adică, și care-i, după socoteala mea, cel mai mic minim? Ce să răspunzi unui șmecher ca ăsta? Văzând că mă codesc, face către mine: «Nu-i nevoie să-mi dai răspunsul pe loc, ai timp, zice, douăzeci și patru de ore!» Ce spui de una ca asta? Așa că mi-a dat de furcă să-mi bat capul douăzeci și patru de ore. Se înțelege că în noaptea aceea n-am prea închis ochii. M-am socotit și așa și pe dincolo, m-am sfătuit cu nevasta, am discutat cu copiii... Dar ce știu copiii? Grișa al meu, cum ți-am mai scris, nici habar n-are de chestii de-astea! Crezi poate că nu știe ce-i banul? Știe el destul de bine că omul cu cât are mai mulți, cu atâta-i mai bine. Dar nu se bagă, se lasă în grija lui taică-său. Știe el că taică-sau nu lasă pe nimeni să-i scuipe în ciorbă. În schimb, ea, Roza adică, e mult mai practică decât fecioru-meu. La drept vorbind, nici pentru ea banul nu prea contează, și ca să arunce banii, să-i risipească în vânt, se poate măsura cu fecioru-meu, ba poate chiar să-l mai și învețe. Numai că ea se pricepe în afaceri și are, nu-i fie de deochi, o poftă grozavă de bani și e în stare să ceară un preț... să vezi negru înaintea ochilor! Adevărul e că eu sunt de partea ei. Fiecare om trebuie să-și cunoască valoarea. Mă mir numai de unde atâta tupeu la ea! Dacă stai de vorbă cu ea, zice că din contra, eu sunt acela care se dă în vânt după bani...

În fine, s-au scurs și cele douăzeci și patru de ore, și iacătă că șmecherul meu de american s-a și înființat. Proaspăt ras, spilcuit, încheiat la toți nasturii, așteaptă să-i dau răspuns. Și i-am pretins un minim, o sumă pe care dacă ți-aș spune-o, ai zice că mint. Crezi că s-a speriat? Deloc! Nicio jumătate de minut n-a stat pe gânduri și mi-a întins mâna *«All right!»* Pe limba noastră, asta s-ar chema: «Să

fie cu noroc!...» Ce să-ţi spun, am văzut stele verzi, de parcă mi-ar fi dat cu măciuca în cap! Încalţe, să fi arătat că mai stă pe gânduri, sau să fi făcut o mutră acră, de parcă ar fi vrut să mai ciupească ceva! Aş! Nu s-a tocmit deloc şi a bătut laba! Şi atunci îmi vine o idee: să-i spun că vreau ca acest minim să fie garantat, să fie depus adică în bani gheaţă la bancă pe numele meu. Crezi cumva că americanul s-a speriat? Da' de unde, nici n-a clipit! *«All right!»* face el din nou. Şi numai ce se ridică în două picioare şi merge să telegrafieze la New York ca să i se trimită bani. Şi uite-aşa s-a încheiat afacerea.

Nici vorbă că după aceea Roza s-a supărat pe mine că de ce i-am cerut americanului atât de puţin? Auzi vorbe! «Dumneata ai, zice ea, pretenţii prea modeste! Dumitale, zice, îţi lipseşte tupeul...» Ce spui de o neobrăzată ca ea? Nu-i destul că-mi plesneşte inima de acest minim, că-mi mai pune şi ea sare pe rană! Era cât pe-aci să-i răspund că de unde până unde să am eu tupeu, ce, parcă am trecut prin şcoala lui Albert Şciupak? Dar m-am răzgândit: treacă de la mine! La ce să mai afle şi fiu-meu de Albert Şciupak şi de tot ce-a fost odată? Şi, la drept vorbind, de ce-ar fi ea vinovată că Şciupak umbla cu ea de colo-colo ca ţiganul cu ursul, storcând parale bune de pe urma ei? Ba, ia să judecăm şi altminteri: Ce lucru de ruşine vezi într-asta? Vorba ceea, sărăcia nu-i ruşine. N-am fost şi eu pribeag, să nu mai dea Dumnezeu, n-au umblat şi eu cu Grişa al meu prin oraşele şi târguşoare evreieşti? Pentru trei parale copilul meu cânta şase cântece, şi pe al şaptelea, ca supliment. Şi trebuia să mai şi ascultăm tot felul de păreri, cum că pe la ei pe acolo există un scripcar, unul Moişe-Noeh, care îţi cântă o *moldovenească*[1] de încremeneşte lumea. Nu, prietene dragă, nu mi-e ruşine cu ce-a fost odată! Dimpotrivă, acum, că mi-a ajutat Dumnezeu şi pot să povestesc despre toate astea în clipe de bucurie, e o cinste pentru mine! Câteodată, când ne adunăm în familie, îmi face plăcere să povestesc despre vremurile de altădată, când – să nu mai dea Dumnezeu! – făceam ochi dulci unei franzele, şi când pentru noi

1. În limba română în original.

un pahar de ceai îndulcit era o sărbătoare, şi când un sfert de găină numai în vis îl zăream, sau când Grişa al meu, pentru un măr sau pentru două prune, era gata să-ţi cânte cea mai frumoasă melodie.

Istoriile astea îi fac plăcere mai ales Rozei. Atunci i se aprind ochii şi devine şi mai frumoasă. Şi începe şi ea a povesti din viaţa ei. Îi place să povestească îndelung, cu toate amănuntele, iar când vine vorba de Holăneşti, târgul ei natal, poţi să mori de râs. Imită precupeţele din piaţă sau face pe cantorul răguşit şi cântă nişte cântece, încât, îţi spun sincer, dragă prietene, nu-ţi mai trebuie teatru. Răsună râsetele până în a treia stradă. Cusuru-i însă că nu totdeauna e dispusă la asta. Ţi-am mai spus, pare-mi-se, că-i o fată cu toane. Cum îi vine. Uneori o vezi veselă şi atâta cântă şi joacă, încât toată casa joacă după ea. Altă dată se întunecă şi se închide singurică în odaie câte o zi întreagă. Sau numai ce-o vezi că se aşază să scrie scrisori şi scrie de nu mai isprăveşte. Du-te şi întreab-o, dacă poţi, cui scrie atâta! Sau, din senin, se ţine de capul lui Grişa să-i cânte la vioară, chiar dacă el n-are chef. Dar dacă vrea Roza, trebuie, n-are încotro! Şi la miezul nopţii dacă l-ar trezi şi l-ar ruga să-i cânte, tot n-ar refuza-o. Te joci cu dragostea? Aşa că Grişa ia vioara, Roza se aşază în faţa lui, îşi reazemă capul în mâini şi nu-l mai pierde din ochi. S-o vezi în clipele acelea, ce să zic, e un înger, o cadra! Dar ia s-o rogi pe ea să-ţi cânte! Pentru nimic în lume. Dimpotrivă, cu cât o rogi mai mult, cu atât mai multe mofturi face. Dar când îi arde ei de cântat, zici că-i o privighetoare. Crezi cumva că ne cântă arii din opere sau bucăţi din concerte? Aş! Cântă romanţe ţigăneşti, vreo *moldovenească* sau chiar cântece evreieşti. Numai o dată s-o auzi cântând un cântec hasidic, că ai veni până aici chiar şi pe jos. Şi pentru că te ştiu mare amator de cântece evreieşti, îţi notez aici un cântec hasidic pe care Roza îl cântă pe o melodie veselă. Din păcate, nu cunosc notele, aşa că trebuie să te mulţumeşti numai cu textul:

Din Hislavici la Liubavici[1]
Plec şi iarăşi vin,
La Liubavici, la Hislavici
Am câte-un rabin.

Băţ îmi iau şi-o traistă mare
Doldora de vânt;
Vântu-mi suflă-n buzunare,
Da' eu merg şi cânt!

Din Hislavici la Liubavici...

Rabinul de la Liubavici
Ştie că sosesc,
Iar cu cel de la Hislavici
Tot azi mă-ntâlnesc!

Din Hislavici la Liubavici...

Am vreo şapte ţânci acasă
Şi-o muiere-n pat;
Am şi-o capră răpănoasă
Care a-nţărcat!

Din Hislavici la Liubavici...

Mi-e cocioaba dezvelită,
Ploaia-mi bate-n geam.
Tii, ce minte zăpăcită:
Care geam? Că n-am!

Din Hislavici la Liubavici..

1. Târguri evreieşti (*ştetl*-uri) ale guberniei Moghilev din Imperiul Ţarist.

Şoarecii la mine-acasă
Dorm sub duşumea.
Zău că i-aş pofti la masă,
Dar n-am ce le da!

Din Hislavici la Liubavici...

Merg la rabin să-mi alunge
Chinuri şi nevoi,
Şi când sfatu-i nu-mi ajunge,
Iacă: merg la doi!

Din Hislavici la Liubavici...

Ei, ce părere ai? Când îţi spun eu, dragă prietene, că n-aş da un cântec de-al ei pe şaptesprezece concerte şi optsprezece simfonii, poţi să mă crezi! Sau s-o asculţi, de pildă, cântând ariile unor cantori vestiţi ca Nisl Belzer, Eruhim Hakuth, Pine Minkovski, Sirota, Kvartin şi alţii, şi alţii! Fata asta e în stare să-ţi cânte, cu toate intonaţiile, rugăciunea *Pentru păcatele noastre* sau *Aminteşte-ţi, Doamne,* şi atât de minunat, de dulce, că-ţi vine să mori de fericire când o asculţi. Ce să mai vorbim, e o adevărată vrăjitoare! Şi, pe deasupra, s-o auzi cum vorbeşte nemţeşte şi franţuzeşte! Şi dacă vrei englezeşte, vorbeşte şi englezeşte! Dacă-ţi spun că e o fată şi jumătate, s-a isprăvit! Acum, spune şi dumneata, poţi să nu iubeşti o fată ca ea? Un singur cusur are, e cam ţâfnoasă! Cu ea trebuie să ştii cum să te porţi, cum să vorbeşti, trebuie să-ţi măsori cuvintele, că altfel, din te miri ce, îi sare ţandăra. Ia foc ca un chibrit. Aşa că de dragul lui Grişa ne ferim s-o aprindem şi mai degrabă îi cântăm în strună. Şi mulţumim lui Dumnezeu că feciorul nostru a făcut o partidă atât de bună. Cu toate că dacă vrem s-o luăm altfel, el putea să ajungă şi mai sus. Mulţi magnaţi s-ar fi socotit fericiţi cu un ginere

ca el, m-ar fi poleit cu aur, dar ce să-i faci! Se vede că aşa i-a fost dat, sau, cum se spune, asta i-a fost ursita. Vorba-i, să dea Dumnezeu să ajungem să vedem şi noi ceva, căci, până una-alta, nu se vede nimic decât dragoste...

Iată-mă acum nevoit să închei scrisoarea, căci se sună de prânz, pasagerii adică sunt poftiţi la masă. Şi aici pe vapor se mănâncă, nu glumă! Au pasagerii ăştia o poftă de mâncare... să nu le fie de deochi! Aici, până ajungi să auzi mult aşteptata sonerie pentru masă, trebuie să înfuleci două-trei aperitive. Păcat, mare păcat că nu eşti pe vapor cu noi. Îţi făgăduiesc să-ţi trimit, cu ajutorul lui Dumnezeu, o scrisoare şi mai lungă de la New York. Numai de-am ajunge cu bine. Deocamdată să-mi fii sănătos şi să-mi scrii scrisori multe şi bune pe adresa mea din New York, pe care ţi-o indic acum.

De la mine, bunul dumitale prieten,
Meer Stelmah

Post-scriptum. Şmecherul de american ne-a băgat în contract un punct, din care cauză era cât pe-aci să stricăm afacerea. Şi anume: (să vezi numai de ce-i în stare un american!) nici feciorul meu şi nici Roza n-au voie să lege niciun fel de relaţii în America fără ştirea lui. Carevasăzică, dacă vor să primească pe cineva, trebuie să ştie şi el cine e acela! Dacă vor să meargă undeva, trebuie să ştie şi el unde se duc! Până şi scrisori, dacă vor primi, trebuie să ştie şi el de la cine sunt! Ce zici de aşa pretenţii? Se înţelege că asta m-a cam şifonat, dar până la urmă am semnat contractul, cu toate punctele. Punctul de mai sus, însă, l-am ascuns copiilor, căci, Doamne fereşte, dacă află Roza, e prăpăd! Aşa că... te rog să fii discret. Altcuiva nu m-aş fi destăinuit, dar dumitale... ce să mai vorbim!

Meer Stelmah"

Capitolul 40

ŞULEM-MEER MURAVCIK CĂTRE PRIETENUL SĂU ALBERT ŞCIUPAK

„Dragă amice Albert,

Te anunţ că mă aflu la Londra cu ajutorul lui Dumnezeu pentru a doua oară şi pentru că tu eşti la Odesa îţi scriu la Odesa ca să şti şi tu Albert că tare nui bine că ne merge anapoda cum sar zice din lac în puţ din rău în mai rău deţ vine să te omori. Am un regret care mă roade ca un vierme că de ce nu mam întors atunci cu tine acasă dar acum e prea târziu se vede că iam fost dator dracului cu un drum şi că mia fost dat să tot îndur necazuri aşa că mai întâi am rămas agăţat la Viena după aceea la Paris acum la Londra şi tot de hatârul păpuşichii noastre. Credeam că am săi prind pe dumnezeu de picior când colo am prins o răceală şi pe deasupra mam mai căpătuit şi cu o tiflă. Ce vrei de când sa întors din Natalia ea se ţine aşa măreaţă că nui mai ajungi cu prăjina la nas. Ce crezi căi de glumă cu Roza Spivak şi crezi că numai evreiaşii noştri o admiră asta nar fi nimic. Toată lumea bogătaşi aristocraţi aşa să am eu fericire şi noroc. Era cât peaci să fac o poplexie când am auzito cântând că ea măi Albert cântă cum nici tu nici bunicăta nici bunica bunicăti naţ auzit nici în vis unde mai pui onoarea cu cărei primită unde mai pui berliantele pe care le poartă şi deai vedeao cum iese ea în lume teai înfunda şapte coţi în pământ cinei vinovat că teai purtat cu ea ca un idiot şi din cauza ta am rămas şi eu ca frunza pe apă cât pe ce să crap de foame noroc că la Paris există un teatru evreiesc care are director pe unu Vaxman un om scârbos şi are o trupă de cap săi fie eu miam strâns câţiva bani cu chiu cu vai aşa că mam cărăbănit iar la Londra. Când colo apă de ploaie. Ea era oho tocmai la Anvers şi la Brisel[1] aşa că dute după ea la Anvers şi la Brisel şi gologani de loc ce te faci aşa că mă duc şim

1. Numele oraşului Bruxelles în idiş.

amanetez geamantanul la o javră din Londra cu numele de Klamer. Ţine acolo o cafenea acum însă când mam întors după geamantan ial pe Klamer de unde nui la dus dracu în America şi ea Roza adică a plecat în America încă înaintea lui bănuieşti cu cine chiar cu cavaleru lui Stelmah al nostru cu Grişa. Ea cântă din gură şi el din vioară şi bani încasează se zice cu nemiluita neam dori să câştigăm noi în trei luni de zile cât câştigă ei întro seară şi geamantanul ăsta pe care l-am pierdut e pentru mine odată pagubă pentru că în geamantanul ăsta se aflau nişte hârtii grozav de importante chiar scrisorile Rozei. De citit nu leam citit da am priceput eu că trebuie să fie hârtii importante pentru că ea Roza adică îmi scrie să fac ceoi şti şi săi aduc hârtiile că de bani să nam nici o grijă dar spre nenorocul meu a trebuit să sentâmple ca să zacă scrisoarea ei mai întâi vreo trei luni la Vaxman ăla din Paris lualar holera că era săi ard una peste mutră da vezi că mam temut că după aceea no săm mai plătească dreptu meu. Ei cum îţi place ce noroc am a trebuit să pic în Londra tocmai când ei toţi sau topit ca sarea în apă şi acum se pune întrebarea cei de făcut şi cu cine să vorbesc ca şă mă ajute dacă nu cu tine dragă Albert scoatemă din încurcătură pentru numele lui dumnezeu şi expediazăm numaidecât chiar aici la Londra îţi dau şi adresa mea un sutar ca să am cel puţin cu ce să mă târâi pânăn America. Că deoi ajunge acolo nu mai am eu grijă. Numai să dau ochii cu găinaru ăla de Klamer şi săm iau înapoi geamantanul cu hârtii ştiu eu bine că mai merit de la tine sănii dai nu numai un sutar aşa că bagă de seamă măi Albert să nu faci pe ăla care grohăie. Fă bine şi trimitem bani neapărat şi cât mai repede eu până acum nu team sâcâit că nam avut nevoie dar acum iacă sunt în nevoie că mă pregătesc să plec în America. Sorămea e de mult acolo am o scrisoare de la ea în carem scrie că toţi sunt acum în America până şi Brandele-Kozak. Şi poţi să mă crezi că banii tăi am să ţii trimit înapoi cu ajutorul lui dumnezeu şi cu mulţumiri aşa să am fericire şi noroc eu ferească dumnezeu nam nevoie de cei al tău şi când ai săm seri povesteştem totu pe larg cum îţi merge cu afacerile şi dacă ai vreo trupă ca lumea şi ce piese se mai joacă pe la voi la Odesa şi cum e

pe la voi cu autorizaţile de spectacole şi ce mai fac ceilalţi ai noştri. Pe Hoţmah îl mai ţi minte se spune căi pe aici prin Londra cu o trupă proprie ce zici de el aud că zace bolnav. Mie silă de omu ăsta ca de carnea de porc da dăl naibi trebuie totuşi să mă duc săi văd. Rămâi sănătos cu toată stima

Şulem-Meer Muravcik"

Capitolul 41
ALBERT ŞCIUPAK CĂTRE ŞULEM-MEER MURAVCIK

„Multstimate prietene Şulem-Meer,

Ceam visat noaptea asta şi noaptea trecută să cadă în capu tău. Ce eşti ţicnit sau nebun ce înseamnă asta am să bag eu bani vi întro afacere moartă săţ trimit sutari ce eşti singura meu copil sau poate îţ închipui căm cresc bani în grădină aşa să am parte de zilele tale cum am eu sutari. Cine vrei şi cine nu vrei vine la mine săm stoarcă bani toţi trag de mine mă rup în bucăţi sunt hărţuit şi sâcâit şi încă nu miam venit în fire de pe urma altor amărâţi şi acuma vi tu. În fiecare zi altă belea dar de nimeni nu mă doare aşa sufletu ca de fata cantorului că din cauza ei mai târât tu în noroi că ea Roza adică nu numai că ma dus de râpă că ma costat o avere dar ma şi batjocorit atunci de faţă cu Stelmah făcândumă belfer[1]. Dacă mă făcea hoţ bandit criminal orcei venea la gură nu mar fi durut atâta. Dar belfer nam să io iert nici mort îmi seri că vrei să pleci la ea în America află că planu îm place şi aş putea săţ sar în ajutor luând asuprămi o parte din cheltuieli dar nu cu un sutar întreg că nam dar cu o condiţie îţ trimit chitanţele Rozei care au rămas la mine poate reuşeşti să scoţi de la ea ce mi se cuvine. Dacăi adevărat ce zici tu că întradevăr câştigă atâţia bani atunci de ce să num întoarcă paguba care mia făcuto plecând de la

1. Aici cu sensul de trepăduş.

mine. Eu gata o iert şi de procente şi pentru belfer o iert nus eu omu care să port cuiva pică iar ţie săţ ajute dumnezeu săţ meargă acolo din plin şti doar că nuţ sunt doamne fereşte duşman. Acolo se zice o ţară de aur tu caută săm trimiţi din când în când o scrisorică nu ca până acum că ai tăcut ca un peşte şi deodată hop ai răsărit cum sar zice a sosit Aman, adică dracu tea adus. De ce adicătelea nai scris mai înainte şarlatanule şi ai aşteptat săţ ajungă funia la gât că poate dacăm scriai mai devreme puteam săţ trimit şi un sutar întreg acuma nu pot dumnezeu mie martor mai mult de cincizeci de carboave nuţ pot trimite căci concurenţai mare şi cheltuielile şi mai mari şi una două se iveşte alt necaz şi altă pacoste. Şi dacă ţio ajuta dumnezeu desigur că ai să mi dai înapoi. La mine carboavele nu se câştigă aşa de uşor numai dumnezeu ştie cât trebuie să muncesc până scot bani ăştia şi dacă ai să te vezi cu individa acea aminteştei de supele de pasăre de bomboanele de ciocolată şi de compartimentele separate în vagonul de clasa a doua şi de rochile noi pe care i leam tot cumpărat că doar ma despuiat până la piele noroc că am mai ajuns să mă văd la Odesa. Aici sunt la mine acasă pe vremuri am făcut aici afaceri bune şi la drept vorbind naş avea de ce să mă plâng nici acum de nar fi concurenţa. Trei teatre întrun oraş da teatru meu e cel mai bun îmi am aici heideru meu şi ciaperi mei toţi cu leafă partea proastă însă e că suntem aici trei trupe şi vremuriles grozav de grele iar prin oraş bântuie holera şi colac peste pupăză şi ciuma şi mai avem aici la Odesa un ispravnic un adevărat Aman mult mai rău decât ciuma şi holera la un loc cu toate astea teatru meu face cele mai frumoase reţete opereta Pintale id slavă domnului ţine mereu afişu şi nici Hinke-Pinke nui o marfă de aruncat cât despre Velvale-Compot nici vorbă e o mâncărică de care publicu nu se mai satură. Autorizaţi câte poftesc şi slavă domnului sunt la Odesa un om cu vază bine văzut în lume miam răscumpărat şi berliantele şi am o bombonică de nevastă crapă toţi de invidie şi aş fi putut să am şi o căsuţă a mea de nar fi fost toate belelele care dau mereu peste mine că nu mai e sigur omu nici de viaţa lui duşmani am berechet săi vezi vin mereu la nevastămea

la cea nouă adică şii strecoară la ureche câte în lună şi în stele că am cică o amantă în străinătate o fată de cantor care mă costă o avere dute deo lămureşte dacă poţi darar holeran ei mau căptuşit acum şi cu o amantă asta îmi mai lipsea altceva nam nimic nou săţ scriu să fi sănătos şi săm scri îndată despre cele cincizeci de carboave pe care ţi le trimit şi răspundem cum au ajuns la tine hârtile alea lea pierdut ea sau leai găsit tu în sertaru ei încuiat că doar aţ fost prieteni la toartă iai fost şi un fel de secretar crezi că nu mai ţin minte cum şuşoteaţi în spatele meu cu toate astea dăi complimente şi lui Brandele-Kozak arzăoar focu şi mangalu de asemenea săi dai complimente şi dacăl vezi pe Hoţmah spunei să nam parte de tatsău cu cea mai înaltă stimă

director Albert Şciupak"

Capitolul 42
LEIA CANTORIŢA CĂTRE FIICA EI, ROZA SPIVAK

„Către scumpa, onorata, înţeleaptă mea fiică Reizele, să trăiască!

Mai întâi află despre mine că sunt, slavă Domnului, sănătoasă, dea Domnul să aud acelaşi lucru despre tine, cu bucurie şi noroc, amin.

Al doilea, află, scumpa şi draga mea copilă, că n-am vrut să te îndurerez cu trista veste despre nenorocirea care m-a lovit ca un glonţ de puşcă sau ca un trăsnet din cer. Martor mi-e Dumnezeu că nici acum nu ţi-aş scrie, pentru că, de vreme ce eşti în pâinea asta, nu se cade să fii stânjenită. Ştiu eu destul de bine că, oricât de vai şi amar mi-ar fi mie că am rămas văduvă stingheră la anii mei, ţie îţi va fi de o mie de ori mai rău când vei afla că ai rămas, săraca de tine, orfană. Ai pierdut un tată pe care l-ai iubit mult, cum te-a iubit şi el căci până în ultima clipă nu i-a pierit de pe buze numele tău: «Reizale şi Reizale!» Ce să facem dacă aşa a fost voia lui Dumnezeu? Aşa i-a fost scris. Din ziua când ne-ai părăsit, el atâta şi-a pus la inimă, de parcă toată lumea s-ar fi prăbuşit peste el. Îi era totuna dacă

mănâncă sau nu, dacă doarme sau nu. Cât nu s-a străduit lumea să-l consoleze, să-l mângâie, cum că, să ferească Dumnezeu, se întâmplă uneori să-i moară cuiva un copil, şi asta-i de o mie de ori mai rău! Dar aşa, când un copil îţi pleacă de acasă, mai rămâne speranţa că într-o bună zi, cu ajutorul lui Dumnezeu, tot se va reîntoarce, căci numai când, Doamne fereşte, copilul s-a prăpădit, înapoi nu se mai întoarce, pentru că ce acoperă pământul e pe vecii vecilor. Şi îi mai spuneam să luăm de pildă pe bogătaşul nostru Beni Rafalovici. El nu vrea nici să audă de băiatul lui. În casă la el nu-i voie nici să pomeneşti de numele cel scump: Leibl. Şi ferice de el că face aşa, căci cu ce s-a ales, mai la urma urmei, biata lui mamă, vai de ea? Atâta a plâns şi atâta l-a bocit, până ce, să mă ierte Dumnezeu, s-a stins ca o lumânare. Iaca aşa-i tot spuneam. Dar degeaba, căci tatăl tău, Dumnezeu să-i ierte păcatele, nici n-a vrut să asculte de vorba şi de mângâierea mea. El, odihnească-se în pace, îmi istorisea întruna parabola cu săracul şi oiţa din cărţile sfinte: «Rafalovici bogătaşul, zicea, e ca unul care are multe oi şi vite, aşa ca lui îi dă mâna să-şi şteargă din inimă pe unul din copii. Dar eu, săracul, nu pot, eu n-am decât o singură oiţă, un singur ochi în cap. Şi când ţi se ia singura mângâiere, când ţi se ia lumina ochilor, cum să mai trăieşti?» Uite-aşa vorbea, şi poate că avea dreptate. N-am să uit cât voi trăi cum în nopţile acelea se scula, Dumnezeu să-l ierte, şi, tăcut, să nu-l aud eu, se strecura în dosul paravanului, să sărute aşternutul pe care dormeai tu. Şi plângea încetişor, înghiţindu-şi lacrimile. Iar dacă îi spuneam: «Isruel, păcătuieşti în faţa lui Dumnezeu! Un om nu are dreptul să-şi chinuie atâta sufletul! Ai să vezi, zic, că are să ne vină, cu ajutorul lui Dumnezeu, o veste bună de la ea», atunci, Dumnezeu să-l odihnească, se prefăcea vesel, ostenindu-se să mă facă să cred că, gata, şi-a uitat durerea. Dar eu îl vedeam că se usucă pe zi ce trece, că se topeşte şi se stinge. Nu te învinovăţesc, Doamne fereşte, fiica mea scumpă. Ştiu că inima ta te trăgea spre el nu mai puţin decât a lui spre tine. Asta s-a văzut încă de la primele tale scrisori, care pentru el au fost mai bune decât toate doctoriile şi fierturile prescrise de doctor. Şi

mai târziu, când am ajuns să te vedem cu ochii noştri, când ai venit la noi în vizită, adevărat că era de nerecunoscut, parcă înviase din morţi, am crezut că va răsări din nou soarele, că îngerii îmi poartă de grijă, că s-a mântuit cu necazurile mele. Când colo, m-am înşelat, vai de mine! Se vede că atâta l-a ros viermele suferinţei şi atâta i-a supt măduva, că atunci când au venit pentru noi vremuri mai bune, şi a putut să trăiască omeneşte, nu l-au mai ajutat puterile să trăiască. Bine că cel puţin înainte de moarte i-a fost dat să mai guste puţină alinare, căci tu i-ai arătat atâta respect şi dragoste cum nu s-a aşteptat nimeni. «Acuma, *reb* Isruel, să tot trăieşti», îi spuneau toţi oamenii din târg şi ne invidiaţi pentru casa pe care ne-ai cumpărat-o şi pentru gospodăria pe care ne-ai înjghebat-o, cu toate că, la drept vorbind, casa asta era ca o căciulă prea mare pentru capul nostru. Şi chiar acum, când mă gândesc, mă întreb ce am să mă fac de una singură în atâtea odăi. Am să-mi ies din minţi, Doamne fereşte, ca Rafalovicioaia cea bătrână, mama bogătaşului, care mai şade şi astăzi în casa mea. Doamne iartă-mă, decât să ajungă cineva o bătrâneţe ca a ei, mai bine să-l ia Dumnezeu, aşa, ca pe taică-tău. El a murit în a douăzeci şi doua zi a lunii *av*[1], şi acum e a douăzeci şi una zi a lunii *elul*[2], aşa că au trecut tocmai treizeci de zile de la moartea lui, de aceea tu nu mai trebuie să stai la pământ şapte zile[3], ci numai un ceas, căci la pâinea pe care o ai tu acum nici nu se poate altfel. Prin venirea ta acasă ţi-ai făcut întreaga datorie faţă de tatăl tău, şi aşa i-ai mai prelungit puţin viaţa. Şi mai vreau să ştii, fata mea, că, două ceasuri înainte de a muri, tatăl tău te-a pomenit cu vorbe bune, fie el în faţa Celui-de-Sus apărătorul tău, şi al meu, şi al întregului neam al lui Israel. Dacă lui, Dumnezeu să-l ierte, nu i-a fost sortit să lase în urmă un fiu, un *kadiş*, l-am tocmit pe Haim-Şaie, ceauşul, cel căruia i-ai dat bani să-şi cumpere o vacă atunci când ai fost acasă la noi. Scrisoarea asta mi-o scrie chiar fiu-său, Nuhăm: eu îi spun, şi el scrie; se vede că aşa a fost dat, ca tatăl

1. Lună din calendarul religios evreiesc.

2. Lună din calendarul religios evreiesc

3. În primele şapte zile de la înmormântarea unei persoane, rudele rămân acasă, aşezate pe podea (fac *şiva*), se roagă şi primesc vizitele familiei.

lui să spună *kadiş* după tatăl tău, în fiecare zi, dimineaţă şi seara. Şi ce înmormântare a avut tatăl tău, nu ştiu dacă cel mai mare bogătaş de la noi a avut o aşa înmormântare. Şi la cimitir i s-a dat un loc de mare cinste, al treisprezecelea de la mormântul bătrânului rabin. De o parte zace Burăh-Beer, hahamul, şi de cealaltă, *reb* Şleamke din Teleneşti. Şi mai departe vin la rând numai bogătaşi şi gospodari, unul şi unul. Nu-i vorbă, şi-a câştigat, săracul de el, onoarea asta. Dumnezeu să-mi ajute să ajung să se împlinească anul[1], şi am să-i pun o lespede, de-o vrea Dumnezeu. O lespede aşa cum merită. Şi te rog, scumpul meu copil, să mă laşi să închiriez măcar jumătate din casă, pentru că mă tot gândesc ce-am să mă fac, un om singur, în atâtea odăi. Şi să-mi scrii scrisori dese şi bune, ca şi până acum, pentru că ultima scrisoare, prin care îţi iei rămas bun de la noi înainte de a pleca în America şi îi scrii lui tata să-şi păzească sănătatea până ce ai să mai vii la noi la Holăneşti, nu i-a mai fost dat s-o citească, Dumnezeu să-l ierte, căci tocmai atunci el zăcea mort, cu cioburile pe ochi[2]. Scrisoarea ta mi s-a citit abia după aceea, în zilele când şedeam la pământ. Şi banii tot atunci mi s-au adus acasă, aşa că de-acum încolo nu mai am nevoie să-mi mai trimiţi alţi bani, că o să-mi ajungă pentru toată iarna, până la Paşti, căci stau şi mă gândesc, la ce-mi mai trebuie mie, Doamne iartă-mă, femeie singură şi văduvă pe deasupra? Nu mă rog lui Dumnezeu decât să ajung să te mai văd o dată că-mi vii sănătoasă, căci altceva nimic nu-mi doresc. Şi nu vreau de la Dumnezeu decât să mă ajute să te văd păşind la cununie. Să-mi fii sănătoasă şi să nu-l plângi mult pe tata, copila mea; cât eşti în pâinea asta, păzeşte-ţi bine sănătatea. Să-ţi dea Dumnezeu cât mai repede o ursită bună, iar eu să ajung ziua când ai să mângâi inima mamei tale, că eu pentru tine mă rog lui Dumnezeu zi şi noapte.

De la mine, mama ta devotată,
care te sărută de mii de ori,
Leia Spivak"

1. Comemorarea anuală a decesului unei persoane (*iorţait*).

2. Potrivit ritualului de înmormântare, fragmente de pământ ars se aşează pe ochii persoanei decedate.

Capitolul 43
MEER STELMAH CĂTRE BUNUL SĂU PRIETEN

„Bunul şi dragul meu amic,

Am primit amabila şi prietenoasa dumitale scrisoare. Te interesezi, văd, de America ce fel de ţară e. Eu, chiar şi neîntrebat, mă pregăteam să mă aşed să-ţi descriu de-a fir-a-păr ţara lui Columb. Dar înainte de toate, precum îmi scrii, vrei să afli ce fac eu, ce face Grişa al meu şi ce facem noi toţi. Ce să-ţi scriu, prietene dragă, nici unui prieten de-al meu să nu-i meargă mai rău! Onorurile de care se bucură aici cei doi copii ai noştri, Grişa şi Roza, parcă se pot descrie? Toată America, de la un capăt la altul, vuieşte de ei! Toate gazetele, chiar şi cele mai mari gazete americane, sunt pline de ei! Nu deschizi o gazetă să nu-ţi sară în ochi: «Grişa Stelmah şi Rosalie Spywack! Rosalie Spywack şi Grişa Stelmah!» Ehei, ca să-i asculţi pe ei cântând, trebuie să ai har. Cine nu se înscrie cu opt zile înainte, nu mai pupă bilete! Ca să fiu sincer, nu ştiu care din ei are succes mai mare. Ne rupe lumea în bucăţi: avem *priglaşenii*[1] din Washington, din Philadelphia, din Chicago, din Canada şi chiar de la capătul lumii. Nimeni nu mai discută de bani, s-a terminat: «Cereţi-ne cât poftiţi, despuiaţi-ne la piele, dar veniţi la noi!» Cusuru-i însă că tot caimacul îl ia impresarul, şmecherul ăla de american, trăsni-l-ar! Dar să-i fie de bine, că şi el, săracu, şi-a scuturat bine buzunarele până ne-a adus aici, atâţia inşi, să nu ne fie de deochi! Dar, în sfârşit, în afacerea asta n-o să piardă, cum se zice la noi, averea lui tat-său. S-a asigurat de câştig. O singură piedică am avut aici: sărbătorile de toamnă. Crezi poate că din motive religioase? Nu-ţi face dumneatale griji pentru America! America, slavă Domnului, e o ţară liberă, mai liberă decât Londra. Aici fiecare face cum îl taie capul. Când vine Anul nou şi

1. Invitaţii, oferte (din rusă).

ziua de *Iom Kipur*[1], unii se grăbesc spre sinagogă, să se roage, iar alţii se duc la muncă în fabrici. În ziua de *Iom Kipur*, de pildă, în timp ce unii evrei ascultă cu evlavie şi cu lacrimi în ochi cântarea de *Kol-Nidre*, altora, dimpotrivă, li se năzare să meargă la un fel de bal care se numeşte *Iom Kipur ball*. Acolo se adună fete şi băieţi, tot unul şi unul, şi îl convoacă pe judecătorul ceresc la o dispută. Şi la un pahar de bere şi o porţie de salam *treif*[2], îl iau la rost şi se răfuiesc bine cu bătrânul Iehova al evreilor pentru strâmbele lui rânduieli, pentru că îngăduie persecuţiile şi prigoana împotriva evreilor şi pogromurile sângeroase şi îi trag o praftură s-o ţină minte până la următorul *Iom Kipur*. Dacă am zis ţară liberă, ce să mai discutăm!

Dar piedica de care îţi vorbeam am avut-o din cu totul altă pricină: Roza noastră, să ne trăiască, a rămas orfană, săraca. A murit taică-său. Era cantor într-un târguşor. Mă rog, dacă a murit, a murit, slăvit fie judecătorul cel drept! Se mai întâmplă, fie departe de noi, să moară un tată. Dar s-o fi văzut pe Roza cum se omora! Mai întâi, câteva seri în şir a refuzat să cânte. Ai idee la cât se ridică paguba? Banii ăştia să-i câştigi dumneata, şi crede-mă că nu-ţi sunt duşman! Căci, după contract, noi suntem obligaţi să plătim dublu pentru fiecare concert la care nu ne prezentăm. Cât nu ne-am ţinut de capul ei, cât n-am rugat-o şi eu şi fiu-meu şi şmecherul ăla de american, nici n-a vrut să audă. S-a mai şi înfuriat pe deasupra şi a spus răspicat că dacă mai aude o vorbă despre asta, rupe contractul şi n-avem decât s-o dăm în judecată. Abia după câteva zile am reuşit s-o înduplecăm să apară în concert. Altminteri, trebuia să fugim din America. În schimb, la ultimul ei concert a cântat de ţi se părea că şi pereţii plâng şi că se despică pământul de sub tine. Chiar eu, un nătărău bătrân, îmi ştergeam întruna lacrimile. Cât despre Grişa al meu, ce să mai vorbesc? Asta ar fi prima poveste! A doua, îi vine în minte să se aşeze la pământ pentru ceasul de doliu. Şi cum crezi?

---

1. *Iom Kipur* sau Ziua Ispăşirii este cea mai importantă sărbătoare evreiască, zi de post şi de rugăciune.

2. Termen ce defineşte ceea ce nu e admis conform prescripţiilor religioase evreieşti, în primul rând din punct de vedere alimentar.

În toată regula. Şi-a scos pantofii şi s-a aşezat pe duşumea. «Pentru Dumnezeu, zic, Rozica dragă, ce faci? Gândeşte-te că ne aflăm numai printre americani şi numai printre aristocraţi, şi magnaţi, şi miliardari...!» Dar ea, de unde, buştean! Iar ca să-i spui prea multe, iarăşi nu se poate! Ce fiinţă capricioasă, să te ferească Dumnezeu! Altuia nu i-aş fi scris toate astea, dar pe dumneata te ţin de om discret. Sunt sigur că n-ai să arăţi nimănui scrisorile mele. Sincer vorbind, fata asta ne trânteşte când una caldă, când una rece. Închipuieşte-ţi de ce lucru scandalos a mai fost în stare. De sărbători, numai ce o văd că se îmbracă frumuşel şi vrea să meargă la sinagogă. «Ce-i asta?» zic. «Vreau, zice, să mă duc şi eu la pomenirea morţilor.» «Cum adică, zic, ticăloaso, te-ai gândit bine la ce vrei să faci? Asta-i crimă! Vrei să ne omori? Na-ţi un cuţit şi taie-ne!» Face ea către mine: «Dar dumneata nu te duci de sărbători la sinagogă?» «Bandito, zic, te compari tu cu mine? Eu, zic, mă pot duce oriunde, mă pot duce, zic, la sinagogă şi mă pot duce, zic – scuză comparaţia – şi la teatru! Dar tu? Vrei, zic, să urle mâine toate gazetele?» «Ei şi, zice ea, dar Melba, Embrich, Caruso şi alţi artişti mari ca ei? Lor de ce nu le e ruşine să se ducă de sărbători la biserică?» Ce zici de un răspuns ca ăsta? Şi dacă stai să judeci, are, sărăcuţa, perfectă dreptate. Dar are, n-are, la ce-i foloseşte? Evreul, tot evreu. Evreul e un articol ieftin, asta-i vorba mea dintotdeauna. Şi chiar şi în ochii evreului, evreul nu prea contează, mă-nţelegi ce spun! Mie, crede-mă, mi-e drag evreul ca viaţa mea. Eu mă dau în vânt după teatrul evreiesc, după jargonul evreiesc, după bucătăria evreiască, ştii doar. Eu conduc o casă evreiască după toate datinile noastre, şi nevastă-mea, să-mi fie sănătoasă, e o femeie religioasă, iar copiii, slavă Domnului, sunt şi ei evrei. Trebuie să recunosc însă că dacă Grişa al meu ar încerca numai o dată să coboare în *Down-town,* adică în uliţa evreiască, şi să apară pe scena evreiască, ori să intre, să zicem, într-o sinagogă, s-a terminat cu el, gata, s-a dus şi vaca, şi funia! Adio, Grişa Stelmah! Acelaşi lucru şi cu Rosalie Spywack. Câtă vreme se învârteşte printre americani, cu toate că ei toţi ştiu că-i evreică, evreii bogaţi

dau năvală s-o asculte cântând. De cum s-ar prosti însă şi ar coborî în mijlocul evreilor, ehei, atunci s-ar chema că-i una de-a noastră, aşa că nu-i nicio scofală! Limpede?

Pe scurt, cu greu am înduplecat-o să-şi pună barem un văl des pe faţă, nici pasărea să nu afle că a fost la sinagogă. Ce să-ţi spun, prietene, am avut destul de furcă cu dumneaei. Acum s-a mai liniştit puţin, dar la început credeam că o să înnebunim cu toţii din cauza ei. Şi totuşi trebuie să-i cântăm în strună, căci ce nu face omul de dragul unui copil?

Acum, ai vrea desigur să-ţi descriu puţin America. Din câte ţi-am scris mai înainte, poţi să judeci şi dumneata ce ţară-i asta, aşa un an bun să am eu! De nu m-aş teme că exagerez, ţi-aş spune că America nici nu-i America, ci un fel de Palestina. Evreii, pare-se, n-au de ce să se plângă de Columb! Aici, cine vrea şi cine poate să muncească scoate o pâine. Mai ales muzica are aici mare căutare. Sunt convins că dacă ai veni aici, n-ai avea ce regreta. Ai avea o existenţă asigurată şi ai simţi că te afli între ai dumitale. Gazete evreieşti apar aici cu duiumul. Pentru un om ca dumneata, e pur şi simplu raiul pe pământ! Aici pot să spun că mă scald în jargon ca peştele în apă. Când vine seara, nici nu ştiu la care teatru să merg mai întâi. Săptămâna viitoare apare aici, pentru prima oară, la unul din teatrele evreieşti, un *star* nou, unul Rafalescu din Bucureşti, despre care se spune că ar fi ceva extraordinar! Să vezi ce mai tărăboi se face în jurul lui!

Pe scurt, dragă prietene, eu sunt foarte mulţumit de America. Măcar de-aş ajunge mai curând să mă bucur de copii, căci cu ei, deocamdată, e aceeaşi poveste fără sfârşit. Am să-ţi mărturisesc adevărul adevărat: cu altcineva n-aş vorbi despre toate astea, dumneata însă eşti confidentul meu, aşa că-ţi pot vorbi deschis; mie, o dragoste ca asta nu-mi place deloc... Ar trebui să se aleagă odată: ori încolo, ori încoace. Până când tot cu dragostea? Acum, fata are o scuză: e în doliu, i-a murit tatăl. Vrea, zice, să-i trimită maică-si o telegramă să vină încoace, în America. Şi ea, dacă şi-a pus ceva în

gând, vină şi potopul, că nu-i pasă. Ce ne facem dacă totuşi maică-sa se hotărăşte şi vine? Ce mă fac eu aici cu cantoriţa din Holăneşti? Atâta să ştim noi de rău! Dar puţină speranţă tot am: poate că o să-mi vină cantoriţa în ajutor, poate că de dragul ei o să ajungem clipa să spargem farfurii, şi apoi, repede, să facem şi nunta...

Scuză-mă, prietene dragă, că-ţi tot scriu despre chestiunile familiale. Omul parcă se simte mai uşurat când îşi deschide sufletul faţă de un prieten. Romanul ăsta de dragoste îmi scoate peri albi, nici nu sunt în stare să-ţi descriu totul. Mulţi mă sfătuiesc să las lucrurile în voia lor. Mi se spune chiar că prea m-am înfierbântat pe chestia asta şi că sunt un tată exagerat. Se poate, nu zic, dar ce să fac? Aşa-s eu, pe mine nimeni nu mă mai schimbă.

Să fii sănătos şi fericit şi scrie-mi dacă într-adevăr ai de gând să vii în America. Pentru mine asta ar fi cea mai mare sărbătoare. Aş avea măcar cui să-mi deschid sufletul, căci nu oricine e prieten adevărat şi nu oricui îi poţi încredinţa ce te doare!

De la mine, prietenul dumitale,
Meer Stelmah

Post-scriptum. Cunoscuţi găseşti aici berechet. Dar eu mă cam feresc de cunoscuţi. Chiar dacă mă duc la un teatru evreiesc, caut să mă ascund, mă bag într-un colţ şi-mi îndes pălăria pe ochi. Ce să-i faci, dacă aşa cere meseria?

Meer Stelmah"

Capitolul 44
UN MIC BILANŢ

Câtă vreme Rafalescu al nostru a plutit, fără împotrivire, pe ale vieţii valuri, lăsându-se în voia curentului, câtă vreme a orbecăit

prin întuneric, plutind tot mai departe şi mai departe, el n-a stat să socotească şi niciodată nu s-a întrebat: „De unde vin şi încotro mă duc?" până în clipa când a păşit pe pământul Americii, când valurile vieţii l-au aruncat pe acea insulă care se numeşte New York. Aici, în fine, a privit în urmă, şi pentru prima oară şi-a dat seama de lungul, de ameţitorul drum pe care l-a parcurs din primii ani ai adolescenţei şi până la culmea pe care o atinsese. Şi a rămas uluit. Nu pentru că trecuse prin atâtea, şi că îndurase, şi suferise, şi realizase atâtea. Fiecare dintre noi, dacă îşi face bilanţul trecutului, constată că destule a trăit şi a suferit şi că, mai mult sau mai puţin, a realizat ceva în viaţă! Nu, uimirea lui Rafalescu îşi avea alt izvor. Nu se dumerea de unde îşi trăsese atâtea forţe, atâta energie şi elan ca să poată străbate o cale atât de lungă. Se întreba: cine a aprins în el scânteia dragostei de artă? Cine a fost cel dintâi care l-a împins spre scenă? Ce făclie i-a luminat drumul prin lunga şi întunecata noapte a singurătăţii sale sufleteşti, a îndelungatei lui pribegii? Nenumărate chipuri, din câte îşi mai aminteşte, i se perindă prin faţa ochilor: mai întâi, băieţaşii, şolticii, camarazii lui de *heider,* cu care, pe ascuns, ca să nu-i vadă dascălul, se juca de-a mascaţii, în amurg, între cele două slujbe de seară. După aceea, Albert Şciupak, cu renumita lui trupă, la Holăneşti. Apoi, Hoţmah, primul lui prieten intim, apoi, Gheţl ben-Gheţl, directorul teatrului din Lemberg, fraţii Schwalb, şi alţii, şi alţii... tot oameni dintre aceia de la care, judecând bine, nu prea avea mare lucru de învăţat. Singurele stele luminoase care s-au ivit totuşi cândva pe cerul lui întunecat au fost, s-ar putea spune, suflerul Beni, „Omul cu carte", care într-o anumită măsură i-a deschis ochii, doctorul Lewius-Leviusn, cunoscutul Mecena din Lemberg, care i-a înfăţişat zările unei lumi noi, dar care, de cum a auzit din gura lui Hoţmah cuvântul „bani", a şi spălat putina, şi marele Sonnenthal, care, asemenea unui meteor, i s-a arătat pentru o clipă şi a dispărut... Încolo, în amintirea lui nu mai stăruie nimeni, nimeni.

Singur, fără dascăl, fără un abecedar al artei, Rafalescu devenise ceea ce era acum. Sortit să se bizuie pe sine însuşi, din

Leibl Rafalovici răsărise un Leo Rafalescu, o stea strălucitoare şi luminoasă.

Eroul nostru începu aşadar să observe, să studieze arta marilor stele ale scenei evreieşti din New York, interesat să afle cine sunt, de unde vin, ce au fost odată. Şi, spre uimirea lui, îi fu dat să afle sumedenie de lucruri uluitoare, biografii care mai de care mai ciudate, încât, de-ar sta cineva să le scrie, fiecare în parte ar putea alcătui o carte întreagă de cel mai mare interes!

În felul acesta i se lămuriră multe probleme ale propriei sale cariere actoriceşti. Rafalescu şi-a dat seama că, de pildă, pe această lume există destule şcoli în care se învaţă arta teatrală, dar că de o asemenea şcoală el nu a avut parte; a aflat că pe lume trăiesc destui Mecena care donează averi pentru sprijinirea artei, dar că printre evrei un asemenea Mecena încă nu s-a născut! Nu, evreii nu au avut parte de şcoli de artă, nici de vreun Mecena, nici de profesori, nici de cărţi de studii, nici măcar de abecedare ale artei teatrale. Evreii au doar teatre, au actori de talent, ba chiar şi artişti geniali, stele mari, strălucitoare, care luminează până departe, mult dincolo de scena evreiască, aureolând arta tuturor popoarelor.

Şi nu o dată s-a întâmplat ca, aflând despre apariţia unei stele noi pe scena evreiască, reprezentanţii altor scene să înceapă a-i arăta un interes deosebit. Ei devin vizitatorii frecvenţi ai teatrului evreiesc, roiesc în jurul marelui actor, îi zâmbesc şi-i dau târcoale până ce, într-o bună zi, izbutesc să-l ademenească, să şi-l câştige pentru teatrul lor. Şi aşa dispare, apune pentru scena evreiască şi pentru totdeauna lumina acelei stele...

Prea ispititoare sunt pentru un actor evreu complimente de felul acesta: „Nu aici e locul dumneavoastră!" „Pe dumneavoastră vă aşteaptă un câmp larg de activitate, o scenă mare, un public cu mult mai numeros." Prea mare e pentru un actor evreu ispita de a se vedea păşind pe scena unui teatru de seamă, de a-şi câştiga un loc de frunte dincolo de scena evreiască. Şi se înţelege că unei astfel de ispite rar îi rezistă vreun actor. Dar şi mai rar se întâmplă ca, surâzându-i

vreunuia norocul, să reuşească, după multă osteneală, să se smulgă cu adevărat din cercul lui îngust şi să-şi cucerească un loc în lumea cea mare a teatrului.

Rafalescu al nostru era unul dintre acei fericiţi cărora, fără eforturi deosebite, li se deschidea drumul către cele mai mari teatre din New York, drumul spre o carieră strălucită. Şi dacă totuşi a rezistat acestei tentaţii, dacă a putut-o învinge, e numai pentru că în viaţa lui au intervenit întâmplări pe care le vom descrie în capitolele următoare.

Capitolul 45
RAFALESCU UMBLĂ CU CAPUL ÎN NORI

Marea trupă ambulantă artistico-muzicală „Klamer, Schwalb et Comp.", care îşi câştigase faima în America prin „steaua din Buenos-Aires" şi „privighetoarea din Lomza", se pregătea acum sărbătoreşte pentru ultimul şi cel mai mare triumf al ei: apariţia „*star*-ului de renume mondial", tânărul şi talentatul artist Leo Rafalescu din Bucureşti.

Cei doi vechi prieteni ai noştri, Nisl Schwalb, de o parte, şi *mister* Nickel, de alta, făcuseră tot ce le-a stat în putinţă ca succesul acestui debut să dea o lovitură mortală tuturor celorlalte teatre evreieşti din New York. Două săptămâni în şir, afişele, anunţurile, senzaţionalele anunţuri bătătoare la ochi din gazetele evreieşti au urlat şi au răcnit pe toate tonurile, vestind, cu surle şi trompete, apariţia tânărului *star* pe care „însăşi regina Carmen-Sylva l-a încununat cu laurii gloriei" şi pe care „marele Sonnenthal, văzându-l în *Uriel Acosta,* a plâns ca un copil".

Toate acestea erau opera lui Nisl Schwalb al nostru, genialul om al combinaţiilor.

În schimb, *mister* Nickel... nu întreprindea nimic! Se plimba doar cu mâinile în buzunare de la o măsuţă la alta a chibiţăriei, povestind

oricui voia să-l asculte că la premiera teatrului său a invitat cele mai proeminente figuri din protipendada evreiască, pe bancherul Iacob Schiff, de pildă, pe Louis Marshall[1] şi pe mulţi alţii. În taină, mai şoptea câte unora la ureche că... după cum este el informat, în seara premierei vor fi prezenţi în teatrul lui guvernatorul statului New York şi alţi câţiva americani sus-puşi. Adăuga însă că ar dori ca ceea ce spune să nu se răspândească prin oraş, întrucât şi aşa aproape că nu se mai găsesc bilete la casă. La aceste vorbe, chipul său radia, obrajii îi ardeau şi îi străluceau toţi dinţii de aur. În zilele acelea, un Rockefeller, un Carnegie, un Vanderbilt şi atâţia alţi miliardari din Wall-Street[2], măcar de-ar fi crăpat, şi tot n-aveau motive să se simtă mai fericiţi decât *mister* Nickel.

Nisl Schwalb, dimpotrivă, nu prea se simţea în apele lui. Geniala combinaţie prin care urmărea căsătoria soră-sii cu Rafalescu nu dăduse încă niciun rezultat. America e ţara ritmului nebun, a *business*-ului, a harababurii şi a vacarmului asurzitor, şi în acest haos, el, Nisl Schwalb, ocupat până peste cap cu compania şi afacerile ei, pur şi simplu nu mai avea când să se ocupe şi de treburile soră-si. Cu atât mai mult cu cât Henriette îl repezea: „Ce-i treaba ta, ăsta-i *business*-ul nostru". Zile întregi, dumneaei nu voia să ştie decât de toalete, de fotografii şi de alte asemenea lucruri. Iar atitudinea lui Rafalescu, „băiatul", cum îi spunea pe vremuri Holzmann, nu-i prea plăcea lui Nisl Schwalb. De când sosise la New York, parcă era întors pe dos. Umbla ca un lunatic, şi de o mie de ori pe zi întreba dacă nu i-au sosit ceva scrisori. De la cine le-o fi aşteptând? Şi ce afaceri o fi învârtind cu Brandele-Kozak, caraghioasa aia cu pelerina roşie, care vine, cică, doar pentru o clipă, ca să stea apoi trei ceasuri încheiate cu Rafalescu sau cu Henriette? S-o întrebi pe Henriette ce şi cum? E ca şi când ai cere explicaţii pereţilor. Ce să priceapă gâsculiţa asta, Doamne iartă-mă!... Unde mai pui că succesul ei pe scena newyorkeză şi *bluff*-ul cu premiul la concursul de frumuseţe

1. Celebru jurist american.
2. Celebră arteră a New York-ului şi sediul marii finanţe americane.

de la Paris i-au sucit capul în aşa hal, încât aproape nu mai stă de vorbă cu tine şi din te miri ce îi sare ţandăra. Isac, frate-său, îi spune adesea lui Nisl: „Măi Nisl, nu te mai lega de viţica asta, că îndată devine vacă şi te ia în coarne..."

Isac are dreptate: vacă sadea! Dacă ar fi în toate minţile, nu s-ar ţine întruna de prostii, să se tot fotografieze cu Rafalescu ăsta în fel de fel de poziţii. Mai bine s-ar grăbi să se cunune cu el. Până când tot aşa? Şi *mister* Klamer e de aceeaşi părere: „Covrigii să-i coci cât e cuptorul încins sau, cum spune englezul: *If you want to do a thing...* cu alte cuvinte: nu căsca, ci fă ceva! Dar cine-i de vină dacă sunteţi cu toţii nişte idioţi?" Aşa spune *mister* Klamer. În această importantă chestiune, fiecare are un cuvânt de spus. Cine vrei şi cine nu vrei îşi bagă nasul. S-o luăm, de pildă, pe cantoriţa din Lomza. Apare cu noul ei *overcoat*[1], pe care i l-a cumpărat bărbatu-său aici, la New York, şi de fiecare dată pune aceeaşi întrebare: „Ei, ce se aude, când se naşte Mesia?" Ce tot se bagă şi vaca asta roşcovană? De ce îşi stoarce ea creierii pentru sora lor, mai ceva ca oricine? De când bărbatu-său e mare şi tare, de când a devenit... „privighetoare", cantoriţei i s-a urcat la cap! Nici cantorul nu mai e cel care a fost. Altădată, pe când i se mai zicea cantorul din Lomza, când mai locuia la Londra în Whitechapel şi îi lăsa gura apă după o franzelă, era mai tăcut ca apa şi mai mărunt ca iarba, era un căţel supus, umil, care nu mai ştia cum să-ţi intre în voie. Acum, de când e în America şi i se spune „privighetoarea din Lomza", nu-l mai recunoşti. Când îl cauţi, n-are timp, stă cu *iarmuca* pe cap, cu beţişorul în mână şi dirijează şi repetă cu trupa de copii: si bemol, fa minor, s dur... Mare dirijor!... Ca mâine n-o să mai vrea să stea de vorbă nici cu Nisl Schwalb. Ha, ha, sigur, aşa să aibă el parte de binele tuturor!

Asemenea gânduri triste îi umblau prin cap lui Schwalb al nostru la începutul şederii lui la New York. Se lua la harţă cu frate-său, cu soră-sa, cu asociaţii. Dar, ca de obicei, toate acestea parcă treceau pe lângă Rafalescu, el, unul, habar n-avea de nimic. Ca peste tot pe unde

1. Pardesiu, mantou (din engleză).

mai fusese, umbla şi aici, pe străzile marelui oraş, cu desăvârşire absorbit de gândurile şi visurile lui; plutea prin marea de oameni cu capul în nori. Ce legătură are el cu compania, cu socotelile şi frecuşurile ei, cu controversele şi disputele ei? Şi de ce şi-ar face acum griji pentru prima lui apariţie la teatrul newyorkez? Mai încape îndoială că apariţia lui va însemna acelaşi triumf de totdeauna şi de pretutindeni? Dar la ce bun să strălucească, din moment ce la spectacol nu va asista şi aceea pe care o aşteaptă de atâta amar de vreme, aceea a cărei prezenţă e pentru el mai importantă decât orice pe lume?... Da, ştie prea bine, ea nu va fi în sală! Nu-i nicio speranţă. Din toate visurile lui de aur, nici unul nu s-a împlinit până acum. Toate speranţele în legătură cu America s-au spulberat ca fumul. Zadarnic l-a tot încurajat madam Cerneak, căci a reieşit că, de când Roza Spivak se află în America, madam Cerneak n-a avut măcar o dată cinstea să dea ochii cu ea. E adevărat, madam Cerneak s-a scuzat cum că e mult prea ocupată cu teatrul, cu noul ei *job* în zăpăcitul ăsta de New York. De s-ar putea smulge, zicea, măcar pentru o zi şi o noapte, să meargă la prietena ei Roza, ehei, toate ar fi *all right*! Săptămâna următoare, zicea, când are ea zi liberă, se va repezi neapărat până în *Up-town,* la Roza. Atunci, totul va fi într-adevăr *all right*! Şi uite-aşa vine mereu cu câte o altă minciună, îl amână de la o zi la alta, făgăduindu-i că, de nu azi, mâine sigur îi face rost de un bilet fie la Operă, unde cântă Roza, fie la un concert unde cântăreaţa apare alături de renumitul Grişa Stelmah; dar toate promisiunile ei nu-s decât nişte baloane de săpun: „Nu-i chip să găseşti bilet nici pentru un milion de dolari!"

Rafalescu atâta s-a scârbit de madam Cerneak, încât nu mai are ochi s-o vadă. O porneşte deci singur spre *Up-town*, să încerce să-şi procure bilet pentru concertul Rozei. Află însă că numai în ziua precedentă mai cântase la New York şi că nu mai este în oraş: *miss* Spywack a plecat în turneu prin ţară. Când se întoarce, nu se ştie! „Bleg ai fost, bleg ai să rămâi!" îşi spune Rafalescu, şi de ciudă şi-ar pune funia de gât.

În jurul lui Rafalescu se agită întreaga companie, toţi îl bat la cap cu primul lui spectacol. Reporterii diferitelor gazete i se recomandă respectuos şi îi cer să le acorde interviuri. Şmecheri cum sunt, se gudură pe lângă el şi îi fac tot soiul de propuneri. Şi, colac peste pupăză, vine şi Henriette, care-l pisează cu toaletele şi fotografiile ei. Nici nu mai ştie pe ce lume e, umblă cu capul în nori!

Capitolul 46
MEFISTO CU FUSTĂ

„Să ştii, Reizl, că eu, Leibl, fiul lui Beni Rafalovici din Holăneşti – îl mai ţii minte? – mă aflu acum aici, la New York, în *Downtown,* ca artist al teatrului evreiesc «Nickel-Theatre», şi că acum mă cheamă Rafalescu..."

Acesta ar fi trebuit să fie textul scrisorii pe care tânărul nostru erou intenţiona s-o trimită lui *miss* Rosalie Spywack. Un text scurt şi cuprinzător. Ce altceva îi mai putea spune? Aşa gândea el în sinea lui când a pus mâna pe condei. Fără voia lui, însă, un noian de gânduri îl copleşea. Era poate prima scrisoare adevărată din viaţa lui, prima în care îşi dezvăluia sentimentele.

Simţea că i se deschide o lume de gânduri şi de amintiri, care ţâşnesc ca dintr-un izvor. Şi scria, scria, aşternând pe hârtie întreaga poveste a vieţii lui, de când s-au despărţit, din noaptea aceea plină de farmec din Holăneşti, noaptea incendiului de pe uliţa Domnului, şi până în ziua de azi. Îi povestea tot ce trăise şi îndurase în cariera lui artistică, toate visurile şi speranţele lui, toate gândurile şi simţămintele, toate bucuriile şi amărăciunile...

Nu, nu era o scrisoare de dragoste! Cuvântul „dragoste" nu se aşternuse încă niciodată sub condeiul lui. Prea obişnuit, prea banal ar arăta aici cuvântul dragoste. Mult prea sfinte sunt pentru el firele care leagă numele ei de al lui, trecutul lor de prezent. Şi chiar dacă în scrisoare îi mai scapă unele cuvinte calde, ele sunt totuşi vagi,

confuze, învăluite parcă în ceaţă.

Scriindu-i despre acea minunată noapte de vară din Holăneşti, când cerul lăsa să-i lunece câte o stea, Rafalescu o roagă să-şi aducă aminte ce îl întrebase ea atunci despre stelele căzătoare şi ce îi răspunsese el, că „stelele nu cad, stelele rătăcesc..." Şi să-şi mai amintească, scrie el, ce a urmat mai târziu, cum s-a dus ea odată la o ţigancă – într-un târguşor din Galiţia sau, poate, din Bucovina – ca să-i dea în cărţi. Îşi aminteşte ce i-a spus atunci ţiganca? Nu-i aşa că ţiganca i-a pomenit de nişte stele rătăcitoare, care vin una în calea celeilalte şi totuşi nu se pot întâlni?

Rafalescu îi scrie pe ocolite, folosind alegorii şi metafore şi presărându-şi frazele cu multe, multe puncte de suspensie. La sfârşit, o roagă să nu se mire că-i vorbeşte prin intermediul scrisului, în loc să vină la *ea.* N-o face din două motive: întâi, fiindcă a auzit că nu-i deloc uşor să ajungi până la ea, că, în prealabil, trebuie să treci pe la un oarecare *mister* Borman, care te întreabă cine eşti şi ce *business* te aduce la *miss* Rosalie Spywack. (Cuvântul *business* îl pune în ghilimele şi-l subliniază de trei ori, adăugându-i un semn de exclamare cât toate zilele.) Al doilea, îi dă a înţelege în mod delicat, şi iarăşi puncte-puncte, că s-a temut ca nu cumva să supere pe vreunul dintre *gentleman*-ii din anturajul ei, care cu atâta succes apar pe scenă alături de ea...

Tânărul nostru diplomat a pus dinadins cuvântul *gentlemen,* pluralul adică, deşi la New York până şi pruncii ştiu că alături de *miss* Rosalie Spywack nu apare pe scenă decât Grişa Stelmah.

O, Grişa Stelmah! Acest nume îi joacă neîncetat pe dinaintea ochilor, îi e tot timpul viu în minte şi nu-i mai dă pace. Cine-i omul acesta? Ce fel de om e? Cum o fi arătând? Oricât de mult l-ar trage inima spre Reizl, parcă tot ar dori să-l cunoască mai întâi pe acest Grişa Stelmah, să vadă cel puţin de departe cam ce mutră are. De câte ori aude acest nume, simte un ghimpe în inimă. Şi după toate, l-a mai amărât şi madam Cerneak strecurându-i la ureche, cu prefăcută discreţie, cum că ştie foarte precis că Grişa şi Roza Spivak

sunt logodiţi şi azi-mâine fac nunta.

Ce a determinat-o pe Brandele-Kozak să joace rolul lui Mefisto? Nu-i greu de găsit răspunsul!...

Brandele-Kozak n-avusese decât un singur ţel: răzbunarea; să se răzbune pe Hoţmah, duşmanul ei de moarte. Ţinta ei fusese să-i smulgă lui Hoţmah pe primadona Henriette Schwalb şi să-l momească pe Rafalescu. Acum, din moment ce-şi atinsese scopul, ce mai voia? Era ea datoare să-şi frământe creierii pentru toată lumea? Unde stă scris că ea, Brandele, trebuie să se obosească pentru Rafalescu sau pentru Reizl Spivak, să se dea cu capul de pereţi de dragul lor? Oare câţi oameni pe lumea asta îi poartă ei de grijă, ei, sărmanei madam Cerneak adică? De pildă, ia să-şi piardă ea azi, Doamne fereşte, slujba, *job*-ul ei, pe cine o să-l doară capul, aici, în acest cazan clocotitor care poartă numele de New York? Bărbaţii? Ţi-ai găsit! Pe ei de mult ar fi trebuit să-i ia holera, să-i gâtuie pe rând, unul câte unul, nici urmă să nu rămână de ei! Sau, luaţi-o, de pildă, chiar pe fetişcana asta, pe Roza, cu care altădată se avea ca o soră bună, că doar împreună au pribegit, împreună au purtat jugul lui Şciupak, mâncând din aceeaşi strachină şi împărţind adesea acelaşi pat... Şi acum, la New York, când se duce la Roza în vizită, nu i se dă drumul să intre. Şi atunci, Brandele îi trimite câteva rânduri: „Roza, sufleţelule, madam Cerneak vrea să te vadă", dar nici nu i se răspunde. Şi îi mai scrie o dată, şi iarăşi nu i se răspunde!

Rafalescu debarcă la New York. Foarte bine! Ea, madam Cerneak, îi iese în întâmpinare, îi sare de gât şi-l sărută, îl primeşte la ea ca pe o rudă, îi face de mâncare, îl înconjoară cu atenţie şi grijă, gata să-şi dea şi sufletul pentru el. Când colo, dumnealui umblă îmbufnat şi face fasoane. De ce? vă veţi întreba. Aşa, pentru că el ar avea poftă ca Brandele să se facă luntre şi punte şi să i-o aducă pe Roza Spivak, ba chiar şi pe Grişa Steimah, călare pe mătură.

„Oi, bărbaţii ăştia, arde-i-ar focul! Lor, când li se năzare ceva, s-a isprăvit, e sfârşitul pământului! Rafalescule, scumpule, ai oleacă de răbdare, să ne săturăm mai întâi de vorbit. Ia spune, ce mai face

Hoţmah, n-aş mai avea parte de el? Da' pocita aia de soră-sa, fi-i-ar numele de ocară? Da' mamă-sa, gloaba aia bătrână, mai trăieşte, zgripţuroaica?!"

Aşa vorbeşte Brandele-Kozak cu junele ei prieten Rafalescu şi nu pricepe de ce tot face el pe grozavul! Ce de-a fasoane pe capul lui şi ce mutră de înmormântare! Şi... de ce se pierde cu firea pentru Spivak?

Când îşi reaminteşte de Roza Spivak, pe Brandele-Kozak o apucă pandaliile. Nu poate uita ruşinea şi umilinţa. Cum, cum vine asta? Să nu vrei tu să o primeşti pe madam Cerneak? Să n-o primeşti, şi nici la scrisori să nu-i răspunzi? Şi cine face treaba asta? Ia, fata unui cantor, una care până mai deunăzi n-avea la viaţa ei decât o singură pereche de ciorapi, şi ăia cârpiţi! Aha, pentru că i-a surâs norocul? Pentru că s-a ajuns? Ei şi? Poţi fi tu mare şi tare şi vestit şi bogat şi de toate, dar nici altul nu-i câine! Ei, nu-i nimic, aşa cum poţi să te înalţi, poţi să şi cazi... S-au mai văzut de-alde astea... Uite-o, bunăoară, pe Henriette Schwalb. E şi ea primadonă! E şi ea vestită! Urlă destul gazetele şi despre ea. Când apare Henriette pe scenă, se întoarce teatrul pe dos. Şi, cu toate astea, aşa un an bun să aibă Brandele, cât de simplă şi cumsecade e Henriette! Şi ce prietenoasă e cu dânsa, parcă i-ar fi soră. Iacă de ce şi ea, madam Cerneak, îi e devotată ca o soră. Îi ştie toate secretele şi, zi de zi, când are puţin timp, se repede până la Henriette pentru câteva minute, ca să stea acolo ceasuri întregi. Când le cauţi, au despre ce vorbi. O plăcere! Şi vorbesc, şi vorbesc, până se lasă noaptea. Atunci, madam Cerneak se loveşte cu palma peste pulpele groase şi, zorită, îşi aruncă pe umeri pelerina ei roşie: „Aoleu, trăsni-m-ar! Ia te uită! E noapte!"

Şi Brandele-Kozak o porneşte săltând pe străzile New York-ului, ia primul *car*[1] şi zboară la *job*-ul ei, la teatru, în vreme ce mintea ei frământă un plan mefistofelic: să facă pe dracul ghem, numai să-i vadă cât mai curând cununaţi pe Rafalescu şi pe Henriette. Să nu i se mai zică ei Brandele-Kozak dacă nunta asta n-o să se facă!

1. Maşină, automobil (din engleză).

Ehe, şi ce mai nuntă o să fie, lux, să-i meargă vestea! Ce tărăboi vor mai face dintr-asta ziarele! Ce-o să se mai comenteze la chibiţărie! Iar dânsa, madam Cerneak, o să fie cuscră mare: „Din partea cui: dintr-a miresei sau dintr-a mirelui?" o vor întreba câte unii. „Eu? Hm, din amândouă părţile!" Şi are să-i tragă un dans, hi, hi, hi, cu huiduma aceea de Nisl Schwalb... Iar drăguţii de actori o să facă un chef în lege, se vor îmbăta, vor ţopăi şi vor chiui până în zori. Apoi ea, madam Cerneak, are să se întoarcă binişor acasă, are să se aşeze tacticos la masă şi are să-i trântească Rozei Spivak o scrisorică mefistofelică, s-o felicite... Ba nu, stai! Poate că nu-i bine aşa! În cele mai interesante şi senzaţionale romane cu care ziarele o îndoapă pe madam Cerneak, lucrurile se petrec altcumva: trebuie să se facă aşa fel încât Roza să primească neapărat – şi la vreme – invitaţia. Dar la nuntă să sosească abia în clipa solemnă, când mirele şi mireasa stau sub baldachin: el îi pune verigheta în deget şi pronunţă tradiţionalele cuvinte: „Tu-mi eşti dată prin legile lui Moise şi ale lui Israel". Atunci, Roza cade leşinată... Se face mare hărmălaie... Vine în goană logodnicul ei, tânărul Stelmah, şi-şi trage un glonte drept în inimă... De ce i se cuvine tânărului Stelmah un glonte în inimă? Asta să nu întrebaţi! Omul, când e pornit pe răzbunare, nu mai ţine cont cine e vinovat şi cine nu. Şi sângele curge gârlă...

Capitolul 47
BRANDELE-KOZAK, PEŢITOARE

Era cu câteva zile înainte ca Leo Rafalescu, noul *star* de la Bucureşti, să apară prima dată în faţa publicului newyorkez. Repetiţiile se terminaseră, totul era pus la punct. Din biroul teatrului său, *mister* Nickel telefona companiei din două în două minute, anunţând că totul merge *all right,* că aproape toate biletele pentru spectacolele lui Rafalescu s-au vândut, că oamenii şi le smulg din mâini, că la casă e pur şi simplu omor şi că se teme chiar ca publicul

să nu-i spargă uşile şi să-i dărâme teatrul! Dar compania nu s-a prea speriat de aceste veşti înfiorătoare. Toţi ştiau prea bine că din ce spune *mister* Nickel, jumătate se poate arunca, fără nicio pagubă, la gunoi, o treime poate fi azvârlită în mare, iar restul e bun de dat pomană la calici...

Dintre membrii companiei erau acasă numai fraţii Schwalb, *mister* Klamer şi cantorul din Lomza. (Rafalescu şi Henriette erau plecaţi la fotograf, să facă o poză nouă!) În acea vreme, moralul companiei nu era tocmai la înălţime. Şi nu pentru că afacerile ar fi mers prost, dimpotrivă, perspectivele care se întrevedeau erau dintre cele mai strălucite; acţiunile companiei creşteau de la o zi la alta. Lipsea doar ceea ce mai totdeauna şi mai peste tot lipseşte în societatea omenească: unirea, buna înţelegere, armonia. Când unul spunea ceva, celălalt i-o şi întorcea pe dos. Fiecare se credea mai deştept şi-i lua peste picior pe ceilalţi. Nisl, de pildă, cel mai vârstnic dintre fraţii Schwalb, se făcea că întreaga combinaţie cu teatrul a izvorât din capul lui: de n-ar fi fost el cu ideea, unde ajungeau? Iar *mister* Klamer susţinea că dacă nu era el, cu buzunarul, toţi ar fi fost sortiţi să umble cu mâna întinsă. La care, cantorul din Lomza îi dădea peste nas, cum că nimeni nu mai depinde acum de capitalul lui, că, slavă Domnului, pot ei trăi şi fără sprijinul lui. Şi mai ales el, cantorul din Lomza, nici vorbă că e în stare să-şi aranjeze şi singur treburile...

Replica asta a avut darul să-i scoată din sărite pe toţi, până şi pe cel mai tânăr dintre fraţii Schwalb, pe Isac, care l-a luat pe cantor la rost, întrebându-l dacă mai ţine minte Whitechapel-ul londonez, beciul umed, cuptorul cel mare care murea de dorul unei bucăţele de lemn, plita care n-ajungea să vadă o oală plină cu mâncare decât sâmbăta şi sărbătorile, şi asta numai atunci când frate-său, Nisl, reuşea să-i adune câţiva şilingi de la oamenii de inimă!

Fără îndoială că o asemenea aluzie usturătoare nu i-a prea convenit cantorului din Lomza. Aşa că şi el, la rându-i, i-a dat a înţelege lui Isac Schwalb că locul lui în teatru e... la galerie, şi că

treaba lui e să bată din palme şi nu să tot dea cu gura.

Dar nici pe Isac nu trebuie să-l înveţi ce să spună; aşa că nu i-a fost lene să-i răspundă cantorului, bineînţeles tot pe ocolite, că dacă-i cazul ca palmele lui să se pună pe treabă, şi se pare că momentul a şi sosit, o să fie vai şi amar de mutra şi de barba cantorului din Lomza!

Bineînţeles că de aici ar fi ieşit un scandal spectaculos dacă nu li s-ar fi comunicat chiar atunci că a venit o *lady,* care caută pe cineva.

Tuspatru au sărit:

– O *lady*? Şi pe cine caută? Pe mine?... Pe mine?

– *Lady* asta întreabă de *mister* Schwalb cel mare!

Nisl Schwalb sări în picioare, îşi puse la punct ţinuta, deschise uşa şi... era gata să dea drumul unui torent de înjurături. Văzându-l pe Nisl atât de surprins, Brandele-Kozak – căci ea era – a făcut o plecăciune şi i-a dat a înţelege că are să-i spună ceva foarte important.

– *Un business?*

– *Un business!*

– Secret?

– Secret!

Dacă-i vorba de un *business,* şi încă de unul secret, atunci această *lady* trebuie poftită într-o cameră separată, pentru că numai aşa pot fi tratate *business*-urile secrete...

Brandele-Kozak a început cu o lungă introducere, cu amintiri din vremea când mai era domnişoară şi încă nu-l cunoscuse pe Şciupak, mânca-l-ar viermii. Pe atunci nici prin vis nu i-ar fi trecut că are să trăiască vreodată în ţara lui Columb şi că are să deţină un asemenea *job.* Care va să zică, nu se plânge, Doamne fereşte, de soartă. Ştie bine că mulţi şi-ar dori un asemenea *job,* căci, cum e, cum nu e, mai are şi câţiva dolari puşi deoparte; nu mulţi, desigur, dar bine că-şi poate duce traiul în linişte şi n-are nevoie să recurgă la mila nimănui.

Văzând că această *lady* se cam întinde la vorbă, Nisl Schwalb se scuză că o întrerupe. Îi pare foarte bine, zice, că ea n-are nevoie să ajungă la mila nimănui şi că-şi poate duce traiul în linişte, aşa să aibă el parte de binele tuturor! Dar întâmplarea face să fie azi tare ocupat.

Astăzi, zice, sunt toţi în mare fierbere, căci astăzi apare pentru prima oară pe scenă protagonistul lor, Leo Rafalescu...

– Chiar pentru el am venit la dumneata! răspunde Brandele-Kozak.

Nisl Schwalb îi priveşte lung ochişorii de japoneză şi obrazul înfierbântat şi rotund ca o lună plină şi o întreabă, jumătate în glumă, jumătate în serios:

– *Par examplu?*

– *Ce par examplu?*

– Păi da, *par examplu,* ce-ai avea să-mi spui despre Leo Rafalescu?

– Ce aş avea să-ţi spun despre Rafalescu? Dă-mi mai întâi mâna dumitale!

– Poftim, ia-le pe-amândouă!

Brandele-Kozak şi-a şters mai întâi obrazul roşu şi năduşit, apoi şi-a instalat scaunul mai aproape – atât de aproape, încât Nisl Schwalb, odată cu căldura genunchilor ei, a simţit o aromă de mentă şi de săpun de paciuli, amestecată cu un miros pătrunzător de sudoare şi de ceapă verde – şi cât mai pe scurt i-a spus că a venit doar ca peţitoare, şi încă dezinteresată. Singurul ei interes este prietenia devotată care o leagă de Henriette, Dumnezeu să-i dea jumătate din binele pe care-l doreşte Henriettei. Iar dacă el, ca frate, doreşte ca surioara lui să se numească Rafalescu, trebuie să aibă grijă ca treaba să se facă repede, cât mai repede că, de nu, va fi prea târziu...

După ultimele cuvinte, Brandele-Kozak s-a depărtat cu scaunul la câţiva metri, şi-a mai şters o dată obrazul năduşit şi, fixându-l pe Schwalb cu ochişorii ei de japoneză, a zâmbit cu buzele strânse pungă, ca omul care ştie un lucru foarte important, dar nu-l poate spune.

Cât n-a stăruit Nisl Schwalb pe lângă ea să-i spună ce şi cum, cât nu s-a jurat cu toate jurămintele lui: „Aşa să am eu parte de binele tuturor"... „Să-mi rămână mâncarea-n gât dacă scot o vorbă!"... Brandele a fost de neînduplecat. S-a înfăşurat în pelerina ei roşie

şi... adio, *good bye!*

– Lacăt la gură! i-a aruncat ea din prag, punându-şi degetul pe buze. Şi pe obrazul ei rotund ca o lună plină s-a revărsat un zâmbet larg care i-a dezvelit două şiruri de dinţi albi, strălucitori: Nu uita, *mister* Schwalb, ce ţi-am spus: cu cât mai curând, cu-atât mai sănătos! Şi... lacăt la gură. *Good bye!*

Capitolul 48
LEIA CANTORIŢA LA NEW YORK

E mai mult decât firesc ca un „amator de teatru evreiesc" de talia lui Stelmah să fie printre primii care să alerge să-l vadă şi să-l asculte pe *„star*-ul de la Bucureşti". Dar e de mirare că s-a hotărât să-şi ia cu el copiii, pe Grişa şi pe Roza, pe care, cum ştim, îi ţine ca într-o carapace, cât mai departe de ochii lumii! (Şi, mai ales, cât mai departe de *Down-town,* cartierul evreiesc al New York-ului, unde, după teoria lui, copiii ar risca să se compromită!) Pentru dezlegarea acestei enigme, suntem nevoiţi să ne întoarcem la eroina romanului nostru, să vedem ce anume s-a petrecut cu ea în ultima vreme.

Din scrisoarea lui Stelmah către prietenul său ne amintim că Roza îşi exprimase dorinţa s-o aducă în America pe maică-sa, care rămăsese nu demult văduvă, în urma morţii lui Isruel cantorul. Zis şi făcut. Roza nu-i dintre cei care stau prea mult la gânduri. Aşa că au început să zboare telegramele, una după alta, din New York la Holăneşti, până ce Leia cantoriţa a răspuns că vine. Se înţelege că din cauza acestor telegrame biata cantoriţă era peste măsură de îngrijorată. Îşi închipuia că fetei i s-a întâmplat vreo nenorocire, ba chiar că, Doamne fereşte, se află pe patul de moarte. Altminteri, de ce să trântească atâtea telegrame, care costă un galben cuvântul? Mai târziu, Leia cantoriţa a mărturisit fiică-sii că de n-ar fi fost spaima, mai mult ca sigur că nu venea în America, aşa, pe nepusă masă, căci, în primul rând, ce mare lucru e de văzut aici? Şi al doilea, ce o să se

facă cu bomba? „Care bombă?" s-a speriat Roza. „Casa bogătaşului Rafalovici, pe care mi-ai atârnat-o de gât, ai mai văzut aşa ceva? Să fi fost barem sezonul mutărilor, zic că mai găseam un chiriaş, cu toate că la Holăneşti nu prea sunt amatori de aşa palate."

Aşa argumenta Leia cantoriţa şi, tot dând cu gura, încheia după obiceiul ei: „Ai mai văzut aşa ceva?"

Se poate spune cu certitudine că Roza noastră a regretat amar venirea maică-sii. Căci chiar în ziua în care trebuia să sosească bâtrâna, cât pe-aci să izbucnească un conflict între ea, Roza, şi tatăl lui Grişa. Ca om practic ce era, Stelmah a întrebat-o ce gânduri are cu maică-sa. La care Roza, drept răspuns, i-a aruncat o privire a ochilor ei negri de ţigancă, acea privire căreia el îi preferă bucuros cea mai aspră înjurătură. Pentru că lui Meer Stelmah nu-i place deloc când Roza tace. Tăcerea ei e ca tăcerea mării înainte de a se dezlănţui, ca tăcerea premergătoare furtunii... Aşa că bătrânul s-a grăbit să se scuze, cum că el, Doamne fereşte, n-a crezut nimic rău, că pe el îl preocupă numai problema unei gazde potrivite pentru mama ei şi principalul, ce o să se facă biata mamă în privinţa mâncării?

Roza a înţeles: „Aha, la asta te gândeai?" Şi, fără a sta mult pe gânduri, se repede la telefon şi cere să i se trimită de îndată automobilul ca să coboare în cartierul evreiesc, *Down-town,* să-i găsească maică-sii o gazdă la o familie evreiască şi totodată să-i asigure bucătărie *cuşer*.

„Ferit-a Dumnezeu, auzi, asta mi-ar mai lipsi!" sare Stelmah, ca opărit.

– Şi se străduie s-o convingă să nu plece şi îl cheamă pe fiu-său în ajutor, până ce, în fine, obţine de la Roza să rămână acasă. El, Meer Stelmah, se va osteni personal să coboare în *Down-town,* să facă rost de o gazdă pentru mama ei, la o familie cumsecade, şi, sigur, va căuta ca totul să fie în regulă, să fie, vorba americanilor, *all right!*

Şi *all right* a şi fost. Dar fiţi pe pace, Meer Stelmah a mai avut destul de furcă cu Leia cantoriţa. Noroc de bunul său prieten, faţă de

care îşi poate deschide inima, fie şi pe hârtie. Aşa că s-a apucat să-i scrie o nouă scrisoare, pe trei coli mari, şi, conform obiceiului, pe toate feţele, o scrisoare în care i-a înşirat cu slove mici, mărunţele, toate necazurile şi amărăciunile care i s-au tras din pricina cantoriţei din Holăneşti. Închipuiţi-vă, el însuşi să fie nevoit să închirieze pentru ea o odaie, şi neapărat la un evreu basarabean, la un *haham*, să-i facă cunoştinţă cu toţi vecinii, să-i cumpere două sfeşnice, cu câte două braţe, pentru aprinsul lumânărilor de vineri seara[1] şi de sărbători, două sfeşnice, dar neapărat de alamă, căci Leia se jura pe sănătatea fiică-si că de când e ea gospodină, aprinde lumânări numai şi numai în sfeşnice de alamă...[2] Aşa că, lasă-ţi tu, om în toată firea, toate *business*-urile la o parte ca să-i procuri dumneaei două sfeşnice de alamă tocmai din East-Broadway[3]. Bietul Stelmah a asudat destul până i-a procurat sfeşnicele. Credeţi că s-a terminat numai cu-atât? Aş, a trebuit să alerge să-i mai caute şi o sinagogă unde să-şi facă rugăciunile. Iar când şi chestiunea cu sinagoga a fost rezolvată, Leia şi-a amintit cu desperare că, din prea mare grabă, a uitat la Holăneşti, la legătorul de cărţi, cartea ei cea groasă de rugăciuni, aşa că dă-te măi Stelmah peste cap şi găseşte la New York un anticar care să aibă o carte la fel. Ce să mai punem la socoteală câte a tras până ce a dat de o pensiune potrivită! Căci, în prima pensiune unde a dus-o, i s-a servit un fel de mâncare numită, cum a înţeles ea, *brec-fiş*... Şi a spus cantoriţa că *fiş*[4] ar mânca, dar nicidecum *brec-fiş,* căci, cine ştie, poate că e vorba de raci[5]. Degeaba i s-a explicat că nici vorbă nu-i de raci, ba nici măcar de peşte, ci de o mâncare de carne care se serveşte aici la *breakfast,* care pe limba lor înseamnă micul dejun. Leia a ţinut-o morţiş: să însemne ce-o însemna, dar ea scârboşenii de-astea niciodată n-a mâncat şi nici de acum încolo n-o să mănânce!

1. Ceremonialul de *şabat* începe vineri seara, cu aprinderea lumânărilor.

2. Detaliu ce marchează nivelul social al familiei; cei înstăriţi aveau sfeşnice de argint, iar cei săraci din alamă.

3. Stradă evreiască din New York.

4. Peşte (din engleză).

5. Conform prescripţiilor religioase, racii nu pot fi consumaţi de evreii religioşi.

Pe scurt, cu cantoriţa noastră Meer Stelmah şi-a găsit beleaua. Dar ce nu face un tată de dragul copilului? Mai întâi, lui Stelmah nu-i convine ca Roza să se fâţâie cu maică-sa prin inima cartierului evreiesc. Asta i-ar mai lipsi! Al doilea, speră că, de hatârul cantoriţei, o să se facă şi partida, de-o vrea Dumnezeu, şi încă pe curând.

Adevărat, la început, Stelmah a tras destule de pe urma cantoriţei, cât pe-aci să scuipe sânge, până ce a izbutit să-i obţină consimţământul pentru partidă. Oi, dacă el, Stelmah, cu un Grişa ca al lui, a ajuns să se ploconească în faţa cantoriţei din Holăneşti, să-i cadă în genunchi, ca dumneaei să binevoiască să accepte partida! Dar ce nu face un tată de dragul copilului? Cantoriţa, mă-nţelegeţi, o ţinea una şi bună: „Băiatul, nu zic, e băiat bun. Şi, nu zic, scoate un ban frumos. Parcă spune cineva altfel? Dar ce folos, e totuşi lăutar, săracu, ai mai văzut aşa ceva?" Şi caută tu, Stelmah, de-o lămureşte: „Aşa copii să dea Dumnezeu la toţi părinţii!" Fiul lui, zice, e lăutar cum e el rabin. Zice ea: „Păi atunci, ce face, scrie cărţi sfinte?" Stelmah se străduie s-o facă să înţeleagă că fiu-său e artist. Dar şi la asta Leia are răspuns: „Şi de treizeci de ori artist să fie, câtă vreme ţine scripca[1] în mână, pentru mine-i lăutar! O fi el băiat bun, o fi câştigând frumos... cine spune că nu? Dar... să-i trimită Dumnezeu ursita care i se potriveşte lui, ai mai văzut aşa ceva? Iar Rozei să-i hărăzească Cel-de-Sus altă partidă. Căci nici taică-său, cantorul, Dumnezeu să-i odihnească, n-a cântat la scripcă, nici taica lui taică-său şi nici moşii şi strămoşii lui n-au pus mâna pe scripcă!" Afurisită babă, ce mai calea-valea!

Dar după ce, în sfârşit, Stelmah a obţinut consimţământul cantoriţei, a descoperit în persoana ei o adevărată comoară. Greu a fost numai până ce a spus da, căci, îndată ce Leia l-a studiat îndeaproape pe tânăr şi s-a convins că e un băiat cât se poate de potrivit pentru Reizl, Leia cantoriţa s-a ţinut ca scaiul de fiică-sa: o dată pentru totdeauna, cât mai are de gând să zburde? În familia lor

1. Conform conceptului de *ihus* (rang, poziţie socială), cele mai apreciate ocupaţii în comunitate sunt cele ce ţin de viaţa religioasă (rabin, cantor, *haham*, *daian*, etc.), meşteşugurile şi profesiile manuale având un rang inferior.

încă nu s-a pomenit fată care, Doamne fereşte, să împletească cosiţe albe!... Să fi trăit acum Isruel cantorul, Dumnezeu să-l odihnească, i-ar fi crescut inima de fericirea fetei. Nici vorbă că ar fi spus că partida asta e de la Dumnezeu. Dar dacă Cel-de-Sus l-a pedepsit să nu trăiască bucuria asta, barem ea, nevastă-sa, da-i-ar Dumnezeu zile, să ajungă să vadă cu ochii fericirea fetei, cât timp îşi mai târăşte trupul ăsta păcătos prin lume, ai mai văzut aşa ceva?...

„În fine, ce s-o mai lungesc, îşi încheia Stelmah scrisoarea, avem, prietene dragă, un dumnezeu mare şi puternic. Îi mulţumesc în fiecare zi şi-l slăvesc că mi-a scos-o în cale pe cantoriţă, ca să stea pe capul fiică-si. Şi n-are s-o slăbească, aşa nădăjduiesc, până ce vom avea şi nunta! Nădăjduiesc să-ţi pot comunica acest eveniment cât de curând şi să-ţi trimit o invitaţie de nuntă, ba poate chiar să te poftesc la noi, la Londra sau la New York. Şi nu mă îndoiesc că ne eşti un bun prieten şi că n-ai să ne refuzi. Dumnezeule, unde-i clipa aceea?"

Cu aceste cuvinte Meer Stelmah îşi încheie una dintre cele mai lungi, mai sentimentale, mai patetice scrisori către adevăratul său prieten.

Capitolul 49
„MAZELTOV"[1]

E lucru ştiut că o veste bună nu vine niciodată când o aştepţi, ci întotdeauna pe neaşteptate.

Meer Stelmah şedea la biroul lui, la hotel, şi scria acasă, neveste-sii. Se plângea de America asta îndepărtată şi atât de ruptă de lume, de gălăgia, şi zarva, şi larma oraşului – adevărat iarmaroc! Dar mai ales se plângea de copii, care tot tărăgănează lucrurile.

„Ce să-ţi spun, scumpa mea nevastă, văd că copiii ăştia tare greu se hotărăsc, se destăinuia Meer Stelmah neveste-sii. E o poveste fără

1. *Mazel tov*! – Noroc! (în idiş) Expresie utilizată frecvent pentru a face urări cu o ocazie fericită.

sfârşit, o boală lungă, o dra..."

Pesemne că voia să scrie „dragoste", dar a fost întrerupt de o bătaie în uşă.

– *Come in!*[1] zise Stelmah în englezeşte, dar cu un accent evreiesc atât de pronunţat, încât ieşi ia iveală un cuvânt care abia mai amintea pe *come in.*

Îi veniseră copiii, Grişa şi Roza, amândoi în costume sport, amândoi cu feţe radioase şi cu ochi strălucitori.

– Papa, felicită-ne! Avem drept la un *mazeltov.*

Câteva clipe, Stelmah rămase ca încremenit, palid ca moartea. Niciodată nu-l văzuse pe Grişa al lui atât de fericit. Şi nici chipul Rozei nu mai strălucise vreodată ca în dimineaţa aceea. Arătau ca două flori de primăvară. Tatăl îi privea şi nu era în stare să facă o mişcare. Îşi plimba doar privirea de la Grişa la Roza, şi iarăşi de la Roza la Grişa...

– Vasăzică, s-a făcut?

Îl trecură năduşelile. Oftând din adânc, se rezemă de speteaza fotoliului şi spuse, abia auzit:

– Aşa? Vasăzică, aveţi drept la felicitări? Păi atunci... de ce tăceţi? Şi eu... de ce-oi fi rămas aşa, ca o stană de piatră? Ia veniţi încoa, să vă urez *mazeltov!*

Cu aceste cuvinte, Stelmah se mai dezmeticeşte, îşi îmbrăţişează pe rând copiii şi-i sărută, fără să-şi dea seama că i-au dat lacrimile.

Băiatul, el însuşi destul de emoţionat, observă lacrimile tatălui.

– De ce plângi, tată?

– De ce plâng? face Stelmah ştergându-şi lacrimile. Cine ţi-a spus că plâng, nerodule?

– Nu, ferit-a Dumnezeu, cine-a spus că plângi? râde Roza. Nu plângi, dar îţi curg lacrimile, ca şi mamei, de postul cel mare... Dacă-i vorba aşa, ce-o să mai spună ea, mama, când va afla vestea? Grişa! Hai la mama!

Inima de tată a lui Stelmah mai-mai să se topească de fericire.

---

1. Intră! (din engleză).

– La mama! La mama! repetă el vorbele Rozei şi începe să măsoare odaia în lung şi în lat, scotocindu-se prin buzunare, fără să ştie nici el ce caută.

De emoţie, a uitat că trebuie să telegrafieze neveste-si, la Londra, fericitul eveniment. Aşa că se aşază în automobil, alături de copii, şi pornesc tustrei spre cartierul evreiesc *Down-town*, să-i ureze şi Leei *mazeltov.*

Ca în toate dimineţile, Leia cantoriţa stătea şi în dimineaţa aceea aplecată peste cartea ei groasă de rugăciuni. Tocmai era pe la mijlocul rugăciunii când în faţa casei se opri un automobil superb, în care şedea şi un negru cu cizme albe.

E adevărat, la New York, un automobil şi un negru nu-s cine ştie ce noutate ca să stârnească senzaţie. Dar pentru copiii evrei din această uliţă evreiască asta înseamnă ceva! Au la ce să caşte gura, au despre ce să vorbească, au ce să pipăie. Noroc că există la volan un şofer cu ochelari enormi, ridicaţi pe cozorocul şepcii, care să-ţi ardă la nevoie un pumn după ceafă, căci altfel puşlamalele astea s-ar repezi în automobilul, care apare ca un monstru pe roate, şi ar porni-o cu el prin oraş, uite-aşa, ca să-i vadă evreii şi să bage în draci tot cartierul!

Cel dintâi a sărit din maşină Stelmah-tatăl. Ţinea să fie el primul care să comunice cantoriţei vestea cea mare, primul care s-o felicite. Aşa că dădu buzna în odaie:

– Bună dimineaţa! *Mazeltov!* Află că ne încuscrim!

Stelmah crezu că, auzind vestea, cantoriţa va pune deoparte cartea de rugăciuni şi va sări în sus de bucurie. Dar se înşelă. Făcându-i doar semn cu mâna să se aşeze pe scaun, dumneaei se întoarse frumuşel cu faţa la perete, continuându-şi liniştită rugăciunea *Optsprezece binecuvântări*[1]. Stelmah rămase nemişcat într-un colţ, iar copiii, care între timp intraseră ca o vijelie, cu urările pe buze, văzând-o pe cantoriţă cu faţa la perete, se aşezară şi ei tăcuţi, aşteptând-o să termine. Abia după aceea, când primi cuvenitele urări, Leia îndoi

1. Rugăciune care se face în picioare, cu faţa la peretele de răsărit.

fără grabă foaia, acolo unde rămăsese cu rugăciunea, şi răspunse:

– *Mazeltov,* copii! Să fie într-un ceas bun! Să dea Dumnezeu să fie într-un ceas bun şi norocos! Care altul e rostul omului? Ai mai văzut aşa ceva? Dacă Cel-de-Sus îţi dăruieşte copii, trebuie să te şi bucuri de ei. Vai şi-amar e doar de cel care zace în pământ. El, Dumnezeu să-l odihnească, de-ar fi acum aici...

Şi Leia cantoriţa îşi acoperi faţa cu poalele şorţului.

– Morţilor, cuscră, dă-le pace! o întrerupse Stelmah, încercând să-i alunge gândurile triste. Mai bine să vorbim despre lucruri mai vesele...

Întorcând spre el obrazul aprins, cantoriţa îl privi cu ochii plini de lacrimi.

– Mai vesele? Ha! Unuia îi arde de veselie, altuia, nu. Unuia îi vine a râde, altuia a plânge. Unuia i se strânge inima, altuia îi arde a dănţui, cum scrie la noi în rugăciunea de Anul Nou.

Asta nu fusese decât introducerea, căci abia acum se pregătea cantoriţa să-l ia la rost pe cuscru-său, să-i servească o praftură. Noroc că a intervenit Roza, care în dimineaţa aceea era binedispusă:

– Mamă! Rugăciunea asta las-o pentru la anul. Acum, dacă ai apucat bucuria să-ţi vezi fata logodită – că doar tu m-ai îndemnat – să ne gândim cum ne-am putea petrece mai bine seara asta.

– Ce să mai lungim vorba, fetiţa mea? Acum se cade să adunăm oameni, să scriem actul de logodnă[1] şi să spargem farfurii, după datina noastră! Ai mai văzut aşa ceva?

Dar cât de greu i-a fost bietei cantoriţe să audă din gura fetei că nu-i nevoie de oameni, nici de act de logodnă şi nici de farfurii sparte, căci ei aşa au hotărât: se consideră logodiţi, şi atât!

Cu ochi miraţi privea evlavioasa cantoriţă la această pereche elegantă şi fericită şi se vedea cât de colo că nu-i tocmai mulţumită. Adevărat, partida-i bună, totul e bun şi frumos şi, să nu fie de deochi, mai mult nici nu şi-ar putea dori! Sunt amândoi tineri, frumoşi,

1. Logodna (ca şi căsătoria, mai târziu) se încheia pe baza unui contract strict, *tna'im*, care stabilea obligaţiile şi drepturile celor doi tineri în cazul desfacerii logodnei.

bogaţi şi cu renume. Slavă Domnului, n-are de ce să se plângă, n-are nicio pretenţie de la Dumnezeu. Şi totuşi... ce ar fi avut Dumnezeu de pierdut dacă totul decurgea după datina strămoşească?! Parcă n-ar fi fost mai frumos şi mai cuviincios să se fi adunat în casă zece evrei[1] religioşi, cu barbă şi cu pălăria[2] pe cap, să mai fi fost de faţă un rabin, un cantor şi un ceauş? Rabinul să scrie actul de logodnă, cantorul să citească hârtia de logodnă, iar ceaşul să arunce la pământ prima farfurie care-i vine la-ndemână? Apoi, toţi cei de faţă să exclame: *„Mazeltov!"* Dar aşa, care-i frumuseţea? Că mirele şi mireasa umblă toată ziulica la braţ, agăţaţi unul de celălalt? Că mirele umblă fără pălărie? Că până şi pe taică-său, cuscrul, îl apucă parcă durerile de cap dacă-şi pune pălăria? Afurisită ţară America asta!

Aşa gândea în sinea ei evlavioasa cantoriţă, vărsându-şi necazul pe cuscru-său, că de ce şi pentru ce umblă fără pălărie.

– Tinerii ca tinerii... zicea ea dojenitoare, ei, dacă se poartă aşa, Doamne iartă-mă, n-ai ce le face. Oameni de azi, artişti! Dar dumneata, om cu barbă... ai mai văzut aşa ceva?

La aceste vorbe se priviră unii pe alţii cu mirare. Aici trebuie să mărturisim că nu demult barba lui Stelmah fusese supusă unei operaţii de pe urma căreia nu mai rămăsese din ea decât o biată rămăşiţă. Toţi se porniră pe râs, afară de Leia cantoriţa. Ea îşi ridică ochii şi, văzând ce s-a ales din frumuseţea de barbă a cuscrului, nu mai suflă un cuvânt. Oftă doar şi, întorcând o foaie din cartea de rugăciuni, începu să citească tărăgănat:

– „Păzitor al lui Israel! Păzeşte pe urmaşii lui Israel! Nu lăsa să piară neamul lui Israel..." şi aşa mai departe...

---

1. *Minian* – numărul de cel puţin zece bărbaţi adulţi, care au împlinit 13 ani, necesar rostirii rugăciunilor.

2. În mod tradiţional, evreii religioşi purtau barbă, *peios* (perciuni) şi îşi acopereau capul.

Capitolul 50
O ZI FERICITĂ

Norocul, ca şi ghinionul, sunt nişte oaspeţi care, odată ce au picat în casa cuiva, se instalează frumuşel şi uită să mai plece. Aşa că unui om când începe să-i meargă bine, apoi îi merge!

Meer Stelmah era unul dintre fericiţii în casa căruia norocul îşi făcuse cuib. Bani, onoruri, toate se revărsau parcă din cer şi dădeau buzna în casa lui. Un singur lucru îi mai lipsea: să-şi vadă băiatul fericit. Şi iată că veni ziua s-o vadă şi pe asta!

Dacă a existat vreodată pe lume un tată fericit, apoi el era, Meer Stelmah, cel mai fericit dintre fericiţi. În ziua aceea parcă plutea. De bucurie, îşi luă copiii şi se duse cu ei la cel mai mare bijutier, cerându-i să le arate cele mai scumpe *diamonds*[1]. O rugă pe Roza să-şi aleagă în contul lui tot ce era mai bun şi mai de preţ, să nu se zgârcească. Iar Roza îndată i-a făcut pe plac, l-a pus la cheltuială, aşa cum se cuvenea... vorba lui, nu s-a zgârcit. Şi Meer Stelmah a trebuit să admită că i se întâmpla pentru prima oară în viaţă să zvârle banii cu atâta uşurinţă şi plăcere! Se vede că în acea zi nimic nu i se părea prea scump pentru Roza. *„Duşenka*[2], «îţi dăruiesc până la o jumătate din împărăţie»[3] – i-a spus el în culmea bucuriei – până şi luna de pe cer ţi-o dau!"

După-masă, pe când Stelmah-fiul umbla prin odaie încolo şi încoace, improvizând pe vechiul său „Stradivarius", Stelmah-tatăl, care era în culmea bunei dispoziţii şi şedea într-un fotoliu moale, cu haina descheiată şi havana între dinţi, se aplecă spre Roza şi-i şopti la ureche câteva vorbe dulci. Secretul era: ştie ea, măcar pe departe, câtă zestre are Grişa al lui?

Roza, care şedea în alt fotoliu, cu obrazul sprijinit pe mână, şi

1. Diamante (din engleză).

2. Sufleţelule (din rusă).

3. Cuvinte pe care, după un text religios, Artaxerxes, regele perşilor, le-ar fi adresat soţiei sale, Estera.

nu-l pierdea din ochi pe Grişa şi vioara lui, nu-l auzi ori poate nici nu voia să audă acest secret. Sufletul ei întreg era acum acolo, în lumea unde o purtau melodiile cereşti, pe care marele ei vrăjitor, Grişa Stelmah, le scotea atât de uşor şi de lin din vechiul şi preţiosul său „Stradivarius".

...Nu era vorba de vreo strălucitoare sală de concert, nici de somptuoasele palate regeşti, nici de obişnuitul public entuziast, alcătuit exclusiv din aristocraţi, magnaţi şi nobile doamne, care să fi inspirat pe acest maestru al viorii, ci numai de micul, de singurul cuvânt bun şi drag, „da", pe care Roza îl rostise chiar în acea zi. Acest unic cuvânt izbutise să trezească în tânărul dar marele artist acele forţe creatoare în stare să-l poarte în fermecata lume a creaţiilor divine.

Vioara lui Stelmah nu cânta, ci grăia. Grăia într-o limbă sublimă, pe care numai un mare artist o poate exprima şi pe care, la rându-i, numai un mare artist o poate desluşi. Părea că îngeri pluteau în acea lume de cântări înălţătoare, de glasuri divine. Nu, de mult nu mai cântase Grişa Stelmah ca în dimineaţa aceea. Trăind o sărbătoare, inima lui îşi cânta imnul propriei ei fericiri! În melodii în care înfloreau grădini înmiresmate şi cântau mii de păsări, artistul îşi împletea visele de aur ale iubirii.

Roza, care înţelegea acest grai dumnezeiesc mai bine decât oricine, asculta cu pasiune...

Când Grişa îşi isprăvi cântecul, Roza, care uitase de prezenţa bătrânului, îşi cuprinse logodnicul de gât. Atât de mişcată era de interpretarea lui, încât i-ar fi căzut la picioare. Se stăpâni însă şi, dintr-odată, repezindu-se la pian, deschise capacul, făcu câteva acorduri viguroase şi porni la rându-i să cânte un cântec fără note, fără vreo temă precisă, un cântec izvorât dintr-o pornire a sufletului ei. Nu, parcă nu cânta singură; nenumărate glasuri omeneşti păreau că se revarsă prin glasul ei în cascade şi triluri. Prin aer pluteau imnuri şi melodii pe care nicio ureche nu le mai auzise şi de care nicio sală de concert nu mai avusese parte! Aşa cântă numai privighetoarea, când,

singurică în pădure, își revarsă prin cântec tăinuitul dor al sufletului.

A fost un concert ciudat și rar, un concert *impromptu* [1].

„Câte mii de dolari ar plăti yankeii pentru un asemenea concert!" gândea fericitul tată Stelmah, mai-mai să se topească de atâta emoție și satisfacție.

– Știți voi, copii, ce vreau să vă spun? îi întreabă pe neașteptate. Știți ce mi-a dat acum în gând?

– Ce ți-a dat în gând, tată? ciripesc amândoi într-un glas. Și întorcând spre el fețele lor tinere și radioase, îl cercetează cu ochii strălucitori de fericire, cum sunt, știm bine, ochii tuturor îndrăgostiților.

Fericitul tată își trece mâna prin barba lui imaginară și răspunde pe tonul cântat pe care se citește *Talmudul*:

– Copii, dacă într-adevăr avem un dumnezeu atât de bun și de milostiv, care ne-a hărăzit o zi fericită ca asta, și dacă oricum avem o seară liberă, ce-ar fi, bunăoară, să mergem la un teatru evreiesc? Am să obțin eu de la șmecherul meu de american să ne lase azi liberi, de capul nostru. Ce spuneți de ideea asta, porumbeii mei?

„Porumbeii" se privesc unul pe altul și exclamă cu o bucurie vădită:

– *All right,* la un teatru evreiesc? *All right!*

– Și de la teatru, turturelelor, mergem la un restaurant evreiesc, cu pește gătit evreiește, cu fripturi și cu gât umplut, așa cum se face la noi...

– Bravo, bravo! îl aprobă „turturelele".

Apoi încep conciliabulele: la care teatru să meargă?

– La New York există câteva teatre evreiești. Ce se joacă azi?

– Ce se joacă azi? Vă spun îndată!

În treburi de-astea, ce să mai vorbim, Stelmah e priceput. În plus, ca mare amator de limbă idiș, cumpără zilnic toate ziarele evreiești. Camera lui e ticsită de ziare, reviste și cărți evreiești; unde naiba să le mai pună? Să le arunce, ar fi păcat, cuvântul scris pentru el e sfânt;

1. Aici, cu sensul de „nepregătit" (din latină).

să le care cu el peste tot, i-ar trebui averea lui Vanderbilt. Aşa că Meer Stelmah se repede la publicaţiile răvăşite pe mese, pe scaune, le răsfoieşte într-o clipită şi se plesneşte cu palma peste frunte.

– Copii, avem un dumnezeu bun! Azi e mare sărbătoare pentru teatrul evreiesc! Azi apare pentru prima oară la „Nickel Theatre" un renumit artist din Bucureşti, unul Rafalescu. Mi se pare că v-am mai vorbit despre el! De multă vreme gazetele trâmbiţează despre acest *star.* Trebuie să fie cineva, nu glumă, căci se scriu despre el tot soiul de minuni! Vedeţi? Iacă: „Regina României, Carmen-Sylva..." „Marele Sonnenthal din Viena..." „Possart, Barney, Irving, Rossi..." Zarvă mare! Copii, avem un dumnezeu atotputernic!

Aşa încheie fericitul tată. Şi pe loc se stabileşte un program pentru toată seara: mai întâi, la „Nickel Theatre", după aceea la restaurantul lui Şulem. Acolo se prepară saramură de peşte ca în România şi se bea un vin straşnic de Basarabia. Şulem e vestit. Toate gazetele evreieşti îi publică fotografia. De cum deschizi o gazetă, îţi sare în ochi Şulem, cu restaurantul lui.

– Vasăzică, aşa: mai întâi, la „Nickel Theatre", apoi la Şulem. Ce-aveţi de spus, ştrengarilor?

Ce să spună „ştrengarii"? Se înţelege că sunt întru totul de acord! Niciodată ştrengarii ăştia n-au fost mai veseli, mai binedispuşi ca în dimineaţa asta. Dar nici pe Stelmah-tatăl nu l-au mai văzut atât de vesel, de jovial, de fericit. Acum mai rămânea de aranjat un singur lucru: să obţină o lojă la teatrul evreiesc, o lojă pentru tustrei.

– Ptiu, să mă ferească Dumnezeu! Nici mort să n-aud de aşa ceva! sare Stelmah-tatăl. Accept orice, dar asta, nu. Nici discuţie! De ce? Că aşa! Loja o iau numai pentru voi. Cea mai bună. Voi doi o să-mi staţi sănătoşi în lojă, iar eu am să stau sănătos la parter. De ce? Foarte simplu: pentru că la teatrul evreiesc, mă-nţelegeţi, eu nu trebuie să mă înrudesc cu voi. Eu, acolo, sunt pentru voi un străin. Pe mine poate să mă recunoască cine vrea, dar pe voi, nu. La dracu, nimeni nu trebuie să afle cine stă în lojă! E mai sănătos aşa. Tu, Grişa, mă-nţelegi, ai să-ţi tragi peste ochi pălăria ta, aceea cu

boruri largi. Iar tu, Roza, ai să fii atât de bună şi drăguţă să-ţi pui cea mai mare pălărie pe care o ai, încât, de s-ar apleca vreunul să te vadă... să-l vadă pe dracu, şi nu ochii tăi! Acolo, mă-nţelegi, trebuie să fii prevăzător, ha, ha! Cu publicul ăla nu-i de glumit. Unul singur să afle cine-i în lojă, că gata, a doua zi toate ziarele evreieşti s-ar umple cu titluri de un metru: „Cele mai mari vedete din lume, Grişa Stelmah şi Rosalie Spywach, la teatrul evreiesc!" Ha, ha, şi cel care nu ştie ar putea să creadă că Grişa Stelmah şi Rosalie Spywach au ajuns să joace taman la teatrul evreiesc. Asta mi-ar mai lipsi, ha, ha!

Şi aşa, cu mare veselie, a început pentru Stelmah al nostru ziua aceea de pomină!

Capitolul 51
NISL SCHWALB ÎNTOARCE VIZITA

Prietenul nostru cititor îşi aminteşte, desigur, de vizita pe care madam Cerneak, Brandele-Kozak adică, i-o făcuse lui Nisl Schwalb, precum şi de cuvintele insinuante prin care îl prevenise că dacă doreşte ca soră-sa, Henriette Schwalb, să poarte numele de Rafalescu, trebuie să caute ca lucrul să se rezolve cât mai curând, că, de nu, va fi prea târziu! Se înţelege că lui Nisl Schwalb, omul combinaţiilor, aceste cuvinte i-au intrat bine în cap. Numai că el nu s-a declarat mulţumit numai cu aluziile. El voia să ştie mai amănunţit şi mai adânc despre ce anume e vorba. Aşa că nu i-a fost lene şi, într-o bună dimineaţă, s-a deranjat el în persoană, ca să întoarcă vizita creaturii cu pelerină roşie.

Aflând de la soră-sa adresa lui madam Cerneak, precum şi orele când ar putea fi găsită acasă, iată-l pe Nisl Schwalb al nostru plimbându-se prin fel de fel de uliţe şi ulicioare şi căţărându-se apoi până sus de tot, la catul al doisprezecelea al unei clădiri din Brooklyn. Şi după ce, cu chiu, cu vai, a găsit acest bârlog, n-a putut pătrunde pe uşă decât îndoindu-se de şale.

– *Hello*, aici locuieşte *mistress* Cerneak?

Mistress Cerneak purta un capot de dimineaţă, un fel de halat cu mâneci largi şi decolteu adânc; era nepieptănată şi cu picioarele goale în papuci. Odăiţa era încă nedereticată, patul desfăcut, pe prag stătea făraşul cu gunoi, iar pe masă se mai vedeau resturile cinei din ajun. Văzându-se deodată în faţa acestui neaşteptat musafir (e vrednic de remarcat că, de când se află ea în America, Nisl Schwalb e primul bărbat care-i trece pragul), Brandele-Kozak s-a cam fâstâcit, nemaiştiind pe ce să pună mâna mai întâi: să-şi pună o rochie sau să acopere patul, să scoată făraşul cu gunoi, sau să strângă masa... De mare emoţie, uită chiar să-şi poftească musafirul să ia loc. Ea însăşi rămase în picioare, cu mâinile atârnate în jos, aşteptând să audă cam ce are să-i spună musafirul. Văzând-o în încurcătură, Nisl Schwalb se aşeză nepoftit şi, întinzându-i şi ei un scaun încercă, amabil, s-o mai liniştească. Îi mărturisi, pe un ton absolut sincer, că de mult ţinea s-o cunoască mai îndeaproape, că, mai ales după ce l-a vizitat ea, s-a simţit dator să-i întoarcă vizita şi ar vrea să mai discute între patru ochi unele chestiuni intime, familiale. El simte că poate discuta cu Brandele unele lucruri pe care nu le-ar putea discuta cu altcineva, că poate vorbi orice, şi încă pe şleau, fiindcă el e un *gentleman* şi o fire deschisă! La aceste cuvinte, Nisl Schwalb se descheie la haină, lăsând să i se vadă pântecele rotund, bombat sub vesta albă, pe care se lăfăie un lanţ lung şi masiv de aur, sau poate numai aurit!

– Poţi fi sigură că tot ce vorbim, aici rămâne, între aceşti patru pereţi!

Cu amândouă mâinile Nisl Schwalb arată spre cei patru pereţi ai odăiţei lui madam Cerneak, făcându-i cu aceeaşi ocazie un compliment: „Ce frumos, ce curat, ce ordonat e la dumneata!" Nu, el, Nisl Schwalb, de mult n-a văzut o curăţenie ca asta, aşa să aibă el parte de binele tuturor! Şi cum adică, ea locuieşte aici singură, singurică?

– Singurică, îi răspunde madam Cerneak, şi cu un oftat adânc, făcându-se roşie ca macul şi asudând toată.

– Aici fiecare din noi e singur, se osteneşte Schwalb să-i cânte în strună. Ce, eu parcă nu sunt singur? Singur, cuc!

Dar vorbele lui Schwalb, madam Cerneak le înţelege în felul ei. Trage deci scaunul mai aproape de scumpul ei musafir, îşi aranjează părul cu amândouă mâinile, îşi alcătuieşte pe obrăjorul rotund ca o lună şi cu ochişori de japoneză cel mai adorabil, cel mai cochet şi mai candid surâs de care e în stare şi, chipurile, ca din întâmplare întreabă:

– Cum adică, eşti *singleman*[1]?

La acest cuvânt englezesc, Schwalb îi răspunde tot în englezeşte:

– *Sure,* ceea ce înseamnă *sigur!* Apoi, ca ea să-l înţeleagă mai bine, completează în idiş: Şi încă ce holtei! Din ţara holteilor!

Aflând, aşadar, că e neînsurat, madam Cerneak devine şi mai prietenoasă, şi mai amabilă. Mânecile capotului ei s-au ridicat întâmplător până mai sus de coate, iar pe buza de sus, umbrită de o mustăcioară neagră, au apărut broboane de sudoare.

– Şi cum aşa? îl întreabă ea cu o privire drăgăstoasă şi cu un aer de curiozitate şi compătimire.

– Cum îţi spun! Veşnicele afaceri! Zi şi noapte n-ai linişte. Cum vine dimineaţa, începe alergătura. Uneori n-ai timp, crede-mă, nici să iei o gustare, să-ţi uzi gâtlejul şi să înghiţi un sandviş! De dormit, nici nu se mai discută; mi se întâmplă uneori să moţăi de-a-n-picioarele, zău, aşa să am eu bine! Ai să mă crezi sau nu, trec săptămâni, luni şi n-apuc să mănânc, să beau sau să dorm, aşa să am eu parte de binele tuturor!

Madam Cerneak, care îşi ascultă musafirul cu cea mai mare atenţie, clatină din cap compătimitoare şi se trage şi mai aproape de el, încrucişând braţele, dezgolite până mai sus de coate, pe sânii ei voluminoşi, care sub corset par, dacă nu ca cele două gazele ale Sulamitei din *Cântarea cântărilor,* în orice caz ca două perinuţe.

– Nu-i bine aşa, îl dojeneşte ea cu glas matern, nu-i bine! Omul nu trebuie să se neglijeze, trebuie să-şi mai poarte şi lui de grijă.

1. Bărbat singur, necăsătorit (din engleză).

– Cum să-ţi mai porţi de grijă când ai o povară în spinare?... De soră-mea, primadona, vorbesc. Ea are o calitate: e frumoasă. Dar cusurul e că prea-i frumoasă, şi, mă-nţelegi, ce-i prea mult, strică... De mi-ar ajuta Dumnezeu s-o văd măritată, iar pe frate- meu, Isac, că şi-a găsit un *job* ca lumea, atunci poate că mi-aş purta şi mie de grijă. Ar fi şi timpul, cu toate că mai sunt... Ia spune, câţi ani îmi dai? Ghici!

Mai e de mirare că după o asemenea discuţie madam Cerneak s-a muiat toată şi inima ei îngheţată s-a topit ca untul?! Ah, ce bărbat e ăsta... ce *gentleman!* Un adevărat *gentleman!* Poftim de-l mai cântăreşte pe om după înfăţişare! În veci de veci n-ar fi crezut ea că acest bărbat înalt, uriaş poate să aibă un suflet atât de delicat! Dar obrazul lui! Dar vorba lui? Dar zâmbetul şi toată comportarea? Toţi bărbaţii din lume nu ajung nici la degetul lui mic!

Brandele nu s-a mai simţit de mult atât de bine dispusă şi de vioaie ca acum, lângă acest musafir. Nu-şi aminteşte să mai fi vorbit cu cineva atât de deschis. I-a dezvăluit tot ce avea pe suflet, nu i-a ascuns nimic.

S-ar putea spune că Schwalb al nostru n-a avut niciun motiv să regrete că s-a ostenit până la zăpăcita asta cu obraz de maimuţă. Această vizită i-a deschis ochii. Multe lucruri îi sunt acum limpezi: tainicul roman al tăcutului şi misteriosului Rafalescu, cauzele pentru care el umblă cu capul în nori, captivanta poveste a fetei cantorului, care joacă azi un rol atât de important în lumea teatrului, toate îi sunt acum lămurite, servite ca pe tipsie.

Întorcându-se de la Brandele-Kozak, Nisl Schwalb păşea ţanţoş, fredonând o melodie veselă. În capul lui de om al combinaţiilor se născuse o nouă şi genială combinaţie!

Capitolul 52
LA CANTORUL DIN LOMZA, LA UN PAHAR DE CEAI

Nisl Schwalb nu s-a întors de-a dreptul acasă. A trecut mai întâi pe la asociatul şi sfătuitorul său, *mister* Klamer, şi împreună s-au dus la cantorul din Lomza, pentru o afacere foarte-foarte importantă, o combinaţie nou-nouţă.

Ce afacere? Ce combinaţie? *Mister* Klamer n-a putut să stoarcă nimic de la el, nici cu binele, nici cu răul. Nisl Schwalb i-a cerut un singur lucru: răbdare. Şi l-a dus, aproape pe sus, la cantorul din Lomza. Tot drumul n-a făcut decât să dea din mâini şi, precum îi e obiceiul, să trăncănească verzi şi uscate.

Când au ajuns însă aproape de locuinţa cantorului, *mister* Klamer s-a oprit. Nu, mai departe nu merge! El are un principiu: nu-i place să bâjbâie prin întuneric sau, cum spune englezul: *I don't buy a pig in a poke*[1].

Dar poţi să te înţelegi cu Schwalb? Vorbeşte-i pe englezeşte, pe turceşte, pe tătăreşte, pentru Schwalb e totuna; îţi strici gura degeaba! Apucându-l zdravăn de mână, Nisl Schwalb i-o reteză:

– *Well!*[2] Mergi tu, băiete, vrând-nevrând!

Intrând la cantorul din Lomza, îl găsiră fără tichie şi fără caftan, numai într-o vestă de sub care se zăreau franjurii *tales*-ului. În jurul lui, ceata de copii, propria lui orchestră, cu care repeta pentru viitorul concert.

La vederea musafirilor, ceata se năpusti asupra lui Nisl Schwalb. Cei mai măricei îl trăgeau de mână, iar cei mici i se urcau în spate, ca nişte furnici pe un elefant. La început, uriaşul a primit îngăduitor manifestările lor, ba chiar a zâmbit bucuros. Dar după aceea, scuturând de pe el această lume de prichindei, se răsti la ei o dată şi bine:

1. Eu nu cumpăr porcul în sac (din engleză).
2. Bine! (din engleză).

– *Share up!*[1] Jos cu voi, puştilor. Afară! Toţi afară! Să nu vă mai prind pe-aici! Aţi înţeles? Rapid! Aici avem de lucru... *See*[2], cantore, vezi pe unde o fi *mistress* a dumitale! Cheamă-mi-o încoace, trebuie să ţinem o consfătuire.

Să-şi fi permis un altul să vorbească pe un asemenea ton cu cantorul din Lomza, s-ar fi ales de la el cu o păruială în lege. Ce, vorbă-i asta? „*See*, cantore"! Ba încă şi mai rău ar fi încasat de la prichindei; ehei, ce mai *share up* i-ar fi dat! Dar noroc că el e „nenea Nisl" (aşa îl strigă ei pe Nisl Schwalb), şi lui nenea Nisl i se îngăduie. Pe nenea Nisl îl iubesc toţi, de la mic la mare. Pentru că nenea Nisl este un *good boy*[3]. Nenea Nisl are pentru fiecare şi întotdeauna câte o vorbă bună. Pe unul îl înghiontește, pe altul îl ciupește de obraz, altuia îi arde un pumn după ceafă... Şi de nu face asta, îl vezi că-şi aruncă haina de pe el, se aşază în poziţie de atac şi boxează cu ei. Nenea Nisl nu ţi-ar veni niciodată cu mâna goală; întotdeauna aduce câte ceva de mestecat. Şi acum a adus acadele – un articol pentru care copiii cantorului se dau în vânt. Cât ai clipi, bomboanele au fost luate cu asalt, iar terenul... eliberat! Atunci cantorul şi-a pus caftanul şi a dat fuga la o vecină, s-o cheme acasă pe nevastă-sa. După aceea, cu uşile închise, a avut loc consfătuirea.

Pentru seara aceleiaşi zile, cantorul din Lomza a invitat musafiri la un pahar de ceai, la un *tea-party,* cum se zice la ei. Şi ce înseamnă un pahar de ceai, de prisos să v-o spunem. Toată lumea ştie că acolo paharul de ceai nu-i un simplu pahar de ceai, ci o cină în toată regula. Şi apoi, la drept vorbind, nu ceaiul contează, şi nici cina. Principalul e ceea ce se petrece între ceai şi cină şi care la noi se cheamă „mica psaltire" sau, cu alte cuvinte, jocul de cărţi.

Mulţi gândesc că dacă, de pildă, în lumea asta n-ar exista ceea ce numim jocul de cărţi sau dacă, Doamne fereşte, ar dispărea deodată cărţile de pe faţa pământului, ar dispărea însăşi societatea omenească...

---

1. Plecaţi de aici! (din engleză).
2. Aici cu sensul de „ascultă" (din engleză).
3. Băiat bun (din engleză).

căci ce-ar mai avea oamenii de făcut între ora ceaiului şi a cinei? Gazdele ar căsca, musafirii ar adormi, oamenii nu s-ar mai duce unii la alţii, nu s-ar mai cunoaşte, nu s-ar mai lega prietenii! Şi, cu încetul, lumea ar pieri. Zică orice moraliştii, dar jocul de cărţi nu-i o bagatelă. În această privinţă, lumea întreagă alcătuieşte, ca să spunem aşa, o singură cetate. Pretutindeni în lume, până şi în cele mai îndepărtate colţuri ale ei, îndată ce doi oameni se întâlnesc, se şi apucă să joace cărţi; doar că fiecare loc îşi are jocurile sale, iar fiecare joc îşi are denumirea lui. La noi, de exemplu, în Lumea Veche, putem spune că de acum s-a terminat, nu se mai joacă în cărţi. Adio, s-a terminat cu moda jocului de cărţi. Atunci, veţi întreba, ce fac oamenii când se adună la un pahar de ceai? Fac un preferans sau o ocică sau se distrează cu un *tertl-mertl.* La fel se întâmplă şi aici, în Lumea Nouă. Nu se mai joacă în cărţi. Nu! Cu aşa ceva se îndeletnicesc numai puşlamalele, *şuler*[1]-ii, cartoforii de profesie. Oamenii cumsecade, însă, când se strâng la un *tea-party,* e drept, scot pe masă aceleaşi cărţi ca la noi, dar se amuză pur şi simplu cu un pocheraş sau se „întrec" la un *pinnacle,* pe de o parte, ca să omoare timpul, pe de altă parte, de dragul *business*-urilor. Aşa că fiecare se aşază la masă cu cele mai roze speranţe şi cu cea mai fermă convingere că în seara asta îi va curăţa pe toţi. Şi apoi, cum e roata norocului: ori câştigă, ori se dă la fund! E de la Dumnezeu!

Şi acum, dacă am aflat ce va să zică un *tea-party,* să vedem din cine este alcătuită societatea adunată la cantorul din Lomza la acest *tea-party.*

Capitolul 53
O SOCIETATE PESTRIŢĂ

Greu de arătat cărei clase sociale îi aparţinea societatea adunată în seara aceea în casa cantorului din Lomza[2] la *tea-party.* De aceea

1. Trişorii (din idiş).

2. Societăţile evreieşti sunt asociaţii alcătuite din voluntari şi sunt dedicate unor probleme sociale ale comunităţii (aziluri, spitale, orfelinate, etc.).

nu-i nici uşor s-o descriem, aşa cum îndeobşte nu-i uşor să descrii societatea americană din marele New York.

Se afla acolo un amestec de tipuri, în majoritate concetăţeni ai cantorului, membri ai societăţii „Concetăţenii din Lomza", un mănunchi de evrei de toate soiurile şi profesiile...

La prima vedere, se părea că aceşti oameni nu au nimic comun unii cu ceilalţi. Căci, la drept vorbind, ce afinitate ar putea exista între un reverend cu pălărie tare şi perciunii răsuciţi pe după ureche şi un pârlit de evreu, un ambulant astmatic?! Sau ce legătură poate fi între un agent de maşini de scris, un băiat de viaţă, cu ochii urduroşi, şi un profesor de ebraică, mărunţel şi cu obrazul ciupit de vărsat? Sau ce legătură poate exista între un droghist ofticos, cu ochi răi, şi un măcelar, un zdrahon din Essex Street, care miroase a carne de vită crudă? Sau ce poate fi comun între un proprietar din Bronx[1], un evreu oacheş, cu nas borcănat şi glas răguşit, şi un croitoraş de pe Bowery[2], cu dantura falsă? Ce legătură au, mă rog, toţi aceştia cu cantorul şi cantoriţa, cu actorii şi actriţele, cu muzicanţii şi plasatorii de la teatrul evreiesc?

Şi, totuşi, aici, la cantor, toţi se simţeau ca la ei acasă, toţi se simţeau egali. Fiecare, în sinea lui, era mândru că se află în America, mândru că are un *job* şi că îşi poate duce traiul. Nici unul nu privea de sus la celălalt, cum e cazul la noi, când oamenii se adună la o întrunire sau la o petrecere. Spiritul democratic din republica americană se face simţit în această ţară ia fiece pas. Iar fraţii noştri care sosesc aici zilnic din toate colţurile lumii se aclimatizează şi se amestecă în acest cazan clocotitor tot aşa de lesne ca şi emigranţii altor naţii, pătrunzându-se în cel mai scurt timp posibil de acest sentiment egalitar.

Cele trei odăi din faţă ale locuinţei cantorului – holul, sufrageria şi dormitorul – erau pline de invitaţi. Unii beau ceai, alţii fumau, unii jucau şah sau *pinnacle,* alţii stăteau pur şi simplu la taifas,

1. Cartier din New York.

2. Mare arteră a New York-ului.

pălăvrăgind şi râzând cu gura până la urechi. Unul povestea despre mania cutărui administrator de imobil, care în fiecare săptămână scoate la iveală noi ordonanţe şi regulamente pentru chiriaşii lui. Altul spune o istorie scurtă, dar interesantă: cum au încercat să-l suspende din *union*, din asociaţie, ca apoi să-l dea afară, şi cum a dat el *union*-ul în judecată... Al treilea povestea despre un incendiu care era cât pe ce să izbucnească la ei în fabrică. Al patrulea vorbea despre acţiuni şi speculaţii de bursă şi, mă rog, despre alte *business*-uri din Wall-Street. Cât priveşte actorii şi actriţele, ei vorbeau despre ale lor: roluri, vedete, piese, *union*-uri, săli pline, premiere; şi vorbeau cu toţii deodată, după vechiul lor obicei. Şi toţi se simţeau acolo pe cât se poate de bine, liberi şi la largul lor. Şi pentru că era atâta hărmălaie şi tămbălău, fumăraie ca la cârciumă şi zăpuşeală ca la baia de aburi, aproape că nu era chip să se mai deosebească om de om, oare cine e şi cum arată!

Dintre cunoscuţii noştri, afară de cantor, cantorița şi trupa de copii, mai putea fi văzut *mister* Klamer, îmbrăcat în smochingul lui de sărbătoare şi cu barba à la Herzl desfăcută în două. Se aşezase într-un fotoliu, faţă în faţă cu noul său partener, *mister* Nickel, care de astă dată purta ceasornicul cu lanţ de aur, „darul preşedintelui Statelor Unite ale Americii". Ambii se întreţineau pe englezeşte şi se umflau în pene povestindu-şi, ba încă pe cuvânt de onoare, atâtea minunăţii, încât dacă i-ar fi ascultat un al treilea, şi-ar fi putut dori să aibă în dolari măcar jumătate din minciunile care ieşeau din gura lor.

Mai erau prezenţi Isac Schwalb şi Brandele-Kozak, care priveau la jocul de cărţi. Printre jucători se afla primadona Henriette Schwalb, care, gătită cu toate briliantele ei, se agita şi râdea şi vorbea mai mult decât toţi laolaltă. Îi mergea din plin. Lângă ea creştea un purcoi de bani. Toate femeile o invidiau, iar bărbaţii, făcându-şi cu ochiul, glumeau pe socoteala ei, permiţându-şi expresii cam libere... Ba, unul care şedea vizavi de ea, un *gentleman* cu obrazul roşu, ras ca în palmă, cu nasul ascuţit şi un diamant în deget, şi-a permis chiar s-o calce pe picior cu subînţelesuri. Cu toate că acest *gentleman* – asta o

ştim pozitiv – era căsătorit.

Într-un colţ, tolănit într-un fotoliu-balansoar, Leo Rafalescu se legăna şi fuma. În jurul lui, proaspăt raşi, actori, tot unul şi unul, îşi povesteau anecdote şi cancanuri din teatru şi o ţineau tot într-un hohot, de se cutremurau pereţii. Dintre ei, bătea la ochi unul, un caraghios, o ciudăţenie de om, cu obrazul atât de mobil şi cu nişte ochi atât de jucăuşi, încât nici nu apuca să intre în miezul povestirii, că lumea se şi tăvălea de râs. Şi râdea şi el, ba cu atâta poftă, încât se ţinea de coaste şi se îndoia de mijloc.

– *Ladies and gentlemen,* rosti cu glasul lui mieros cantorul din Lomza, care, în acest scurt răstimp, se americanizase în aşa hal, încât ajunsese să vorbească pe jumătate englezeşte. *Ladies and gentlemen!* La masă! *Please*[1], *supper*-ul e gata!

Şi lumea nu s-a lăsat rugată. Cei care stătuseră la taifas se grăbiră să-şi ocupe numaidecât locurile în jurul mesei. Iar cei antrenaţi la *pinnacle* sau alte jocuri, după ce îşi socotiră în grabă „capitalul", veniră şi ei, cam încinşi la faţă, dându-şi unul altuia raportul cât a câştigat sau cât a pierdut.

Capitolul 54
NISL SCHWALB, MAESTRU DE CEREMONII

Ieşi la iveală că pierduseră cam toţi şi că tot bănetul intrase pe mâna Henriettei Schwalb. În seara aceea îi mersese din plin. Cu obrazul îmbujorat şi cu ochi scăpărători, era atât de absorbită de număratul banilor, încât nu mai vedea pe nimeni şi nimic, afară de dolari, dolari şi iarăşi dolari. Frate-său, Isac, şi Brandele-Kozak, care stătuseră tot timpul în spatele ei, privind cu invidie cum îşi îndeasă dolarii în poşetă, o întrebară ce are de gând să facă ea cu atâta bănet. Să-şi cumpere automobil? Sau diamante? Sau poate un apartament pe Fifth Avenue? Dar Henriette nici nu lua seama la aceste glume,

1. Vă rog (din engleză).

ori poate că nici nu le auzea. N-a dat atenţie nici complimentelor serbede ale partenerilor săi, care-i spuneau că joacă tot atât de bine în cărţi ca şi pe scenă! „*Beautiful!*[1] Admirabil!" se extazie *gentleman*-ul cu obrazul roşu, ras ca în palmă şi nasul ascuţit. Tot timpul, acest *gentleman* dăduse târcoale primadonei, îi făcuse ochi dulci şi-i zâmbise, lingându-se pe bot ca un motan. Nici vorbă că ar fi dat mult să stea cât mai aproape de ea, căci se îndrăgostise până peste urechi.

Dar a avut ghinion, săracul, pentru că tocmai Nisl Schwalb a fost ales maestrul de ceremonii al serii. Aşadar, cu seriozitatea unui *businessman,* vestitul om al combinaţiilor geniale a trecut la executarea misiunii sale: plasarea musafirilor în jurul mesei. În treaba asta, Nisl a dovedit acelaşi spirit întreprinzător, aceeaşi dibăcie ca în toate celelalte combinaţii ale sale. I-a aşezat pe oaspeţi în aşa fel încât fiecare *lady* să aibă un cavaler la dreapta şi altul la stânga, cu alte cuvinte, câte doi cavaleri de fiecare *lady.* Spre exemplu, cantoriţa din Lomza avea de-o parte pe agentul de maşini de scris, băiatul de viaţă cu ochii urduroşi, şi de cealaltă, pe măcelarul care mirosea a carne de vită crudă. O actriţă cu o coafură impunătoare avea la dreapta pe reverendul cu perciunii răsuciţi, iar la stânga, pe croitorul de pe Bowery, cel cu dinţi falşi, care se ciocneau zgomotos când mesteca, şi aşa mai departe...

Nu se poate spune că aceste *ladies* şi aceşti *gentlemen* s-au simţit prea bine lângă vecinii lor. Căci, la urma urmei, ce are de discutat o cantoriţă cu un agent de maşini de scris sau cu un măcelar? Şi ce mare amuzament pentru o actriţă vecinătatea unui reverend sau a unui croitoraş? În schimb, primadonei Henriette Schwalb i-a fost dat să aibă de-o parte pe Rafalescu, şi de cealaltă, pe fratele ei, Isac. Asta fusese de altfel şi intenţia lui Nisl Schwalb; ţinuse cu tot dinadinsul ca în seara aceea Henriette şi Rafalescu să şadă unul lângă altul; asta era necesar, aşa cum vom vedea mai departe, pentru combinaţia pe care o pusese la cale. Neluat în seamă şi cu totul nemulţumit se simţea în sinea lui *gentleman*-ul cu faţa roşie şi cu nasul ascuţit,

1. Frumos! (din engleză).

care se amorezase de primadonă. Ca un făcut, lui i-a fost dat să fie cavalerul lui madam Cerneak, care dogorea ca un cuptor încins şi îţi muta nasul din loc cu mirosul ei de săpun *paciuli* şi cu alte parfumuri stăruitoare! Toate blestemele câte i le-a spus el în gând pe apă să se ducă, cu toate că se comporta foarte politicos eu ea, mă rog, ca un *gentleman* veritabil: îi întindea farfuria, o servea cu pâine, o întreba ce vin îi place, îi turna în pahar... În seara aceea Brandele-Kozak avea toate motivele să se considere mulţumită, în toate privinţele... Dar s-o lăsăm acum pe Brandele-Kozak şi să ne întoarcem mai bine la cavalerul ei, la *gentleman*-ul cu nasul ascuţit.

Atotputernicul, care ocroteşte orice vieţuitoare, s-a îndurat şi de el. Scaunele fiind prea înghesuite, Nisl Schwalb, maestrul de ceremonii, ceru invitaţilor să se răărească puţin, şi musafirii atâta se răriră, încât se brodi ca *gentleman*-ul în chestiune să ajungă exact în faţa primadonei. Aşa că-i veni inima la loc: în sfârşit, va putea să-i facă iarăşi semne cu piciorul pe sub masă. Dar asta nu i-a venit prea uşor, căci de câteva ori se izbi fie de picioarele lui Rafalescu, fie de ciolanele lui Isac Schwalb. Abia mai târziu, când zări un zâmbet pe faţa primadonei, îşi zise că totul e *all right,* deşi clocotea de ciudă împotriva tinerelului care fusese plasat atât de aproape de această fată dulce. Şi, ca dinadins, primadona se apleca mereu spre tânăr, îi şoptea la ureche şi râdea, aruncându-şi capul pe spate şi descoperind două şiruri de dinţi ca perlele. *Gentleman*-ul nostru, care băuse zdravăn şi înainte şi în timpul mesei, se indispuse de-a binelea şi, ros de invidie şi gelozie (uitase, pesemne, că e însurat), arunca spre Rafalescu priviri atât de înfricoşătoare, încât pe Henriette o umflă râsul, să se prăpădească, nu alta.

„De ce naiba o fi râzând? Vreau să ştiu. Şi cine-o mai fi sclifositul ăsta căruia-i tot şuşoteşte la ureche? Aş putea jura că-i un terchea-berchea, un..."

Aşa gândea gelosul *gentleman,* spărgându-şi capul cu atâtea întrebări. Dar îi era dat să nu rămână multă vreme nedumerit. Primul *speech* avea să-i clarifice totul.

– *Ladies and gentlemen* – anunţă Nisl Schwalb, maestrul de ceremonii al serii – fac atenţi pe onoraţii noştri invitaţi că primul *speech* va fi ţinut de prietenul nostru, *mister* Klamer. Rog pe onoratul nostru amfitrion şi pe *mistress,* onorata sa soţie, să umple paharele onoraţilor invitaţi. *Mister,* Klamer, aveţi cuvântul!

Capitolul 55
MISTER KLAMER ŢINE UN „SPEECH"

Luând cuvântul, *mister* Klamer se ridică în picioare, tuşeşte de câteva ori ca să-şi dreagă glasul, îşi netezeşte smochingul, cămaşa şi cravata, îşi resfiră barba à la Herzl, îşi şterge cu o batistă de mătase fruntea uscată, se reazemă de masă cu amândouă degetele mari, cuprinde dintr-o privire întreaga asistenţă, îşi muşcă buzele şi, după o lungă pauză, îşi începe discursul...

Dintotdeauna, prietenul nostru Klamer s-a considerat un *speaker,* un bun orator adică. Dar în scurtul răstimp de când se află în America i-a fost dat să asculte atâtea prelegeri, toasturi şi *speech*-uri, încât nu aşteaptă decât prilejul să arate americanilor ce vasăzică un orator. Şi trebuie să admitem – căci adevărul nu-l poţi tăgădui – că *mister* Klamer este într-adevăr un orator înzestrat. Sincer vorbind, discursul lui nu excelează atâta prin conţinut, cât mai ales prin fraze bombastice. Şi poate nu atât prin fraze bombastice, cât prin maniera de a le expune. Şi la aceasta trebuie să avem în vedere tonul cu care le expune. *Mister* Klamer ştie, mă-nţelegeţi, când trebuie să urce glasul până la maximum şi când, dimpotrivă, să-l coboare la cea mai scăzută octavă, în aşa fel încât abia-abia să-l auzi. Unde mai pui prestanţa lui, mâinile lui! În arta oratorică, mâinile, după cum se ştie, joacă un rol important, am putea spune chiar nu mai puţin important decât gura. Trebuie să ştii însă când, în ce direcţie şi cu ce mână să faci o mişcare sau alta; când să ridici mâinile şi când să le laşi jos; când să le încrucişezi pe piept sau când să le desfaci într-un gest larg; când trebuie să-ţi înfigi

degetele în răscroiala vestei şi când să-ţi înfunzi pumnii în buzunarele pantalonilor. Uneori, după o frază tunătoare, trebuie să te tragi doi paşi îndărăt, ducând mâinile – scuzaţi! – la spate. Atunci, cu capul uşor înclinat, însoţeşti acest gest de o plecăciune adâncă, prevăzută cu o pauză mai lungă. *Ponturi,* aşa li se zice în America acestor gesturi şi poze studiate de oratori. Ei bine, toate aceste ponturi, toate câte ţin de arta oratorică, *mister* Klamer şi le-a însuşit repede şi până în cele mai mici detalii de la *speaker-ii* americani.

Păcat că nu putem reda aici întregul său discurs, dat fiind că e prea lung, îmbâcsit cu fraze bombastice şi goale, dar sunătoare, cu citate şi aforisme atribuite unor învăţaţi care, fie vorba între noi, nu le-au gândit şi nu le-au rostit niciodată, şi cu proverbe englezeşti, de altfel destul de piperate şi care uneori nu au nicio legătură cu subiectul.

Vom încerca totuşi să vă redăm acest discurs, în rezumat:

– Viaţa omului, cam aşa şi-a început *mister* Klamer *speech*-ul, poate fi împărţită, ca şi anul, în patru anotimpuri: primăvara, vara, toamna şi iarna. Primăvara, *ladies and gentlemen,* este anotimpul cel mai frumos, cel mai îndrăgit sau, cum se exprimă prorocul nostru Moise, anotimpul cel mai poetic din viaţa omului. Primăvara e vremea când totul începe a înflori, a creşte, a învia, când privighetoarea, cum spune Heine, se simte *all right,* când în inima omului tânăr începe a înflori dragostea. O, dragoste, zice Voltaire, care dintre noi n-a sorbit din cupa cu dulce nectar ce se cheamă dragoste? Care dintre noi, zice Tolstoi, n-a fost odată tânăr, proaspăt, şi nu şi-a găsit după multă trudă şi îndelungi căutări pe aceea care să-i fie unica tovarăşă pe drumul vieţii? Ce este oare mai frumos, mai înălţător şi mai sacru decât sentimentul pe care nemuritorul nostru Shakespeare l-a încununat cu numele de *sympathy?* Chiar şi marii învăţaţi din antichitatea cea veche ca, de exemplu, Kant, Socrate, Diogene, Mefistofel şi talmudiştii noştri, spuneau că lumea se întemeiază pe trei lucruri: pe dragoste, pe dragoste şi iar pe dragoste! Fără bani, spune Ibsen, omul mai poate fi *all right,* dar

fără dragoste, viaţa noastră e pustie, goală şi tristă, ca un vapor fără cârmă sau, cum spune englezul, *like a body without a soul*[1].

Ladies and gentlemen, oare nu simţiţi aici, în seara asta, în jurul acestei mese, prezenţa a doi tineri fericiţi, cărora sacrul simţământ al dragostei şi simpatiei le-a unit inimile, ce-i drept, în taină, încă de pe vremea când se aflau dincolo de Atlantic? Da, domnii mei şi doamnele mele, încă de pe când se aflau de partea cealaltă a Atlanticului, în Lumea Veche, dragostea lor s-a aprins ca un foc. Romanul lor, doamnelor şi domnilor, s-a desfăşurat, ca toate romanele, în taină. Dar cerul şi pământul au jurat, spune Emile Zola, să nu existe lucru ascuns pe lume. Sau, cum spune englezul, *you cannot hide a needle in a sack*[2].

Ladies and gentlemen, îmi cunoaşteţi principiul: eu sunt un om independent, liber şi neatârnat. Carevasăzică, nu sunt omul să mă bag în ciorba altuia şi nu-mi stă în caracter să dezvălui secretele altora. *Business*-urile altuia nu sunt *business*-urile mele, aşa că nu mă interesează. Cum spune englezul, *when friends quarrel, all else keep aside*[3].

Ladies and gentlemen, marele poet Milton s-a exprimat odată: „Să nu credeţi că suntem aşa de proşti încât să considerăm ca ceva neîngăduit faptul că un *boy* iubeşte o fată şi o fată iubeşte un *boy*". Eu îi repet cuvintele şi, cu o deosebită mândrie, *ladies and gentlemen,* pot să vă declar că eu şi încă vreo câţiva prieteni ai mei, care acum se găsesc aici printre noi, am avut norocul de a trăi, încă de pe când ne aflam împreună cu această pereche pe vapor, marele şi înălţătorul moment când dragostea lor a fost pecetluită cu un sărut, a fost întărită, cum spune Byron, cu jurământul veşniciei, devotamentului şi libertăţii, momentul când sufletele lor, cum spune Zangwill, s-au contopit.

Ladies and gentlemen, acesta a fost primul act al unui roman

1. Ca un trup fără suflet (din engleză).
2. Nu poţi ascunde un ac într-un sac (din engleză).
3. Când prietenii se ceartă, ceilalţi să stea deoparte (din engleză).

sincer, al unui roman cu adevărat sentimental. Acest roman, care a luat naştere încă în Lumea Veche, e sortit să-şi scrie ultimul capitol, să se încheie adică aici, în fericita ţară a dolarului, cum spune Theodor Herzl. Prin urmare, în această ţară va fi rostit ultimul cuvânt. Aici, în această ţară, o să se lase cortina. Aici, în această ţară, ei vor fi *all right* sau, cum spune Schiller, *finita la commedia!*

Ladies and gentlemen, e pentru mine o deosebită onoare şi cinste, a vă face cunoscut, pe lângă faptul că cei doi eroi ai romanului nostru sunt *all right,* carevasăzică tineri, frumoşi şi proaspeţi, mai sunt şi deopotrivă de cunoscuţi şi de renumiţi de la un capăt la altul al pământului în lumea teatrului evreiesc: el – prin jocul lui, ea – prin vocea ei.

Ladies and gentlemen, să vi-i spun pe nume? Cred că-i de prisos, deoarece îi cunoaşteţi. Iacătă-i aici, în faţa dumneavoastră, stând alături ca doi porumbei. Pe ea, pe steaua din Buenos-Aires, aţi auzit-o, desigur, cu toţii şi aţi aclamat-o. Iar el, alesul ei, este tânărul dar celebrul *star* din Bucureşti, pe care vom avea plăcerea să-l ascultăm şi să-l admirăm nu mai târziu decât mâine seară pe vremea asta, cu prilejul primei sale apariţii pe scena vestitului „Nickel Theatre". Dacă v-aţi asigurat cu bilete, sunteţi *all right.* Iar dacă nu le aveţi încă, apoi căutaţi să vi le procuraţi mâine dis-de-dimineaţă, cu toate că nu vă garantez că o să mai găsiţi decât doar la speculanţi.

Ladies and gentlemen, privesc la această pereche, la aceşti tineri fericiţi şi, văzând că obrajii li s-au împurpurat, mi-e lesne să înţeleg sentimentul lor din acest moment, când ochii noştri ai tuturor se îndreaptă spre ei. Să le urăm să le meargă *all right* pe drumul vieţii, tot aşa cum le merge pe scenă. Trăiască arta evreiască! Trăiască slujitorii ei! Trăiască stelele noastre! Trăiască tânăra pereche îndrăgostită! Ridic paharul şi închei cu cuvintele regelui Solomon: „Glasul mirelui şi glasul miresei!" Închin pentru *mister* Rafalescu! Închin pentru *miss* Henriette Schwalb! Ura!

– Ura! au strigat musafirii, ridicând paharele şi ovaţionând fericita pereche, Henriette Schwalb şi Leo Rafalescu.

Capitolul 56
FARFURIA SPARTĂ

Uralele şi clinchetul paharelor care urmară strălucitului *speech* al lui *mister* Klamer constituiră doar partea oficială a programului, conform cerinţelor modei şi etichetei. Adevărata bucurie începu abia atunci când cantoriţa din Lomza, fericită şi mândră că petrecerea are loc în casa ei, se înfierbântă şi se înflăcăra, încât, apucând cu amândouă mâinile o farfurie, o ridică brusc deasupra capului şi o trânti pe duşumea cu atâta putere, că o făcu cioburi; apoi, bucuroasă, ca o mamă care a apucat nunta mezinei, exclamă:

– *Mazeltov!*

– *Mazeltov! Mazeltov!* repetară toţi după ea.

Cei apropiaţi, rudele adică, se repeziră să-i sărute pe logodnici. Şi înaintea tuturor, se înţelege, ruda numărul unu, Nisl Schwalb, apoi fratele, Isac, *mister* Klamer, *mister* Nickel, cantorul, cantoriţa, Brandele-Kozak... Şi deoarece pupăturile mergeau cam alandala, cum se întâmplă de obicei în asemenea ocazii, *gentleman*-ul cu obrazul roşu, bine ras şi cu naşul ascuţit, se gândi să profite de înghesuială şi se repezi tam-nesam să se pupe cu mirele şi cu mireasa, mai bine zis, nu atât cu mirele, cât cu mireasa.

După spargerea farfuriei, bucuria din casa cantorului spori în aşa măsură, încât tuturor nu le mai ardea decât să ţopăie.

– Fie ce-o fi! exclamă Nisl Schwalb.

Şi se apucă să destupe încă câteva sticle cu vin, umplând tuturor paharele. Şi bineînţeles... că nu se uită nici pe el.

– Fie ce-o fi! În seara asta încă n-am gustat, să zic, o picătură! Aşa să am eu parte de binele tuturor! *Mister* Klamer şi *mister* Nickel, haida să bem în sănătatea lui Columb, care a născocit o ţărişoară grozavă ca America asta, o ţară dulce, de aur, aşa noroc să am eu! Ascultă, cantore, ce-mi stai ca viţelul la poarta nouă? Unde ţi-s maimuţoii, găsi-i-ar norocul? De ce nu se cântă ceva vesel? Frate

Isac, ia-o pe madam Cerneak şi trage-i un dans, să vadă lumea ce poţi! *Ladies* şi *gentlemen,* frate-meu ăsta dansează ca o baletistă, cu toate că-i greoi ca un urs. Aşa să am eu parte de binele tuturor!

La aceste vorbe, obrazul ca o lună plină al simpaticei madam Cerneak se aprinse ca focul. Iar fratele Isac, care se cherchelise de-a binelea, se ridică de la masă, gata să arate ce ştie. Pe scurt, în casa cantorului din Lomza se stârni o veselie fără margini, ca la o logodnă clasa întâi.

Dar fericita pereche? Henriette şi Rafalescu şedeau alături, mână-n mână, în capul mesei, cu feţele radioase, cu ochii strălucitori de fericire, ca nişte adevăraţi logodnici.

Nisl Schwalb avea de ce să jubileze. Din toate combinaţiile scornite vreodată de capul lui genial, combinaţia cu ceaiul din casa cantorului şi cu *speech*-ul lui *mister* Klamer a fost neîndoios cea mai strălucită. Dar trebuie să menţionăm că l-a favorizat şi norocul. Schwalb a prins tocmai momentul când tânărul nostru erou umbla năuc prin New York. Pe de o parte, îl copleşise tumultul acestui oraş gigantic, cu oameni noi şi cu un alt fel de viaţă, cu care noul-venit se poate anevoie acomoda; pe de altă parte, îl zăpăcise tămbălăul pe care îl făceau ziarele în jurul lui, linguşindu-l, elogiindu-l şi trâmbiţând despre el tot soiul de lucruri năstruşnice, minuni peste minuni, care nu aveau nicio legătură cu realitatea! Şi mai ales îl zăpăceau impresarii care roiau în jurul lui, făcându-i tot felul de propuneri ispititoare, făgăduindu-i marea cu sarea, fireşte, între patru ochi: „De îndată ce părăseşti scena evreiască şi treci la teatrul american, alte orizonturi ţi se deschid". Şi spre a întări aceste cuvinte, impresarii îi dădeau ca exemplu numele unor *star*-uri de primul rang, de la cele mai mari teatre dramatice şi de operă din America şi care odinioară, în comparaţie cu el, fuseseră o nimica toată, iar azi, iată, trebuie să ai mare noroc ca să ajungi să-i vezi. „Şi apoi, ce viaţă pe ei: case proprii, vile proprii, automobile proprii, cele mai frumoase femei, ha, ha! Şi toate astea, rapid, cât ai bate din palme, că doar aici nu-i Europa, aici e America, ţara *hurry-up*-ului, ţara ritmului nebun!"

Se înţelege că toate aceste poveşti şi momeli îl ameţiseră pe eroul nostru, dar totodată îi dăduseră şi curaj. Îl cuprinsese dorinţa să apară cât mai curând pe scenă, ca să arate cine este şi ce forţe creatoare zac în el.

La această stare de spirit contribuise şi împrejurarea că rămăsese fără răspuns la scrisoarea în care îşi deschidea inima; la prima scrisoare de acest fel din viaţa lui, adresată aceleia care-i era mai scumpă decât orice pe lume, fiinţei a cărei amintire o purta de atâta vreme în suflet, ca un talisman.

Urmărind gazetele newyorkeze, Rafalescu întâlnise mereu numele Rozei Spivak, alături de al lui Grişa Stelmah, un nume care se ţinea ca scaiul de ea şi care lui Rafalescu îi stătea ca spinul în ochi: „Să fie sănătoasă, gândea el, cu Grişa Stelmah al ei, să rămână cu el până la adânci bătrâneţe. Dar trebuia totuşi să-mi răspundă la scrisoare. Ori poate pentru că a ajuns unde a ajuns şi-a ridicat nasul şi a uitat trecutul?! Ori poate că vrea să uite numai de mine? Bine, atunci să mă uite, să mă uite ca pe un vis urât. Dar dacă-i vorba aşa, ce rost are să mă pierd cu firea? De ce n-aş uita-o şi eu pe ea, ca pe un vis urât?"

Cu încetul, Rafalescu se pregătea sufleteşte să uite de dragul cui venise aici şi ce îl atrăsese, la drept vorbind, spre această ţară. Încerca să se convingă că totuşi venise aici numai în interesul propriei sale cariere. Iar acum, ca şi altă dată, în cele mai frumoase clipe ale vieţii lui, tânărul nostru erou rătăcea într-o lume de visuri şi iluzii. Îi plăcea să-şi imagineze că debutul lui la „Nickel Theatre" a fost atât de strălucit, încât nici n-a mai apucat să dea al doilea spectacol şi a şi fost înhăţat, smuls din teatrul evreiesc, al cărui antreprenor a fost desigur despăgubit cu oricât a pretins, şi iată-l ajuns pe scena americană, într-unul din cele mai mari teatre newyorkeze. De-a lungul şi de-a latul Americii, numele lui răsună ajungând până la ea, până la renumita Spywack, care se ţine atât de semeaţă. O, abia atunci va veni răfuiala cea mare, abia atunci are să-i spună tot ce are pe suflet şi are s-o facă să afle adevărul gol-goluţ, că ea, în definitiv, nu-l merită, că nu merită zilele şi nopţile lui de zbucium, că a fost

atâta vreme ameţit, dar că acum, în fine, s-a trezit, că a fost prost şi că acum i-a venit mintea la cap, aşa că e vindecat, complet vindecat.

Furat de aceste gânduri, proaspătul logodnic bea pahar după pahar, laolaltă cu musafirii, râde şi se veseleşte la propriul său praznic, aproape fără să-şi dea seama de ceea ce se petrece cu el în această seară, în imposibilitate de a pătrunde rostul şi importanţa farfuriei sparte.

Capitolul 57
LA „NICKEL THEATRE"

A doua zi de dimineaţă eroul nostru s-a trezit cu o crâncenă durere de cap. Nu avusese încă răgazul să se dezmeticească după petrecerea din ajun, să-şi dea seama pe ce lume se află, că a şi fost luat pe sus şi condus la „Nickel Theatre", la repetiţie. Acolo – aşa i s-a comunicat – vor veni să-l vadă câteva din stelele altor teatre evreieşti, precum şi unii cronicari teatrali ai gazetelor americane.

De când e actor, Rafalescu nu-şi aminteşte să mai fi dorit atât de aprig să izbutească prin jocul său, ca acum, la prima sa apariţie într-un teatru din New York. Niciodată nu râvnise cu atâta ardoare succesul, reputaţia, gloria, ca în această seară a debutului, când urma să se prezinte publicului care, fără doar şi poate, avea să umple până la refuz marele „Nickel Theatre".

Niciodată nu avusese un asemenea trac, niciodată nu se simţise atât de timid, ca un şcolar care păşea la examen şi care şi-a dat cuvântul să-l ia cu succes!

Aşa încât nu-i de mirare că în ziua aceea toate celelalte interese ale lui Rafalescu trecuseră pe un plan secundar şi întreaga lui fiinţă era pătrunsă de ambiţia de a cuceri cu orice preţ publicul. În seara aceea se trezise în el adevărata chemare a artistului, acel foc sacru care avea să-i întreţină entuziasmul, forţa creatoare, capabilă să-i ridice jocul pe culmile artei.

Şi mult aşteptatul ceas a sunat. Sosise ziua marelui examen pentru „noul *star* din Bucureşti", pe care presa newyorkeză se întrecuse în a-l elogia, aşezându-l alături de celebrităţile vremii: Irving, Possart, Sonnenthal, Rossi, Schildkraut şi aşa mai departe.

În marele şi frumosul „Nickel Theatre", plin până la ultimul loc, domnea o atmosferă solemnă. Toţi, de la director şi până la ultimul plasator, erau într-o dispoziţie sărbătorească. Publicul fremăta şi el. În ansamblu, întreaga atmosferă a sălii dădea mai curând impresia de sărbătorire a unui actor celebru decât de întâmpinare a unui actor care debuta pe scena lor. Publicul, în faţa căruia protagonistul nostru apărea pentru întâia oară, era în mare parte un public ales. În afară de spectatorii obişnuiţi, care umpleau seară de seară sălile teatrelor evreieşti din New York, în seara aceasta la „Nickel Theatre" se puteau vedea la parter şi în loji mulţi spectatori noi, printre care numeroşi intelectuali şi câţiva americani de vază, faţă de care directorul Nickel manifesta o atenţie şi o politeţe cu totul deosebite, învârtindu-se în jurul lor şi indicându-le, chiar el în persoană, locurile şi înmânându-le, chiar el în persoană, programele, deşi toate acestea nu intrau, fireşte, în atribuţiile lui.

Se înţelege că *mister* Nickel a folosit această ocazie spre a face o bună reclamă teatrului său, şoptind la urechea fiecărui prieten cine sunt înalţii oaspeţi americani, iar pe doi dintre ei numindu-i cu nişte nume scornite de el, cu toate că mulţi dintre confidenţii lui ştiau prea bine că în realitate nu era vorba decât despre doi fraţi, impresarii unui mare teatru dramatic american... Gazetele trâmbiţasera atâta despre noul *star* din Bucureşti, încât cei doi cunoscuţi impresari ai teatrului dramatic american se interesară îndeaproape de tânărul *star* evreu: „Mai ştii, dacă numai cincizeci la sută din ceea ce se scrie o fi adevărat, tot merită să punem mâna pe el! Ce nevoie au ei de un Sonnenthal, de un Irving, de un Possart, de un Schildkraut, de un Rossi? Nici evreii înşişi nu vor tăgădui că şi-au luat de bunăvoie sarcina să dăruiască omenirii celebrităţile lor, să dăruiască lumii ce au mai bun şi mai valoros."

De bună seamă că în seara aceea nu lipseau de la teatru nici reporterii ziarelor americane şi evreieşti: nişte specimene tot unul şi unul, trecuţi prin ciur şi prin dârmon, nişte şmecheri înfipţi, rafinaţi, daţi dracului, raşi ca în palmă, cu privirile şirete, gazetari care scriu galopând, mănâncă moţăind şi dorm de-a-n-picioarele, cu nelipsitul blocnotes în mână. Printre nenumăraţii reporteri, se găseau în seara aceea la „Nickel Theatre" şi prietenii noştri, deştepţii de la chibiţărie, faimoşi învârte-lume, politicieni, poeţi, publicişti şi redactori de gazete, toţi înarmaţi din cap până în picioare, gata să se încaiere pe chestiunea noului *star*.

Şi dacă pentru unii Rafalescu însemna un geniu, în ochii altora nu era decât un tont şi o paiaţă. Dacă pentru unii el era un Sonnenthal, un Irving, un Possart sau un Rossi, pentru alţii nu era decât un ageamiu, un simplu Haim-Iankl, un cioban valah, şi atâta tot.

Da, în lumea teatrală evreiască se întrevedea mare fierbere. Atât partizanii, cât şi adversarii lui „Nickel Theatre" se înfiinţaseră la teatru cu cronicile gata scrise pentru ediţia de a doua zi a ziarelor pe care le reprezentau. De obicei, la asemenea spectacole extraordinare şi redactorii îşi iau rolul de cronicari. Redactorul unui mare cotidian îşi pregătise din vreme cronica teatrală, care începea aşa:

„De foarte multă vreme pereţii lui «Nickel Theatre» n-au mai auzit o asemenea furtună de aplauze. Entuziasmul publicului, care a atins ieri apogeul, venea să demonstreze făţiş adversarilor noştri bestiali, corupţi că..."

Un alt redactor, al unui cotidian şi mai de frunte, schiţase pentru cronica lui din numărul de a doua zi o introducere care începea cu următoarele cuvinte:

„Înspăimântătoarea cădere de aseară de la «Nickel Theatre» va fi o lecţie bună pentru toţi măgarii cu două picioare care se dau de-a berbeleacul ca să facă din ţânţar armăsar şi care, în schimbul unui dolar, doi, sunt gata să..."

Într-un cuvânt, se poate spune că la „Nickel Theatre" domnea o atmosferă încărcată. Nervii tuturor erau încordaţi, ochii tuturor erau

aţintiţi spre cortina care urma să se ridice. Şi, iată, luminile se sting şi cortina se ridică încet.

În acel moment păşiră în sală, în vârful picioarelor, trei persoane elegant îmbrăcate, care abia descinseseră dintr-un automobil luxos, cu un negru la volan, şi rugară să fie conduşi la loja numărul trei, cea mai scumpă lojă a teatrului.

Grupul celor trei persoane era compus dintr-un bătrânel cu burtă respectabilă, un tânăr cu pălărie cu boruri largi, trasă pe frunte, iar la braţul lui, o tânără femeie, cu faţa acoperită de un voal des. Bătrânelul cu burtă a condus tânăra pereche la uşa lojii numărul trei, iar negrul a rămas pe culoar, cu mantoul doamnei şi cu un pled pe braţe. Bătrânelul a ieşit apoi încet din lojă şi s-a îndreptat pe culoarul lung şi îngust spre parter.

Şi a fost să se întâmple ca, tocmai în clipa aceea, unul dintre directori, Nisl Schwalb, să treacă în fugă prin acest culoar şi să se lovească nas în nas cu bătrânelul cu burtă. Amândoi rămaseră ţintuiţi locului, se priviră o clipă în ochi, se dădură un pas îndărăt şi iarăşi se opriră, măsurându-se. Dar examinarea ţinu doar câteva clipe, căci înainte de a-şi fi putut da seama de unde se cunosc, se şi despărţiră: bătrânelul cu burtă o luă spre parter, iar Nisl Schwalb rămase pe loc, întrebându-se: „N-o fi cumva farsorul acela de... Dar, atunci, unde-i este barba?" Şi îndată dădu fuga la casă, să-şi caute asociatul, pe *mister* Nickel adică, proprietarul teatrului. Şi între ei se legă apoi o discuţie pe care o redăm aici cuvânt cu cuvânt:

– Cine-i perechea care ocupă loja numărul trei, aceea cu un negru la uşă?

Mister Nickel nu e omul care să stea mult la gânduri.

– În loja numărul trei? Dacă nu-i cumva Jacob Schiff, e desigur Louis Marshall.

– Ori eşti mincinos, ori idiot!

Mister Nickel băgă mâinile în buzunarele pantalonilor, învăluindu-şi asociatul într-o privire atât de prietenoasă, de parcă acela i-ar fi adresat cel mai măgulitor compliment.

– Cine atunci ar putea să fie?

– Păi zi așa, nu încurca socotelile! Burtă-verdele ăla care a condus perechea la loja numărul trei, să nu mă fi derutat cu barba lui, puteam să jur că nu-i altul decât Stelmah!

Lui *mister* Nickel parcă-i stă mintea în loc.

– Care burtă-verde? Ce barbă? Care Stelmah?

– Mânca-te-ar mama de deștept! Faci pe prostul sau ești măgar de-a binelea? Sau poate nu ești de pe-aici? Cum adică, n-ai auzit niciodată de Grișa Stelmah?

– Grișa Stelmah?

Mister Nickel sare ca ars și-și trage două palme zdravene, una pe obrazul drept, una pe cel stâng, și mormăie la propria-i adresă un cuvânt pe care nu l-ar admite nicio cenzură nicăierea, și nici chiar în America. După aceea răcnește cât îl ține gura:

– Sunt un idiot, un idiot și iar un idiot!

– Păi da, știu asta de mult!

Mister Nickel, însă, nu face caz nici de acest compliment și devine și mai vesel:

– Aha, aha, dacă ăla e Grișa Stelmah, apoi știu eu cine-i muierușca asta care a venit cu el. De nu, să n-apuc ziua de mâine!

– Amin!... Și cine-i?

– *Miss* Rosalie Spywack.

– Rosalie Spywack?

La aceste vorbe, *mister* Schwalb se plesnește la rându-i peste frunte și, lăsându-și asociatul la casă, dă fuga în sală, să mai arunce o privire asupra vechiului său prieten, să se convingă dacă într-adevăr burtă-verdele ăla e Stelmah, care i-a tras clapa cu barba...

Capitolul 58
RAFALESCU ÎN PLINĂ CREAŢIE

Când cortina cea grea de la „Nickel Theatre" s-a ridicat cu zgomot, marea de capete din sala pe jumătate cufundată în beznă a fremătat, înfiorată parcă de o boare răcoroasă. Obişnuita rumoare, uşor reţinută, când toţi se pregătesc să vadă şi să asculte, mai dură doar o clipă. Îndată se aşternu tăcerea, acea tăcere domoală şi solemnă care-l învăluie pe actor din toate părţile, îl înalţă, îl înaripează şi-l ridică de pe scenă în sus, peste marea de capete, deasupra mulţimii de spectatori. E acea tăcere care atinge cele mai delicate strune ale sufletului omenesc, care face să vibreze toate coardele talentului, îngăduind actorului să cucerească publicul.

În seara aceea Leo Rafalescu a cucerit publicul new-yorkez de la „Nickel Theatre".

Ca întotdeauna la prima lui apariţie într-un oraş, se reprezenta *Uriel Acosta.* De îndată ce apăru pe scenă, Uriel deveni punctul de atracţie al publicului. Acest tânăr fascinant, cu chipul frumos, fin şi palid, cu părul lung, cu ochii mari şi îndureraţi, cu barba blondă, abia răsărită, şi gâtul gol, amintea chipul lui Crist.

Cu o forţă nebănuită, Uriel Acosta îşi atrăgea simpatia spectatorilor. În ţinuta lui, în glasul lui sălăşluia acea forţă care atrăgea asupra actorului dragostea marelui public. Un farmec deosebit se desprindea din fiecare gest, din fiecare mişcare a lui pe scenă. Trecerile de la o stare la alta erau cu totul fireşti şi de o mare bogăţie de nuanţe. Iată, ai în faţa ta un tânăr gânditor, care discută cu doctorul de Silva, în termenii folosiţi de un tânăr talmudist, de un filozof cu vaste cunoştinţe în domeniul înaltelor sfere cereşti: „Nu vreau să susţin că aş demonstra adevărul curat, pe care fiecare ar trebui să-l admită. O, nu! Ştiu doar atât, că neştiinţa mea îmi impune să cercetez. Că orbirea mea mă îndeamnă să privesc mai în adânc, iar surzenia mea îmi cere să-mi plec şi mai mult urechea..." La cuvintele „orbirea mea", el duce mâna

la ochi; la cuvintele „surzenia mea", duce mâna la urechi întocmai ca un învăţăcel evreu iluminist dintr-un *beth-hamedraş*[1], al cărui chip exprimă profunzimea gândirii. Când în discuţia cu de Silva intervine logodnicul Iudithei, iubita lui, fizionomia i se schimbă pe dată. În faţa ta nu mai vezi filozoful, ci simplul îndrăgostit care vorbeşte cu admiraţie şi înflăcărare despre fata lui iubită, ajunsă pe mâini străine.

„Ea a fost trimisă din cereuri... e o comoară a lui Dumnezeu." Zicând acestea cu patos, Uriel Acosta se îndreaptă brusc spre Ben-Iochai, logodnicul fetei, şi îl prinde de mână cu dragoste, cu rugăminţi şi implorări: „O, nu te atinge de ea cu mâna ta mânjită de galbeni! Închină-te mai bine, imploră-l pe Dumnezeu, roagă-te pentru ea!"

Intră acum tribunalul rabinic[2] – rabinul de Santos, cu asesorii săi – ca să judece cartea lui Uriel Acosta şi să-l declare eretic. În această clipă înfăţişarea lui Acosta se schimbă cu desăvârşire. De astă dată ai în faţa ta un martir, pe care religioşii, orbiţi de fanatism, rupţi de realităţile lumii, vor să-l silească să se lepede de convingerile lui, şi de nu, să-l excomunice, să se răzbune pe el până la sânge!

Cât de expresivi sunt în aceste clipe ochii lui Rafalescu, cât de pătrunzătoare privirile, cât dramatism citeşti pe chipul lui, a cărui expresie, schimbându-se de la o clipă la alta, dezvăluie întreaga gamă a simţirilor, întreaga tragedie a vieţii sale, a sufletului său zbuciumat. Şi toate acestea fără mijloace ieftine, banale, fără gesturi exaltate şi exclamaţii patetice. Nu se bate cu pumnii în piept, nu-şi smulge părul lung, nu-şi frânge mâinile, nu străbate scena cu paşi largi şi nu face gesturi disperate, de martir. Toţi recunosc că în faţa lor stă un artist înnăscut, un poet, un mare maestru, binecuvântat cu harul lui Dumnezeu, care face din rolul său o creaţie, o trăire intensă. Toţi recunosc că Acosta interpretat de Rafalescu e autentic, şi nu scos din carte, un personaj viu, creat cu multă trudă şi după un studiu îndelungat.

---

1. Casă de rugăciune care găzduieşte şi studiul Torei pentru adulţi.
2. Instituţie comunitară evreiască ce judecă după normele dreptului evreiesc.

La sfârşitul primului act, când Acosta rămâne singur, Rafalescu e din nou altul. În locul martirului năpăstuit, ai acum în faţă un erou gata să lupte: „O, Ben-Iochai, greşeşti de-a binelea! Cel deprins să lupte pentru adevăr nu va lăsa pe nimeni să-i calce în picioare coroana lui de aur!"

Aici, Rafalescu ridică deodată mâna şi celor din sală li se pare că în faţa lor stă un om încununat, nu cu o coroană de aur, ci cu cununa suferinţei. Simpatiile tuturor sunt, fireşte, de partea lui, inimile tuturor bat pentru el. Şi cu toţii regretă că atât de repede se lasă cortina. Şi cu toţii doresc să-l mai vadă, să-l mai privească pe acest frumos, delicat şi drag Uriel Acosta. Şi nu mai contenesc cu strigătele: „Rafalescu, Rafalescu!" la care tânărul *star* se arată iar şi iar publicului.

„Nickel Theatre" de mult nu mai cunoscuse asemenea aplauze, asemenea exclamaţii şi ovaţii.

Impresarii lui „Nickel Theatre" şi asociaţii trupei „Klamer, Schwalb et Comp." erau în al şaptelea cer, iar adversarii, adică oamenii celorlalte teatre, cei care se pregătiseră să-l fluiere pe acest „tinerel", precum şi chibiţii pisălogi, criticii de cafenea, toţi cei care îşi ascuţiseră ghearele pe chestia acestui „Possart-Irving-Rossi" evreu, îşi muşcau acum degetele de ciudă. Totuşi, nu-şi pierdeau în întregime speranţa:

– Lasă! Seara e lungă, se mângâiau ei, iar tragedia lui Karl Gutzkow are cinci acte...

Capitolul 59
ÎN ANTRACT

După primul act, în pauză, la „Nickel Theatre" domnea, ca în toate teatrele la spectacolele de beneficiu, o atmosferă de neobişnuită animaţie şi antren. Spectatorii îşi împărtăşeau reciproc impresiile pe care noul *star* le făcuse asupra lor. Numele lui Rafalescu era pe

buzele tuturor: la parter, prin loji şi până sus la galerie. Fiecare se grăbea să povestească vecinului biografia tânărului artist, după cum o reţinuse din *paper*-ul lui. Ceea ce arăta cât de strânsă este la New York legătura dintre teatru şi presă. Se înţelege, însă, că biografia artistului publicată de un ziar nu prea coincidea cu biografia publicată de alt ziar, după cum nici toate părerile despre artist nu erau aceleaşi. Ar mai fi de adăugat că nu chiar toţi spectatorii ştiau ce reprezintă *Uriel Acosta,* şi, mai puţin încă, cine este autorul tragediei: Latainer, Gordin, Libin sau Iacoby[1]! Erau şi dintre aceia care se aşteptau ca în actele următoare să asculte vreun cuplet gen *Moişe* sau alte cuplete asemănătoare, ceea ce vădea în mare măsură nivelul cultural scăzut sau pur şi simplu prostul-gust al marelui public. Totuşi, trebuie să recunoaştem că aproape toţi fuseseră copleşiţi de vigoarea artistică a noului *star,* pe care o percepeau probabil mai mult cu inima decât cu raţiunea. Şi de aceea se grăbeau cu toţii să-şi comunice unul altuia, pe cât puteau, ceea ce simţiseră, impresiile şi părerile despre Rafalescu.

Doar un singur spectator, sărmanul, se ţinea deoparte, izolat, fără putinţă de a împărţi cu cineva plăcerea şi impresiile pe care i le prilejuise această seară. Era prietenul nostru, marele amator de teatru evreiesc, Meer Stelmah.

Meer Stelmah nu numai că se delectase la acest spectacol, nu numai că în schimbul gologanilor săi savurase atâtea bucurii, dar se topea pur şi simplu de entuziasm şi plăcere. Din păcate, însă, nu avea cu cine schimba o vorbă. Chibzui deci că n-ar fi rău să se strecoare încetişor în loja numărul trei, mai întâi ca să vadă ce-i mai fac copiii, şi al doilea, ca să audă şi părerea lor despre acest artist rar, despre Rafalescu.

Dar nu făcu nici trei paşi şi rămase pironit locului, în faţa lui răsărise aceeaşi namilă pe care o întâlnise pc culoar. Ce figură cunoscută! Cu mutra surâzătoare şi voioasă, namila se opri în faţa lui Stelmah şi-l privi drept în ochi. Era Nisl Schwalb.

1. Primii trei sunt autori dramatici, iar Iacoby a fost un cunoscut dirijor.

– Hai noroc, burtosule! zice Nisl Schwalb. Ce adică, nu mă recunoşti? Cum se poate? Păi la Londra eram prieteni la cataramă! N-am fost la dumneata în vizită, mai ţii minte? Ceea ce înseamnă că eu am stat afară la uşă, iar dumneata mi-ai trimis vorbă că nu eşti acasă. Te-am recunoscut după glas. Şi eram chiar gata să-ţi fac pe loc un scandal, aşa să am eu parte de binele tuturor! Dar mi-am zis: Treacă de la mine, spele-se alţii pe cap cu el! Eu atunci veneam la dumneata, dacă-ţi mai aminteşti, nu pentru interesele mele, ci ca să fac cuiva un bine, veneam pentru cantorul din Lomza, cu trupa lui. Mai ţii minte trupa lui? Să-i vezi acum! Ehei, lor nu le mai trebuie mila dumitale! Acuma-s *all right!* Ei, dar dumneata cum o mai duci, nene? Aşa, vasăzică, m-ai dus cu barba dumitale, că de n-ar fi Grişa şi cu Spivak aici, în loja numărul trei, nu te-aş putea recunoaşte cu niciun chip... Aşa să trăiesc eu!

Dacă pe Stelmah nu l-a lovit pe loc damblaua, e minune cerească... Simpla întâlnire cu acest individ, care trăncănea verzi şi uscate, era destul ca să-l pună pe jăratic, darămite când mai auzi din gura lui numele lui Grişa şi al Rozei. De unde-o fi aflat individul că tinerii sunt în loja numărul trei? Când a apucat să afle? Şi, în definitiv, ce neam este el, Stelmah, cu vlăjganul ăsta? Ehei, ce-i urează el acum lui Schwalb... ducă-se pe pustii! Una cu alta, însă, nu are a face. Omul dacă te opreşte şi-ţi spune că te cunoaşte, de, nu poţi fi aşa de gros de obraz ca să-i întorci spatele. Dar cum a fost, cum n-a fost, s-a terminat cu buna dispoziţie a lui Stelmah. În loja copiilor n-a mai avut chef să intre, aşa că treaba asta a lăsat-o pentru antractul următor. Cât a durat actul al doilea, Stelmah a stat ca pe ghimpi. Dacă ar fi intrat la copiii lui în lojă imediat după actul întâi, desigur că lucrurile ar fi luat o altă întorsătură şi nu s-ar fi petrecut ceea ce ne pregătim să povestim în capitolul următor.

Capitolul 60
CE S-A PETRECUT ÎN LOJA NUMĂRUL TREI?

De fapt, în loja numărul trei nu s-a petrecut nimic. Acolo stătea, după cum ştim, celebra pereche, Grişa Stelmah şi Roza Spivak. Au ascultat actul întâi până la sfârşit, fără a-l pierde din ochi pe Leo Rafalescu, protagonistul-oaspete, care făcuse asupra lor o impresie cu mult mai puternică, poate, decât asupra întregului public de la „Nickel Theatre". Era pentru amândoi o surpriză plăcută să asculte un artist autentic, plin de talent, să vadă răsărind pe scena evreiască o adevărată stea. Roza, mai ales, era deosebit de mişcată. Pentru ea acest fapt constituia, s-ar putea spune, o izbândă, un triumf. Avusese doar şi ea odată o legătură oarecare cu teatrul evreiesc... De mult nu mai trăise o bucurie spirituală atât de deplină. De aceea, îi şi era profund recunoscătoare lui Stelmah-tatăl pentru ideea de a-i invita la teatrul evreiesc.

Mirarea ei creştea din ce în ce. Aproape că nu-şi credea ochilor! Niciodată nu şi-ar fi putut închipui că teatrul evreiesc, aşa cum şi-l amintea ea, va atinge într-un timp atât de scurt un nivel atât de înalt de artă adevărată. Niciodată nu crezuse că dintre actorii evrei, aşa cum îi cunoscuse ea, s-ar putea ridica o personalitate ca aceasta, un gigant, un artist de proporţiile lui Rafalescu. Cu mare interes şi încordare urmărea fiece pas, fiece mişcare a acestui strălucit actor, care, prin naturaleţea, prin veridicul jocului său, o transportase în Amsterdamul[1] de altădată.

Puterea imaginaţiei, a iluziei era atât de copleşitoare, încât Roza parcă se vedea împreună cu Acosta în timpul evului mediu, împărţind împreună cu el bucuriile şi durerile acelei epoci frământate de luptă între libertatea de cuget şi fanatism, epoca lui Spinoza. Păcat numai că cei din loja de alături, loja direcţiei, îi împiedicau să asculte cum se cuvine. Se strânsese acolo un grup de femei care pălăvrăgeau

1. Locul unde se petrece acţiunea piesei.

pe şoptite, ca într-o sinagogă, bunăoară, în timpul rugăciunii, când nici n-ai vrea să-l deranjezi pe cantor, dar nici să taci nu poţi, că te mănâncă limba.

Acest grup de femei era, după cât se pare, în relaţii de rudenie cu „Nickel Theatre" şi cu compania „Klamer, Schwalb et Comp". Printre ele se afla şi o cunoştinţă a noastră, nevasta cantorului din Lomza, precum şi alte câteva cucoane, cam trecute, dar împopoţonate şi cu feţele zbârcite pudrate din belşug. De nu-s cumva actriţe, gândea Roza Spivak, atunci sunt neveste de actori. Ce treburi importante au ele de nu-şi pot amâna vorbăria pe mai târziu, cam greu de înţeles. E ca un făcut: când eşti silit să taci, atunci ai vorbi mai mult.

De bine, de rău, ele ar mai fi fost de suportat, dar... uşa se deschise şi în loja direcţiei năvăli ca o furtună, chiar pe la mijlocul actului întâi, o femeiuşcă nostimă, cu o pălărie sub ale cărei boruri ar fi încăput cu uşurinţă toate femeile din lojă. Acum, ţine-te trăncăneală! Să fi putut, Roza ar fi sfâşiat-o pe pupăza cu pălăria cât roata carului. Auzi, ce om, să nu tacă o clipă! Parcă a adus-o Necuratul! Tot timpul nu-i stătea gura. Dă-i cu şuşoteala, dă-i cu secretele, ba la urechea uneia, ba la urechea alteia; şi râdea pe înfundate, şi se foia suflecându-şi mânecile, ca să-şi expună brăţările cu briliante şi totodată braţele albe, frumoase. Roza şi Grişa schimbau priviri, întrebându-se din ochi: „Ce sălbăticiune o mai fi şi asta?" Dar nici când se termină actul întâi şi se lăsă cortina, şi teatrul întreg se cutremura de aplauze şi de strigăte: „Rafalescu, Rafalescu!", pupăza nu şi-a închis pliscul, ci hohotea şi se foia şi se purta în aşa fel încât îţi venea s-o dai afară din sală.

Când Rafalescu a fost chemat la rampă pentru a treia oară, iar el, foarte galant, s-a înclinat, mulţumind publicului care aplauda în delir, Roza observă că fâşneaţa de alături se strâmbă la el, scoţându-i limba, şi că celelalte femei din loja direcţiei izbucnesc într-un râs atât de caraghios, încât se simţi de-a dreptul revoltată. Şi aplecându-se spre creatura cu pălăria cât roata carului, îi spuse pe evreieşte:

– Ce, nu ţi-a plăcut artistul?

– Care artist? Rafalescu? Ha, ha! Păi e logodnicul meu, ha, ha!

Atât de simplu a rostit aceste cuvinte şi cu un râs atât de candid, încât Rozei această femeiuşcă îi deveni deodată simpatică. Aşa că se apropie mai mult de ea:

– E logodnicul dumitale? Eşti şi dumneata actriţă?

– Hm, mai întrebi? răspunse ea, de astă dată serioasă. Sunt primadonă! Mă numesc Henriette Schwalb.

– Îmi pare foarte bine.

Roza nu-şi spuse numele, îşi aşează doar scaunul mai aproape de al primadonei, încât se aflau acum obraz lângă obraz: le separa numai placajul subţire de lemn dintre cele două loji. Aşa că îşi puteau vorbi nestingherite, departe de orice ureche străină.

– Ştii ce aş dori să aflu de la dumneata? îi spuse Roza cu amabilitate. E adevărat ce se scrie despre Rafalescu, că e din Bucureşti, că regina Carmen-Sylva...

– Minciuni! Minciuni gogonate! îi curmă vorba Henriette. Mai întâi, nu-i din Bucureşti, ci din Holăneşti...

– Din Holăneşti?

Cuvântul „Holăneşti" Roza parcă nu l-ar fi rostit din gură, ci i-a ţâşnit din inimă. A apucat-o pe Henriette de braţul ei gol şi rece. Dar stăpânindu-se repede, se prefăcu că-i admiră brăţara:

– Porţi atâtea bijuterii! Îmi place brăţara dumitale...

– E un cadou de la logodnicul meu.

– Şi cum spuneai că se numeşte oraşul? mai întreabă Roza, cu indiferenţă prefăcută, uitându-se întruna la brăţara cu briliante a Henriettei.

– Oraş? Ha, ha, ha, e un târguşor! Holăneşti îi zice, un târguşor din Basarabia. Acolo se mănâncă mămăligă, ha, ha, ha!

Dar convorbirea intimă dintre cele două primadone fu, din păcate, întreruptă. În sală se stinseră deodată luminile, cortina se ridică şi începu actul al doilea.

Capitolul 61
PUBLICUL ŞI-A IEŞIT DIN MINŢI

Unde i-au fost ochii? Cum nu l-a recunoscut din prima clipă, de la prima privire, după primul cuvânt?

Roza se uită în program. Citeşte: „Uriel Acosta – Leo Rafalescu".

– Da, desigur, Leo...

– Care Leo? o întreabă Grişa, observând că se petrece ceva cu Roza.

Tot timpul actului întâi Roza stătuse lipită de el, cu mâna în mâna lui. Şi acum, la actul al doilea, nu mai e aceeaşi. Stă aplecată aproape în întregime peste balustradă şi priveşte scena prin binoclu. O grădină şi nişte copaci de decor. Printre copaci, câteva siluete. Dar printre ele nu se află cel pe care îl caută ea. I se pare că şi siluetele şi copacii sunt de carton: siluete de decor, care se mişcă pe scenă ca nişte fantoşe, ca nişte mumii vorbitoare. Un om în vârstă, elegant îmbrăcat, citeşte o hârtie, o citeşte plângând, cu vocea schimbată. Lângă el stă un servitor în livrea demodată, cu o codiţă împletită pe ceafă. Vorbesc despre ceva aceste marionete, dar despre ce anume, Roza nu poate înţelege. După aceea apare pe scenă o fată tânără, prost grimată, cu sprâncenele exagerat creionate. Mâinile îi sunt roşii şi prea mari. Cine e fata? Ce caută aici? îl strigă pe bătrân: „Tată!" Îşi spun, pare-se, nişte simple nerozii, vorbe fără rost, despre bursa din Amsterdam, despre Rubens şi Van Dyck, despre profetul Moise, despre Socrate şi Cristos, despre artă şi religie, vorbe goale, prosteşti.

Servitorul iese. Slavă Domnului, o fantoşă mai puţin.

Nici bătrânul nu mai e. A rămas fata singură. Se plimbă pe scenă fără rost. Îşi dă peste cap ochii prost machiaţi şi, împreunându-şi mâinile roşii peste sânii falşi, vorbeşte: „Lanţurile laşităţii îmi apasă inima!" Vorbe goale...

Dar iată-l pe el! Uriel Acosta! Roza simte că i se taie răsuflarea.

Pulsul îi bate cu putere, inima e gata-gata să-i sară din piept. „Tic, tic, tic!" O clipă i s-a părut că Uriel Acosta priveşte spre loja ei, că se uită ţintă la ea. Îşi simte obrajii arzând ca para. Nu, i s-a părut, i s-a părut...

Liniştit şi domol vorbeşte Uriel cu iubita lui, Iudith! Vocea îi e caldă, mişcările frumoase, delicate, grăitoare. Totul e cântărit şi măsurat. Niciun pas nechibzuit, nicio nuanţă de prisos. Teatrul întreg îi soarbe fiece cuvânt, parcă nimeni n-ar mai exista acolo afară de el. Deodată Uriel îşi înalţă glasul. În vorbele lui se simte acum o forţă deosebită. Cu gingăşie, plin de dragoste, o prinde de mână pe Iudith: „Scumpa mea Iudith, pentru ultima oară, rămâi cu bine!"

O, ce frumoşi, ce minunat de frumoşi sunt ochii lui! Câtă simţire, câtă dragoste chinuitoare se reflectă în ei! Nu cumva are de gând să părăsească scena? Nu, nu. Intră din nou bătrânul de mai înainte, însoţit de câţiva oameni, şi Uriel rămâne cu ei. Slavă Domnului că a rămas! Roza fixează asupra lui binoclul. Vede că Iudith îl ia de mână şi încetişor pleacă amândoi. Din depărtare se aude o muzică. Oftând, Roza lasă jos binoclul. Tânărul violonist Grişa Stelmah, care stă alături, o priveşte atent, ar vrea să înţeleagă ce-i cu ea. Ar vrea s-o întrebe de ce oftează. Roza nu-l vede, Roza nu vede pe nimeni, e adâncită în gândurile ei, în străfundul sufletului ei. Să fie el într-adevăr, cel pe care l-a aşteptat atâta vreme, cel pe care-l legăna în gândurile ei? Cel pe care îl vedea atât de des în visurile ei? Sau poate că ceea ce vede acum e un vis! Nu, nu e vis.

În spatele ei aude şoapte. Cineva şopteşte în loja de alături. Tot fata aceea, care se recomandase drept primadonă şi se lăudase că Rafalescu îi e logodnic. Cum e cu putinţă ?... Are să-l întrebe pe el. Chiar astăzi are să-l întrebe. Dar unde să-l vadă? Chiar aici, la teatru, în culise. După actul al doilea se va duce pe scenă şi va cere să fie chemat Leo Rafalescu. Dar cum să-l anunţe? Cine adică să spună că întreabă, de el? Va spune că o *lady* vrea să-l vadă. Atât: o *lady*... Toţi o vor privi: „Cine este această *lady* care se interesează de Rafalescu?" Dar ce-i pasă ei?

Un singur lucru a uitat Roza: că nu e singură la teatru, că mai e cu cineva în lojă; că alături de ea stă Grişa. Oi, Grişa! De el uitase aproape cu totul. Uitase ce îi leagă! Uitase ce se petrecuse în dimineaţa aceea, uitase că pe lume există un om cu numele de Grişa Stelmah! Bietul Grişa!

Deodată de pe scenă se aude răsunând un corn.

Roza tresaltă ca din somn. Scena e plină de oameni; toţi vorbesc. Vorbe goale, inutile, fără rost, i se par ei. Unde-i Uriel? Iată-l, are acum cu totul altă înfăţişare. E cu totul alt om. Glasul lui răsună acum cu o forţă nouă.

Roza nu-şi mai ia binoclul de la ochi, ascultă încordată frazele lungului monolog al lui Uriel Acosta. Sensul monologului nu-l prinde întocmai, dar fiece cuvânt, luat în parte, are pentru ea un înţeles deosebit. Şi nu atât cuvintele, cât glasul. Glasul lui. Cum i-a putut uita glasul? De câte ori, închizând ochii, nu-l auzea vorbind?

„Vreau să rabd, să îndur suferinţele deopotrivă cu toţi. Excomunicarea voastră poate fi valabilă pentru voi. Eu mă consider evreu!" Cu aceste cuvinte, Uriel Acosta îşi încheie, mândru, monologul, în timp ce întreaga sală izbucneşte în aplauze furtunoase.

Tonul îl dăduse tineretul înflăcărat de acele sentimente naţionale care răzbiseră până la fraţii noştri de peste Ocean. Cel mai mult le plăcuseră tuturor cuvintele: „Vreau să rabd, să îndur suferinţele deopotrivă cu toţi". Şi, cu ochii la el, spectatorii, care, acolo, în America, se pricep mai mult sau mai puţin la artă, au prins să aplaude frenetic. Simţeau cu toţii că au în faţa lor un artist autentic, de o forţă neobişnuită, un artist care duce pe umerii săi destinul întregii trupe. Da, acesta e un *star,* spun cu toţii, o adevărată stea pe firmamentul scenei evreieşti.

Cel de-al doilea act se terminase de mult, dar aplauzele încă nu conteniseră; ele se împleteau acum cu strigăte frenetice: „Rafalescu, bravo, Rafalescu!" *„Shut up!"* „Tăcere!" încercau unii să potolească publicul. Zadarnic. În loc de „Bravo, Rafalescu!", aclamaţiile se

înţeleseră: *„Hurrah for Rafalescu![1]"* – Publicul şi-a ieşit din minţi! s-a auzit o voce de la parter.

Cel care o spusese avea dreptate: publicul înnebunise pur şi simplu.

Capitolul 62
ŞI MISTER NICKEL ŢINE UN „SPEECH"

În America toată lumea ţine *speech*-uri, mic şi mare, tânăr şi bătrân. Toţi ştiu să ţină un *speech,* afară doar de un mut din născare.

În America se ţin *speech*-uri la orice petrecere şi cu orice ocazie. O logodnă, o nuntă, un botez, un *Bar-Miţva,* inaugurarea unei case noi, terminarea cititului celor cinci cărţi ale *Bibliei*[2], un divorţ şi naiba mai ştie ce, toate sunt prilejuri de *speech.* Dar mai ales când e vorba de o şedinţă, de o adunare, de o conferinţă, de întâmpinarea unui oaspete de vază, de vreo recepţie, de un concert sau spectacol, s-a isprăvit, atunci Dumnezeu însuşi a poruncit să se ţină *speech*-uri.

La teatru, când soseşte un protagonist, un *star*-oaspete, în antracte se ţin pe scenă discursuri în onoarea lui. Asta o face de obicei fie oaspetele însuşi, fie unul dintre actori, care are o voce cât zece şi ştie să dea tonul. Câteodată se urcă pe scenă chiar directorul teatrului şi face cunoscut onoratului public ceea ce dumnealui consideră că onoratul public ar trebui să ştie.

De astă dată, după actul al doilea, în timp ce publicul îşi ieşise aproape din minţi aplaudând şi strigând „bravo" şi *„hurrah for Rafalescu"*, iar Rafalescu obosise tot apărând la fiece minut ca să se încline în faţa acestui public în delir, iată că se ridică din nou cortina şi în locul sărbătoritului actor apare figura veselă şi atât de binecunoscută a lui *mister* Nickel.

Nickel era foarte simplu îmbrăcat, ca un gospodar la casa lui:

1. Ura pentru Rafalescu! (din engleză).

2. Acest moment se celebrează toamna, de *Simhat Tora* (Bucuria Torei), când evreii sărbătoresc primirea Torei.

cu o jachetă scurtă, foarte obişnuită, cu mâinile în buzunare şi cu zâmbetul pe buze, obişnuitul, binecunoscutul lui zâmbet căruia îi datora faima de *good hoy.*

– *Ladies and gentlemen,* îşi începe *mister* Nickel discursul improvizat, mai întâi şi întâi găsesc necesar să exprim mulţumirile mele cele mai profunde onoratului public pentru cinstea pe care mi-a făcut-o prin prezenţa sa în teatrul meu. Nu mă miră faptul că toate spectacolele teatrului meu se desfăşoară întotdeauna cu săli arhipline, în timp ce în alte teatre din New York e loc berechet să treci cu automobilul de-a lungul şi de-a latul sălii. Prin asta nu intenţionez să-i blamez, Doamne fereşte, pe concurenţii mei, dar adevărul nu poate fi ascuns, onoratul public are mai multă încredere în teatrul meu decât în toate celelalte. Poate că asta se datoreşte faptului că eu fac tot posibilul pentru a satisface onoratul public. De astă dată am reuşit, cu cheltuieli colosale, bineînţeles, să-l invit de la Bucureşti pe ilustrul nostru oaspete de astă-seară, pentru o scurtă serie de spectacole. El este regele actorilor, este ilustrul artist dramatic de faimă mondială, Leo Rafalescu din Bucureşti, care nu are egal nici aici la noi, nici de partea cealaltă a Atlanticului. Mă bucur văzând că onoratul public l-a preţuit la justa lui valoare şi sunt gata să vă promit ca şi pe viitor să nu mă las speriat de nicio cheltuială, oricât de mare ar fi ea, numai şi numai spre a reţine pentru cât mai multă vreme printre noi pe genialul oaspete. Şi asta, *ladies and gentlemen,* pentru a da posibilitate sutelor şi miilor de oameni care astăzi, bieţii de ei, au trebuit să se întoarcă acasă cu durerea în suflet, căci, vedeţi, în sală nu mai e loc nici măcar să azvârli un ac... pentru a le da posibilitatea, zic, să-l poată vedea şi ei pe Leo Rafalescu. *Ladies and gentlemen,* exprimându-mi recunoştinţa faţă de onoratul public, nu pot uita să mulţumesc oaspeţilor proeminenţi care mi-au onorat teatrul cu prezenţa lor. O bucurie cu totul deosebită mă face să vă comunic că printre oaspeţii de vază care mi-au onorat teatrul cu înalta lor prezenţă se află unii care până astăzi n-au păşit încă în niciun teatru evreiesc din New York, în afară de teatrul meu. Şi

printre aceştia ne-au onorat două înalte personalităţi, artişti ei înşişi, şi încă foarte renumiţi în cele două lumi, în Europa şi America. Ei se află, *ladies and gentlemen,* iată, chiar aici, în loja din stânga. Cred că nu există om care să nu fi auzit de numele lor: Grişa Stelmah şi *miss* Rosalie Spywack, după cum nu există om care să nu fi auzit de numele lui Washington, Lincoln sau Edison...

Restul *speech*-ului lui *mister* Nickel nu l-a mai putut auzi nimeni – nici chiar el însuşi – deoarece publicul, şi aşa destul de înfierbântat, s-a încins şi mai mult aflând că în sală se găsesc Grişa Stelmah şi Rosalie Spywack, ale căror nume umpleau paginile gazetelor. Ca un singur om, întregul public de la parter s-a ridicat în picioare, ovaţionând furtunos pe cele două celebrităţi, încât lui Grişa şi Rozei nu le mai rămăsese alta decât să se ridice şi să fugă din teatru, de parcă li s-ar fi adus Dumnezeu ştie ce ofensă. La această fugă i-a silit, am putea spune, Stelmah-tatăl, care abia răzbise până la loja lor. El le-a şoptit ceva la ureche, şi în aclamaţiile şi uralele publicului, i-a condus, împreună cu negrul, până la automobil. S-a urcat apoi şi el, nemaiîncetând cu înjurăturile la adresa acestui cartier evreiesc, a acestui blestemat *Down-town,* care i-a primit cu o ceremonie... aproape ea o înmormântare împărătească.

Rafalescu n-a mai stat să asculte ultimele cuvinte din reuşitul *speech* al lui *mister* Nickel. De îndată ce acesta a început să mulţumească oaspeţilor de vază care îi onorează teatrul „cu înalta lor prezenţă", eroul nostru, exasperat, s-a şi retras în cabina lui, să se grimeze pentru actul al treilea.

– Ce-i cu hărmălaia din sală? îl întreabă pe peruchier, care, buimac, dăduse buzna în cabină.

– Nişte trăsniţi – îi răspunde peruchierul, un tânăr liber cugetător, un socialist, căruia nu-i scapă nici o conferinţă la „Klington-Hall", bineînţeles dacă aceasta nu are loc seara, când el e ocupat până peste cap cu teatrul – curat nebuni! Oameni sălbătici, fără pic de civilizaţie. Lui *mister* Nickel, directorul nostru, i s-a năzărit să ţină un *speech* cu ocazia spectacolului de astă-seară. Dacă-i vorba aşa,

ţine barem un *speech* ca lumea, *mister!* Aş, de unde, el doar este, între noi fie vorba, un *boss*[1], un burghez, aşa că, de! trebuie să-i linguşească pe capitalişti, pe spectatorii simandicoşi şi pe artiştii lor aristocraţi care au catadicsit să ne onoreze cu prezenţa lor, coborând din Fifth Avenue până aici, în amărâtul ăsta de *Down-town.* Ţţţ, mare scofală!

– Dar cine-s artiştii din Fifth Avenue? întreabă Rafalescu, uitându-se în oglindă şi încercând să ia o poză cât mai potrivită pentru scena din actul trei, tragica scenă a întâlnirii lui Uriel cu familia lui, cu muma lui oarbă.

– Cine sunt? El e violonist şi ea cântăreaţă, primadonă. Lui îi zice Grişa Stelmah, iar ei, Rosalie Spywack sau Roza Spivak, cam aşa ceva...

Dacă peruchierul l-ar fi fript cu un fier înroşit sau dacă din întâmplare i-ar fi tăiat gâtul cu briciul, Rafalescu n-ar fi sărit în sus aşa cum a sărit la auzul ultimelor lui cuvinte. O clipă a rămas ca zăpăcit, palid ca un mort. Apoi şi-a aruncat peruca, şi-a smuls bărbuţa şi s-a repezit spre uşă. Peruchierul a crezut o clipă că tânărul maestru şi-a pierdut minţile... În clipa aceasta se auzi o bătaie în uşă şi, fără a mai aştepta obişnuitul *come in,* Henriette năvăli în cabina lui Rafalescu:

– Ha, ha, ha! Mare comedie şi cu colegii ăştia ai noştri, aristocraţii din *Up-town!* Au fugit de noi ca de ciumă! Mare comedie, ha, ha, ha!

Capitolul 63
ÎNCĂ O ÎNTÂLNIRE

În vreme ce publicul de la „Nickel Theatre", înfierbântat la culme, nu mai înceta cu aclamaţiile, mai ales pentru Rafalescu, apoi pentru Grişa şi Roza, la ieşirea din teatru se petrecea următoarea scenă:

1. Patron, şef (din engleză).

Elegantul nostru prieten *mister* Klamer stătea în hol, lângă uşă, de unde urmărea *speech*-ul lui *mister* Nickel. Stătea cu un ochi pe jumătate închis, cu vârful bărbii à la Herzl în gură, iar întreaga lui înfăţişare parcă spunea că *speech*-ul lui *mister* Nickel nu-i este câtuşi de puţin pe plac. El, Klamer, nu pricepe cum îşi poate permite un necioplit ca ăsta, care habar n-are de istorie, de artă, de Shakespeare, să ţină discursuri în faţa unui asemenea public! El, *mister* Klamer adică, să fi vorbit în locul lui, ehei, ar fi fost *all right,* rămânea lumea cu gura căscată sau, cum zice englezul, *I would pay them for all I'm worth*![1]

– Aha, bine că te-am găsit, şefule! Ce mai faci, ce mai spui? Chiar după dumneata umblam, te căutam cu lumânarea, aşa să-mi dea Dumnezeu fericire şi noroc!

Mister Klamer se pomeni în faţă cu un omuleţ cu ochi de şmecher, îmbrăcat într-un costum nou-nouţ, cu ghete mari de lac şi cămaşă cu manşete mult prea lungi, care îi ajungeau până peste degete şi pe care zadarnic se ostenea să şi le îndese în mâneci, din care cauză mâinile îi erau într-o permanentă agitaţie. Omuleţul vorbea cam răguşit şi pe nerăsuflate, nemailăsându-ţi răgaz să-i răspunzi.

– Ia să-mi spui, scumpul meu englez în pantaloni cu pătrăţele, cum îţi merge aici, în ţara asta, cum o duci cu sănătatea, cum stai cu afacerile? Şi... ce te uiţi aşa la mine, ca un mire cu burta goală?[2] Ce, nu mă mai cunoşti? Ia aminteşte-ţi! Mă cheamă Muravcik, Şulem-Meer Muravcik. Am stat la dumneata în gazdă la Londra. Am pătimit destule pe atunci, să nu mai dea Dumnezeu! Am fost nevoit să ajung la dumneata, să-mi faci bine cu un împrumut de câţiva şilingi, se înţelege, contra unui amanet, cum spune proverbul: „Ce-i în mână nu-i minciună". Acum am venit să-ţi achit datoria şi să-mi iau înapoi pachetul, cum s-ar zice: pun bănuţii pe tejghea şi atunci marfa-i a mea! Nu-mi place să am belele pe cap, mă-nţelegi? Şi, afară de asta, am şi nevoie de hârtiile alea...

1. Le-aş arăta eu de ce sunt în stare! (din engleză).

2. În lumea evreiască tradiţională, cei doi miri postesc în ziua nunţii până după oficierea ceremonialului.

– Care hârtii?

Se vede că *mister* Klamer nu-l recunoscuse încă.

Personajul cu ochi de şmecher începe atunci să râdă cu hohote, cu râsul lui hodorogit, nemaiterminând să se lupte cu manşetele.

– Ia te uită la el cum face pe prostul! Ai uitat? Săculeţul roşu cu burticică plină de hârtii... hârtii foarte importante! Pentru dumneata poate că n-au cine ştie ce valoare, dar pentru mine reprezintă o adevărată avere. Încearcă numai să-mi oferi pentru hârtiile astea o mie de dolari... zău că n-aş primi! Aşa să-mi dea Dumnezeu fericire şi noroc!

– Ce-mi tot îndrugi acolo?! Vezi, mai degrabă, n-ai greşit adresa? Nu cumva baţi la o uşă străină?

Dar continuând să râdă, Muravcik îi dă înainte:

– Frumoasă poveste, păcat numai că-i scurtă. Ascultă aici, eu nu m-am înşelat încă niciodată, eu totdeauna nimeresc unde trebuie. Şi dacă vrei să ştii ceva mai mult, pot să-ţi spun că eu n-am pălmuit încă niciodată pe cineva care nu merită. Ca dovadă, poftim: te cheamă *mister* Klamer, locuieşti în plin centrul Whitechapel-ului şi birtul dumitale sau hotel, ce-o mai fi, poartă preasfântul nume de „Cafe National". Acum vezi că n-am greşit adresa? Şi dacă nu-ţi ajunge, poftim, încă un semn: mi-ai luat frumuşel săculeţul din mână şi l-ai dus sus în casă şi l-ai încuiat în birou. Ei, ce ai să mai spui acuma, *pane* Klamer, pardon, *mister* Klamer?

De astă dată se vede treaba că *mister* Klamer şi-a amintit că a avut cândva la el în păstrare un pacheţel cu hârtii. Dar ce s-o fi făcut pacheţelul, taie-l, omoară-l, că nu ştie! Aşa că *mister* Klamer se hotărăşte în sinea lui să facă mai departe pe niznai.

– Habar n-am de săculeţ, habar n-am de hârtii şi nu-mi bate capul cu prostiile dumitale, că, de nu, fluier o dată şi zbori din teatru drept în stradă!

– Aşa, vasăzică? Ai să fluieri? Ei, hai, fluieră! De ce nu fluieri?

Cu aceste cuvinte, vechiul nostru prieten Şulem-Meer Muravcik se dă mai aproape de *mister* Klamer, tot mai aproape, atât de

aproape, încât frumuseţea de barbă a lui *mister* Klamer e gata-gata să-ncapă pe mâinile lui. Şi cine ştie ce-ar mai fi ieşit de aici dacă la ţipetele lui *mister* Klamer nu ar fi sosit în fugă Nisl Schwalb (unde s-a pomenit scandal la care Nisl Schwalb să nu fie de faţă?) şi, odată cu el, plasatorii şi oamenii de serviciu ai teatrului, care tăbărâră pe costumul nou-nouţ al lui Muravcik şi pe pălăriuţa lui, şi ieşi o distracţie...

Se înşală amarnic cititorul care îşi închipuie că Şulem-Meer Muravcik a venit la New York doar de dragul de a scărmăna barba à la Herzl a lui *mister* Klamer ori pentru plăcerea de a se alege cu oasele frânte şi cu pălăriuţa făcută ghem. El, propriu-zis, venise în America nu atât pentru hârţoagele lui sau pentru interesele care-l legau de Roza Spivak, cât pentru o chestiune mult mai delicată, pe care urma s-o clarifice cu tânărul erou al romanului nostru, noul *star* Rafalescu. O chestiune pe care aflând-o, eroul nostru era cât pe-aci...

Dar de ce să ne grăbim? Mai cuminte e să ne întoarcem pentru o vreme la Londra, ca să vedem ce se întâmplase acolo cu Muravcik al nostru.

Capitolul 64
COLAC PESTE PUPĂZĂ

Din scrisoarea pe care Şulem-Meer Muravcik a trimis-o din Londra la Odesa prietenului său Albert Şciupak, cititorul a reţinut, desigur, că Muravcik se pregătea să facă o vizită colegului său de altădată, directorului Holzmann.

Dar Londra nu-i oraşul în care sa poţi găsi, cu una, cu două, pe cel pe care il cauţi. Pentru o asemenea treabă e nevoie de timp şi alergătură, nu glumă! Şi, afară de asta, în acea vreme Şulem-Meer al nostru se afla, cum spunea el însuşi, la mare strâmtoare. Micul capital pe care îl adusese cu el de la Paris se topise repede, iar bunul lui prieten Şciupak nu se prea grăbea să-i trimită carboavele pe care

i le ceruse. Aşa că Muravcik îşi tot amâna vizita de azi pe mâine. În sfârşit, într-una din acele zile posomorâte, cum sunt destule la Londra, iată-l nimerind, după multă căutare, într-unul din cele mai periferice cartiere, pe Brooklyn Street, o uliţă care, la Vilno sau la Berdicev de se afla, şi tot nu se făcea de ruşine.

Muravcik a pătruns într-o curte mare, cu două intrări, una la dreapta, cealaltă la stânga. Ambele intrări, cu scările lor alunecoase şi cufundate în beznă, păreau două imense guri căscate, gata să te înghită. Te izbea aici mirosul de ceapă prăjită în untură, mirosul de peşte prăjit în untdelemn de proastă calitate şi cântecele unor copii care se amestecau cu blestemele unor femei, în tot felul de dialecte: „Frânge-ţi-ai gâtul, râiosule!", „Să-ţi rămână în gât, mâncăule!", „Vedea-te-aş în cârji, nenorocito!" şi câte alte asemenea urări de bine... Toate astea dovedeau că aici locuiesc evrei de-ai noştri, calici tot unul şi unul. Lăsându-se în voia lui Dumnezeu, Muravcik se aventură pe una din scări, cugetând că tot o să-i iasă în cale o fiinţă omenească... Deoarece însă de-a lungul scării nu se ivi nici ţipenie de om, el urcă mai sus, până aproape de ultimul etaj. S-ar fi urcat poate şi mai sus de nu l-ar fi ajuns din urmă o creatură ciudată, cu înfăţişare de vrăjitoare, o femeie bătrână, înaltă şi uscată, cu spinarea lată şi ciolănoasă şi cu un obraz atât de înfricoşător, încât noaptea e mai bine să nu dai ochii cu una ca ea... Baba urca scara cărând un braţ de lemne şi suflând ca din foaie.

– Mătuşică, i se adresează Muravcik bătrânei, nu cumva ştii pe unde şade un director de teatru evreiesc, cu preasfântul nume de Hoţmah, vreau să zic Holzmann?

Femeia pe care Muravcik o numise mătuşica se opri locului şi-şi miji ochii prin întuneric, ca să-l vadă pe cel care o întrebase. Apoi, scoţând un oftat, spuse:

– Vino cu mine.

Mai urcară câteva scări şi ajunseră în faţa unui aşa- zis apartament, compus din două cămăruţe şi bucătărie, nu chiar atât de confortabile cum s-ar fi cuvenit unui director de teatru, fie chiar director de teatru

evreiesc. Bătrânica trânti braţul de lemne în bucătărie, se îndreptă din şale şi, cu nişte ochi înroşiţi de plâns, privi lung la noul-venit.

– Pe cine ziceai că-l cauţi?

– Ziceam că-l caut pe directorul Hoţmah, pardon, Holzmann. Spune-i, dacă nu te superi, că un bun prieten al lui a venit să-l viziteze, că vrea să-l vadă.

– Să-l vadă? Bătrâna ridică mâinile, dar le lasă repede în jos: Pe el greu să-l mai vezi, greu... e departe acum...

– A plecat?

Bătrâna ridică iarăşi mâinile şi iarăşi le lăsă să cadă. După care se aplecă spre noul-venit – căci era cu două capete mai înaltă decât el – şi îi ţipă în ureche, de parcă ar fi fost surd:

– Dumnezeu să-l odihnească!

Şulem-Meer Muravcik sări deodată, frângându-şi mâinile:

– A murit? Hoţmah, adică Holzmann, a murit? Ce tot spui?

– Ce spun?! Vai şi-amar de viaţa mea! Doar era feciorul meu. Singurul meu băiat, sing...

Bătrâna n-a mai sfârşit cuvântul. S-a lăsat pe un scăunel de lângă uşă, ascunzându-şi obrazul zbârcit în şorţul vechi şi rupt. Spatele lat şi ciolănos arăta că plânge.

„A murit" e o vorbă grea. Are, pare-se, într-însa o putere uriaşă. Şulem-Meer Muravcik stătea ca înlemnit, uitând cu totul că cel care murise îi fusese de fapt un duşman neîmpăcat. Acum, dimpotrivă, i se părea chiar că a pierdut un prieten bun, un prieten apropiat, tare apropiat, aproape ca o rudă. El şi Holzmann, ce să mai vorbim, un trup şi un suflet!...

După câteva clipe de tăcere, luând şi el un scăunel, se aşează mai aproape de bătrână şi-i zise:

– Vasăzică, aşa, eşti mama lui? Mama prietenului meu? Prietenul meu îmi vorbea, şi chiar foarte des, despre mama lui. Numele dumitale îi era mereu pe buze! „Aşa să am parte s-o văd pe mama", ăsta era pentru el jurământul cel mai sfânt! Nici nu ştii ce fecior devotat ai avut! Şi ce frate bun a fost! Frate bun? E puţin spus! Îşi

rupea şi de la gură; mai ales pentru mine... Ce să mai vorbim, un trup şi un suflet, aşa să-mi dea Dumnezeu fericire şi noroc!

Şi câte alte calităţi şi merite n-a înşirat Şulem-Meer Muravcik despre prietenul său dispărut. Atâtea, că până la urmă lui însuşi i se părea că tot ce povesteşte e purul adevăr.

Se înţelege că aceste cuvinte erau ca un balsam pentru bătrâna mamă în proaspăta ei nenorocire. Slavă Domnului că a găsit măcar un singur prieten al fiului ei care, bietul de el, s-a stins ca lumânarea, singur, printre străini, departe de casă, în Londra asta afurisită şi mohorâtă, pe care n-ar fi rău s-o înghită pământul, ca pe Sodoma, că de nu era afurisita şi mohorâta asta de Londră, fecioru-său ar fi mai tuşit, oho, cine ştie câţi ani încă...

Şi aşa, şezând în bucătărie, biata Sure-Bruhe şi-a deschis inima îndurerată în faţa acestui prieten al fiului ei, povestindu-i cum tuşea Herş-Beer al ei şi cum scuipa sânge şi cum l-a căutat cu doctori şi cât a costat-o boala lui... Păi ce, e glumă, era doar fiul ei! Şi ce fiu! Apoi bătrâna i-a povestit cum s-a prăpădit fecioru-său şi cum ei nu-i venea să creadă, căci cum e cu putinţă ca fiul ei să moară? Un fiu ca al ei? Şi după aceea, cum i l-au scos din casă, cum l-au înmormântat, „nu aşa cum se obişnuieşte la noi, după ritualul şi datinile noastre evreieşti". Nicidecum. Au venit câţiva diavoli cu un fel de coifuri negre, l-au urcat într-un dric înalt şi l-au dus la cimitir, fără să-i dea măcar răgazul să-l plângă în voie. S-au grăbit să-l ducă, săracul, lovi-i-ar holera, sfinte Dumnezeule, pe toţi într-o zi!

„...Ua, ua, ua", se auzi deodată din odăiţa vecină. Ţipetele ascuţite păreau schelălăitul unui căţel sau miorlăitul unei pisicuţe.

Muravcik întoarse capul, aruncând o privire bătrânei care amuţise dintr-o dată. Ea sări în picioare, încurcată, zăpăcită, nemaiştiind ce să facă. Apoi, lăsând capul în jos, rămase ca pierdută.

Şulem-Meer, care nu era atât de bătrân pe cât de încercat într-ale vieţii, pricepu numaidecât cam ce ţipăt era acela. Întorcându-se către bătrână, o întrebă cu glasul lui hodorogit:

– E flăcău?

Neprimind răspuns, întrebă din nou:

– Al cui e flăcăul?

Neprimind nici de astă dată răspuns şi văzând că biata bătrână tot înmărmurită stătea, Şulem-Meer Muravcik găsi de cuviinţă să nu mai întrebe. Zvârli doar o vorbă, chipurile, fără rea intenţie:

– Un necaz după altul, hî?

– Un necaz după altul... i-o întoarse bătrâna şi se aşeză iar lângă prietenul fiului ei. Ai spus o vorbă adevărată, aşa să ne ajute Dumnezeu! Of, of, şi încă ce necaz!...

Te-ai putea întreba: ce mare lucru e în cuvintele „un necaz după altul"? Dar fuseseră rostite taman la vreme şi cu un ton atât de sincer, încât Şulem-Meer îşi câştigase prin ele încrederea bătrânei, cu alte cuvinte, găsise cheia cu care să deschidă taina sufletului ei. Sure-Bruhe i-a povestit tot adevărul, tot ce trebuiau să ştie numai ei doi şi Dumnezeu...

Capitolul 65
ŞULEM-MEER MURAVCIK DEVINE CONFIDENT

Omul n-are cum să ştie cine-i este prieten adevărat şi cine duşman. Păcat că directorul Holzmann nu se poate scula din mormânt ca să vadă cum tocmai aprigul lui duşman, Şulem-Meer Muravcik, face tot ce-i stă în putere ori de câte ori e vorba de bătrâna Sure-Bruhe şi de fiică-sa, Zlatke. Desigur că Holzmann nu şi-ar crede ochilor. Ar rămâne uluit văzând că Şulem-Meer, a cărui mutră n-o putea privi fără să i se întoarcă stomacul pe dos, se află acum, împreună cu mama şi sora lui, pe vapor, în drum spre America, văzându-l cum caută să le intre în voie, cum aleargă mereu în cabina lor de clasa a doua ca să le întrebe cum se simt, ce mai doresc. Dar bătrânei Sure-Bruhe şi fiicei sale Zlatke nu le trebuie nimic, ele nu vor nimic, nu cer nimic. Amândouă stau aplecate peste o creatură micuţă, înfăşurată în scutece şi înfofolită în pernuţe, o păpuşă frumoasă, care priveşte neştiutoare în

jur cu o pereche de ochişori albaştri ca cerul şi clari ca lumina zorilor. Şi are o guriţă ca cireaşa, şi o feţişoară îngândurată, ca şi când de pe acum ar năpădi-o gândurile. A, ce bine că au pornit la drum pe o vreme ca asta, când pe ocean domneşte o linişte plăcută, ca în târguşorul lor evreiesc în după-amiezile de sâmbătă. Slavă Domnului! Nu atât pentru ele mulţumesc Celui-de-Sus, cât pentru această creatură micuţă şi nevinovată. Ce ştie ea? Cele două femei auzeau spunându-se că şi pruncii suferă de rău de mare nu mai puţin decât oamenii în toată firea, atâta doar că pruncii încă n-au gură să vorbească...

...Curioasă schimbare s-a petrecut în sufletul celor două femei! De Zlatke ce să mai vorbim? Ea, după ce s-a zvârcolit în chinurile facerii şi a văzut moartea cu ochii, a tresărit auzind primul ţipăt al pruncului şi a cerut îndată să-l vadă. Şi din clipa în care l-a văzut, Zlatke a fost copleşită de un simţământ de milă nemărginită pentru pruncuşorul ei. Ca prin minune, a uitat de toate necazurile, i s-au vindecat toate rănile. Unde-i dispăruse împovărătoarea ruşine despre care credea înainte că nu o va putea suporta? Unde-i fugiseră gândurile negre, îngrozitorul coşmar care o învăluise ca o ceaţă deasă, când dorea să moară strivită de vreo maşină în infernul acela clocotitor care se numeşte Londra? Toate gândurile, toate sentimentele făcuseră loc unui singur gând, unui singur sentiment: e mamă.

Dar dacă cineva era într-adevăr vrednică de admiraţie, apoi aceea era bătrâna Sure-Bruhe. Pentru ea ruşinea fiică-sii căzuse ca trăsnetul din senin. Parcă nişte ziduri se năruiseră peste ea, parcă sute de cuţite îi sfârtecaseră inima.

Toate se petrecuseră în cursul celor şapte zile când Sure-Bruhe şi fiica ei şedeau la pământ jelindu-l pe cel pierdut. Ochii lor erau secaţi de lacrimi. O pustietate ciudată le stăpânea inimile; o jale, o melancolie fără margini le copleşea sufletul.

– Azi e a şasea zi! spusese bătrâna Sure-Bruhe. Şi poimâine, cu ajutorul lui Dumnezeu, ne ridicăm de la pământ. Ce o să ne facem? Încotro o să ne ducem? La uşa cui o să batem? Şi bătrâna era iarăşi gata să plângă.

Atunci, fiică-sa i-a căzut deodată la piept şi a început s-o sărute, roşind toată. Apoi, apăsându-şi pântecele cu amândouă mâinile, a ţipat:

– Mamaăă, ajută-mă! Mă prăpădeeesc!

– Dumnezeu e cu tine, fiica mea! Oi, parcă m-a trăsnit! Ce te doare? Ce te doare?

Fiică-sa îşi frângea mâinile, îşi dădea cu pumnii în cap, îşi zgâria obrazul până la sânge şi îşi apăsa mereu pântecele, ţipând ca din gură de şarpe:

– Mamăăă, mă prăpădeesc!

Şi s-a întâmplat o minune. Sau era poate numai instinctul de femeie şi mamă: bătrâna Sure-Bruhe îşi luă repede vechea ei haină pe umeri şi, uitând de orice ruşine, dete buzna la o vecină, apoi la alta, să întrebe de o moaşă. Şi după o noapte grea, chinuitoare, în care fiică-sa, lumina ochilor ei, s-a zbătut între viaţă şi moarte, Dumnezeu a fericit-o cu o nepoţică...

Stoarsă de puteri, slabă, palidă, Zlatke zăcea în pat. Părul negru îi era răsfirat pe perna albă. Năsucul ei părea acum şi mai ascuţit. Privirile îi rătăceau prin odaie oprindu-se cel mai des la picioarele patului unde mişca, înfăşurat în cearşaf, un mormoloc. Curioasă, Zlatke se apleca să asculte cum gungureşte, cum respiră sau cum miorlăie subţirel, ca o pisicuţă.

Tânără şi frumoasă era lăuza: cu obrazul fraged ca de copil, cu mâinile mici şi sânii tari şi pudici. Şi toată fiinţa ei parcă se ruga şi se jeluia: „Vai, oameni buni, n-am nici optsprezece ani!"

Cu totul altfel se manifesta Sure-Bruhe: bătrâna îşi suflecă mânecile peste coatele osoase, lăsând să i se vadă vinele umflate ale braţelor late şi ciolănoase, îşi trase basmaua pe după urechi şi, cu poalele şorţului în brâu, adusese o albie grea de lemn. Apoi, nemaicontenind să blesteme cum îi venea la gură Londra şi pe londonezi, bătrâna puse apă la fiert şi pregăti baia copilului.

– Ce oraş! Înghiţi-l-ar pământul! Ce curte! Arză-o-ar focul! Buni vecini! Numai de bine să n-aibă parte! Auzi, printre atâţia oameni, să

nu poţi găsi o copaie de lemn.

Pe scurt, Sure-Bruhe intrase în rolul de mamă, parcă s-ar fi pregătit de mult pentru acest eveniment, parcă de mult ar fi ştiut ce avea să se întâmple... Se înţelege că mare îi era durerea, iar ruşinea, şi mai mare. De ruşine, îi venea să intre în pământ. Dar ce putea face? Doar n-o s-o mustre pe fiică-sa tocmai acum, când abia îşi trage sufletul după primejdia prin care a trecut. Unde nu dă Dumnezeu s-o vadă că se scoală sănătoasă din lăuzie, că, fiţi pe pace, are s-o scuture ea în lege! Ce praftură o să-i mai tragă şi cum o să-şi verse năduful, de-o s-o ţină Zlatke minte: „Ia să-mi spui tu, fetiţo, cum s-a întâmplat, şi când, şi unde, şi... cu cine? Vai şi-amar de zilele noastre, ce-avem să ne facem? Încotro să ne ducem?..."

Dar toate astea, mai târziu! Deocamdată trebuie s-o îngrijească, s-o întremeze, să-i dea de două ori pe zi supă de pasăre... „doar e lăuză... şi încă la primul copil... vai şi-amar de viaţa mea! Şi bietul copil?! Ce vină are el? E şi el acolo un sufleţel nevinovat! Mai mare mila! De i-ar da Dumnezeu gândul să se cărăbănească de pe lumea asta, aş mai zice şi eu că are minte! Dar să te apuci să-l gâtui, ori să-i faci de petrecanie cu apă clocotită? Doamne fereşte! Oameni suntem sau ce? Bine cel puţin că-i fată şi nu băiat: n-o să fie nevoie de ceremonie specială[1]. Mai puţină ruşine... şi, ca dinadins, să nu-i fie de deochi, e o fetiţă zdravănă şi frumoasă şi dulce, să te minunezi!" Vecinele spun că de mult n-au pomenit aşa copil.

– Cu cine seamănă?

– Cu cine seamănă? Cu taică-său! face către ele Sure-Bruhe. E un tânăr frumuşel. Croitor. Acum e în America...

Sure-Bruhe simte că obrazul ei bătrân arde de ruşine. După o viaţă întreagă, iacătă, a ajuns mincinoasă la bătrâneţe! Mai mare ruşinea pentru părul ei cărunt! De cap să le fie duşmanilor ei! Să-i ardă focul pe toţi, cu *el* la un loc! La care *el* făcea aluzie bătrâna, nu-i prea greu de ghicit.

1. Spre deosebire de băieţi, care, la vârsta de opt zile, trec prin ceremonialul de circumcizie prin care este simbolizat legământul dintre Divinitate şi poporul evreu, pentru fete nu există niciun ritual după naştere.

Dar ştiţi care-i frumuseţea? Că deşi Zlatke s-a restabilit de mult şi s-a dat jos din pat, deşi de mult umblă prin odaie, Sure-Bruhe încă nu i-a tras niciun perdaf. Nu-i mai vede rostul. În primul rând, există copilul, o fărâmă de om. Şi copilul trebuie scăldat – „Zlatke ce ştie, Doamne iartă-mă!". Că doar ea singură-i copil. Al doilea, musafirul ăsta răguşit, Şulem-Meer Muravcik, prietenul băiatului ei, s-a aciuat în casa lor, a început să vină de două ori pe zi. El i-a vorbit bătrânei Sure-Bruhe de un plan anumit prin care ar putea să le scape şi de ruşine şi de toate necazurile. El, ferească Dumnezeu, nu caută niciun profit personal – a asigurat-o pe bătrână – ci, din contră, tot ce face e din simplă şi curată prietenie pentru ea şi pentru fiul ei, răposatul, care i-a fost unicul şi cel mai bun prieten, aşa să-i dea Dumnezeu fericire şi noroc!

Capitolul 66
PÂINEA LUI DUMNEZEU

Se prea poate ca, la început, Muravcik să nu fi urmărit interese personale. Cui însă nu-i place să-şi vâre nasul în ciorba altuia, să vadă cum şi din ce-i făcută, să dea sfaturi? Desigur că nasul lui Şulem-Meer are un miros mai ascuţit: ceea ce altul nu reuşeşte să afle săptămâni întregi şi chiar luni, Muravcik află într-o zi. Nu ştii ce forţe zac în el, destul însă că, îndată ce-l cunoşti, îţi devine prieten apropiat şi eşti gata să-i destăinuieşti, ca unui prieten, tot ce te doare. Nu numai bătrâna Sure-Bruhe, dar chiar şi Zlatke cea naivă şi ruşinoasă îi asculta atentă vocea răguşită, sorbind fiecare cuvânt al lui care picura ca un balsam în sufletele celor două femei. Le spunea: „Ce să mă fac eu cu dumneata, mătuşico, dacă-mi eşti o femeie de modă veche, iar fiica dumitale este o sărmană oiţă? Întreabă-mă pe mine şi am să-ţi spun exact cum stă chestia, de parcă ţi-aş citi din carte, îmi cunosc eu oamenii, mă-nţelegi, până în măduva oaselor, că doar sunt şi eu actor! Flăcăul ăsta, din câte îl cunosc eu de-acasă,

din Holăneşti, cu toate că mi-l amintesc ca prin vis, nu-i deloc băiat rău, aşa să am eu parte de bine! Atâta doar, că de când a plecat în America a cam luat-o razna şi a uitat pe ce lume e, cum s-ar spune la noi: «Ochii care nu se văd se uită». Vedeţi însă că în America, slavă Domnului, există o lege: dacă un tinerel face o poznă ca asta, pentru care se cuvine să-l... ciupeşti de obraz (la aceste cuvinte Muravcik aruncă o privire spre mormolocul pe care Zlatke îl ţine la piept, iar dânsa roşeşte ca sfecla şi lasă ochii jos), prea multă ceremonie nu se face cu el: «Un, doi, trei, o pereche de verighete şi, la cununie, băiete!» Dar dacă, ferească Dumnezeu, spune nu, păi pentru asta există puşcăria, care la ei se cheamă «Kunkel-Munkel» sau «Sing-Sing». Asta o ştiu bine, cu toate că încă n-am fost prin America. Abia acum mă duc. Am acolo un *business,* mă-nţelegeţi, cu o cântăreaţă vestită, cu o primadonă. Şi dacă are să-mi reuşească, înseamnă că mi-a pus Dumnezeu mâna în cap, umplu o căciulă cu aur... la ei asta se cheamă dolari. Şi dolarul, trebuie să ştiţi, e o monedă bună. Pentru un singur dolar se plătesc la noi două carboave. Aşa că ce voiam să vă spun... ehe, da, că dacă-i vorba de plecare, să plecăm cu toţii împreună, şi dacă am să-l iau pe băiatul ăsta la rost, o să fie zis şi făcut sau, cum spune la *Biblie:* «Astfel a grăit Dumnezeu către Moise...» Mie, mă-nţelegeţi, nu-mi place să mă joc de-a v-aţi-ascunselea. Actorii între ei îşi vorbesc pe şleau. Băiatul ăsta o să meargă cum am să-l mân eu, vă asigur, o să-mi joace cum am să-i cânt eu. Şi de ce, mă rog, credeţi dumnevoastră că aş face toate astea? Vă asigur că numai din milă. Mi-e milă de fiica dumitale, mătuşico, şi vreau ca mititica ei – să-mi fie mie norocul cum e obrăjorul ei! – să aibă un tată. Mai mult nimic nu vreau, aşa să-mi dea Dumnezeu fericire şi noroc!"

Dar Şulem-Meer Muravcik nu se mulţumeşte numai cu vorbele de compătimire. E în firea lui ca atunci când se devotează cuiva s-o facă cu trup şi suflet. Grozav îl doare inima s-o vadă pe bătrâna Sure-Bruhe cum se cară mereu cu câte un braţ de lemne sau cu găleata cu gunoi. „Dă-mi voie mie, mătuşico, să-ţi arăt eu cum se cară lemne, de-ai să crezi că nu-s lemne, ci fulgi." Sau: „Nu aşa se

apucă o găleată cu zoaie! O găleată cu zoaie se apucă uite-așa!"

Tot astfel nu poate privi nepăsător cum Zlatke se căzneşte zi şi noapte cu copilaşul. Drept e că el niciodată nu a avut plozi, l-a ferit Dumnezeu! În schimb, are o soră, o calică şi jumătate, care toarnă la copii, să te ferească Cel-de-Sus. Ea ţine la teoria *Zwei Kinder-System*[1], aşa că... face gemeni... an după an! De aceea e şi el atât de cunoscător în chestiuni din astea! Ştie până şi leacul de a face un copil să tacă. Şi fără a sta mult pe gânduri, Muravcik smulge din mâna Zlatkăi copilul, care tocmai ţipa de mama focului, şi se apucă să-l zvârle ca pe o minge, în sus şi în jos, la dreapta şi la stânga, aşa încât copilaşul într-adevăr se liniştise. În schimb, lui Zlatke mai-mai să-i sară inima din loc de frică.

Niciodată în viaţă Zlatke n-a povestit – nici propriului ei frate – a suta parte măcar din ceea ce a încredinţat acestui Muravcik. Lui i-a destăinuit până şi ceea ce ascunsese propriei ei mame.

Asta s-a întâmplat într-o dimineaţă, pe când Sure-Bruhe era la piaţă, să târguiască de prânz, iar Zlatke se afla singură cu Muravcik. În acea dimineaţă Zlatke era din cale-afară de agitată.

– Am o rugăminte la dumneata, i-a spus ea deodată, cu vocea frântă.

Şi pe loc i-a şi părut rău, dar de vreme ce scăpase vorba, îi venea greu să şi-o mai ia înapoi.

– Ce rugăminte, pisicuţo? Că pentru dumneata mă arunc şi în foc şi în apă...

Cu mâini tremurătoare, Zlatke a scos din sân o batistă galbenă, în care se afla înfăşurat ceva. Acest „ceva" îi rămăsese de la frate-său, Holzmann; i-l dăduse cu un ceas înaintea morţii, spunându-i cu glasul abia şoptit: „Să-l păstrezi ca lumina ochilor, nici pasărea să nu ştie, şi nici măcar mama!" La aceste cuvinte, pe Holzmann l-a apucat tusea şi n-a mai putut adăuga nimic. Intrase în comă.

Predând noului ei prieten pachetelul, Zlatke a simţit că i s-a luat o piatră de pe inimă. I-a spus:

1. Ideologie conform căreia o femeie nu trebuia să aibă mai mult de doi copii (din germană).

– Îţi predau această legăturică, asta-i toată averea noastră, tot ce am la sufletul meu. Ia legăturica şi fă ce crezi cu ea, numai du-mă la el, aşa cum mi-ai promis...

Mai mult biata Zlatke n-a putut vorbi. În inima ei s-a stârnit o vijelie. Au podidit-o lacrimile. Şulem-Meer Muravcik fu atât de mişcat, încât nici nu se mai uită să vadă ce e în legăturică, ci, cu un gest de scamator, îi făcu vânt în buzunar. Între timp a picat bătrâna, aşa că abia mai avu răgazul să-i strângă mâna şi să-i spună:

– Fii pe pace, puicuţă... Să nu-mi zici mie Muravcik...

Chiar a doua zi Muravcik s-a prezentat proaspăt ras şi îmbrăcat ca un ginerică din cap până în picioare.

– Ascultă, mătuşica, a spus el cu ifos, uite care-i povestea: afacerile îmi merg, slavă Domnului, mult mai bine decât m-aş fi aşteptat. Am numai succese. Dar sunt chemat urgent la New York. Dacă vrei să uiţi de toate necazurile şi să te mai bucuri de bătrâneţele dumitale, atunci, fără zăbavă, ia-ţi, cum se zice, traista-n băţ, vreau să zic, fiica şi copilaşul, şi, cu dreptu-nainte! Dau o fugă să iau *tickets* – bilete de vapor adică – iar despre bani, nici să nu-mi vorbiţi... când o da Dumnezeu, o să ne socotim.

Sure-Bruhe schimbă priviri cu fiică-sa. Nu-şi poate da seama ce specimen o fi şi Muravcik ăsta. El însuşi pare un amărât, şi le mai ia şi pe ele în cârcă. De emoţie, pe obrazul ei bătrân şi zbârcit ca un pergament lunecă două lacrimi mari, rotunde. Dar îndată ce bătrâna s-a pornit să mulţumească bunului prieten al feciorului ei şi să-l blagoslovească cum i se cuvenea, acesta şi-a astupat urechile cu amândouă mâinile şi dus a fost. Nici nu voia să audă.

– Biiine, bine, bine! Bună ziua! Alerg după bilete. Şi voi pregătiţi-vă de drum. Mâine plecăm! Adio!

– Ei, ce zici de el? Pâinea lui Dumnezeu! se miră bătrâna, ridicând mâinile la cer şi lăsându-le iar să cadă. Apoi rămase ca o stană în mijlocul odăii.

– Ai dreptate, mamă, pâinea lui Dumnezeu, o aprobă Zlatke.

Şi amândouă femeile începură a se pregăti de drum.

Capitolul 67
MAREA CĂDERE A LUI RAFALESCU

Îl lăsasem pe tânărul nostru Rafalescu între actul doi şi trei, cu primadona Henriette Schwalb, care, în hohote de râs, dăduse buzna la el în cabină. În acea clipă Rafalescu tocmai aflase de la peruchierul lui că în sală se află Roza Spivak.

– Mare comedie şi cu colegii noştri, aristocraţii ăştia din *Uptown!* O comedie, o nostimadă, ha, ha, ha! Auzi, au şters-o la mijlocul reprezentaţiei.

Rafalescu, care tocmai se pregătea să dispară, nici el nu ştia încotro, ciocnindu-se de Henriette, se dete doi paşi înapoi şi o întrebă automat: cine a fugit? La care Henriette îl mângâie cu un bobârnac familiar peste nas:

– Oi, deşteptule, habar n-ai ce oaspeţi de seamă am avut noi aici! Grişa Stelmah şi Roza Spivak! Au stat în loja numărul trei, cea de lângă loja direcţiei. Cu ea am şi făcut cunoştinţă... I-au plăcut brăţările mele. I-am spus că le am de la tine. S-a interesat şi de tine... de unde eşti...

– Şi ce i-ai răspuns?

– Ce puteam să-i răspund? Că eşti din Bucureşti, ha, ha, ha! Că regina României... ha, ha, ha, să mori de râs, şi mai multe nu! Dar asta încă nu-i nimic pe lângă graba cu care au luat-o la sănătoasa. Cine nu i-a văzut fugind, acela n-a văzut nimic frumos în viaţa lui, ha, ha, ha!

Rafalescu îşi şterse broboanele ce-i şiruiau pe frunte şi, stăpânindu-se pe cât era cu putinţă, o întrebă:

– La urma urmei, nu pricep de ce au fugit.

– Se vede că nu le-a plăcut la noi, ha, ha, ha! Ce mai aristocraţi, ha, ha, ha, te pui cu ei? Tot timpul cât ai jucat i-am urmărit din ochi: se agitau şi râdeau, ha, ha, ha!

În nefericitul său roman, Rafalescu încercase diferite sentimente:

uneori o ura pe Henriette pentru prostia ei şi îi era silă s-o privească; alteori îi ierta prostia, îi suporta capriciile şi, de bine, de rău, o accepta. Dar în momentul pe care îl descriem îi devenise atât de nesuferită, încât nu numai că o ura, ci era gata să se năpustească asupra ei, s-o apuce de gât, să-i astupe gura cu batista şi s-o sugrume aşa ca Othello pe Desdemona în tragedia lui Shakespeare. Îi fierbea sângele în vine. Părea că zeci de ciocane îi băteau în tâmple. Pe dinaintea ochilor i se învârteau ciudate inele de toate culorile, iar dinţii îi scrâşneau în gură. O fiară sălbatică parcă se dezlănţuise în el. Într-adevăr, Rafalescu trebuia să fie mai tare decât fierul ca să suporte chinul acelor clipe grele. Henriette Schwalb, dimpotrivă, de mult nu mai fusese atât de bine dispusă ca în seara aceea. Se trânti pe scaunul din faţa oglinzii, îşi aruncă pe spate capul şi, admirându-şi în oglindă dinţii albi, hohoti în aşa hal, încât până şi peruchierul gândea: „Ia te uită, frate, nebuna asta ne mai lipsea aici!"

– Aoleu, repeta întruna Henriette, păcat că nu i-ai văzut pe amândoi cum s-au luat de mânuşiţe şi au zbughit-o din lojă, cum au gonit ca vijelia de-a lungul culoarului şi, hop în automobil! Şi publicul: „Bravo, Spywack! Bravo, Stelmah!..." Ce comedie, ce maimuţăreală!

„*Hurry-up!* începem actul trei", a anunţat un om înalt, vârându-şi capul prin uşa cabinei lui Rafalescu. Era asistentul regizorului de la „Nickel Theatre", un om cu înfăţişare de pasăre, fără urmă de sprâncene deasupra ochilor roşii, a cărui sarcină era să-i anunţe pe artişti când le vine rândul să intre în scenă.

Auzind acest *hurry-up,* primadona noastră a tresărit şi s-a ridicat de pe scaun. Abătut, Rafalescu se aşează din nou pentru machiaj, iar peruchierul, cu toată seriozitatea artistului conştient, reîncepu să-şi facă meseria. Repede îi aşează la loc peruca şi îi lipi bărbuţa. O creionare ici, un retuş dincolo, şi Uriel Acosta era iarăşi pregătit să apară în faţa publicului, care, îndată după ridicarea cortinei, s-a potolit, aşteptând apariţia protagonistului din Bucureşti.

Dar în locul stelei din Bucureşti, în locul simpaticului Uriel Acosta, şedea la un birou antipaticul Manasse, care plictisea publicul

cu vorbăria lui monotonă despre registre, socoteli, cifre... „Mult are să ne mai bată capul pisălogul ăsta bătrân? gândea publicul privind spre uşă. Când apare Uriel?"

În fine, se deschide uşa. Dar în locul lui Uriel apare Iudith. Şi între ea şi tatăl ei, Manasse, se înnoadă o discuţie lungă, fără capăt. „Uf, vor termina odată sau ba? Slavă Domnului, iată-l pe servitor!" gândeşte publicul uşurat.

– „A venit doctorul de Silva", anunţă servitorul.

– *Shut up,* linişte! La naiba cu doctorul de Silva! face unul din sală. Daţi-ni-l pe Uriel Acosta! Ia te uită, domnule, ce pisălogi, până te servesc cu un pic de dulceaţă, te umflă cu apă chioară. Dar iată-l, iată-l!

Uriel Acosta apare. Se opreşte în uşă, cu mâinile împreunate pe piept. Un fior străbate întreaga sală. Se face linişte, de nu mai auzi nici musca. Toţi ciulesc urechile să audă vorbe mari, înaripate, toţi sunt dornici să vadă gesturi şi mişcări neobişnuite. Rafalescu, însă, rătăceşte cu privirea prin sală şi abia i se aude vocea:

– „Eu sunt, de Silva! Eu, Uriel Acosta!"

– Mai tare, mai tare, ceva mai tare! se aude un glas de la galerie. Şi restul galeriei îi ţine isonul: Mai tare, mai tare!

Dar Rafalescu abia şopteşte:

– „Stigmatizatul se poate oare apropia de sfântul ocrotitor al sufletelor caste?"

– *Louder!* Mai tare, mai tare! strigă toată galeria.

– *Shut up,* linişte! Să fie linişte! li se strigă de la parter.

Dar tumultul creşte.

Rafalescu, neobişnuit cu asemenea primire, priveşte în sus şi nu pricepe ce vor să însemne aceste strigăte. Lui i se pare că vorbeşte destul de tare. Se zăpăceşte şi-şi pierde şirul, şi încă înainte ca doctorul de Silva să-şi termine replica prin care trebuie să-i explice lui Acosta ce anume are de făcut la rabinul Ben Akiva, Uriel îi pune întrebarea: „Să renunţ? Acest cuvânt îmi sună atât de străin!..." Şi amuţeşte, fiindcă cel care joacă rolul doctorului de Silva, un actor

cu mers greoi şi buzele groase, caută la el cu o privire speriată şi îi strecoară în şoaptă: „Pentru numele lui Dumnezeu, de ce o iei razna?"... după care încheie cu glas tare: „Vin tocmai de la tribunalul rabinic, Acosta! S-au mai înduplecat!"

Uriel îi răspunde: „Asta o ştiu prea bine. Eu îmi caut de mult o cale, dar ce-are a face una cu alta?"

– Bravo, o nimerişi... urlă o voce de la galerie.

Şi toată sala, ca un singur om, face haz. Prin sală se rostogoleşte un râs asemănător unui tunet îndepărtat în pădure. Bietul Rafalescu, care nu-i deprins să apeleze la sufler, se repede spre cuşca lui şi observă că acela îi face semne desperate cu mâinile, cu ochii. Rafalescu simte că a deviat, că şi-a ratat rolul şi că pământul i se clatină sub picioare. Are impresia că îndată se va prăbuşi. Se lasă dar la voia întâmplării şi, ca omul la mare disperare, nu-i mai pasă de nimic: „Ducă-se dracului, mai rău decât rău ce poate fi?" Şi-i aruncă lui de Silva la întâmplare: „După cum văd, nu mai am ce vorbi cu dumneavoastră!"

– *That's right!* Adevăr grăit-ai, comentează aceeaşi voce de la galerie.

Şi toată sala se prăpădeşte de râs. Nu se mai poate auzi nici replica doctorului de Silva, nici monologul lui Uriel Acosta, care, rămas singur, declară cu mândrie: „Să renunţ la convingerile mele, nu pot! Nu-mi voi pleca niciodată capul în faţa rabinilor!" Publicul nu încetează să râdă nici atunci când apare oarba Esther, cu cei doi fii ai ei. Nu mai poate salva situaţia nici Iudith, care abia în această scenă a intrat de-a binelea în rol. Şi nu ajută nici faptul că în al treilea act Rafalescu îşi termină cu patos rolul. Zadarnic! De-acum încolo poate să joace dumnezeieşte, nimic nu-i mai ajută. Publicul e iritat, mâniat şi chiar îndârjit împotriva idolului în faţa căruia abia se închinase. Şi se porneşte o huiduială şi un fluierat în lege.

Duşmanii lui *mister* Nickel şi opoziţia din chibiţărie aveau dreptate când spuneau că seara e lungă şi tragedia *Uriel Acosta* are cinci acte. Setea lor de răzbunare era satisfăcută. Căderea strălucitului *star* Rafalescu întrecuse toate aşteptările.

Capitolul 68
MURAVCIK ÎN CULISE

Scena finală din ultimul act Rafalescu a jucat-o în mod magistral. Reînviase în el marele actor. Cu o forţă şi un entuziasm de nedescris, de parcă s-ar fi trezit brusc dintr-un somn greu, Rafalescu şi-a prins capul în mâini şi a zguduit sala cu un răcnet ca de leu: „Destul! Mi-ajunge! Lăsaţi-mă, lăsaţi-mă! Mă duc! Fug de-aici!"... şi a ieşit fugind din scenă.

Acolo, în culise, a simţit că parcă îi lunecă pământul sub picioare, că i se învârtesc decorurile pe dinaintea ochilor. Şi a căzut în braţele primului om care-i ieşi în cale – un individ necunoscut, mic de statură, cu o pălăriuţă mototolită şi cu ochi de şmecher. Acesta, observând că Uriel Acosta e gata să se prăbuşească, dăduse fuga spre el şi acum îl susţinea, strigând cu vocea lui răguşită celor din culise: „Ce staţi ca nişte mortăciuni? Aduceţi apă! Apă!"

După câteva clipe, refăcut cu totul, Rafalescu stătea întins pe o canapea, în cabina lui, iar alături de el, pe un taburet pătrat, şedea Şulem-Meer Muravcik.

Cum ajunsese Muravcik acolo? Cititorul îşi aminteşte desigur scena petrecută între Şulem-Meer şi *mister* Klamer în holul de la „Nickel Theatre", când, după ce se răfuise cu barba lui *mister* Klamer şi simţise cam ce pot labele lui *mister* Schwalb, Muravcik se desfăcuse cu abilitate din ghearele acestuia, ale plasatorilor şi ale celorlalţi oameni de serviciu care săriseră în ajutorul lui Klamer.

Şulem-Meer Muravcik se poate socoti un om norocos dacă n-a încăput şi pe mâinile poliţiştilor din New York. E drept, America are o constituţie liberă, dar, cu toate astea, cu poliţia ei e mai sănătos să nu dai ochi. „Dracu' m-a pus să mă leg de idiotul ăla?!... Mi-e silă de barba lui, zău, să nu-l văd în ochi!"

Cu acest gând a încercat Muravcik al nostru să se consoleze. Şi punându-şi cât de cât la punct obrazul răvăşit, o apucă pe nişte

uşi dosnice şi se strecură în culise. Acolo se piti atât de bine între decoruri, încât putea vedea totul fără a fi văzut. Cu o mie de ochi Muravcik cercetă scena, doar-doar l-o descoperi printre actori pe cel de care avea nevoie.

– Cine e Rafalescu? se adresează în şoaptă omului care trage cortina, un ins cu ochi albaştri şi o înfăţişare atât de posomorâtă, de parcă îi ningea şi îi ploua.

– Ăla e, ăla cu plete lungi şi gulerul alb, care-l face pe Uriel Acosta.

– Păi, deşteptule, toţi au părul lung şi gulere albe!

Omul cel posomorât priveşte lung la Muravcik cu ochii lui albaştri.

– Ce vină am eu dacă eşti un nătăfleţ şi pentru tine toţi au aceeaşi mutră! Cum s-ar spune, ce ţi-e Manasse, ce ţi-e Uriel Acosta!

– Ştii că nu eşti deloc prost? Mi se pare că ai dreptate. Stai, acum am aflat care-i adevăratul Uriel Acosta.

Şi aşa, pe şoptite, stând la taclale cu noul său prieten, Muravcik îi face semn cu privirea lui şmecherească:

– Puiule, n-ai cumva o ţigară?

Omul cel posomorât se uită la el, să-l înghită, şi mai multe nu.

– Nerodule, unde te trezeşti, vrei să te alegi cu capul spart, dat de-a azvârlita pe toate scările? Aici, între decoruri, vrei să fumezi?

– Taci, taci, n-am spus nimic. Ia te uită la el cum se-ncruntă, de parcă i-am luat roţile de la sanie!

Şi, ca şi cum l-ar fi cunoscut de când lumea, Şulem-Meer Muravcik îl gâdilă la subsuoară, rugându-l să fie aşa de bun să se dea mai la o parte ca să-i facă şi lui un locşor pe acelaşi scaun.

– Căci... vezi tu, îl lămureşte Muravcik, să stau în picioare un act întreg, nu prea mă ţin balamalele. Toată ziua n-am mâncat mai nimic. Nu pentru că aş posti sau pentru că, Doamne fereşte, n-aş avea de unde, toţi prietenii mei să n-o ducă mai rău ca mine, dar pur şi simplu azi nu mi-am văzut capul de treburi.

– *Busy* se spune la noi, îl corectează omul posomorât, cercetând

totodată ce fel de *business*-uri învârteşte el la New York, şi de când a venit din Europa, şi cu ce vapor, şi cum a călătorit...

Şulem-Meer începe să-i înşire nişte afaceri imaginare. Şi aşa tăifăsuiesc amândoi tot timpul cât durează ultimul act, din care cauză omul cel posomorât mai-mai că uită să tragă jos cortina, ceea ce ar fi dus la un nou scandal: publicul l-ar fi văzut pe Uriel Acosta prăbuşindu-se în braţele cuiva.

Iată dar în ce împrejurări ciudate a decurs întâlnirea între Rafalescu şi Muravcik.

De cum şi-a revenit, Rafalescu s-a adresat omului care cu atâta dibăcie îl prinsese în braţe:

– Figura dumitale îmi pare foarte cunoscută.

– Mare mirare! De câte ori nu ne-am văzut noi la Holăneşti!

– La Holăneşti?

Vorba asta a fost de ajuns ca tânărul nostru erou să uite de căderea pe care o suferise şi să roage pe cei din jur să iasă din cabină. Când, în fine, rămaseră singuri, îl copleşi pe Muravcik cu întrebările: cine este, ce face, de unde vine şi ce caută pe aici.

– Cine sunt? Tot dogar, vreau să zic, tot actor. Actor de teatru evreiesc. De unde vin? De la Londra. Şi ce caut pe aici? Ziua de ieri. Un bun prieten al meu, un confrate, tot actor evreu, mi-a cerut cu un ceas înainte de moarte să-i dau mâna şi să-i făgăduiesc ceva: întrucât are o surioară, o păpuşică, o mândreţe de fată, care s-a iubit cu un băiat, tot actor, şi întrucât, să nu mai dea Dumnezeu, s-a întâmplat ca din iubirea asta fata după nouă luni să nască, într-un ceas bun, un plod, şi întrucât tinerelul, tatăl copilului adică, a şters-o la timp în America, eu să-i dau mâna şi să-i făgăduiesc că în numele lui Dumnezeu, care şade sus şi ştie toate mârşăviile care se săvârşesc jos, am s-o iau pe soră-sa cu copilaşul, să-i duc la New York, şi acolo atâta să stau pe capul tinerelului, până ce are să se cunune cu ea după legea lui Moise şi a lui Israel. Aşa că a trebuit să-i dau mâna şi să mă jur cu toate jurămintele din *Biblie* că am să fac întocmai. Ei, spune şi dumneata, nu-i ca în romane?

Se prea poate ca eroul nostru să fi avut vreo presimţire. Sau poate că pur şi simplu a fost curios să afle amănunte despre acest roman. Aşa că l-a întrebat pe necunoscutul său cunoscut:

– S-ar putea şti cum îl chema pe prietenul dumitale care ţi-a încredinţat o treabă atât de importantă?

– De ce să nu se poată şti? Cu cea mai mare plăcere. Prietenului meu i se zicea Hoţmah, dar numele lui adevărat era Holzmann.

Rafalescu tresare, alb ca varul.

– Holzmann? Bernard Holzmann zici că a...

– Murit, să fie sănătos! Şi pe surioara lui o cheamă Zlatke. E aici cu mine, la New York. Şi ce s-a mai rugat de mine, sărmana, s-o duc la teatru, să te vadă jucând. Dar nu-şi poate lăsa puişorul. Tânără mamă, dar ce devotată! Cine poate măsura dragostea de mamă?! Şi poate vrei să ştii cine-i flăcăul, tatăl copilului adică? întrebă Muravcik, uitându-i-se drept în ochi. E originar din Bucureşti, adică aşa-i dumnealui originar din Bucureşti cum sunt eu din Ierusalim... Aoleu, pentru Dumnezeu, ce-i cu dumneata?! De ce-ai pălit aşa deodată, de ce tremuri? N-o să ţi se întâmple nimic rău... crede-mă, pe legea mea, nici nu mă cunoşti ce om sunt eu! Sunt Şulem-Meer Muravcik... Nu mă gândesc decât la binele dumitale şi la binele prietenului meu, răposatul, fie-i ţărâna uşoară! Zău, aşa să-mi dea Dumnezeu fericire şi noroc!

Capitolul 69
S-A MAI DUS O COMBINAŢIE

Totul e relativ. Bunăoară, pentru Nisl Schwalb, omul combinaţiilor, marea cădere a lui Rafalescu a însemnat o binefacere. Era momentul potrivit să-şi pună planul în aplicare cu mai mult succes decât ar fi putut s-o facă mai înainte, fiindcă un câine bătut devine mai supus, şi cu un om care şi-a pierdut încrederea în el poţi face tot ce-ţi place!

Aşa gândea Nisl Schwalb al nostru şi se puse pe treabă chiar a doua zi după spectacolul de pomină, de la care Rafalescu se întorsese acasă cu inima zdrobită.

Venind la tânărul său prieten, Nisl Schwalb îl găsi acolo, spre marea lui mirare, pe acelaşi omuleţ cu ochi de şmecher pe care cu o seară înainte, în vestibulul teatrului, abia reuşise să-l desprindă... de barba lui *mister* Klamer.

– Mai trăieşti? îl întreabă Schwalb vesel, după cum îi e obiceiul. Se vede treaba că unde nu te seamănă omul acolo răsări.

– Da' ce credeai? răspunse celălalt pe acelaşi ton hazliu. Aseară aţi avut un noroc chior, că eraţi mulţi, iar eu, singur. Altminteri, oho, *gentleman*-ul ăla din Whitechapel nu mai scăpa întreg din mâinile mele. Barem de la barbă putea să-şi ia adio. Îi scoteam şi sufletul ca să-mi dea hârtiile înapoi. Dar n-avea grijă, mi le dă el şi aşa. Poţi să fii sigur. Asta ţi-o spune Şulem-Meer Muravcik.

– Muravcik? Cunoscut nume. Din care neam de Muravcik te tragi?

Schwalb se dă mai aproape de noul său cunoscut şi îi întinde o mână mare, grasă şi moale.

– Din care neam de Muravcik mă trag? Află că mă trag din Muravcicii ăia adevăraţi, care niciodată în viaţa lor n-au rămas altora datori nicio copeică, pentru că pur şi simplu nu le-a dat nimeni cu împrumut. Şi dacă totuşi au împrumutat de la careva, apoi aceia au fost bani pierduţi, exact cum s-a întâmplat şi cu palmele pe care le-am încasat aseară. Pe legea mea, poţi să mă crezi că de mult n-am mai încasat aşa palme, aşa să-mi dea Dumnezeu fericire şi noroc! Totuşi, una cu alta n-are a face. Mutra dumitale îmi place mult mai mult decât palmele dumitale. Să nu-ţi fie de deochi, ai o pereche de mâini, n-ar fi rău să ţi se usuce! Pe cuvântul meu că îndată ce-mi fac puţin timp liber, am să caut să ne cunoaştem mai de aproape. Deocamdată, însă, sunt foarte ocupat, sunt *busy,* cum se spune la voi. Aşa că trebuie să plec. Să-mi fii sănătos, predă multe complimente şi nu uita să-mi scrii...

Cu aceste cuvinte, Şulem-Meer strânge mâna mare, grasă şi moale a lui Schwalb, care îi răspunde pe un ton foarte prietenos:

– Nici nu-ţi închipui cât m-a bucurat cunoştinţa dumitale, aşa să am eu parte de binele tuturor!

– Asta am simţit-o încă de ieri. Şi nu atâta cu ochii, cât pe pielea mea, aşa să-mi dea Dumnezeu fericire şi noroc!

Iată ce i-a spus Muravcik din uşă, răspunzându-i, ca să spunem aşa, cu compliment la compliment.

Rafalescu şi-a condus musafirul până la uşă şi a mai stat de vorbă cu el câteva clipe; când s-a întors, Nisl Schwalb l-a luat din scurt:

– Cine e dihania asta cu ochi de şmecher? După mutră, nu m-ar mira să fie borfaş, vreun hoţ de cai sau mai ştii, vreun traficant de carne vie! Fără a mai aştepta răspuns, Nisl Schwalb adăugă, de astă dată pe un ton serios, ca de frate mai mare: Eu unei dihănii ca răguşitul ăsta i-aş da paşaportul. Pe un palavragiu şi un derbedeu ca ăsta nu l-aş lăsa să-mi calce pragul. În fine, mă băiete, să-l lăsăm dracului şi să vorbim mai bine de-ale noastre.

Şi tot învârtindu-se cu paşi mari prin odaie, cum îi e obiceiul, Nisl Schwalb trecu la combinaţia lui.

– Am venit la tine în primul rând ca să-mi mai descarc puţin sufletul. Nu e cazul să fii chiar aşa de trist dacă ţi se întâmplă un eşec sau o cădere...

– Depinde ce fel de eşec, ce fel de cădere! se aprinde Rafalescu plimbându-se şi el agitat prin odaie. În viaţa mea, de când mă ştiu, aşa ceva nu mi s-a întâmplat... Auzi, să fiu nevoit să recurg la sufler! Nu, asta nu se mai cheamă eşec şi nici cădere, ci adevărată catastrofă.

– Închipuie-ţi că până la catastrofă mai este! Lasă, că poimâine, la al doilea spectacol, ne-o ajuta Dumnezeu să dregem lucrurile. Dar până una-alta, în cele două zile libere pe care le avem ar fi cazul să aranjăm chestiunile noastre familiale. Un, doi, trei, să terminăm odată. Tu pe când socoteşti că am putea face nunta?

– Care nuntă?

– Cum care nuntă?

Amândoi îşi întrerup plimbarea prin odaie, se opresc unul în faţa celuilalt şi se privesc de parcă s-ar vedea pentru prima oară.

– Glumeşti? îl întreabă Nisl Schwalb pe Rafalescu, încercând să zâmbească, fără însă a reuşi.

– Cum să glumesc? îi răspunde Rafalescu. Văd că ţie îţi arde de glume! V-aţi vorbit cu toţii să râdeţi de mine?!

– Ne-am vorbit cu toţii să râdem de tine?

– Da, voi toţi, tu şi scumpul tău frăţior, şi sora ta, primadona. Ce altceva decât bătaie de joc a însemnat discursul lui Klamer atunci, în casa cantorului? Ce altceva decât o glumă proastă? O glumă proastă şi vulgară. Ce-ţi închipui tu, Schwalb, că aţi pus mâna pe un băieţandru, pe un provincial, şi că puteţi să-l duceţi de nas după placul vostru? V-a dat Dumnezeu o soră, o văcuţă frumoasă, pe care chiar voi aţi botezat-o „viţică" şi „bleguţă", şi, nemaiştiind cum să vă descotorosiţi de ea, v-aţi băgat în cap să mă îmbrobodiţi pe mine, să mă băgaţi în pământ?! Vă foarte, foarte mulţumesc. Găsiţi-vă alt idiot!

Cu aceste cuvinte, Rafalescu se înclină atât de adânc, de reverenţios în faţa prietenului său şi cu atâta graţie, iar monologul îl rosti cu atâta artă, încât dacă toate acestea s-ar fi petrecut pe scenă, ar fi fost răsplătit cu ropote de aplauze. Cum însă toate acestea se întâmplau nu pe scenă, ci în viaţă, şi, mai ales, erau răspuns la o întrebare vitală şi care privea o întreagă familie, e lesne de închipuit cum arăta la faţă în acele clipe Schwalb al nostru. Întâi, deveni palid, apoi stacojiu, apoi vânăt. Pe gâtul lui gros şi roşu, o vână se umflase şi se bătea cu putere, ca vâna unui bou, o clipă după tăiere. Părea că ochii sunt gata să-i sară din orbite, ca unui peşte viu pe care îl cureţi de solzi cu burta în jos.

De emoţie şi enervare, Nisl Schwalb se lăsă într-un scaun, respirând greu. I se uscase gura, iar vocea îi era schimbată. Se adresă lui Rafalescu pe un ton scăzut:

– Aş dori, drăguţule, să-mi răspunzi la o întrebare: ştii tu ce înseamnă cuvintele *break of promise*[1]*?*

Cu mâinile la spate, nu mai puţin enervat decât prietenul său,

1. Încălcarea promisiunii (din engleză).

Rafalescu se opreşte drept în faţa lui. Încearcă să se stăpânească:

– Ce înseamnă *break of promise?*

– Înseamnă că dacă un tânăr promite unei fete de faţă cu martori că o va lua, şi apoi îi dă cu tifla, a păţit-o, trebuie să se însoare cu ea!

Rafalescu se propteşte în faţa lui Nisl Schwalb:

– Când am dat eu surorii tale cuvântul că o iau? Poate atunci, seara, acasă la cantorul din Lomza, când m-aţi îmbătat cu şampanie proastă, şi v-aţi repezit la mine să mă sărutaţi, când până şi Brandele-Kozak, şi cantoriţa m-au strâns în braţe şi m-au acoperit cu sărutări? Ha, ha...

Râsul lui Rafalescu îl loveşte pe Schwalb mult mai rău decât cuvintele spuse mai înainte. Într-adevăr, nu cumva s-a dus de râpă toată combinaţia? Totul fusese pus la cale cu atâta precizie şi, deodată, poc! Schwalb nu mai poate sta locului. Se ridică şi, punând mâna lui grea pe umărul băiatului, spune, după obiceiul lui, pe nerăsuflate:

– Rafalescule, aici, în America asta, noi doi o să avem un proces cam neplăcut. America noastră e o ţară căreia nu-i plac glumele. Noi avem martori, drăguţule, care vor veni la proces şi vor jura că au văzut cu ochii lor cum tu ai ţinut fata în braţe şi ai sărutat-o... pe vapor, mai ţii minte, sau poate ai uitat? Şi se vor mai găsi şi alţi martori de la care ai cumpărat brăţări şi alte obiecte din astea pentru surioara mea, şi pe care i le-ai dăruit de faţă cu toţi... Ascultă-mă, prostuţule, îţi sunt prieten sincer, caută să ne înţelegem cu binele, căci altfel o să fie rău de tine, aşa să am eu parte de binele tuturor! Dacă ai să-mi asculţi sfatul, băieţaş, să ştii că ai să-mi spui mersi. De nu, să-ţi rămână mâncarea în gât!

Spunând aceste cuvinte, Nisl Schwalb se ridică şi pleacă.

– Vouă să vă rămână în gât mai bine! îi strigă din urmă Rafalescu, râzând cu amărăciune, în timp ce Nisl Schwalb se afla de cealaltă parte a uşii.

Apoi, după ce făcu vreo câţiva paşi prin odaie, Rafalescu se aşează la fereastră, îşi aprinse o ţigară şi, punând picior peste picior, căzu pe gânduri...

Capitolul 70
RAFALESCU SE CĂIEŞTE DIN NOU

Rafalescu avea la ce să cugete. Pe cerul lui se adunaseră nori grei. Necazurile năvăliseră grămadă. Şi, pe deasupra, căderea de la „Nickel Theatre". Dar, la drept vorbind, această cădere nu era cel mai mare necaz al său, dovadă că, neţinând seamă de cele întâmplate, în antract şi apoi după spectacol, diferiţi oameni de afaceri, trimişi ai teatrelor americane, au dat târcoale în jurul lui, şoptindu-i la ureche că totul e *all right*, ceea ce voia să însemne să nu se încurce cu niciun alt teatru până a doua zi, când se va prezenta la el o anumită persoană care îi va face o propunere atât de ispititoare, cum niciun teatru evreiesc n-ar fi în stare să-i facă.

Şi, ce-i drept, persoana în chestiune nu s-a lăsat aşteptată, ci a venit la el dis-de-dimineaţă.

Era un englez, spilcuit, proaspăt ras, cu scăfârlia cheală, cu dinţi de aur şi unghii neobişnuit de lungi. Odată cu englezul a mai venit cineva, reporterul unei mari gazete americane, un tip rafinat, un roşcovan, cu chip zâmbitor, care vorbea toate limbile... chiar şi idiş. Judecând după numele cu care se recomandase – Archibald Berlwells – şi după excelenta lui pronunţie englezească, reporterul zâmbitor putea fi luat drept un american sadea, drept un yankeu adevărat. Dar partea de sus a nasului, luciul părului şi mai ales ochii (ah, ochii ăştia de evreu!) parcă strigau: „Ce Archibald? Care Berlwells? Mai bine spune că te cheamă Arcik al lui Berl, şi atât!"

De cum au intrat, cei doi *gentlemen* s-au aşezat pe scaune, şi-au ridicat pantalonii cu dungă pe genunchi, şi-au pus la vedere pantofii comozi, cu bombeul lat, model american, şi au intrat direct în problema pentru care veniseră. Cel cu căpăţâna cheală vorbea ca un om căruia cu o clipă înainte i s-ar fi scos două măsele şi în locul lor i se vârâseră în gură tampoane de vată. Iar surâzătorul Archibald Berlwells îi traducea lui Rafalescu în idiş. Iată despre ce era vorba: i

se propunea lui Rafalescu să intre imediat la teatrul american. Pentru început, până va învăţa s-o rupă pe englezeşte, îşi poate juca rolurile în limba idiş. Condiţiile? Erau atât de avantajoase, încât Rafalescu rămase de-a dreptul uluit. Cu toate astea, avu destulă minte şi tact să-i asculte calm şi să le răspundă că are nevoie de douăzeci şi patru de ore de gândire.

– *All right!* a exclamat *gentleman*-ul cu căpăţâna cheală şi se ridică să plece.

Atunci reporterul cu faţa zâmbitoare îi şopti lui Rafalescu în idiş:

– Vezi de nu scăpa ocazia! E un os cu măduvă! *Good bye.*

Acesta era motivul numărul unu al frământării lui de acum.

Al doilea motiv, mai important încă, era Roza Spivak.

Oare ce o adusese la „Nickel Theatre" tocmai în seara primei lui reprezentaţii? Să fi fost o simplă întâmplare? Sau, urmărind ziarele evreieşti, aflase că acesta este spectacolul lui de debut la New York? Dacă-i vorba aşa, de ce a dispărut după al doilea act? O fi oare adevărat ceea ce povestea Henriette că, stând în lojă, Roza şi „aristocratul" ei partener Grişa Stelmah schimbau întruna priviri şi făceau haz, în timp ce el, pe scenă, interpreta un rol serios, dramatic? E drept, ieri jucase mai slab ca de obicei, dar ce rost avea să râdă? Cu atât mai mult cu cât, mai ales, primele două acte se bucuraseră, pare-se, de mare succes! Ah, ce n-ar da să afle adevărul! Să se fi întâmplat altă dată, n-ar mai fi avut odihnă până ce nu şi-ar fi tăiat drum spre aceea pentru care de ani şi ani suspina şi de dragul căreia venise de fapt aici. Dar acum... şi acum vine cel de al treilea motiv: Şulem-Meer Muravcik, cu vestea lui tristă şi cu acel *„mazeltov*, într-un ceas bun"...

Moartea vechiului său tovarăş şi prieten Holzmann, cu care fugise cândva din draga lui casă părintească şi alături de care îşi petrecuse, s-ar putea spune, cei mai frumoşi ani ai tinereţii, îl impresionase deosebit de adânc şi dureros. În sufletul său simţise o durere tot atât de sfâşietoare ca şi în clipa când aflase de la casierul Susen-Vesimhe – cititorul, desigur, îşi aminteşte – amara veste a morţii mamei sale.

Cu singura deosebire că moartea mamei i-a stors lacrimi de milă şi, întrucâtva, de căinţă, în timp ce sfârşitul nefericitului prieten îl făcea să cugete adânc că se purtase faţă de el atât de nedrept, de lipsit de conştiinţă şi de josnic, ca un ucigaş de rând. Cum putuse să-l abandoneze cu atâta uşurinţă şi sânge rece pe acest prieten bolnav, la căpătâiul căruia simţise plutind duhul morţii?

Fără voie, Rafalescu îşi aminteşte de dimineaţa aceea când venise să-şi ia rămas bun de la Holzmann. Tristul tablou, care îl urmărise apoi pe vapor, îi apare din nou în faţa ochilor. Şi câte altele îi trec prin minte acum, când stă gânditor la fereastră, amintiri care îl fac să se înfioare şi pe care ar vrea să le uite şi nu poate.

Dar cea mai chinuitoare dintre amintiri e Zlatke. De la Zlatke – îşi aminteşte bine – nici măcar nu şi-a luat rămas bun. S-a socotit fericit că nu a găsit-o acasă. De Zlatke el pur şi simplu a fugit, a fugit ca un hoţ care se teme să nu fie prins asupra faptului. Niciun tânăr nu s-a purtat vreodată atât de mârşav cu o fată cum s-a purtat el cu sărmana şi nevinovata Zlatke. Ce-o fi gândit când a aflat de la fratele bolnav că el, Rafalescu, idealul şi idolul ei, i-a părăsit, fugind în America? Cât o fi suferit, cât o fi îndurat în tot acest timp? Ce-o fi gândit despre el atunci şi ce o fi gândind acum? Există oare pe lume pedeapsa ce i s-ar cuveni lui, uşuraticului, nesăbuitului, trădătorului? Iată pedeapsa ce i se cuvine: trebuie să-şi smulgă din suflet toate visurile tinereşti, toate fanteziile naive, trebuie să uite că a existat vreodată în lume o fată cu numele de Reizl. Şi fără zăbavă, fără şovăire trebuie să redea bieţei Zlatke idealul pe care i l-a răpit, să se întoarcă la nenorocita Zlatke, să-i cadă la picioare, să-i sărute mâinile şi să-i spună: „Zlatke, sunt al tău, al tău pe veci!"

Şi chiar aşa va face! Negreşit. Ar fi făcut-o chiar astăzi dimineaţă, dar l-a oprit Muravcik. L-a sfătuit să nu se pripească. „Zlatke, i-a spus el, e o fată simplă şi cinstită (ha, ha, cu toate că are un plod!) şi care în viaţa ei n-a pus mâna pe un roman, aşa că dacă din senin s-ar pomeni cu un tânăr care i se aruncă la picioare şi începe să strige: „Sunt vinovat, mă căiesc!" ar leşina de spaimă. Şi atunci ar

veni în fugă maică-sa – pentru că nu trebuie să uităm că mai există şi o mamă bătrână, pe care o cheamă Sure-Bruhe – şi mama asta ar fi în stare să deschidă o gură cât o şură şi să-i facă o primire s-o ţină minte... Nu, mai bine ar fi ca el, Şulem-Meer Muravcik, să se repeadă mai întâi până acolo, la femeile lui adică, şi, încet-încet, să le pregătească sufleteşte, căci nu-i deloc sănătos să li se spună multe poveşti, că adică un om e ros de remuşcări din cauza lor. Femeilor nu le plac bărbaţii molâi, care, nici una, nici două, încep să se văicărească şi să toarne la vorbe umflate, să amestece adică filozofie cu varză, pătrunjel cu săpun, ptiu! Femeilor le place ca bărbatul să fie bărbat... Muravcik e doctor în chestiile astea. N-are atâta păr în cap câte daraveri a avut el cu femeile, aşa să-i dea lui Dumnezeu fericire şi noroc!

Astfel şi-a încheiat pledoaria Muravcik cel bun la toate, şi dus a fost, după cum ştim, să-şi îndeplinească misiunea.

Înţelegeţi acum de ce nu trebuie să ne mire că eroul nostru, pocăitul de Rafalescu, s-a purtat cu Nisl Schwalb cum s-a purtat, ba a fost chiar în stare să-l dea afară în mod ruşinos.

Singur, cu gândurile lui triste, răvăşite, Rafalescu stătea la fereastră şi privea în stradă. Deodată zări apropiindu-se de hotel un automobil elegant, din care sari un negru şi intră de-a dreptul pe poartă.

„Te pomeneşti că pe mine mă caută!" gândeşte Rafalescu, într-o doară. Şi aşa a şi fost: aude o bătaie în uşă.

– *Come in!*

Intră negrul. Are, zice, de predat o scrisoare lui *mister* Rafalescu în mână.

– *I am Rafalescu.*[1]

Cu mâini tremurânde, Rafalescu ia din mâna negrului plicul micuţ, elegant şi sigilat cu ceară parfumată, îl deschide cu băgare de seamă, şi cel dintâi aruncă o privire la semnătură. Inima începe să-i bată atât de puternic, încât simte nevoia să se lase pe un scaun.

1. Eu sunt Rafalescu (din engleză).

Capitolul 71
SCRISORICA

„Scumpul meu *star* rătăcitor!

Cea mai grozavă fantezie nu-i în stare să țeasă și să înlănțuie lucrurile într-un mod atât de straniu cum o poate face întâmplarea, viața însăși. Eu, însă, sunt atât de agitată de cele ce am trăit în ultimele douăsprezece ore, încât simt că nu-s în stare să redau măcar a suta parte din ceea ce ți-aș putea spune personal. Pe scurt, trebuie să-ți mărturisesc că numai o coincidență ciudată m-a adus ieri la spectacolul tău de la «Nickel Theatre». Dacă inima mea nu s-a făcut fărâme când am aflat că Uriel Acosta ești tu, înseamnă că am o inimă de oțel. Ca încremenită am stat până la sfârșitul actului al doilea. Dar nu mai mult decât până la sfârșitul actului al doilea. Fiindcă a survenit un mic scandal, la care nimeni nu s-ar fi putut aștepta. Am fost recunoscuți în lojă, iar *incognito*-ul nostru a fost divulgat în mod grosolan, așa că am fost silită să fug, cu toate că, cerul mi-e martor, ceva mă trăgea înapoi, înapoi, să te mai privesc o dată, să mai aud o dată glasul tău, care n-a încetat să-mi răsune în urechi în toți anii noștri de pribegie prin lumea asta mare și largă. Dar, stai, asta încă n-a fost tot. Ajungând acasă, am găsit pe masa mea un teanc de scrisori, dintre care unele, după ștampilele poștei, se cunoșteа că-mi sosiseră demult, dar nu-mi fuseseră predate la timp din cauza cenzurii pe care impresarul meu – deși englez și *gentleman* – și-a permis s-o instituie, împotriva voinței mele și fără știrea mea. Culmea a fost că astăzi am trimis să-l cheme la mine și, fără multă vorbă, i-am comunicat că, începând de azi, mă consider dezlegată de angajamentul meu și n-are decât să mă dea în judecată și să-mi ceară daune, îl privește! Dar asta nu-i important. Principalul e că în pachetul de scrisori se afla și scrisoarea ta, pe care am citit-o și răscitit-o de nu știu câte ori și care a reaprins în inima mea tot iadul.

Sărutând slovele scumpei tale scrisori, le-am udat cu lacrimi. «De ce lacrimi?» mă vei întreba. Pentru că deplângeam copilăria noastră pierdută, anii fericiţi ai tinereţii noastre, iubirea noastră timpurie, care, deşi ar putea fi acum mult mai înflăcărată, mai fierbinte decât atunci, niciodată însă, trebuie să recunoaştem, n-ar mai putea avea curăţenia cristalină de odinioară, niciodată n-ar mai putea fi atât de înălţătoare, atât de dumnezeiesc de frumoasă şi de nevinovată ca atunci, în micul, umilul şi neuitatul nostru Holăneşti...

O, Holăneşti! Ştii tu că am fost pe acolo şi l-am căutat pe Leibl al meu? Că m-am interesat de «băiatul bogătaşului»? Din păcate, nimeni, nimeni n-a ştiut să-mi spună ceva despre tine! Ca un vis, dragostea mea, ai dispărut de pe cerul meu, ca un vis care se arată numai o dată...

Scumpul meu, mă întrebi în scrisoarea ta dacă mai ţin minte ce mi-a spus bătrâna ghicitoare în târguşorul acela din Galiţia. Ah, ţin foarte bine minte. Dar cum se face că ştii despre asta? Înseamnă că şi tu te-ai interesat de mine, aşa cum am făcut şi eu. De ce atunci te-ai îndoit de mine, răutăciosule, şi ai îngăduit alteia, tot primadonă – poate mai frumoasă decât mine, dar cu mult mai prostuţă – să se fălească faţă de toţi că tu eşti alesul ei?... Dar, vai, ce tot spun? Ce drept am să-ţi fac mustrări, de vreme ce eu însămi, prin împrejurări diferite şi încurcate, am ajuns să-mi pun cătuşe de aur? Dar să nu vorbim de cătuşe pe care în orice clipă le putem rupe şi zvârli cât colo *numai de-am vrea*... Mai bine să ne înţelegem unde ne-am putea întâlni azi. Mai jos găseşti o adresă. Între 4 şi 5, dacă vii acolo şi mă cauţi bine, mă găseşti. Acolo suntem absolut singuri şi putem sta de vorbă pe-ndelete (avem doar atâtea de vorbit!). Vino acolo astăzi între 4 şi 5 şi caută-mă. Îţi cer să vii! Ba nu, mint, de ce oare să nu-ţi spun tot adevărul? Nu că-ţi cer, ci te rog, te implor, îţi cad la picioare şi te sărut, te sărut! Auzi? Te sărut!...

Reizl"

Capitolul 72
IARĂŞI BRANDELE-KOZAK!

Şulem-Meer Muravcik a sosit la prietenul său Rafalescu exact la ora stabilită. Dar nu l-a mai găsit acasă. Pe masă se afla un bilet pentru el, în care scria:

„Dragul meu Muravcik, plec din New York pentru câteva ceasuri. Nu ştiu precis când mă înapoiez. Drumul ce-l aveam de făcut împreună să-l amânăm pentru altă dată. Te rog scuză-mă faţă de cine ştii, şi aşa cum ştii. N-am să uit asta niciodată.

Al dumitale, L. Rafalescu"

„Tot ce am visat urât în noaptea asta şi în noaptea trecută şi în toate nopţile vieţii mele, pe mare sau pe uscat, să cadă pe capul duşmanilor mei! Actorul actor rămâne, fie el crescut şi în cea mai grozavă casă! Hm, stabileşte cu mine o oră precisă, se perpeleşte ca pe jăratic, îl iau toţi dracii, şi când colo..."

Vărsându-şi astfel năduful, Muravcik al nostru se întoarce spre ieşire, gata să scuipe a silă, când deodată se aude o bătaie în uşă: „Cioc-cioc". Muravcik se bucură: „El e!"...

– Intră!

Dar iarăşi se aude: „Cioc-cioc". „Probabil că nu-i el."

La a doua invitaţie a lui, aude pentru a treia oară: „Cioc-cioc". Aşa că Muravcik se înfurie şi răcneşte:

– Dă-te cu capul de pereţi!

Atunci, uşa se deschide încetişor şi intră Brandele- Kozak.

Dacă în locul lui Brandele-Kozak ar fi intrat, să zicem, Hoţmah, cel de pe lumea ailaltă, Muravcik al nostru n-ar fi rămas mai uluit. Cu toate acestea, a mai găsit în el puterea ca, într-o jumătate de minut, să devină iar acelaşi Muravcik vioi şi binedispus. Cu deosebită amabilitate, cu mâna întinsă şi cu râsul lui larg şi răguşit, Muravcik

iese în calea vizitatoarei.

– Aa, ce surpriză! Bine-ai venit! Ce musafir neașteptat! Ce mai faci, Brandele... ptiu! voiam să zic madam Cerneak?

În schimb, madam Cerneak nu găsește niciun cuvânt de răspuns. Gătită, ca de obicei, cu binecunoscuta ei pelerină roșie, a rămas în prag încremenită. Căci dacă Muravcik știa oarecum că Brandele era pe undeva prin America, dumneaei, Brandele-Kozak, nici măcar nu visase să se întâlnească acolo, în New York, cu Șulem-Meer Muravcik, dușmanul ei de altădată. Și unde? La Rafalescu! Și când? Tocmai când ea venea să-l salveze pe tânărul *star* de o nenorocire.

De la noul ei prieten, Nisl Schwalb, abia aflase știrea îngrozitoare că Rafalescu nu-și mai respectă cuvântul dat soră-sii, primadonei, și că Nisl Schwalb a dat fuga la avocat, ca să introducă plângere la tribunal pentru călcare de promisiune. Și că, afară de faptul că vestitul cantor din Lomza, și cantoriță lui, și *mister* Klamer sunt gata să jure că încă pe vapor fiind au văzut-o pe Henriette în brațele lui Rafalescu, Schwalb vrea să pună ca martori o jumătate din populația New Yorkului (printre care și pe ea, madam Cerneak), adică pe toți cei care au fost prezenți la logodna oficială, care au văzut când s-a spart farfuria, care au băut șampanie și s-au pupat cu toți invitații. Într-un cuvânt, Nisl Schwalb se jură pe ce vrei și pe ce nu vrei că o să stârnească în New York-ul ăsta un scandal atât de monstru, cum nu s-a pomenit de când Columb a descoperit America. Cum să lase madam Cerneak să se întâmple una ca asta? Mai întâi, ți-e mai mare mila de Rafalescu, un actor tânăr, un *star* care abia răsare, o floare care abia înflorește! Să ferească Dumnezeu, își mai poate distruge cariera. Asta-i, va să zică, una la mână. În al doilea rând, madam Cerneak are și un interes personal în această chestiune.

Cititorul își amintește, credem, că sosirea la New York a vestitei companii „Klamer, Schwalb et Comp." a însemnat în viața simpaticei madam Cerneak începutul unei epoci noi, a unui capitol „Nisl Schwalb". Nisl Schwalb era ultima ei speranță, ultima haltă pe lungul drum al existenței ei, singura stea care-i mai lumina cerul

întunecat. De aceea era gata la orice, cum s-ar zice, să intre şi în foc, când era vorba de Nisl.

Biata Brandele-Kozak! În acea vreme dragostea ei pentru Nisl Schwalb era poate chiar mai aprinsă decât prima ei dragoste de fată. La urma urmei, nici nu-i de mirare. Era şi timpul ca madam Cerneak să intre în rândul oamenilor, să ajungă şi ea la un liman, să-şi facă şi ea, pe cât posibil, un rost. Destul şi-a tot rupt de la gură ca să adune dolar lângă dolar, destul a pribegit prin toată lumea fără a-şi găsi locul. Iată de ce nu-i de mirare că madam Cerneak era în stare să se sacrifice pentru noul ei ideal – Nisl Schwalb. Îndată ce el i-a redat discuţia cu Rafalescu şi i-a povestit întâmplarea cu vizita din ajun a Rozei Spivak şi a lui Grişa Stelmah la „Nickel Theatre", madam Cerneak a şi mirosit cam ce se petrece. În mintea ei s-au născut rapid câteva combinaţii. Întâi: de dragul cui ar fi putut veni Roza la „Nickel Theatre" dacă nu de dragul lui Rafalescu? Al doilea: nu înseamnă oare că s-au vorbit prin corespondenţă ca ea să vină la prima lui reprezentaţie? Al treilea: se naşte întrebarea, ce semnificaţie a avut comedia din casa cantorului, mascarada cu spartul farfuriei, cu potopul de felicitări şi cu toată pupăraia? Asta numai ca să-l zăpăcească pe Rafalescu. Al patrulea: dacă-i vorba aşa, ea ar trebui să se repeadă pentru o clipă până la junele ăsta, să-l privească în ochi, o dată şi bine – nici nu-i nevoie de mai mult – şi, cu câteva vorbe dulci, să încerce să-l câştige. Cine ştie, poate că datorită lui va reuşi să ajungă la vechea ei prietenă Roza, la care n-a fost chip să răzbească şi de la care n-a primit nici măcar răspuns la scrisori. Ia să reuşească Brandele să stea de vorbă cu Roza, ehee, cum s-ar mai schimba lucrurile! *Mister* Rafalescu, nicio grijă, s-ar cununa el atunci cu Henriette Schwalb, şi toate ar fi, cum se zice aici în America, *all right!*

Iată clar cu ce gânduri a intrat madam Cerneak, împopoţonată şi pudrată cum era, în odaia lui Rafalescu, unde i-a fost dat să-l întâlnească pe Şulem-Meer Muravcik, aprigul ei duşman de altădată.

Văzând că Brandele-Kozak a încremenit ca biblica nevastă a

lui Lot, lui Şulem-Meer Muravcik i s-a făcut milă şi a încercat s-o scoată din încurcătură:

– Ia te uită, ce frumos te-ai îngrăşat, să nu-ţi fie de deochi, văd că-ţi prieşte în ţara asta, şi unde mai pui că nu eşti schimbată nici atâtica, dimpotrivă, aş zice chiar că ai întinerit cu nu ştiu câţi ani! De nu purtai pelerina asta roşie, să mor dacă te mai recunoşteam, aşa să-mi dea Dumnezeu fericire şi noroc!

Madam Cerneak, care nu prea era obişnuită cu astfel de complimente din partea bărbaţilor „şireţi şi perfizi", se topea ca untul de atâta bucurie, şi obrazul ei, ca o lună plină, se schimbă brusc, deveni stacojiu şi se acoperi de broboane de sudoare. În clipa aceea era gata să uite totul, toate umilinţele la care o supusese cândva hahalera asta de Şulem-Meer, toate chinurile pe care le îndurase din cauza lui, ba chiar şi vechea datorie bănească de la care îşi luase de mult gândul. Da, în acea clipă era gata să uite totul. Şi Brandele îşi desfăcu pelerina roşie, îşi apropie scaunul de Muravcik, şi între ei se legă o discuţie pe care o redăm aici cu exactitate aproape stenografică.

Capitolul 73
DISCUŢIA

Iată dialogul care a avut loc între Brandele-Kozak şi Şulem-Meer Muravcik:

Brandele-Kozak: Pe oricine mă aşteptam să întâlnesc aici, dar pe tine... nici prin vis să-mi fi trecut...

Muravcik: Ca dovadă că puţin îţi pasă de mine, în timp ce eu mă gândesc la tine zi şi noapte şi visez şi cu ochii deschişi.

Brandele-Kozak: Aşa să trăieşti.

Muravcik: Amin. Şi toate femeile!

Brandele-Kozak: Ai rămas aceeaşi poamă... Ia spune-mi mai bine pe unde mai umblă escrocul ăla, stăpânu-tău, arză-l-ar focul?

Muravcik: Cine? Şciupak? E la Odesa, mânca-l-ar holera în plină iarnă!

Brandele-Kozak: Ba mai bine ciuma!

Muravcik: Fie şi aşa, n-am să mă cert cu tine! Din parte-mi, poate să crape oricum pofteşte, numai să n-o întindă prea mult, ca să mai apuce, Doamne fereşte, şi gerul cel mare. Da' ce faci pe-aici, drăguţo? Tot cu Rafalescu al nostru ai treabă?

Brandele-Kozak: Da' cu cine? Mă mir numai că la ora asta nu-i, ca de obicei, acasă.

Muravcik: Ba să vezi ceva mai frumos! Mie mi-a fixat şi oră, ne-am potrivit şi ceasornicele... Ei, ia spune, cum îţi mai merge, pisicuţo?

Brandele-Kozak: Ferească Dumnezeu de mai rău! Bine că iese de-o pâine... Ei, dar tu?

Muravcik: Ca-ntotdeauna, te mai chinuieşti, te mai dai peste cap, doar-doar să scoţi apă pentru casă... Ei, dar ia zi-mi, sufleţele, ce voiam să te întreb? A, da. Ce vânt te aduce pe la craiul ăsta? Vreun *business,* ai?

Brandele-Kozak: Eh, ce mai *business!* Noi şi *business!...* De mult eşti la New York?

Muravcik: Socotind după palmele pe care le-am încasat, aş putea spune că-s venit aici o dată cu Columb. Ştii ce? Ai fi în stare, bunăoară, de pildă, *par examplu,* să mă lămureşti cam ce *business* poţi să ai cu fluturaşul ăsta al meu?

Brandele-Kozak: De când e al tău?

Muravcik: De când? Ha, ha! Tare mă tem că-l cunosc încă de pe când era cu un cap mai înalt decât o pisică.

Brandele-Kozak: Se prea poate. Dar dacă aşa e vorba, fireşte, ai şi trecere la el.

Muravcik: Ha, ha, mai întrebi?

Brandele-Kozak: Atunci, de ce nu stărui să se facă nunta?

Muravcik: Pân' la nuntă, păpuşico, mai va!

Brandele-Kozak: Zău? Şi, la urma urmei, care-i piedica?

Muravcik: Piedica, drăguţo, este un omuleţ ia atâtica!

Brandele-Kozak: Despre ce omuleţ vorbeşti?

Muravcik: Vorbesc despre copilaş.

Brandele-Kozak: Care copilaş?

Muravcik: Aşaa? Mă-ntrebi care copilaş? E semn că ştii ceva mai mult decât un mort. Aşa că la ce îmi mai baţi capul?

Brandele-Kozak: N-avea grijă, ştiu eu bine ce vorbesc. Eu vorbesc despre primadonă, şi tu îmi vii cu copilaşul tău!

Muravcik: Întâi şi întâi, copilaşul nu-i al meu. Al doilea, despre care primadonă vorbeşti?

Brandele-Kozak: Dar tu despre care primadonă vorbeşti? Că eu cunosc două.

Muravcik: De unde până unde două primadone?

Brandele-Kozak: Ei, vezi? Vezi că habar n-ai pe ce lume trăieşti, de vreme ce-ntrebi de unde până unde două primadone?!

Muravcik: Ştii ceva? Spânzură-te cu amândouă primadonele!

Brandele-Kozak: Ba mai întâi tu, că eşti mai bătrân!

Muravcik: Care din doi e mai bătrân nu se ştie... Ştiu numai că astăzi nu-i chip să înceapă omul o treabă cu tine. Eşti mai cătrănită decât oricând.

Brandele-Kozak: Bandit ai fost, bandit ai rămas.

Muravcik: Cu mutra ta, ţi-ar şedea mai bine să locuieşti la Vilno, pe uliţa Ghitka-Toiba... ştii tu...

Brandele-Kozak: Şi ţie ţi-ar şedea mai bine să umbli cu pezevenghiul tău de Şciupak şi cu nevestele lui...

Muravcik: Atâta să ştii de mustăţile tale cât ştiu eu de Şciupak şi de nevestele lui!

Brandele-Kozak: Da' pe fata cantorului din Holăneşti cine a ademenit-o să fugă dacă nu tu şi cu Şciupak?

Muravcik: De unde ştii tu de Holăneşti? De unde o ştii tu pe fata cantorului?

Brandele-Kozak: Aha! Acuma vezi că ştiu mai multe decât tine?

Muravcik: Ştii ceva? Ce rost are să ne certăm în America?

America e, cum s-ar zice, o țară liniștită. Fie cum zici tu! Uite ce-i: eu am să-ți povestesc istoria cu copilașul – îți dau cuvântul meu – și tu povestește-mi istoria cu primadonele... S-a făcut?

Brandele-Kozak: Dă-mi mâna!

Muravcik: Poftim mâna!

Brandele-Kozak: Jură-te!

Muravcik: Așa să...

Brandele-Kozak: Așa să ce?

Muravcik: ...să am fericire și noroc.

Brandele-Kozak: Și de nu?

Muravcik: ...să mă fac ciubotă!

Brandele-Kozak: Vaaax!

Muravcik: ...să-mi cadă o cărămidă în cap!

Brandele-Kozak: Apă de ploaie!

Muravcik: ...să vină Columb de pe lumea ailaltă și să mă gâtuie!

Brandele-Kozak: Ăsta nu-i jurământ.

Muravcik: Ptiu, fir-ai să fii! M-au trecut sudorile.

Până la urmă, Brandele-Kozak îi povestește lui Muravcik tot ce știe despre Rafalescu și despre cele două primadone: Henriette Schwalb și Roza Spivak. În schimb, când vine rândul lui Muravcik să povestească istoria cu copilașul, Brandele își dă seama că dumnealui învârte limba în gură și înșiră vrute și nevrute. Atunci, încinsă și asudată, se ridică furioasă și, înfășurându-se în pelerina ei roșie, izbucnește într-un hohot de râs, de parcă ar rânji în ea o mie de draci, râs care îl cam sperie pe bietul Muravcik.

– Ce-i cu tine? Ce te-a apucat?

– Hi, hi, hi, continuă să râdă madam Cerneak, toate câte ți le-am spus până acum sunt minciuni, minciuni gogonate, cai verzi pe pereți, *haloimes,* hi, hi, hi!

Șulem-Meer Muravcik holbează niște ochi cât cepele, arătându-se furios la culme că a fost, chipurile, tras pe sfoară. Dar în sinea lui își spune încântat: „Brandele-Kozak! Asta s-o spui altora, nu mie!"

Și astfel, după această convorbire intimă, cei doi se despart:

Muravcik – cât se poate de mulţumit de întâlnirea cu Brandele-Kozak şi de faptul că a smuls de la ea tot ce-l interesa; iar Brandele – supărată foc pe vagabondul cel răguşit („n-aş mai avea parte de el!") şi pe ea însăşi pentru că iarăşi s-a lăsat dusă de nas de aceşti „perfizi de bărbaţi, mânca-i-ar holera pe toţi, afară de unul!"

Capitolul 74
ÎN RESTAURANTUL LUI ŞULEM

Noutăţile pe care le-a aflat Muravcik din gura limbutei Brandele-Kozak, nu atât cele în legătură cu tânărul Rafalescu şi primadona Henriette Schwalb, cât mai ales cele în legătură cu romanul lui Rafalescu şi al Rozei Spivak, constituiau într-adevăr pentru el lucrul de cea mai mare importanţă, fiindcă pur şi simplu îi deschideau ochii asupra unor realităţi pe care înainte nu le putea pricepe, dar acum i se limpeziseră. Îşi amintea cum pe vremuri Roza nu-şi mai afla astâmpăr, cum se interesa peste tot de Hoţmah, chipurile, când de fapt se gândea fără doar şi poate la acest tinerel, care toată ziua bună ziua se fâţâia prin amărâtul lor de teatru de la Holăneşti.

„Ehei, Roza, Reizl – îşi tot spune Muravcik acum – auzi de ce poate fi în stare o fată de cantor! Şi ţie, Şulem-Meer, ţi s-ar cuveni să fii întins pe jos, în centrul New York-ului, să ţi se ardă vreo cincizeci de nuiele la fund. Auzi, să nu ştii tu să foloseşti o împrejurare ca asta, să apuci şi tu un os gras, fie din partea mirelui, fie din partea miresei! Şi dacă norocul ţi-a dat pe mână pachetul cu scrisorile fetişcanei, ale acestei Roza, tu, dobitocule, le amanetezi pentru câţiva şilingi lui Klamer, cafegiul, înghiţi-l-ar pământul în plin New York! Uite, să fi avut la mine hârtiile astea, azi eram bogătaş. Acum, cu ce obraz să mă arăt în faţa ei? În ochii ei am rămas o lichea şi un mincinos."

Muravcik cade pe gânduri. Apoi parcă se deşteaptă dintr-un somn adânc şi iar începe a discuta cu el însuşi: „În fine, lasă, tot răul să cadă pe capul lui Şciupak, acolo la el, la Odesa, şi tot atâta pe

capul lui Klamer, aici la New York, că mai speculez eu situaţia asta, de-o vrea Dumnezeu... De nu, măi Şulem-Meer, adevărat că ţi se cuvine să rumegi paie, aşa să-mi dea Dumnezeu fericire şi noroc!"

În ceasul acela lui Muravcik i s-a născut în minte un plan, un plan de aur, pentru care singur s-ar săruta: „Bravo, Muravcik, ai un cap de ministru!"

Până una-alta, a venit vremea prânzului, aşa că Muravcik pleacă în căutarea unui restaurant evreiesc. Se nimereşte tocmai la vestitul restaurant „La Şulem", cel care nu mai conteneşte să-şi facă reclamă prin toate gazetele newyorkeze şi să-şi publice poza: „Nu-l uitaţi pe prietenul vostru Şulem, care vă poartă de grijă preparându-vă zilnic cele mai bune mâncăruri evreieşti, cuşer, proaspăt şi gustos".

Intrând în restaurantul lui Şulem, Muravcik al nostru găseşte aproape toate măsuţele ocupate de oameni de afaceri, care, de atâta zor, înghit mâncarea în mare viteză, cum s-ar zice *hurry-up,* după cum se fac toate în America. Aşa că încearcă să-şi găsească un locşor unde să poată mânca în tihnă, singur cu gândurile şi planurile lui.

Dar n-apucă să se aşeze bine, şi ca din pământ răsare un ins gălbejit, un soi de *gentleman,* ras bine, ca un actor, cu şervet alb pe braţ. Cu abilitatea unui scamator, acesta scoate din buzunar un toc rezervor şi un carneţel şi, cântărindu-şi clientul dintr-o privire a ochilor lui negri, pătrunzători, se înclină uşor, de parcă ar vrea să spună: *„Gentleman,* comandaţi *dinner*-ul în doi timpi şi trei mişcări, vedeţi doar câţi clienţi ne aşteaptă! Haideţi, *hurry-up!"*

Dar Muravcik puţin se sinchiseşte de acest *gentleman* gălbejit, cu şervet alb. Se aşază şi mai comod la masă, îşi scoate pălăriuţa care cu o zi mai înainte ieşise mototolită din mâinile lui Nisl Schwalb, „usca-i-s-ar labele", după aceea îşi aranjează tacticos părul spre ceafă cu un pieptenaş scos din buzunarul vestei şi, în fine, dă comanda, compunându-şi meniul după foamea de lup pe care o avea: un gulaş din pipote, ficăţei şi aripioare cu paprica – asta, numărul unu. O supă cu un sfert serios de pasăre – asta, numărul doi. Budincă de tăiţei tocaţi – numărul trei. Piure de morcovi cu o bucată de gât umplut –

numărul patru. Un păhăruț de coniac care să meargă bine la o ridiche rasă cu untură de gâscă[1] și o halbă de bere – asta, numărul cinci.

– Și acum, haida! Înainte marș, dar-ar dracu-n taică-tău și în maică-ta!

Ultimele cuvinte Muravcik le rostește, ca de obicei, repede, dintr-o răsuflare. *Gentleman*-ul cel gălbejit, cu șervet alb, își notează felurile enumerate cu o viteză pentru care l-ar invidia și un stenograf, după aceea mai cercetează o dată comanda de sus până jos și întreabă pe client:

– Scuzați, ce va să zică budincă de tăiței tocați?

Muravcik îl săgetează pe chelner cu ochii lui șmecheri și i se adresează mai în glumă, mai în serios:

– Cum, nu știi ce-i aia budincă de tăiței? Una înăbușită la cuptor... Tot nu știi? Atunci, la ce naiba mai ești chelner? Mai bine te-ai face văcsuitor de ghete sau măturător de stradă...

N-apucă bine Muravcik să termine ce avea de spus, că *gentleman*-ul cel gălbejit, cu șervet alb, îl fulgeră cu ochii lui negri ca tăciunele, se bagă în el și zbiară într-un jargon evreo-american care mai mult de jumătate era engleză:

– *Gentleman,* ține-ți gura! Eu nu-s sluga dumitale. Sunt chelner într-un restaurant evreiesc! Sunt membru în Uniunea Chelnerilor. Sunt...

Noroc că vine în fugă însuși Șulem, patronul, și încearcă să aplaneze conflictul. Că de nu, unul dintre cei doi ar fi pățit-o urât de tot. Totuși, scena de mai sus nu strică defel pofta de mâncare a lui Muravcik. Dumnealui, așadar, se așază serios pe mâncat, în timp ce mintea lui nu încetează să urzească planuri. „Dacă puștiul de Rafalescu e amorezat lulea de giuvaerul meu de Roza, este foarte bine. Trebuie să caut numai ca afacerea asta să nu se strice, ferească Dumnezeu! La drept vorbind, ce-am eu cu ei? Să-și trăiască viața în cinste și bogăție, dar vorba-i, ce-o să se aleagă de Zlatke? He, ce se alege din toate fetele care alunecă pe gheață, care se încred în

1. Mâncăruri tipice bucătăriei aşkenaze.

cuvinte de onoare şi dau zestrea înainte de nuntă. Sigur, ţi se rupe inima de mila ei, dar ce poţi să faci? O să plângă până o să-i treacă. Bineînţeles că n-am s-o las în voia soartei... Eu nu sunt Şciupak, să am o turmă de femei, eu nici măcar una n-am... şi, zău aşa, ar fi timpul să am şi eu colţişorul meu, adăpostul meu unde să-mi odihnesc capul! Până când, adică, să tot pribegească omul prin lume şi să tragă toţi de el? Şi unde mai pui că Zlatke este o fată destul de cumsecade, liniştită, onestă, o gâsculiţă nevinovată. Şi în sinea ei tare se simte, biata de ea, umilită. Pe una ca ea dacă o iei de nevastă, adevărat că-ţi faci o pomană. Pentru mine nu contează că are plod, de treabă să fie... Şi are s-o ducă bine la mine, ehei, atâta bine să-mi dea mie Dumnezeu! Că doar nu m-oi apuca să-i răsfoiesc catastiful cu păcate... Cât despre bucata de pâine, la mine n-are să-i ducă dorul! Eu nu-s ticălosul de Şciupak, arză-l-ar focul! Se înţelege că ei (mă refer la *el* şi *ea)* vor trebui să ne sprijine. Le dă mâna, n-o să sărăcească din atâta lucru! Amândoi câştigă grozav! Ea, mai ales, adună banii cu făraşul... El va trebui să înţeleagă situaţia mea, că doar iau fata de nevastă numai cu ce-i pe ea, cu un copil în braţe şi cu o mamă bătrână ca supliment! Nu cred că are să stea mult la tocmeală cu mine şi are să se învoiască. Îl am doar la mână... Să încerce numai să-mi facă nazuri, că-i şi aduc copilaşul... cadou de nuntă!"

– Hei, *mister* Lokşman[1]! Plata!

Aceste ultime cuvinte se adresează, fireşte, gălbejitului *gentleman* cu şervet alb. Dar deoarece între ei survenise acel mic incident, chelnerul se face că n-aude şi, lăsându-se păgubaş de bacşiş, îl roagă pe patron să facă socoteala „tinerelului".

Achitându-şi consumaţia şi lăsând totuşi pe masă câţiva cenţi pentru chelner, Muravcik, bine îndopat, se ridică anevoie de pe scaun, ca un burghez sătul, îşi aprinde o ţigară şi porneşte cu pas săltăreţ să se plimbe pe străzile New York-ului.

1. Poreclă pornind de la termenul idiş *lokşn* (tăiţei).

Capitolul 75
PE SUB PĂMÂNT

De grăbit ce era ca să ajungă mai curând la întâlnirea cu Roza, eroul nostru a uitat să se mai uite la ceas. Abia pe stradă, recitind pentru a zecea oară bileţelul drag, pe care acum îl ştia pe dinafară şi în care privi iarăşi cele două cifre: „între 4 şi 5", îşi dădu seama că mai are timp destul să intre într-o frizerie, să se bărbierească, iar de acolo, într-o cafenea, să-şi astâmpere foamea.

Minutarele ceasornicului se mişcau alene, somnoroase. Niciodată parcă nu stătuse timpul în loc ca acum. Rafalescu mergea agale, cu paşi rari. Mai la fiecare stâlp se oprea să citească afişele uriaşe, cu litere cât roata carului, pe care se lăfăiau reclame senzaţionale şi portrete ridicole, în culori stridente. Asemenea reclame întâlneşti pretutindeni la New York. Preocupat de gândurile sale, tânărul nici nu-şi dădu seama când începu să coboare scările lumii subterane, denumită în America *subway* sau *metropolitan,* care leagă pe sub pământ toate arterele New York-ului. *Subway*-ul e un oraş cu totul aparte, cu străzi noi, cu o lume nouă – lumea oţelului şi a electricităţii. Acolo nu pătrunde nicio rază de soare, şi totuşi e viaţă şi lumină. Acolo nu se ştie ce va să zică noaptea, pentru că la orice oră poţi întâlni oameni care aleargă, urcă şi coboară, oameni care trăiesc într-un zor nebun, într-un veşnic du-te-vino, veşnic grăbiţi, preocupaţi, absorbiţi de *business*-ul lor – zi-i *hurry-up,* şi pace!

Aproape aceeaşi viaţă de goană, îmbulzeală şi hărmălaie din New York-ul de sus, de pe pământ, o găsim şi aici, pe sub pământ. E de ajuns totuşi să cobori scările care duc în această împărăţie subterană ca să simţi că te afli într-o lume cu totul nouă. Oţelul şi electricitatea, ca nişte cleşti uriaşi, te strâng şi te împresoară; ţi se pare că asculţi tainele adâncurilor. Şi fără voie te gândeşti la lucruri care într-altă parte nici nu ţi-ar fi dat prin minte. Şi fără voie cugeţi la tainicele forţe pământene şi subpământene. Dar ca să te laşi prea

mult furat de gânduri, n-ai cum. Încă de departe prinzi cu urechea mersul greoi şi răcnetul unui monstru care, cu viteză uriaşă, goneşte pe undeva prin beznă. Acum îşi croieşte drum prin genunea adâncă şi tenebroasă şi, iacătă, te-ai şi trezit faţă în faţă cu monstruoasa fiară de oţel, cu ochii ei rotunzi, electrici, mari şi înfricoşători. lat-o, se întinde în faţa ta şi, ca o reptilă, unduieşte şi lunecă, acoperind şinele lucitoare, Ca nişte diavoli, conductorii sar de pe locurile lor şi strigă în gura mare numele staţiei. Îndată se aude zgomot de uşi care se deschid. Din vagoane se revarsă torente de oameni, sute, poate chiar mii, şi tot atâţia dau buzna înăuntru. Şi toate acestea se petrec relativ în linişte, fără înghesuială, cât ai clipi. Apoi trenul goneşte mai departe. Nu-i timp de pierdut: *hurry-up!*

În puhoiul de oameni care dădea buzna în vagoane se afla şi eroul nostru. Era pe punctul de a păşi în vagon, când, deodată, printre pasagerii care se revărsau spre ieşire, îi sări în ochi o figură cunoscută, un omuleţ cu pălăriuţa mototolită. Parc-ar fi Muravcik. Şi Rafalescu se trase înapoi şi rămase jos.

Văzându-l pe tânărul actor, Muravcik rămase şi el locului, mirat. Nu se aştepta să-l întâlnească acolo, şi tocmai într-o vreme când abia aflase de la Brandele-Kozak atâtea noutăţi preţioase despre care înainte habar n-avea.

Încă de pe când şedea în restaurantul lui Şulem, în capul lui Muravcik se ţesea un plan abil, cum să speculeze mai bine fericita împrejurare care i se oferea, cu alte cuvinte, situaţia în care se afla prietenul Rafalescu cu cele trei logodnice: Henriette Schwalb, Roza Spivak şi Zlatke Holzmann. În privinţa primei logodnice, adică a Henriettei Schwalb, Muravcik judecase, din cele aflate de la Brandele, că Rafalescu, fără îndoială, îi va da paşaportul, cu ajutorul lui Dumnezeu, căci trebuie să fie cineva curat idiot, „măgar de pe muntele Sinai", ca să schimbe un măr de aur, ca Roza Spivak, pe o gâsculiţă din Lemberg, o primadonă de teatru evreiesc. Că au făcut logodnă oficială, ei şi? Să-l dea în judecată la tribunalul ceresc! Un actor, şi mai ales un actor evreu, nu prea se sperie de asemenea chestii. Ce, puţini

actori pe lumea asta au nu trei logodnice, ci chiar trei neveste: a mea, a ta, a noastră? Vorba-i, din treaba asta dumnealui, Muravcik, cu ce se alege? Cu nimic! Aşa că ar rămâne numai logodnica numărul trei: Zlatke, cu plodul ei. Aici e-aici. Aici e rost de apucat un os straşnic. „Măi Şulem-Meer, dacă n-ai să fii măgarul de pe muntele Sinai şi ai să te pricepi să foloseşti ocazia pe care ţi-a trimis-o Dumnezeu la New York, bine. Dacă nu, meriţi să rumegi paie!"

Aşa cugeta Muravcik în clipa întâlnirii cu Rafalescu pe sub pământ. Dar ascunzându-şi bucuria, se arătă calm şi i se adresă pe un ton nevinovat:

– Dacă un grangur ca dumneata călătoreşte pe sub pământ, apoi ce să mai spunem noi, nişte bieţi muritori, nişte calici?

Capitolul 76
AH, AMERICA!...

În timp ce Muravcik găsea de cuviinţă să-şi ascundă bucuria de a-l fi întâlnit pe Rafalescu, acesta, dimpotrivă, îşi manifesta deschis mulţumirea şi plăcerea de a-l revedea pe noul său cunoscut.

– *Hello, how do you do?*[1] i se adresează Rafalescu pe americăneşte, întinzându-i bucuros mâna. Îmi pare bine că ne întâlnim. Parcă mi te-a scos Dumnezeu în cale, aveam nevoie de dumneata!

– Poftim, iacătă-mă-s! Sunt gata să... răspunde Muravcik,chipurile indiferent. Încotro ai dori s-o pornim, *par examplu,* de pildă şi bunăoară?

– Nicăieri, face Rafalescu şi caută din ochi un loc unde să se poată aşeza. Iată acolo o bancă, o să putem sta puţin de vorbă.

– Cum, chiar aici, sub pământ?

– Da, chiar aici, sub pământ!

– De, dacă-ţi place dumitale, îmi place şi mie!

Aşa că se aşază amândoi pe bancă, şi discuţia se şi leagă între

1. Ce mai faci? (din engleză).

ei. De fapt, cel care vorbeşte e Rafalescu, iar Şulem-Meer Muravcik e numai ochi şi urechi. Are un dar deosebit acest Muravcik, căci cu cine altul te-ai mai putea atât de repede împrieteni, şi încă la toartă, şi cui i-ai mai putea încredinţa astfel tot ce-ţi stă pe suflet?! În plus, mai are o calitate: n-ai nevoie să-i spui prea multe! Cu el, vorbele devin de prisos, căci te înţelege dintr-o privire. Numai ce se uită şmechereşte la tine, şi gata, a şi ghicit ce se petrece în sufletul tău, ţi-a şi smuls vorbele din gură. Ce plăcere, ce deliciu să ai a face cu un om ca el!

– Nu-i nevoie să-mi dai mură-n gură, şopteşte Muravcik la urechea lui Rafalescu cu vocea lui monotonă. Crede-mă, în chestiunea asta sunt perfect lămurit. Dacă vrei, ţi-o spun pe de rost. Să ne ferească Dumnezeu şi să ne izbăvească de ceasul rău! Dar ce să-i faci, se mai întâmplă şi de-alde astea: mai păcătuieşte omul, mai cade în capcană. O fată e o ispită vie, şi uneori nici nu eşti vinovat... te încurcă Necuratul! Că doar nu poţi fi proroc, să ştii că din asta o să te alegi cu un moştenitor, şi apoi, vorba ceea, ţin-te cu beleaua! Într-adevăr, partida asta nu-i potrivită nici pentru dumneata, nici pentru ea, nici pentru voi amândoi. Crezi că ea singură nu-şi dă seama? Oho, îşi dă seama... şi încă mai bine decât noi, aşa să-mi dea Dumnezeu fericire şi noroc!

Lui Rafalescu parcă i s-a luat o piatră de pe inimă. Da, acum pricepe că toate vorbele lui, toate justificările şi sfiala sunt de prisos. Căci Muravcik nu numai că nu se arată contrariat, nu numai că nu ţine partea bietei Zlatke, ci, dimpotrivă, din vorbele lui reiese că Zlatke nici nu prea se omoară cu firea pe chestia acestei partide. Şi, spre a-l linişti şi mai mult pe Rafalescu, Muravcik continuă:

– De unde crezi că veneam eu acum? Chiar de acolo. Mă dusesem să-i transmit vorbele dumitale, aşa cum m-ai însărcinat. Dar abia am apucat să deschid gura, că s-a şi pornit pe plâns. „Parcă ce sunt eu, zice, să mă compar cu el? El, zice, a ajuns mare de tot, şi mâine poate să ajungă şi mai mare... De ce să-mi fac eu apoi gânduri, că-i sunt o povară, că m-a luat numai din milă?" Auzi ce vorbe la ea?

Rafalescu e mişcat:

– Chiar aşa spunea?

– Da' ce, eu vorbesc numai ca să nu tac?

– Nu, nu zic asta. Totuşi, voiam să ştiu dacă ţi-a spus chiar aşa, dacă astea-s chiar cuvintele ei!

– Aşa să am fericire şi noroc! Îţi dai seama ce suflet curat e? N-aş da-o pe optsprezece primadone!

În ochii lui Rafalescu apar lacrimi. Dar şi le ascunde de privirile lui Muravcik. Şi Muravcik îi dă înainte:

– Ce mai încolo, încoace, fata vorbeşte ca un om cu scaun la cap... Şi eu stau şi mă gândesc: „Fetiţo, poate că ai dreptate!" Aşa că îi spun: „Ascultă, sufleţelule, zic, povestea e aşa: băiatul, zic, n-a urmărit decât binele tău, zic, şi binele copilului tău... Dar de vreme ce pentru tine, zic, nu-i chiar cine ştie ce mare lucru, iar e bine. N-o să te oblige nimeni, zic, n-o să te ia cu sila. Vorba-i, ce-o să se aleagă din copilaş? Dar nu trebuie să te îngrijorezi pentru el, zic, trebuie să înţelegi, zic, că acela nu-i un fitecine, un oarecare. Şi de câştigat, să nu-i fie de deochi, câştigă bani frumoşi, aşa că, nici vorbă, va căuta să te asigure cum se cuvine, pe tine şi copilaşul tău, zic, şi nici măcar maică-ta, zic, n-are să fie nevoită să ajungă la mila oamenilor! Şi mai cu seamă, zic, nu uita că nu rămâi singură. Nici eu, zic, încă n-am murit, eu am fost tot timpul lângă tine, zic, şi cu tine am să rămân. Cine, zic, te-a adus încoace dacă nu Muravcik? Cine, zic, te-a înscris pe numele lui la debarcare dacă nu Muravcik? Să ţi se pară, zic, că chiar eşti a mea şi că eu sunt al tău, ce strică, zic, e rău? Şi dacă o fi la adică, se mai găsesc şi în America patru stâlpi şi un baldachin, iar Şulem-Meer Muravcik, zic, o să trântească un: «Tu-mi eşti sortită prin legea lui Moise şi a lui Israel!»[1]" şi cu asta am terminat. Că eu, din partea mea, cum mă vezi şi te văd, aş fi gata oricând! Mai întâi şi-întâi, din milă, dragă Rafalescule, că-i orfană, sărmana! Al doilea, e o copilă cinstită, tăcută ca o porumbiţă. Vorba-i, ce ne facem cu burta, că aia cere de mâncare? Nu-i nimic, Dumnezeu o să ne poarte

1. Formulă tradiţională pe care o rosteşte mirele în cadrul ceremonialului de nuntă.

de grijă, cum s-ar spune, şi desigur că nici dumneata n-ai să ne uiţi...

– Să uit? Rafalescu îl apucă pe Muravcik de mână, şi de nu s-ar sfii, l-ar lua în braţe şi l-ar săruta. Aş putea să-ţi dau şi în scris dacă vrei!

– Ce rost are mâzgăleala? răspunde Muravcik. Ai să fii bun să-mi semnezi câteva poliţe şi atâta tot. Chiar pe numele meu. Şi încă astă-seară. Am să vin pe la dumneata să-ţi aduc tot ce trebuie. Şi acuma... poate că ai de gând să te duci undeva...

Rafalescu era atât de cufundat în discuţie, încât nici nu observase de câte ori a trecut pe lângă ei, cu iuţeala fulgerului, şarpele de oţel cu ochi electrici, tot azvârlind afară şuvoaie de oameni şi înghiţind altele. Minutarele ceasornicului se apropiau abia de ora trei. Peste un ceas trebuia să fie acolo. Cuvântul „acolo" parcă-i frigea inima. Prieteneşte, îşi luă rămas bun de la Muravcik şi se strecură în unul din lungile vagoane. O clipă mai târziu, îl înghiţea întunericul subteran. „Măi Şulem-Meer, să ştii că eşti *all right!* şi-a zis Muravcik, aşteptând un alt tren. Aşa noroc să am ce minunată ţară-i America asta. Ah, America!"

Capitolul 77
PRINTRE ANIMALE

Locul de întâlnire pe care Roza Spivak îl indicase în scrisoare iubitului ei Rafalescu era parcul zoologic, iarna mult mai puţin frecventat decât vara, din care cauză te puteai plimba pe-acolo în voie, fără a întâlni aproape pe nimeni, în afară de animalele închise în cuştile lor.

Cu toate că în acea zi Rafalescu era mereu reţinut de câte ceva, sosi la locul stabilit cu aproape un ceas înainte de vreme. Desigur că în toţi anii lui de tinereţe pribeagă nu-i mai fusese dat să trăiască o emoţie ca aceea care-l stăpânea acum, în acest ceas de preumblare printre animale, de la o cuşcă la alta. Importanţa clipei la care

râvnise ani în şir era ea însăşi de ajuns pentru ca inima lui să bată ca un ciocan, pentru ca întreaga lui fiinţă să tremure ca frunza în bătaia vântului. Îi veneau în minte tot felul de gânduri ciudate, gânduri negre şi triste, unul mai trist decât celălalt. Cine ştie, gândea, dacă va veni? Şi dacă va veni, cine ştie cu ce gânduri? Cine ştie ce se petrece cu ea, în situaţia ei, în acele „cătuşe de aur" la care făcea aluzie în scrisoare? Cine ştie ce a mai putut surveni în ultimul moment între ea şi Grişa Stelmah?... Totul, tot ce poate exista ca gând trist, întunecat, sumbru îi trecea acum prin minte... Oricât încerca să-şi alunge aceste gânduri, oricât se străduia să şi le învingă, nu izbutea să se liniştească. Simţea că vine un moment important, că se apropie cel mai important moment din viaţa lui. Şi fără voie, gândul i se întoarse la urâta tranzacţie abia încheiată cu acest Muravcik, prin care el însuşi, cu propriile lui mâini, i-a predat-o pe Zlatke cea cuminte şi nevinovată ca o turturea, da, i-a predat-o, aşa cum se predă din mână în mână un obiect, aşa cum se vinde o sclavă. Şi cui? Unui om pe care nu-l cunoaşte, nu-l ştie! Şi când? Tocmai după ce, în dimineaţa aceea chiar, era gata să alerge la sărmana Zlatke, să-i cadă la picioare şi să-i jure că e al ei pentru totdeauna. Da, se pare că cineva îi şopteşte la ureche: „Cain, Cain, Cain..."

Rafalescu se afundă tot mai adânc în parcul zoologic, printre animale. Ar vrea să evadeze din el însuşi, dar nu poate. Ar vrea să şteargă din minte tot trecutul vieţii sale, dar nu poate. Dimpotrivă, trecutul îi stă în faţa ochilor atât de clar şi de desluşit, cu toate crimele lui mici şi mari, cu toate aspiraţiile şi idealurile lui artistice. Ca într-o carte deschisă citeşte bilanţul pe care el însuşi şi l-a încheiat, verdictul pe care el însuşi şi l-a dat: ca om, este un criminal, un Cain, un Cain... Ca artist, e mic şi neînsemnat, înconjurat de omuleţi meschini, înecat de sus până jos în reclame mincinoase, în *bluff,* în *bluff,* în *bluff...*

Multe ape se vor mai scurge, multe jertfe se vor mai aduce, multe altare vor mai fi dărâmate, şi el încă va mai sta ca acum, afară, de partea cealaltă a uşii acelui templu sacru spre care tânjea, încă din copilărie, sufletul lui tânăr, atât de îndurerat!

Dar, ssst! Vine cineva. Simte că inima îi stă în loc. Ochii i se deschid mari, mari, pupilele i se dilată. Să fie ea?! Priveşte şi mai încordat. Pe o cărare din faţa lui îşi croieşte drum silueta nici înaltă, nici scundă a unei femei deosebit de frumoase, care parcă nu merge, ci pluteşte. Oare *ea* să fie?...

Da, *ea* era!

Niciodată în lume nu se întâmplă să întâlnim într-un om pe acela pe care-l aşteptam, să găsim în el ceea ce aşteptam. Nu, *ea* nu era aceea pe care Rafalescu şi-o închipuise în visurile lui. Nu era acea Reizl pe care o cunoscuse el cândva, în Holăneştiul copilăriei. Şi nu era nici acea Roza Spivak pe care şi-o făurise în imaginaţie. În faţa lui stătea acum o altă femeie, cu totul alta. I se părea mult mai înaltă şi mai matură decât crezuse, prea serioasă, prea severă şi mult prea rece pentru această clipă a revederii... Numai ochii rămăseseră aceiaşi, aceiaşi ochi negri, catifelaţi şi scânteietori de ţigăncuşă.

Dar nici ei Rafalescu nu i se mai părea cel pe care îl văzuse de atâtea ori în vis. Şi nici acelaşi Leibl, băiatul bogătaşului, aşa cum îi rămăsese în amintire din anii când umbla la *heider*... Era cu totul, cu totul schimbat. Neschimbaţi îi rămăseseră doar ochii, ochii lui frumoşi, albaştri şi blânzi. O clipă au rămas aşa, unul în faţa celuilalt, nemişcaţi, incapabili să scoată o vorbă... Se părea că amândoi îşi citesc pe faţă trecutul întreg, că amândoi încearcă să-şi regăsească în ochi povestea tinereţii, care pentru ei trecuse atât de săracă în bucurii, printre străini, în pribegie. Toate acestea n-au ţinut însă decât o clipă, căci pe chipul ei s-a ivit îndată un zâmbet, primul zâmbet. Şi el a simţit că ceva i-a sfredelit inima şi că se simte atras spre ea ca de un magnet...

Ziua se sfârşise de mult. Soarele apusese. Pe cer sclipeau acum stelele. S-a ivit şi luna... Dar cei doi eroi ai noştri, Leo Rafalescu şi Roza Spivak, tot mai stăteau de vorbă.

Da, îşi amintesc! Îşi amintesc de Holăneşti... de teatrul evreiesc... de uliţa Domnului... de incendiul dintr-o noapte fermecată... de stelele rătăcitoare...

EPILOG

SCRISORI

I

Meer Stelmah către bunul lui prieten

„...iaca aşa, frate dragă, şi nu mai întreba ce şi cum. Se vede treaba că aşa o fi plămădită lumea lui Dumnezeu. Dar, în fine, măcar de s-ar despărţi, şi gata! Căci se mai întâmplă ca o partidă să se strice, ce să-i faci? Dacă nu-i, nu-i! Partida s-a stricat, şi ei tot buni prieteni au rămas. Şi încă ce prieteni, că doar există prieteni şi prieteni! Îşi scriu scrisorele la fiece săptămână. Şi Grişa al meu corespondează nu numai cu ea, ci şi cu el, cu concetăţeanul ei, cu Rafalescu acela adică. De când s-au cunoscut, Grişa şi Rafalescu adică, parcă s-au înfrăţit, au devenit un suflet, ţin unul la altul, într-un cuvânt, dragoste, ce mai! Ei, ce spui? De-ar fi însă numai asta, eh, încă n-ar fi nimic, cum s-ar zice, ce ţi-e drag ţie, îmi place şi mie. Dar ţi-e ruşine de oameni! Şi cine altul decât mine e vinovat? Căci de nu-i duceam eu atunci la teatrul evreiesc, la spectacolul de beneficiu al acestui Rafalescu, nu s-ar fi întâmplat nimic... Şi, după toate astea, mai eşti obligat să-ţi umpli gura cu apă ca să nu mai poţi spune nimic. De-ai auzi însă ce vorbe umblă! Se spune că între Roza şi acest Rafalescu ar fi o poveste veche de tot, o dragoste, ehe, încă din anii copilăriei, şi că, azi-mâine, se cunună... Şi îi povestesc asta lui Grişa al meu, dar el râde de nu mai poate: «Aiurea, zice, Roza nu se va mărita niciodată cu Rafalescu!» Auzi, niciodată! Poftim de mai scoate ceva din talmeş-balmeşul ăsta! Şi nu e zi să nu-ţi ajungă la ureche fel de fel de palavre şi de bârfeli, crede-mă, mi-e silă. După ce că ţi-e urât în suflet, mai vin şi ei să-ţi pună sare pe rană... Şi dacă îmi scrii, scrie-mi tot la Londra, ca şi până acum, şi nu te supăra că ţi-am făcut capul calendar; dacă-ţi deschizi sufletul faţă de un prieten, ai impresia că ţi-e mai uşor.

De la mine, prietenul dumitale întors pe dos, zburlit şi pornit împotriva lumii întregi.

Meer Stelmah"

II

Şulem-Meer Muravcik către Albert Şciupak

„...iacătă aici hârtia ta de cincizeci şi te scuip din cap până în picioare. Acum slavă domnului sunt şi eu în stare să te împrumut cu un cincizeci dacă ai cumva nevoie de bani şi îţi mai scriu că fata cantorului tău sa ţăcănit dea binelea de atâta lux şi sa asigurat de două căsători aşa că nu ştie cu care să se mărite mai întâi dear vrea săm asculte sfatu ar face nunta cu amândoi odată că Grişa Stelmah ăsta e îndopat cu aur şi al doilea mire aşa cum ţam scris e flecuşteţu ăla din Holăneşti Rafalovici care acum poartă sfântu nume de Rafalescu şi a ajuns mare şi tare că americani iau luat la ei în teatru şil umplu de bănet şi îţi mai scriu că deocamdată nam înjghebat aici nici un fel de afacere sunt în căutarea unei săli de teatru mai bine zis a unei sălişoare bune pentru vodeviluri. Dacă aş găsi ceva după pungă aş închiria şi aş face un biznăs bun cu toate că teatrul evreiesc săţ spun sincer a cam scrântito aici în America au început să se aducă pe aici cei mai buni actori nemţi de la Berlin şi li se plăteşte gras dracu săi ia pe columb cu America lui dar până una alta cred că în America ar avea mare succes cupletele tale de aceea îţi scriu dragă Albert că dacă vrei dă cu picioru afacerilor tale din Rusia şi vino încoa să facem noi doi tovărăşie şi de nu săţ frângi gâtu şi să te înghită pământu cu deosebită stimă

Şulem-Meer Muravcik.

Uite că am uitat principalu. Chiar acum am aflat o noutate ai

să plesneşti pe loc când ai so citeşti. Frumoasă poveste zău îl mai ţi minte pe Hoţmah al nostru despre care ţam scris din Londra află că a binevoit Hoţmah să se întindă şi să moară. Dumnezeu să-l ierte şi lasă o soră Zlatke îi zice o bombonică de fată cu toate că are un cusur mă înţelegi un boţ cu ochi. Iam purtat mult de grijă cât peaci era chiar să devenim mire şi mireasă. Dar deodată hop altă istorie se zice că se mărită cu absolut altcineva ghici cu cine vorbă să fie dacă ai avea zece capete atâta rău dacă ai ghici. Uite chiar cu cavaleru acela cu Rafalescu mâncalar viermi şi cine crezi că se dă în vânt să facă totu pentru Zlatke tot ea fata cantorului Reizl adică zăluda aia aşa săm dea dumnezeu fericire şi noroc. Cine săş fi închipuit aşa o lovitură spune şi tu nar fi fost mai bine să mă fi îngropat de viu la nouă coţi sub pământ ca ăla cum îi zice Koreh din biblie cum îţi doreşte din tot sufletu cu cea mai mare şi înaltă stimă

Şulem-Meer Muravcik"

III

Brandele-Kozak către Henriette Schwalb

„...şi scrie-mi exact, sufleţelule, cum îţi mai merge pe unde te afli acum, la Johannesburg. Sper că eşti *all right,* căci ce-ţi lipseşte, să nu-ţi fie de deochi? Toţi spun că e multimilionar şi că ţi-a cumpărat atâtea diamante şi briliante cum numai unui Rockfeller i-ar da mâna să cumpere. Nici nu poţi să-ţi închipui cât m-a bucurat, căci cine ştie mai bine decât mine cât te-ai chinuit, sărăcuţa de tine, toată viaţa pe la fraţii tăi! Chiar şi în ultima vreme, când începuseşi să câştigi bani frumoşi şi să duci un trai ca lumea, dumnealor ţi-au supt sângele, unul cu vorba dulce, celălalt cu mojiciile. Nu, nu vreau să-i vorbesc de rău, că doar ţi-s fraţi, dar, zău, în ochii mei ei nu fac nici cât degetul tău cel mic. Nu-i nevoie să te linguşesc şi nici pe ei să-i ponegresc, dar, crede-mă, n-aş da degetul tău cel mic

pentru ei amândoi! Mai ales pentru Nisl, cu vorbele lui mieroase şi cu veşnicele lui jurăminte. Îl las în seama lui Dumnezeu, numai Dumnezeu să se răfuiască şi cu el pentru că s-a purtat aşa de frumos şi de cinstit cu mine, atâta bine să aibă toţi bărbaţii, Doamne-Dumnezeule, şi atâta noroc pe capul lui frate-tău! Dar şi-a primit ce i se cuvenea, n-ai grijă! Am auzit că-i merge ca vai de lume, lui frăţioru-tău, Nisl adică. De când s-a destrămat compania lor, de toate combinaţiile câte le-a sucit şi le-a învârtit praful s-a ales. Acuma are o nouă combinaţie. I-a scos Dumnezeu în cale un ovreiaş care, nu ştiu de unde, avea o machetă de carton a templului lui Solomon, pe care voia s-o expună, aşa că Nisl a luat-o în antrepriză şi a început să lipească afişe prin tot New York-ul, dar, cu ajutorul lui Dumnezeu, o să se ducă dracului şi combinaţia asta, ca toate celelalte... Nu-i nimic, să-i plătească Dumnezeu pentru tine, pentru mine şi pentru toţi evreii. În comparaţie cu el, frate-tău Isac e o bucată de aur, cu toate că ar merita şi el să-l ia dracu, că-i şi el o poamă bună! Să auzi ce mai vorbeşte şi ăsta în contul tău, vai de mine, să cadă în mare ce zice el! Zice că singură te-ai vândut pe bani şi că bărbatu-tău face negoţ cu... nici nu vreau să repet vorbele lui. Şi de ce crezi că spune toate astea? De focul dolarilor! Te-aş sfătui să-i astupi gura cu vreo câţiva dolari, căci aici, de s-ar întinde în mijlocul străzii, nimeni nu i-ar da o mână de ajutor. Cui să-i pese de el? Cantorului din Lomza? Atâta să mai trăiască ea, cantoriţa cu părul roşu! Auzi, acum a dat jos peruca şi s-a făcut o adevărată *lady.* Dar ce, e de glumă? Copiii ei, se zice, adună aurul cu lopata. America asta e ca frigurile, pe cine îl apucă... Poţi să fii ghicitor, şi tot n-o să ghiceşti că un cantor din Lomza o să vină aici cu o bandă de guri flămânde, şi lumea o să-l umple cu aur. Şi are atâta caracter cantorul ăsta, ce să-ţi spun, de cap să-i fie... Fraţilor tăi, chiar de-ar crăpa, nu le-ar da niciun cent. Ce vrei mai mult, dacă până şi *mister* Klamer, care a cheltuit ultimul ban pentru cantor şi familia lui ca să-i poată aduce aici şi să înjghebeze compania, cu chiu, cu vai şi-a făcut rost de bani de drum, ca să se întoarcă la Londra. Vrei să ştii cine i-a împrumutat

aceşti câţiva dolari? Optsprezece capete de-ai avea, şi zău dacă ai ghici: tocmai hahalera de Muravcik, care a aranjat şi partida dintre fostul tău mire şi cântăreaţa căreia acum chiar că nu-i mai ajungi cu prăjina la nas. De primul logodnic, de Stelmah, s-a despărţit, slavă Domnului, şi încă cu scandal! Se zice că bătrânul Stelmah a vrut să se judece cu ea, dar fecioru-său nu l-a lăsat, necazurile mele în capul lor, dă Doamne! Cât e adevărat din toate astea, habar n-am, aşa se povestea, iar eu, ce am cumpărat, aceea vând, că doar n-am stat la căpătâiul lor. Iar de celălalt, de Rafalescu al tău, de asemenea s-a despărţit, şi, după cum se spune... pe veci! Ei doi s-au certat, se spune, tare de tot, şi ghici din a cui cauză? Chiar din cauza lui Zlatke, surioara lui Holzmann. La drept vorbind, am dat şi eu aici o mână de ajutor. I-am trimis Rozei o scrisoare şi i-am arătat deschis tot adevărul, i-am descris tot ce-am reuşit să smulg de la gheşeftarul ăla de Muravcik în legătură cu romanul lui Rafalescu şi al surioarei lui Holzmann. Şi cu toate că n-am avut cinstea să ajung până la Roza, ştiu tot ce se petrece pe acolo. Ştiu, de exemplu, că Roza în persoană a fost în vizită la sora lui Holzmann, la Zlatke, şi i-a crescut inima de bucurie când a văzut copilul, preasfântul copil pe care i l-a turnat Rafalescu.

Mai ştiu că Rafalescu s-a angajat la unul din cele mai mari teatre americane din New York şi că *mister* Nickel, care avea contract cu el pentru toată stagiunea, a pretins de la ăia o sumă atât de mare, încât până şi pe Rafalescu, care se pricepe la bani cât mă pricep eu la briliante, era să-l lovească damblaua. Dar şi aici a răsărit Roza, spunând că ia totul asupra ei. Îţi place povestea asta? Cât sunt toate de adevărate, habar n-am, ce am cumpărat, aceea vând, că doar n-am stat la căpătâiul lor.

Dar nu trebuie să-i invidiezi, puicuţo, zău aşa, dă-i dracului pe toţi! Ţie ţi-a ajutat Dumnezeu să fii azi mai bogată decât ei şi să ai mai multe giuvaericale decât ea. Şi ai şi rochii mai frumoase decât ale ei. N-ai nevoie să duci dorul scenei. Nu te supăra, dar e o prostie din partea ta că duci atâta dorul scenei. Mai bine caută să trăieşti

bine, în pace şi belşug, fă-ţi toate gusturile şi toate plăcerile şi nu uita, puicuţo, propria ta familie, pe fraţii tăi adică, deşi nu prea ar merita-o din partea ta, şi dintr-a mea, cu atât mai puţin, ca să le ţin adică partea! Dar dă-i încolo, decât să aştepte mila străinilor... tot mai bine să cauţi să nu ajungă până acolo. Şi nu uita, sufleţelule, nici de prietena ta, care ţi-e devotată cu trup şi suflet. Scrie-mi din când în când o scrisorică şi tot ce-mi vei cere am să fac. Şi dacă se iveşte pe acolo vreun *job* potrivit pentru mine, scrie-mi şi am să vin la voi, la Johannesburg, cu toate că până acolo e departe, o distanţă cam cât până pe lumea cealaltă. Căci mi s-a înăcrit sufletul de împărăţia lui Columb, cu oamenii ei cu tot, şi mai ales cu actorii noştri, mânca-i-ar boala pe toţi grămadă, nici urma să nu le rămână, amin, amin, amin!

Îţi trimit o mie de sărutări,
a ta devotată prietenă, Braine Cerneak"

IV

Leia cantoriţa către fiica ei

„...şi află, copila mea, că de când mi-ai scris că vii în vizită la Holăneşti, te aştept cu mare nerăbdare. Căci de nu-mi anunţai venirea ta, de mult vindeam casa. Ce-mi trebuie mie, un om singur, o casă ca asta, cu atâtea odăi, să nu fie de deochi? Dar poate crezi că aş avea cui s-o vând? Află că te înşeli! Aici în Holăneşti cine are nevoie de o casă ca asta, cu atâtea odăi, să nu fie de deochi? E un târg plin de sărăntoci şi de calici, unul mai ceva decât celălalt, nimeni n-are o copeică. Cine a mai avut ceva bani s-a cărăbănit în America. Un pic de speranţă însă tot mai am la ginerele lui Heineh crâşmarul, un proaspăt bogătaş din Holăneşti. Casa mea i-a căzut cu tronc, dar se teme să-mi arate că-i mare amator, nu cumva să-i cer prea mult. Iar eu nu vreau să dau pe faţă că am de gând să vând casa, ca să nu

creadă el că-i rost de chilipir. Deocamdată am rămas locului, aşa că abia aştept, draga mea copilă, să vii şi să mă bucuri în fine şi cu un mire bun, care să ţi se potrivească. Nu ca acela, lăutarul, să mă ierte Dumnezeu. N-am nimic cu el, Doamne fereşte, dar pentru fata lui Isruel cantorul nu-i deloc potrivit. Să-i aducă Dumnezeu, de unde ştie el, ursita adevărată, căci pe tine nădăjduiesc să te ierte că ţi-ai călcat cuvântul, cu toate că la noi asta e socotit mare păcat! Şi ce-mi scrii tu despre Leibl al nostru, băiatul bogătaşului Rafalovici, că e fericit şi vestit în lume, nu poate decât să mă bucure, căci ceilalţi fraţi ai lui şi surorile n-au avut parte, săracii, de un strop de noroc. Praful s-a ales de toată familia. Copiii s-au împrăştiat, s-au risipit ca potârnichile prin lume, nici nu se mai ştie de soarta lor. Doar Anşel se mai arată pe aici. Vine câteodată la mine să-l ajut cu câte ceva. Şi îl ajut, cât îmi dă mâna. Dar poţi să umpli un sac găurit? Şi pe deasupra mai e mare risipitor, se vede. Are o mutră, ţi-e groază să te uiţi la el. De s-ar scula din mormânt Beilke, Dumnezeu s-o odihnească, şi ar vedea ce s-a ales din casa ei, din copiii ei, din bărbatul ei, Doamne iartă-mă, ar mai muri o dată. Bărbatul ei, săracul, s-a ţăcănit de tot la cap. Se află pe undeva, într-un azil sau într-un spital, şi îi ies ochii până se îndură scumpul lui ginere Susen-Vesimhe să-i ducă un pachetel cu ceai şi o căpăţână de zahăr. Vai şi amar de lume la ce a ajuns Beni Rafalovici, ca Susen-Vesimhe, casierul lui, să-i fie azi ginere şi sprijinitor. Susen-Vesimhe ăsta vine şi pe la mine câteodată, vine şi stă o zi şi o noapte, şi vorbeşte, şi vorbeşte... Mare pisălog, Doamne iartă-mă!

Şi bunica lor, oarba, o mai ţii minte? Închipuie-ţi, tot mai trăieşte. Pesemne că Cel-de-Sus a uitat pur şi simplu de ea. Gândeşte-te pe cine a luat Dumnezeu la el şi pe cine a lăsat să trăiască! Cum zicem noi în rugăciunea de Anul Nou: «Unuia îi e dat să trăiască şi altuia să zacă în mormânt!» Parcă nu era de o mie de ori mai drept ca tatăl tău, Dumnezeu să-l ierte, să fi trăit acum şi să fie lângă mine, şi nu să mă învârtesc de una singură prin atâtea odăi, să nu fie de deochi? Dar poţi să-i ceri socoteală lui Dumnezeu? De Ihil lăutarul îţi mai

aduci aminte? S-a socotit şi el cât s-a socotit şi, în fine, săptămâna trecută şi-a luat rămas bun de la viaţă. Păcat, era om tânăr. Iaca, a murit şi Heineh crâşmarul. Dar barem nu ţi-e aşa ciudă – om bătrân şi bogătaş. A avut o înmormântare ca de sfânt. Poate ştii de ce i se cuvenea, ce fapte bune a făcut? Că tatăl tău, Dumnezeu să-l ierte, a avut o înmormântare frumoasă, nu-i de mirare, dar Heineh crâşmarul? Pe ce chestie, de ce i se cuvenea? Că-i bogătaş? De aceea trebuie să-l linguşeşti şi după moarte? Dar asta-i, să-i fie de bine cu toate onorurile lui, nu-s femeie invidioasă şi nici să-l vorbesc de rău nu vreau. A lăsat, săracul de el, o văduvă şi patru copii. E drept, a rămas o afacere bună şi o grămadă de bani, totuşi, sunt orfani, că tată n-or să mai aibă. Ce acoperă pământul e bun pierdut. Sapa şi lopata şi bună ziua! Mult mai rău e de lăutăreasă. Ea chiar că a rămas ca pe apă. N-are cu ce să-şi ducă zilele. Oamenii îi strâng bani, dau mână de la mână. Am dat şi eu cât am putut. Dar când am dat banii epitropilor de la sinagogă, îi văd că strâmbă din nas. «E cam puţin, zic ei, azi în târg la noi, zic ei, dumneata eşti socotită bogătaşă, ai, zic ei, aşa o fiică, şi stai, zic ei, într-aşa o casă cu, să nu fie de deochi, atâtea odăi...» Du-te de spune-le că mie mi-e silă de toate, de casă şi de toate odăile şi de tot balamucul ăsta! Să-mi ajute Dumnezeu să te văd odată aici, sănătoasă, ca să mă pot sfătui cu tine ce să fac cu casa. Ce nevoie am eu, un om singur, de o casă ca asta, cu atâtea odăi, să nu fie de deochi? Şi crezi că numai eu spun aşa? Toţi la noi spun aşa şi abia te aşteaptă să vii, tot Holăneştiul te aşteaptă. Măcar şi Nehe văduva, cu surioarele ei – încă nu s-au măritat, aşa le trebuie – mă întreabă mereu: «Ia spune, Leia scumpă, când vine Reizl la matale?» Ochi răi! Nehe văduva a uitat pesemne ruşinea pe care mi-a făcut-o, ducă-se pe pustii, atunci când ai plecat tu de acasă şi am fost târâtă la pristav, la poliţai adică, piei-i-ar numele, că de mult e pe lumea cealaltă! Să-mi fii sănătoasă, fata mea, şi să-mi scrii dacă e adevărat că iarăşi te pregăteşti să pleci, cu ajutorul lui Dumnezeu, în America. Mie planul ăsta nu-mi place. America asta ar mai fi ea cum ar fi şi oamenii de acolo tot aşa, mai treacă-meargă, dar graiul

lor, ce să zic, nu-mi place. Dacă la ei o găină e *chicken* şi bucătăria e *kitchen,* şi hahamul e *reverend,* ptiu, ce limbă mai e şi asta? Dar mai întâi vino, cu ajutorul lui Dumnezeu, la Holăneşti, şi o să mai vorbim despre astea toate.

Până atunci, ai complimente de la tot Holăneştiul, iar feciorul lui Haim-Şaie hahamul, Nuhem, cel care-ţi scrie acum scrisoarea asta, îţi trimite separat complimente.

Mama ta, care se roagă întruna pentru tine, zi şi noapte,
Leia Spivak"

V

Roza Spivak către Marcella Embrich

„Măicuţă,

Cum vezi, mă aflu din nou în Europa. Stelele rătăcitoare, care, după cum ştii, au plutit atâta amar de vreme una spre cealaltă fără a se putea întâlni, s-au regăsit, în cele din urmă. Asta s-a petrecut în America. S-au regăsit şi nimic mai mult, căci, să se contopească, să devină un tot, asta nu se va întâmpla niciodată, niciodată! Cine e de vină: eu sau el? Nu pot să ştiu. Poate că amândoi. În viaţa noastră am făcut amândoi destule greşeli, deşi de trăit am trăit puţin, atât de puţin!... Târziu, măicuţă, mult prea târziu s-au regăsit stelele rătăcitoare!

Măicuţă dragă, se vede că pe lume nici nu există fericire, ci numai năzuinţa spre fericire. Fericirea în sine nu-i altceva decât un vis, o himeră! Nici iubirea nu există, ci doar o închipuire a ei, un ideal pe care noi înşine ni-l făurim în imaginaţie. Sigur, dragostea nu-i decât un vis! Ah, măicuţă! Prea târziu s-au întâlnit ste-le-le rătă-ci-toa-re! Şi iată-mă din nou singură, singurică, plutind învăluită în aureola mea de glorie şi succese; iată-mă ducând din nou o viaţă nomadă, de ţigan. Multă, multă vreme, pesemne, îmi mai e dat să

duc această viaţă pribeagă...

Scrie-mi, măicuţă dragă, dar nu mă consola, nu mă compătimi şi nu cerca să mă îndemni să devin alta. Aşa a fost să fie până acum, aşa va fi şi de aici încolo!

A dumitale veşnic răsfăţată şi pribeagă ţigăncuşă,
Roza"

CUPRINSUL

Notă asupra ediției 5
Stele rătăcitoare
sau despre nostalgia începuturilor teatrului de limbă idiș 7

Partea întâi
ACTORII 33

Capitolul 1. A zburat păsărica 35
Capitolul 2. Leşinul 38
Capitolul 3. Zarvă mare în Holăneşti 41
Capitolul 4. „Hahalera" 44
Capitolul 5. Schimb de scrisori 46
Capitolul 6. Publicul din Holăneşti 49
Capitolul 7. Ochii 51
Capitolul 8. Cortina se ridică 54
Capitolul 9. În rai 57
Capitolul 10. După spectacol 60
Capitolul 11. Oaspeţi simandicoşi 62
Capitolul 12. Isruel cantorul îşi drege glasul 65
Capitolul 13. Fata cantorului cântă „Stăpâne-al lumii" 69
Capitolul 14. Albert Şciupak, încântat la culme 72
Capitolul 15. Un personaj nou: Hoţmah 75
Capitolul 16. Hoţmah scrie o epistolă 78
Capitolul 17. Prin ce minune devii comediant! 81
Capitolul 18. Leibl arată ce poate 85
Capitolul 19. Un ochi care veghează 88
Capitolul 20. Ghimpele îndoielii 90
Capitolul 21. Hoţul s-a prins 92
Capitolul 22. O sentinţă înjositoare 94
Capitolul 23. După execuţie 95
Capitolul 24. Leibl la propria-i înmormântare 98
Capitolul 25. Lacrimi 100
Capitolul 26. Foc pe uliţa Domnului 103
Capitolul 27. Şulem-Meer vorbeşte în doi peri 106
Capitolul 28. Cincisprezece minute antract 110
Capitolul 29. De trei ori răzbunare 113

Capitolul 30. O noapte de vrajă 115
Capitolul 31. Stelele nu cad, stelele rătăcesc! 119
Capitolul 32. „Săptămână nouă cu bine!" 121
Capitolul 33. Ispita aurului 125
Capitolul 34. „Bine-ai venit, Șimen-Duved, harabagiule!" 128
Capitolul 35. Șimen-Duved harabagiul comandă 131
Capitolul 36. Șulem-Meer Muravcik ține un discurs 134
Capitolul 37. Spaimă degeaba 136
Capitolul 38. Întrebări, întrebări 140
Capitolul 39. Holăneștiul nu doarme 142
Capitolul 40. Martori și iar martori 145
Capitolul 41. Adevărul iese la iveală 148
Capitolul 42. Pe urmele fugarilor 151
Capitolul 43. „Expediția" lucrează din plin 153
Capitolul 44. Pe drumul cel bun 156
Capitolul 45. Păsărelele își schimbă penele 160
Capitolul 46. Holzmann și Rafalescu 162
Capitolul 47. Schimbi locul, schimbi norocul 165
Capitolul 48. În Galiția 168
Capitolul 49. Henriette Schwalb 172
Capitolul 50. Haim-Iţic Schwalb 175
Capitolul 51. Primadona are admiratori 178
Capitolul 52. Politica din culise 180
Capitolul 53. Brandele-Kozak 182
Capitolul 54. Doctorul Lewius - „Leviusn" 186
Capitolul 55. Unul călare, altul pe jos... 189
Capitolul 56. Toast pentru stelele rătăcitoare 192
Capitolul 57. La joc de cărți 196
Capitolul 58. „O fi altul frumos, da' eu sunt deștept..." 199
Capitolul 59. Lui îi arde a cânta 202
Capitolul 60. Diplomații 206
Capitolul 61. Holzmann face o mișcare după alta 208
Capitolul 62. Brandele-Kozak și „romanele" ei 212
Capitolul 63. În vizită la Mecena 215
Capitolul 64. „Mecena" din Lemberg 218
Capitolul 65. Spectacolul de adio la Lemberg 222
Capitolul 66. Biografia familiei Schwalb 224
Capitolul 67. Prima vizită la marele Sonnenthal 227
Capitolul 68. Speranțe deșarte 230

Capitolul 69. Omul şi-a ieşit din minţi 233
Capitolul 70. Visătorul incorigibil 236
Capitolul 71. Amândoi au râs 239
Capitolul 72. „Un om cu carte“ 241
Capitolul 73. A cui e mâţa care a mâncat smântâna? 245
Capitolul 74. Holzmann are musafiri 247
Capitolul 75. Sărmana Brandele-Kozak 251
Capitolul 76. Lecţii de bune maniere 255
Capitolul 77. „Tertl-Mertl“ 257
Capitolul 78. O telegramă din Londra 261
Capitolul 79. La cramă 265
Capitolul 80. Cine-i individul? 267
Capitolul 81. A murit mama 269
Capitolul 82. Noutăţi din Holăneşti 274
Capitolul 83. Ruinarea familiei Rafalovici 279
Capitolul 84. Pregătiri de drum 282

Partea a doua
PRIBEGII 287

Capitolul 1. *Mister* Klamer 289
Capitolul 2. Un vraf de scrisori 293
Capitolul 3. Într-un ceas rău 319
Capitolul 4. Nisl Schwalb – prieten cu toată lumea 322
Capitolul 5. Omul Combinaţiilor 325
Capitolul 6. Noroc să ai! 327
Capitolul 7. O familie muzicală 330
Capitolul 8. „Degeaba-i cânţi de jale mirelui“ 333
Capitolul 9. În America 337
Capitolul 10. Şi o pisică poate face rău 341
Capitolul 11. Doi iepuri dintr-un foc 343
Capitolul 12. Ce-o fi cu băiatul nostru? 346
Capitolul 13. Noua companie 349
Capitolul 14. Omul cu banii 352
Capitolul 15. Câinele cere ciomag! 354
Capitolul 16. Catastrofa e aproape 357
Capitolul 17. Fericiţi pasageri! 360
Capitolul 18. Între cer şi apă 362
Capitolul 19. O mână de femeie 365

Capitolul 20. „Rămâi cu bine, Bernard!" 368
Capitolul 21. Un sărut fatal 371
Capitolul 22. America! America! 374
Capitolul 23. Pe oceanul tăcut 378
Capitolul 24. Cantorul din Lomza în impas 383
Capitolul 25. „Binecuvântată fie această țară!" 388
Capitolul 26. Cu surle și trompete 391
Capitolul 27. „Moișe" 395
Capitolul 28. Compania se destramă! 399
Capitolul 29. Steaua din Buenos-Aires 403
Capitolul 30. Privighetoarea din Lomza 405
Capitolul 31. O biografie ciudată 410
Capitolul 32. „Chibițăria" 413
Capitolul 33. „Bluff" și „humbug" 416
Capitolul 34. Câteva cuvinte despre eroina romanului 419
Capitolul 35. Roza Spivak către Marcella Embrich 421
Capitolul 36. Meer Stelmah către bunul său prieten 426
Capitolul 37. Șulem-Meer Muravcik către Roza Spivak 434
Capitolul 38. Roza Spivak către Marcella Embrich 436
Capitolul 39. Meer Stelmah către bunul său prieten 439
Capitolul 40. Șulem-Meer Muravcik
către prietenul său Albert Șciupak 446
Capitolul 41. Albert Șciupak către Șulem-Meer Muravcik 448
Capitolul 42. Leia cantorița către fiica ei, Roza Spivak 450
Capitolul 43. Meer Stelmah către bunul său prieten 454
Capitolul 44. Un mic bilanț 458
Capitolul 45. Rafalescu umblă cu capul în nori 461
Capitolul 46. Mefisto cu fustă 465
Capitolul 47. Brandele-Kozak, pețitoare 469
Capitolul 48. Leia cantorița la New York 473
Capitolul 49. „Mazeltov" 477
Capitolul 50. O zi fericită 482
Capitolul 51. Nisl Schwalb întoarce vizita 486
Capitolul 52. La cantorul din Lomza, la un pahar de ceai 490
Capitolul 53. O societate pestriță 492
Capitolul 54. Nisl Schwalb, maestru de ceremonii 495
Capitolul 55. *Mister* Klamer ține un „speech" 498
Capitolul 56. Farfuria spartă 502
Capitolul 57. La „Nickel Theatre" 505

Capitolul 58. Rafalescu în plină creație 510
Capitolul 59. În antract 512
Capitolul 60. Ce s-a petrecut în loja numărul trei? 515
Capitolul 61. Publicul și-a ieșit din minți 518
Capitolul 62. Și *mister* Nickel ține un „speech" 521
Capitolul 63. Încă o întâlnire 524
Capitolul 64. Colac peste pupăză 527
Capitolul 65. Șulem-Meer Muravcik devine confident 531
Capitolul 66. Pâinea lui Dumnezeu 535
Capitolul 67. Marea cădere a lui Rafalescu 539
Capitolul 68. Muravcik în culise 543
Capitolul 69. S-a mai dus o combinație 546
Capitolul 70. Rafalescu se căiește din nou 551
Capitolul 71. Scrisorica 555
Capitolul 72. Iarăși Brandele-Kozak! 557
Capitolul 73. Discuția 560
Capitolul 74. În restaurantul lui Șulem 564
Capitolul 75. Pe sub pământ 568
Capitolul 76. Ah, America!... 570
Capitolul 77. Printre animale 573

Epilog 577

Biblioteca de Literatură Idiș

Colecția Biblioteca de Literatură Idiș dorește să readucă în atenția publicului larg texte esențiale din literatura clasică idiș, prea puțin vizibilă în România în ultimele decenii, prin intermediul unor traduceri excepționale. Inițiată în cadrul unui amplu proiect de promovare și conservare a culturii idiș, colecția completează peisajul cultural actual, plasând în centru literatura de expresie idiș ca parte integrantă din cultura est-europeană și din literatura universală.

CAMELIA CRĂCIUN

ISBN 978-973-630-399-9

5 948474 003132